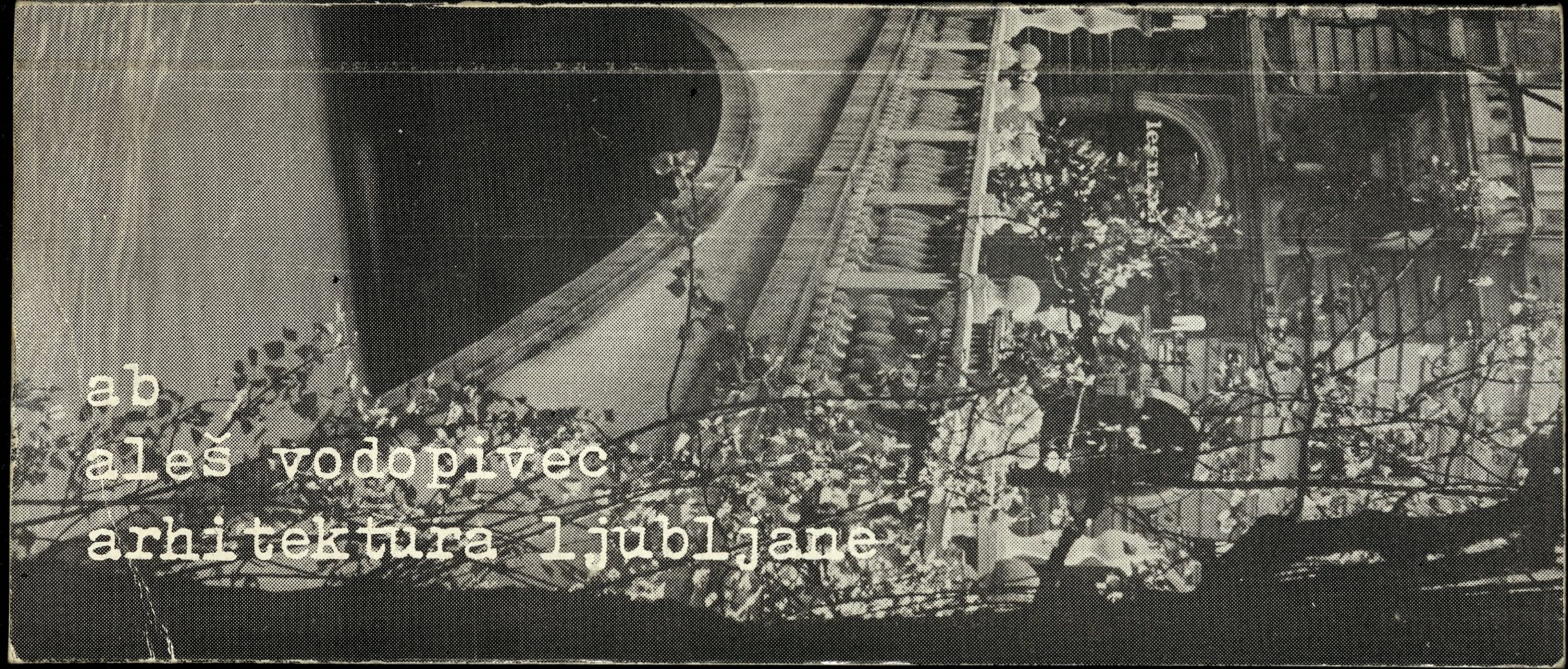

ab
aleš vodopivec
arhitektura ljubljane

6S I 750100

Ab
Arhitektov bilten
Glasilo Društva arhitektov Ljubljane
Ljubljana, 1978

glavni in odgovorni urednik:
Janez Koželj

Arhitektura Ljubljane -
Aleš Vodopivec
diplomsko delo v seminarju prof. Ravnikarja
druga popravljena izdaja
prva izdaja - AB, št. 21, december 1974
tisk Mestni muzej, Idrija

Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

20160562 1

Ponatis je omogočila Iskra, Ljubljana

naziv objekta:

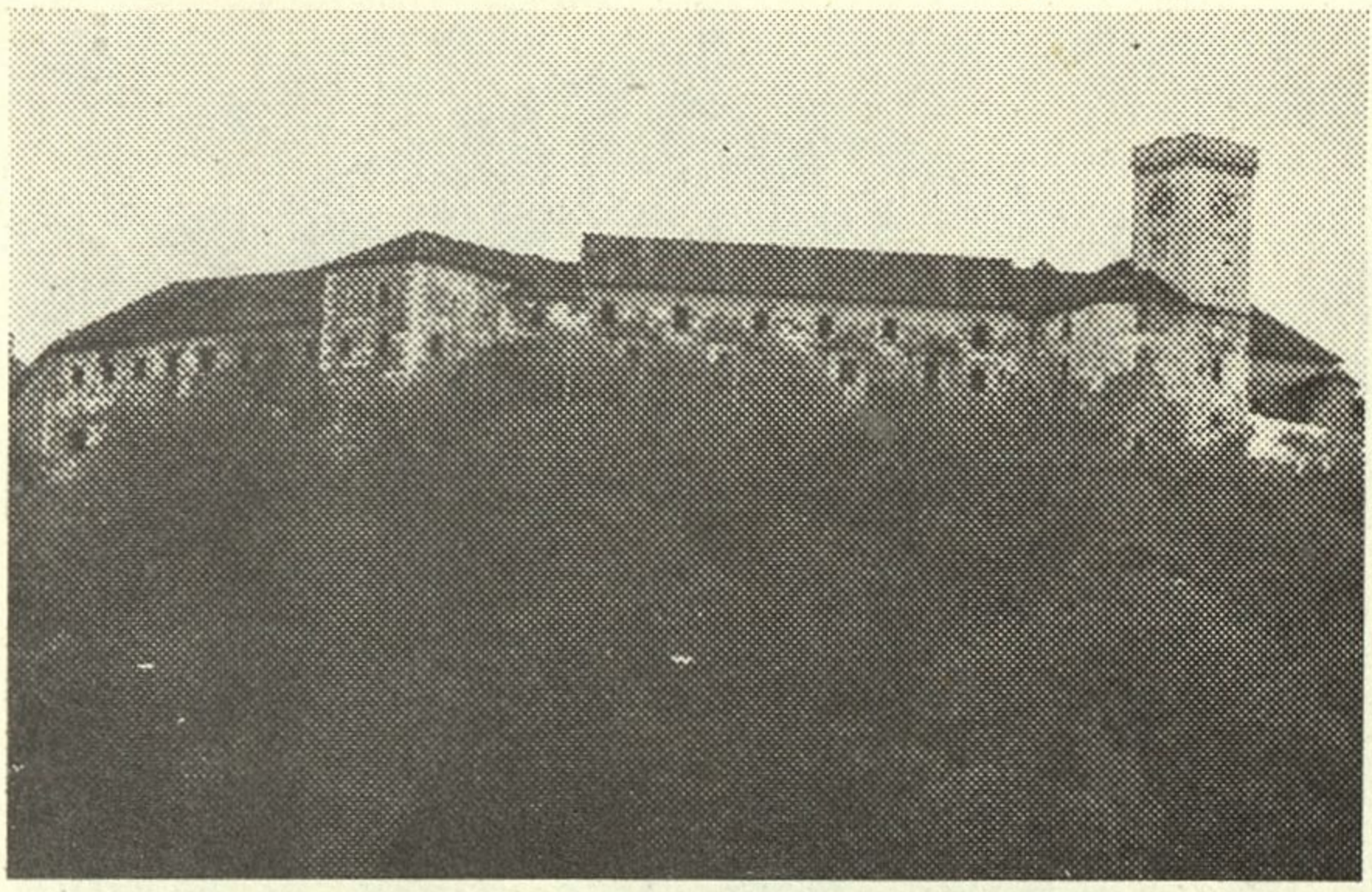
projektant:

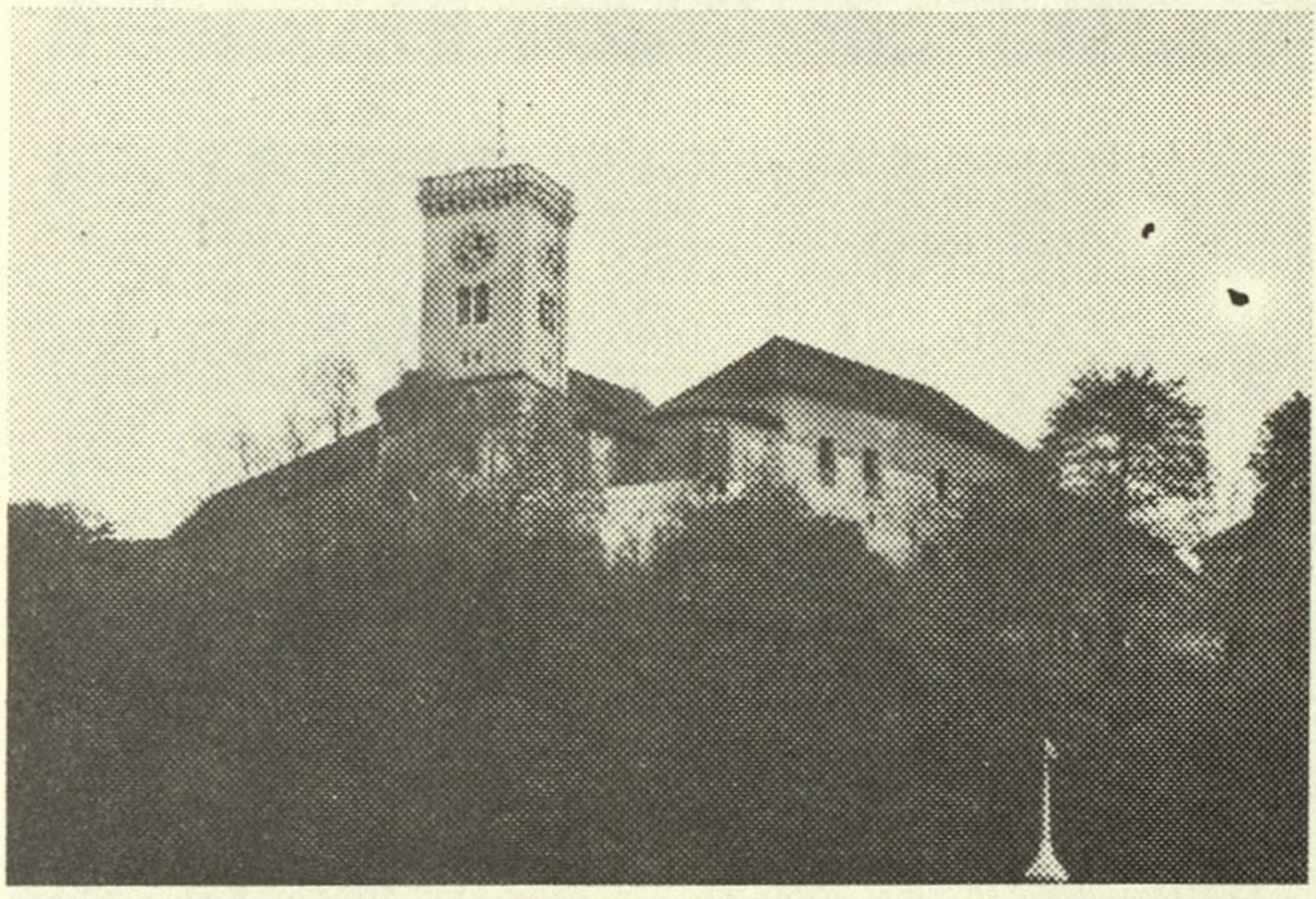
leto izdelave načrtov:

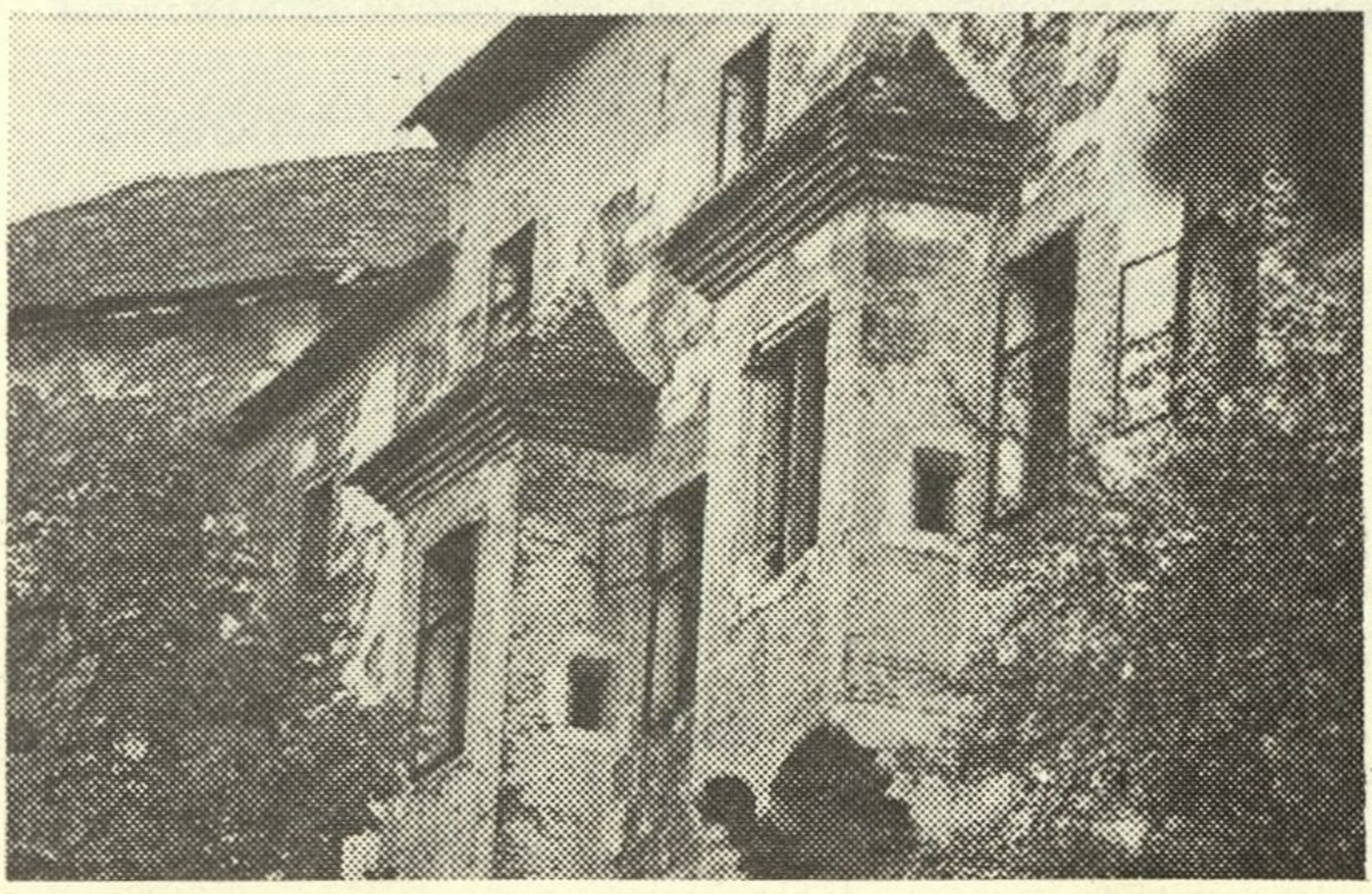
leto gradnje oz. prezidave objekta:

investitor oz. naročnik:

naslov:





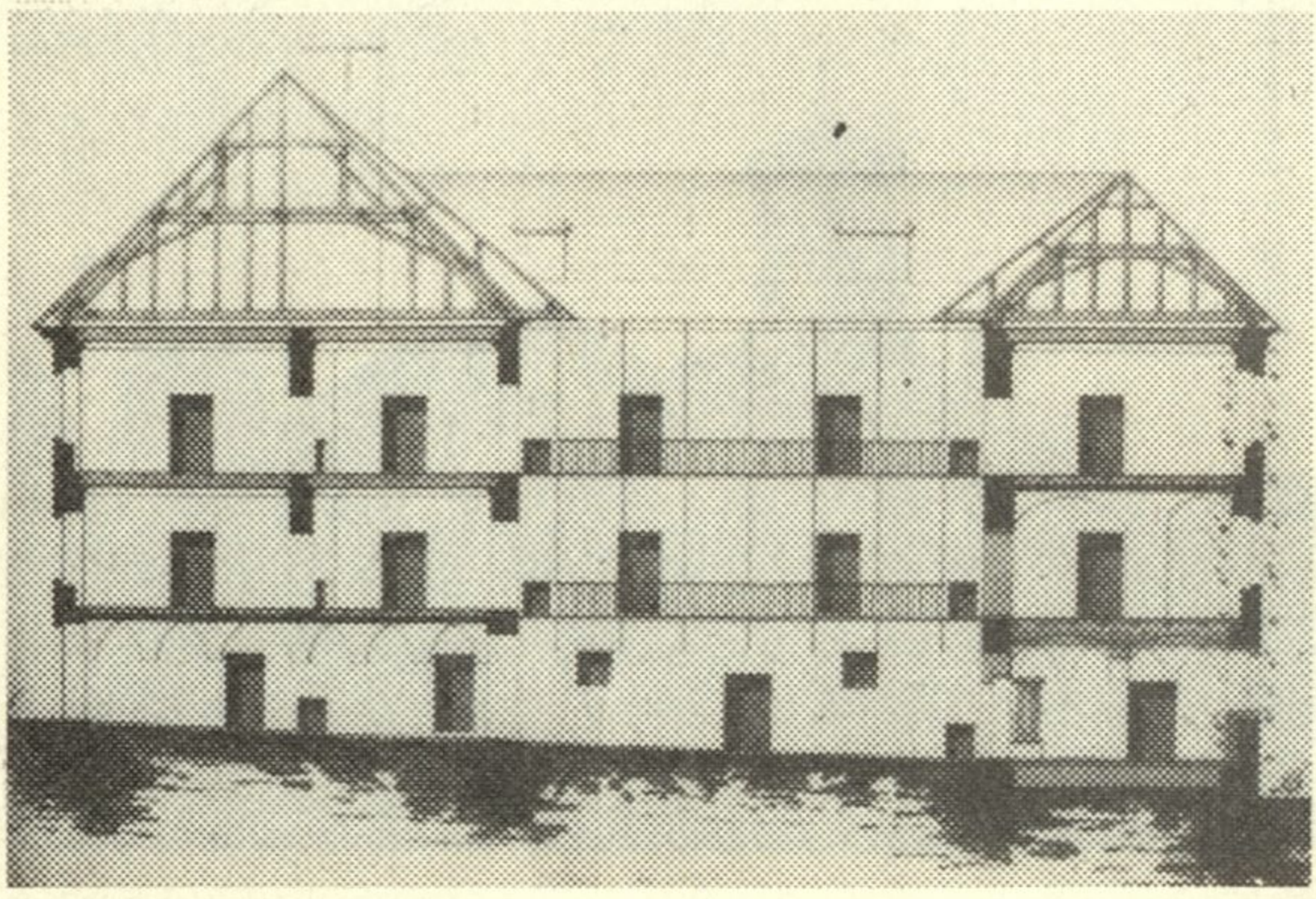


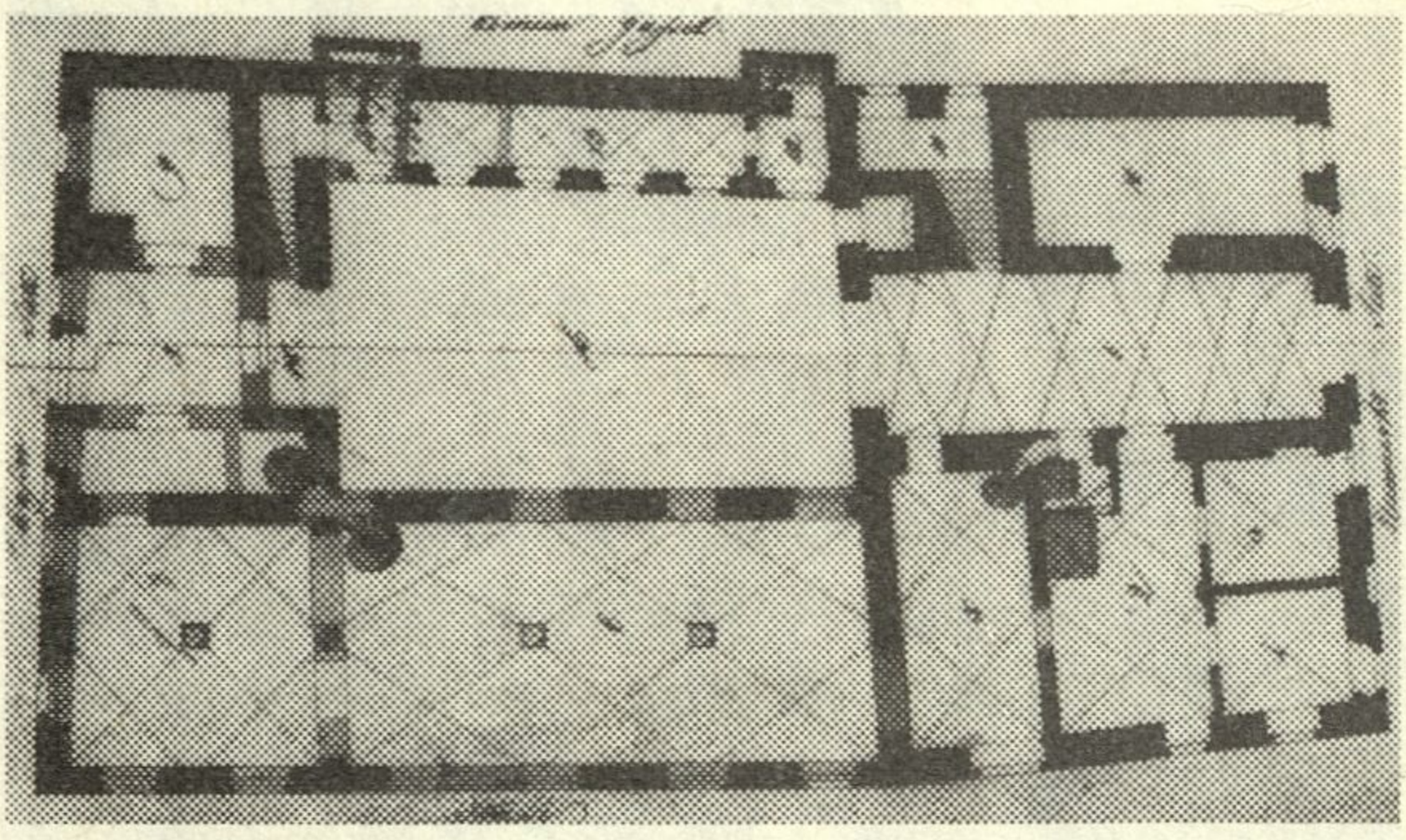
1. pogled z Zvezde
2. pogled z Brega
3. konzolni pomoli (16. stol)

Ljubljanski grad

prvič omenjen 1144, današnja oblika v glavnem iz 16. in 17. stoletja
razgledni stolp 1848
deželni knez







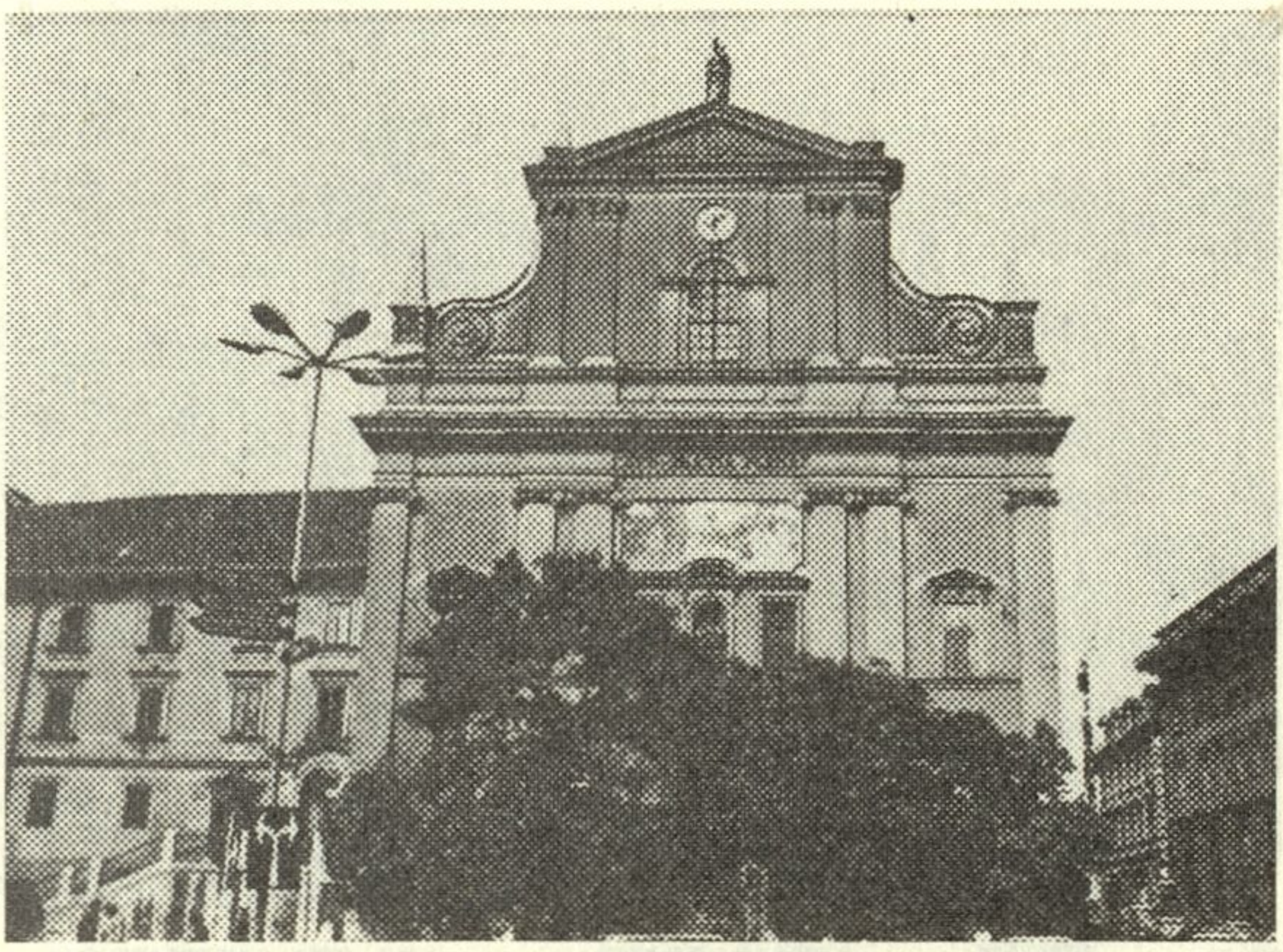
1. pogled z Gornjega trga
2. prerez
3. tloris pritličja

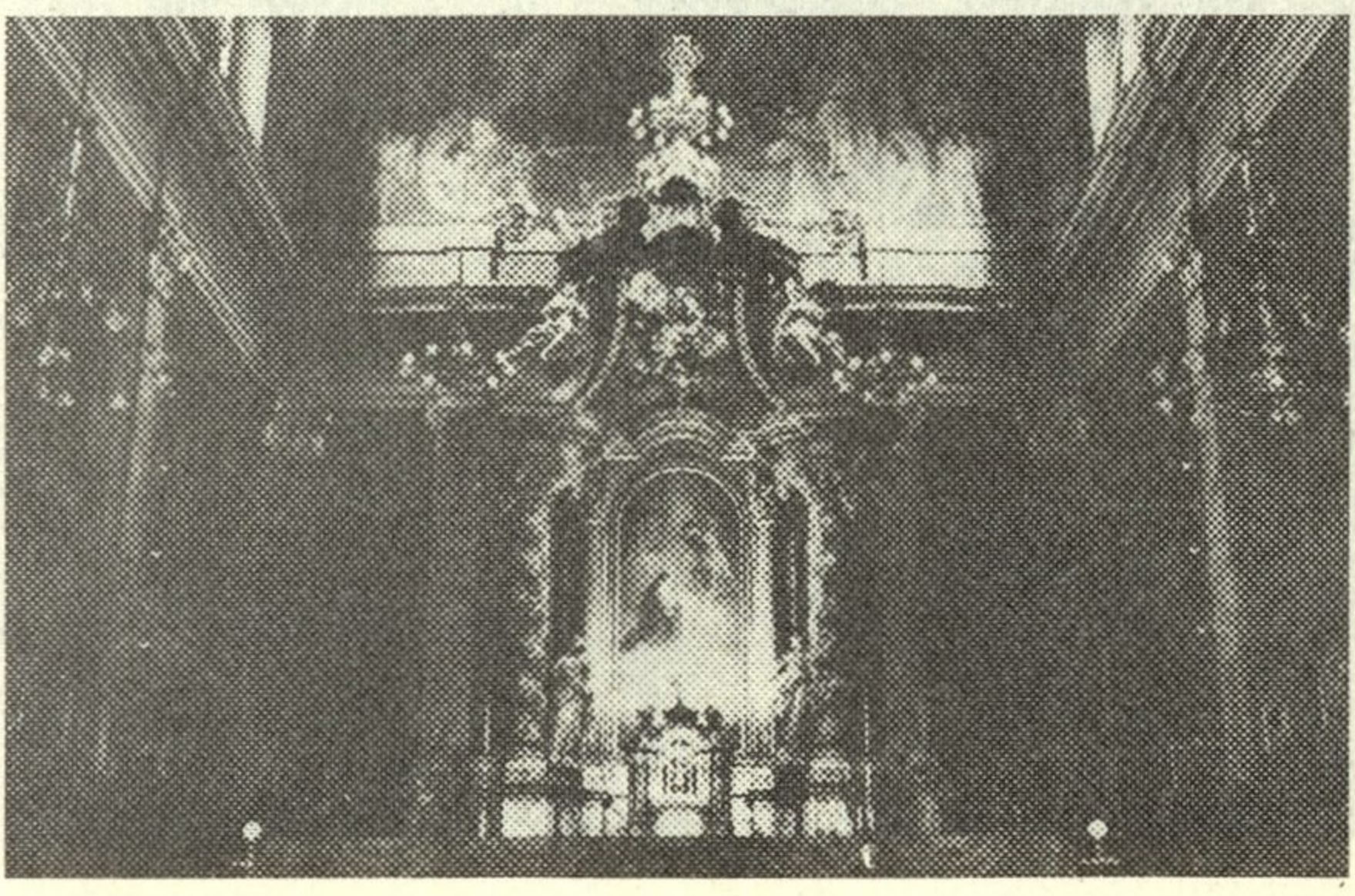
Stiški dvorec

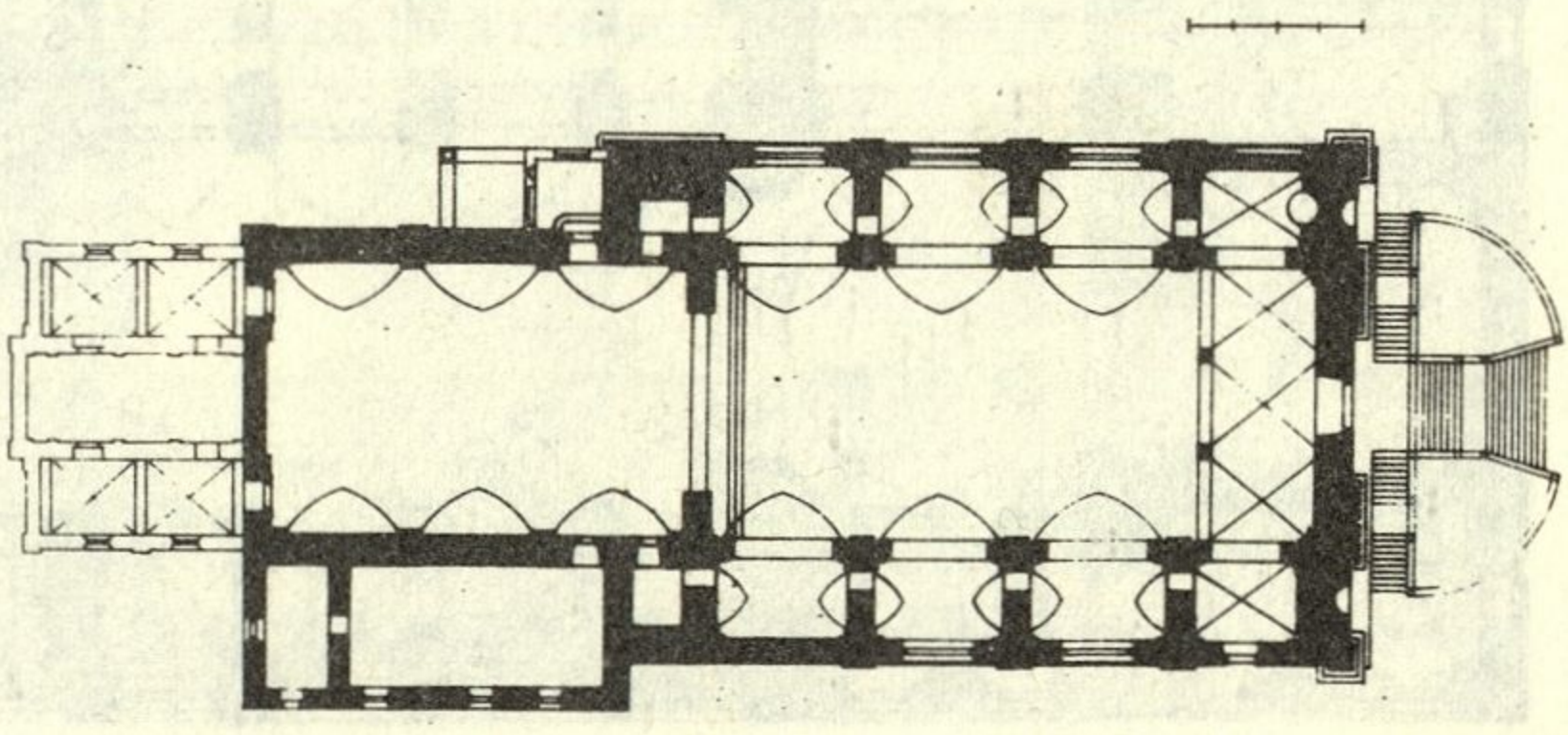
1629

Stiški opati

Stari trg 34







1. južno pročelje
2. glavni oltar - delo Francesca Robbe (1736 - 38)
3. tloris

Frančiškanska cerkev Marijinega oznanenja

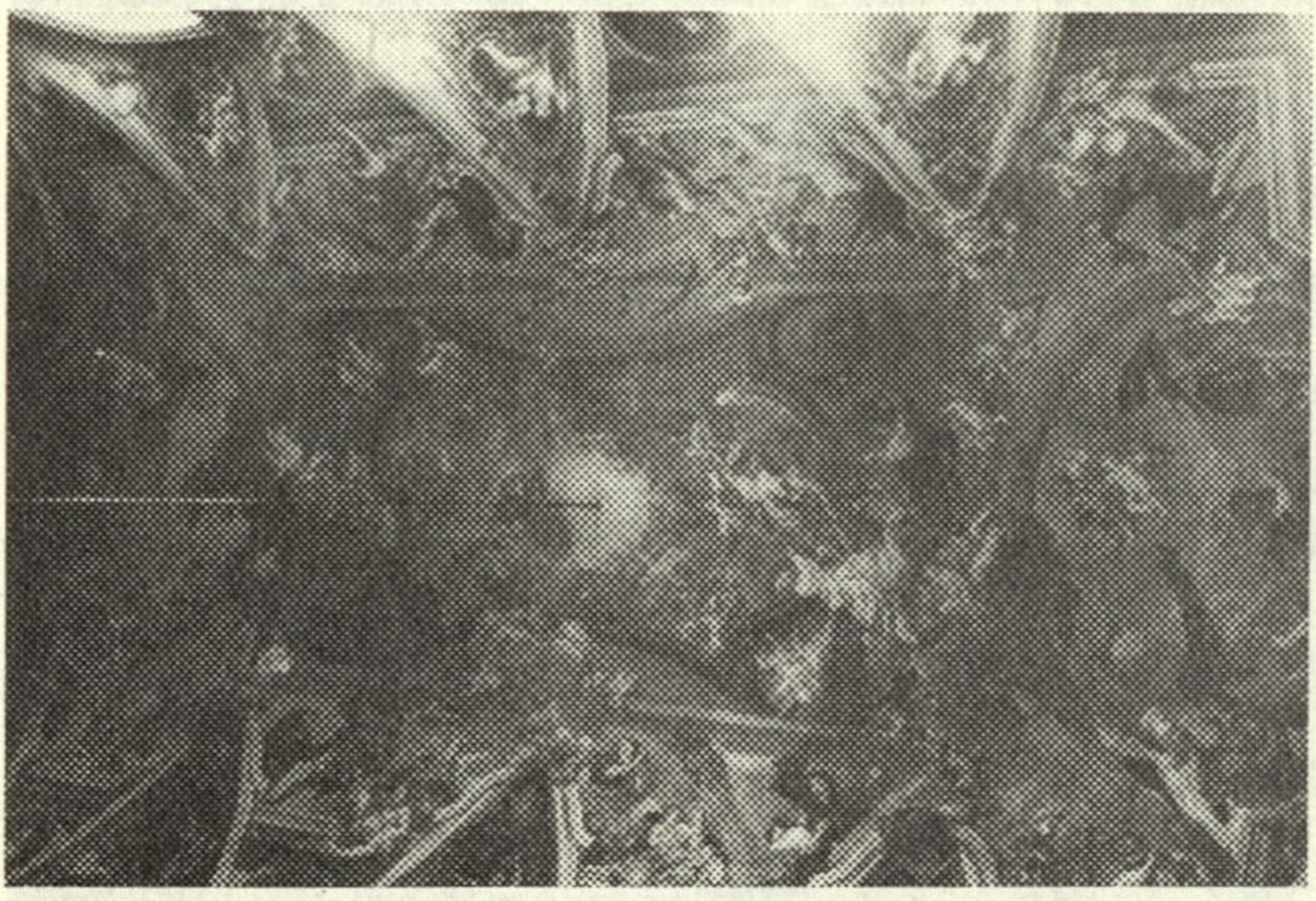
verjetno arhitekt iz Lombardije

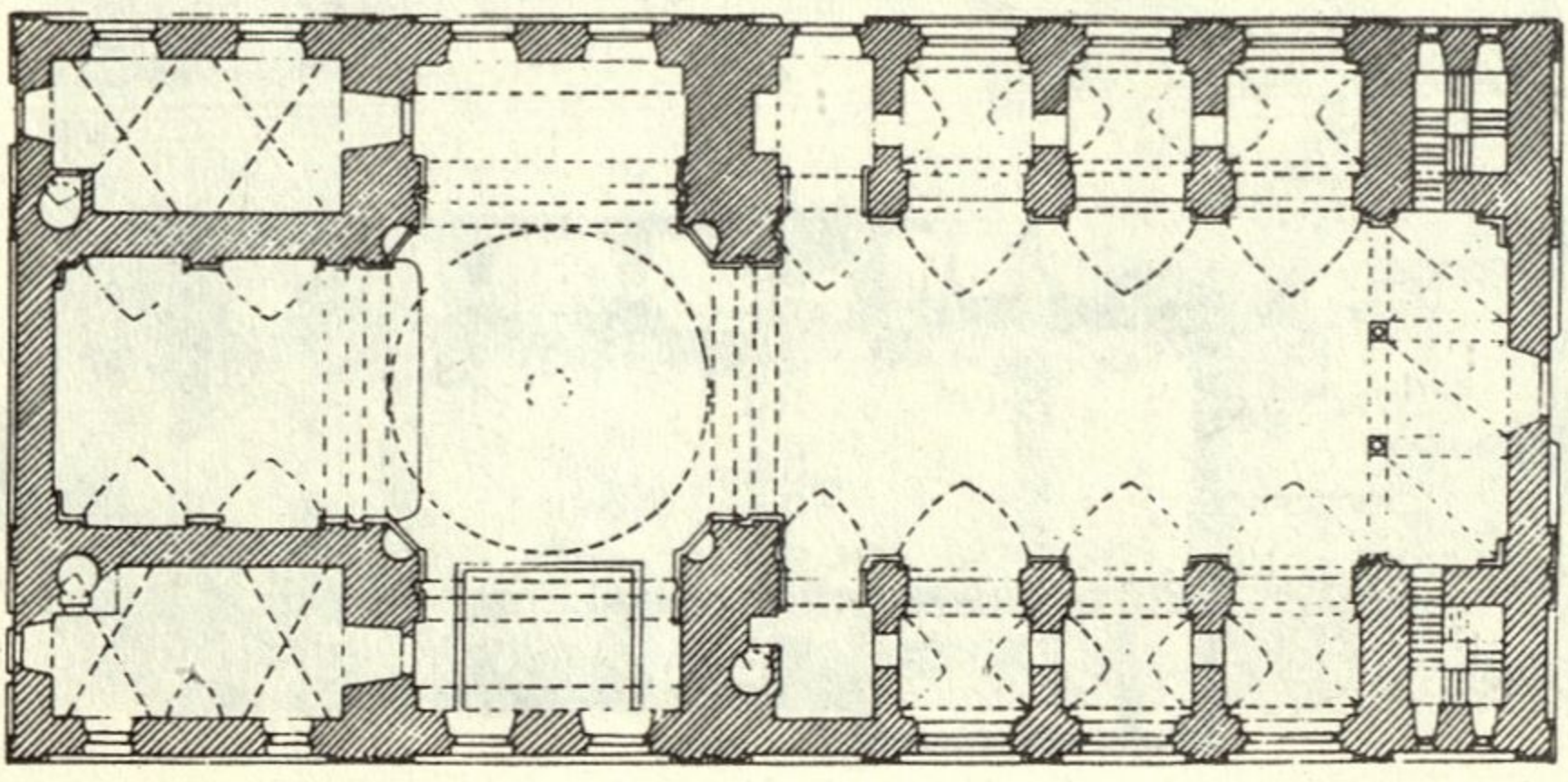
1646 - 1660

Konrad pl. Russenstein in mestni svet

Prešernov trg







1. pogled z severne fasade
2. poslikava stropa, Giulio Qauglio (17o3 - o6)
3. tloris

Stolnica sv. Nikolaja

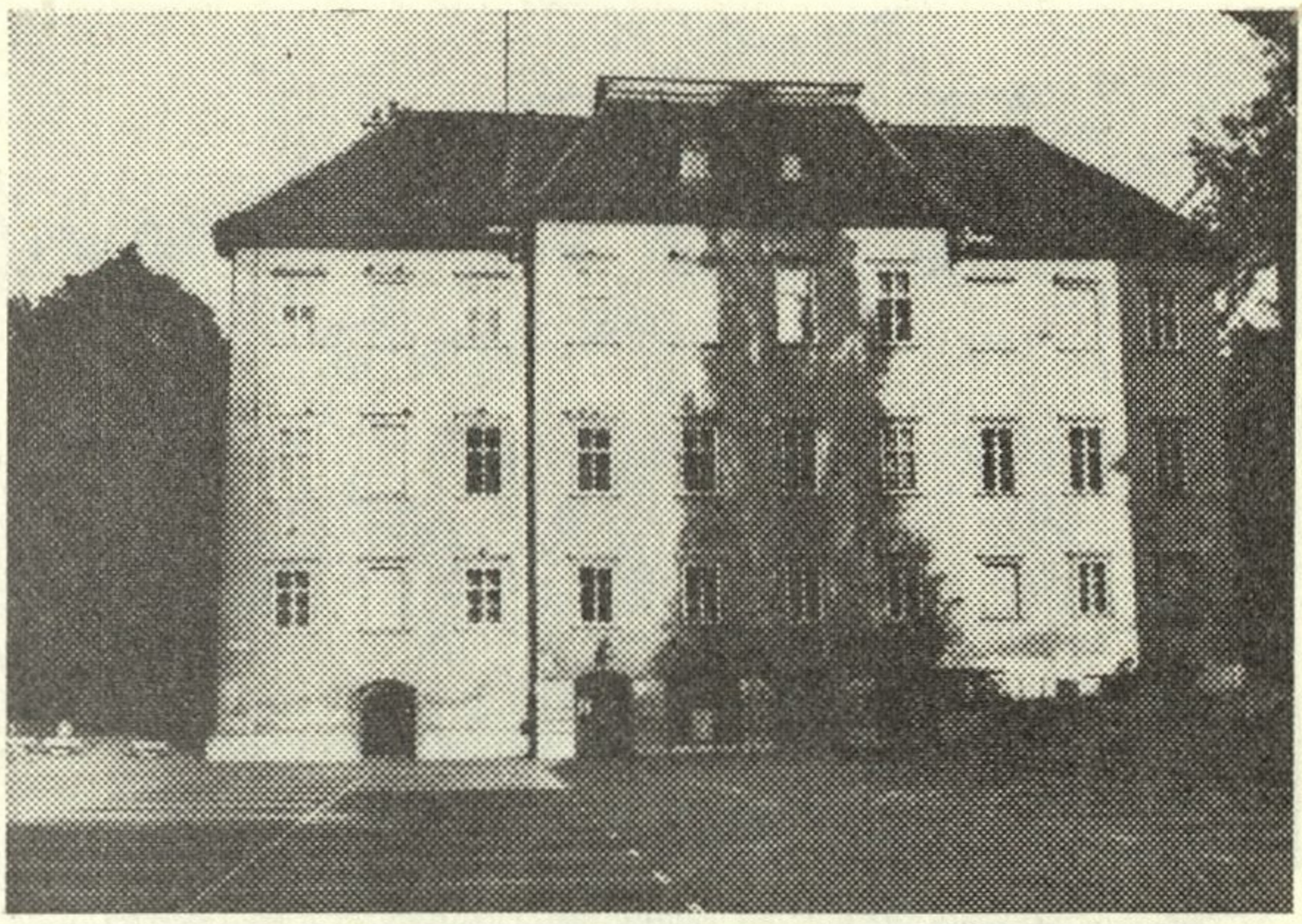
Andrea Pozzo

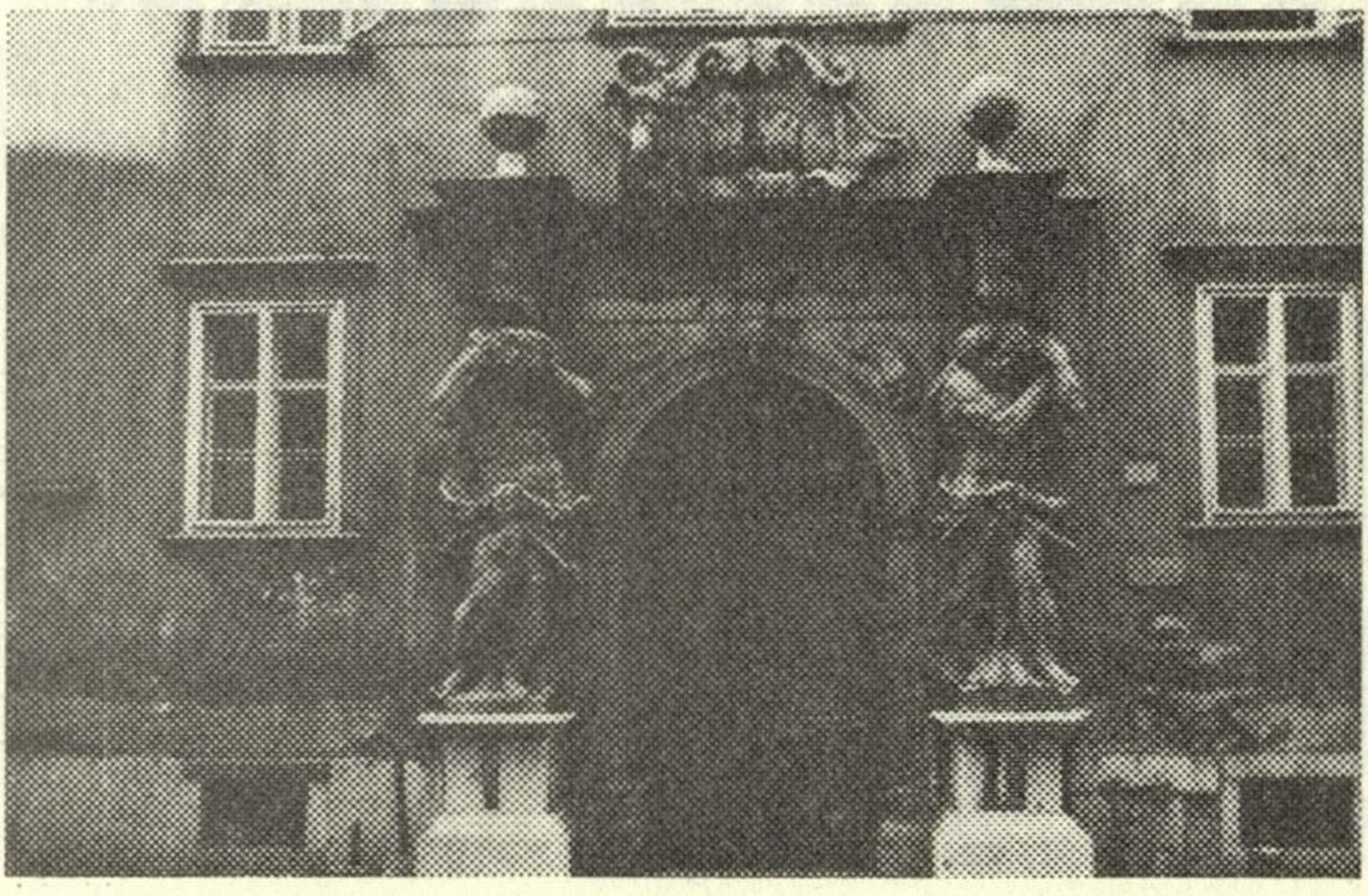
17oo - 17o1

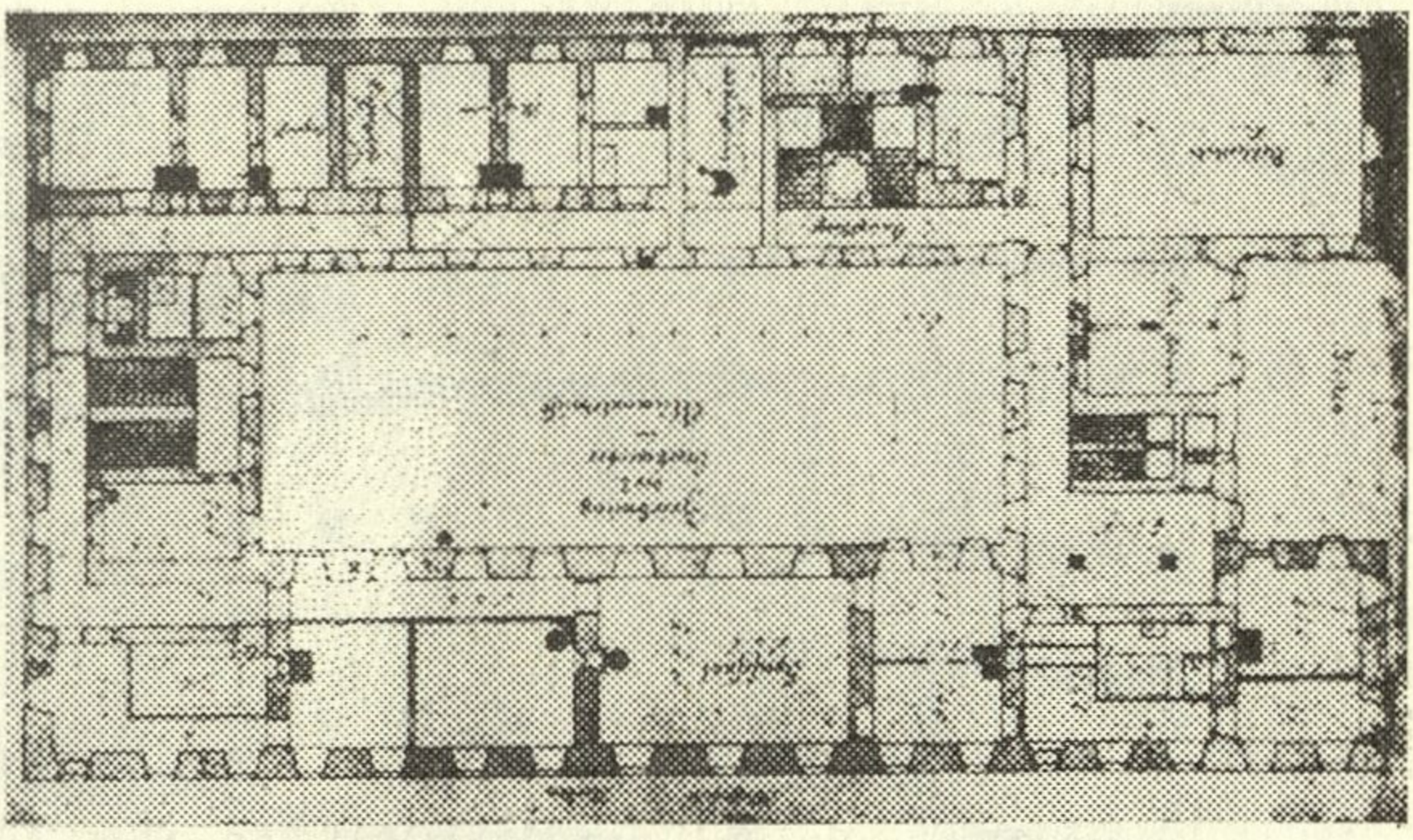
17oo - 17o8

škofija na pobudo operozov

med Ciril - Metodovo ul. in Pogačarjevim trgom







1. pogled na zahodno fasado
2. portal - delo Luke Misleja in Angela Pozza (1714)
3. tloris prvega nadstropja

Semenišče

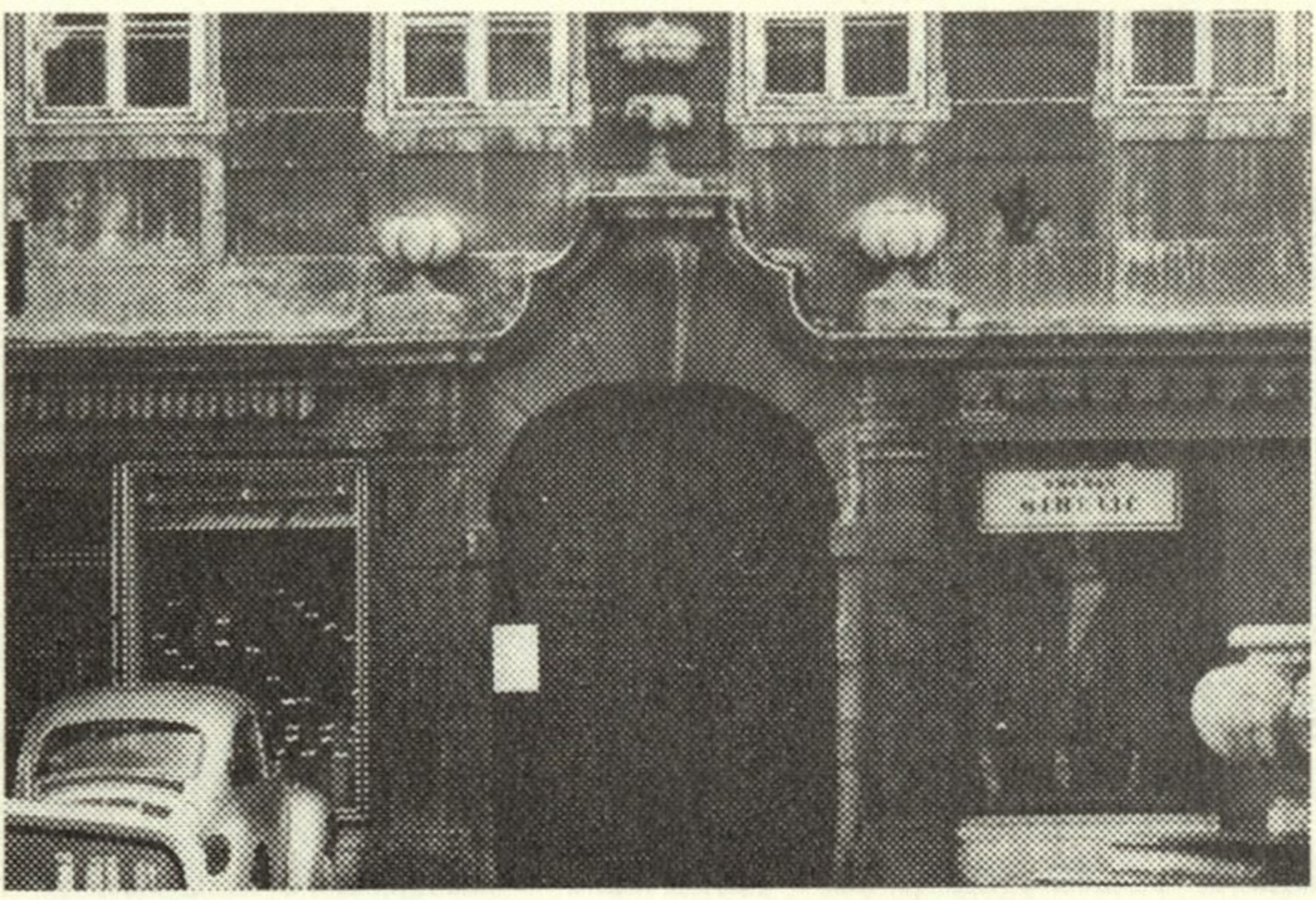
Carlo Martinuzzi

1708 - 1770

Škofija

Dolničarjeva 4





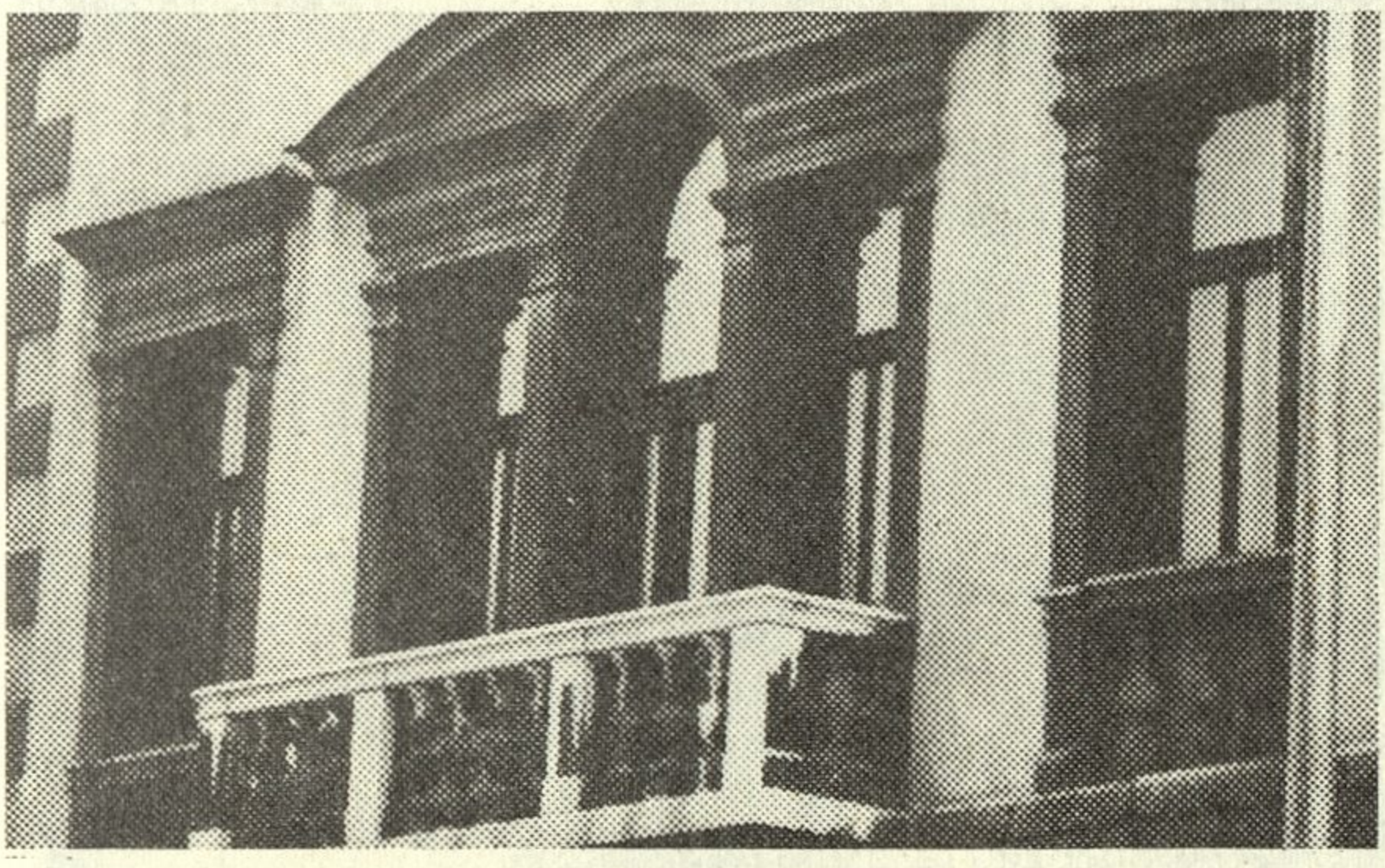
1. pogled
2. portal

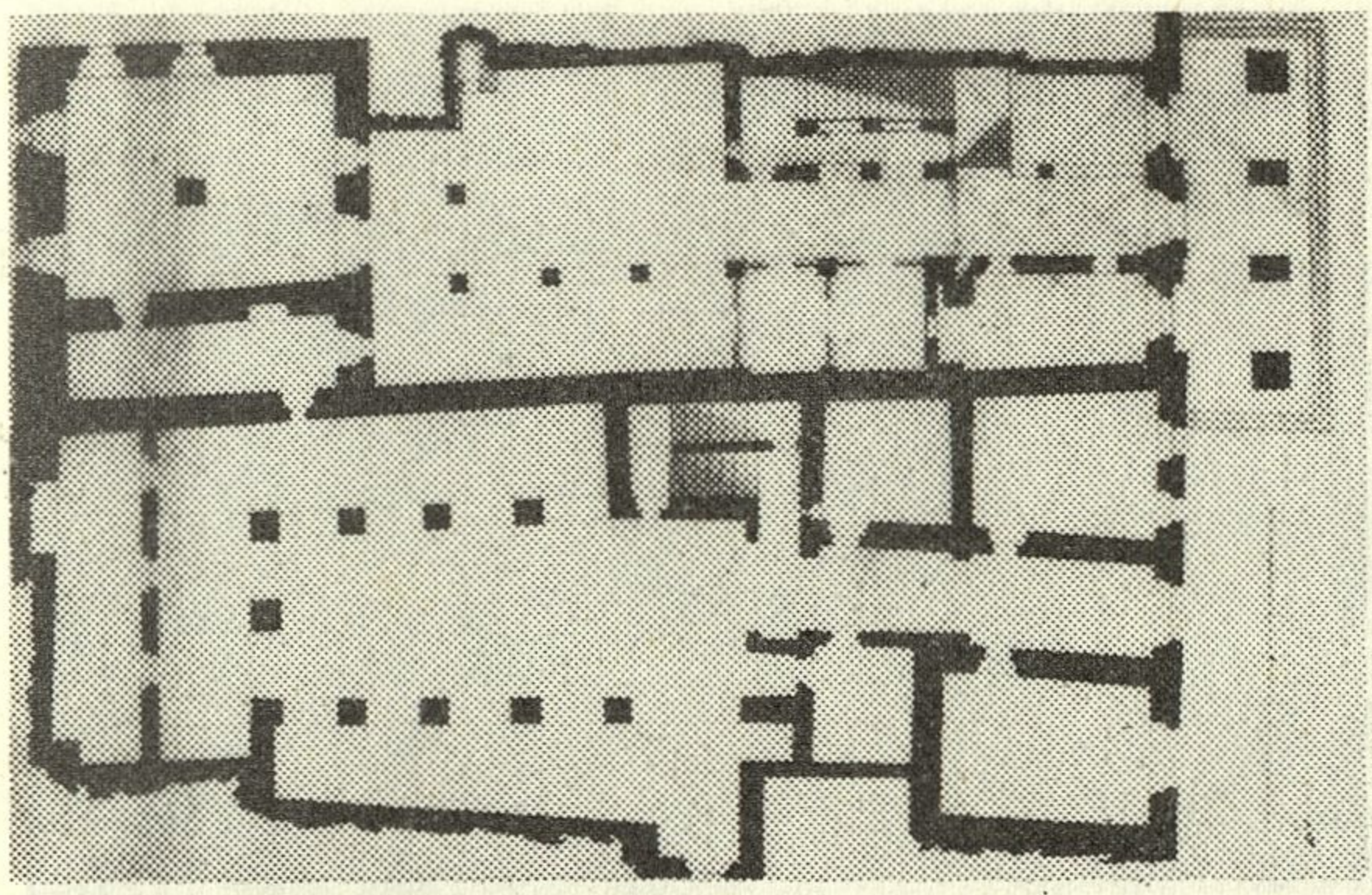
Hotel Pri divjem možu - stanovanjska stavba

prezidava iz dveh stavb l. 1742

Ciril Metodova 21







1. pogled
2. balkon
3. tloris pritličja

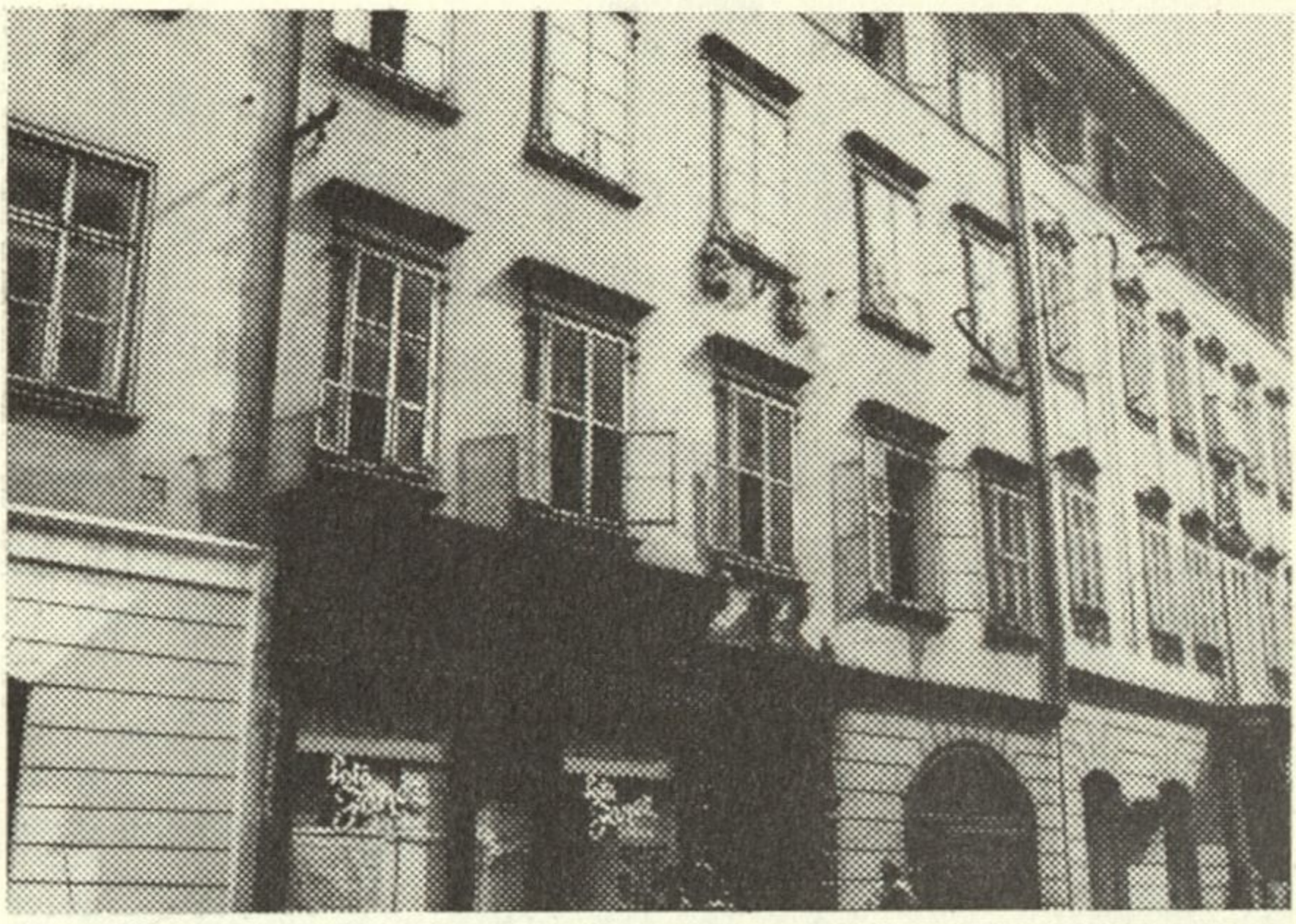
Rotovž - mestna hiša

Peter Bezlaj 1484, prezidava Gregor Maček

1717 - 1718 sedanja oblika

mestna uprava

Mestni trg 1







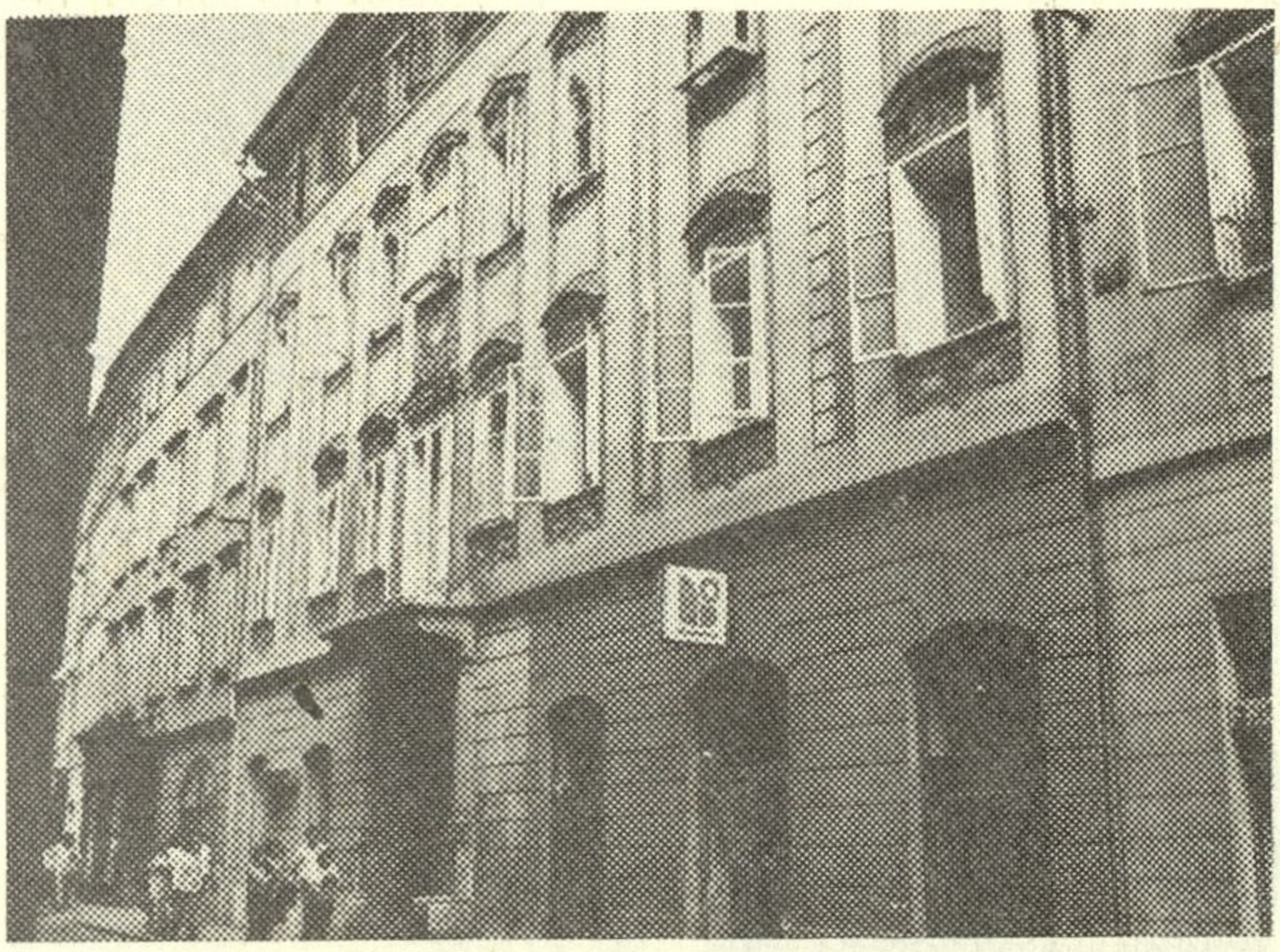
1. pogled
2. portal
3. glava nad portalom (prva pol. 16. stol.)

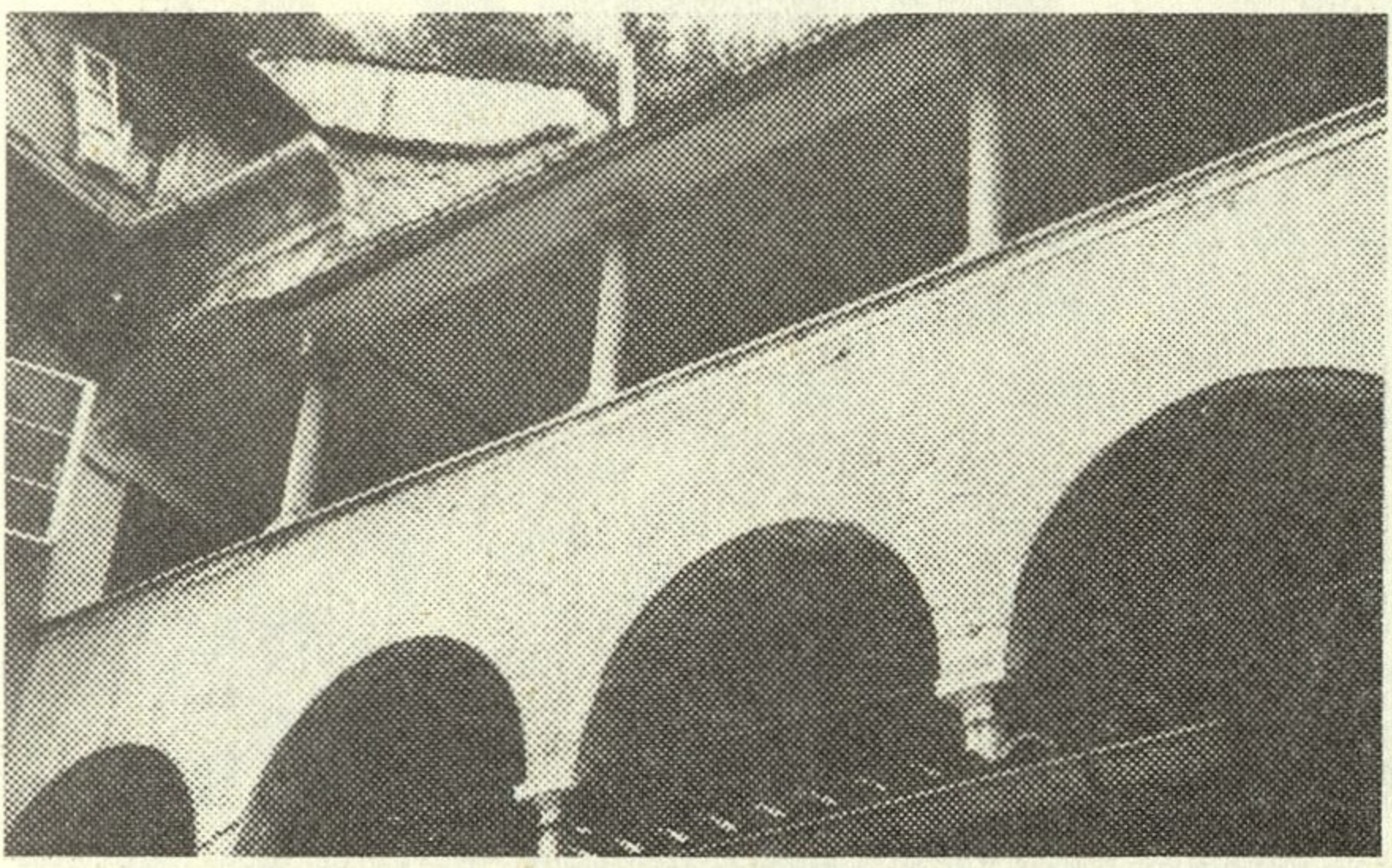
Liechtenbergova hiša

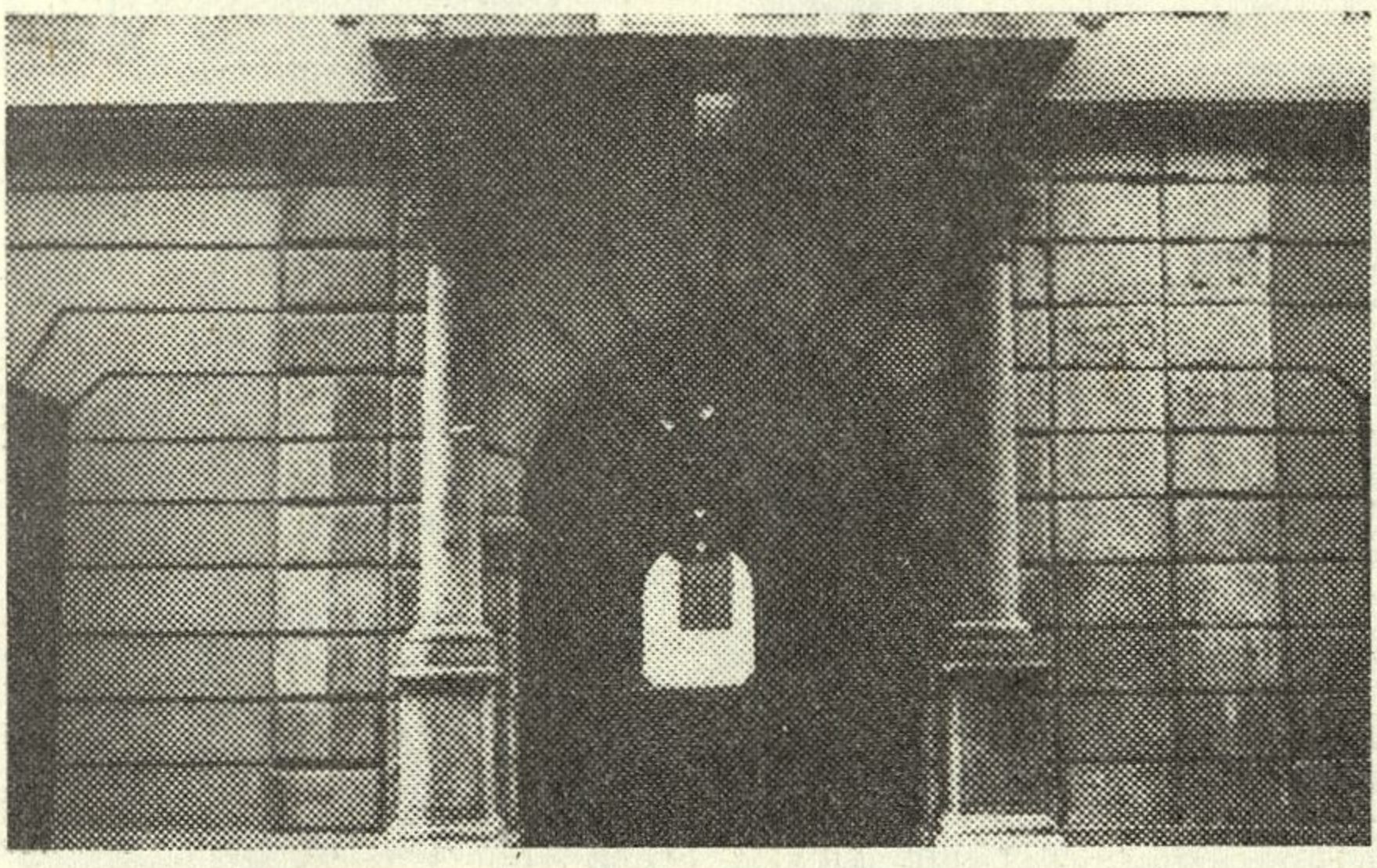
prezidava 1740

Karel Jožef grof Liechtenberg - prezidava

Mestni trg 9







1. pogled z Mestnega trga
2. arkadno dvorišče
3. portal

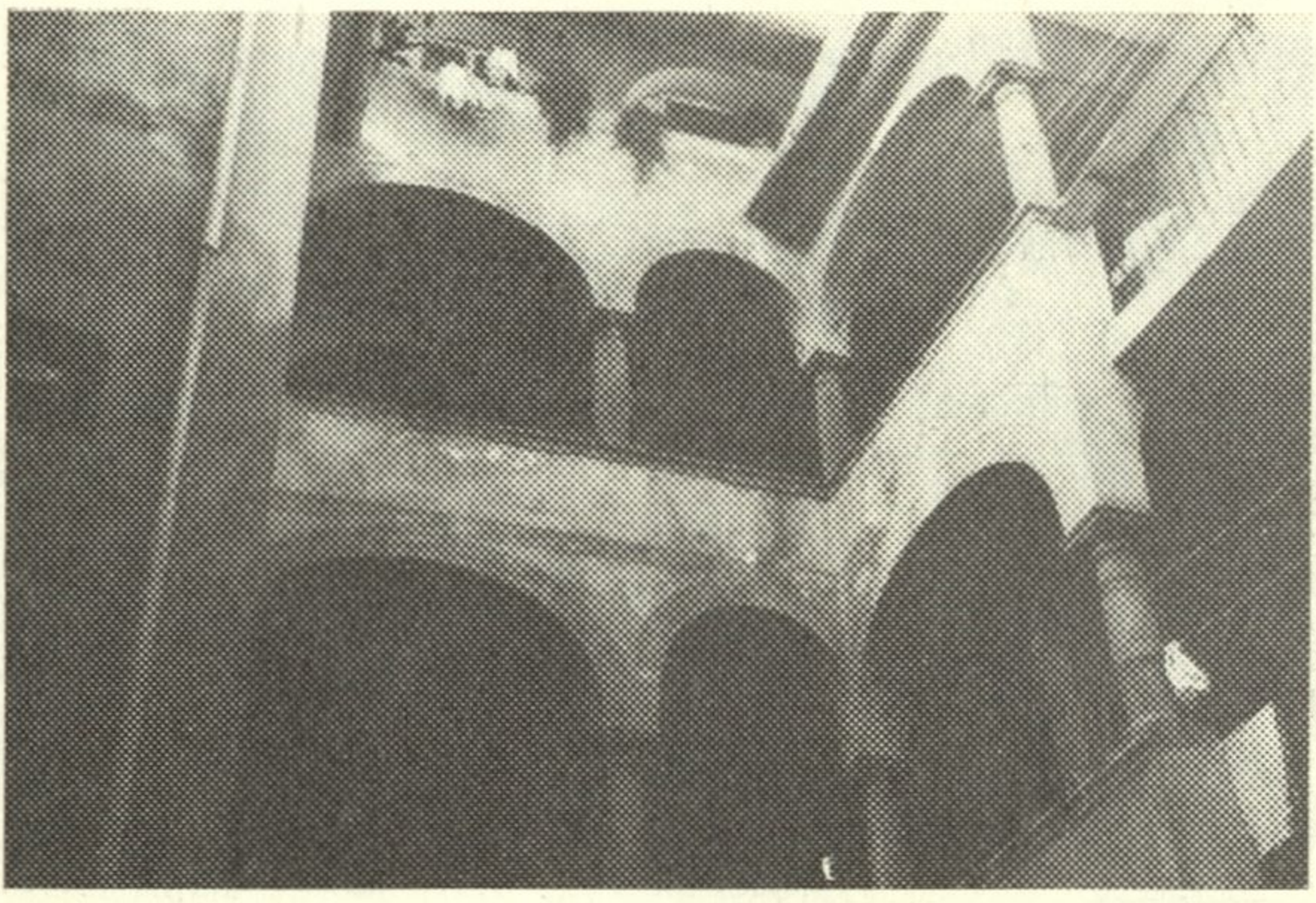
Reyeva hiša

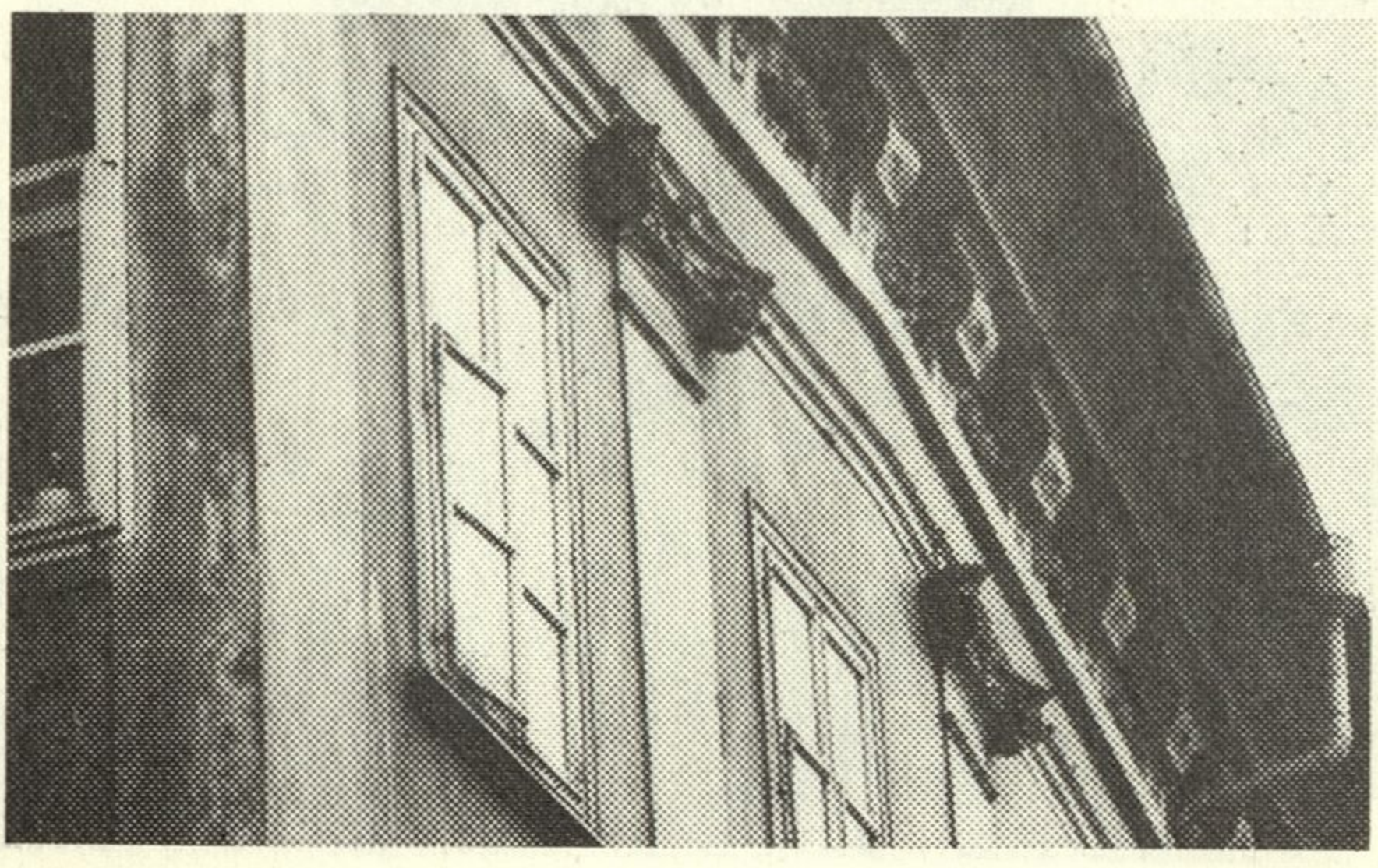
novo pročelje med 1750 in 60

Ludvik Anton pl. Reya - preureditev

Mestni trg 10







1. pogled
2. arkadno dvorišče
3. podkapni venec

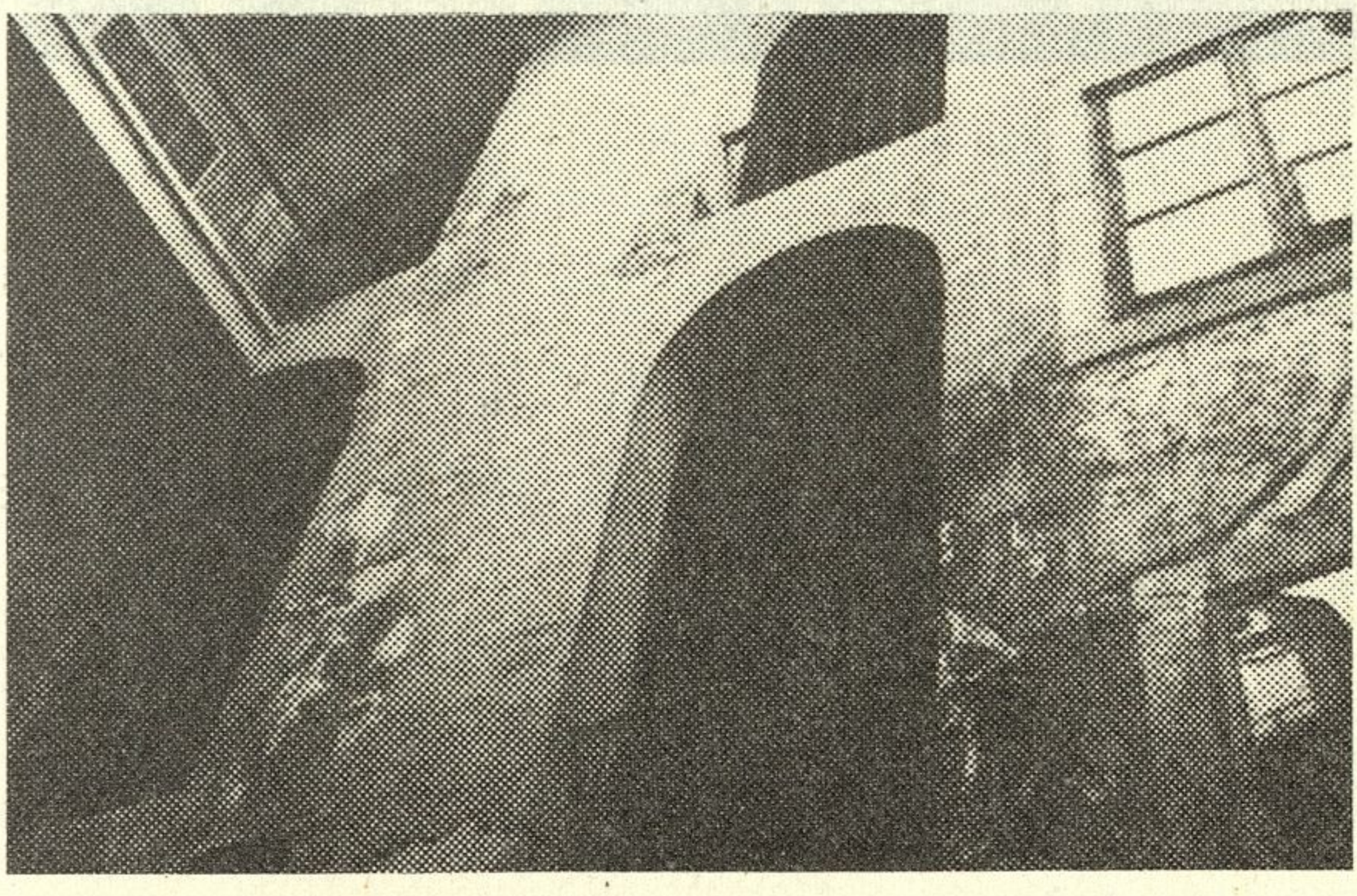
prezidana iz dveh stavb 1673 - 75

Štefan pl. Graffhaiden - prezidava

Stari trg 3







1. pogled
2. nosilec balkona nad portalom
3. zunanjščina stopnišča

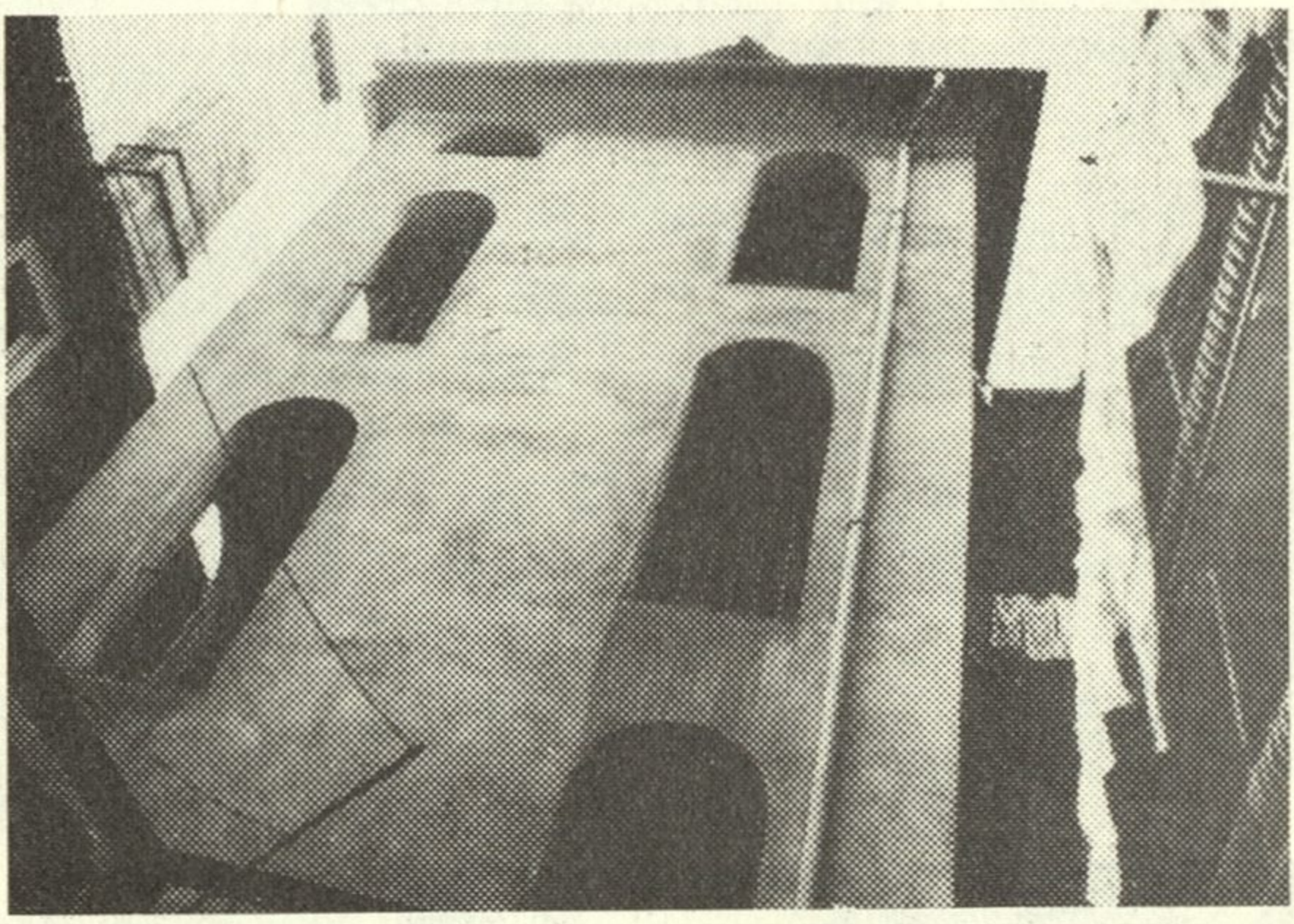
Schweigerjeva hiša

1755 - pročelje

Matija Henrik pl. Schweiger - prezidava

Stari trg 11 a





1. pogled
2. zunanjščina stopnišča - med 175o in 6o

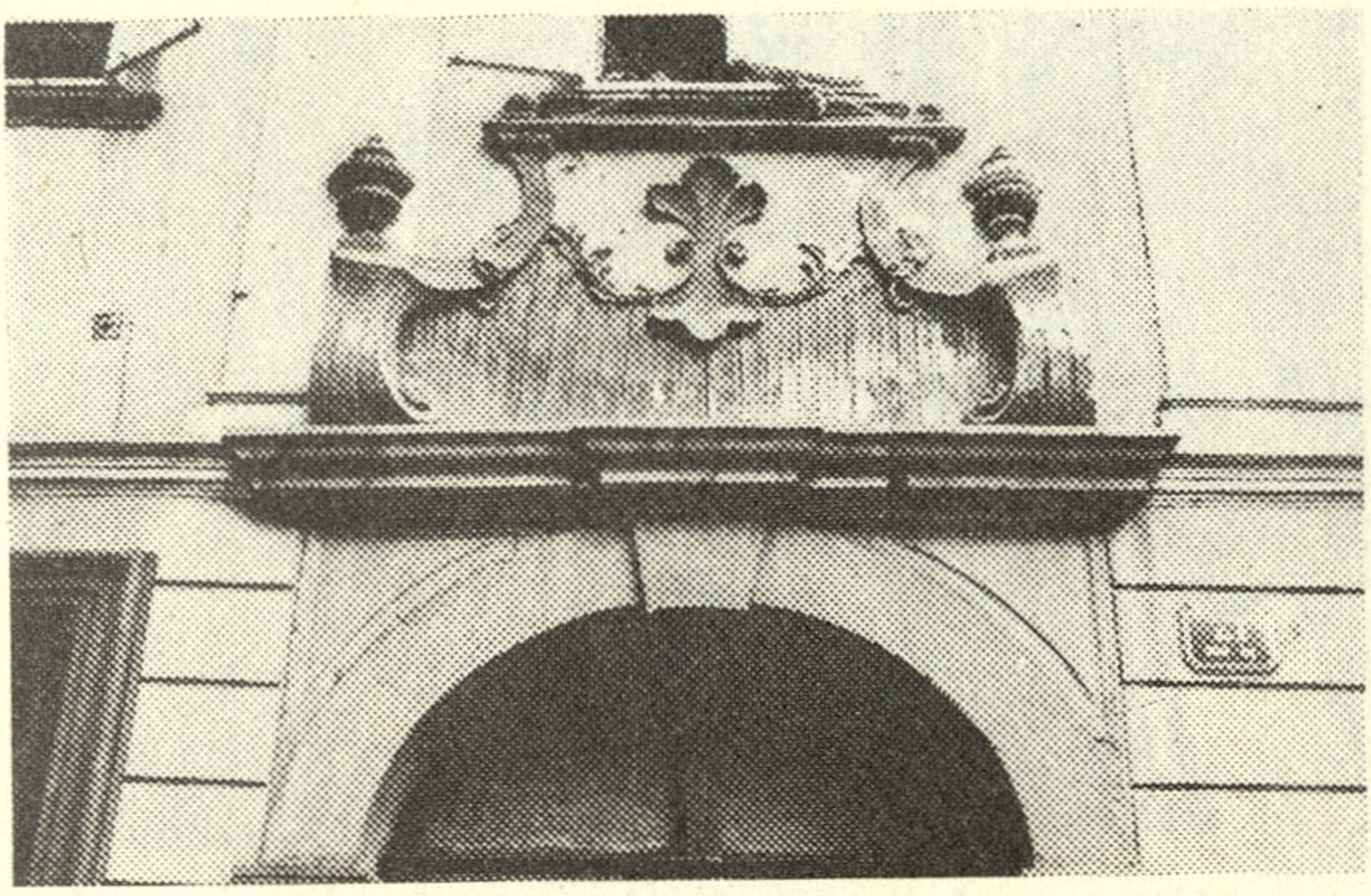
Erbergova hiša

prezidana med 175o in 6o

pl. Erberg iz Dola - prezidava

Stari trg 9





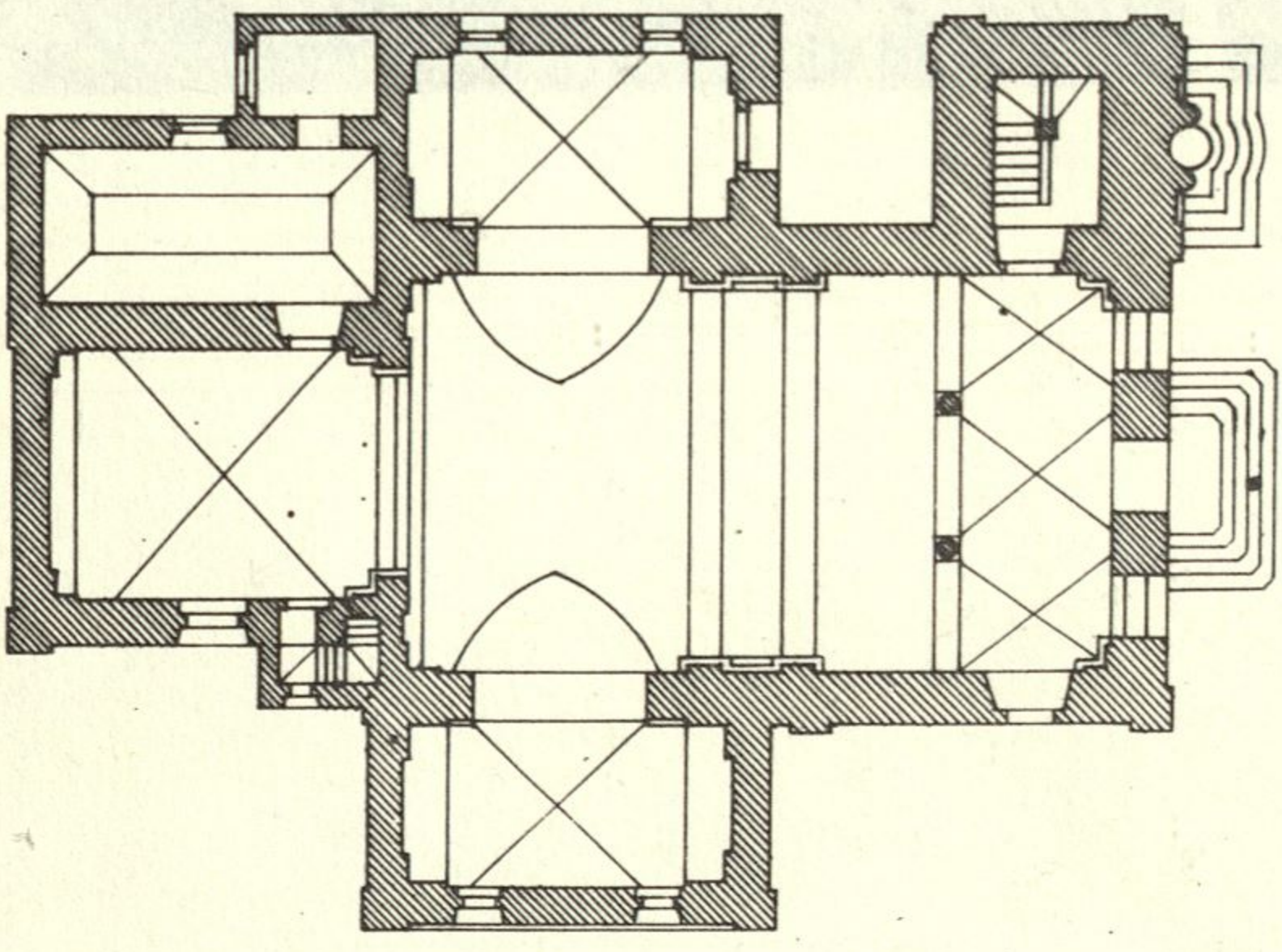
1. pogled
2. detajl portala

Ursini - Blagajeva hiša

med 1750 in 60 - prezidava
grof Anton Jožef Orsini pl. Blagaj

Stari trg 21





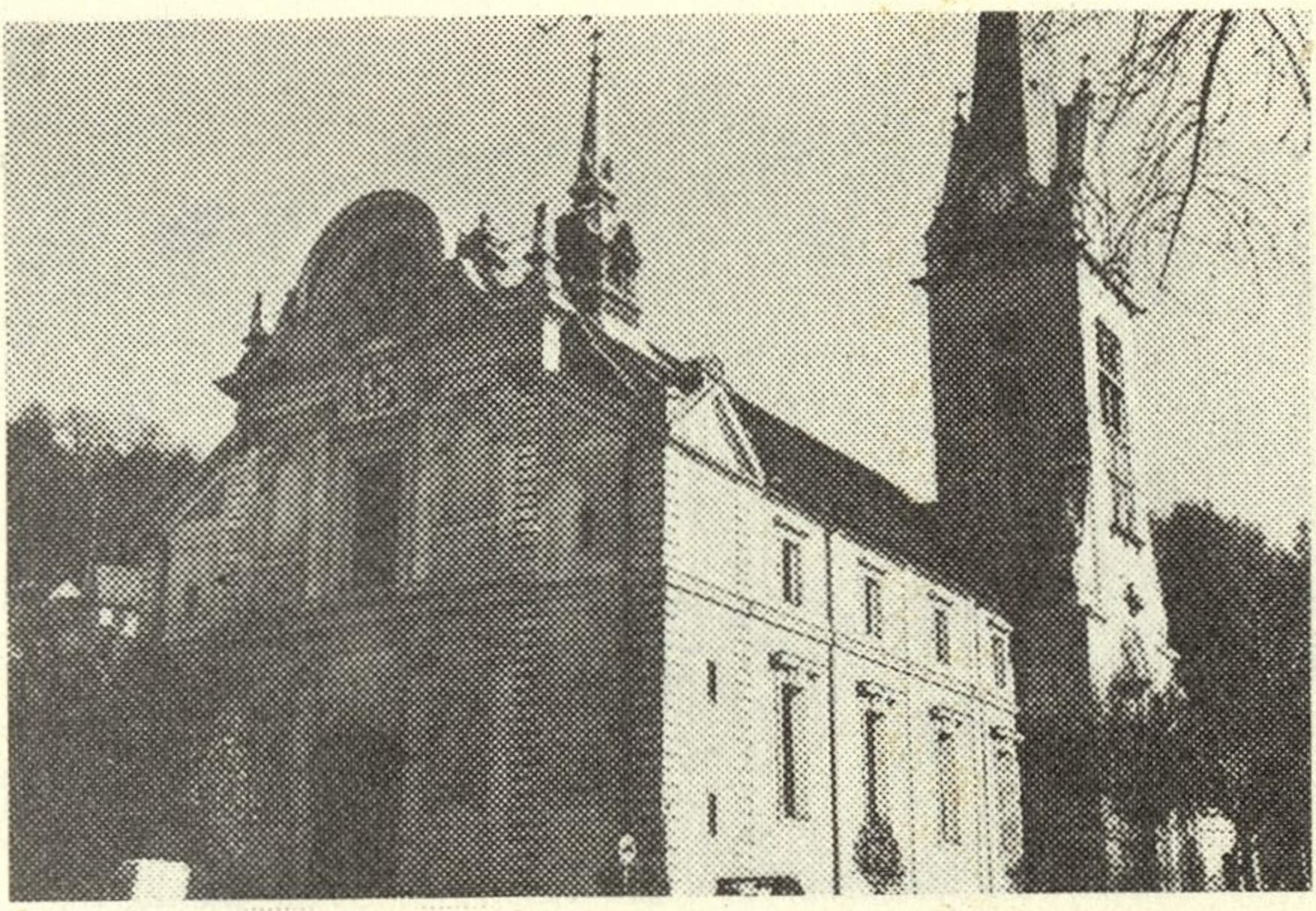
1. pogled

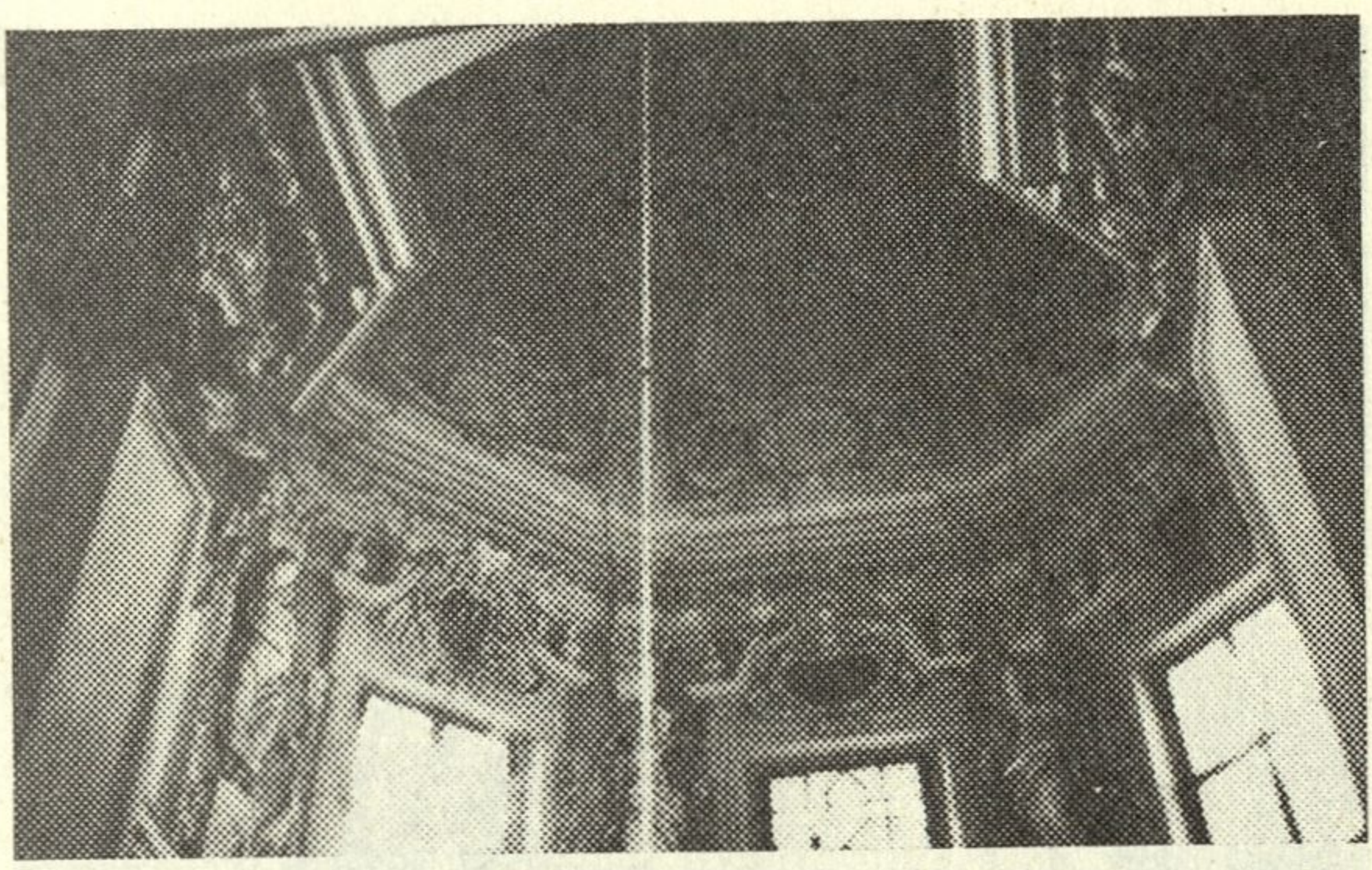
3. tloris

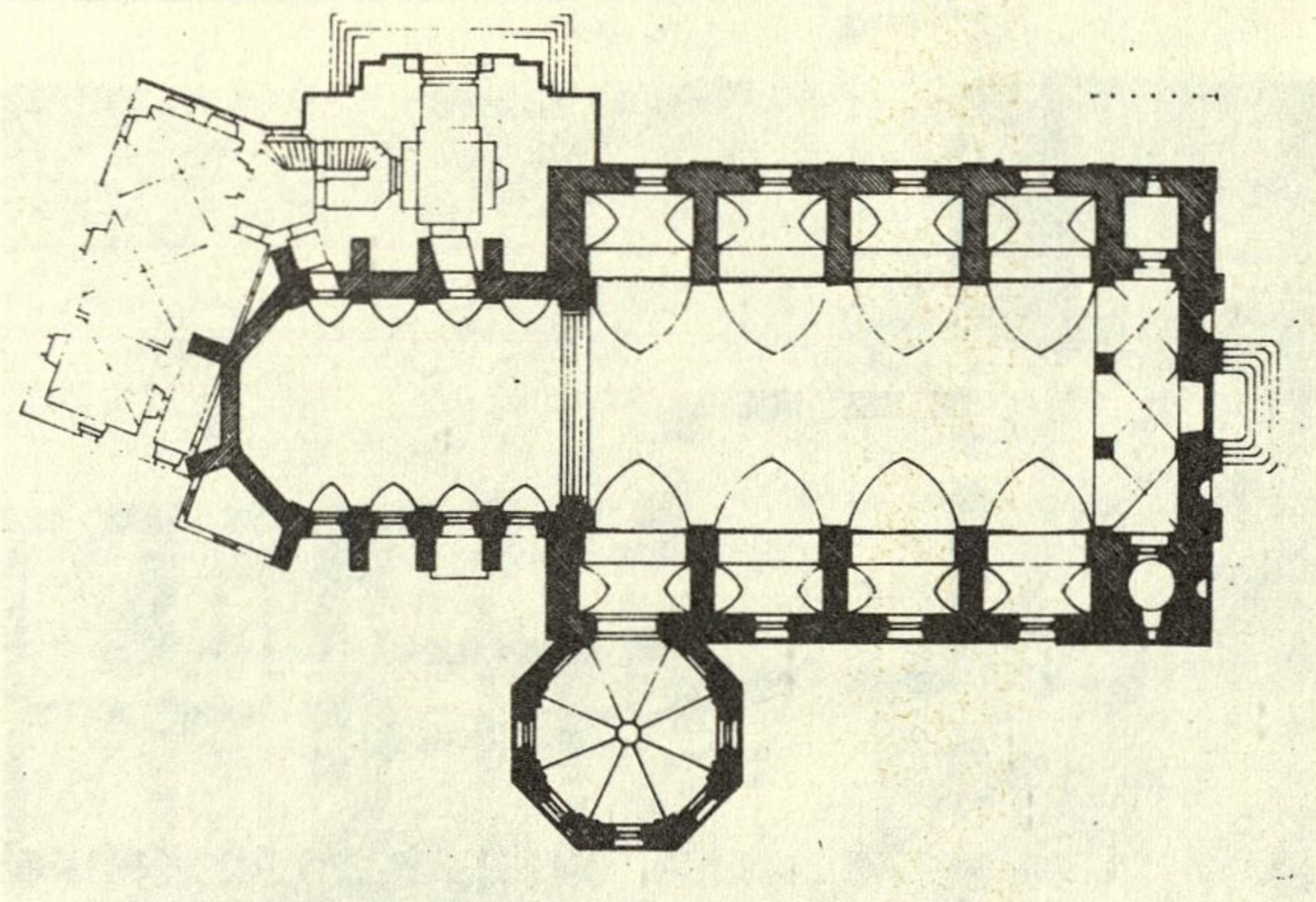
Šentflorjanska cerkev

1672
soseska Starega trga

Gornji trg, Ulica na grad







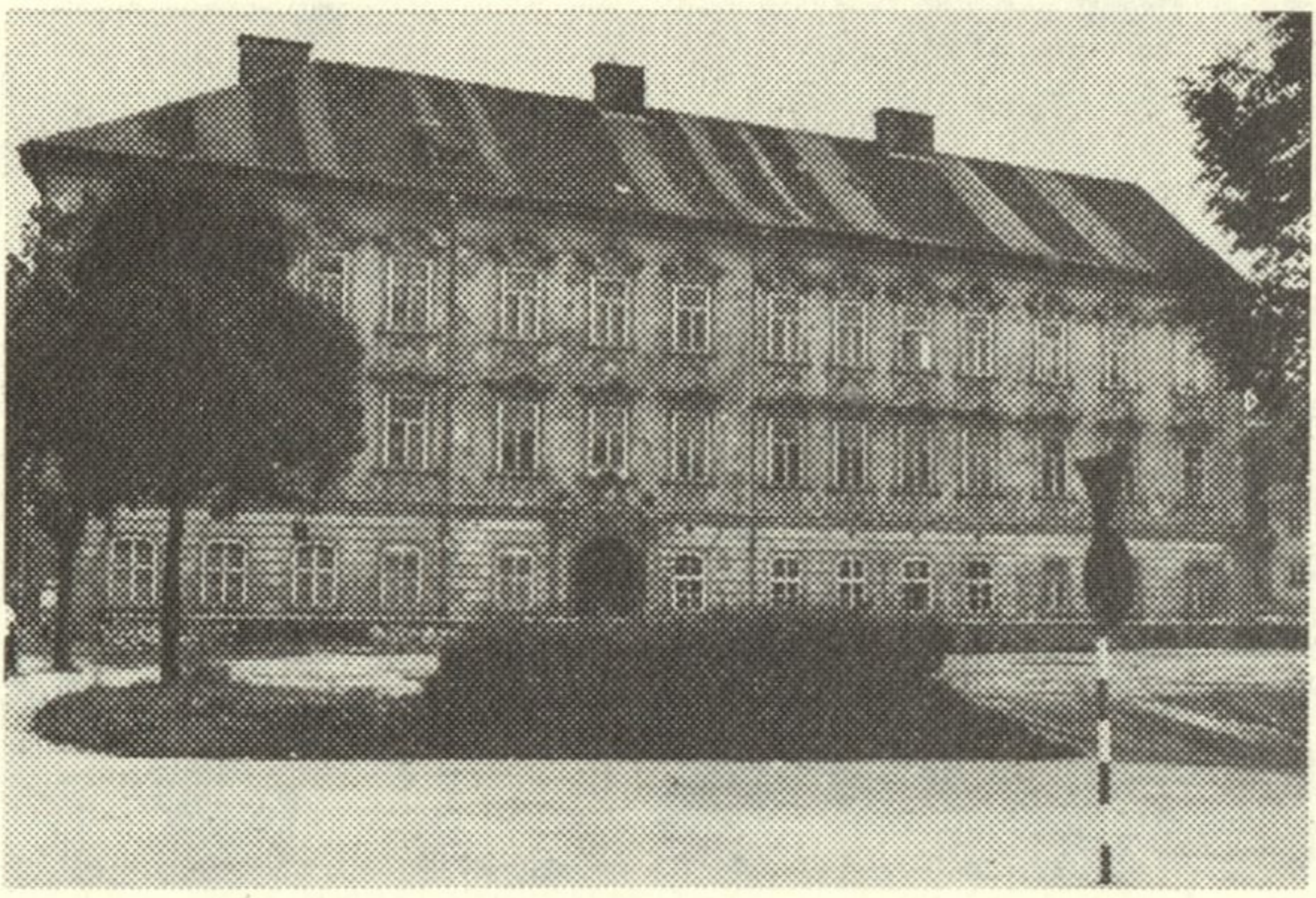
1. pogled
2. kapela Frančiška Ksaverija (1666 - 69)
3. tloris

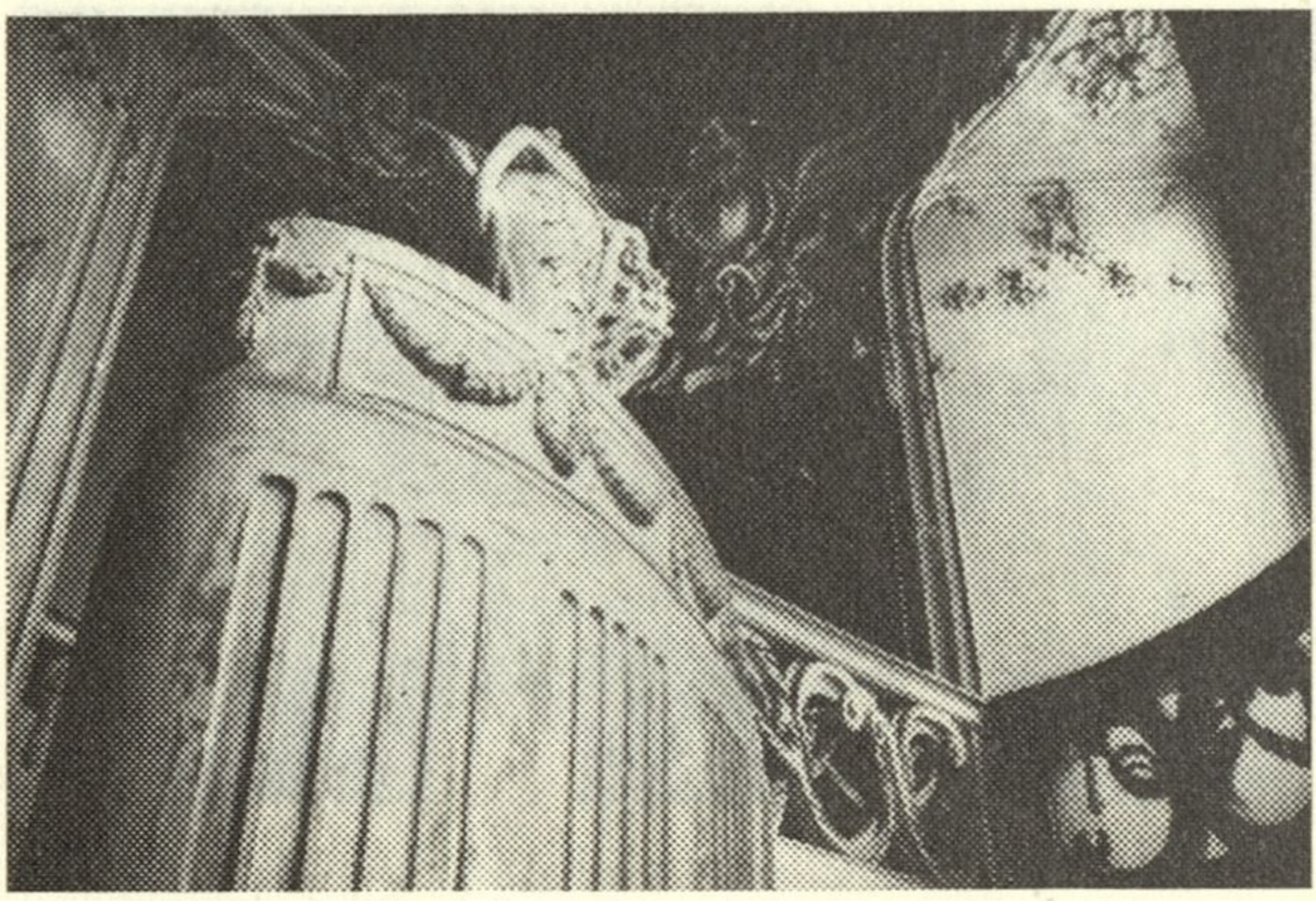
Šentjakobska cerkev, nekdanja jezuitska cerkev

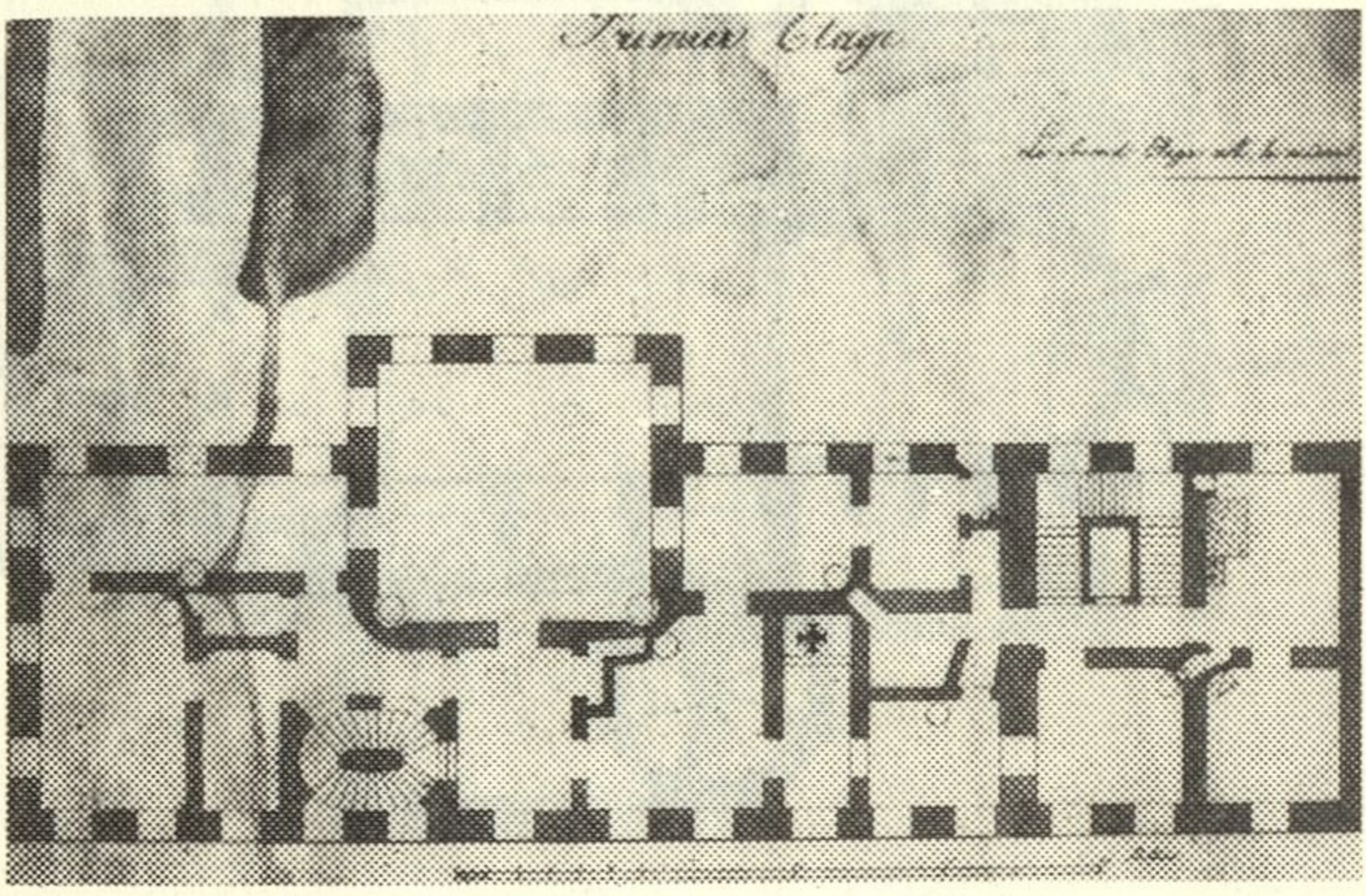
sezidana 1613 - 15, predelana 1701 in 1868

jezuiti s podporo magistrata

Levstikov trg





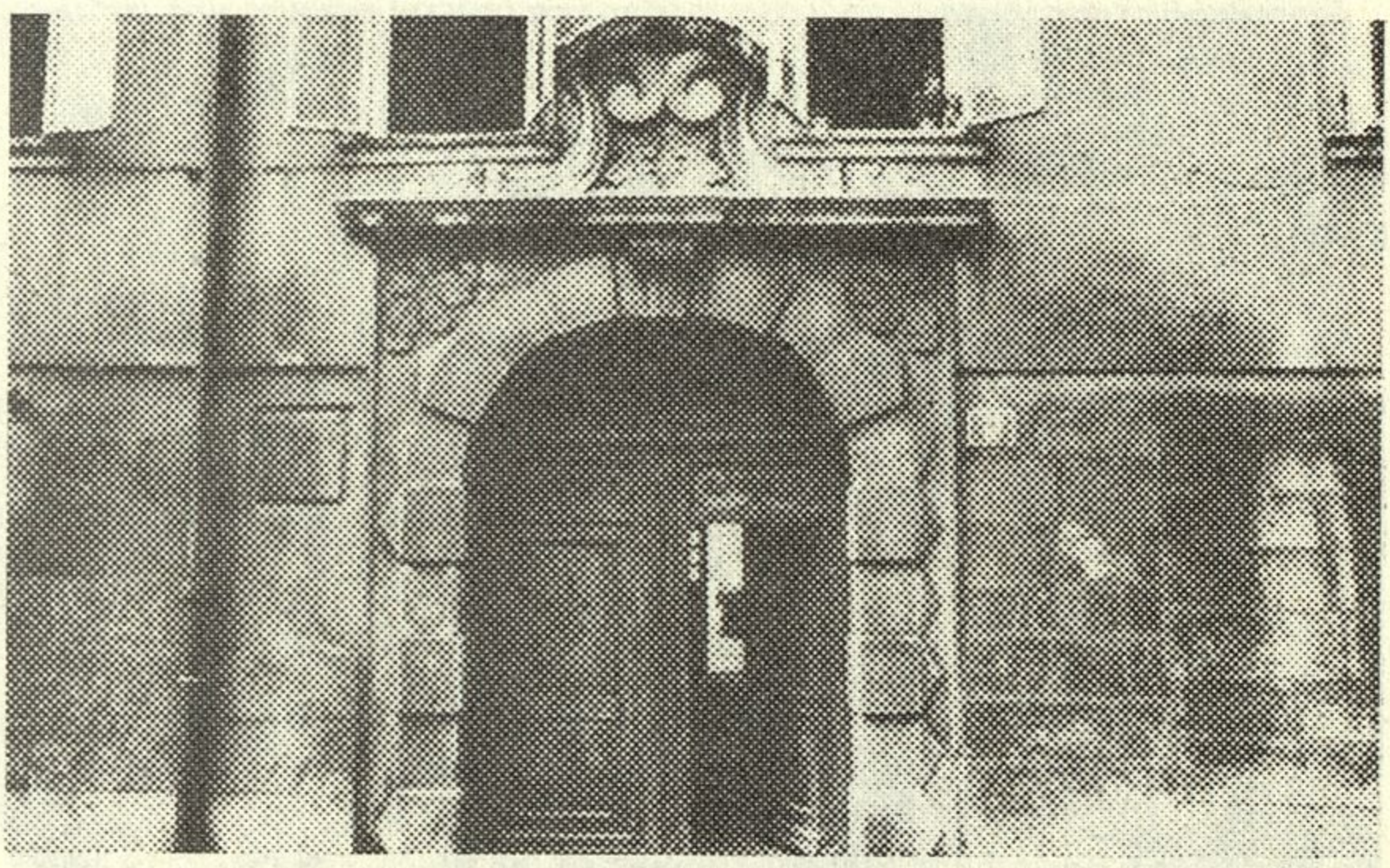


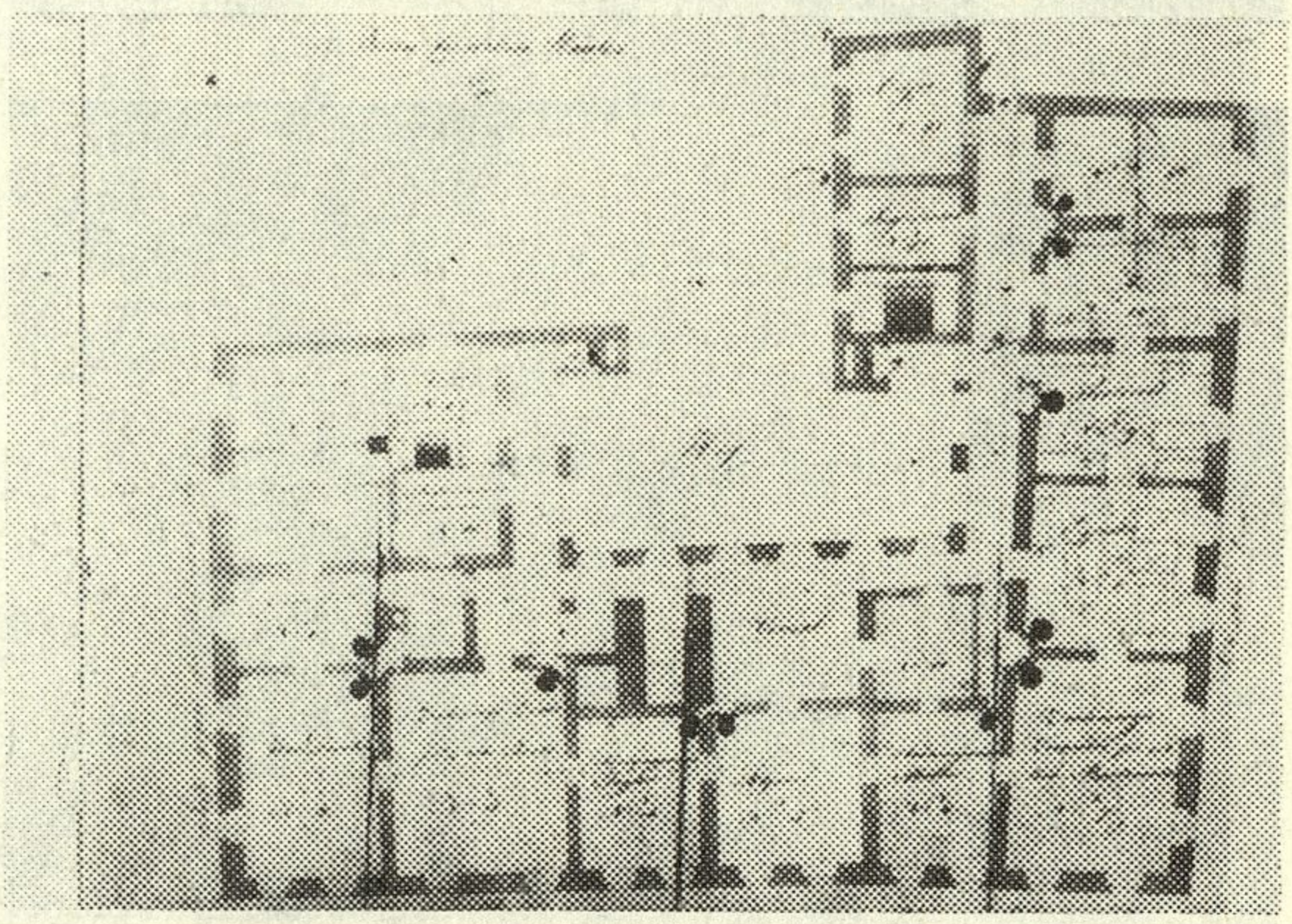
1. pogled
2. stopnišče, freske - Herrlein (1786)
3. tloris 1. nadstropja

Grubarjeva palača
Gabrijel Gruber

1773 - 1782
Gabrijel Gruber
Zvezdarska 1







1. pogled
2. portal (1798)
3. tloris 3. nadstropja

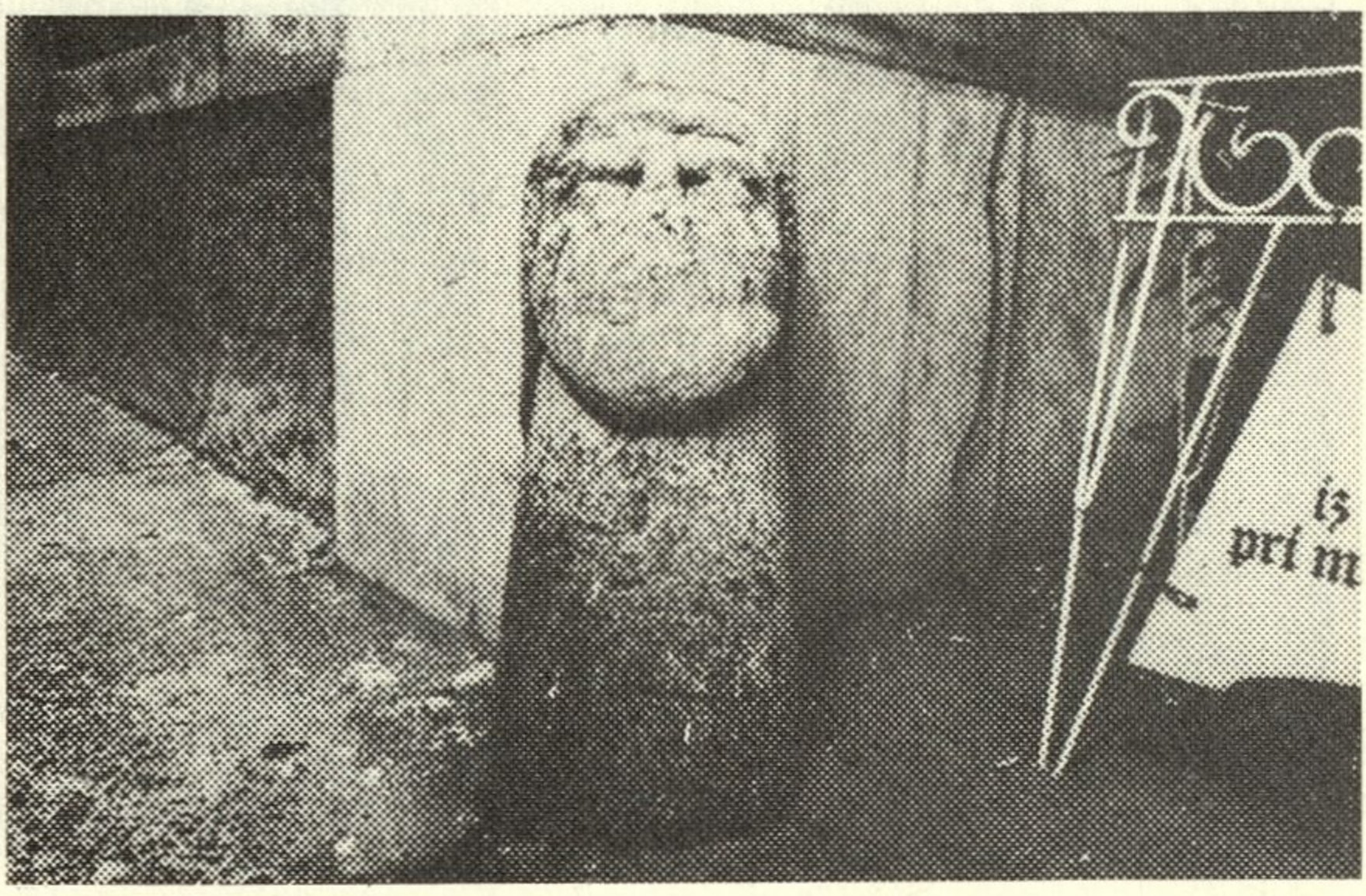
Zoisova palača

prezidana iz več stavb med 1765 in 7o
trgovec Michel Angelo Zois

Breg 22







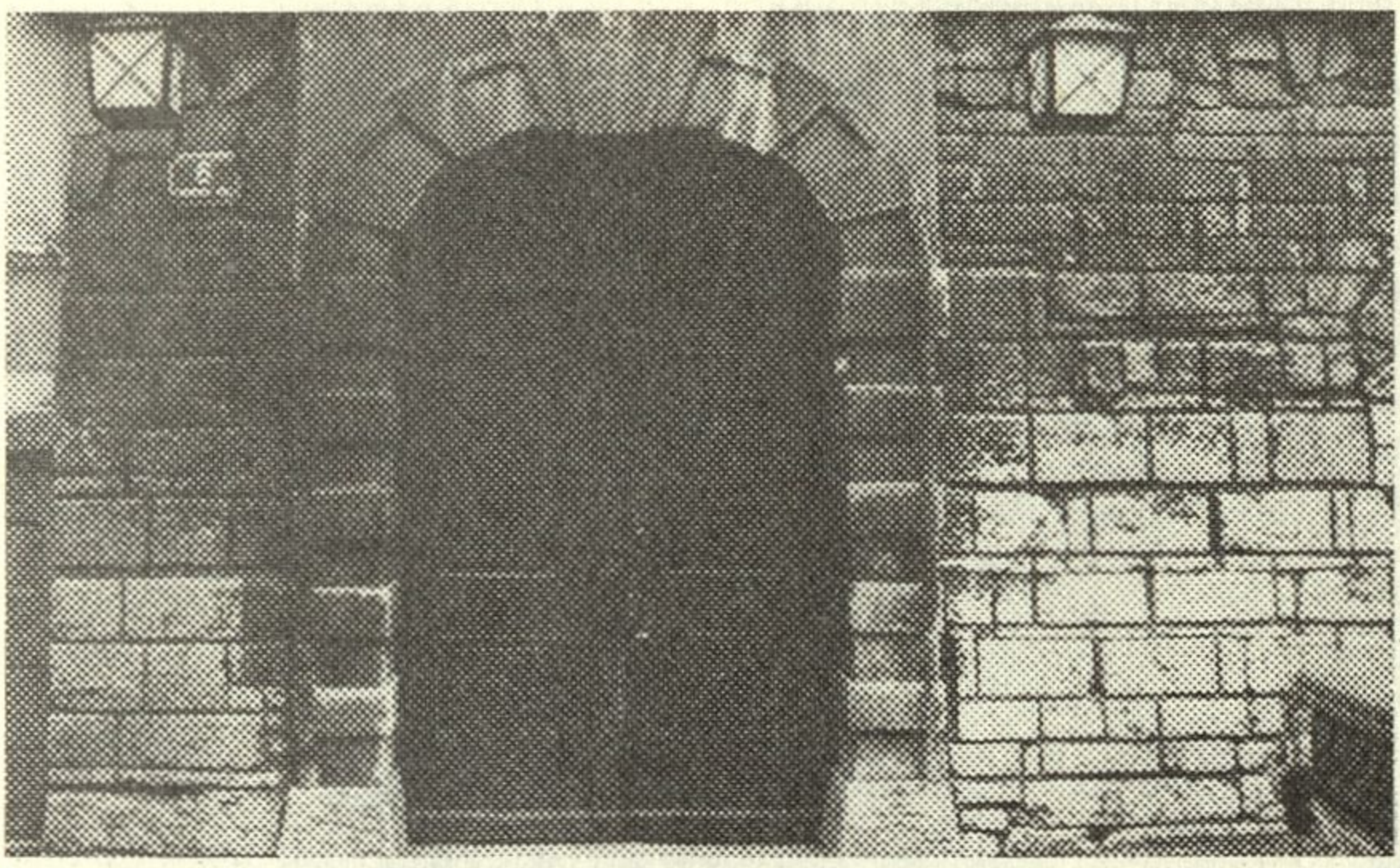
1. pogled
2. portal
3. varovalni kamniti odbijač na vogalu stavbe

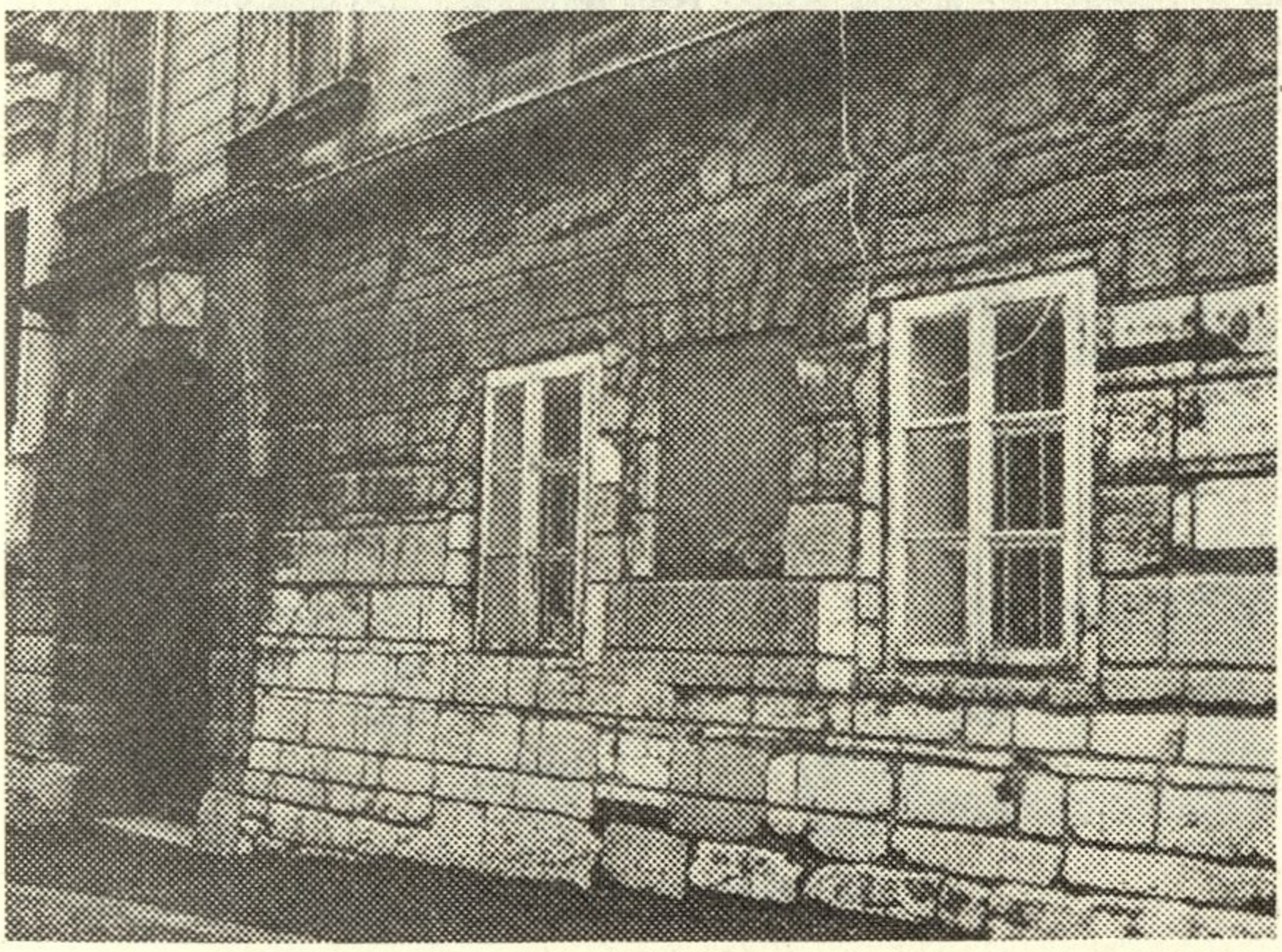
Pri vitezu

pročelje med leti 1765 in 177o

Breg 2o

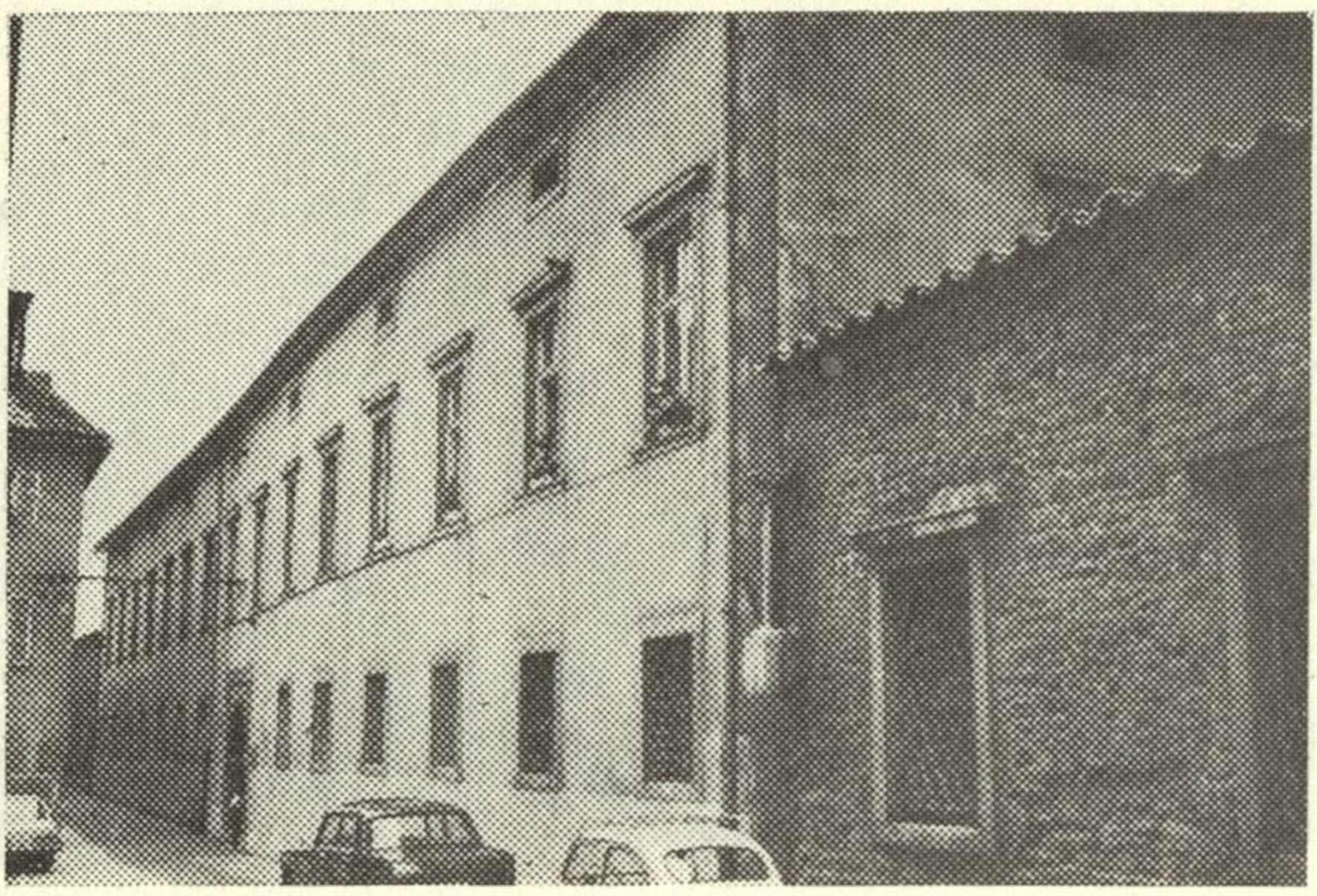






1. pogled
2. portal
3. utrjen zid v pritličju (srednji vek)

barokizirano pročelje okrog l. 175o
Joseph Langer - prezidava
Salendrova 6



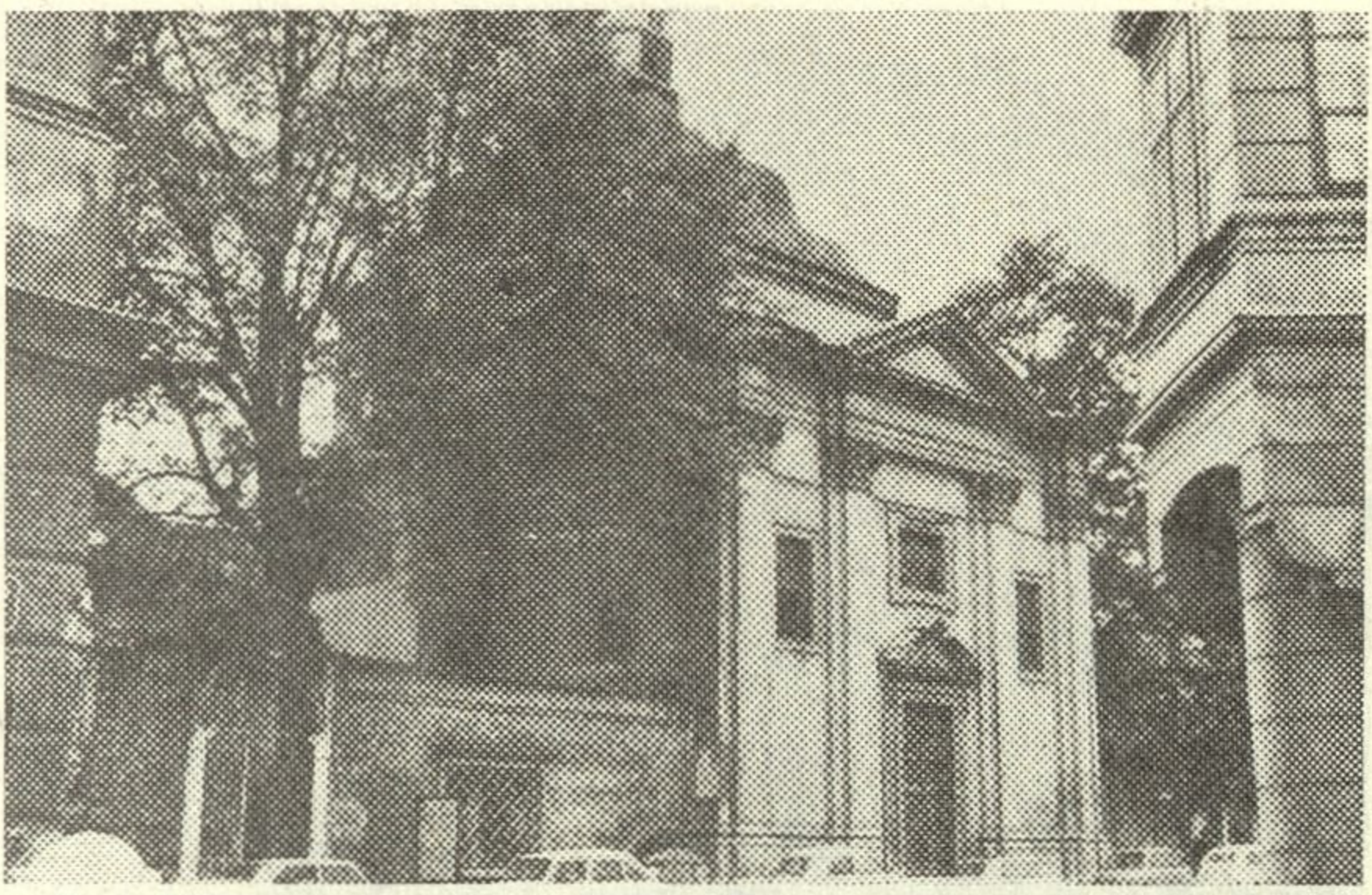


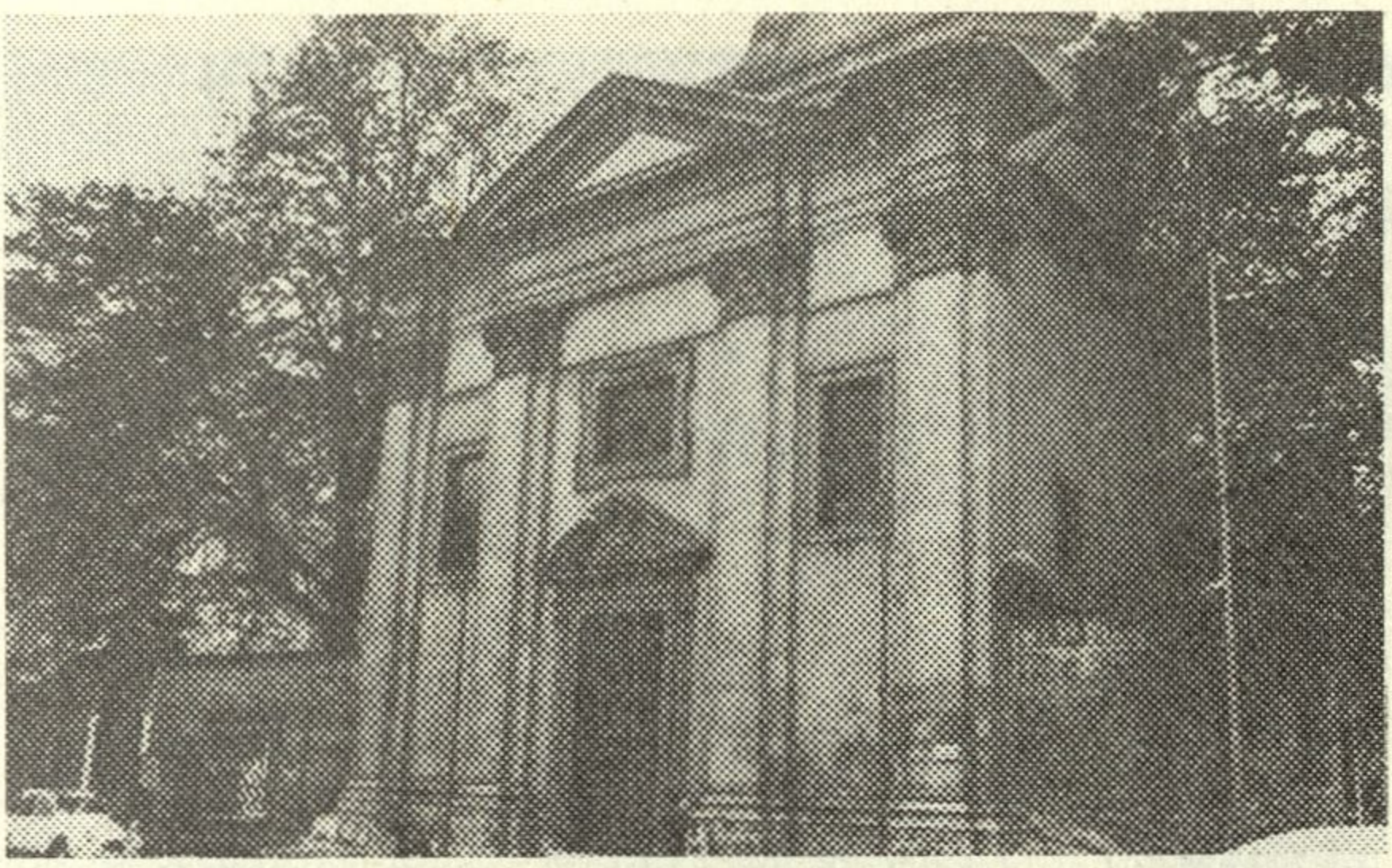
1. pogled
2. portal iz l. 1567

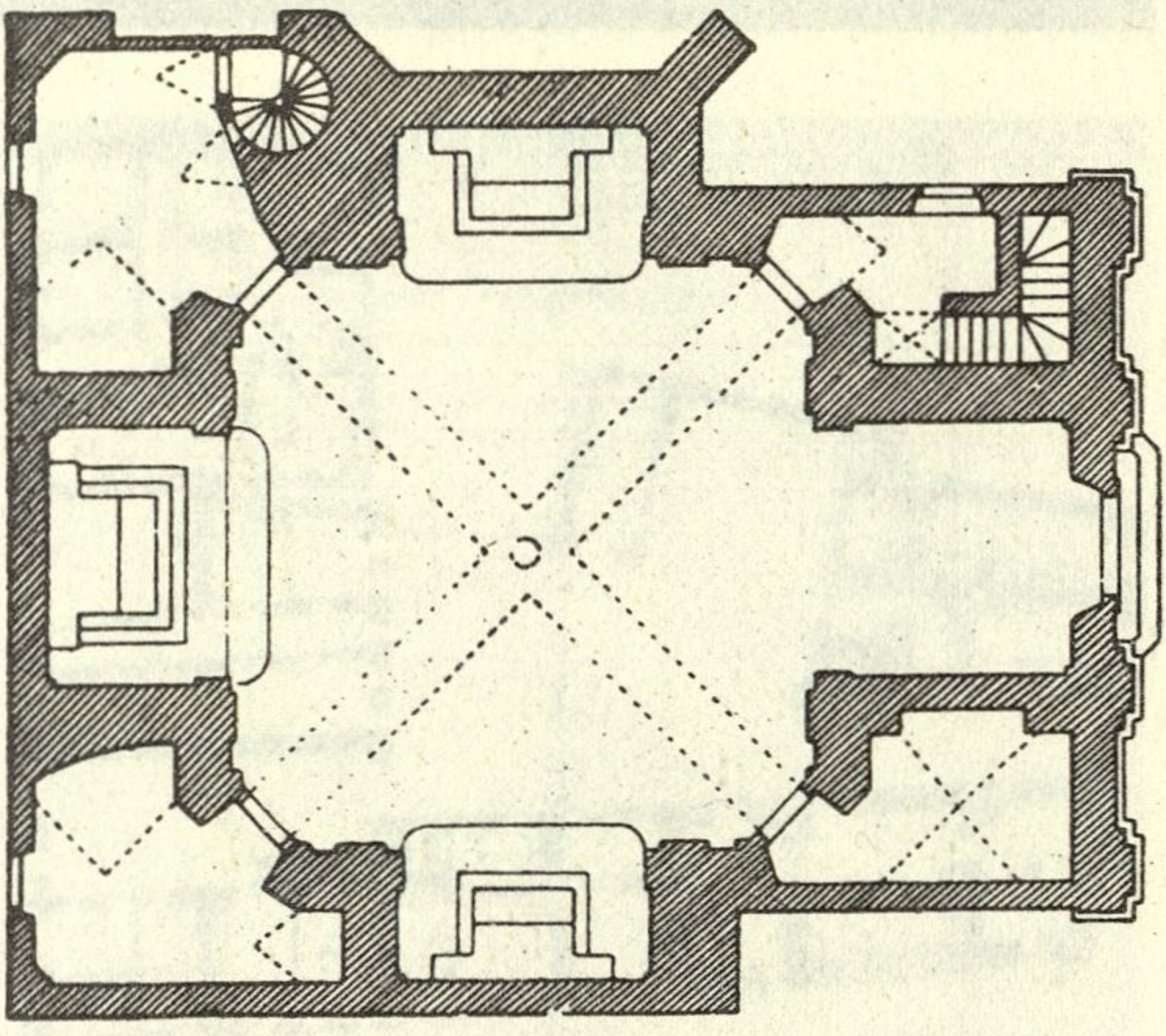
Križevniška komenda, redovna hiša nem. viteškega reda

samostansko poslopje 1579 - prezidano v baroku

nemški viteški red - komtur Lenart pl. Frumentin
Gosposka 18







1. pogled

2. pogled

3. tloris

Križevniška cerkev

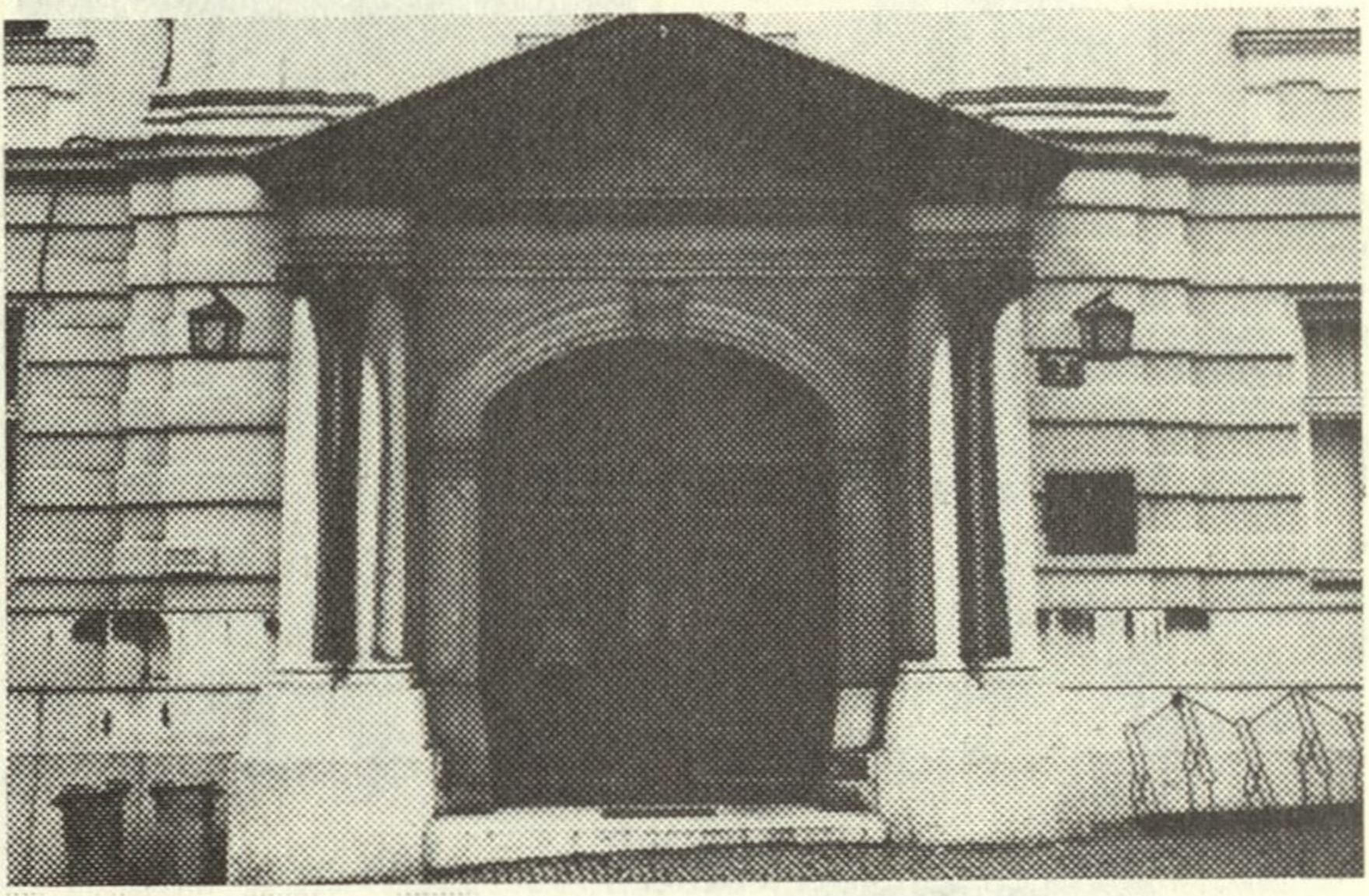
Domenico Rossi

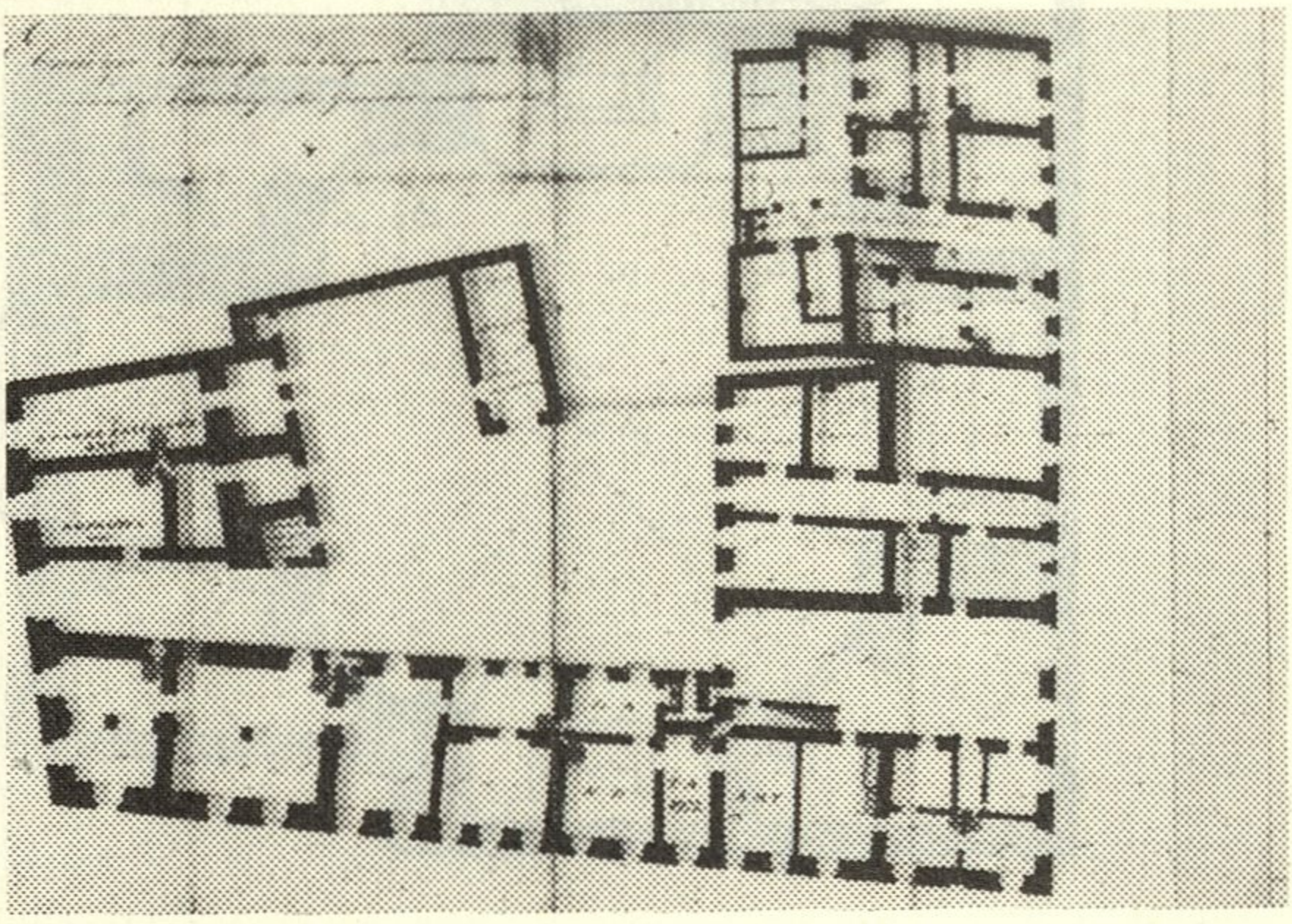
1714

Quidobald Starhemberg, komtur. nem.viteškega reda

Trg francoske revolucije







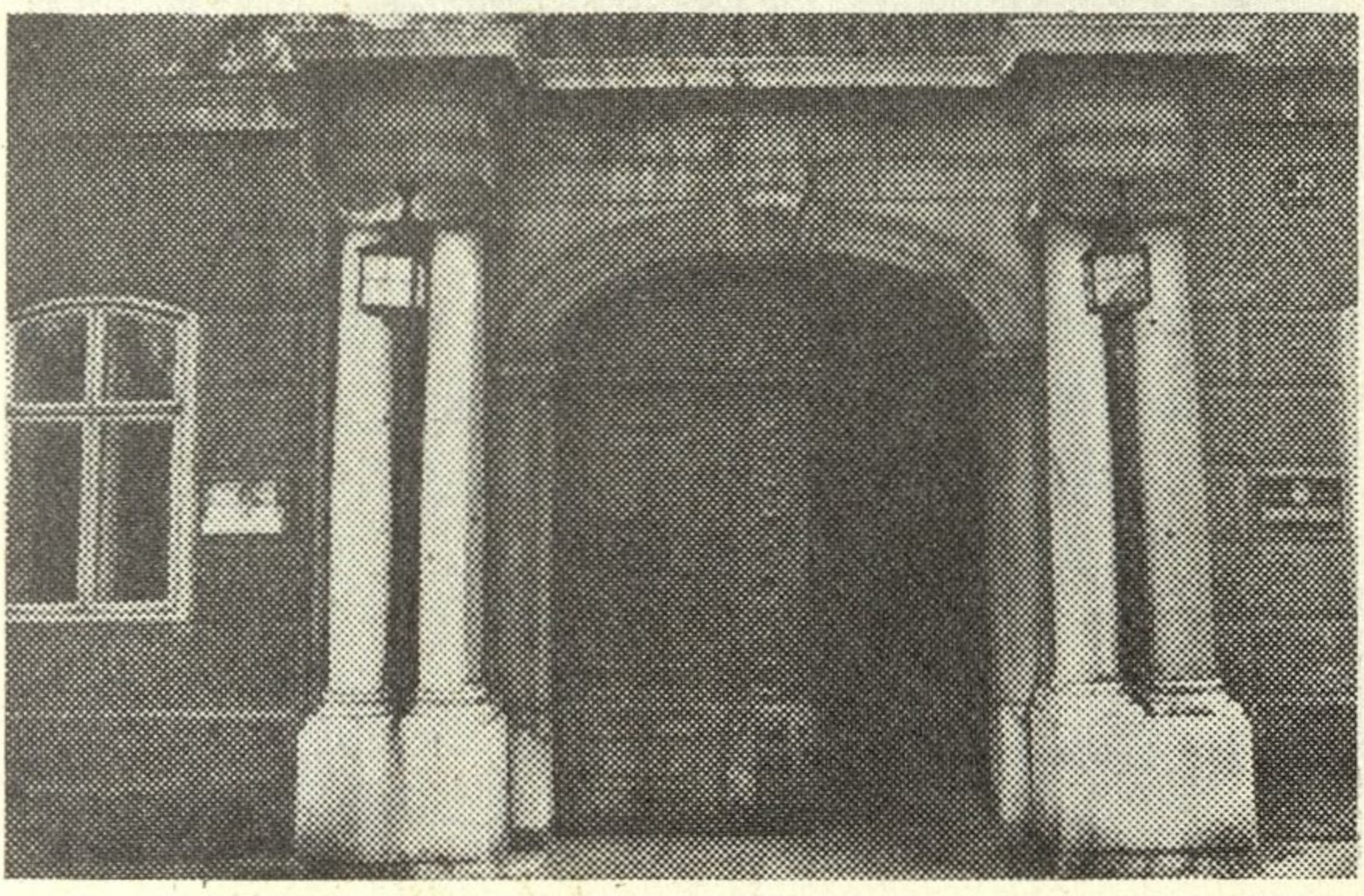
1. pogled z Novega trga
2. portal
3. tloris pritličja

Lentovž - SAZU

1774 - prenovljena, trakt ob Gosposki ul. porušen po potresu

Novi trg 3



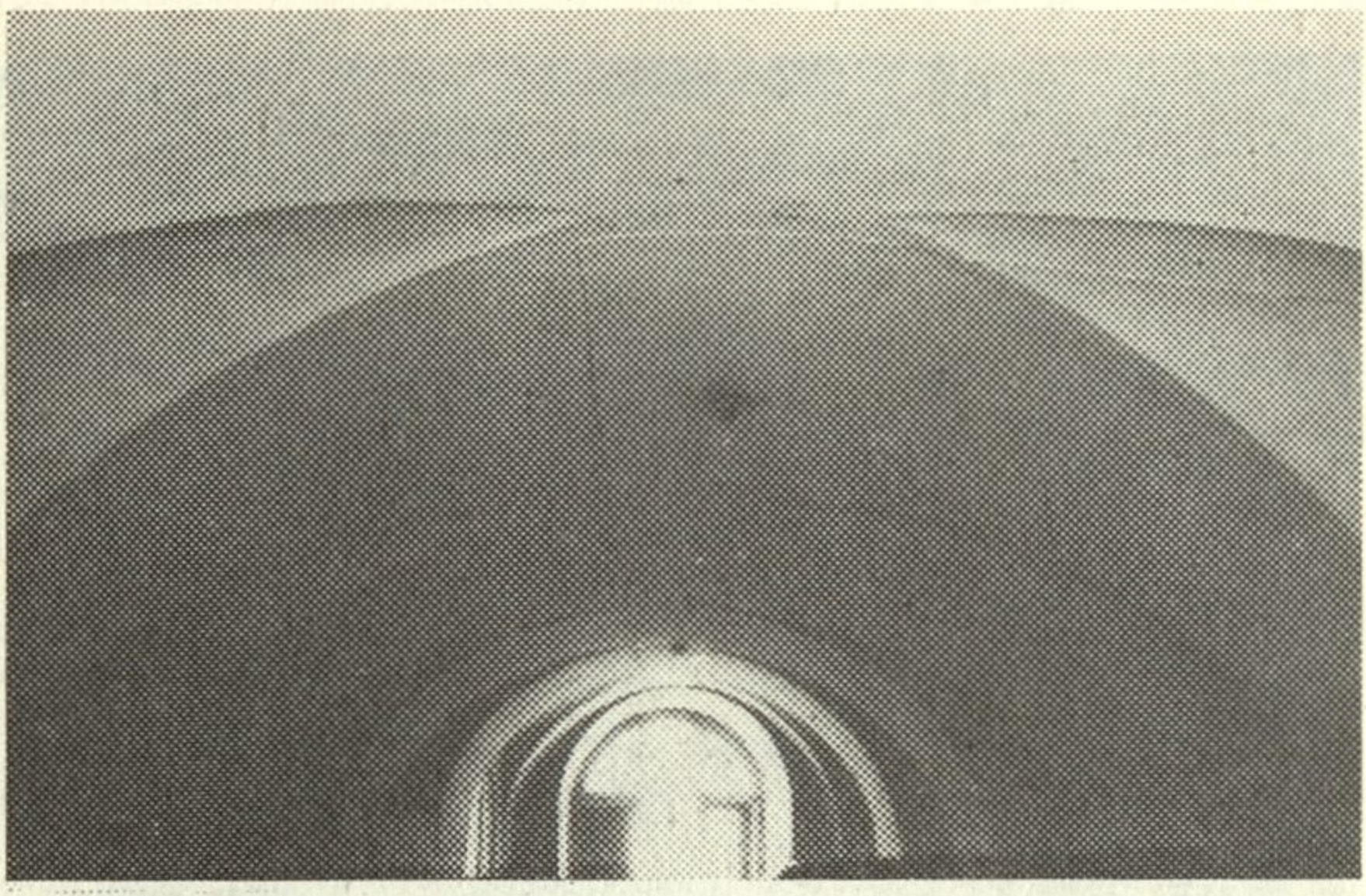


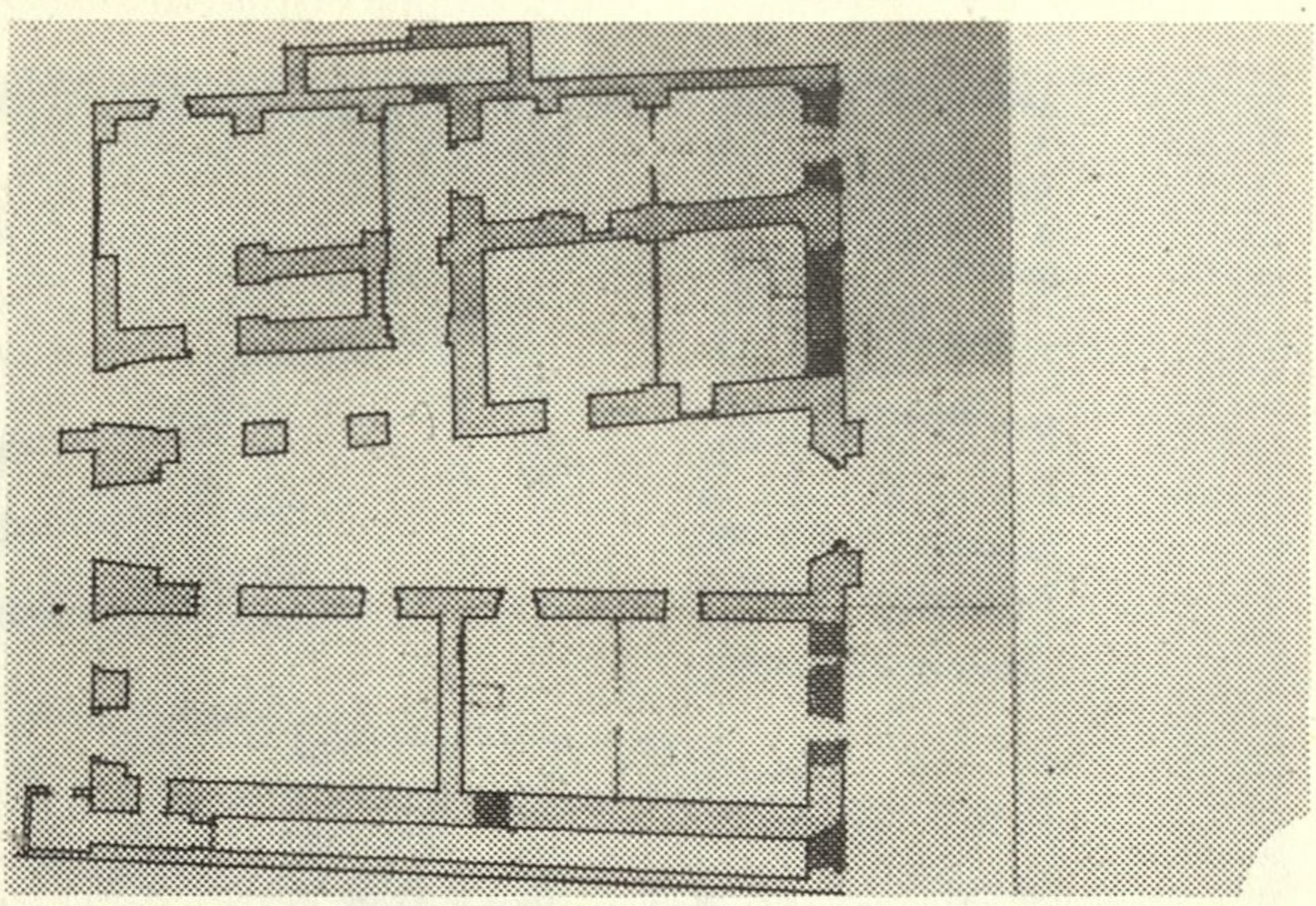
1. pogled z Gosposke ul.
2. portal

Auerspergova palača - Mestni muzej

prezidava 1642,
grof Janez Andrej Auersperg
Gosposka 15, Salendrova 2







1. pogled na empirsko pročelje
2. veža
3. tloris pritličja

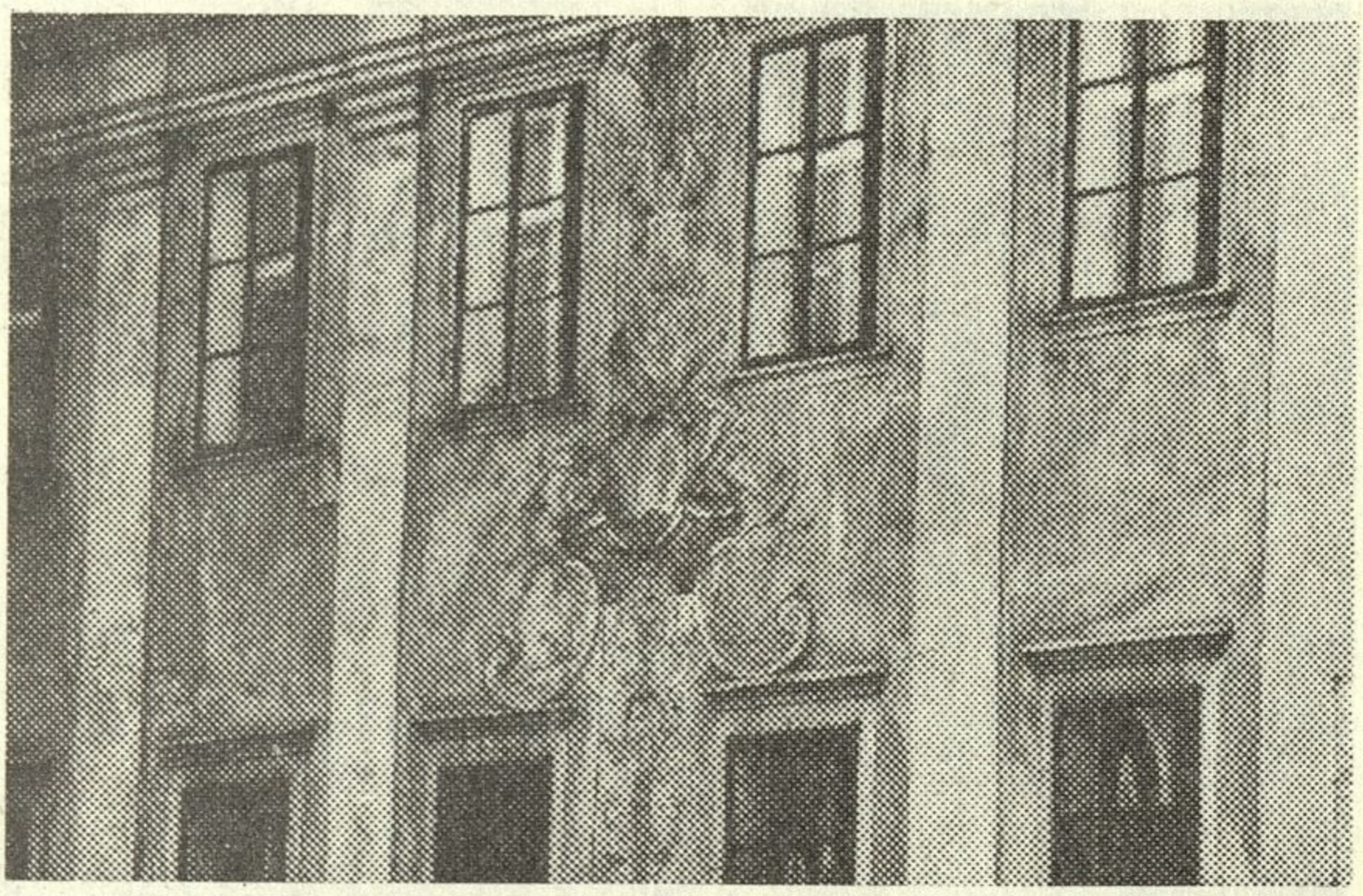
Auerspergova hiša

prva polovica 18. stol.

Anton Jožef grof Auersperg

Novi trg 5







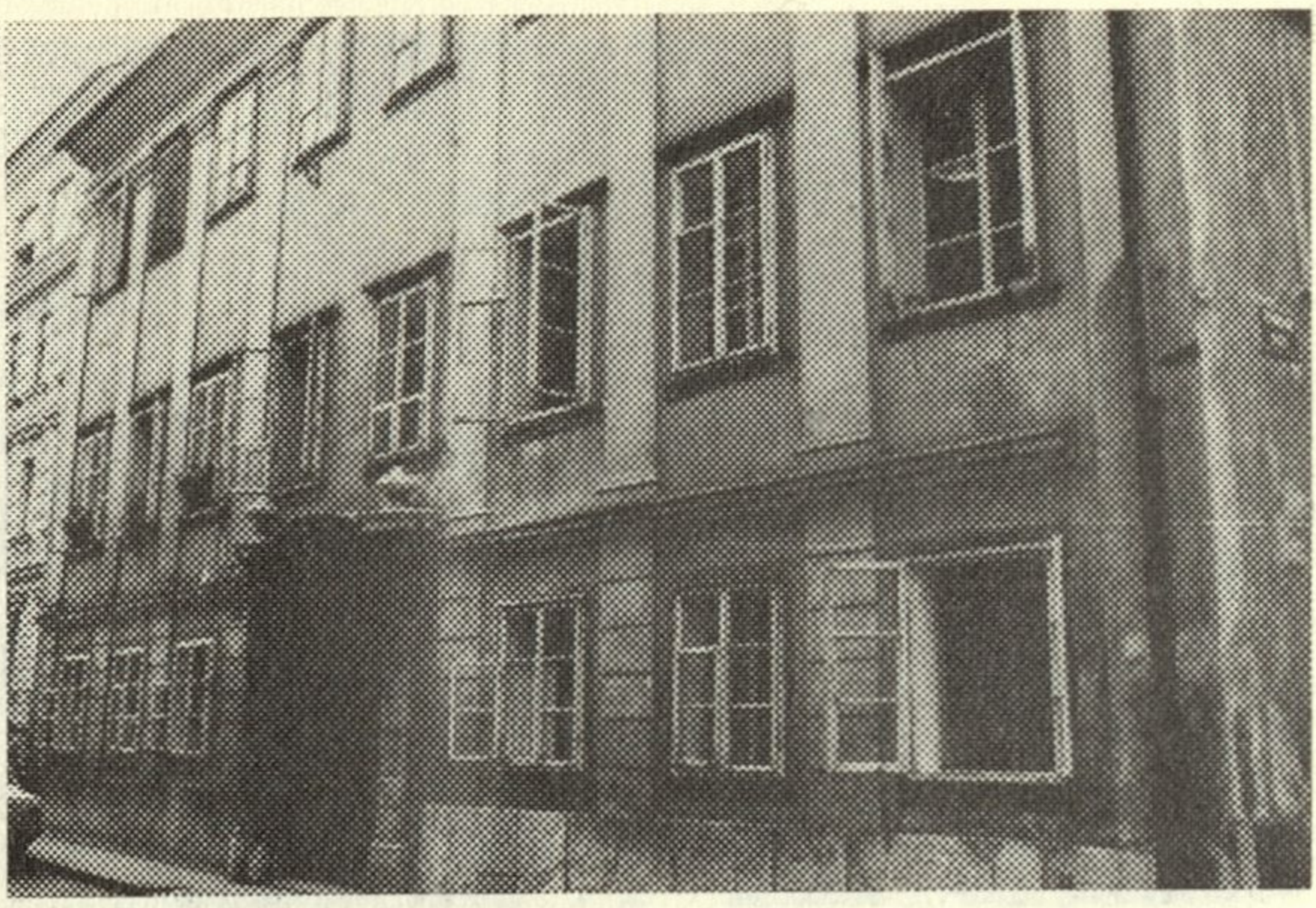
1. pogled
2. ornament na fasadi
3. portal

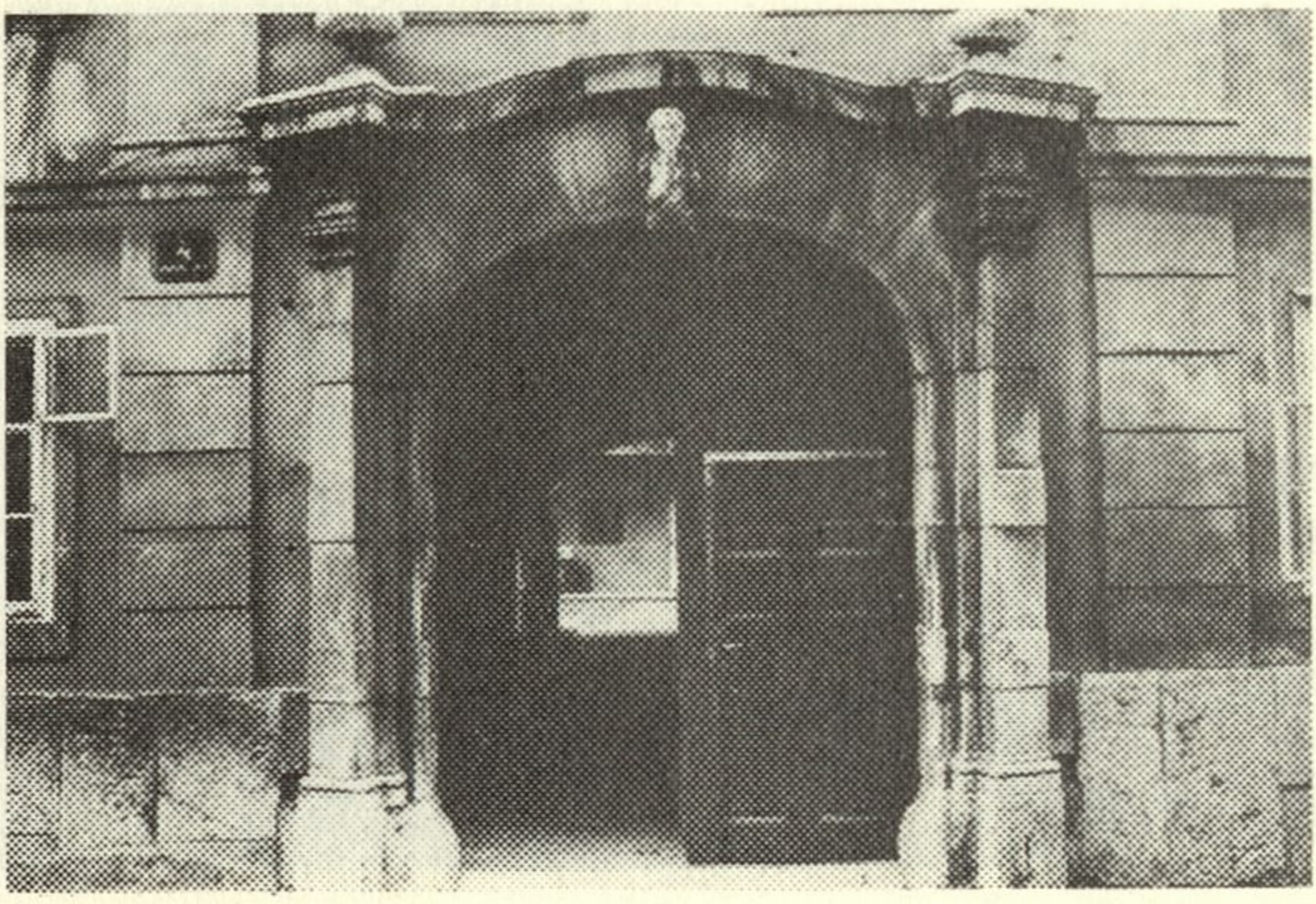
Barbova palača - Delavski dom

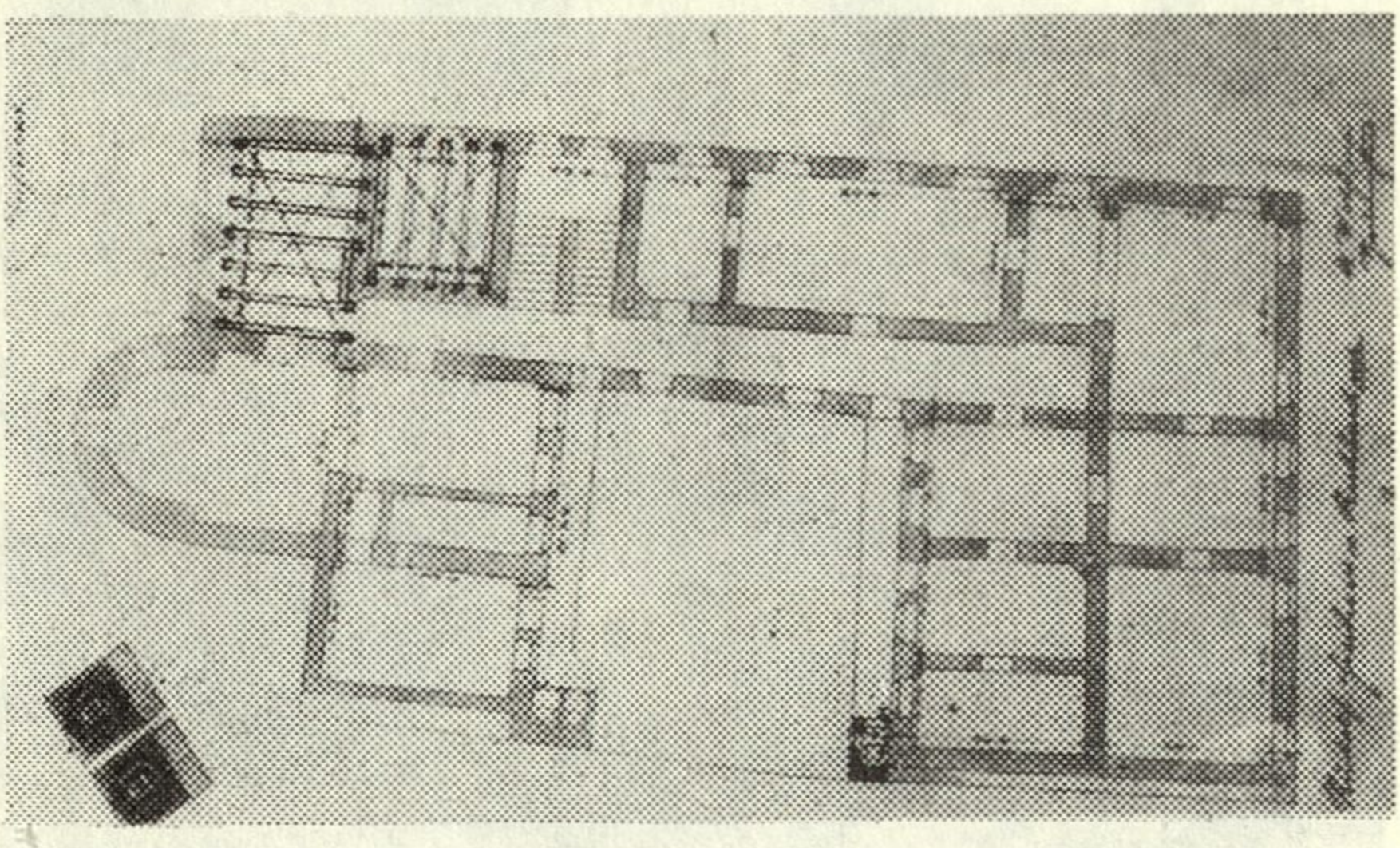
1740 - prezidava

Franc grof Lichtenberg

Novi trg 2







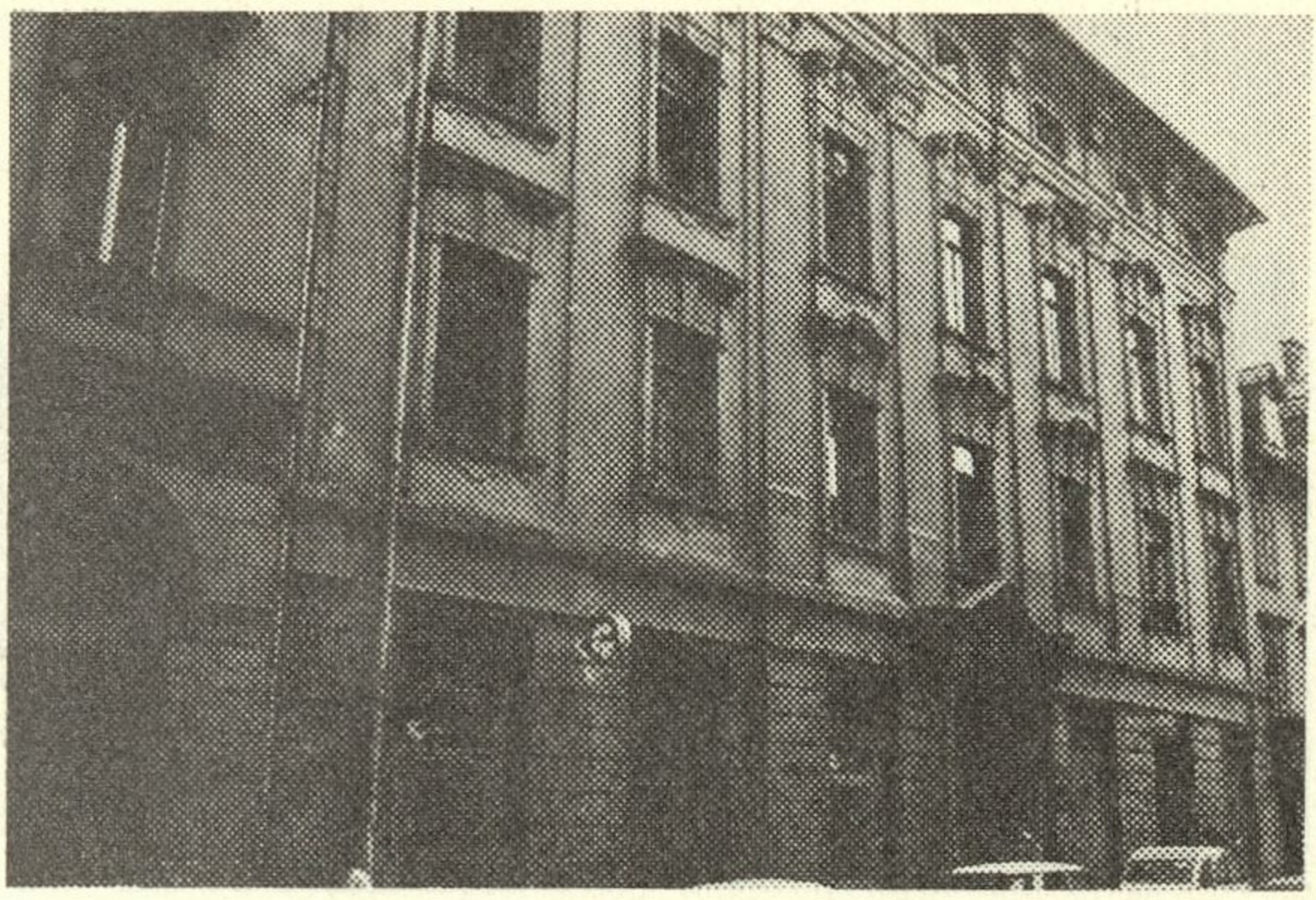
1. pogled
2. portal
3. tloris 1. nadstropja

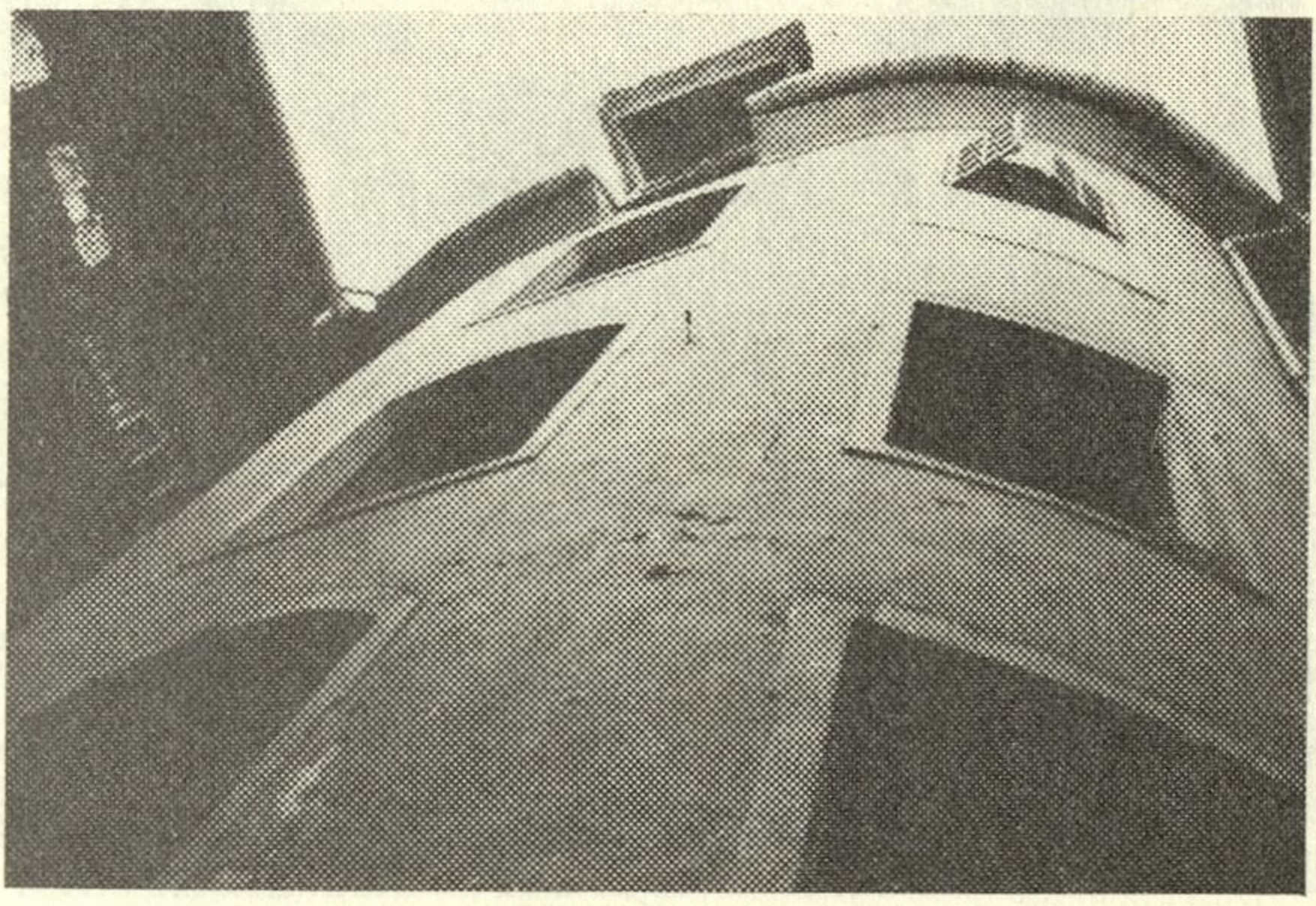
Wiesendrova hiša

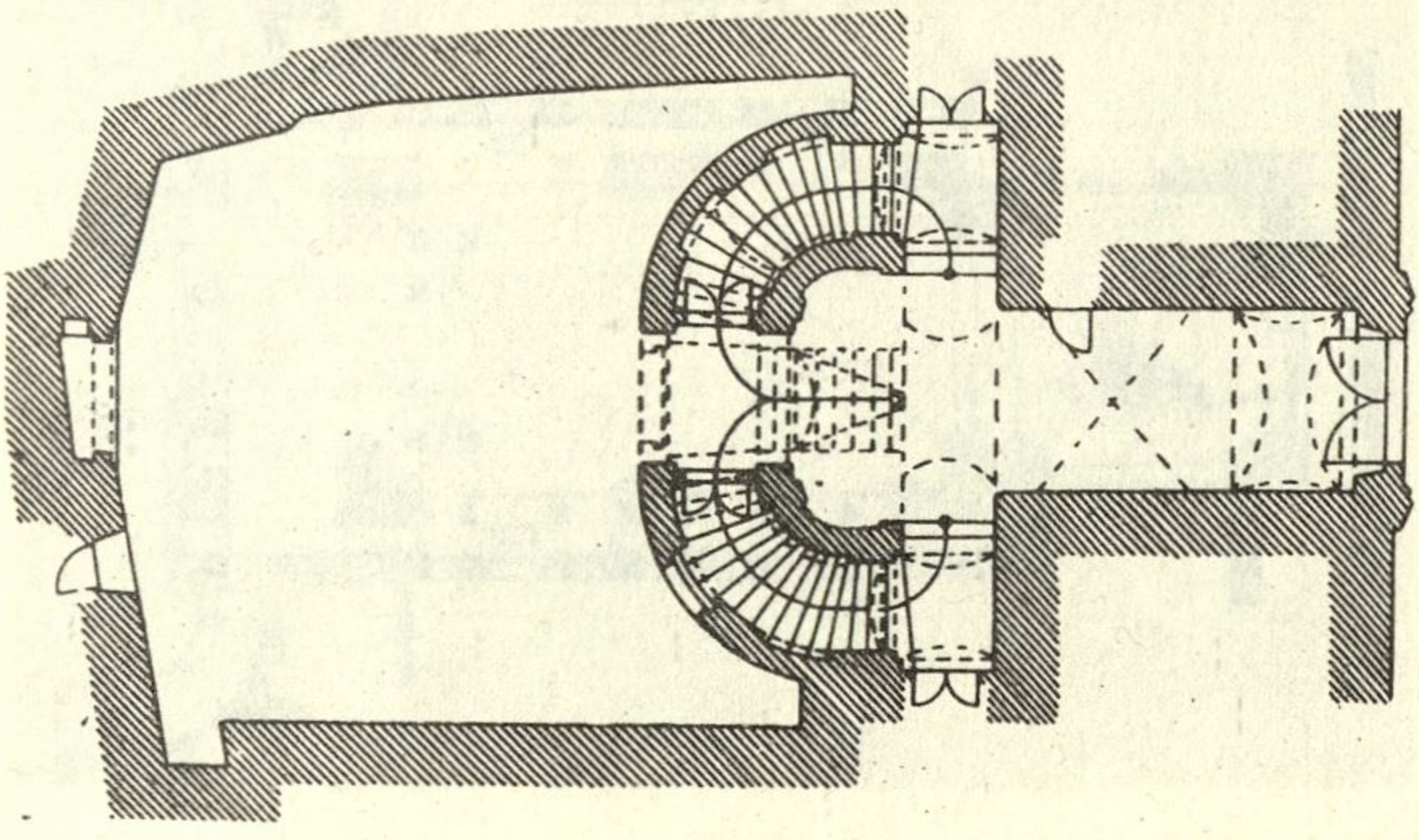
pročelje iz l. 1741

Franc Jurij Wiesender pl. Wiesenfeld

Gosposka 4







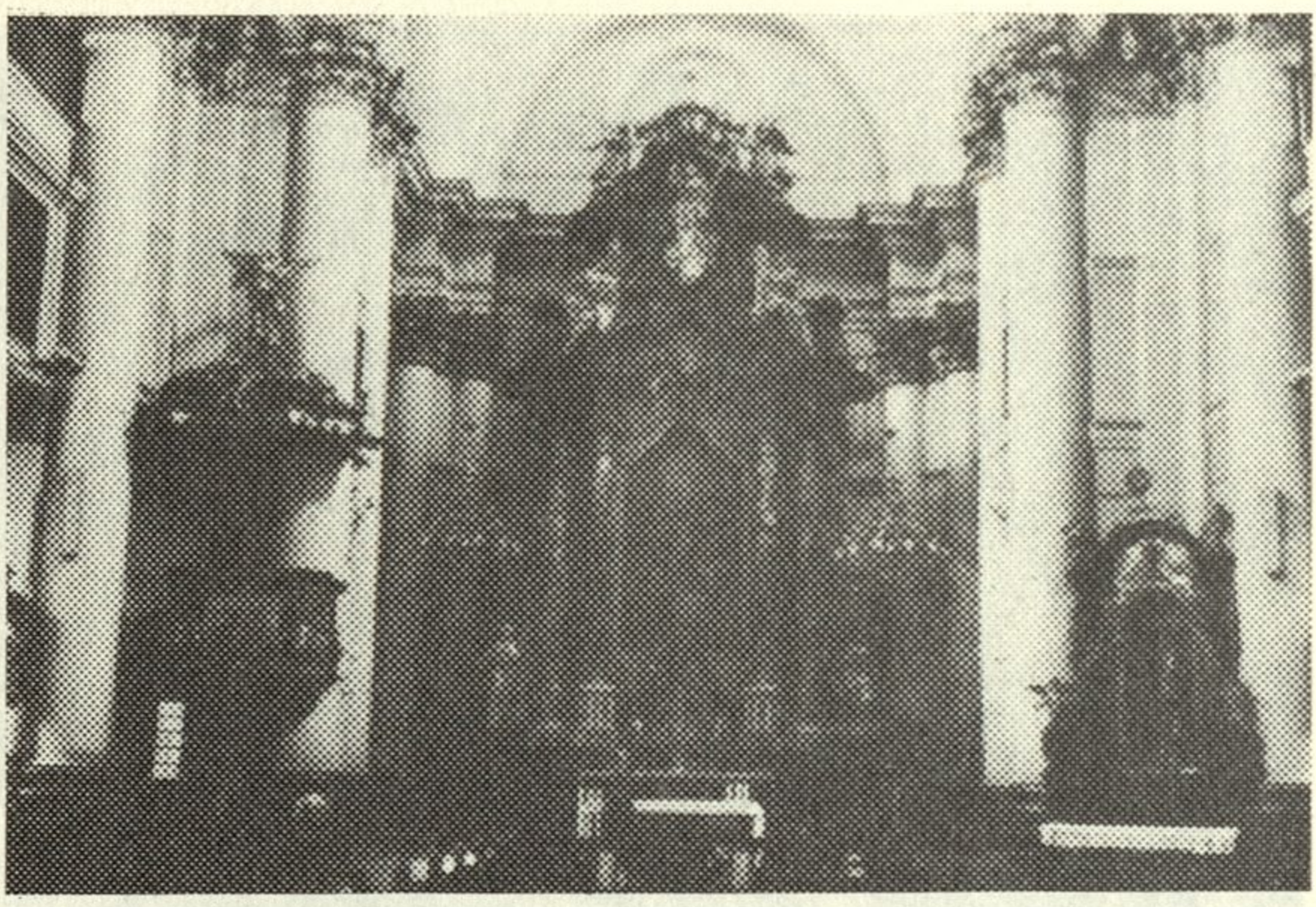
1. pogled
2. stopniščni stolp na dvorišču
3. tloris veže in stopnišča

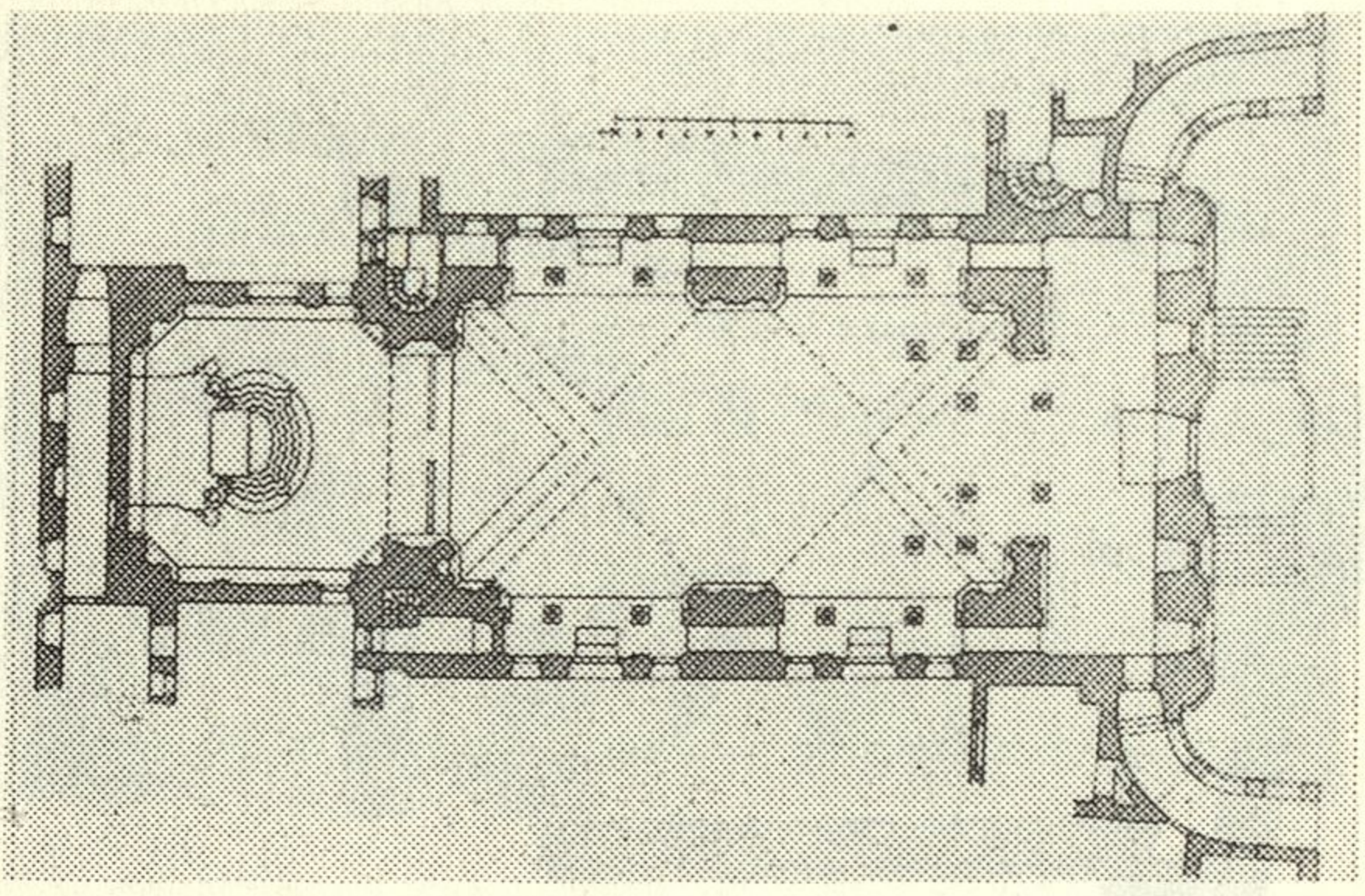
Barbova palača
verjetno Matija Perski

prezidava med 1755 in 56
grof Andrej Daniel pl. Waksenstein

Gosposka 3







1. pogled
2. veliki oltar, delo Francesca Robbe (1744)
3. tloris

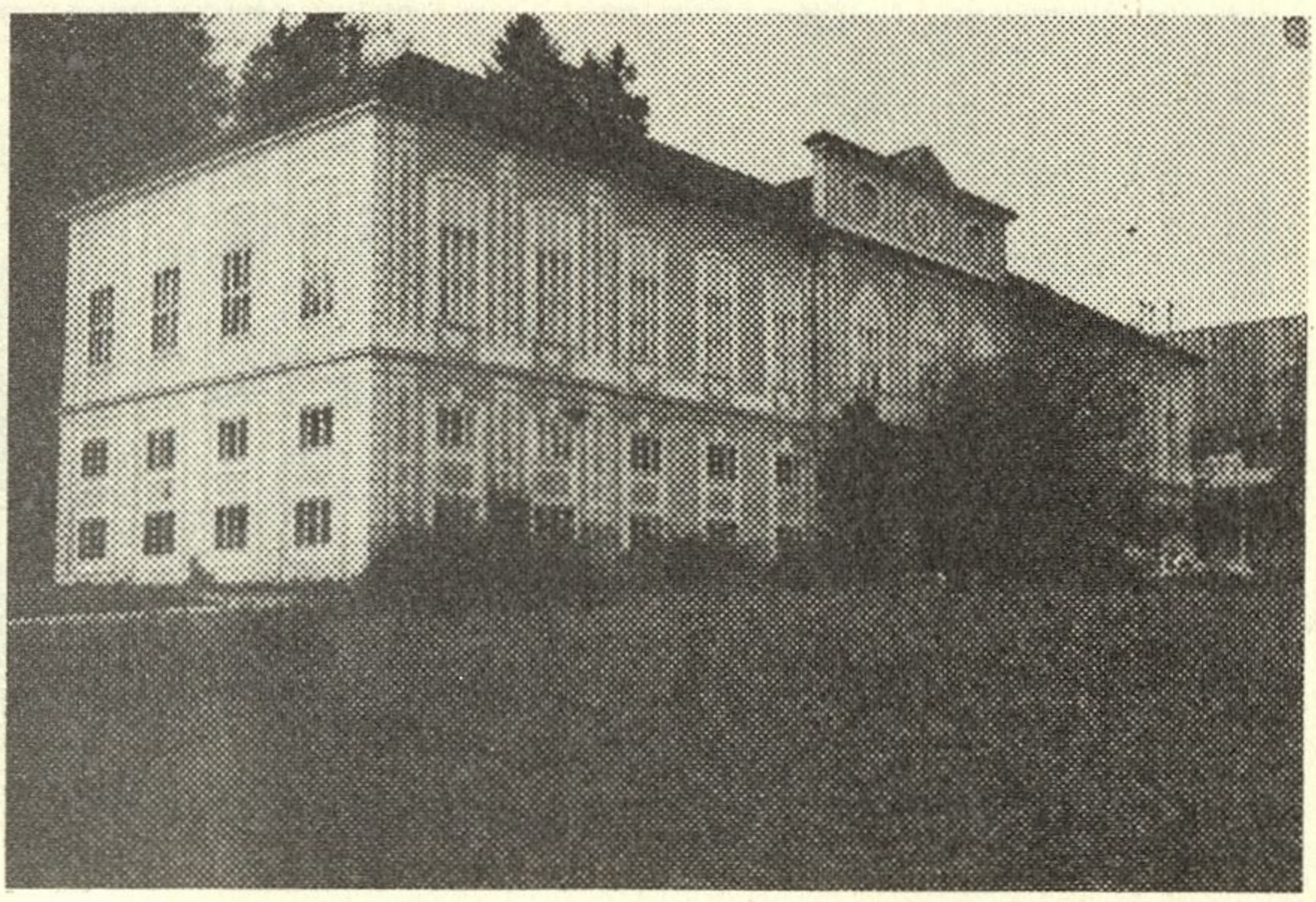
Uršulinska cerkev, cerkev sv. Trojice

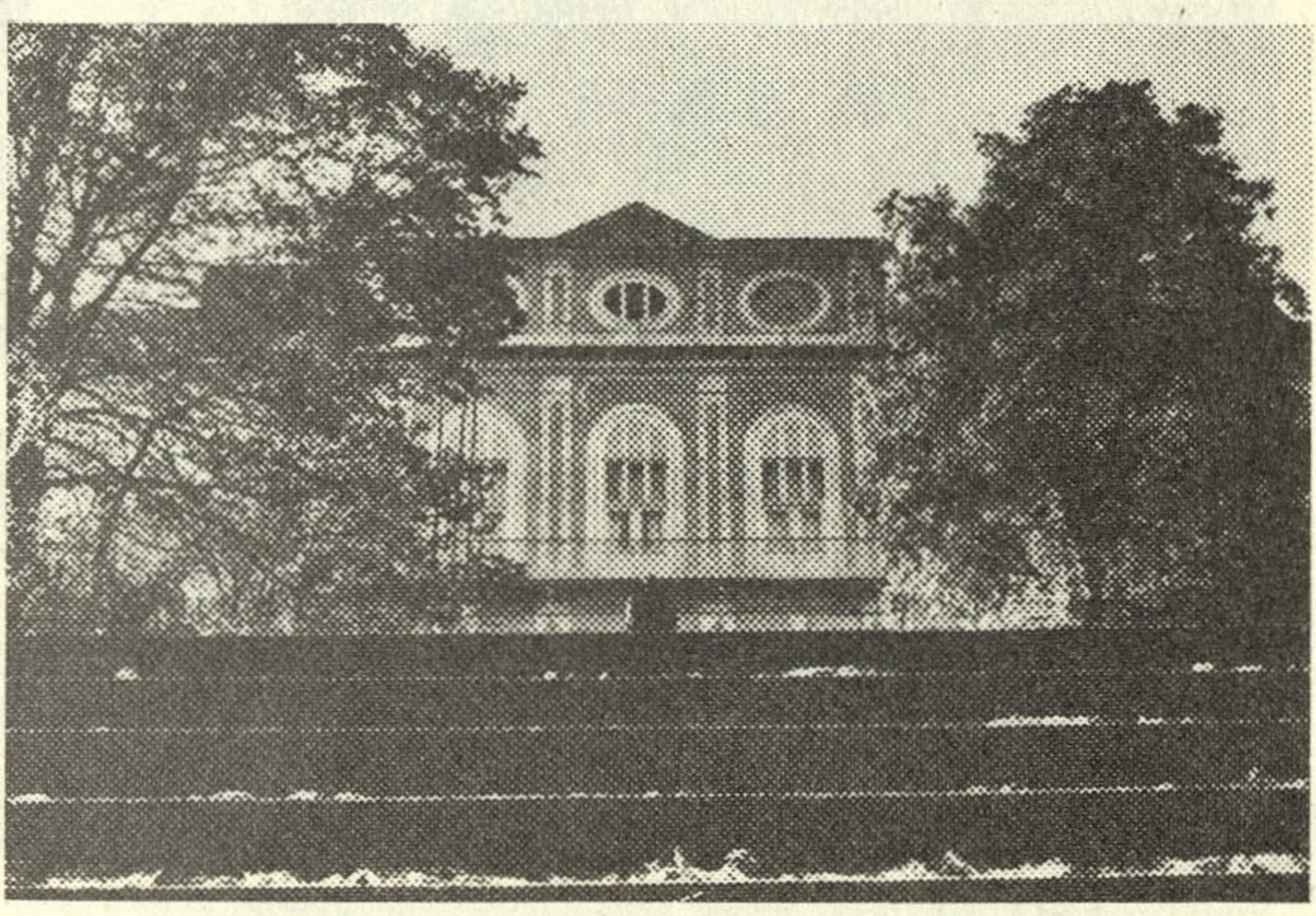
neznan

1718 - 1747

konvent. sv. Uršuline in veletrgovec Jakob Schellenburg

Trg revolucije





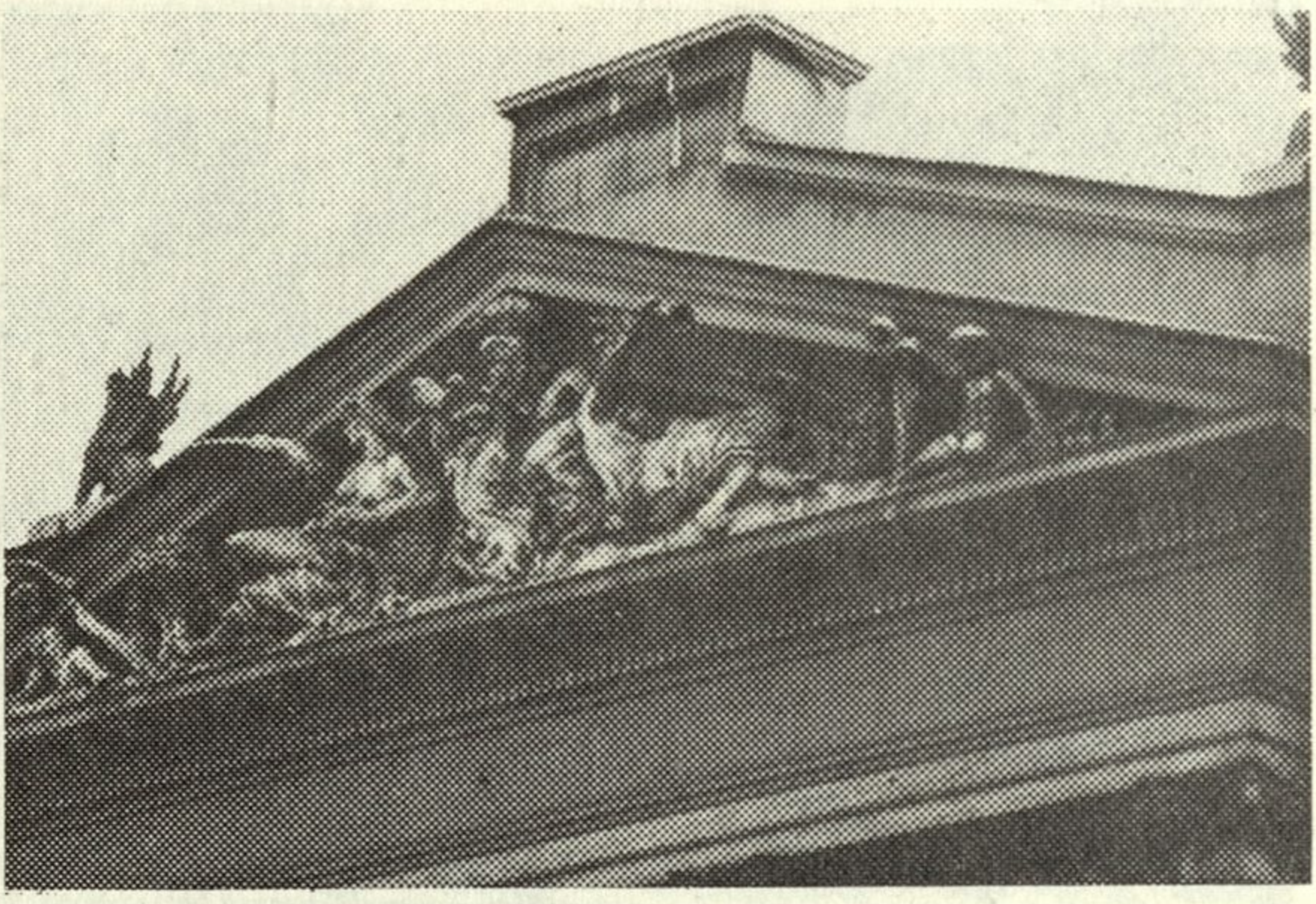
1. pogled
2. pogled

Lambergov dvorec - Muzej Ljudske revolucije
(Cekinov grad)

1752
grof Volbenk Herbart Lamberg

Celovška c. 23

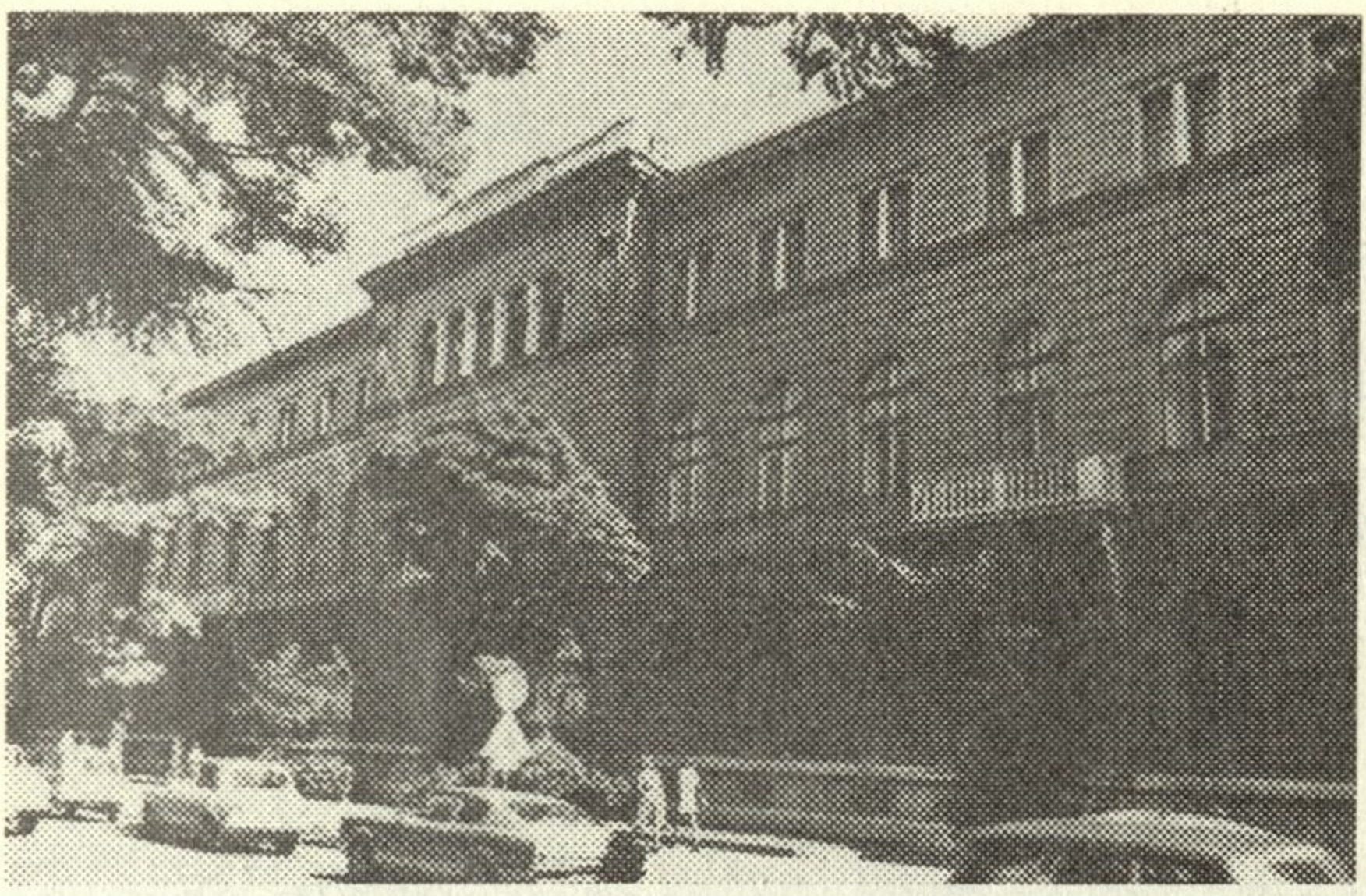


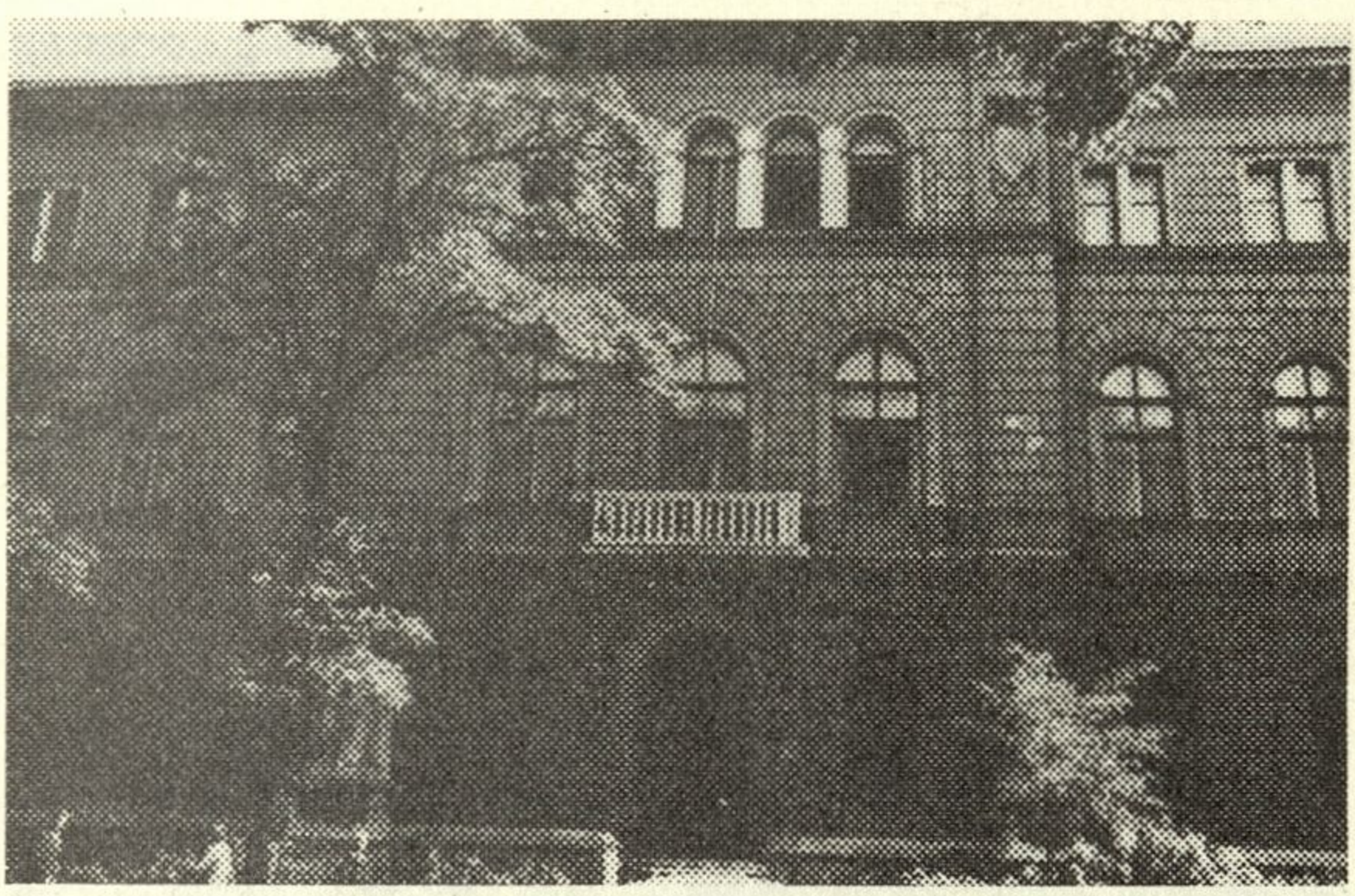


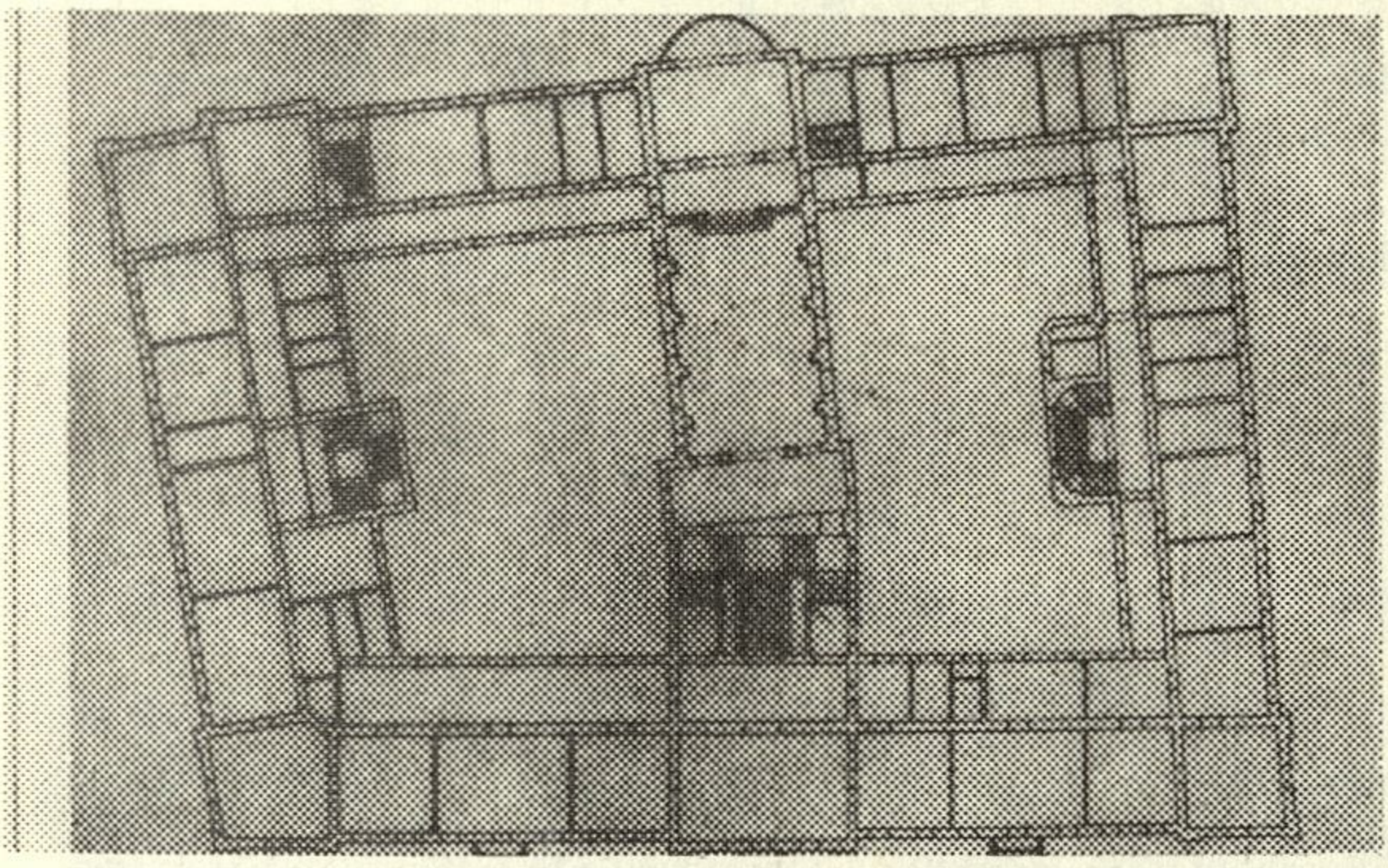
1. pogled
2. timpan, Ganglovi kipi (189o - 92)

Deželno gledališče - Opera
inž. J.V. Hrásky, arh. A.J. Hrúby

1892
deželni odbor
Župančičeva 1







1. pogled s Prešernove c.
2. vhod
3. tloris nadstropja

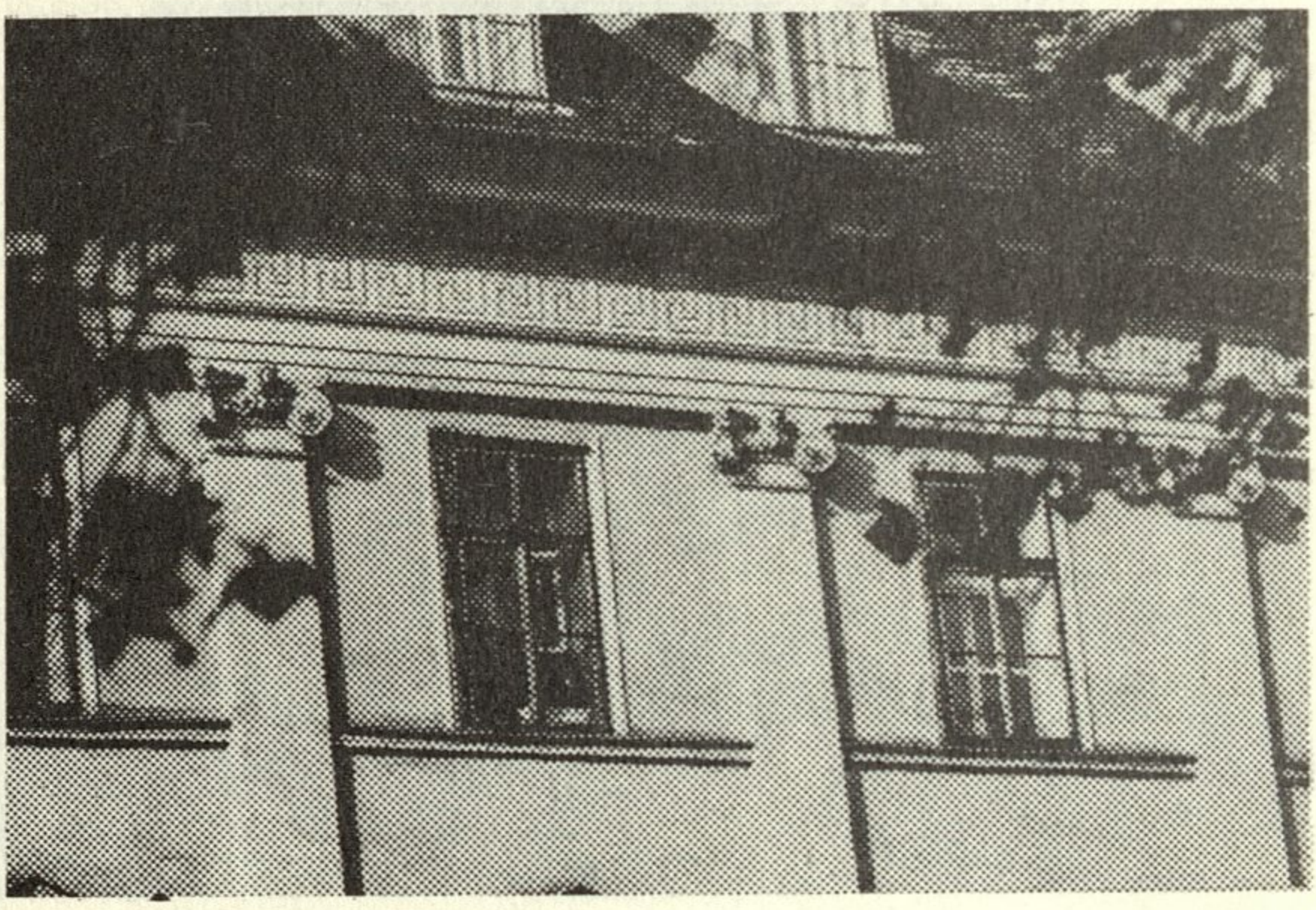
poslopje deželne vlade - danes IS

1894 - 1898

deželni odbor

Prešernova c.



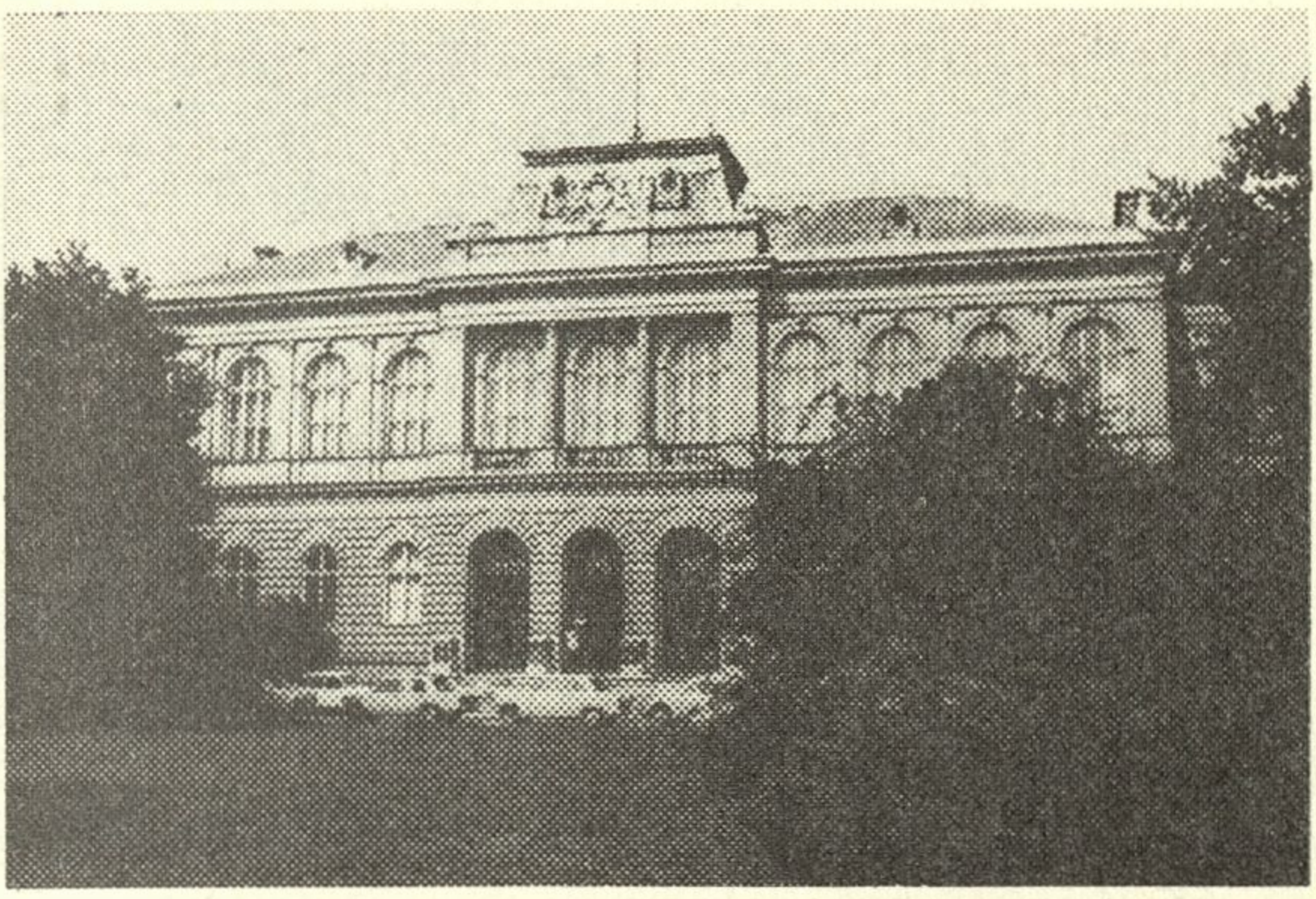


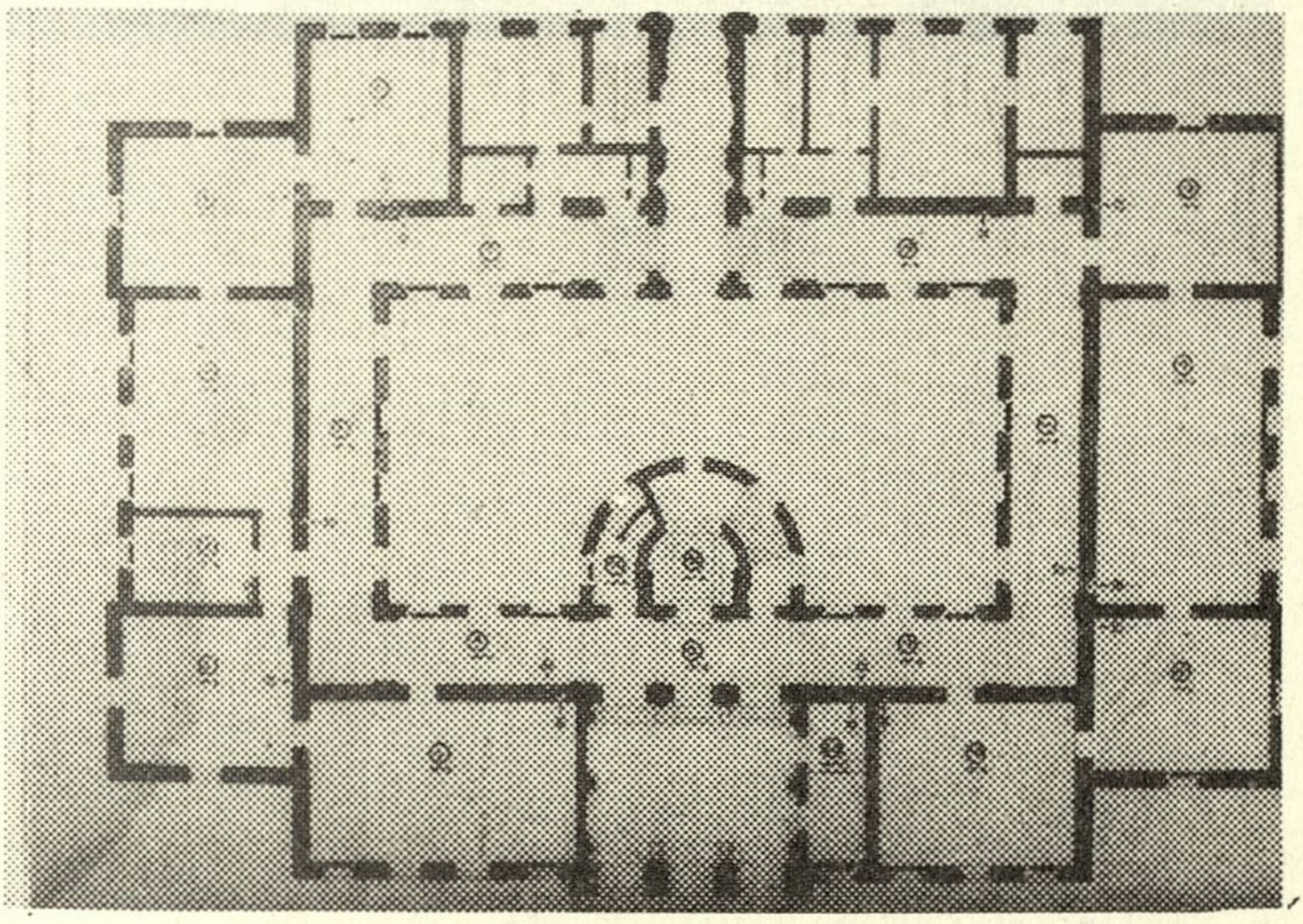
1. pogled s Krekovega trga
2. podkapni venec

Mahrova hiša
stavbeni mojster Matija Dobravec

sredi 19. stoletja
Ferdinand Mahr

Krekov trg 10





1. pogled

3. tloris pritličja

Rodolfinum - Narodni muzej

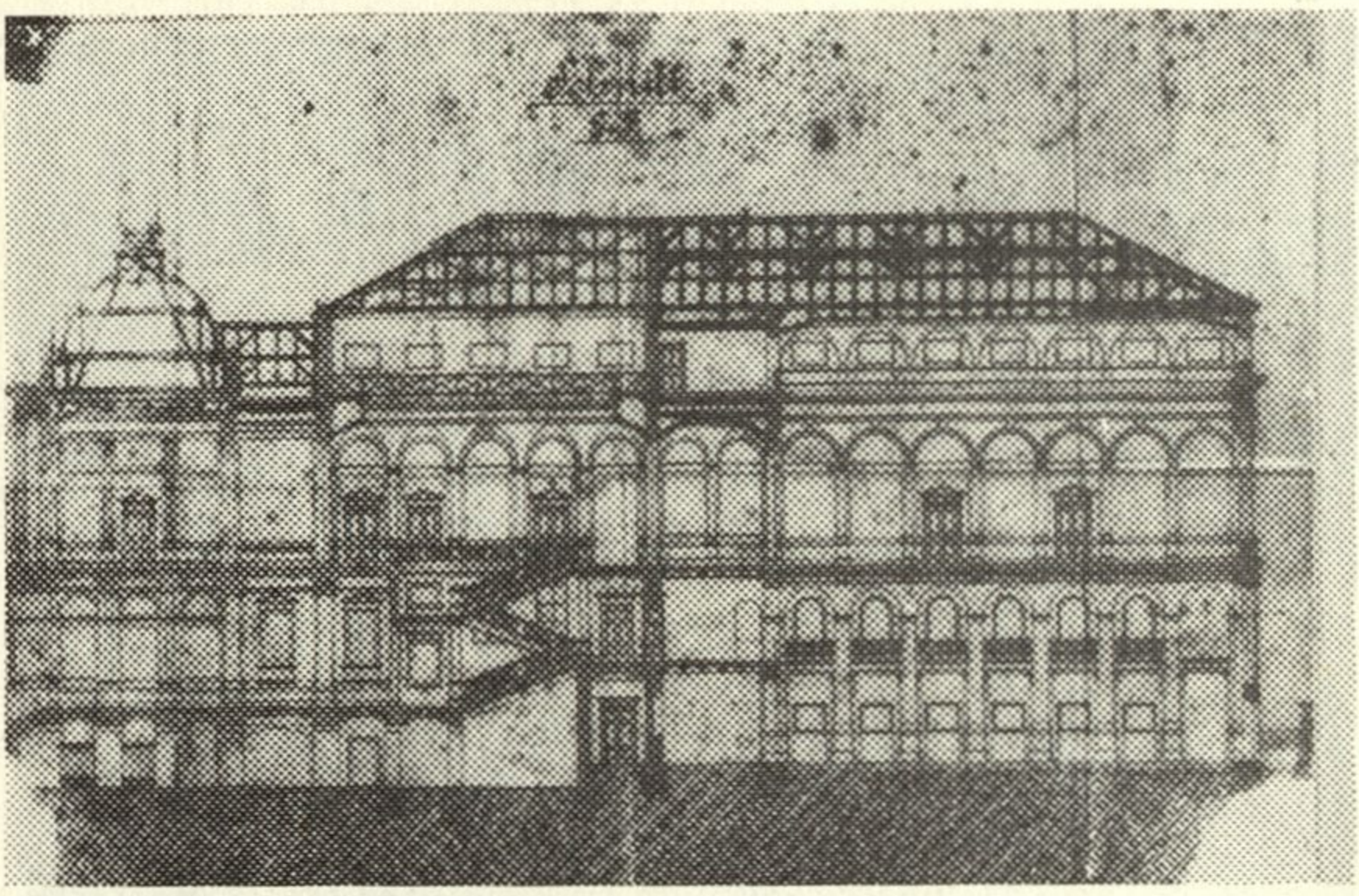
arh. Resori

1888

deželni odbor

Trg narodnih herojev 1





1. pogled
2. prerez

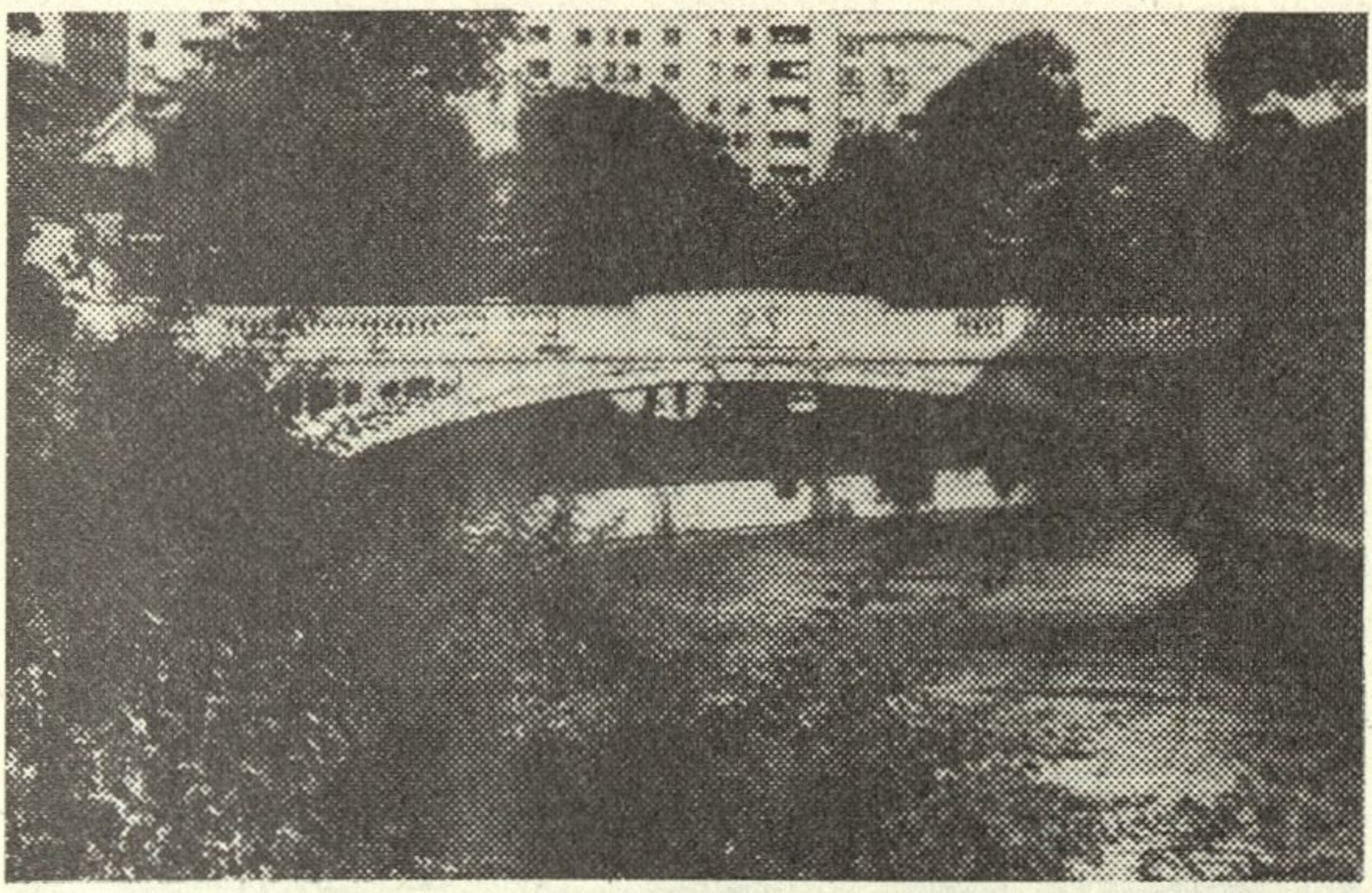
Narodni dom - Narodna galerija

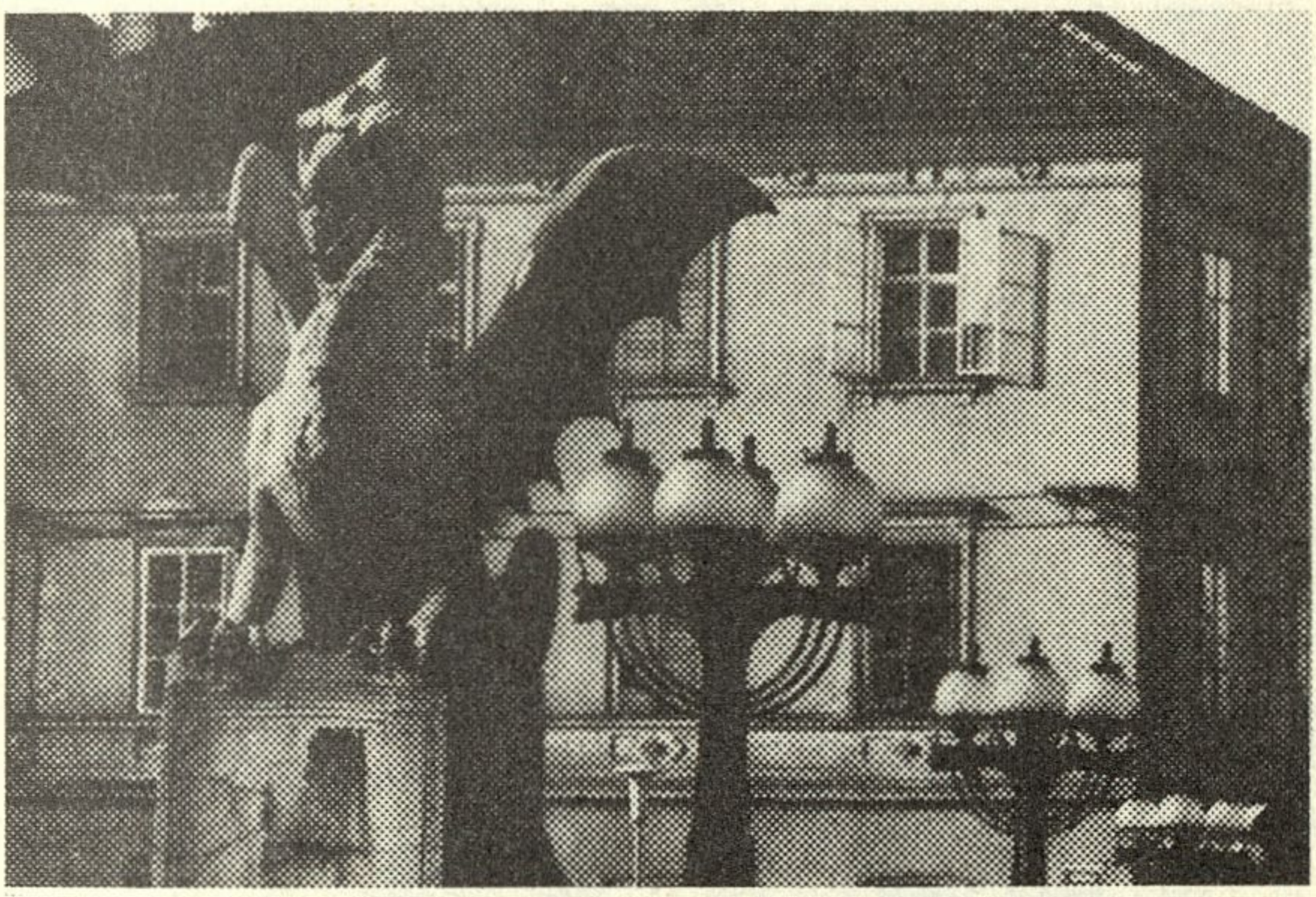
arh. Skabrout

1893

1896

Cankarjeva 2o



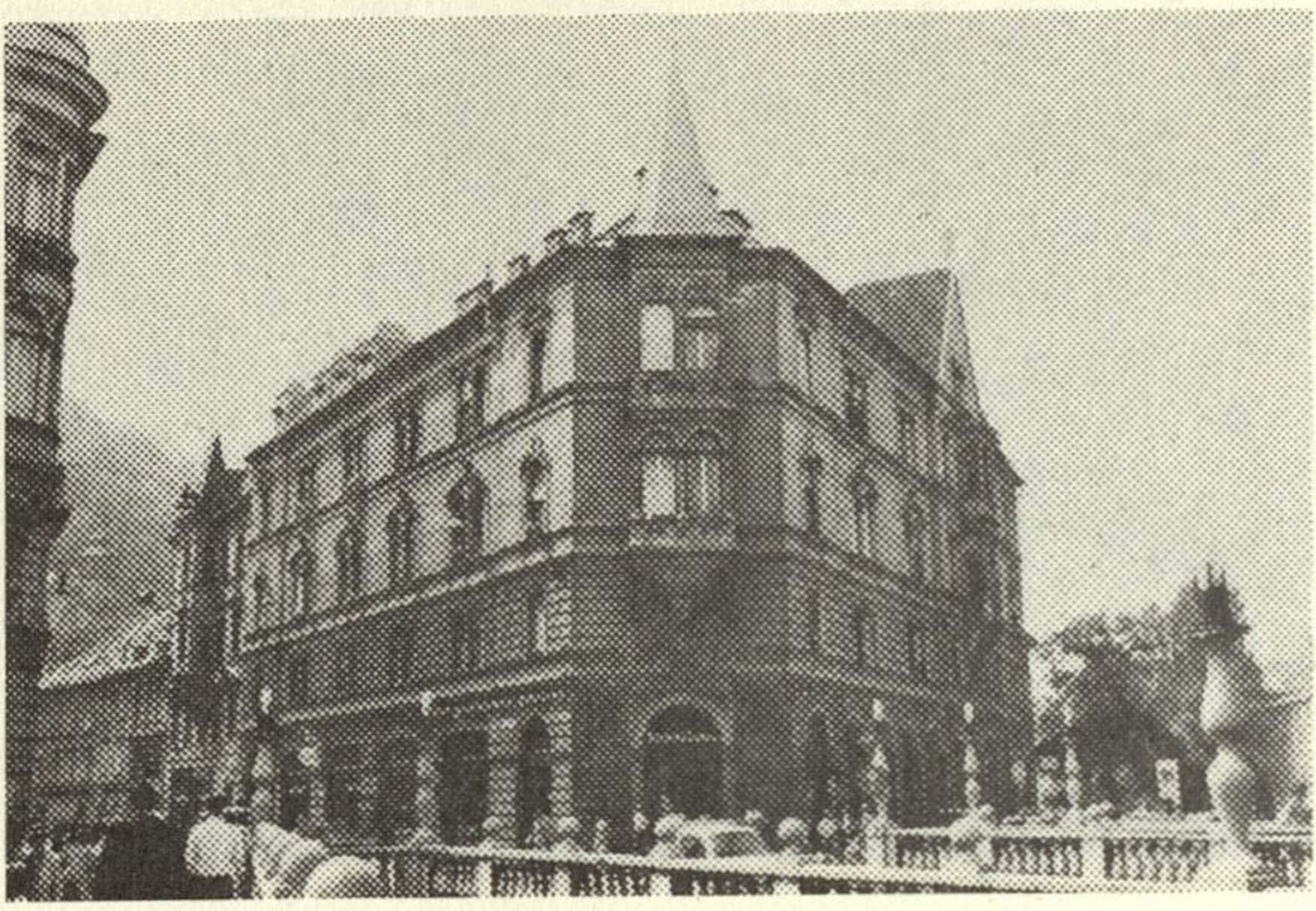


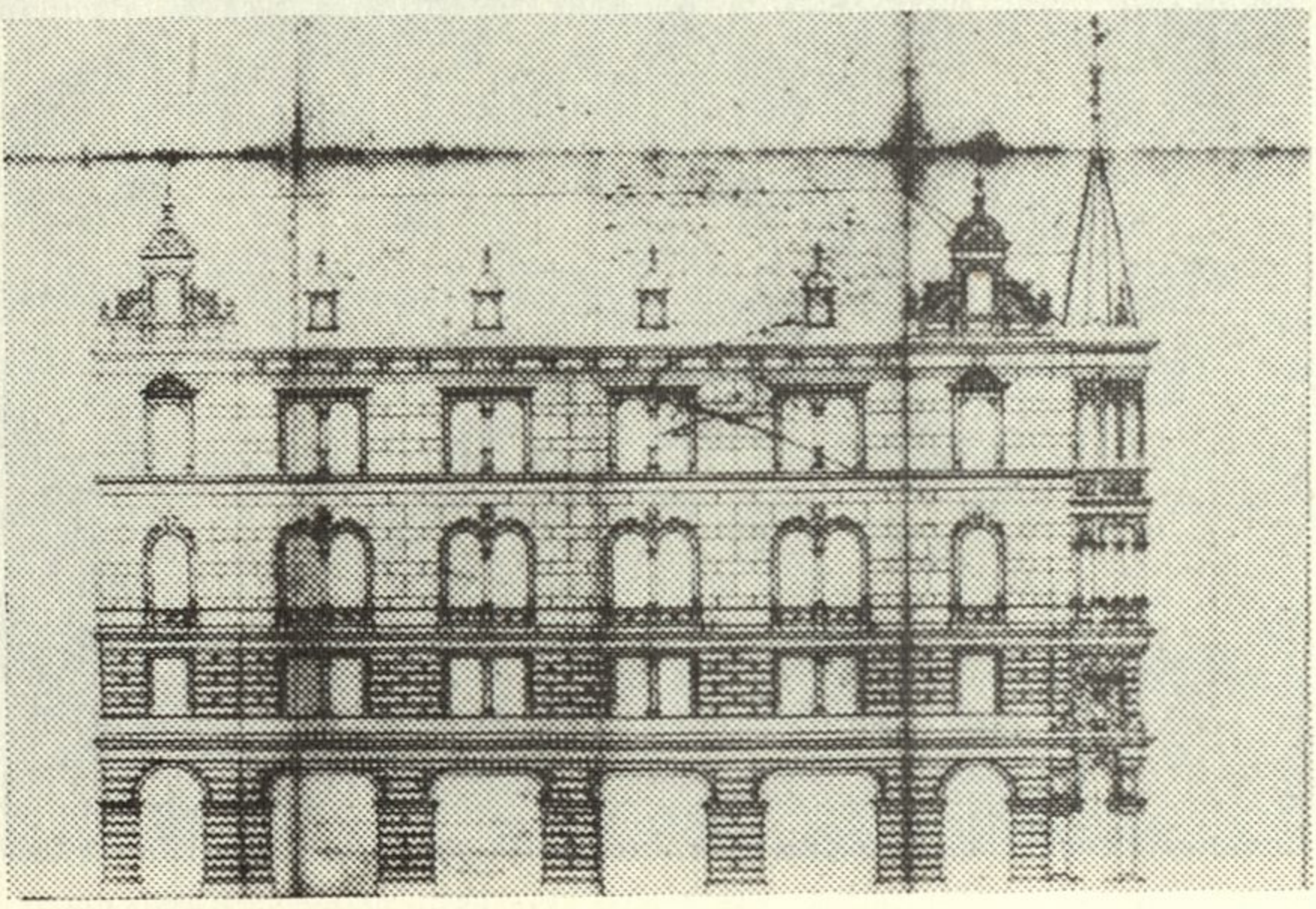
1. pogled z brega Ljubljanice
2. zmaj in razsvetljava na mostú

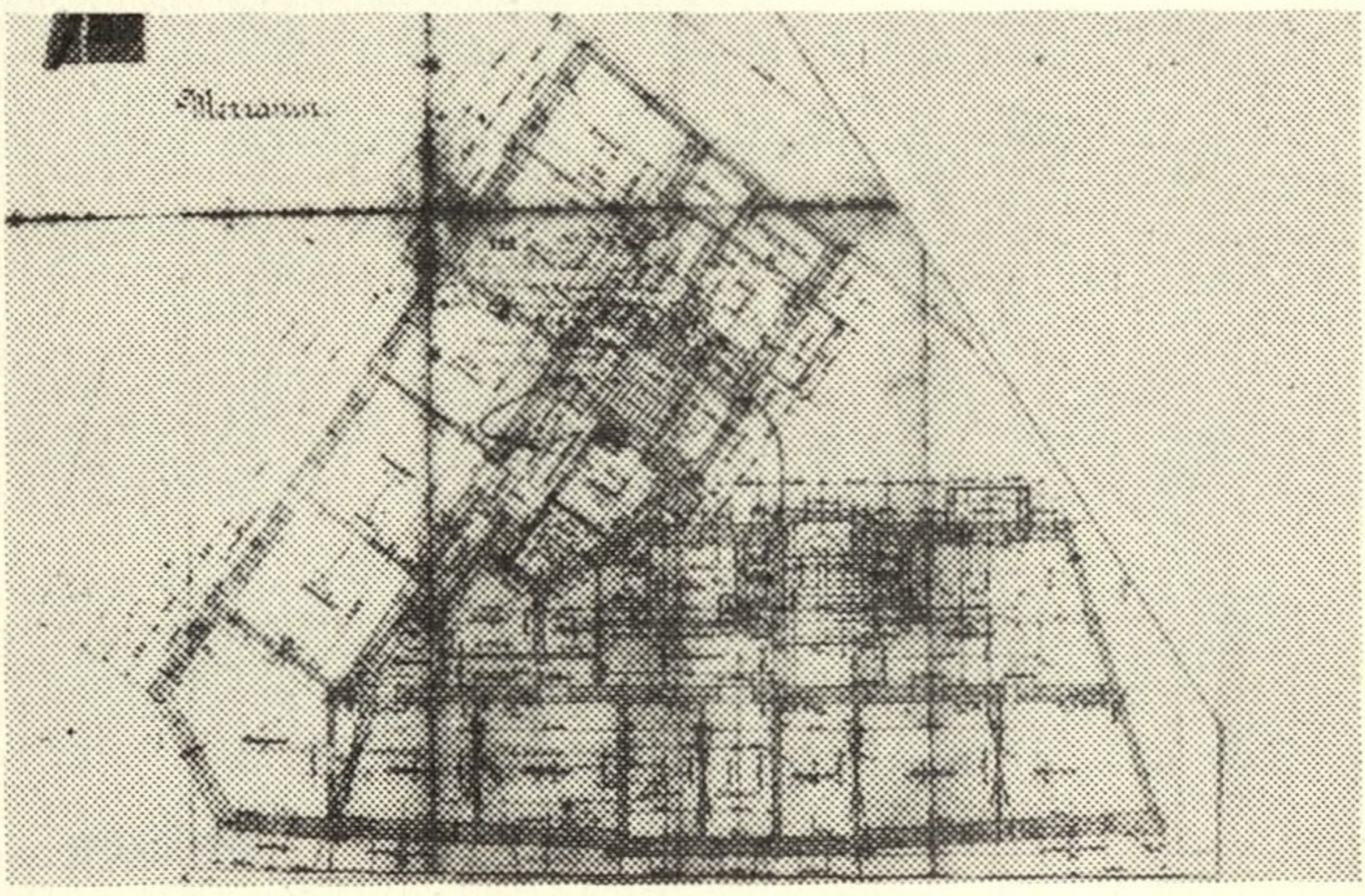
Zmajski most
inž. Jurij Zaninovich

19oo - 19o1
Mestna občina ljubljanska

Resljeva c.







1. pogled
2. fasada ob Stritarjevi ul.
3. tloris mezzanina,

Filipov dvorec

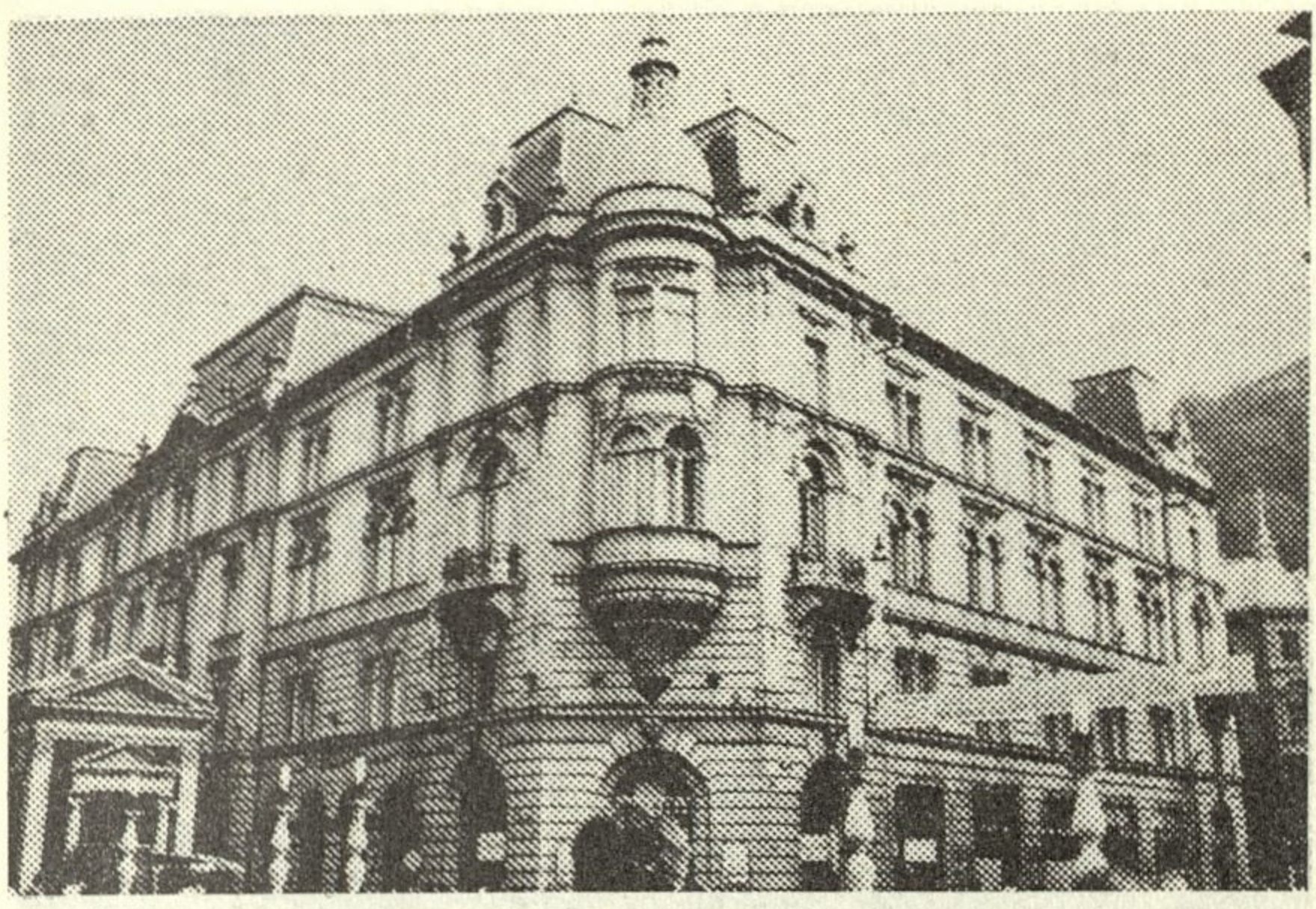
arh. Theyer Leopold

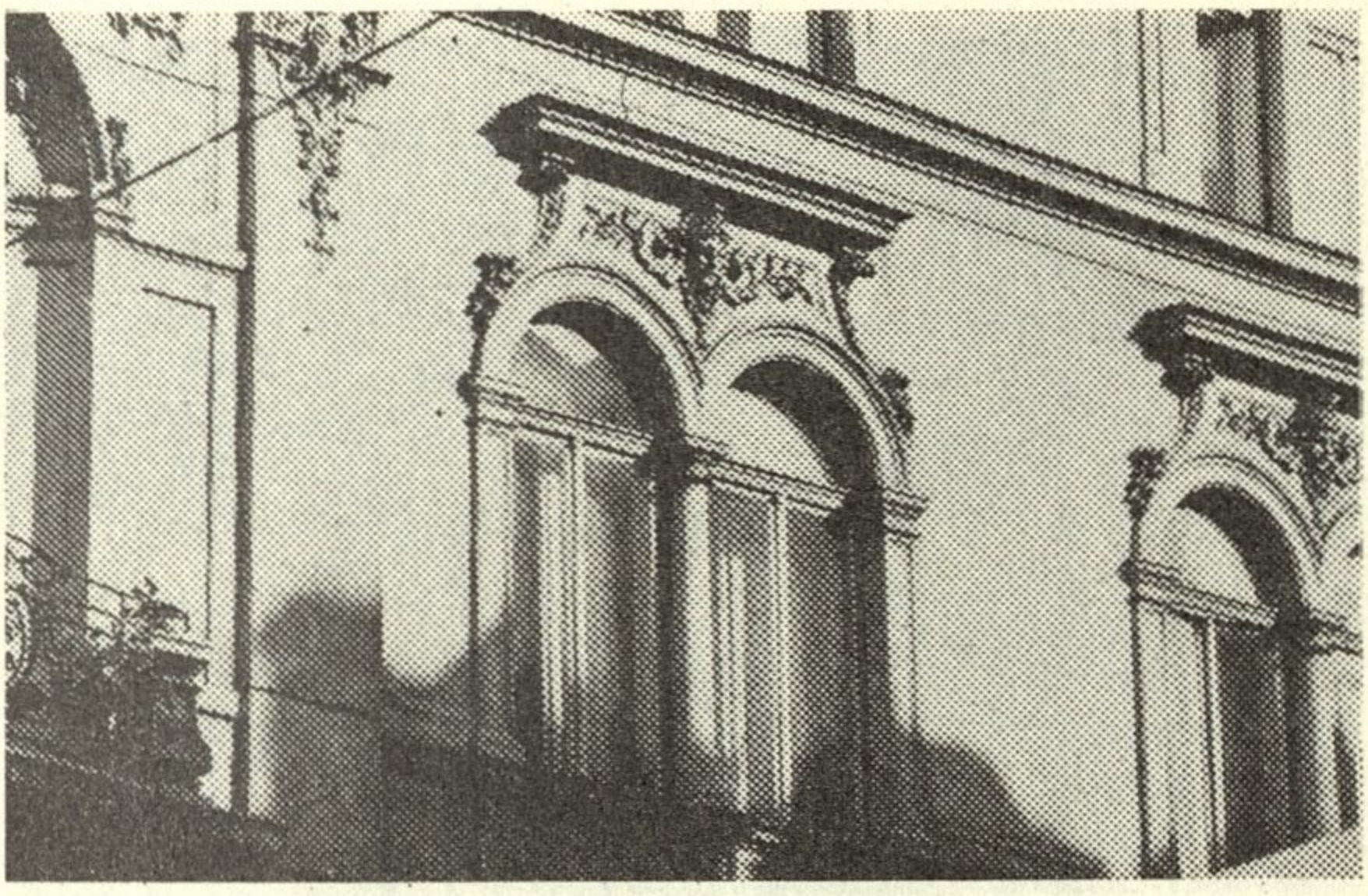
1896, Graz

1897

Phylipp Schreyer

Stritarjeva 9





1. pogled
2. detajl okna v drugi etaži

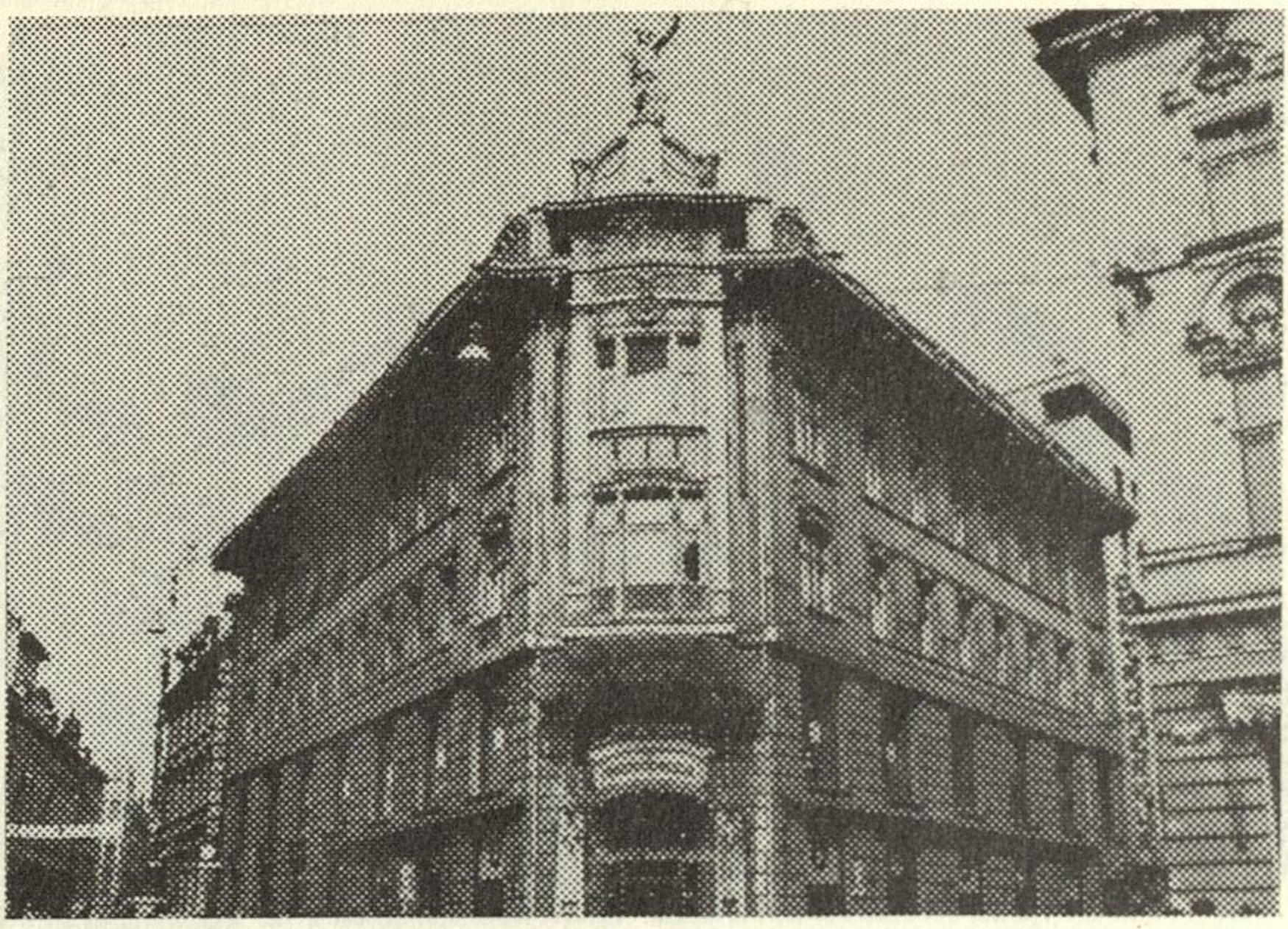
Kresija

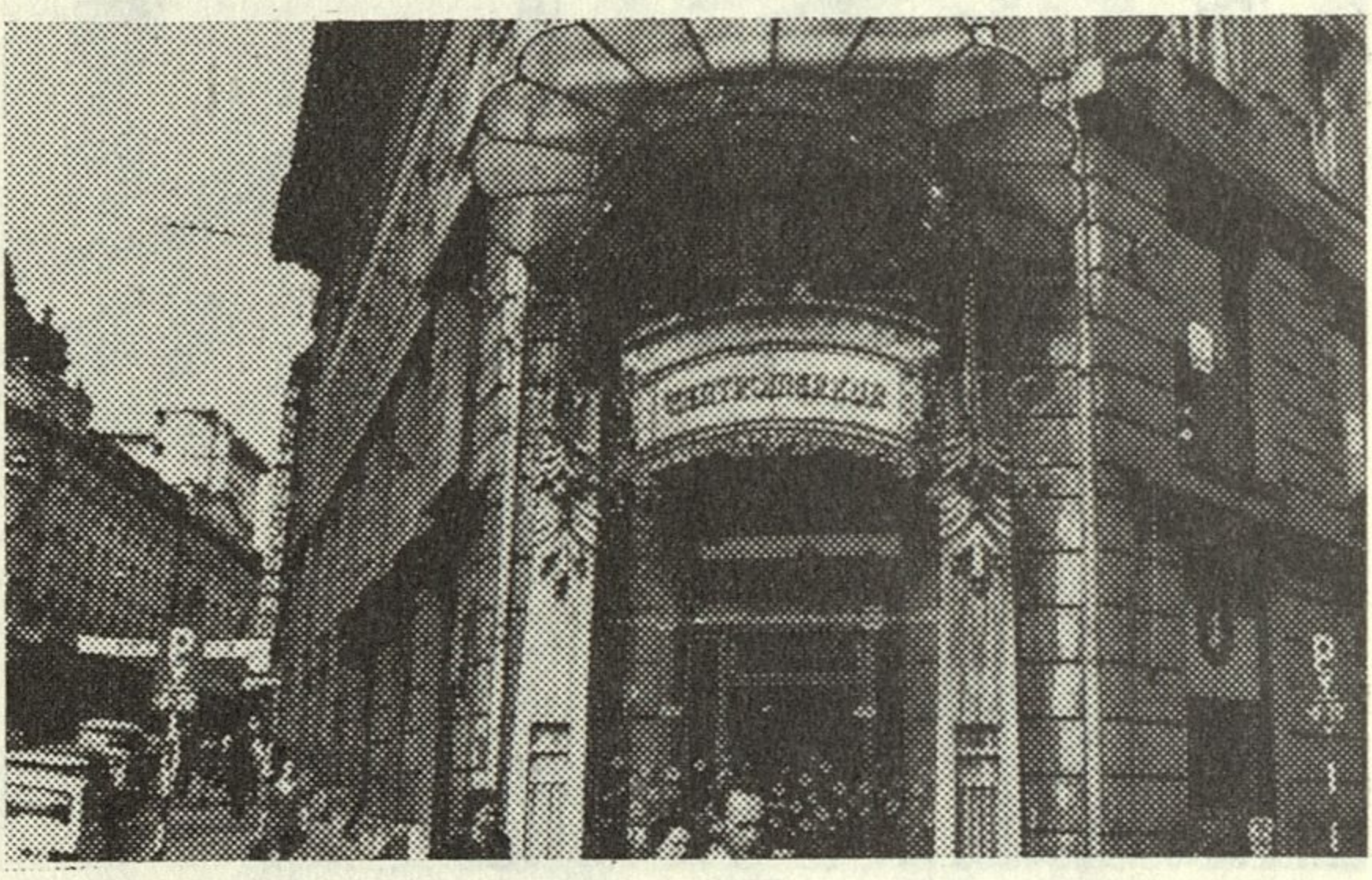
arh. Theyer Leopold

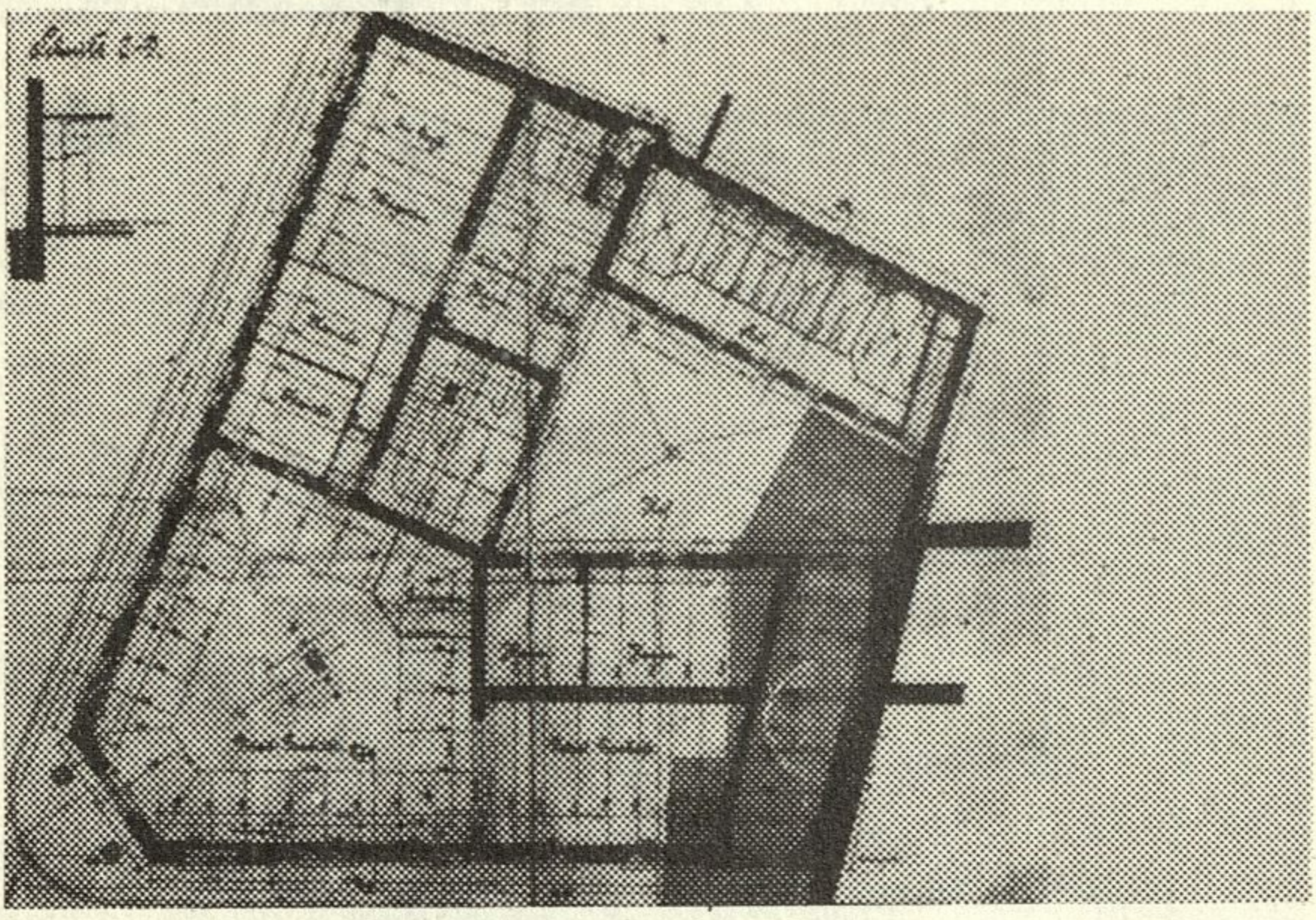
1898

meščanska imovina

Stritarjeva 6







1. pogled s Prešernovega trga
2. vhod
3. tloris pritličja

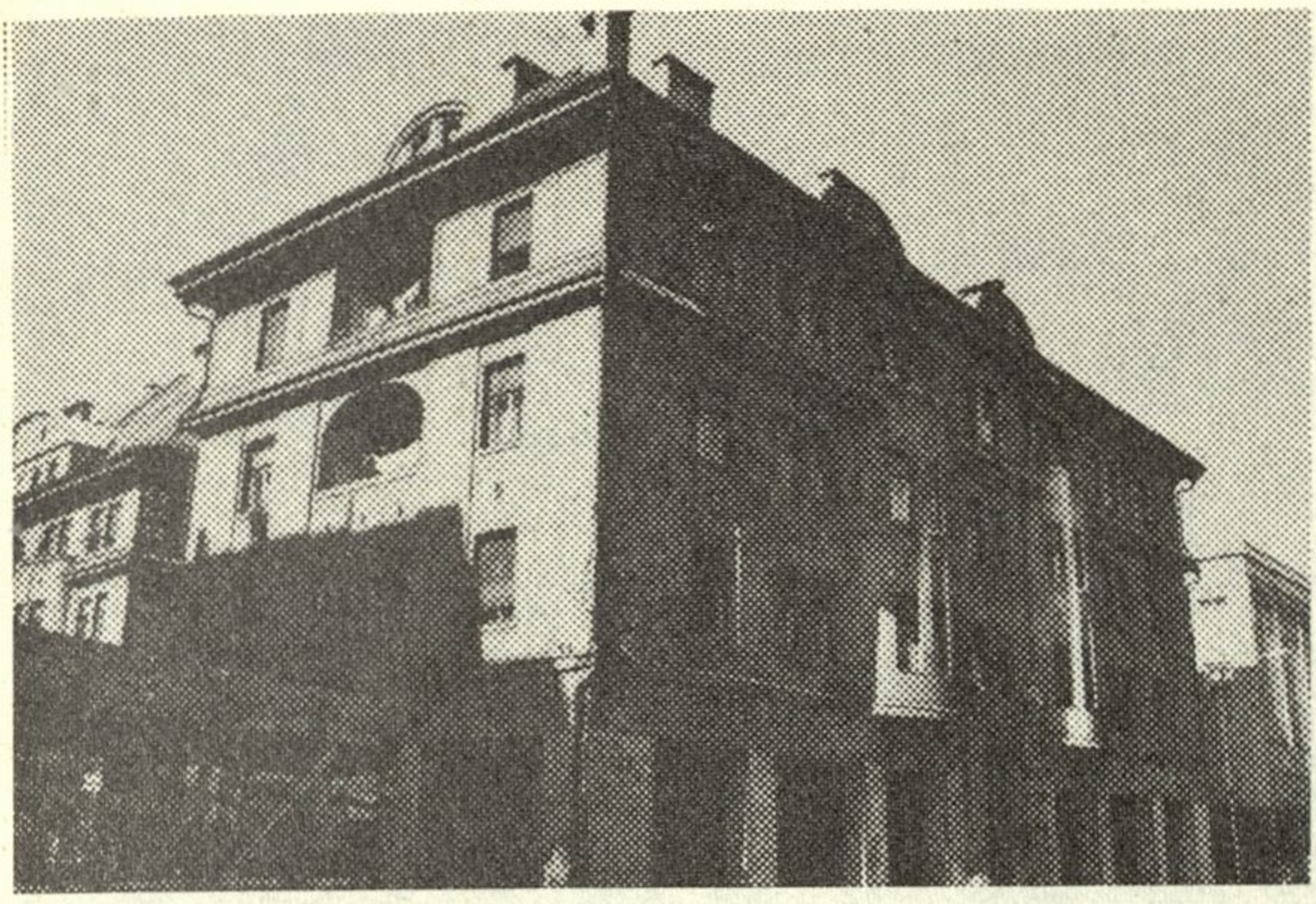
Urbančeva hiša - Centromerkur

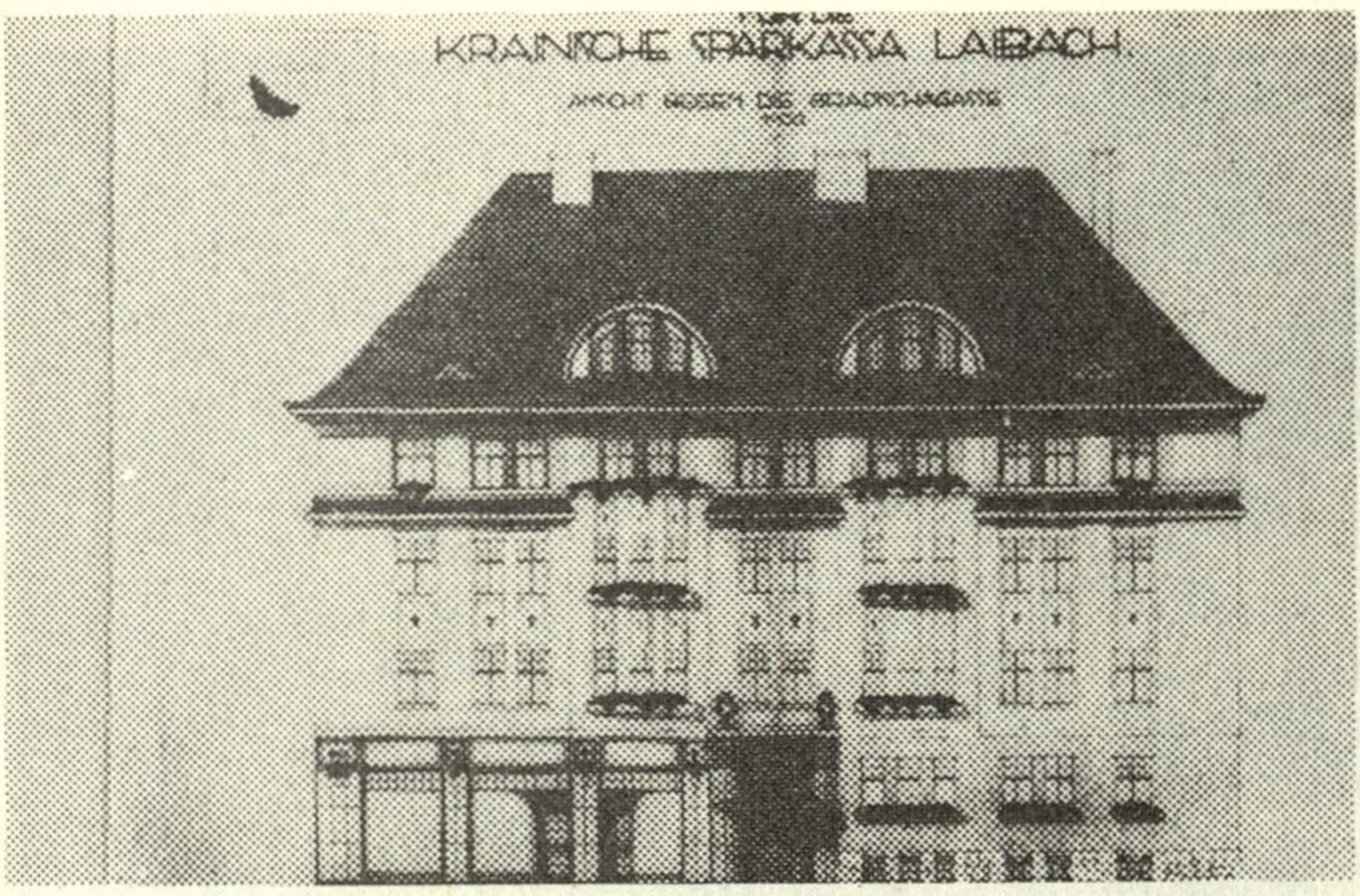
arh. Friedrich Sigmundt

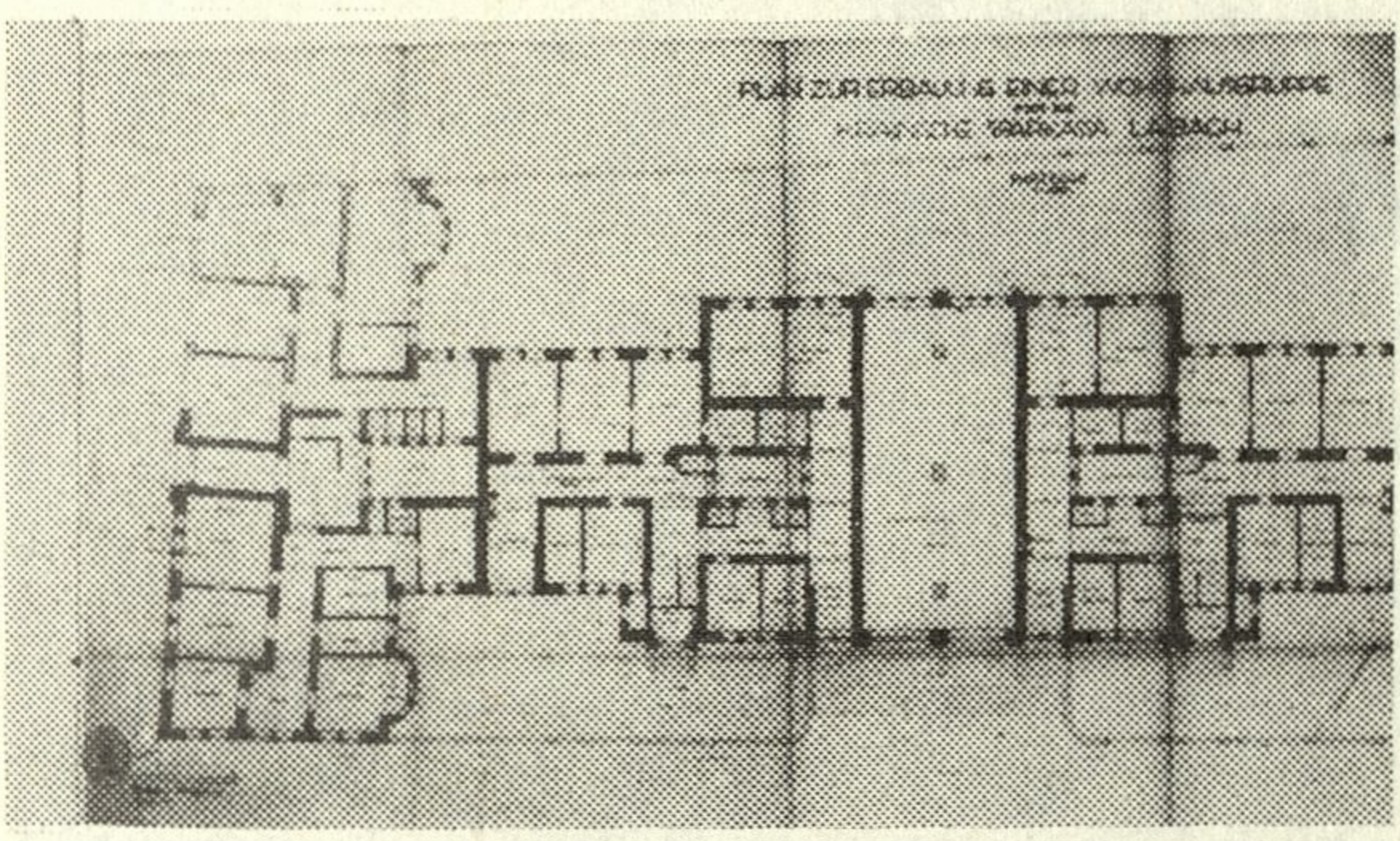
1902

1903 - prva veletrgovska hiša v mestu

Trubarjeva 1







1. pogled s Titove c.
2. načrt fasade ob Titovi c.
3. tloris pritličja

Stanovanjska hiša Kranjske hranilnice (Nemška hiša)

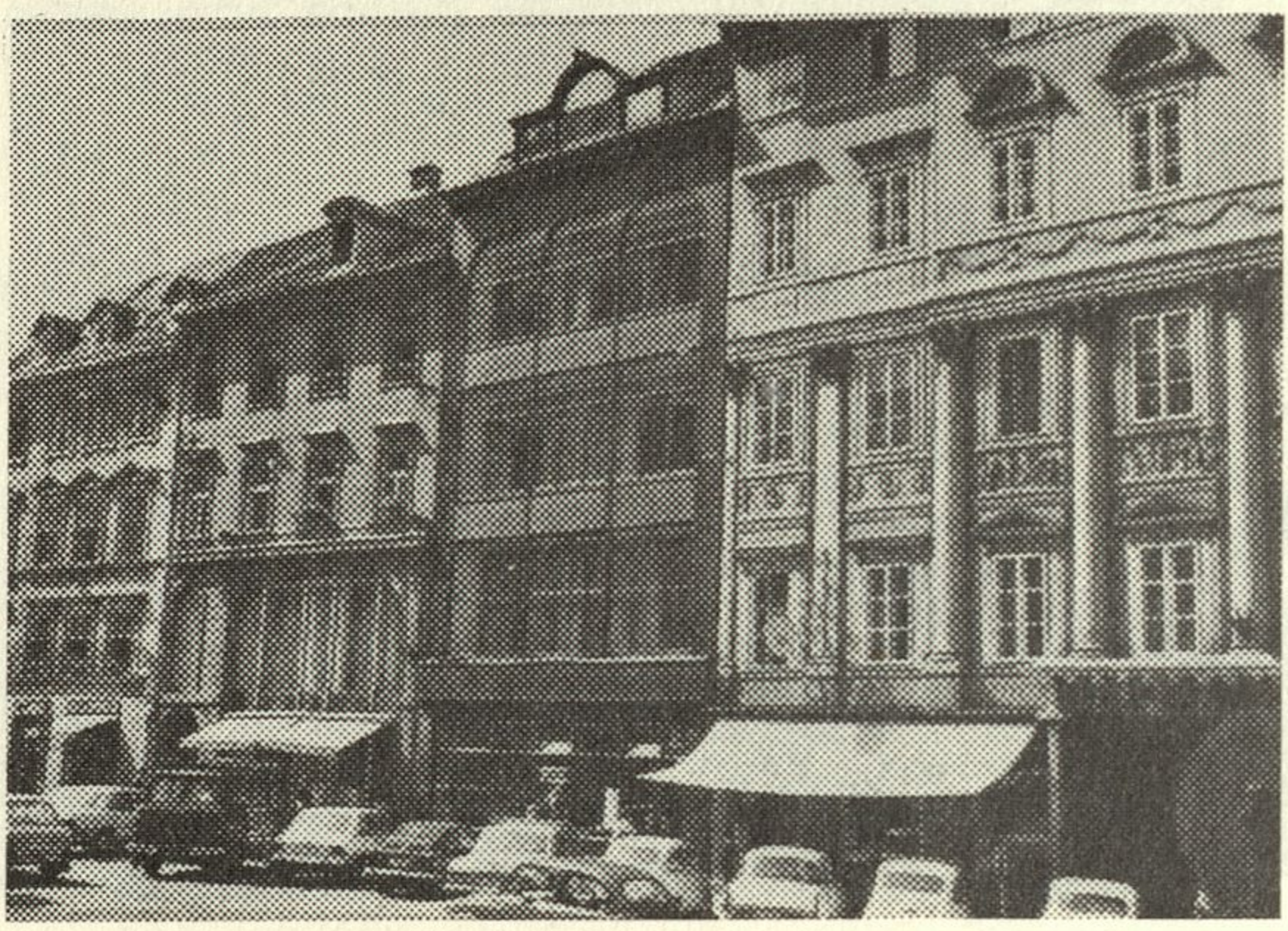
arh. Ernest Schäfer

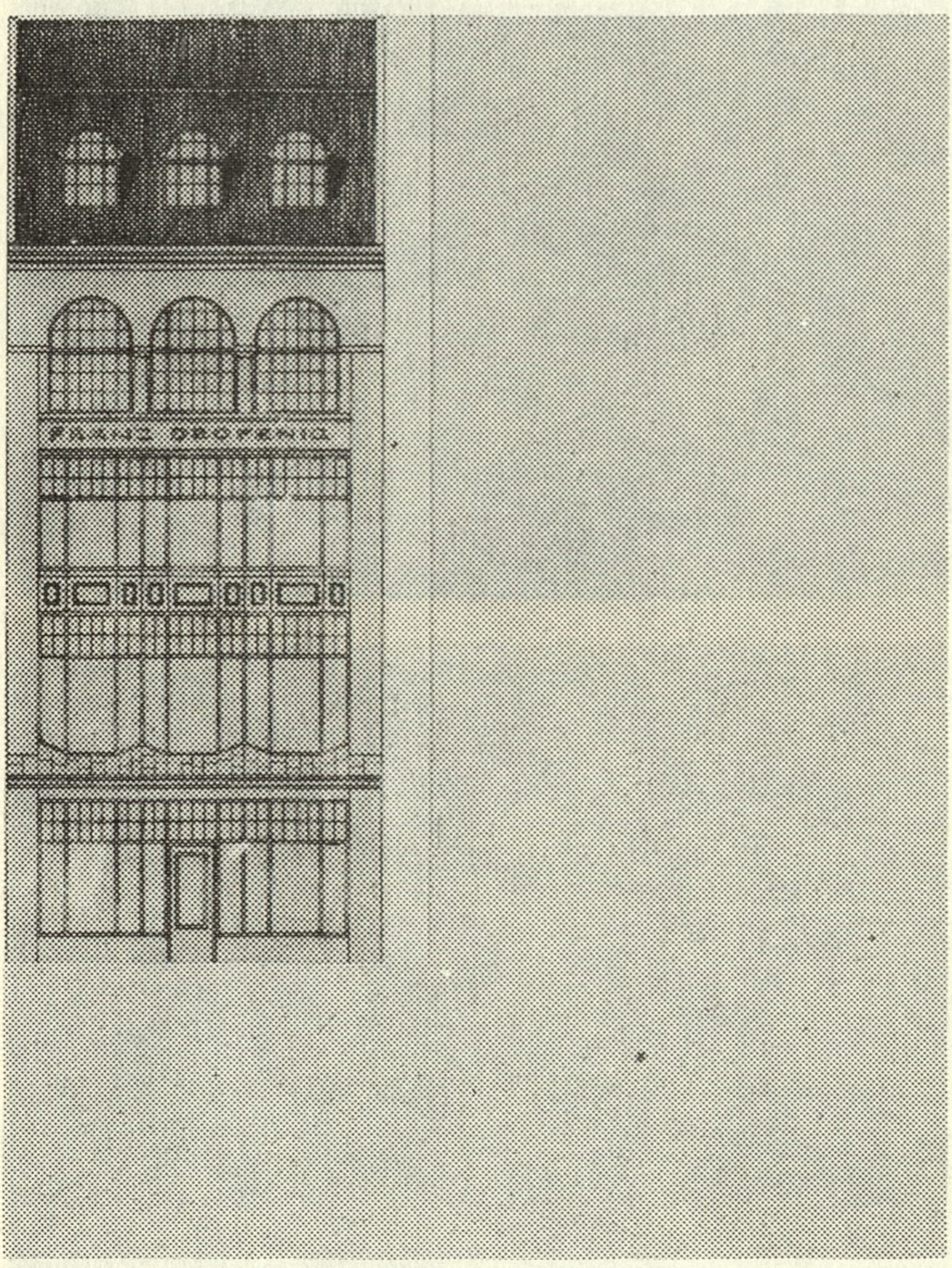
1913

1913 - 1914

Kranjska hranilnica (Krainische sparkasse)

Gradišče lo





1. pogled z Mestnega trga

3. načrt fasade

Trgovina Miklauc

arh. Fritz Schmidinger - načrt fasade

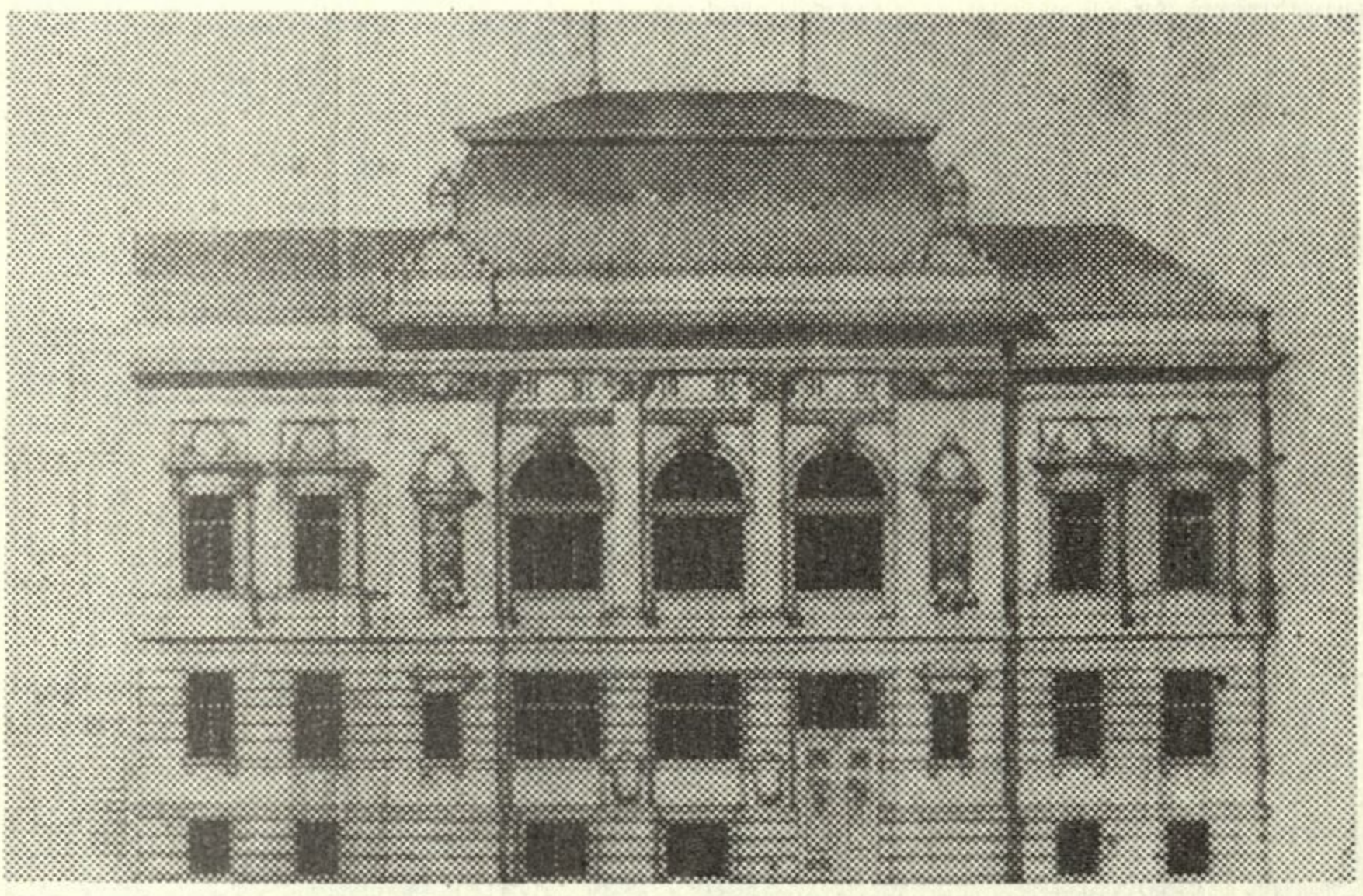
1914, Ljubljana

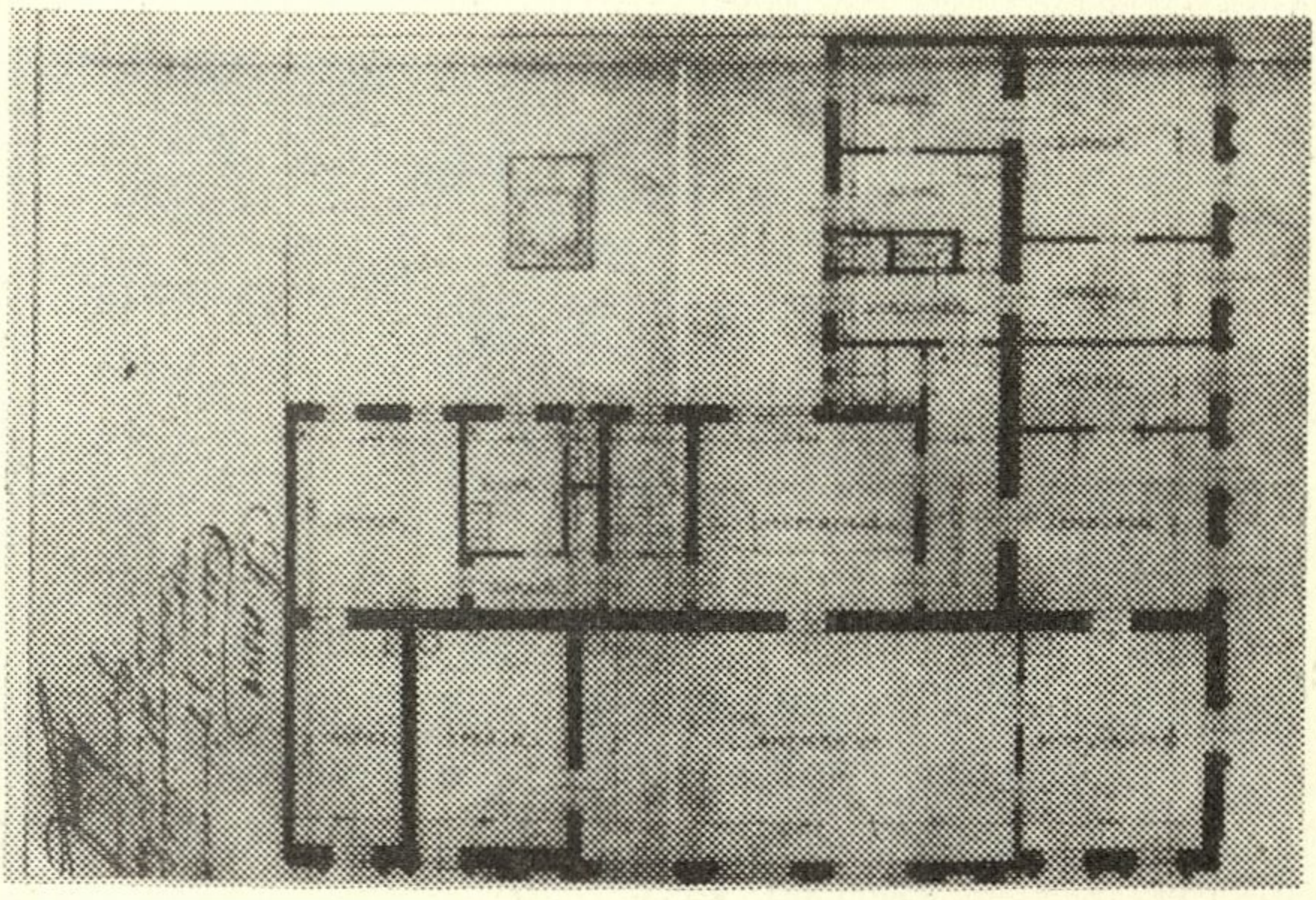
med obema vojnama

Fran Drofenig, lastnik tvrdke Miklauc

Mestni trg 23





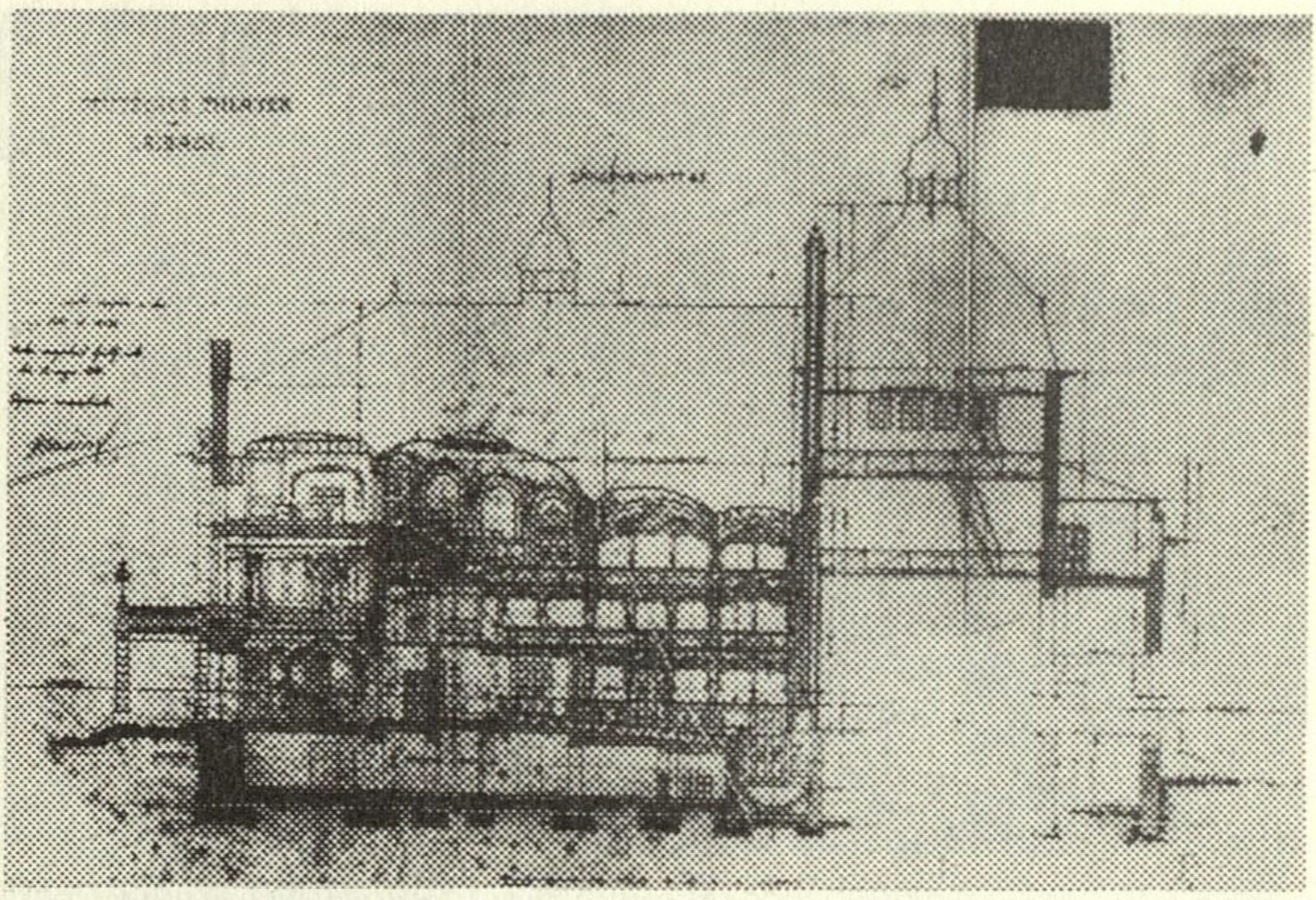


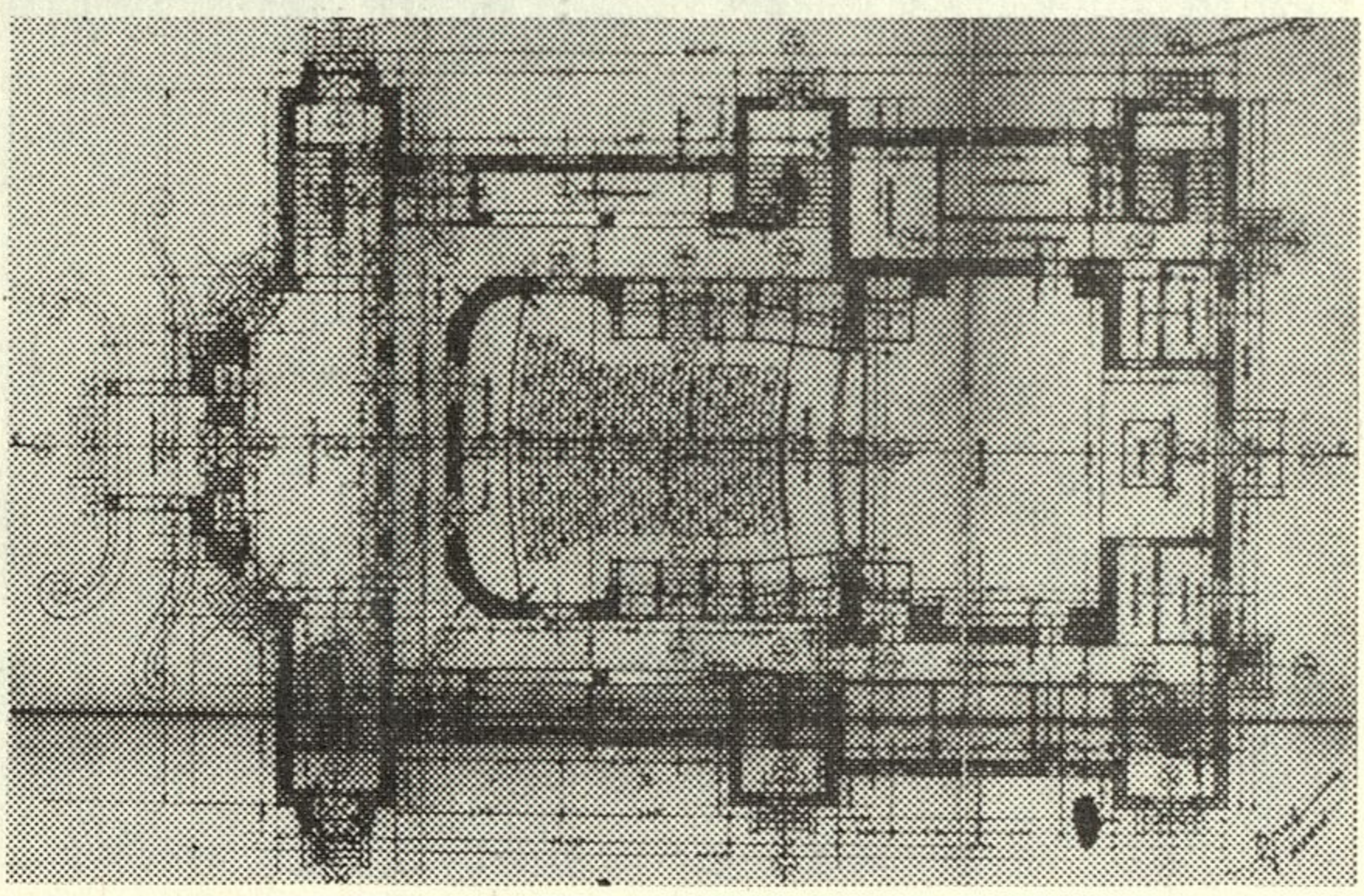
1. pogled
2. načrt fasade ob Tomšičevi ul.
3. tloris 1. nadstropja

Oesterreichisch ungarischen Bank - ČGP Delo
neznan
1903
1904 - 1905 kasneje dvignjena za eno etažo
Oesterreichisch ungarischen Bank

Tomšičeva 3







1. pogled
2. prerez
3. tloris pritličja

Nemško dramsko gledališče - Drama

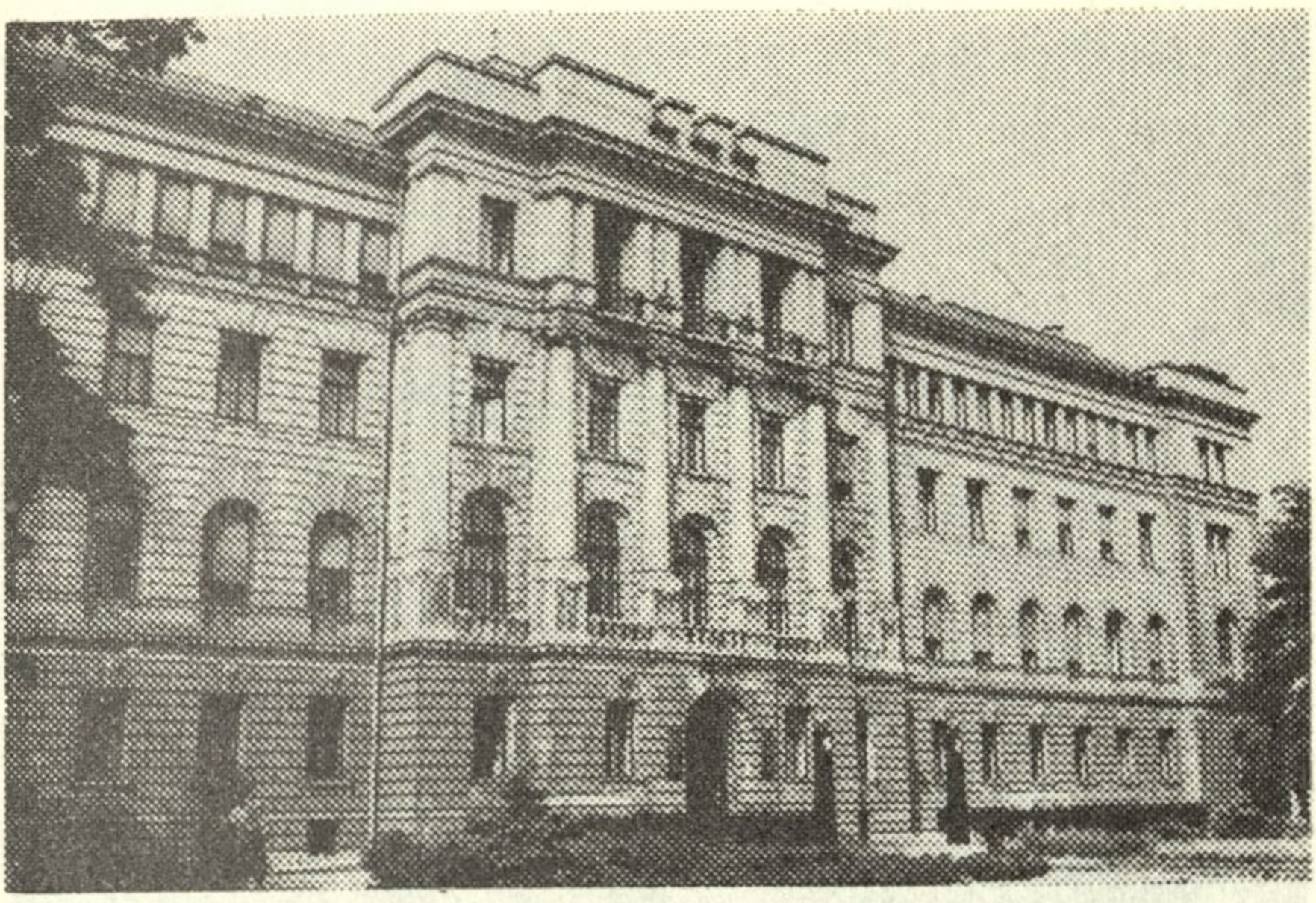
arh. Aleksander Graf

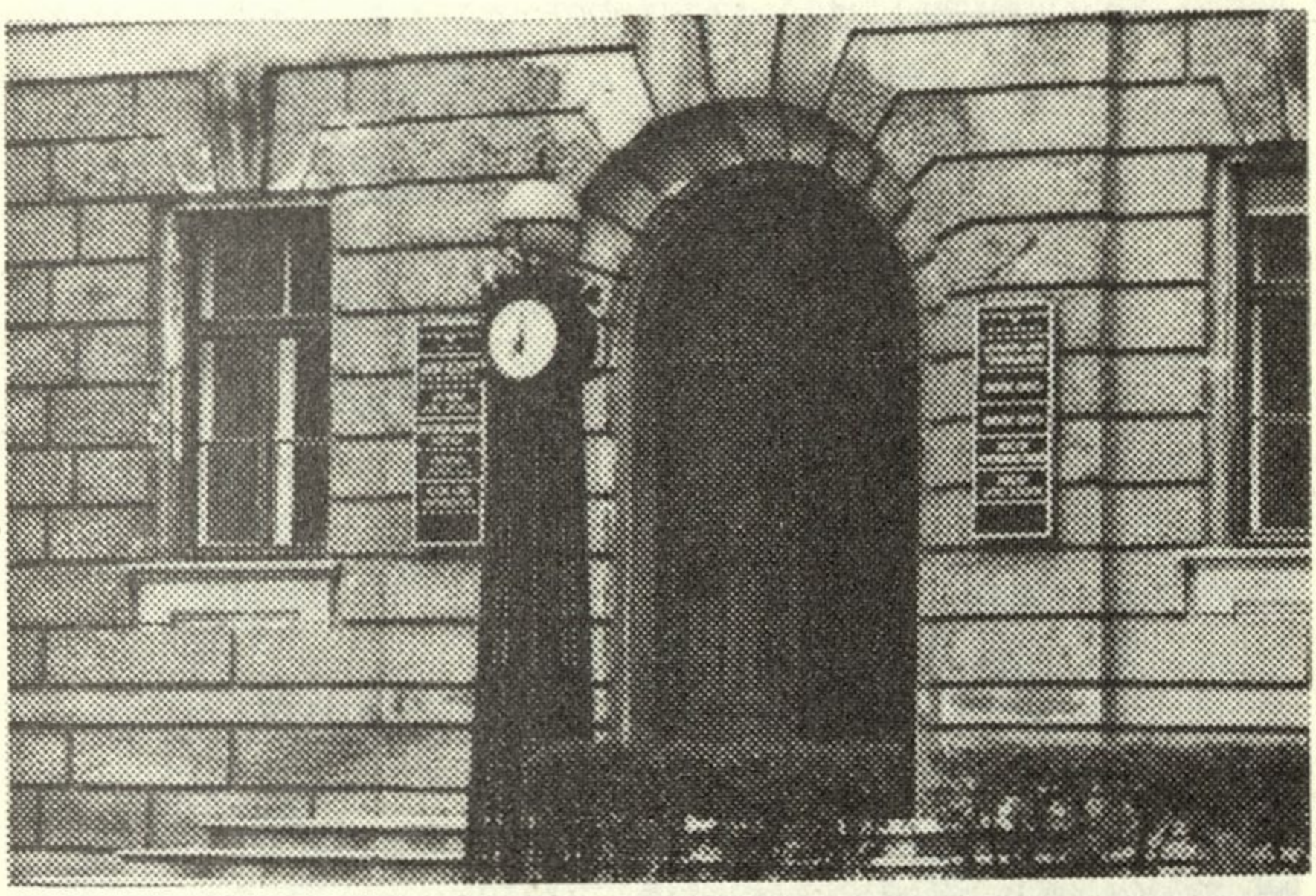
1909, Dunaj

1909 - 1911

Kranjska hranilnica, Kranjska stavbna družba

Erjavčeva 1





1. pogled
2. vhod

Sodna palača

vodja zidave Spindler, arhitekt neznan

1898 -1902 - po drugi svetovni vojni nadzidana (arh. Costaperaria)
mestna občina

Tavčarjeva 9





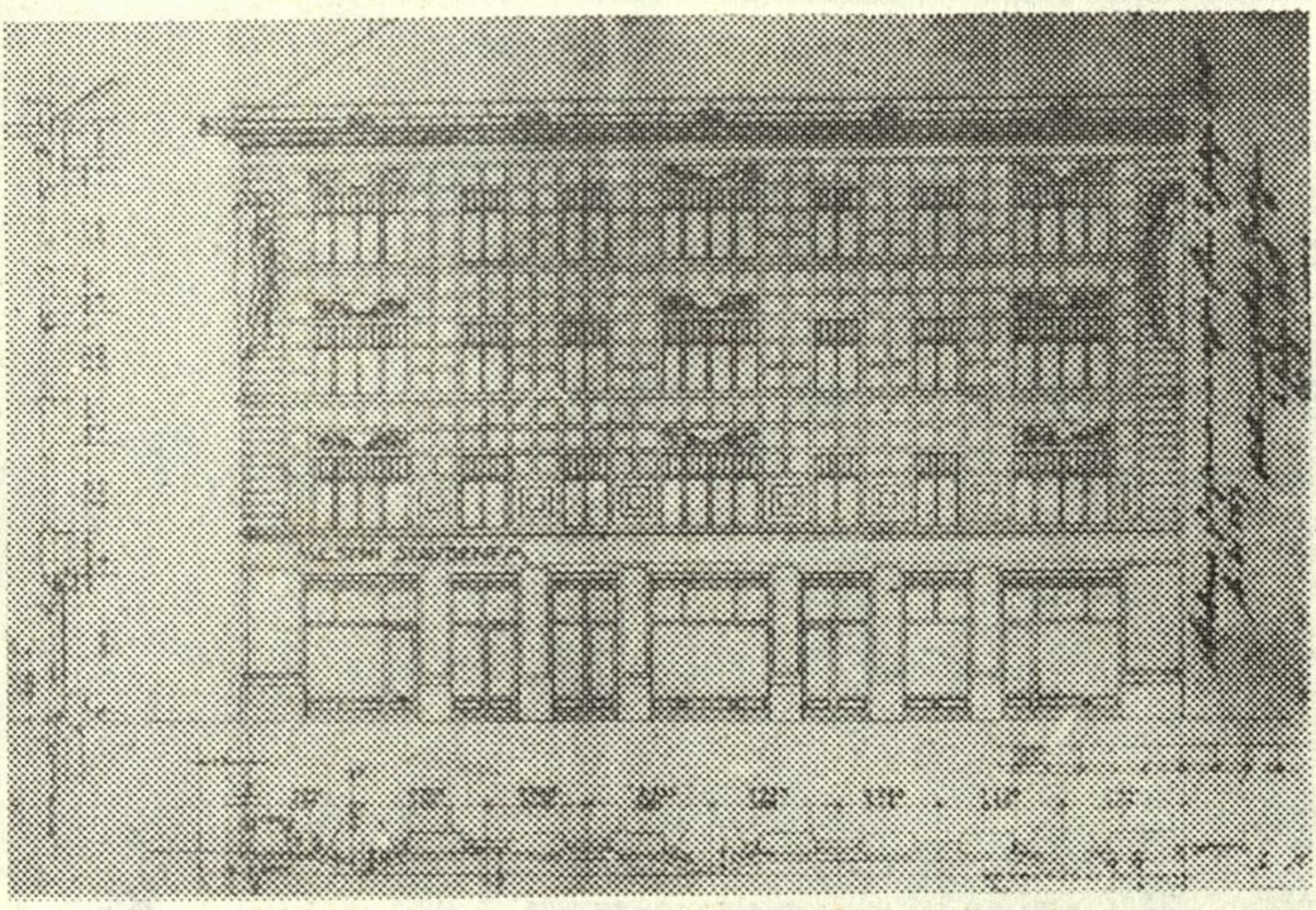
1. pogled
2. balkon nad okroglim vogalnim pomolom

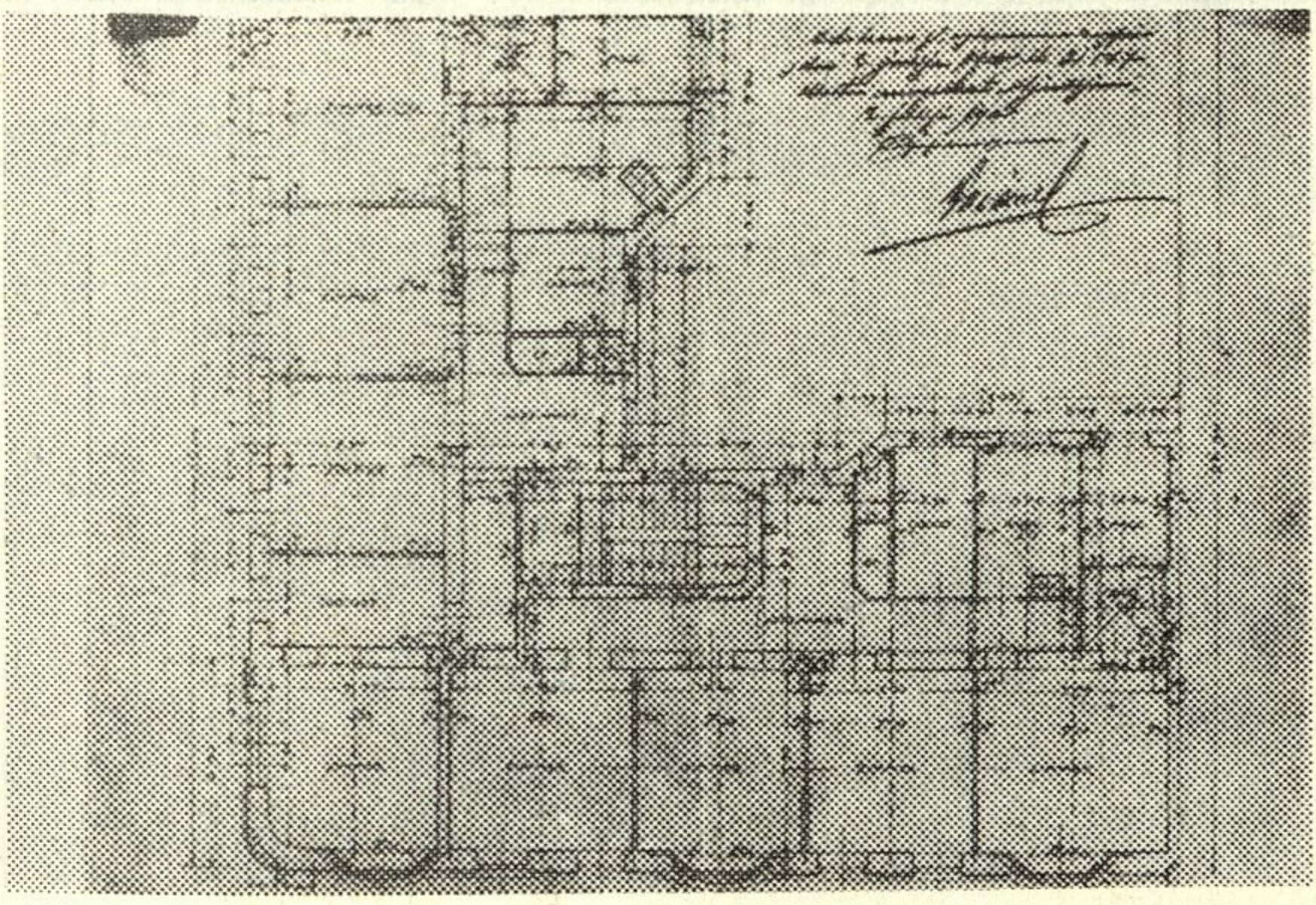
Krisperjeva hiša
arh. Maks Fabiani
pred 19o2

Krisper

Miklošičeva 2o







1. pogled s Titove c.
2. načrt fasade ob Titovi c.
3. tloris 1.nadstropja

Hribarjeva hiša

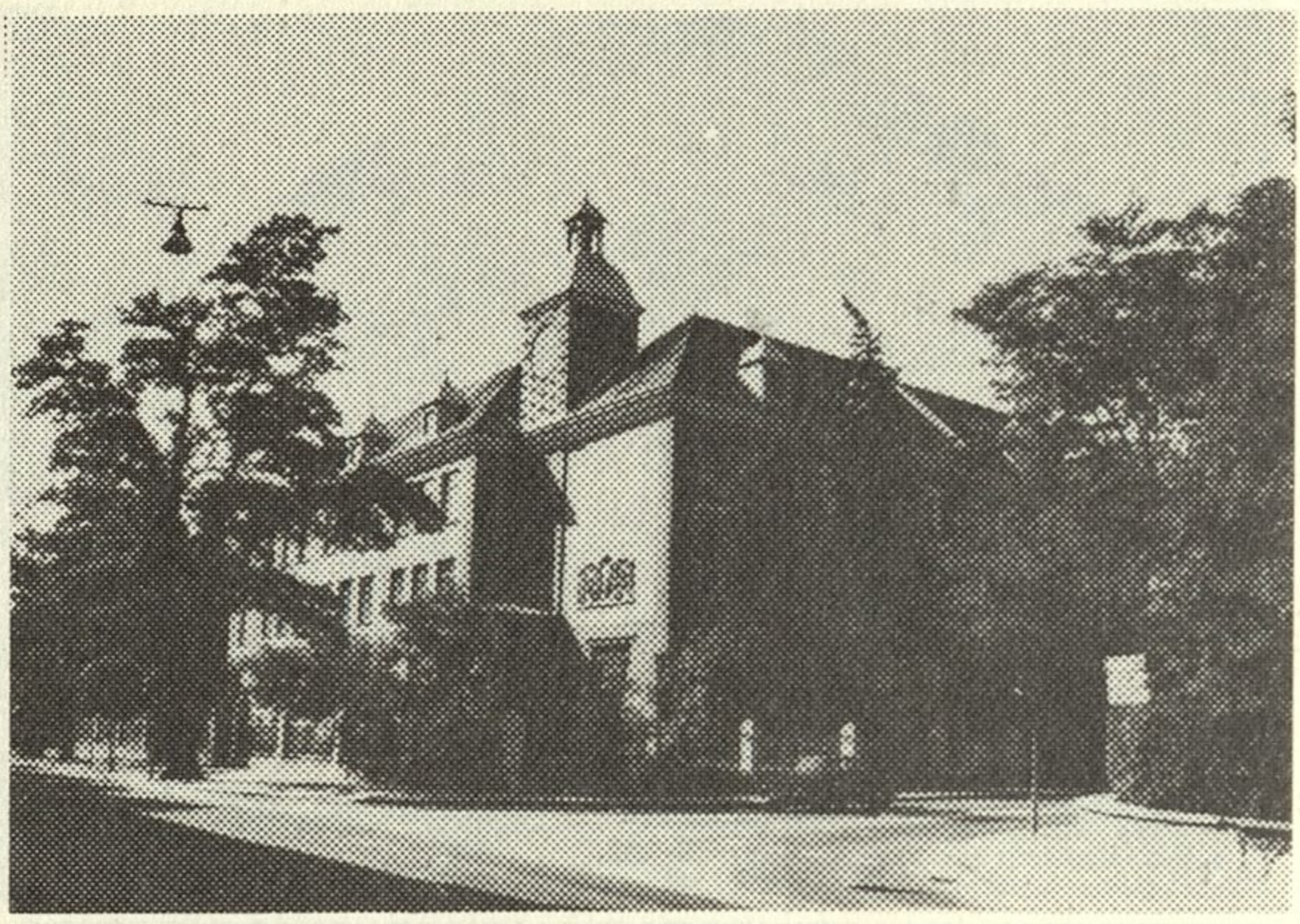
arh. Maks Fabiani

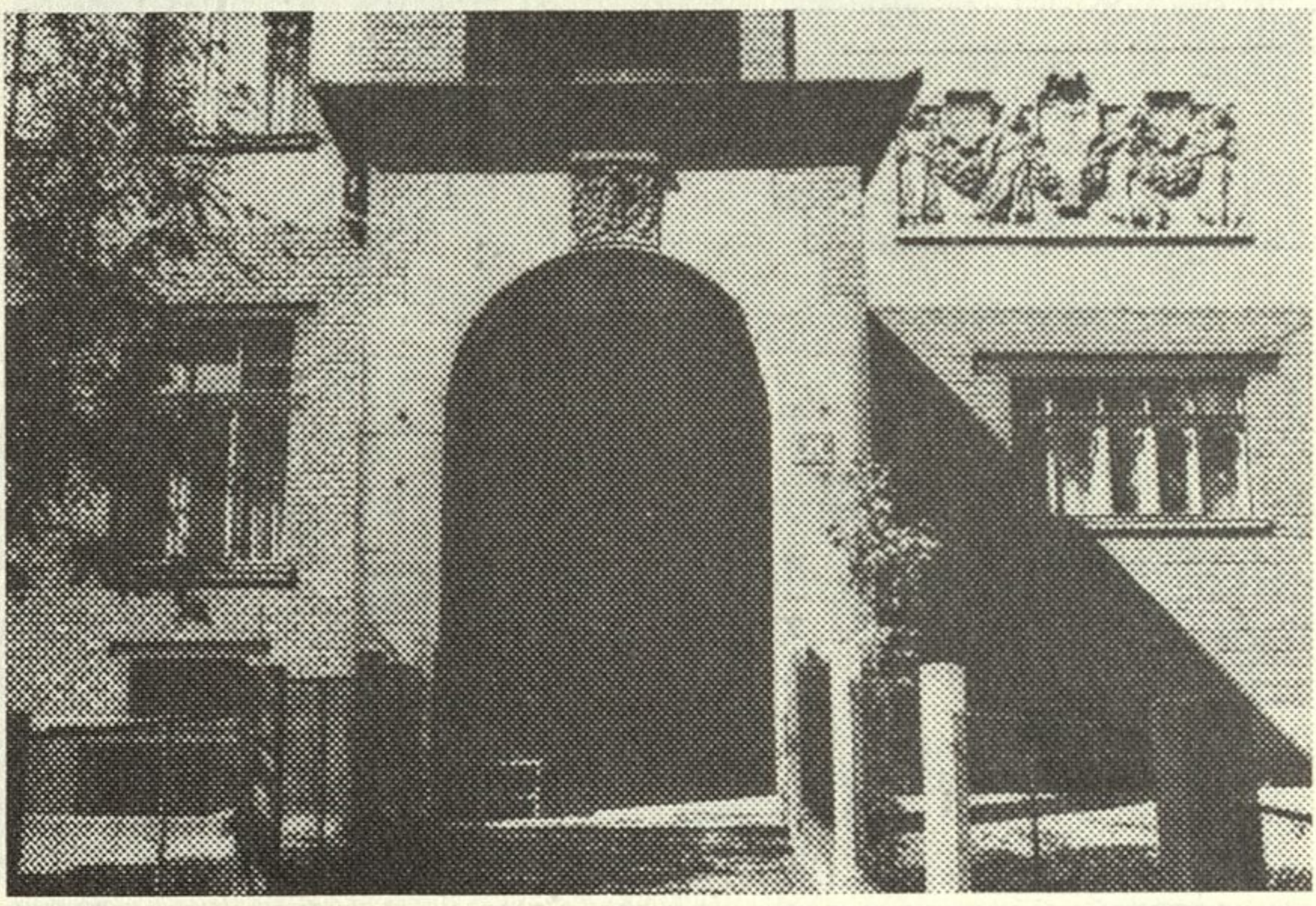
19o2

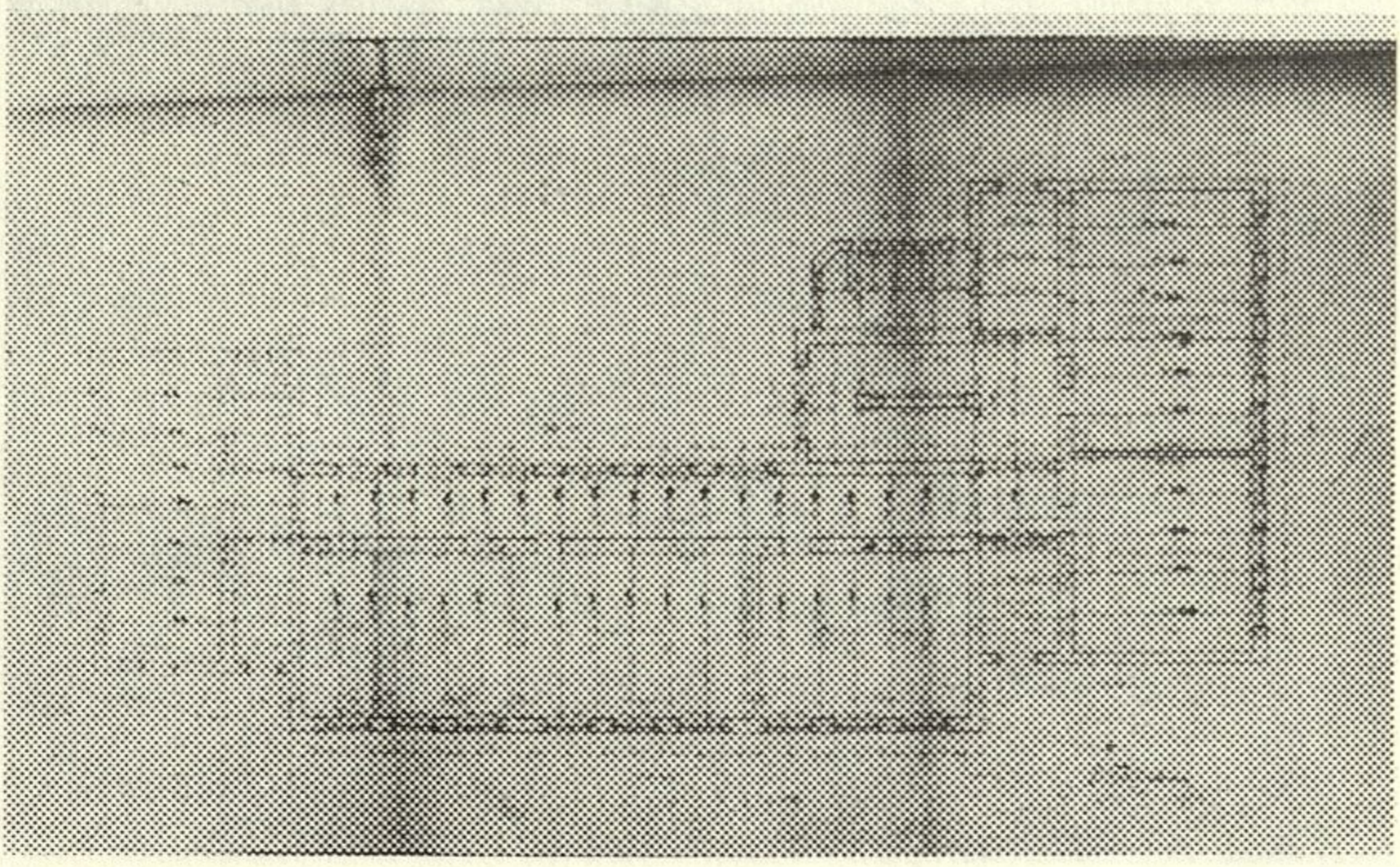
19o5

Ivan Hribar

Titova 28







1. pogled s Prešernove c.
2. vhod v stavbo
3. tloris 1. nadstropja

Dekliški licej "Mladika" - vojna bolnica

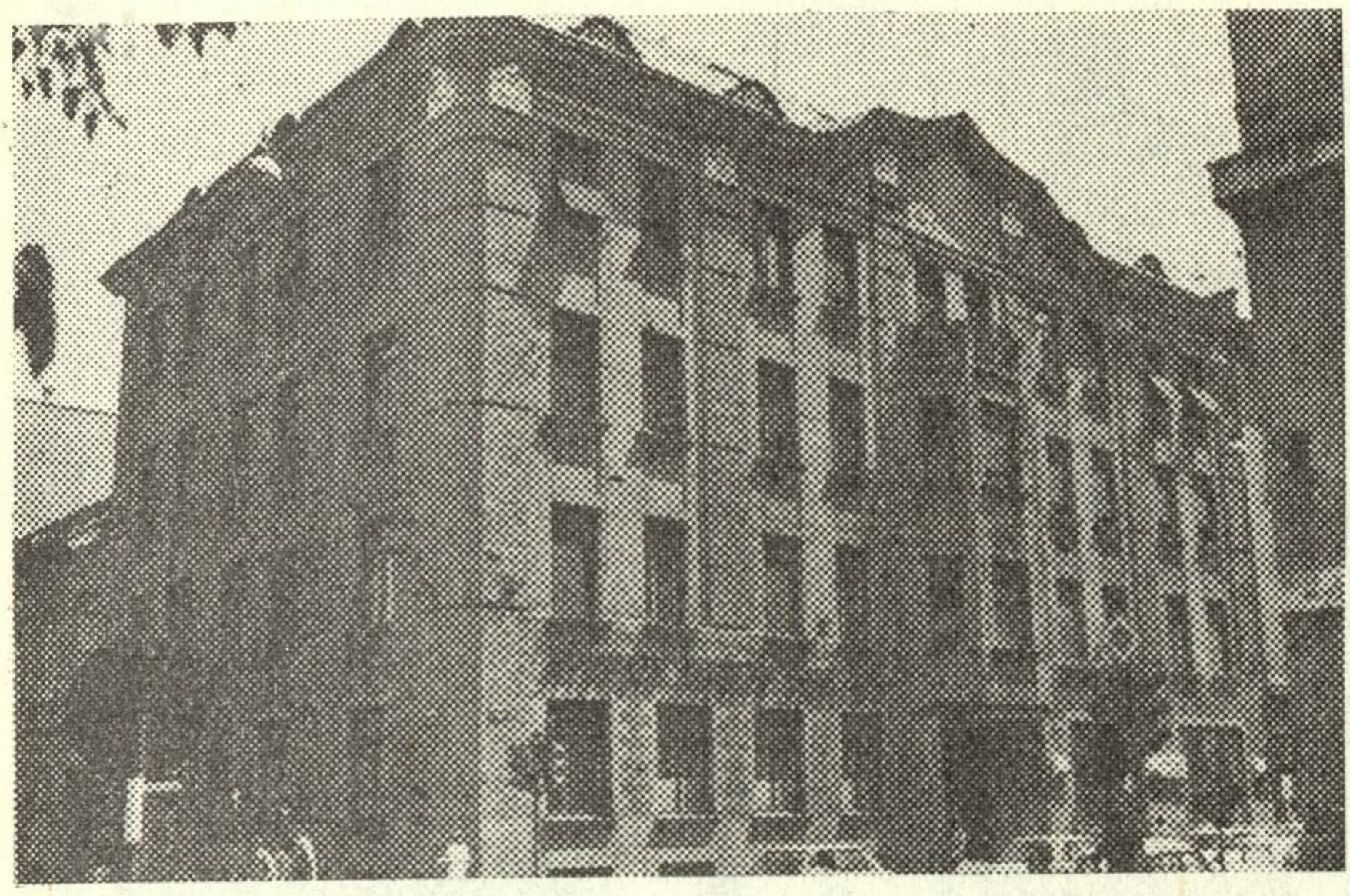
arh. Maks Fabiani

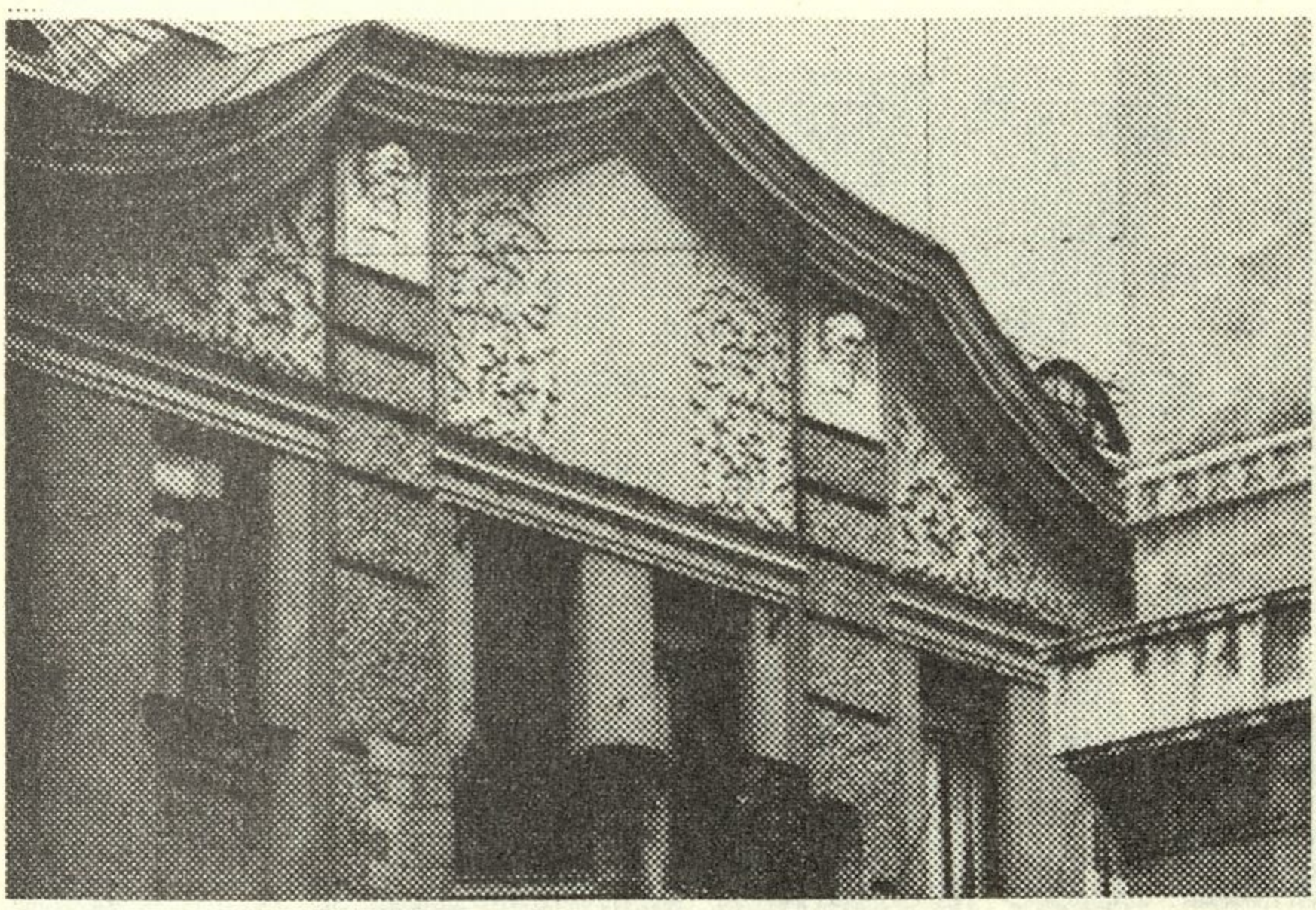
1904

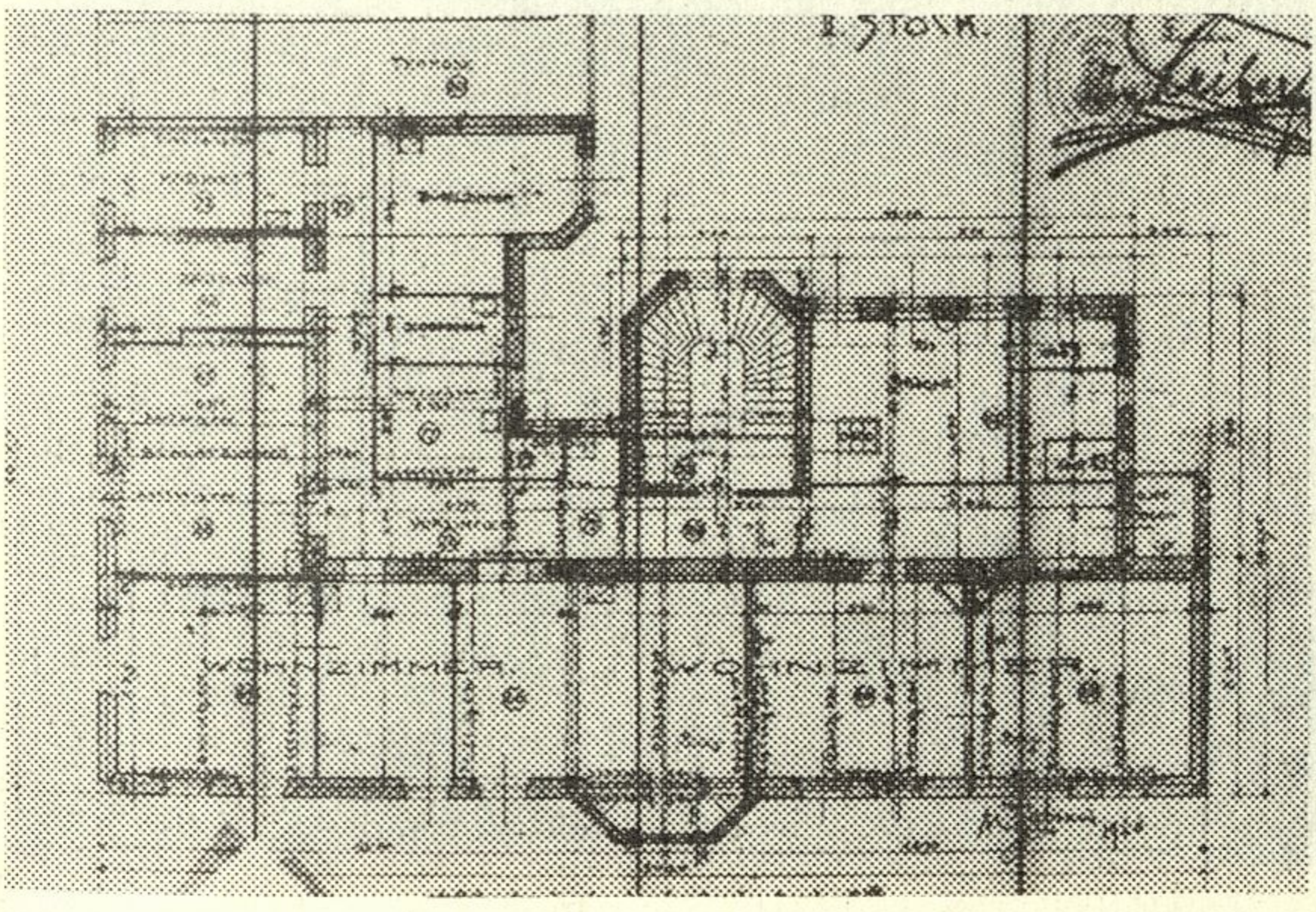
1907

društvo "Mladika"

Prešernova c., Šubičeva ul.



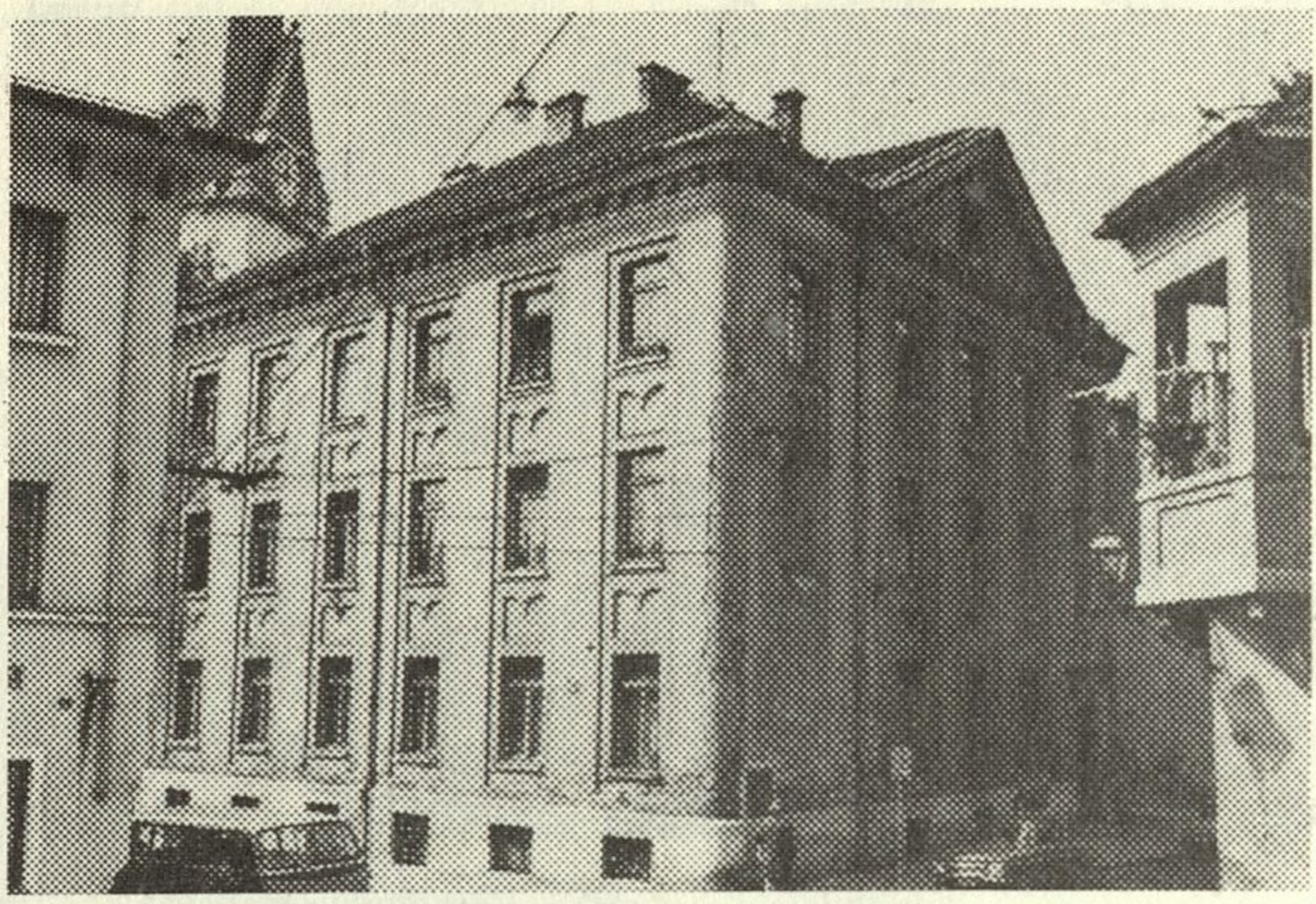


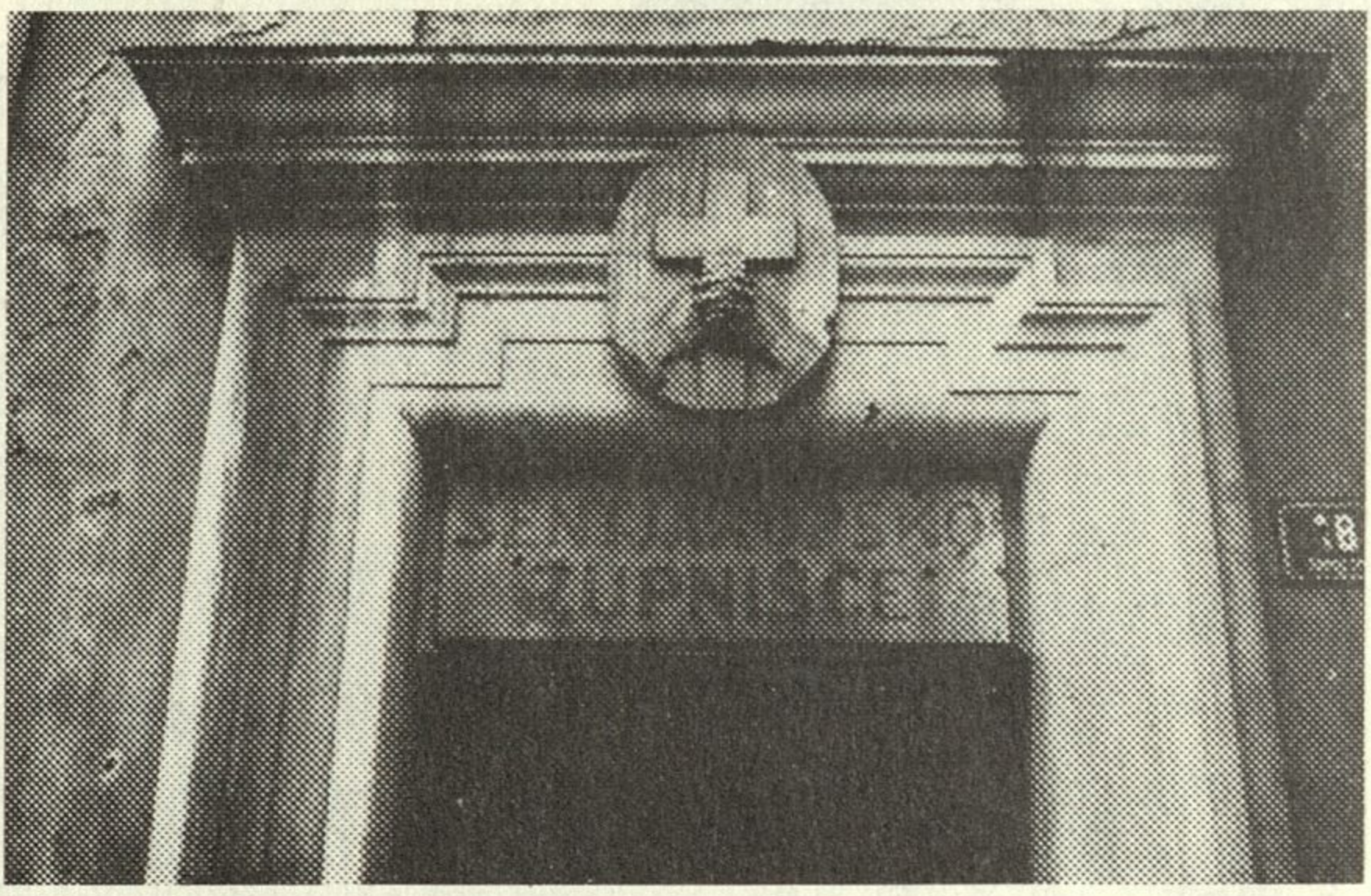


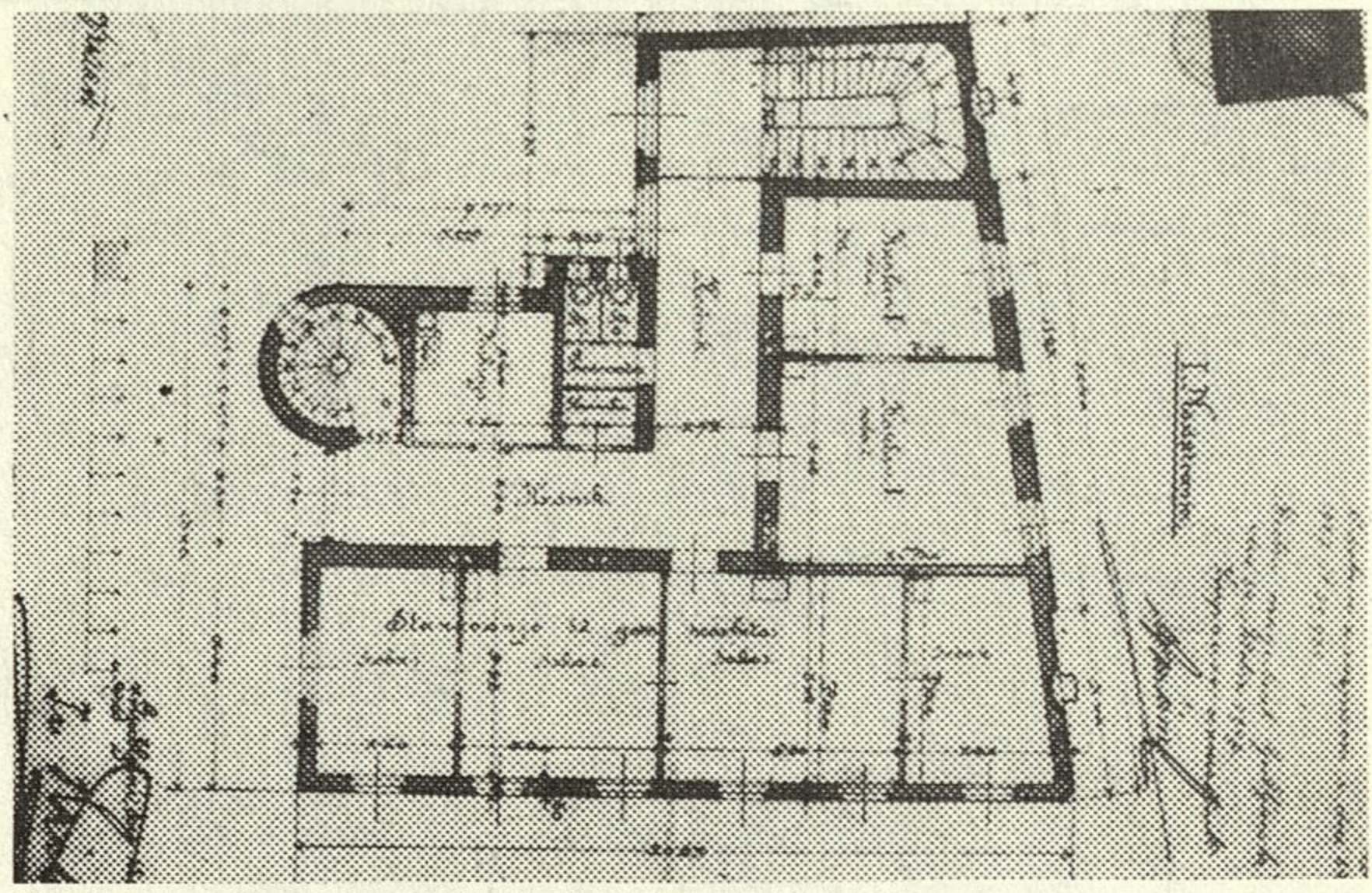
1. pogled
2. detajl fasade - balkon nad pomolom
3. tloris 2. nadstropja

Bambergova hiša
arh. Maks Fabiani
1906
1907
Bamberg Otomar

Miklošičeva 16





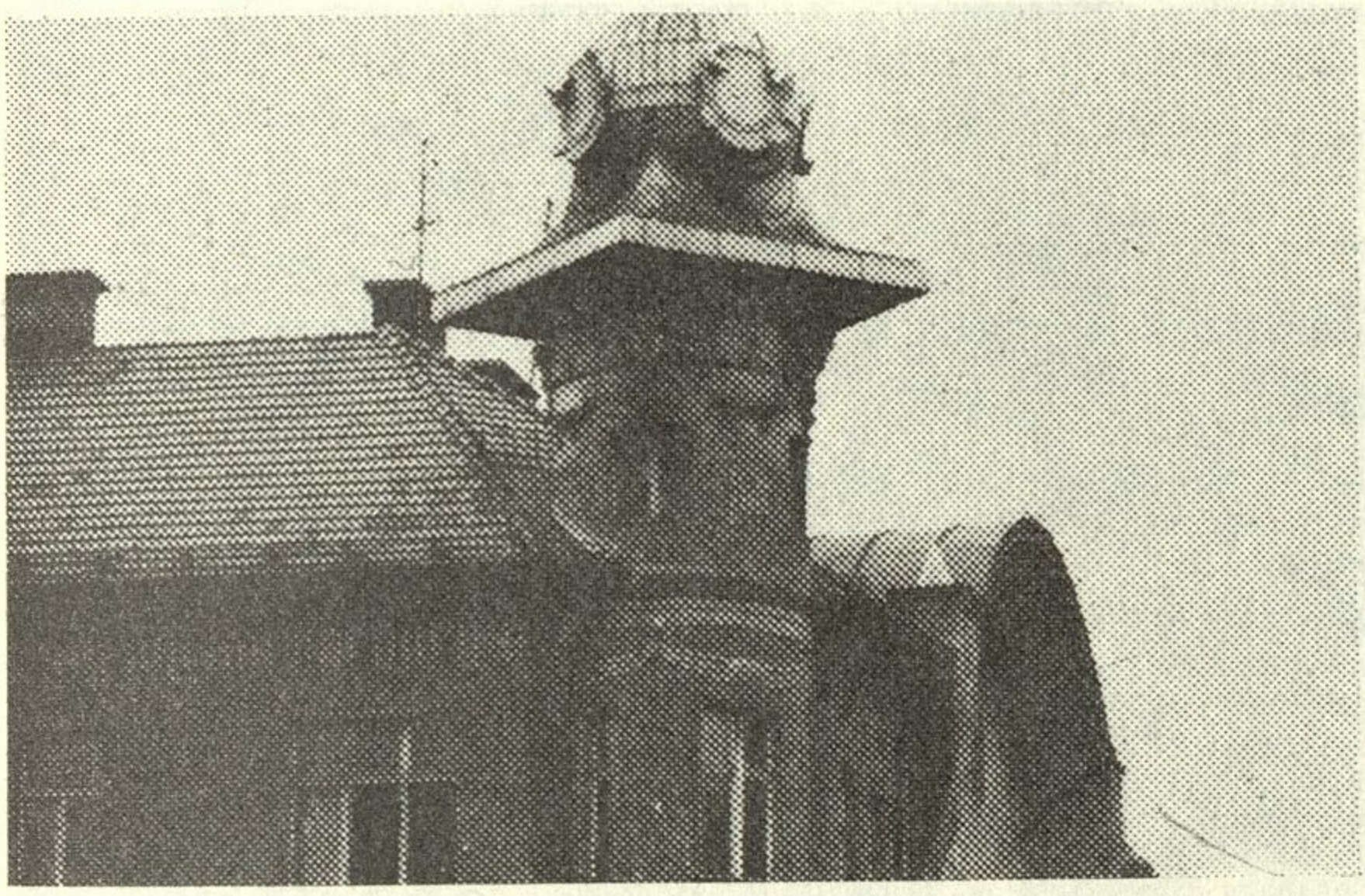


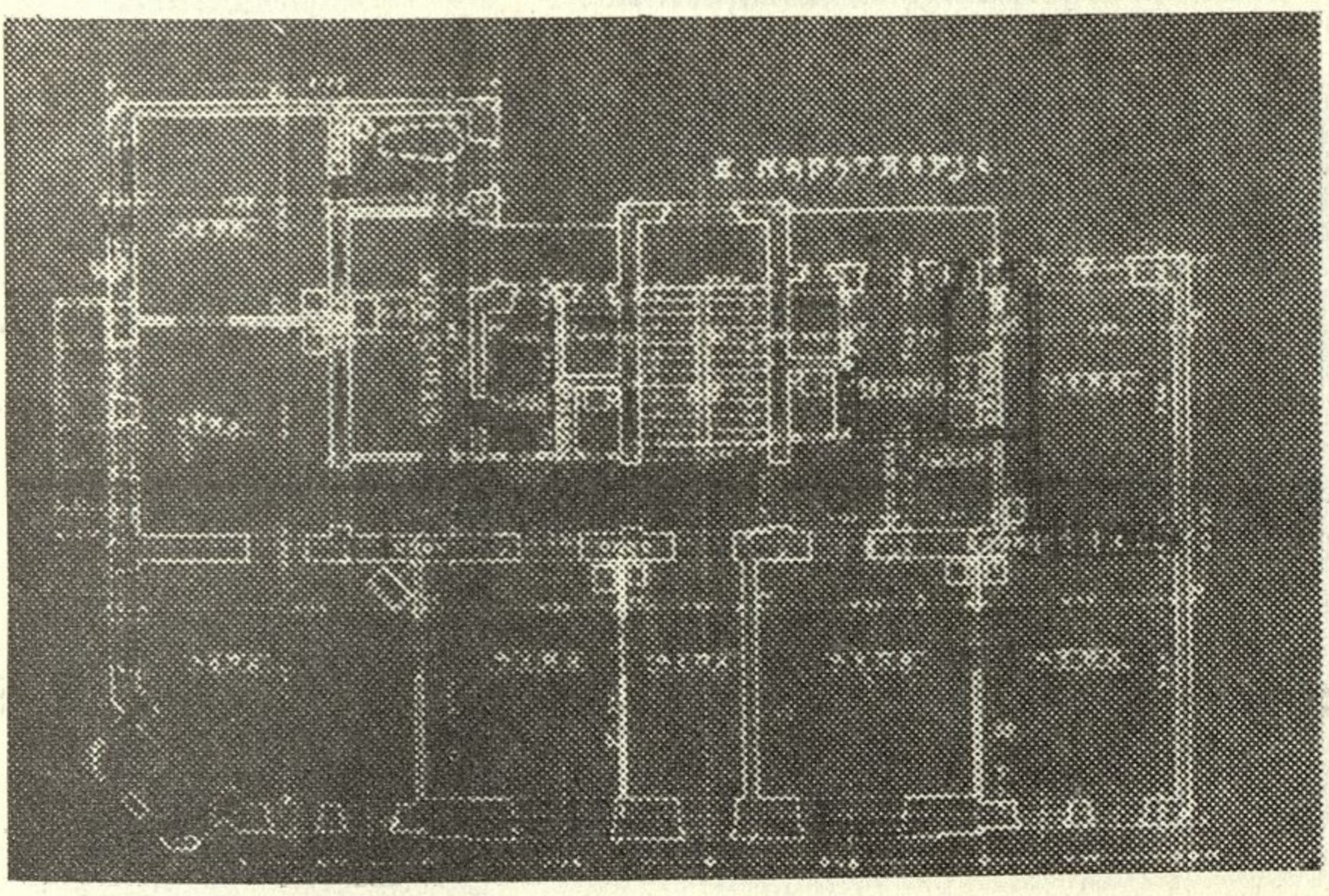
1. pogled
2. portal
3. tloris 1. nadstropja

Šentjakobsko župnišče
arh. Maks Fabiani
1907
1908
župnišče

Gornji trg 18





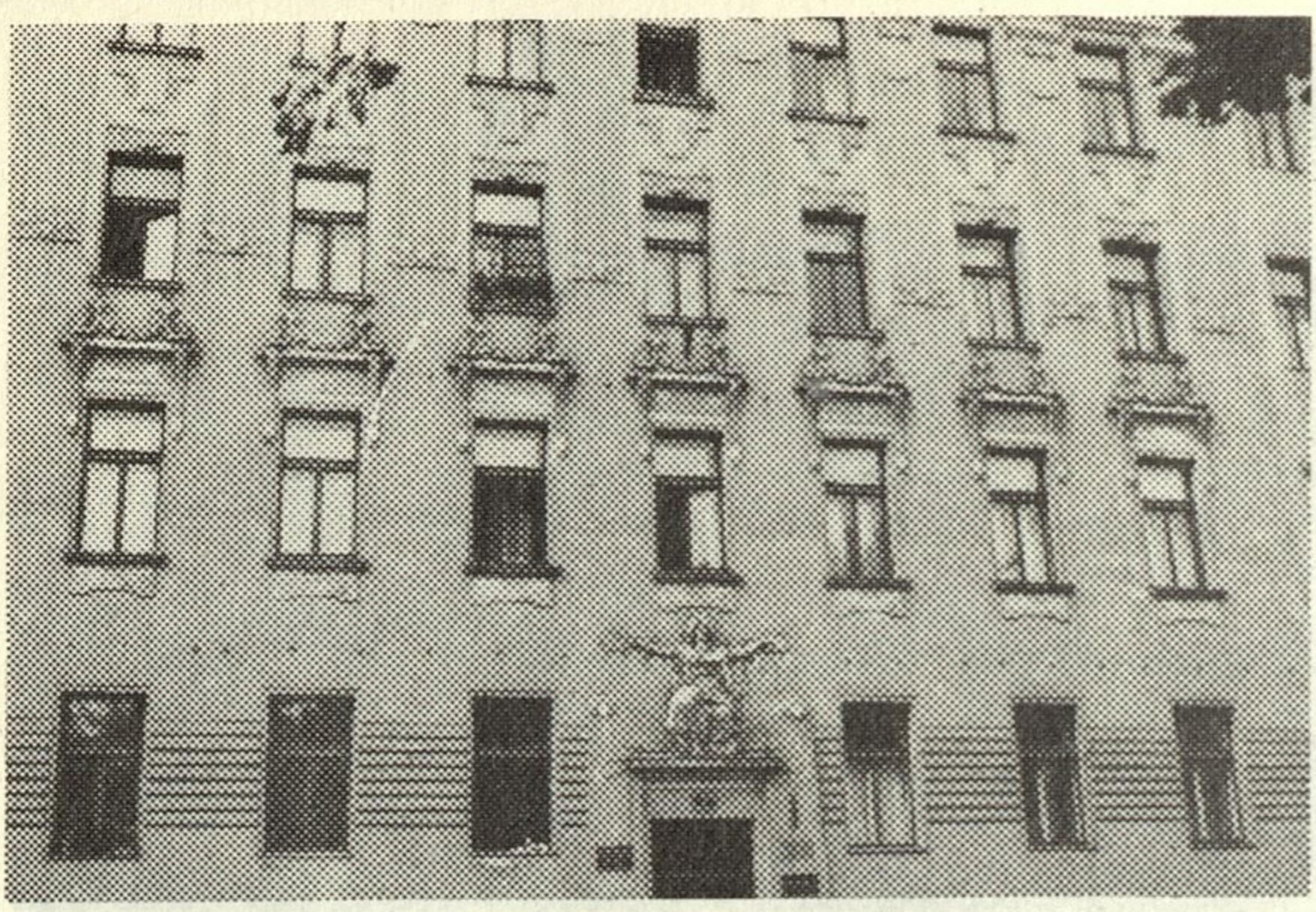


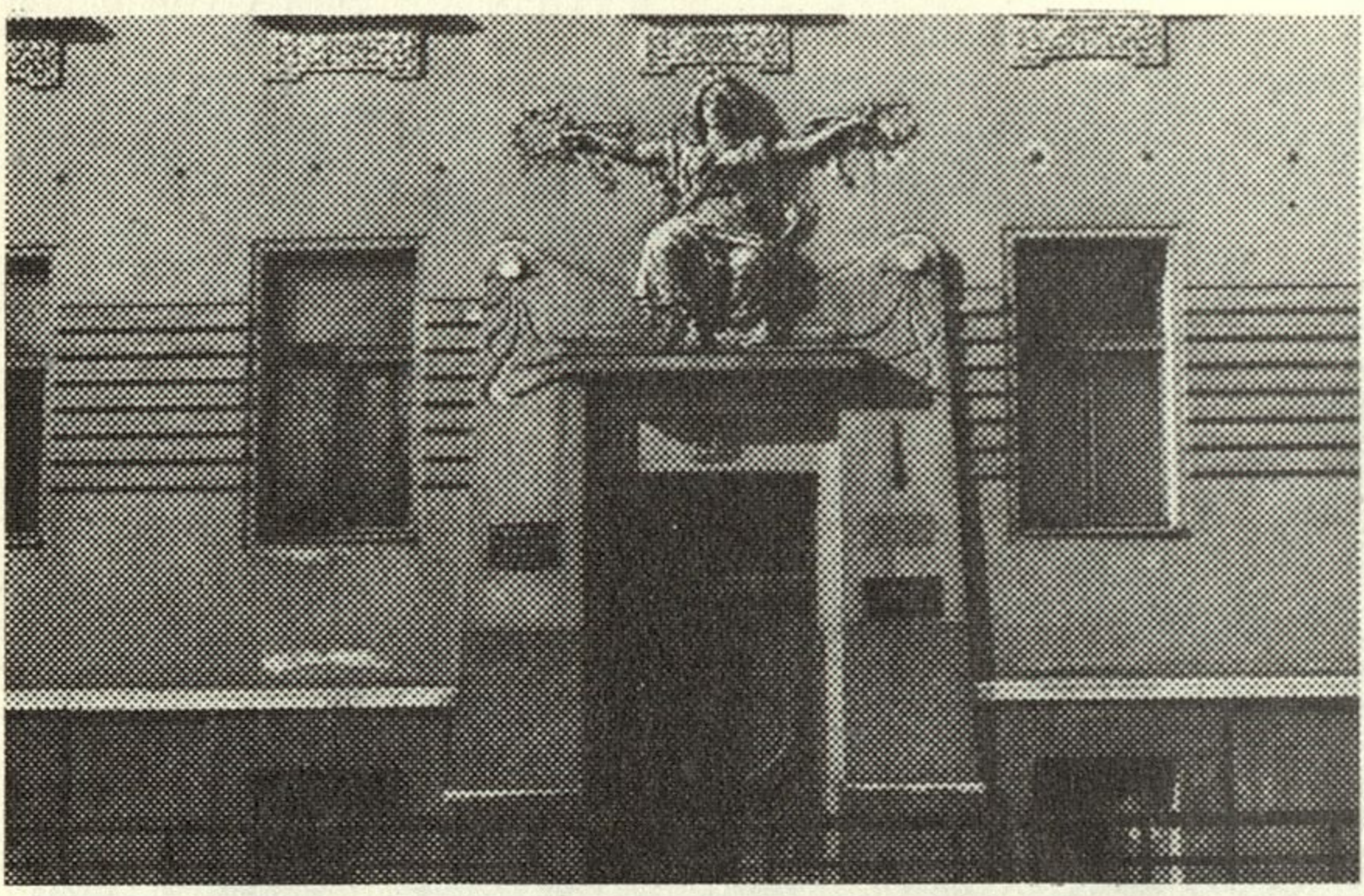
1. pogled
2. zaključek okroglega pomola
3. tloris 2. nadstropja

Čudnova hiša
arh. Ciril Metod Koch
1901

Maks Pirc

Tavčarjeva 6

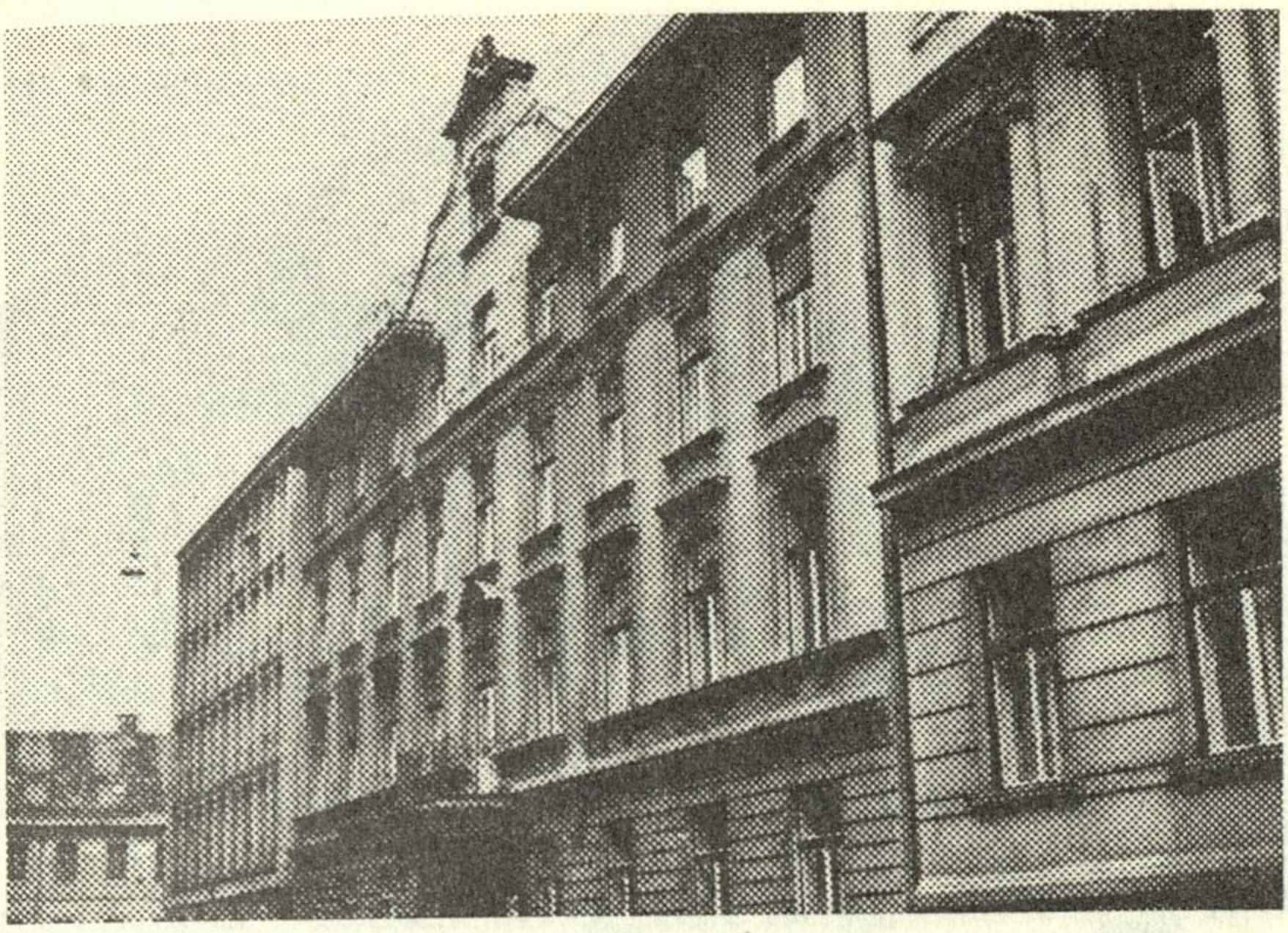




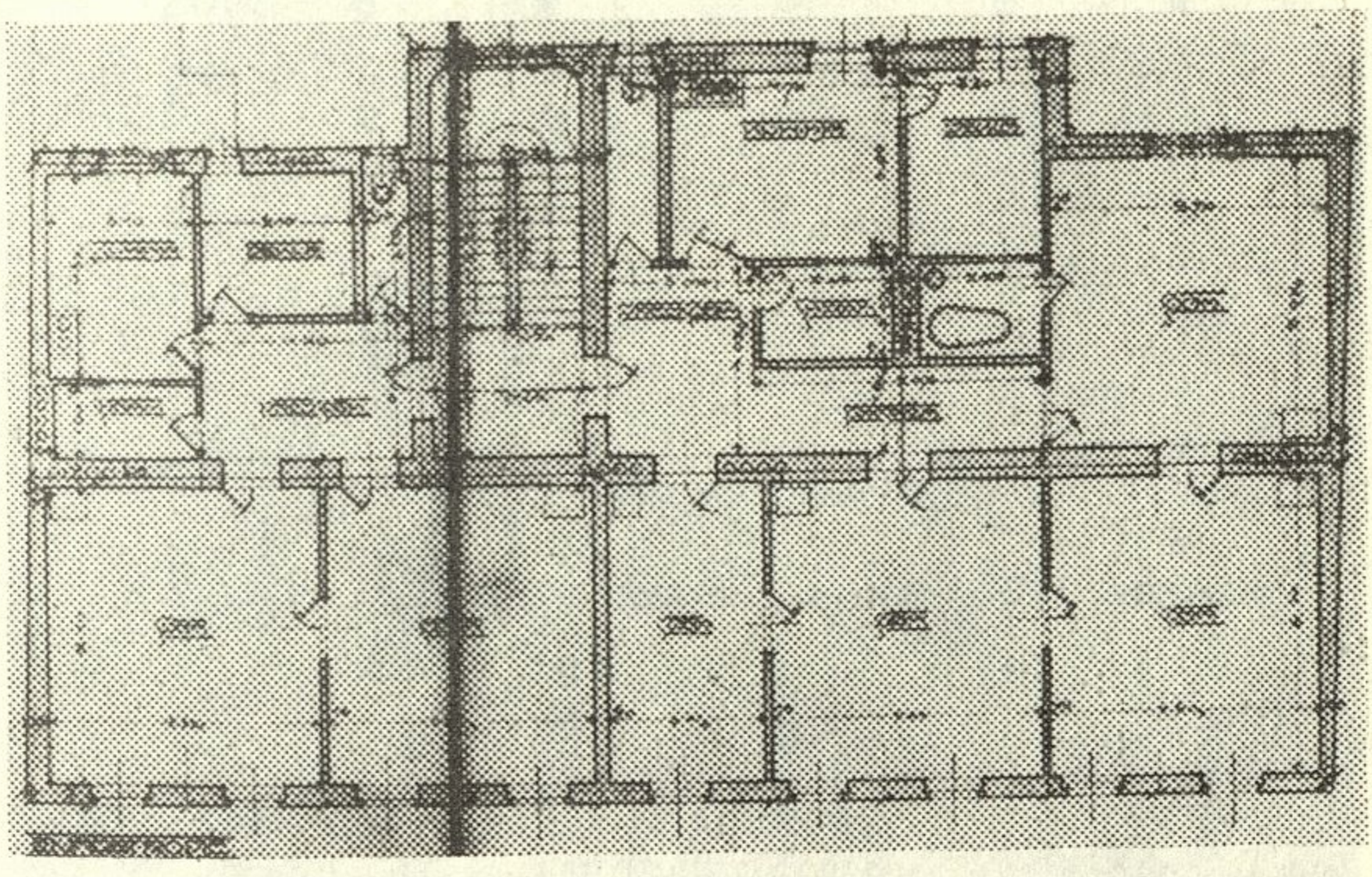
1. pogled
2. vhod

Pogačnikova hiša
arh. Ciril Metod Koch
1901

Pogačnik
Cigaletova 1







1. pogled
2. balkon
3. tloris 2., 3. nadstropja

Narodna tiskarna - CGP Delo

arh. Ciril Metod Koch

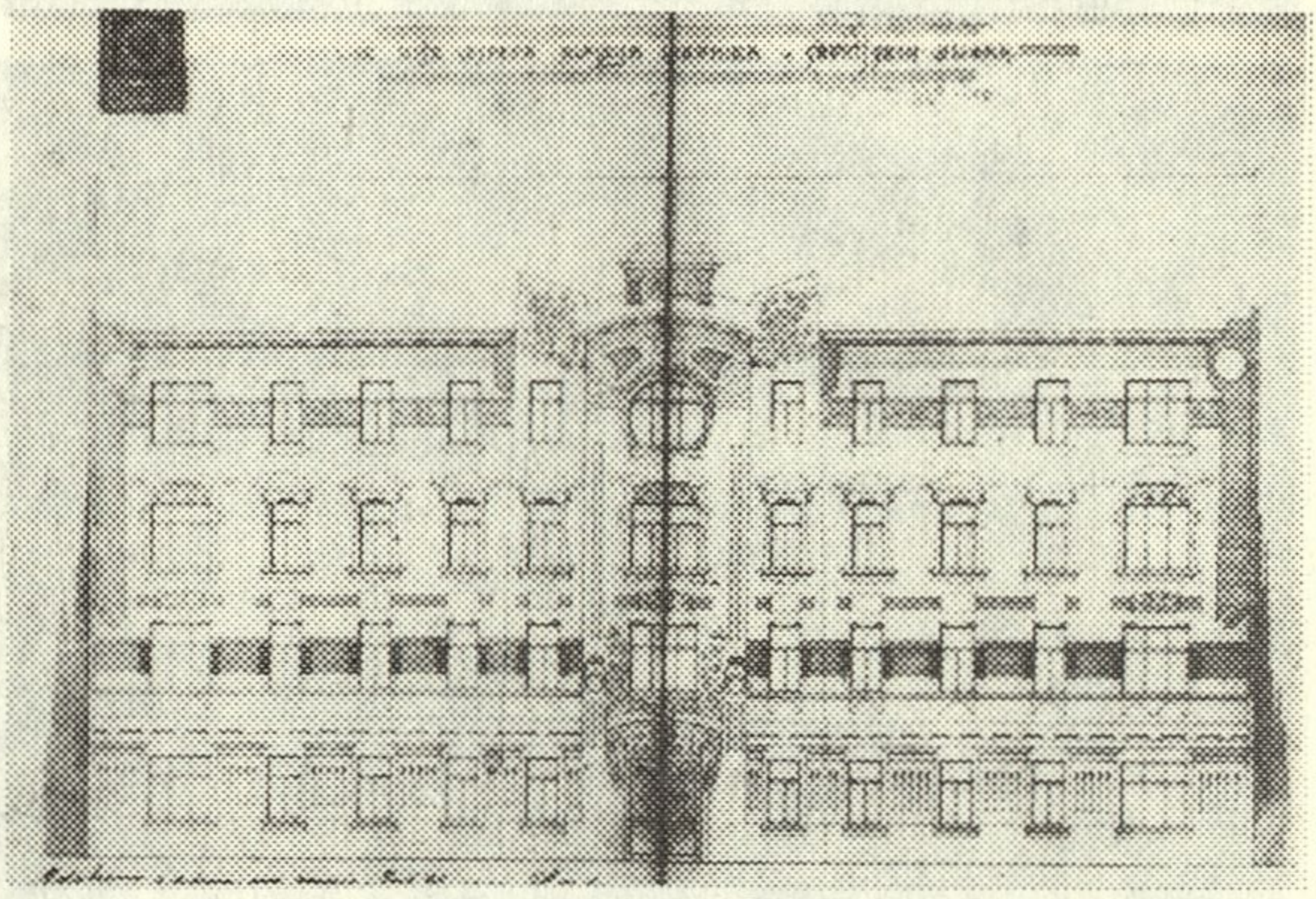
1903

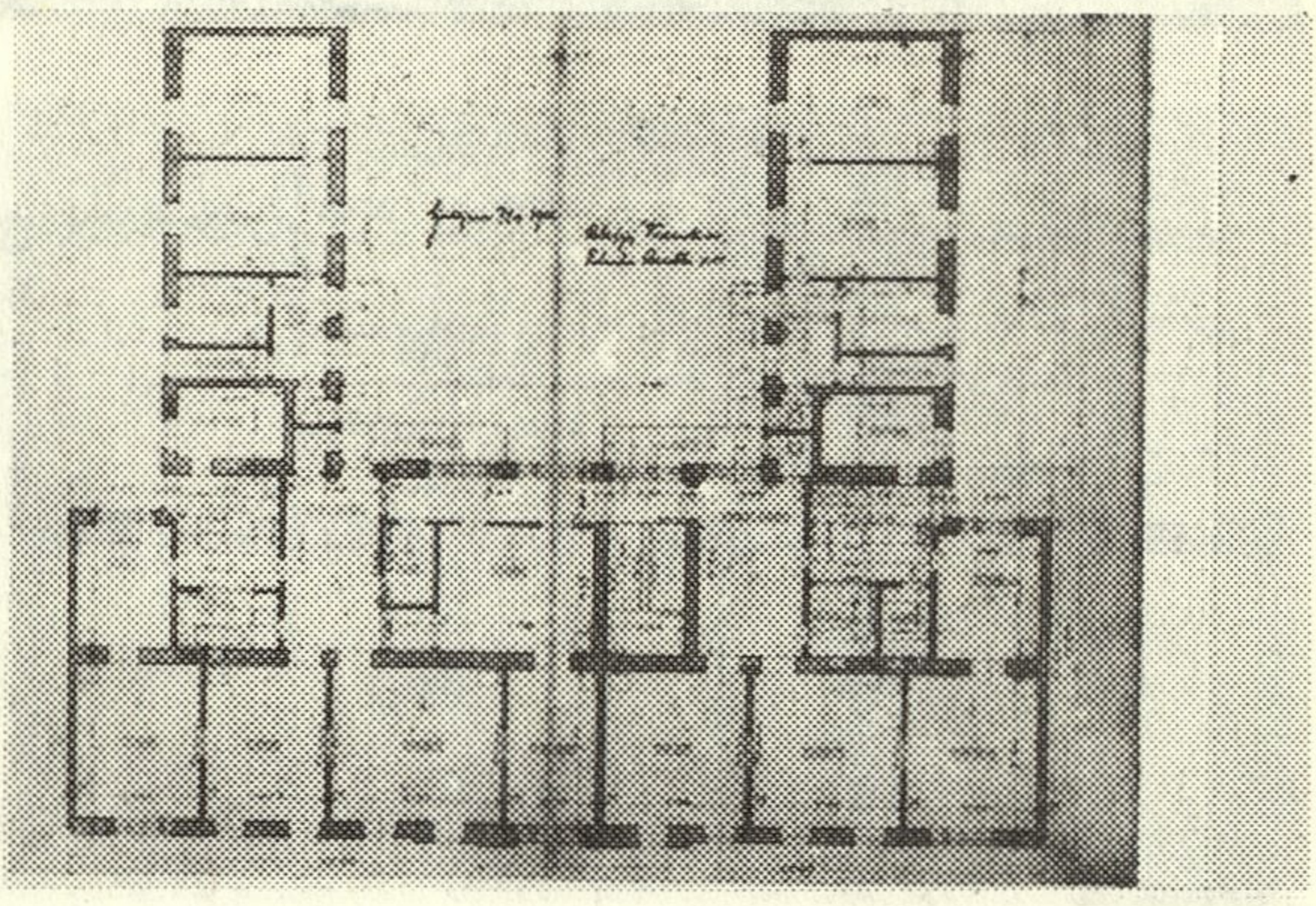
1903 - 1904

delniška družba Narodne tiskarne

Tomšičeva 1







1. pogled s Tavčarjeve ul.
2. načrt fasade, ki ni bila izvedena
3. tloris 2. nadstropja

Vodnikova hiša

arh. Ciril Metod Koch

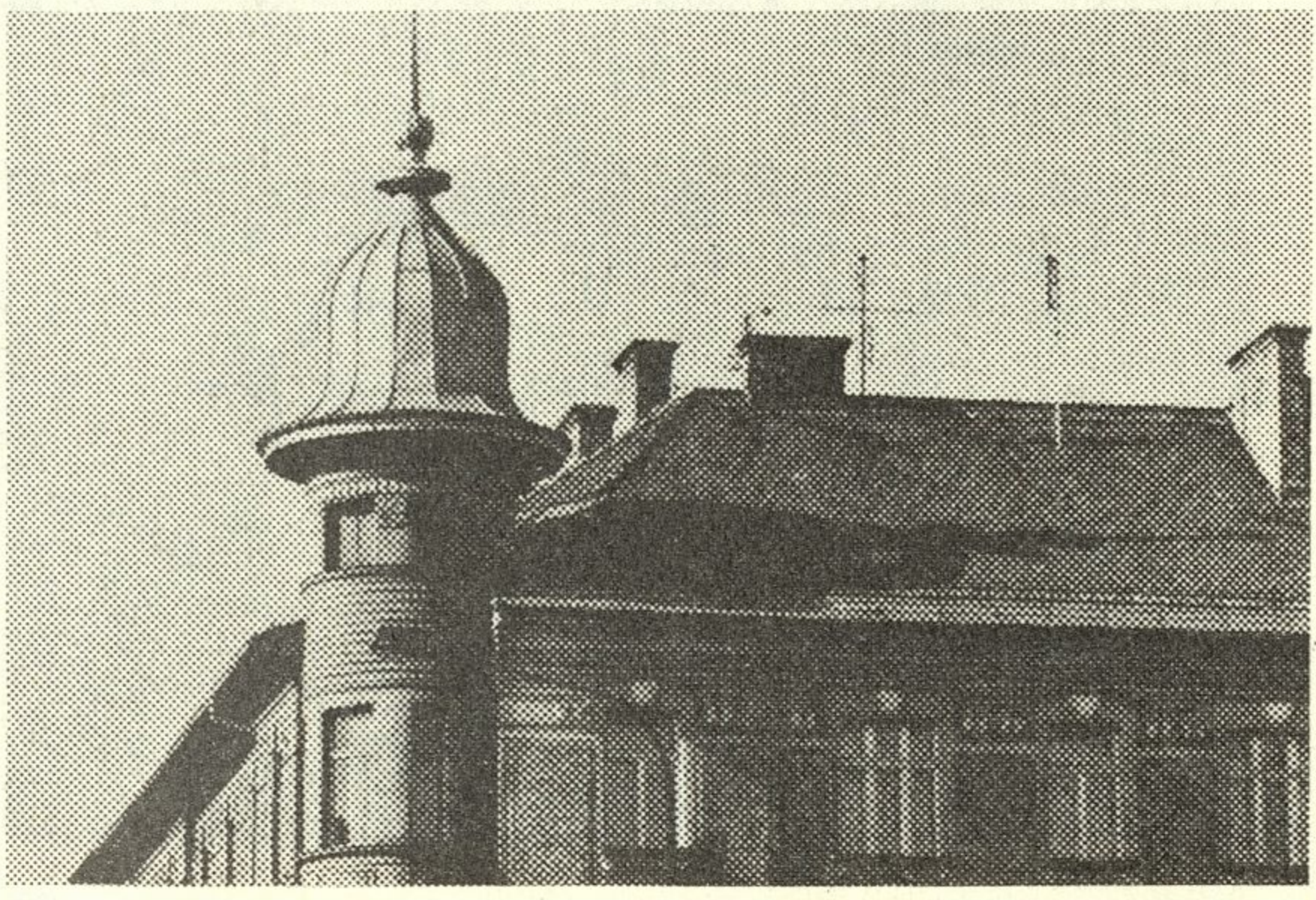
1902

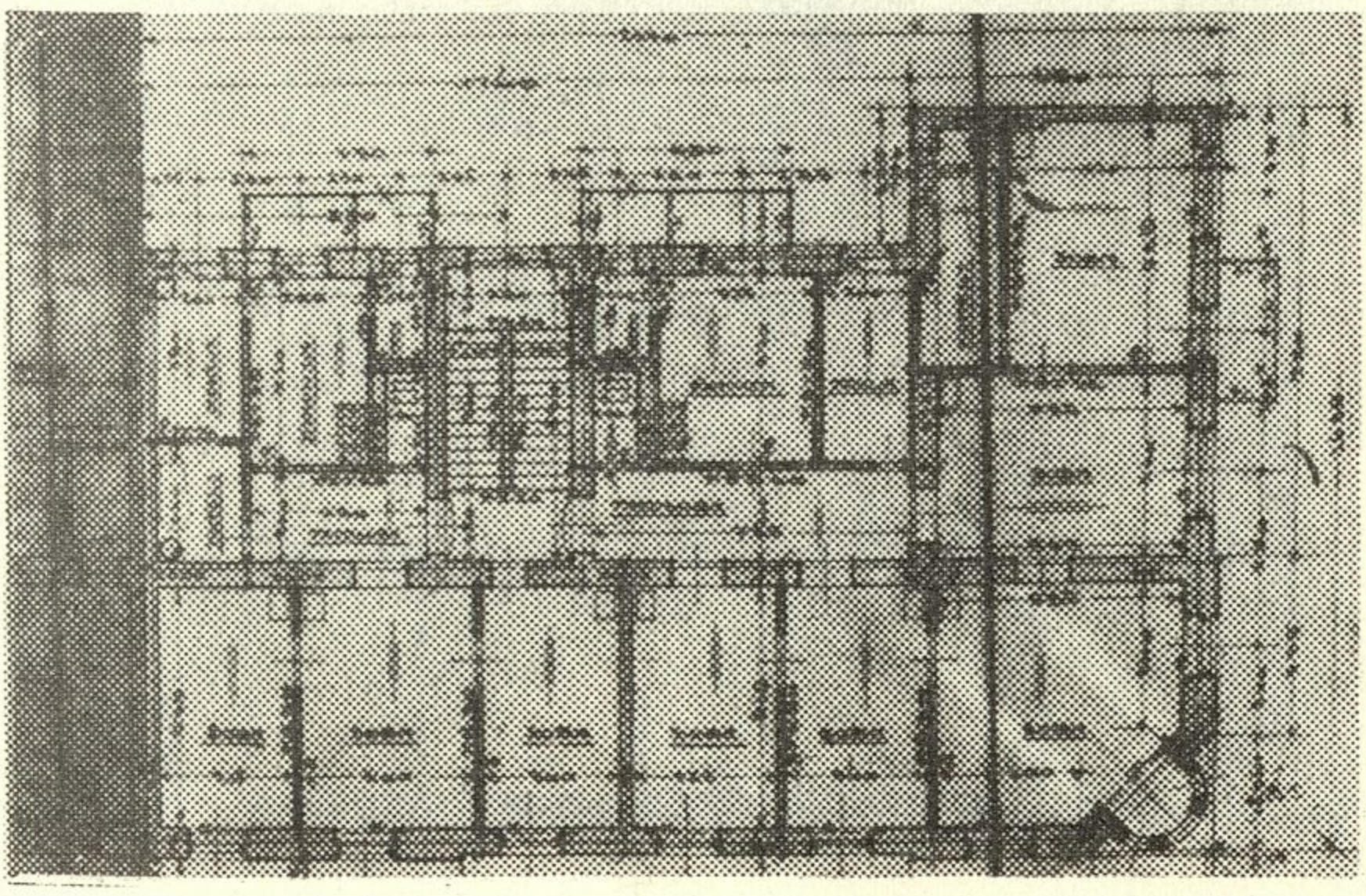
1903

Alojzij Vodnik

Tavčarjeva 4







1. pogled
2. zaključek okroglega vogalnega pomola
3. tloris 2. nadstropja

Deghengijeva stanovanjska stavba

arh. Ciril Metod Koch

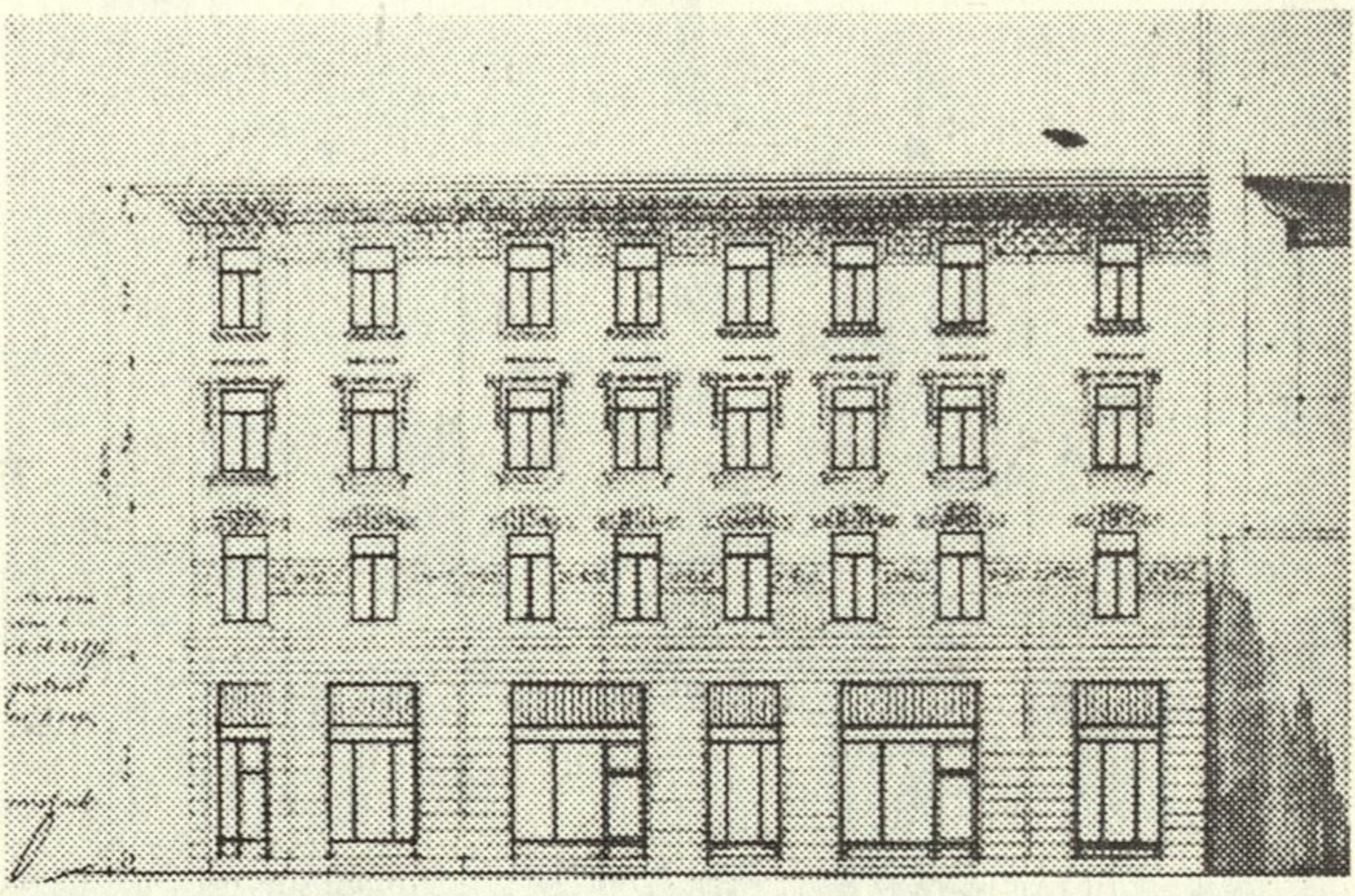
19o4

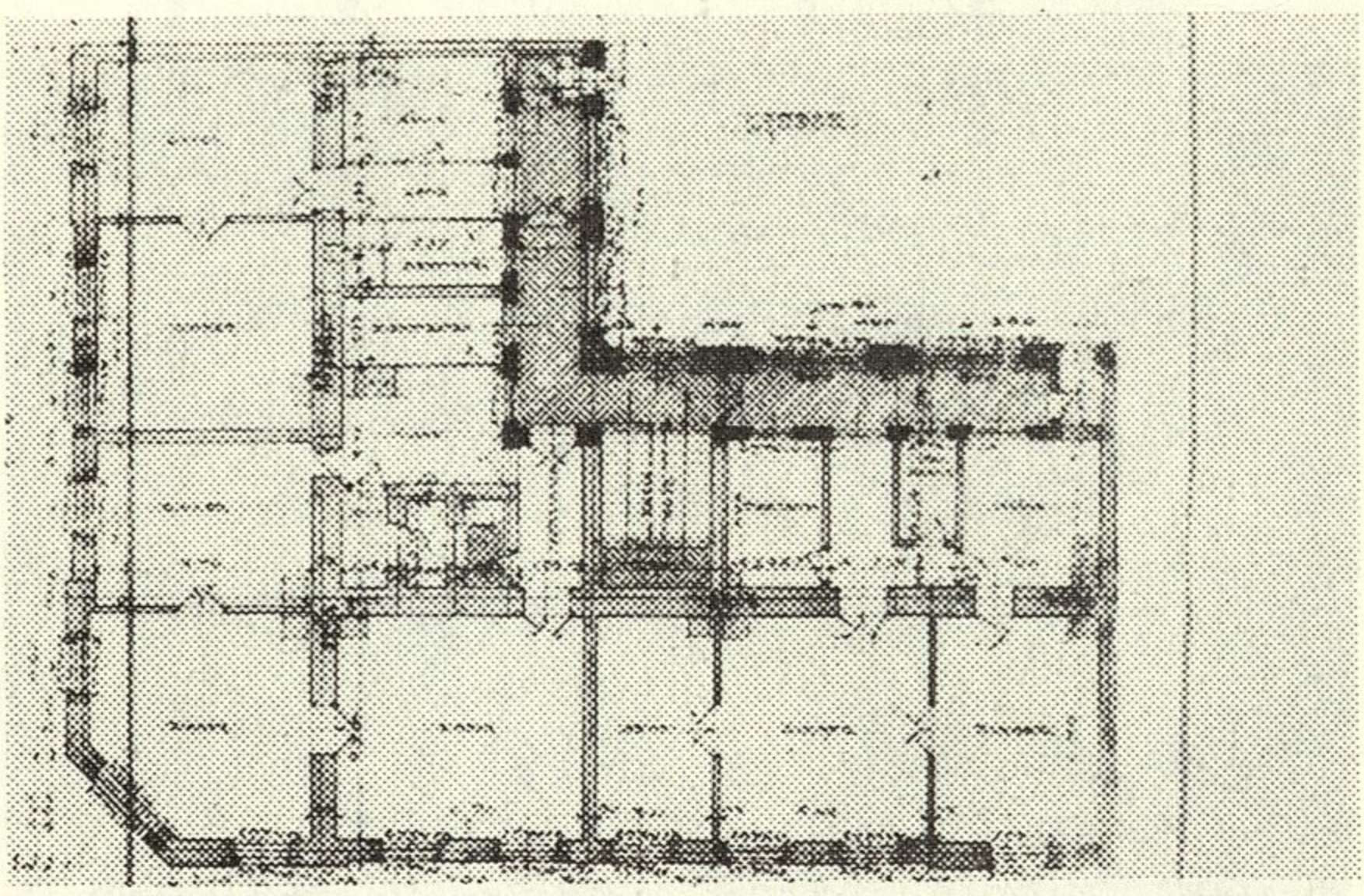
19o4

Deghengi

Dalmatinova 7







1. pogled (Trdinova 2)
2. načrt fasade proti Titovi cesti
3. tloris 1. nadstropja (Trdinova 8)

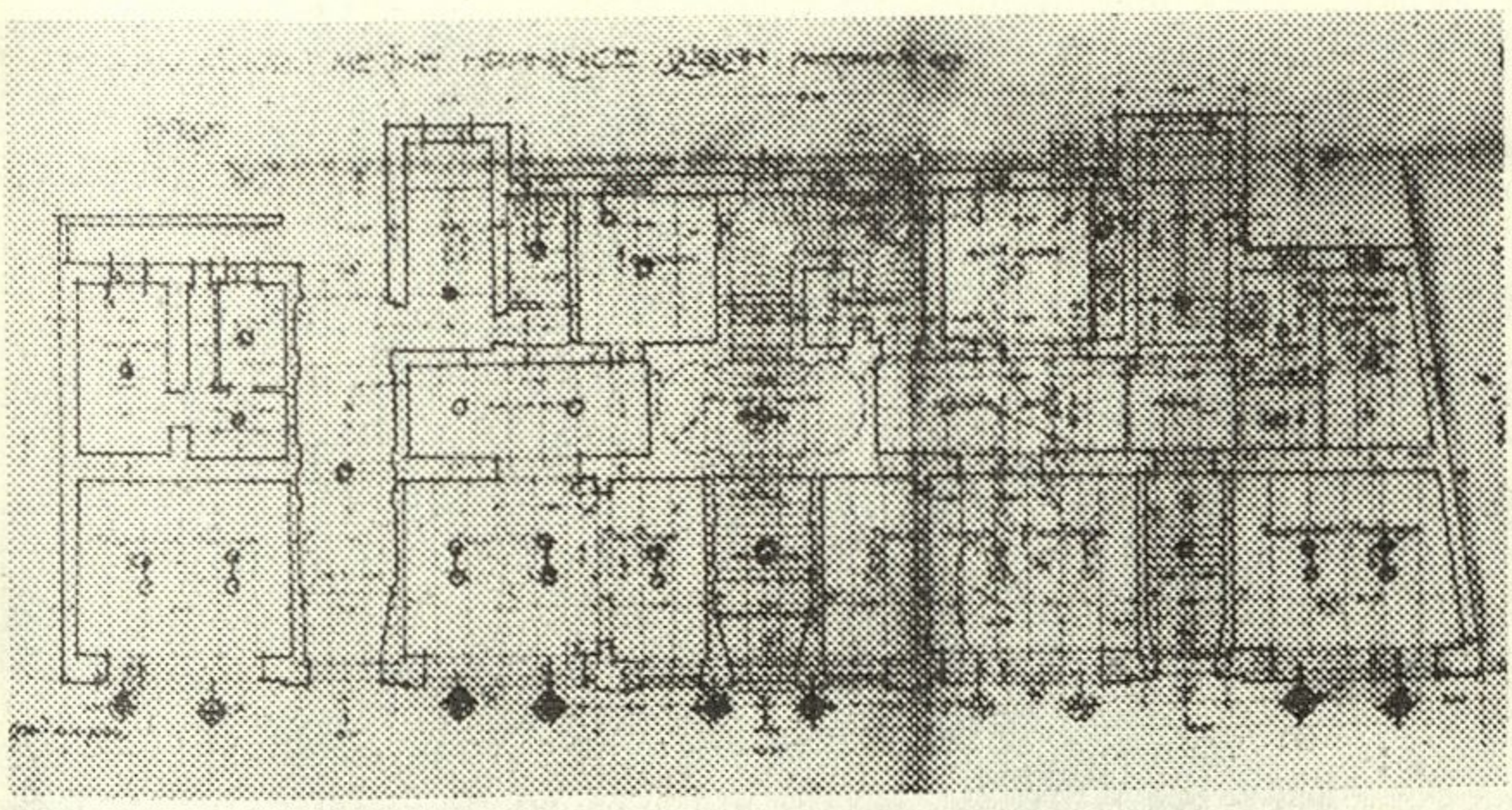
Stanovanjski stavbi Kmečke posojilnice
arh. Ciril Metod Koch
1906

Kmečka posojilnica

Trdinova 2 in 8







1. pogled
2. streha nad vhodom
3. tloris pritličja

Mestna hranilnica ljubljanska

arh. Josip Vancaš

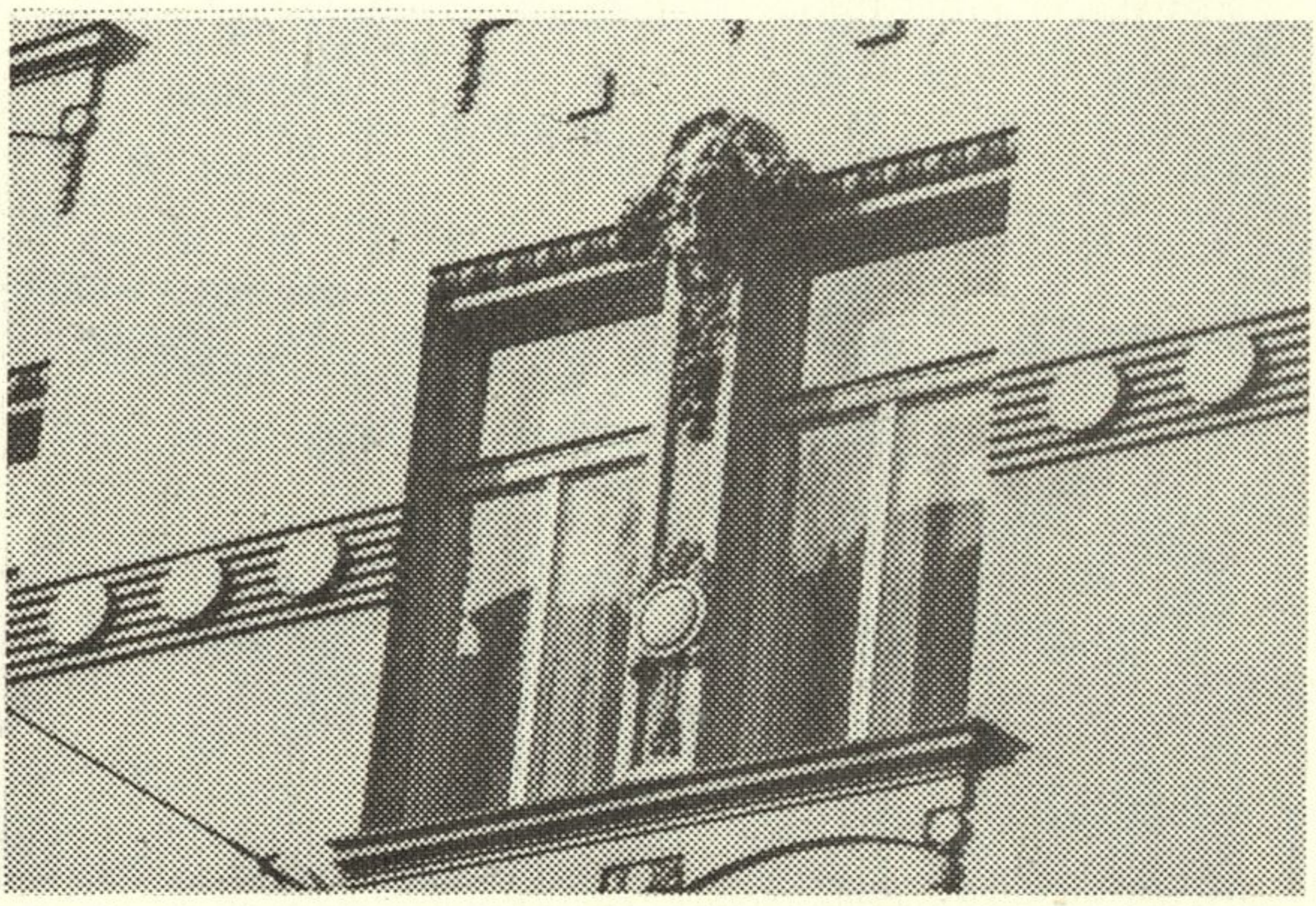
19o3, Sarajevo

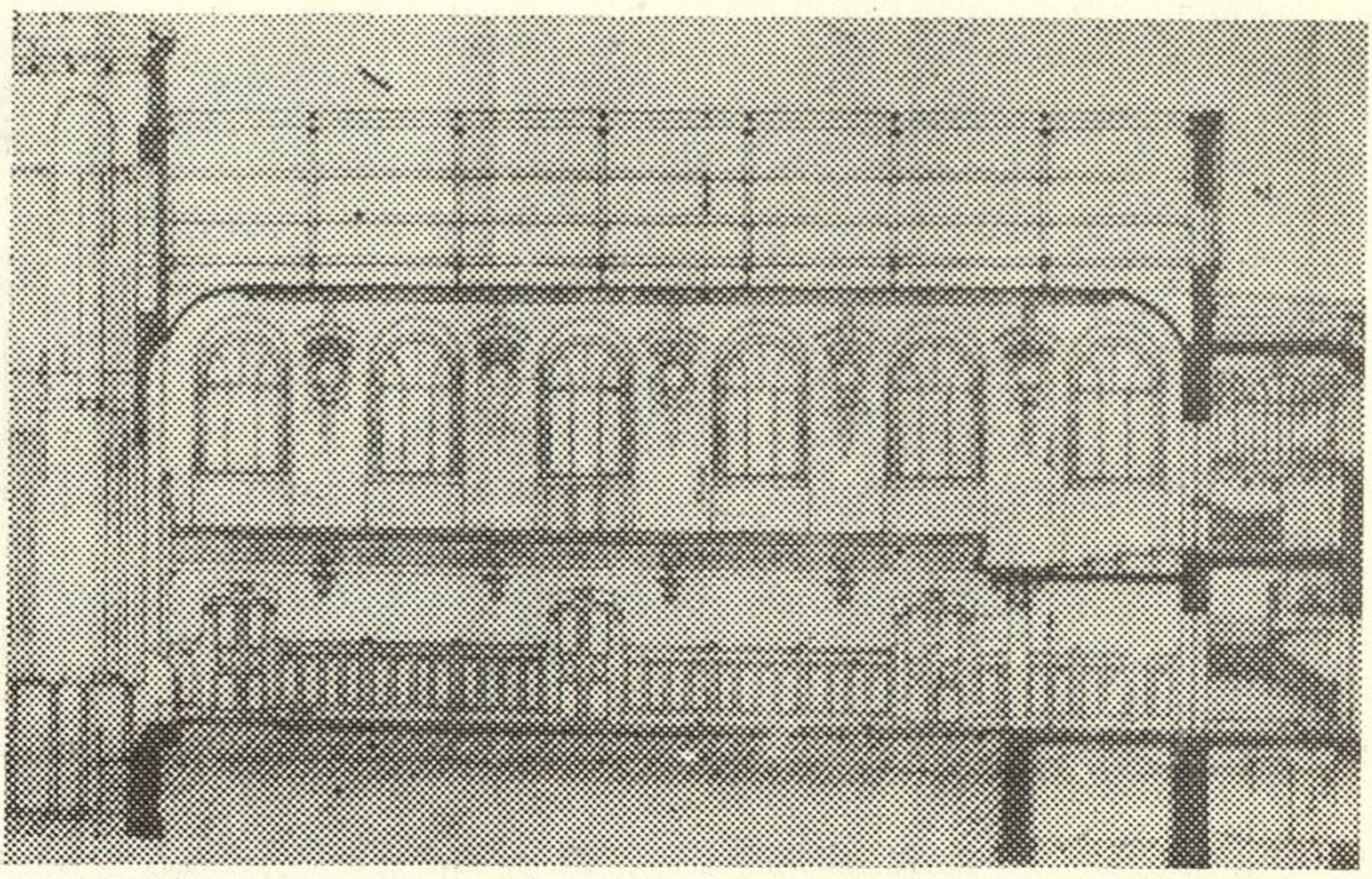
19o3

Mestna hranilnica

Čopova 3







1. pogled
2. detajl okna
3. prerez skozi dvorano

Hotel Union

arh. Josip Vancaš

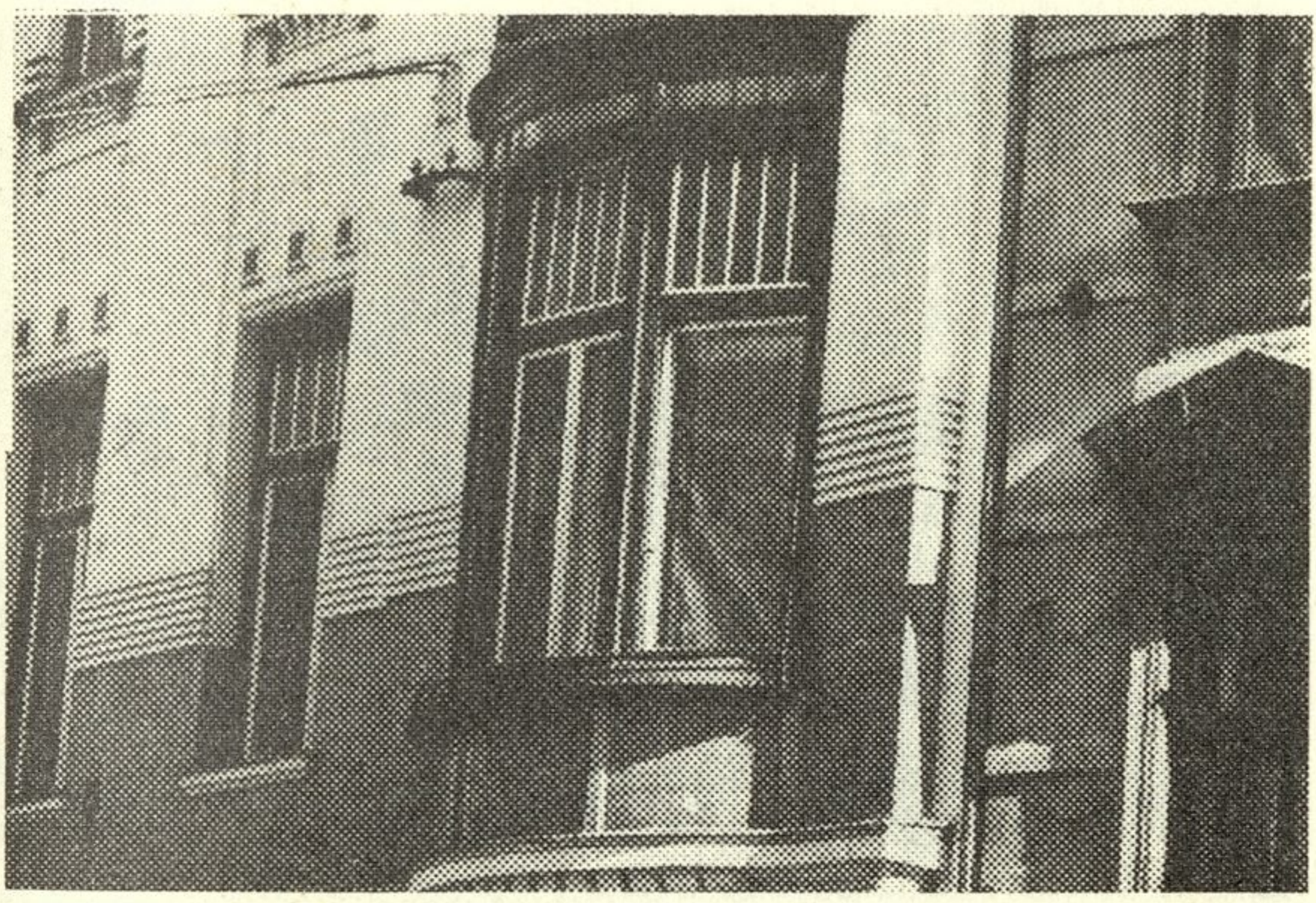
19o4

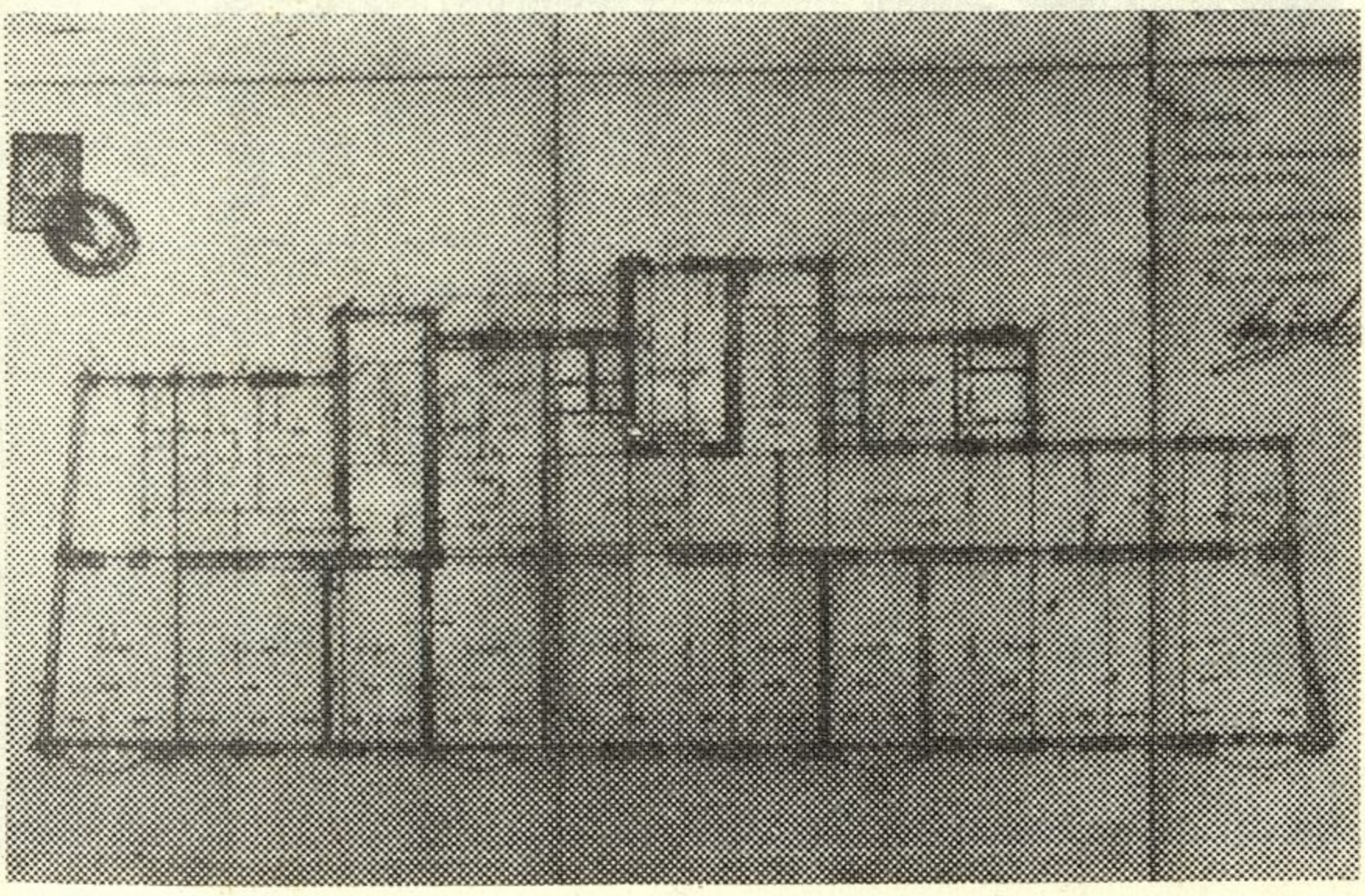
19o4 - 19o5

večina delnic last Slovenske Ljudske Stranke

Nazorjeva 2





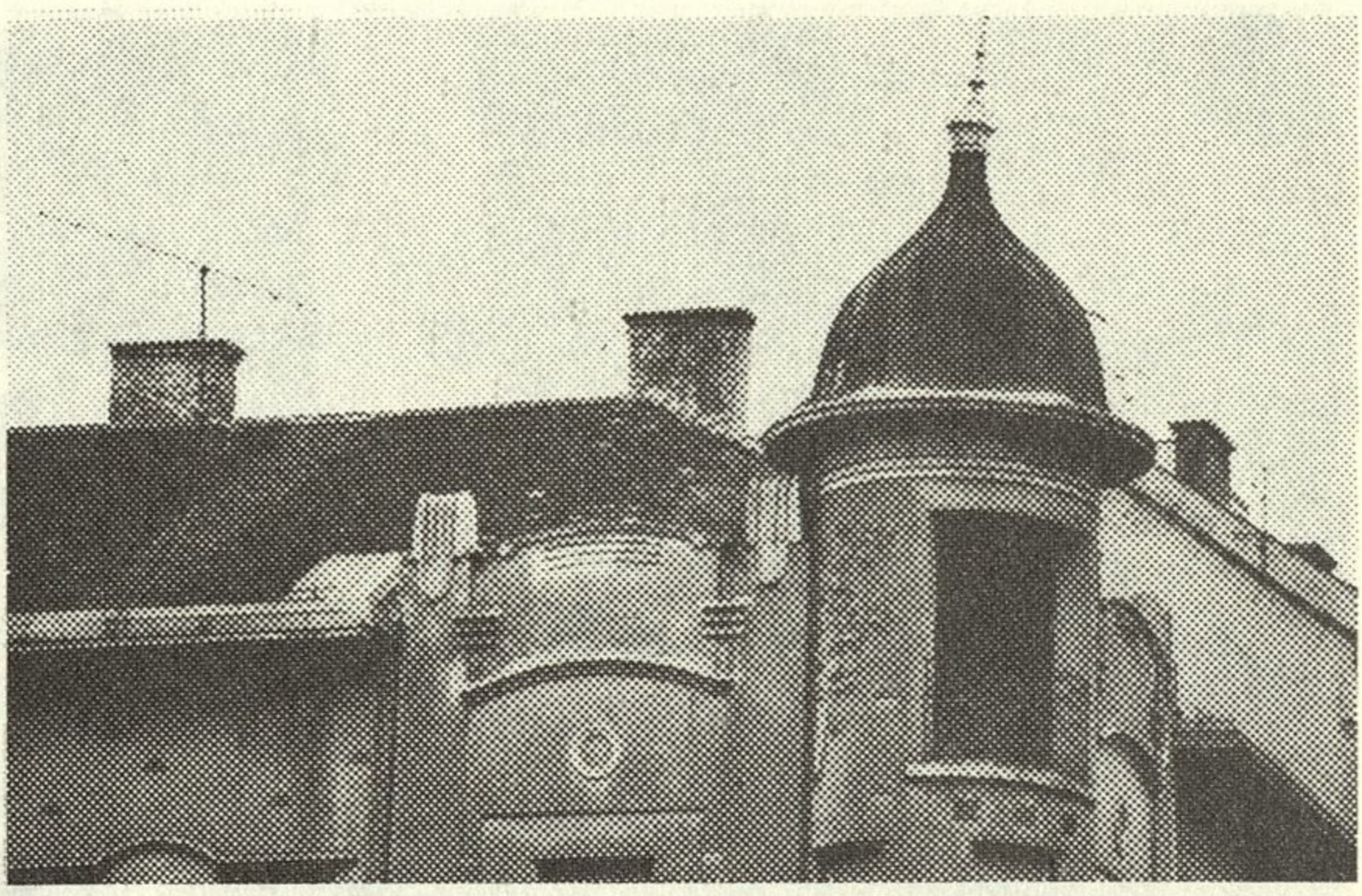


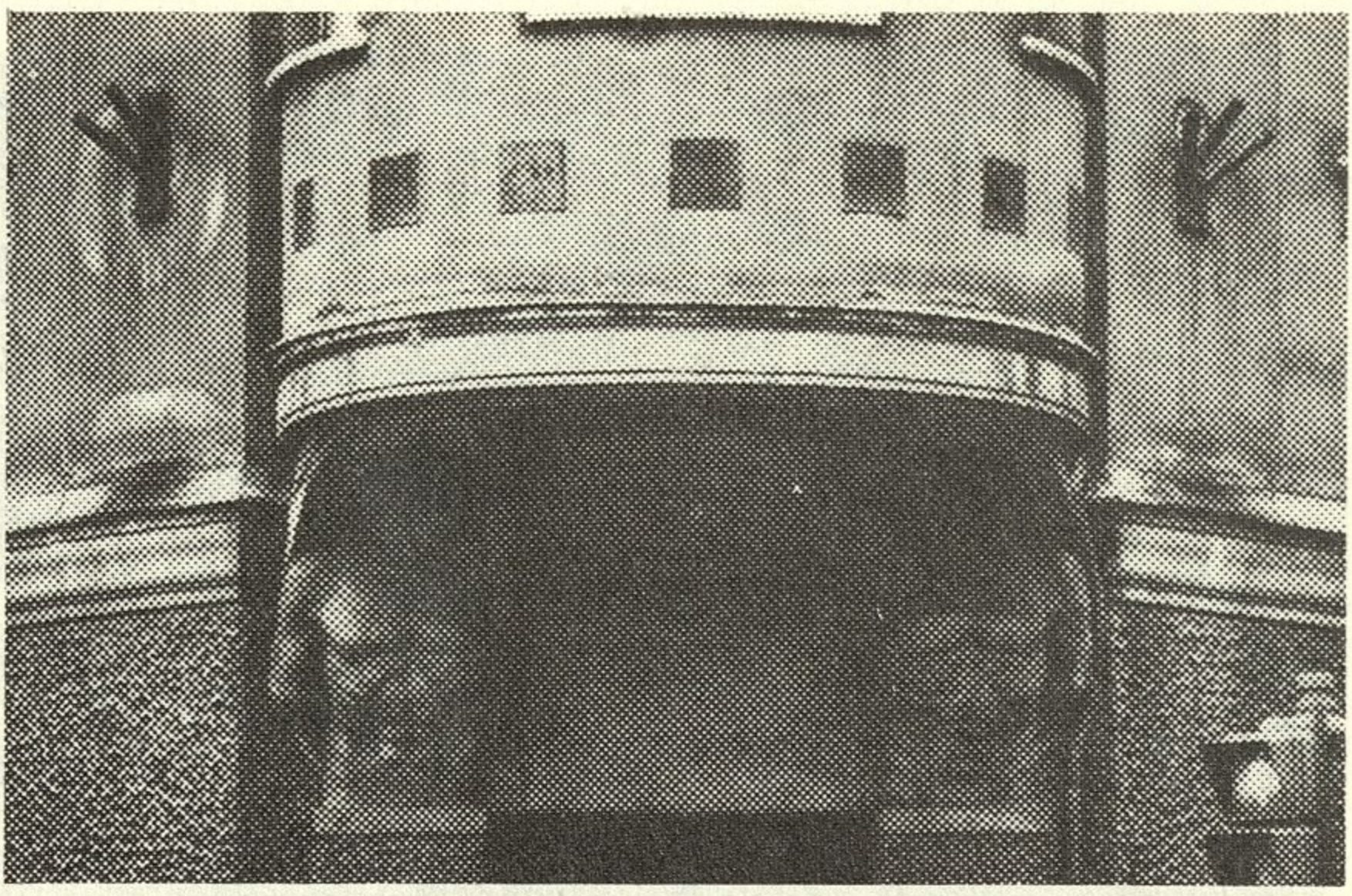
1. pogled
2. detajl okna
3. tloris 3. nadstropja

Hiša Ljudske posojilnice
arh. Josip Vancaš
19o7, Sarajevo
19o7 - 19o8
Ljudska posojilnica

Miklošičeva 4







1. pogled
2. kupola nad vogalnim pomolom
3. atlanta pod vogalnim pomolom (Peruzzi)

Regalijeva hiša

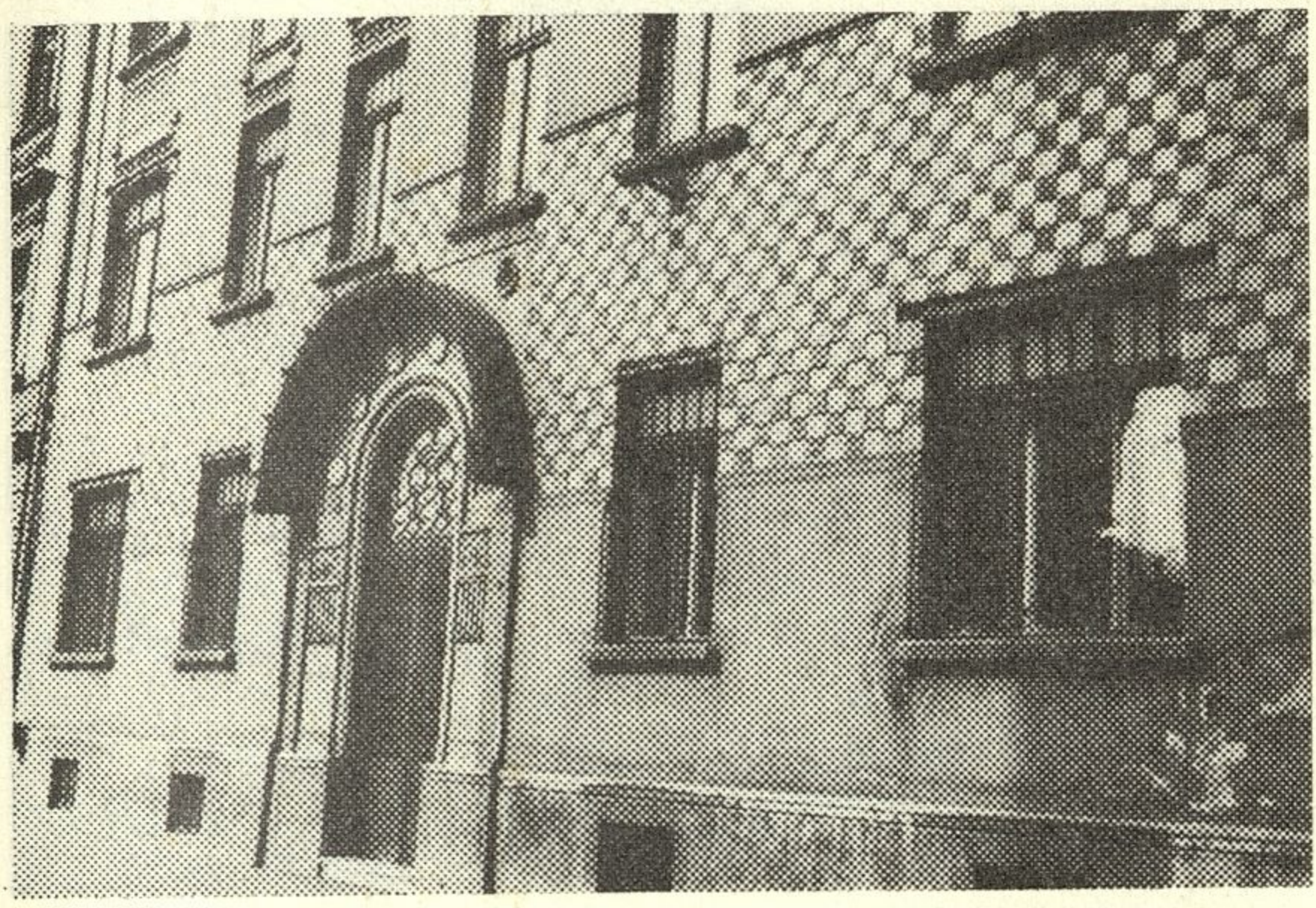
kipar Fran Berneker

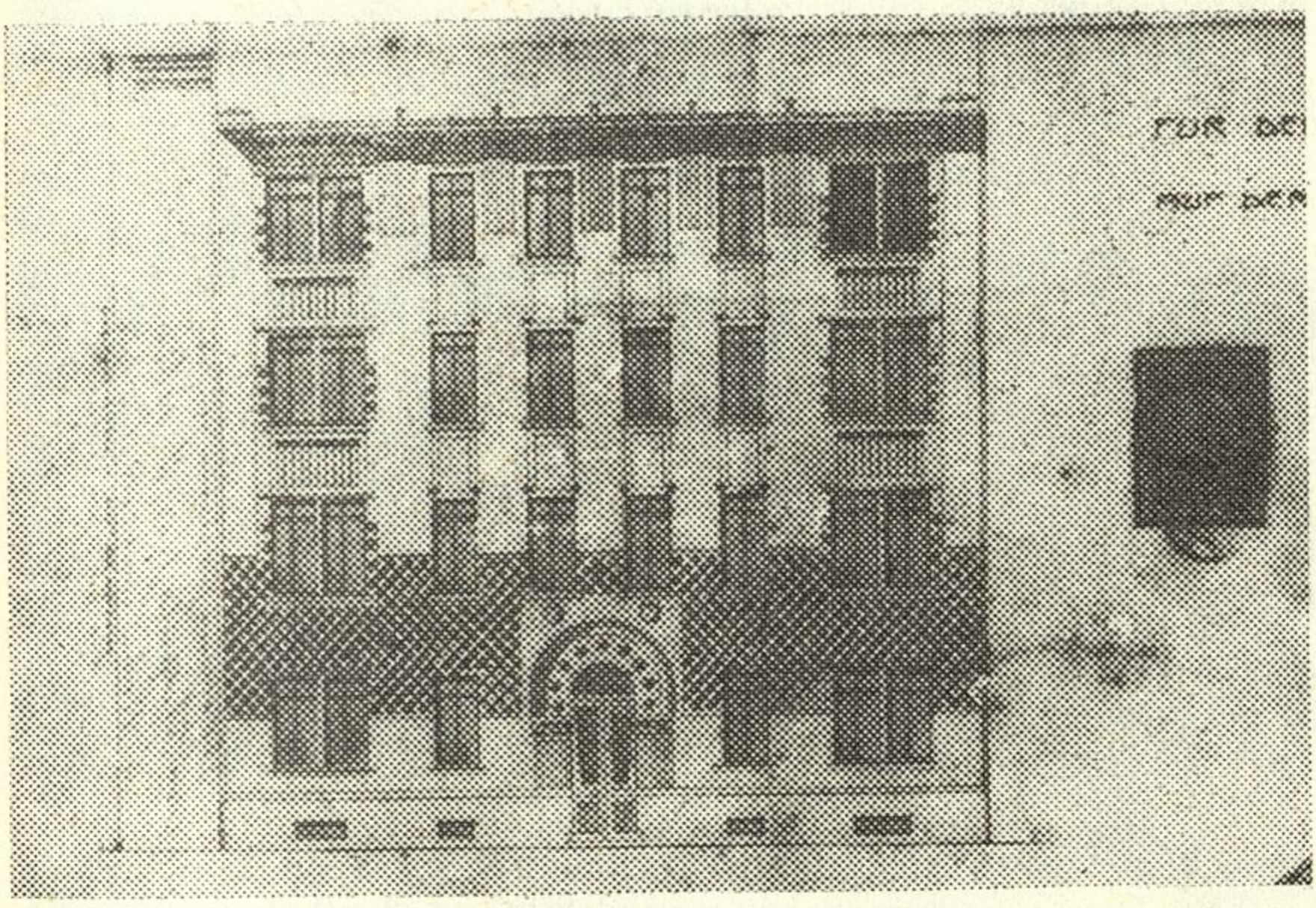
1906

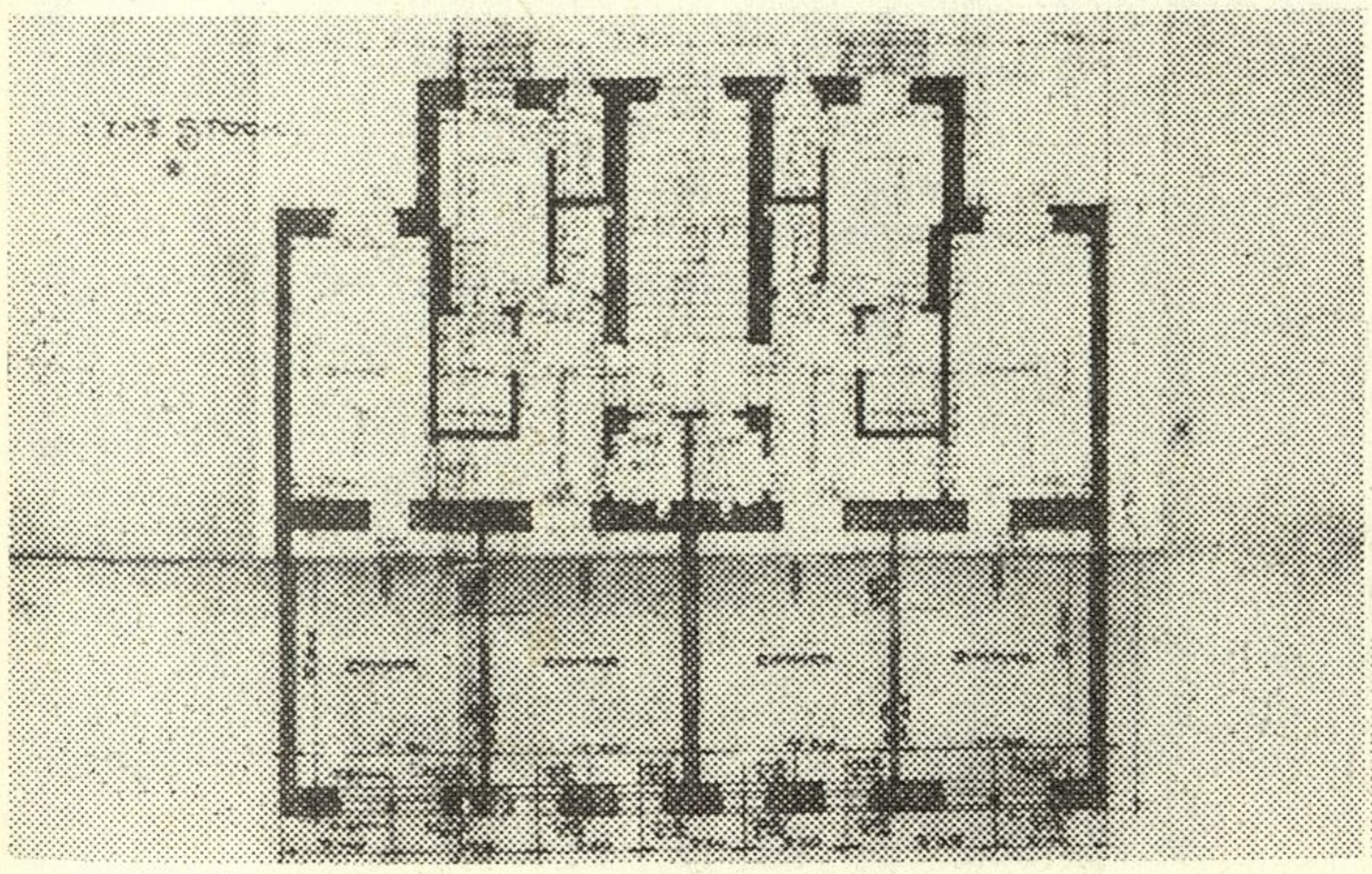
1906 – mnogo sprememb med zidavo

Regali

Miklošičeva 18





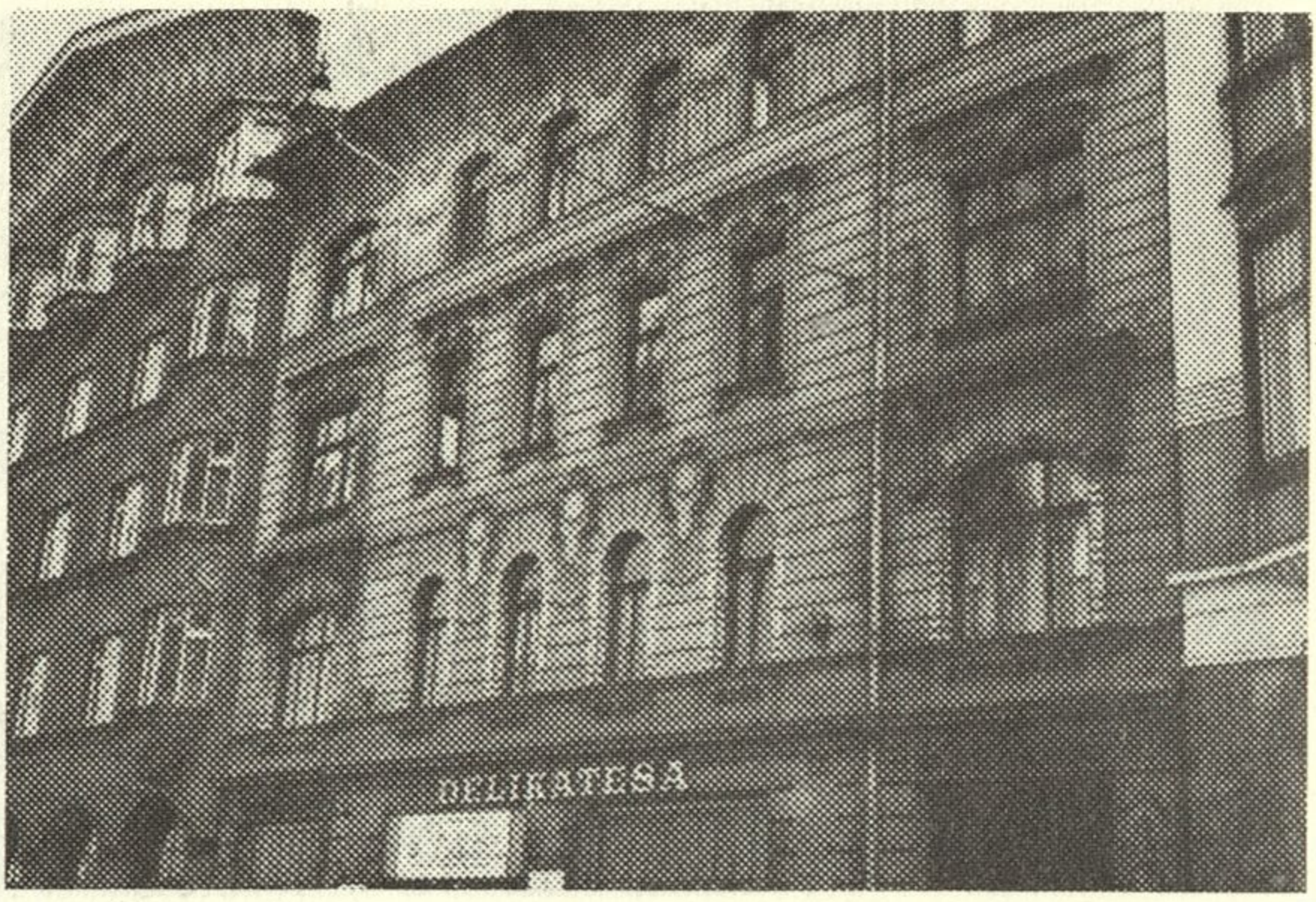


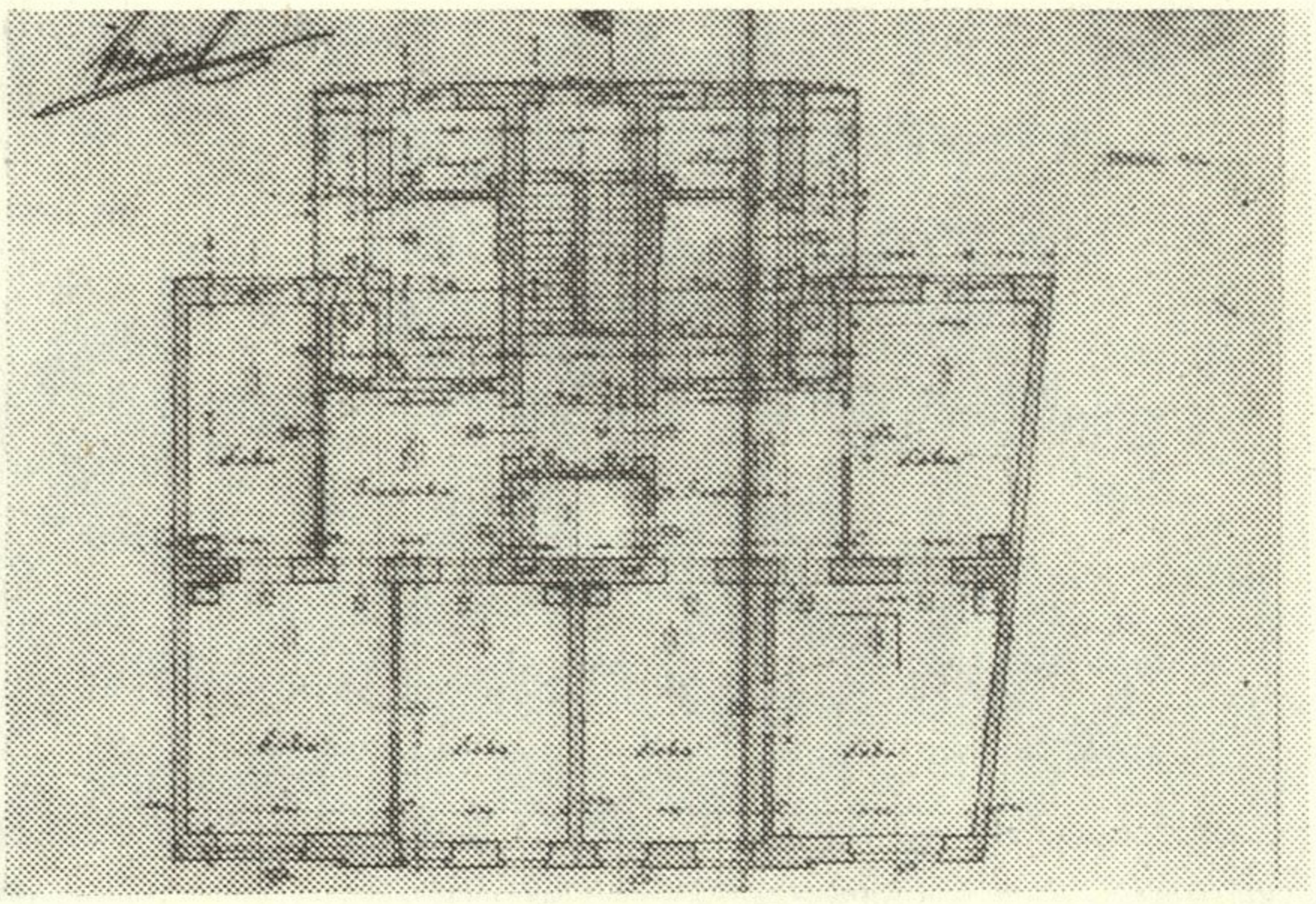
1. pogled z Dalmatinove ul.
2. fasada na Dalmatinovo ul.
3. tloris 1. etaže

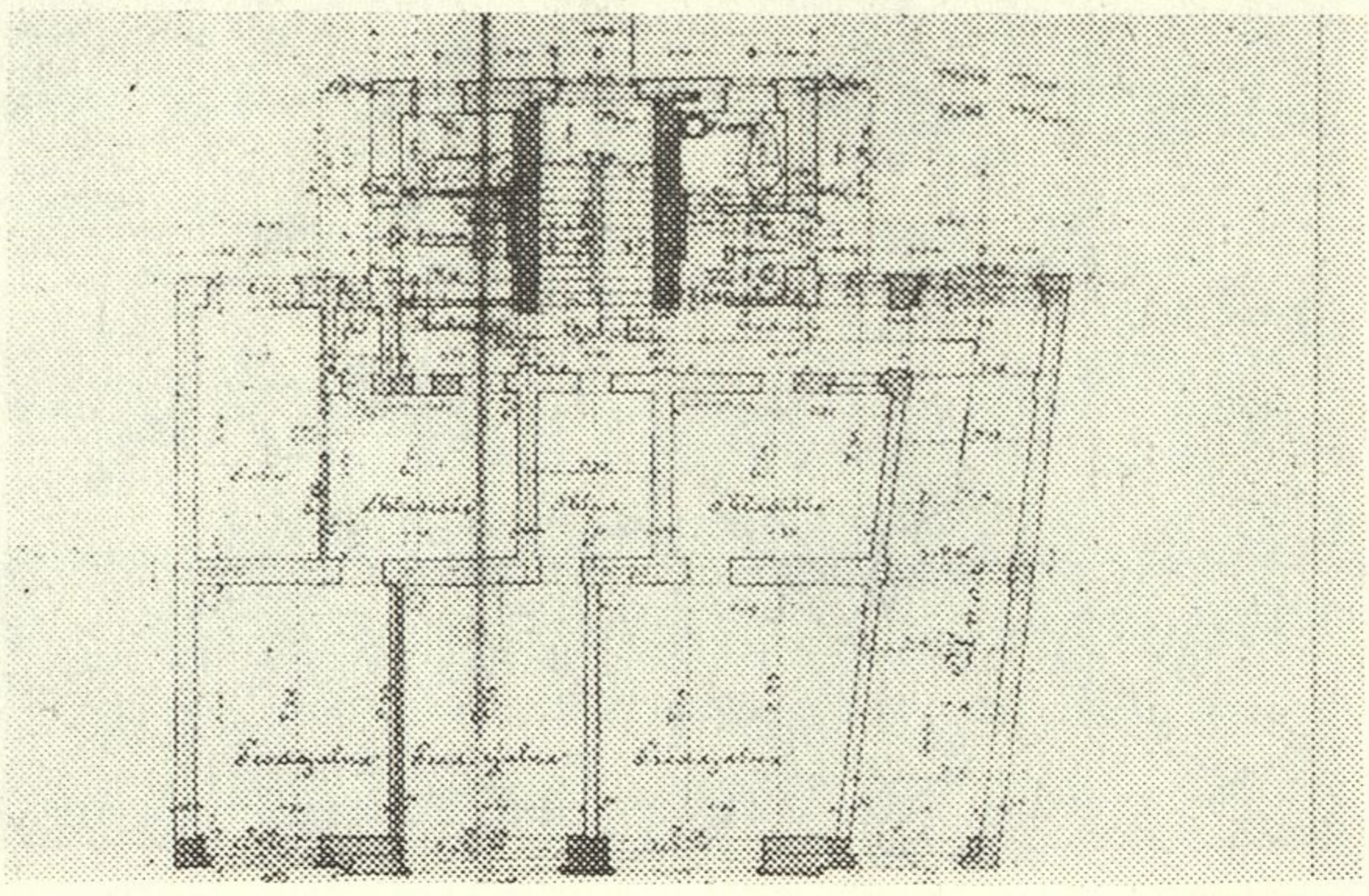
Stanovanjska stavba
arh. Rober Smielowsky
1903

Robert Smielowsky

Dalmatinova 3







1. pogled
2. tloris prvega nadstropja
3. tloris pritličja

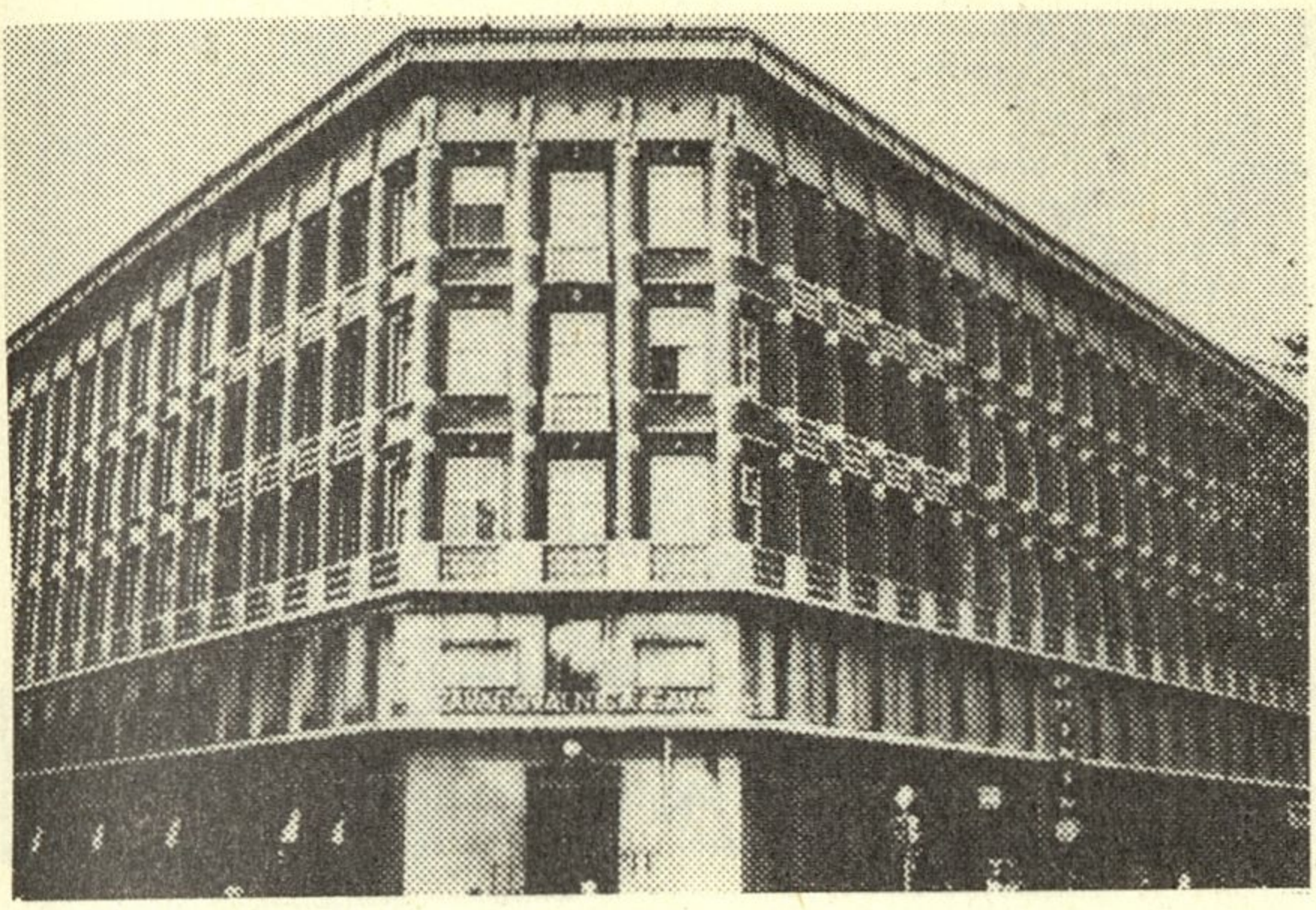
Stanovanjska hiša

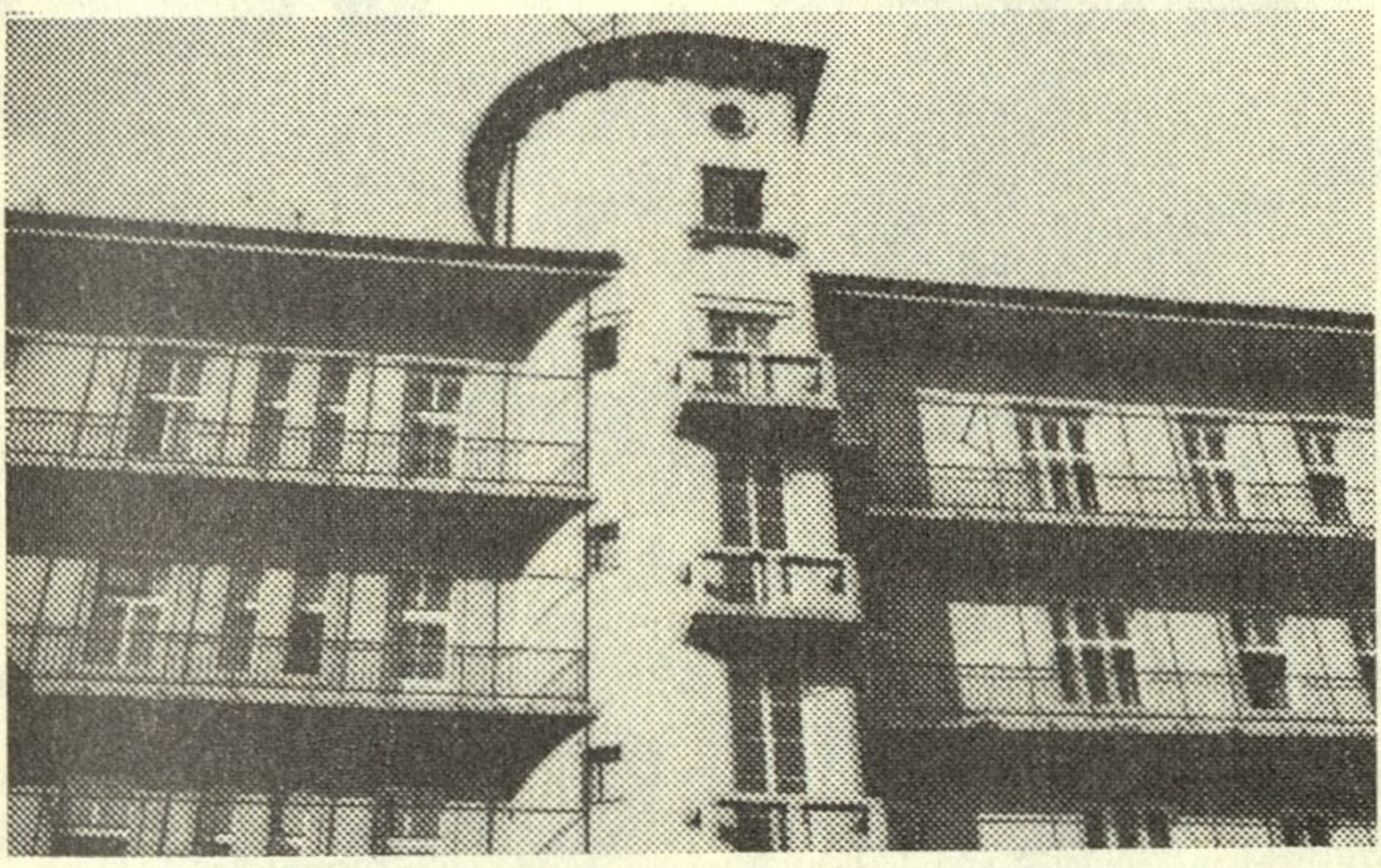
arh. Robert Smielowsky

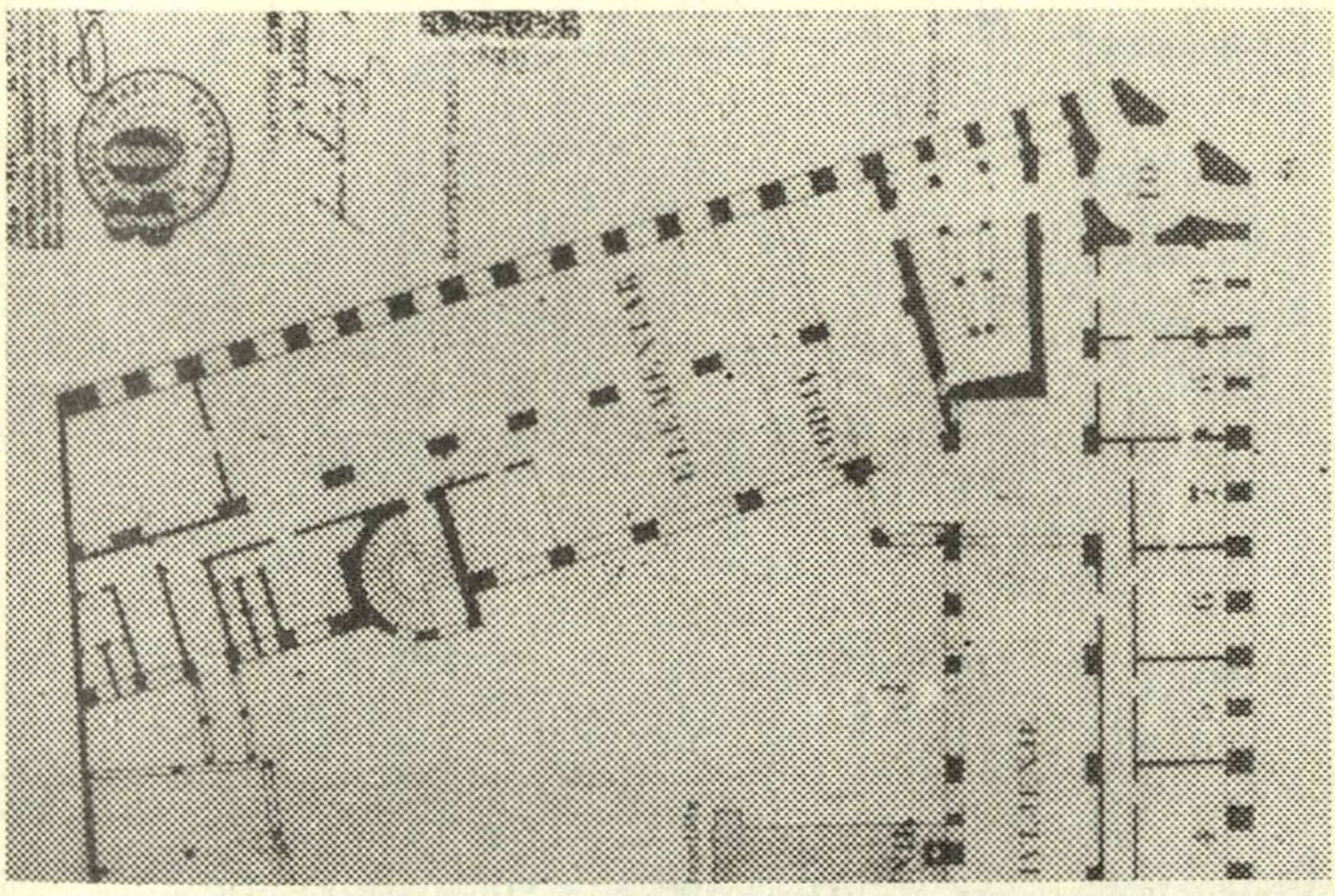
1903

Jožefa Počivalnik

Miklošičeva 6

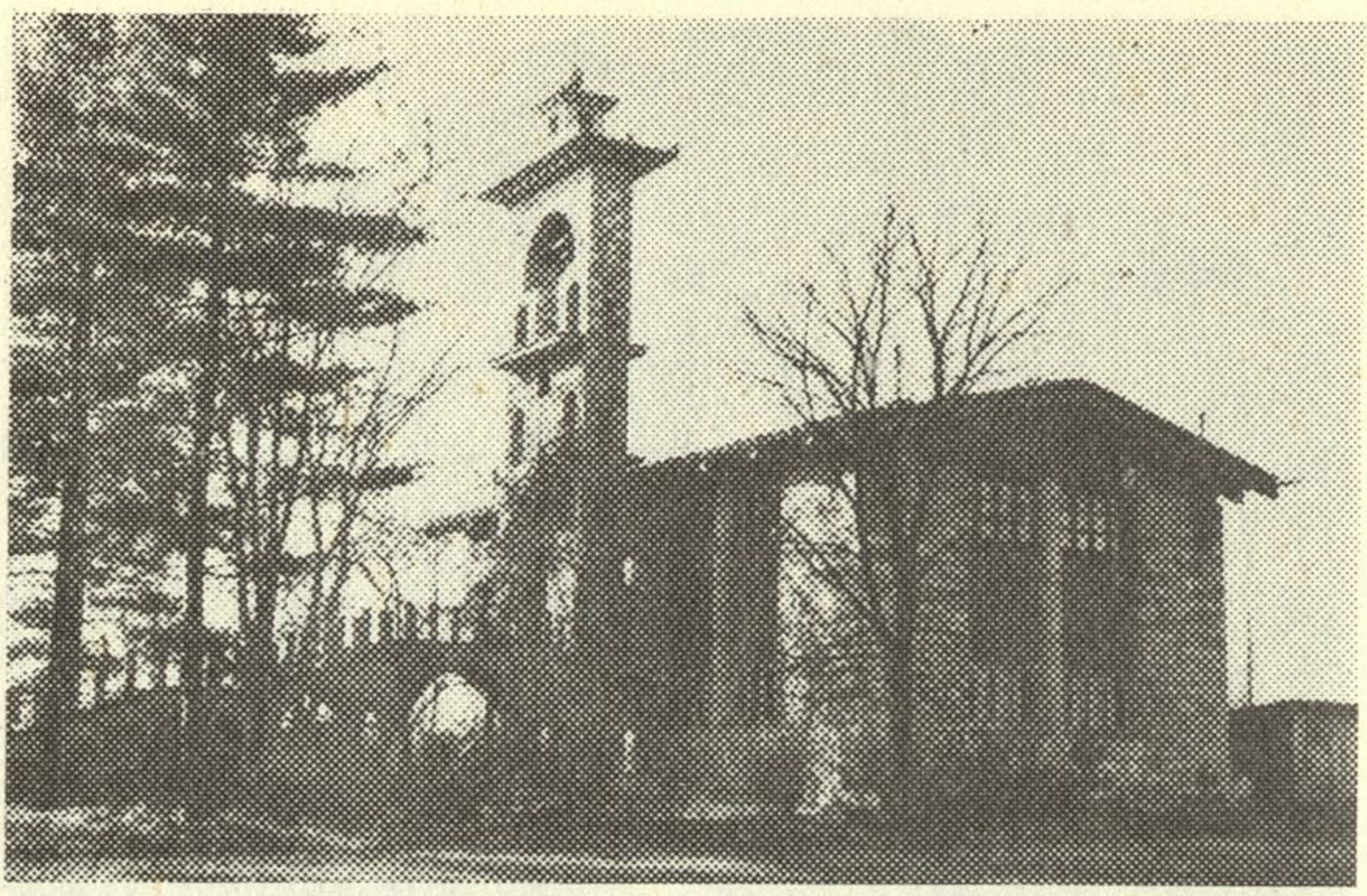


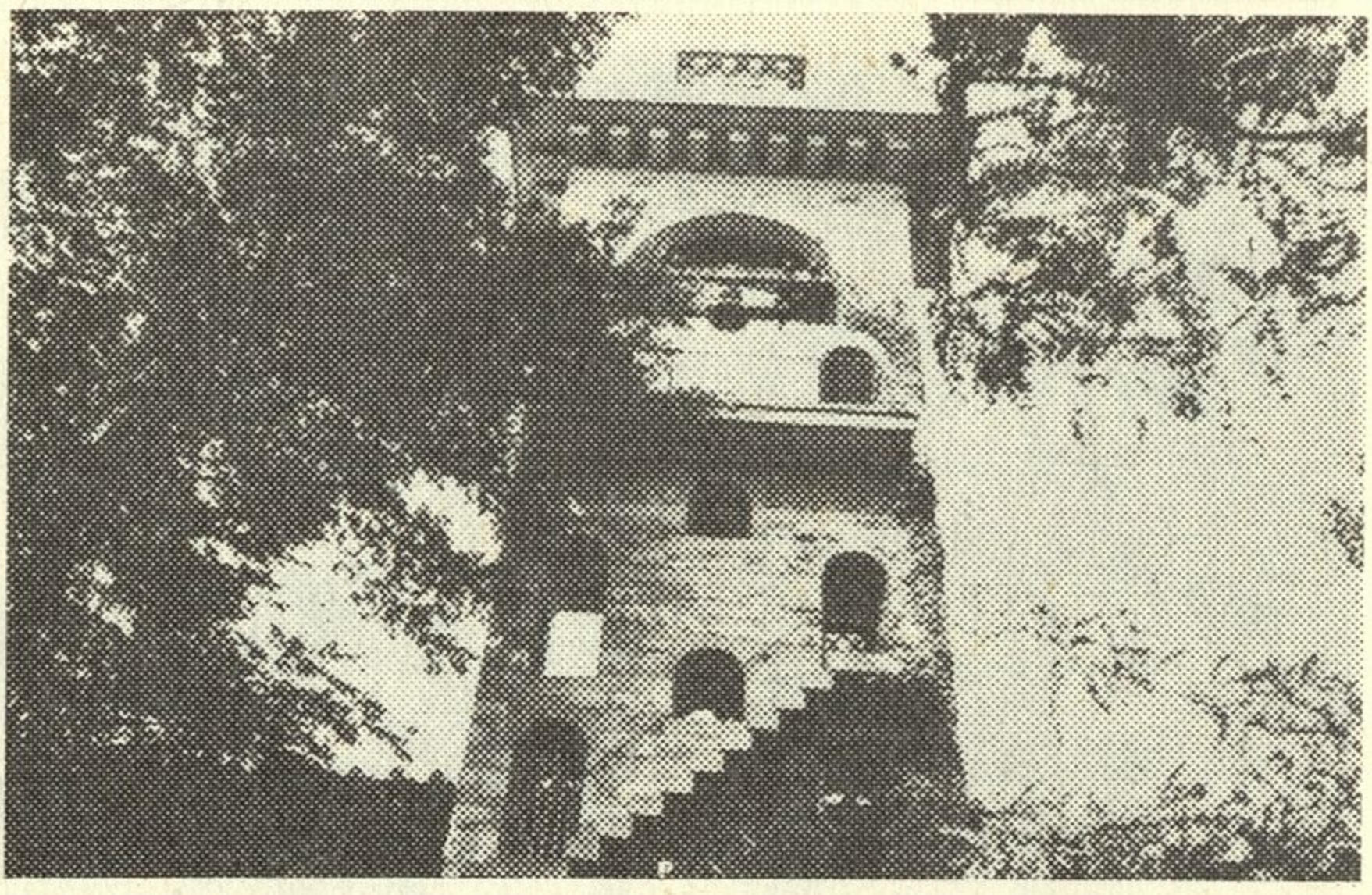


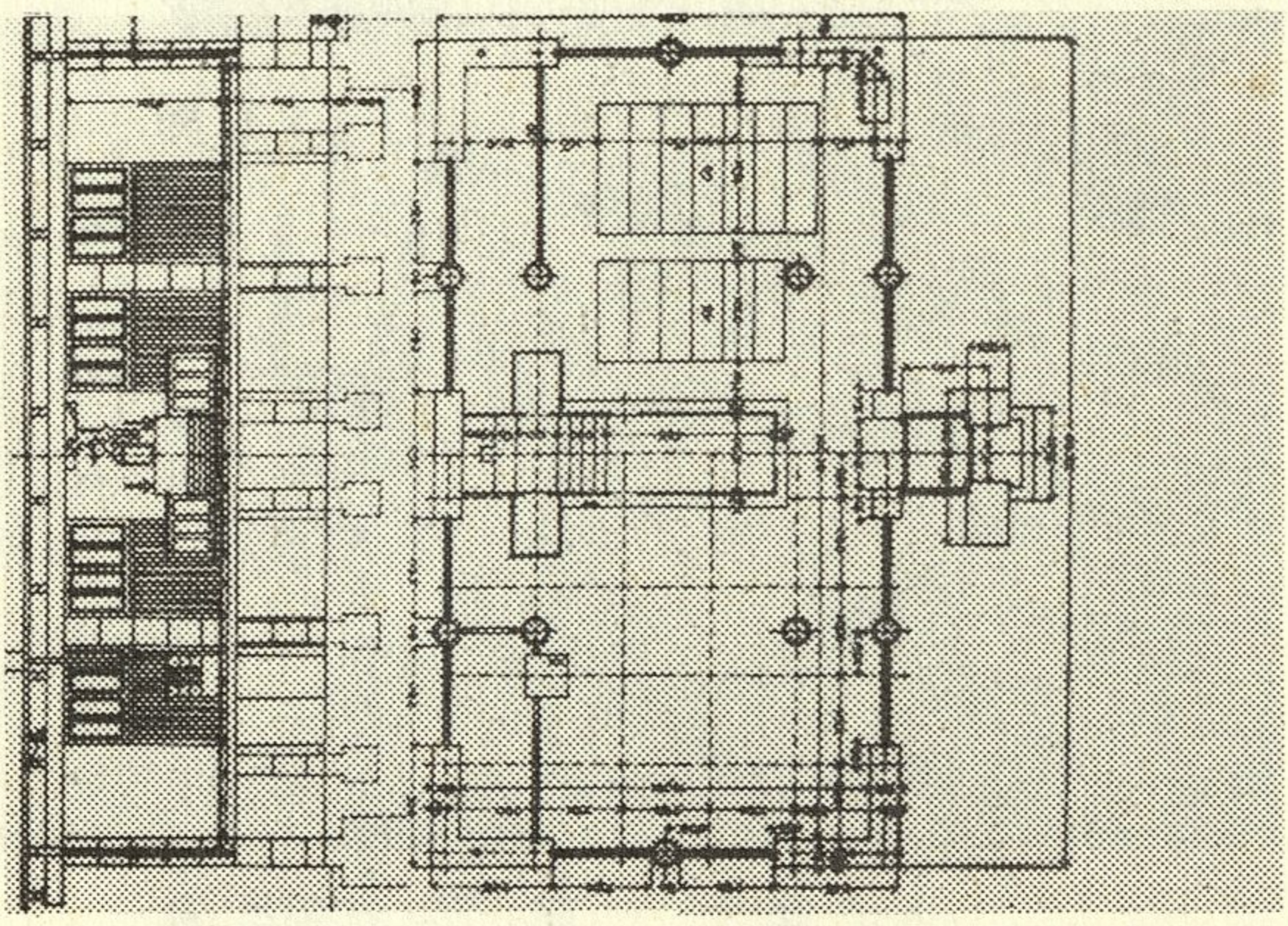


1. pogled
2. stopnišče in balkoni na dvoriščni strani
3. tloris nadstropja

Vzajemna zavarovalnica - zavarovalnica Sava
arh. Jože Plečnik
1928
1928 - 1930
Vzajemna zavarovalnica
Miklošičeva 19



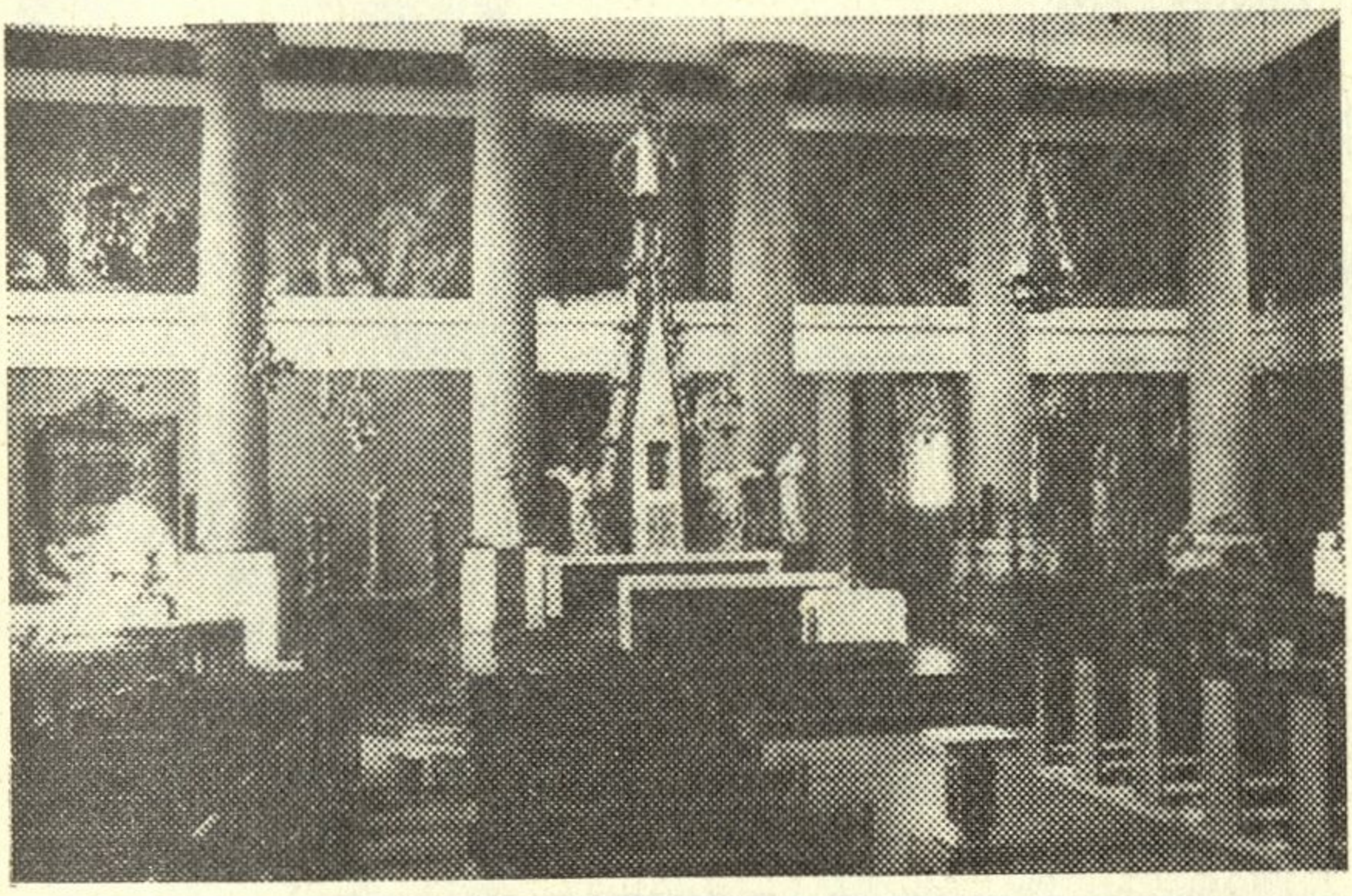


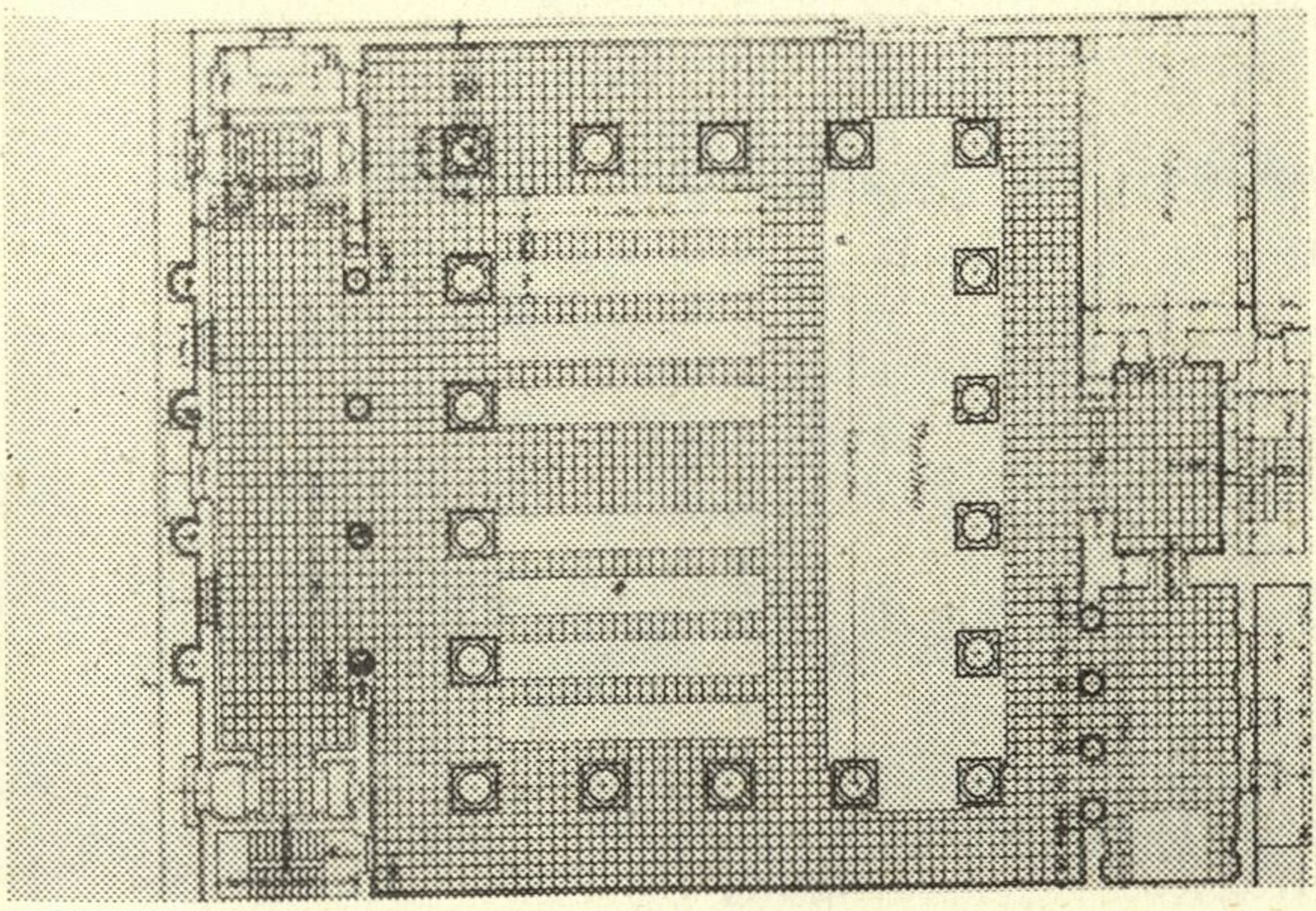


1. pogled
2. zvonik
3. prerez in tloris

Cerkev Sv. Mihaela na Barju
arh. Jože Plečnik
192o - 1928
1939 - 194o
prispevki soseske

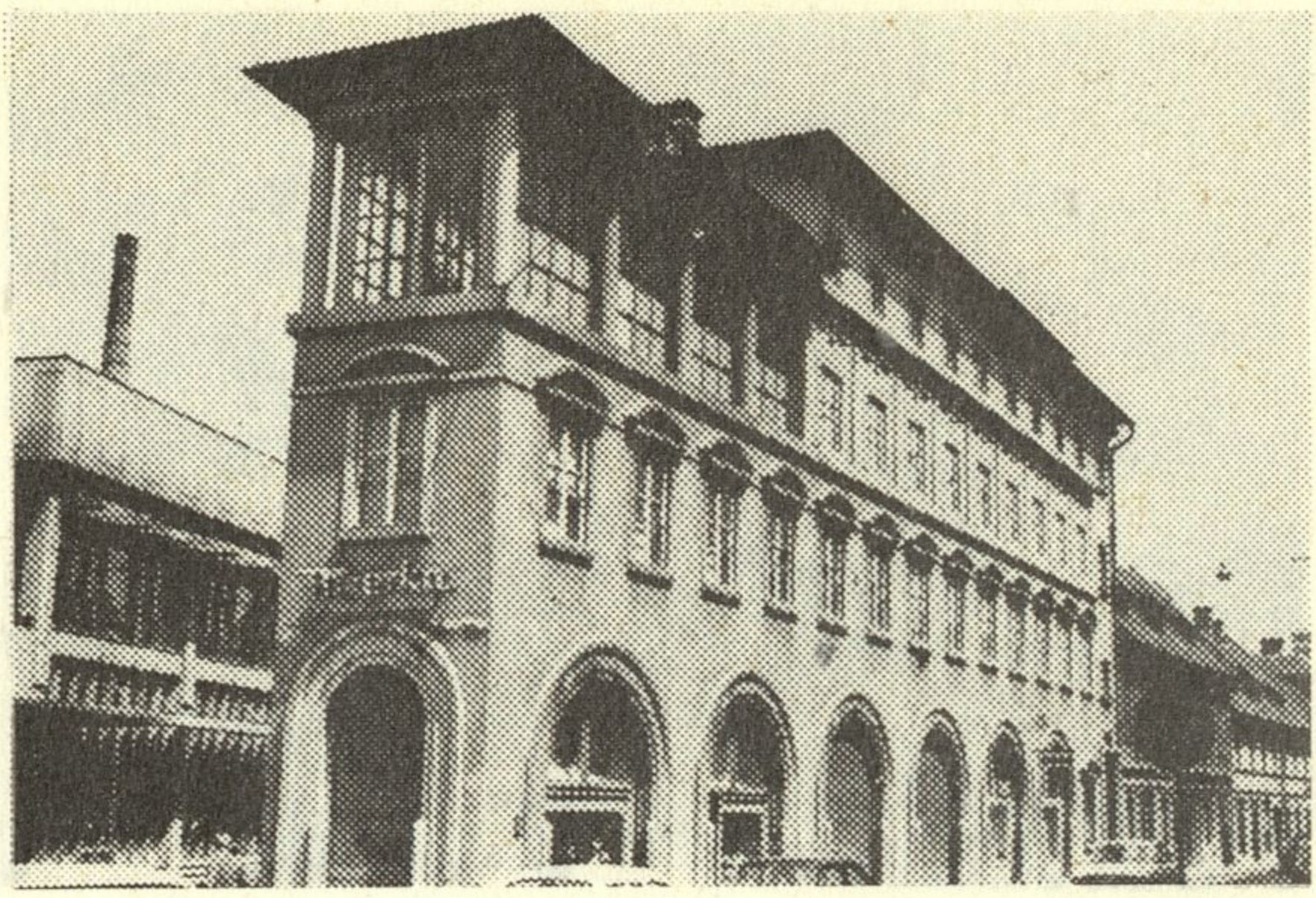


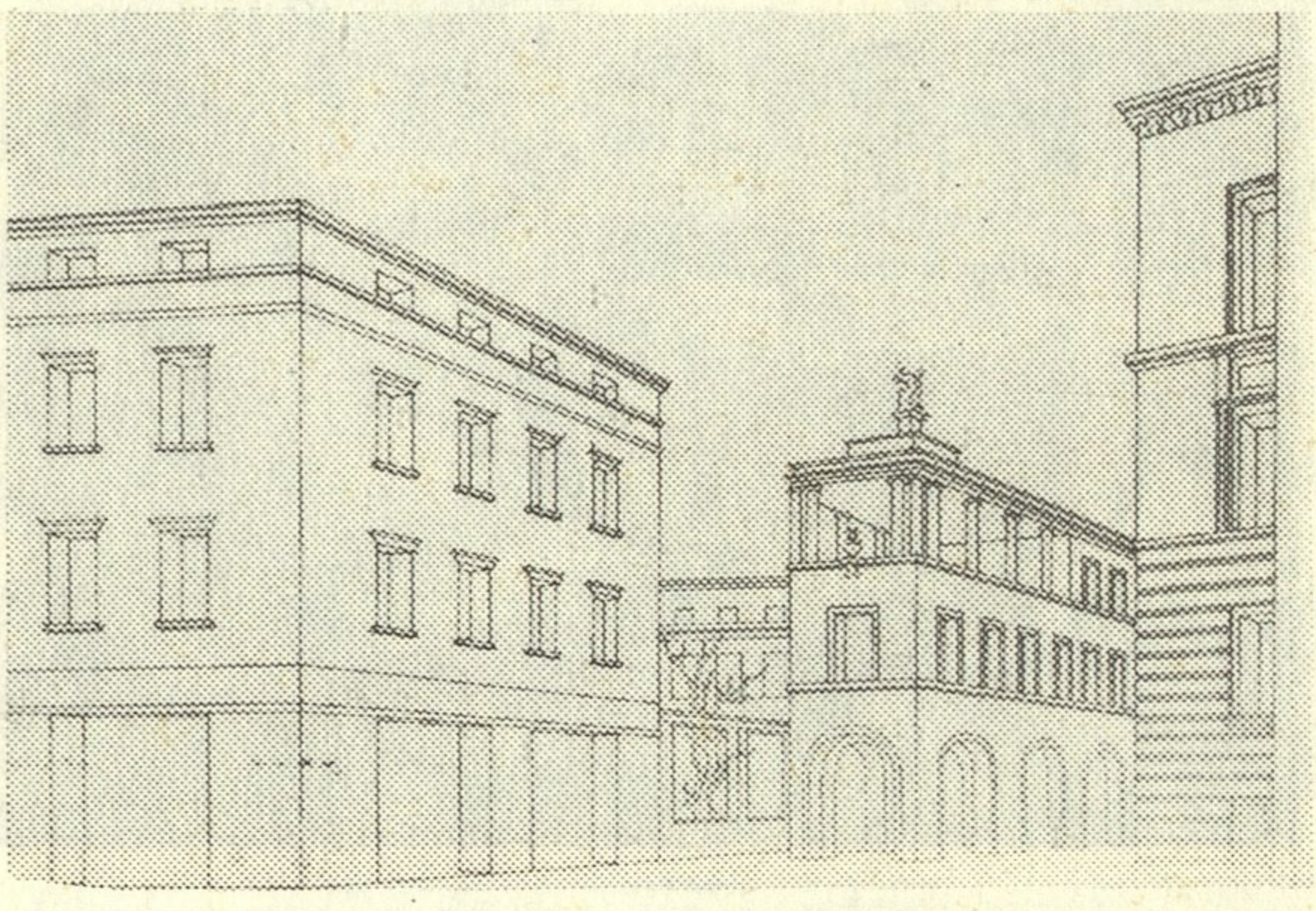


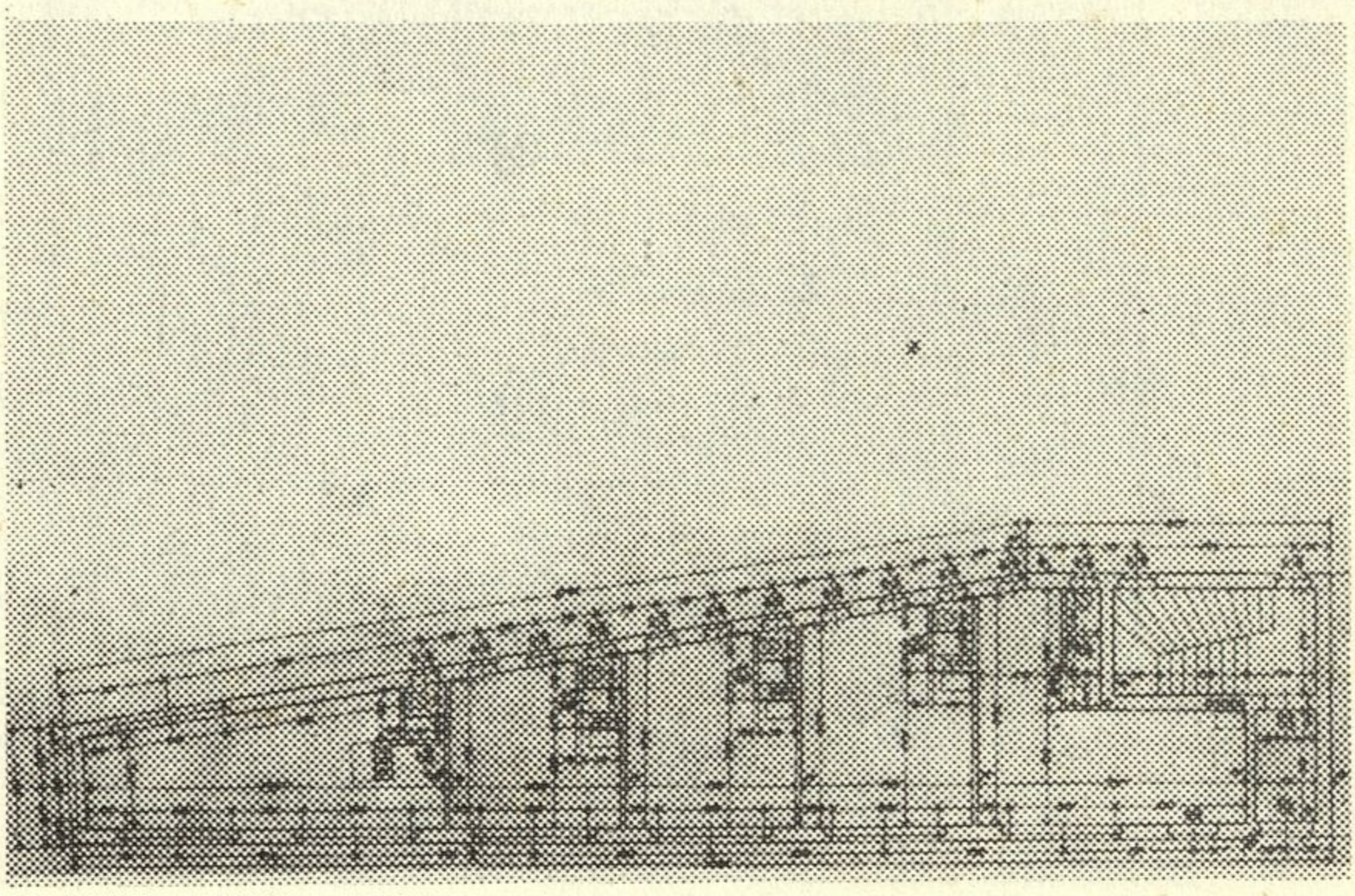


1. pogled
2. notranjost
3. tloris

Cerkev Sv. Frančiška v Šiški
arh. Jože Plečnik
1926
1926 - 1927
prispevki soseske
Verovškova ul.

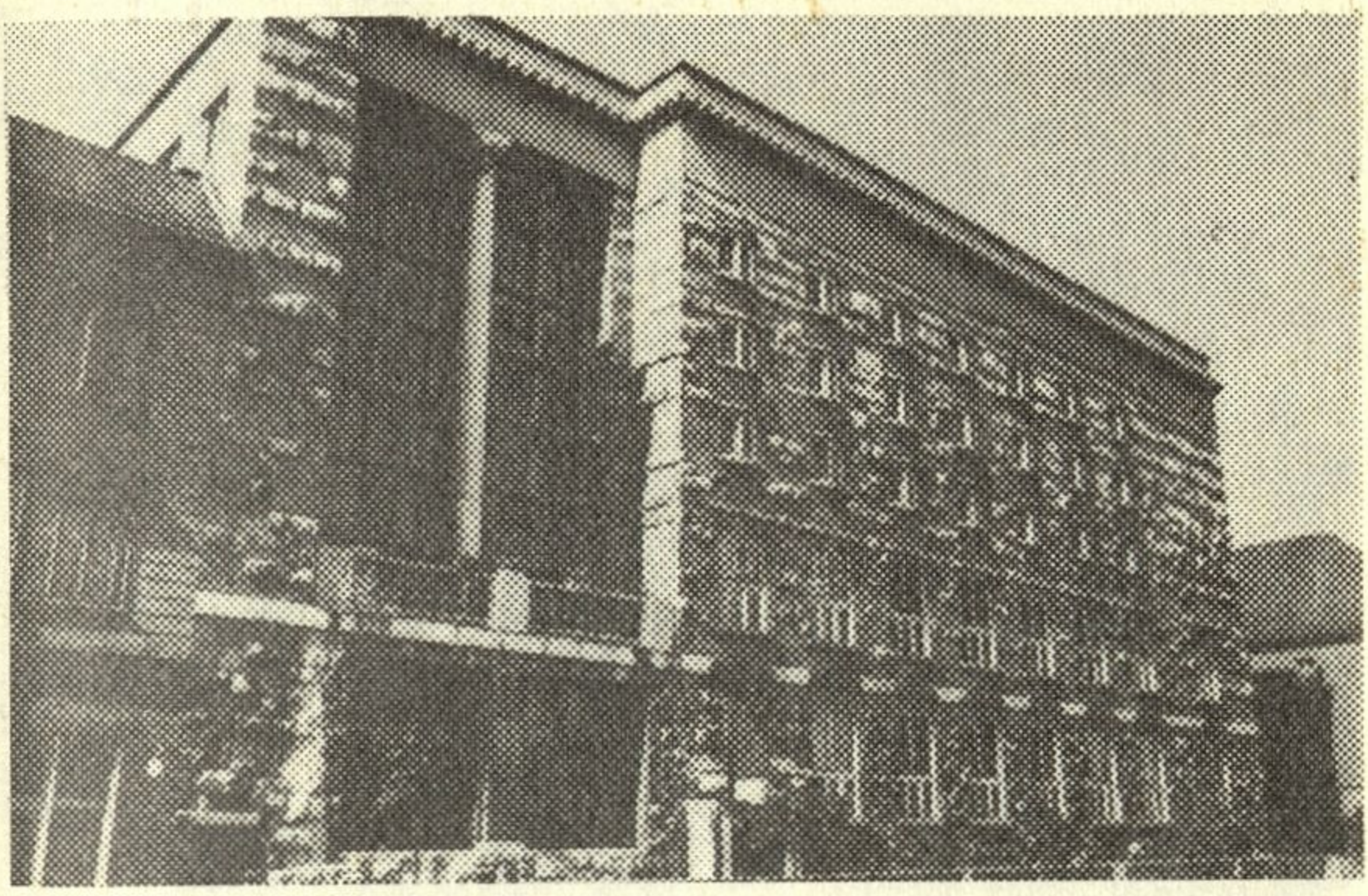


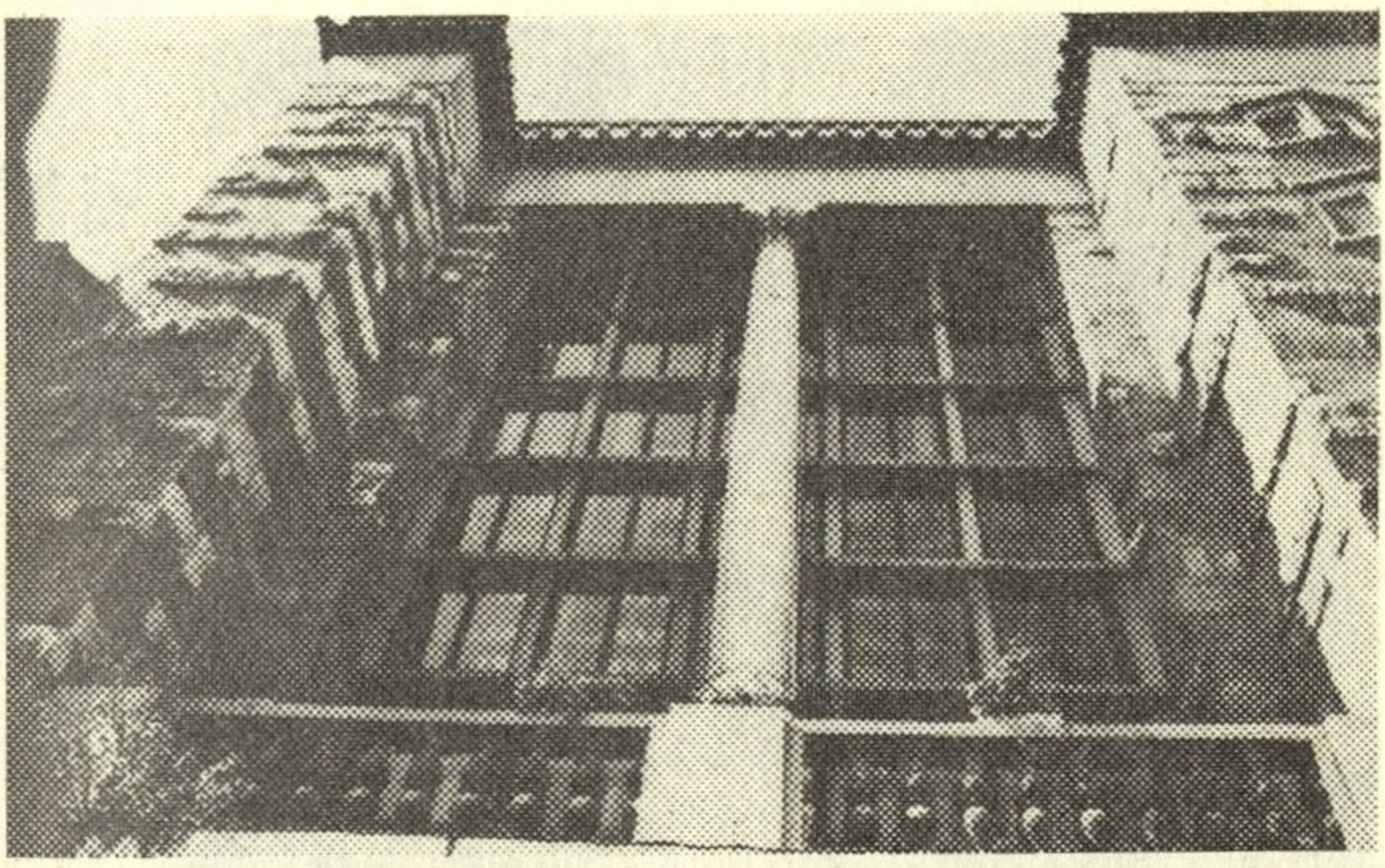


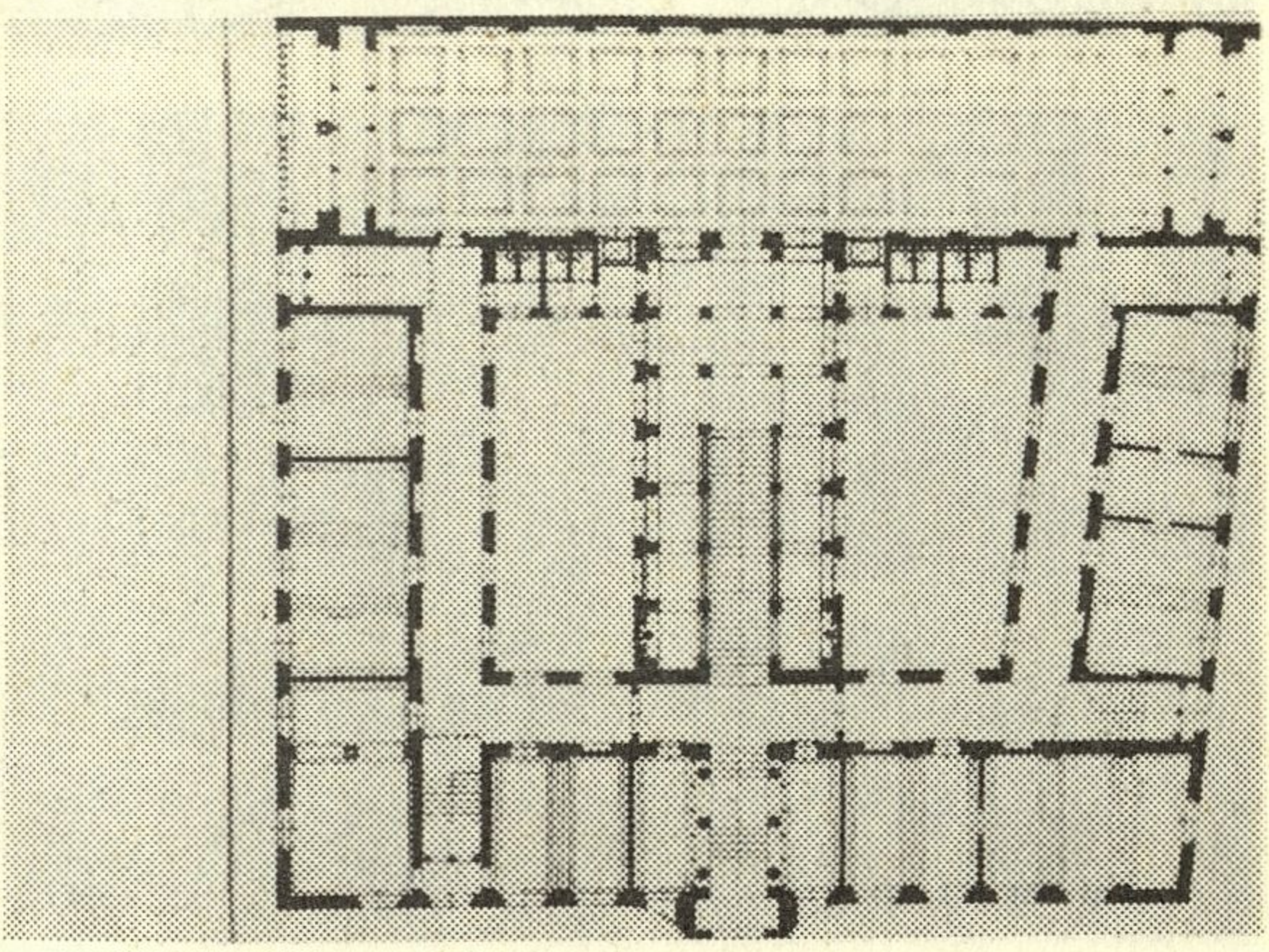


1. pogled s Krekovega trga
2. Plečnikova skica
3. tloris pritličja

"Peglezen" - stanovanjska stavba
arh. Jože Plečnik
1933
1933 - 1934
inž. Matko Prelovšek
Poljanska 1







1. pogled z Gosposke ulice
2. detajl okna v čitalnici
3. tloris

Narodna in univerzitetna knjižnica

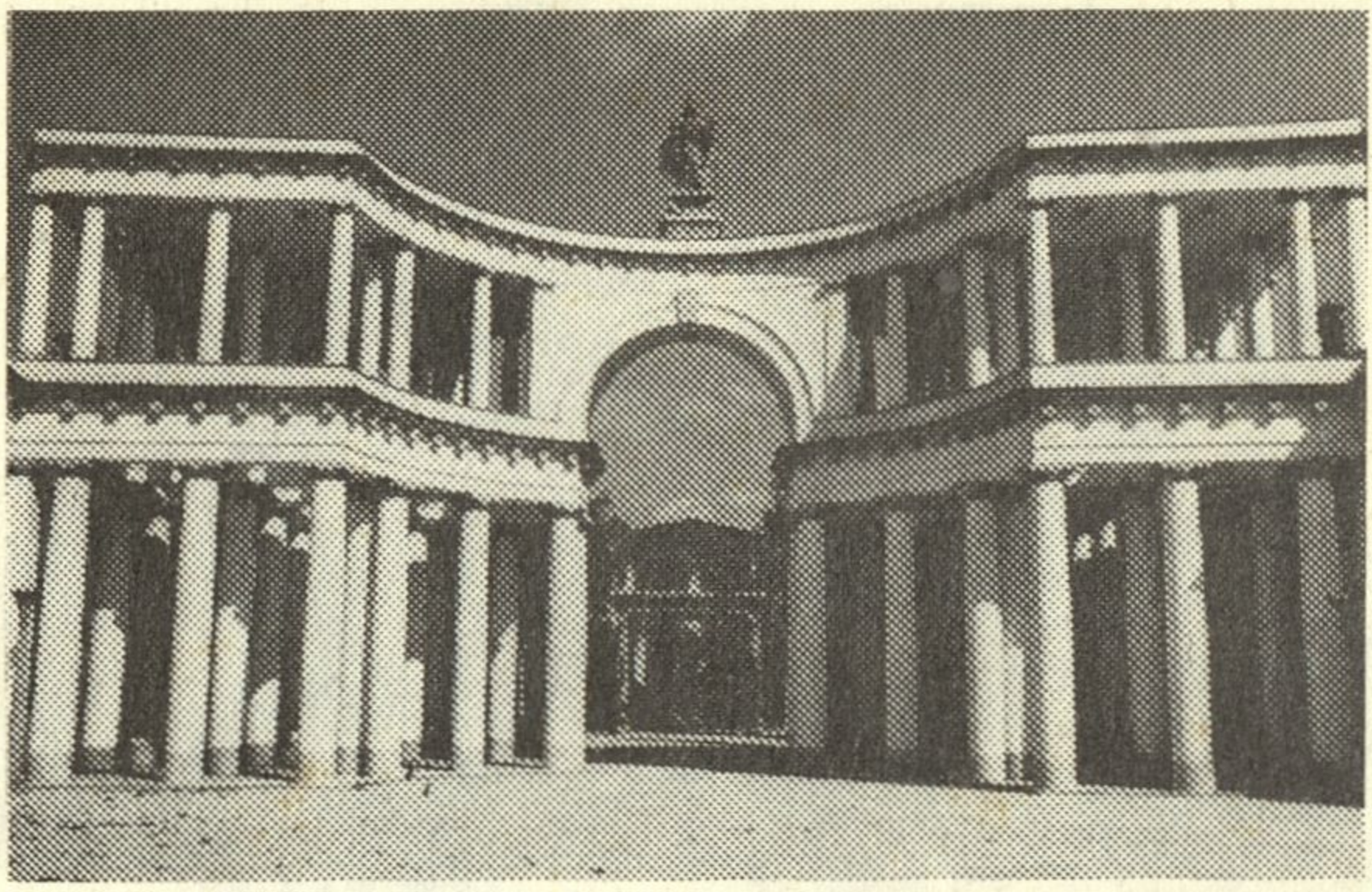
arh. Jože Plečnik

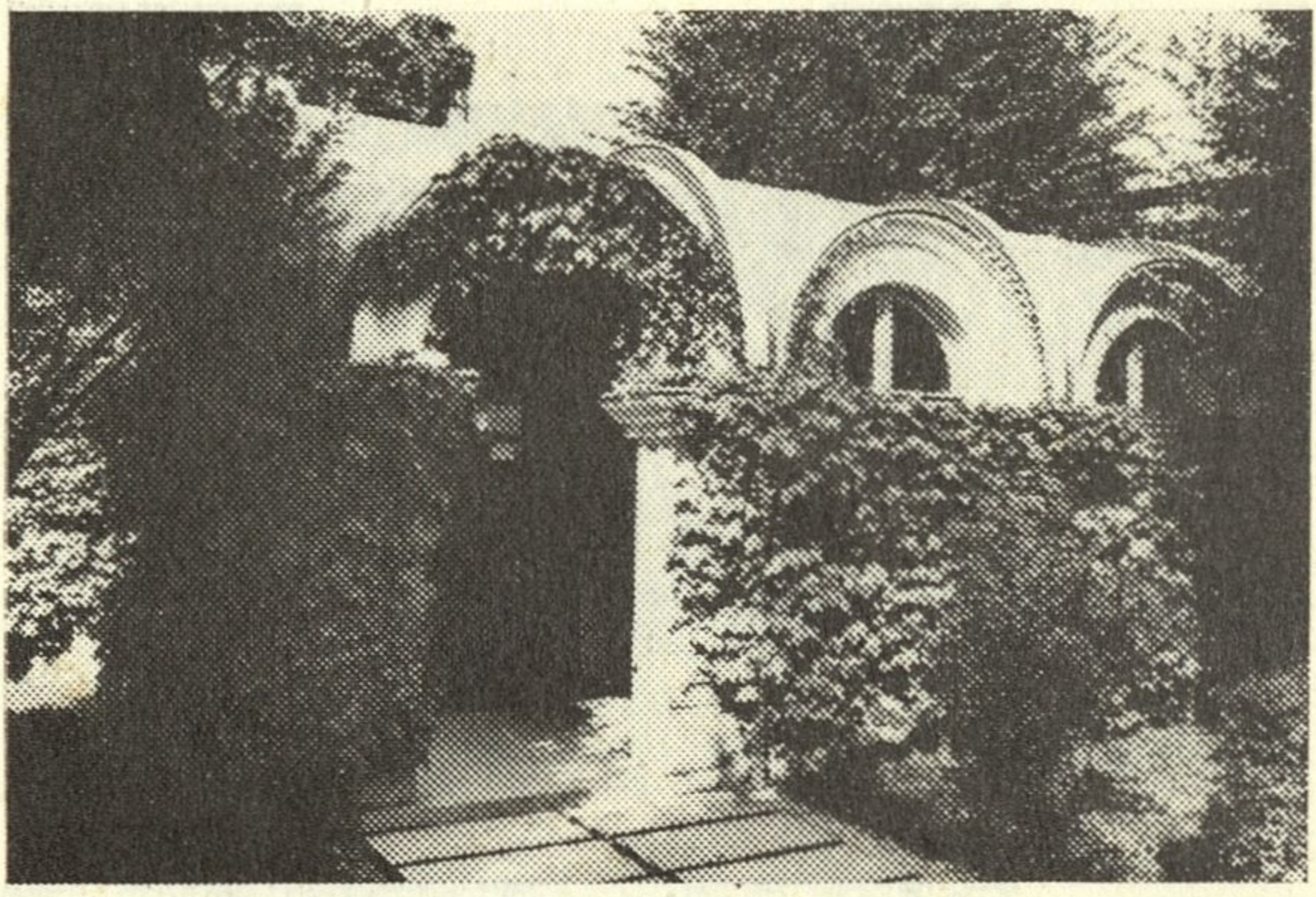
1930 - 1931

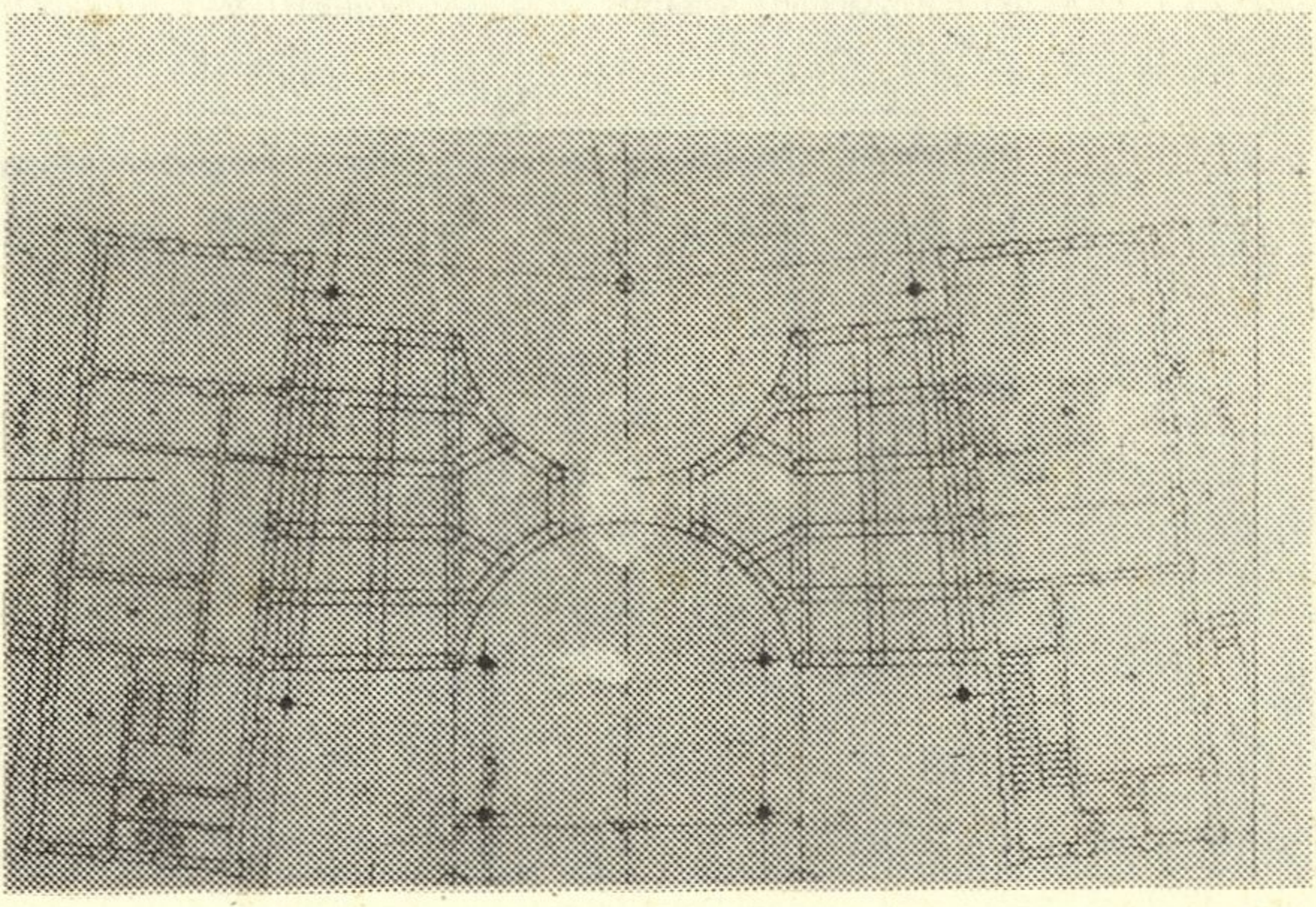
1936 - 1940

vlada v Beogradu na pobudo študentske akcije

Turjaška 1

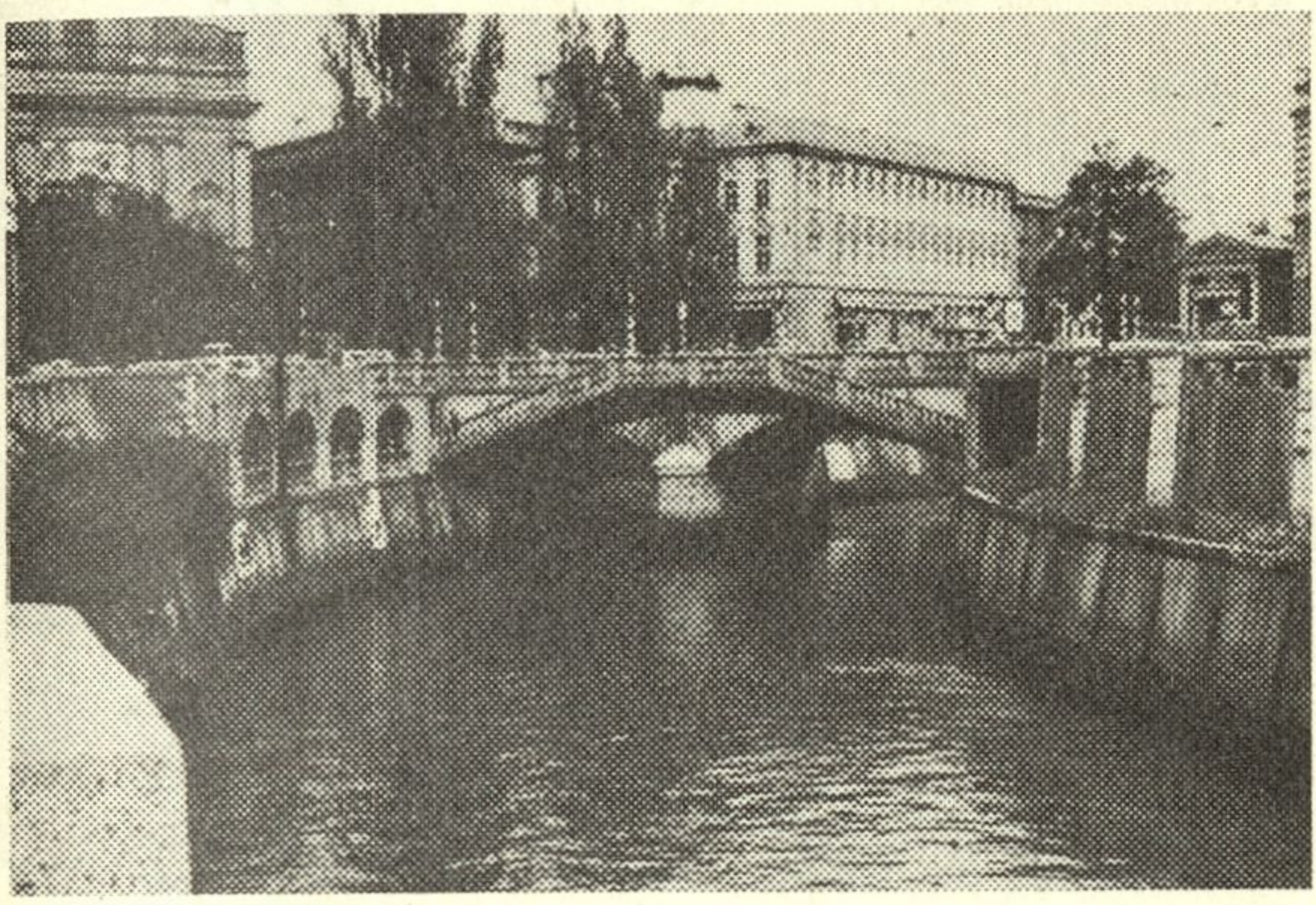


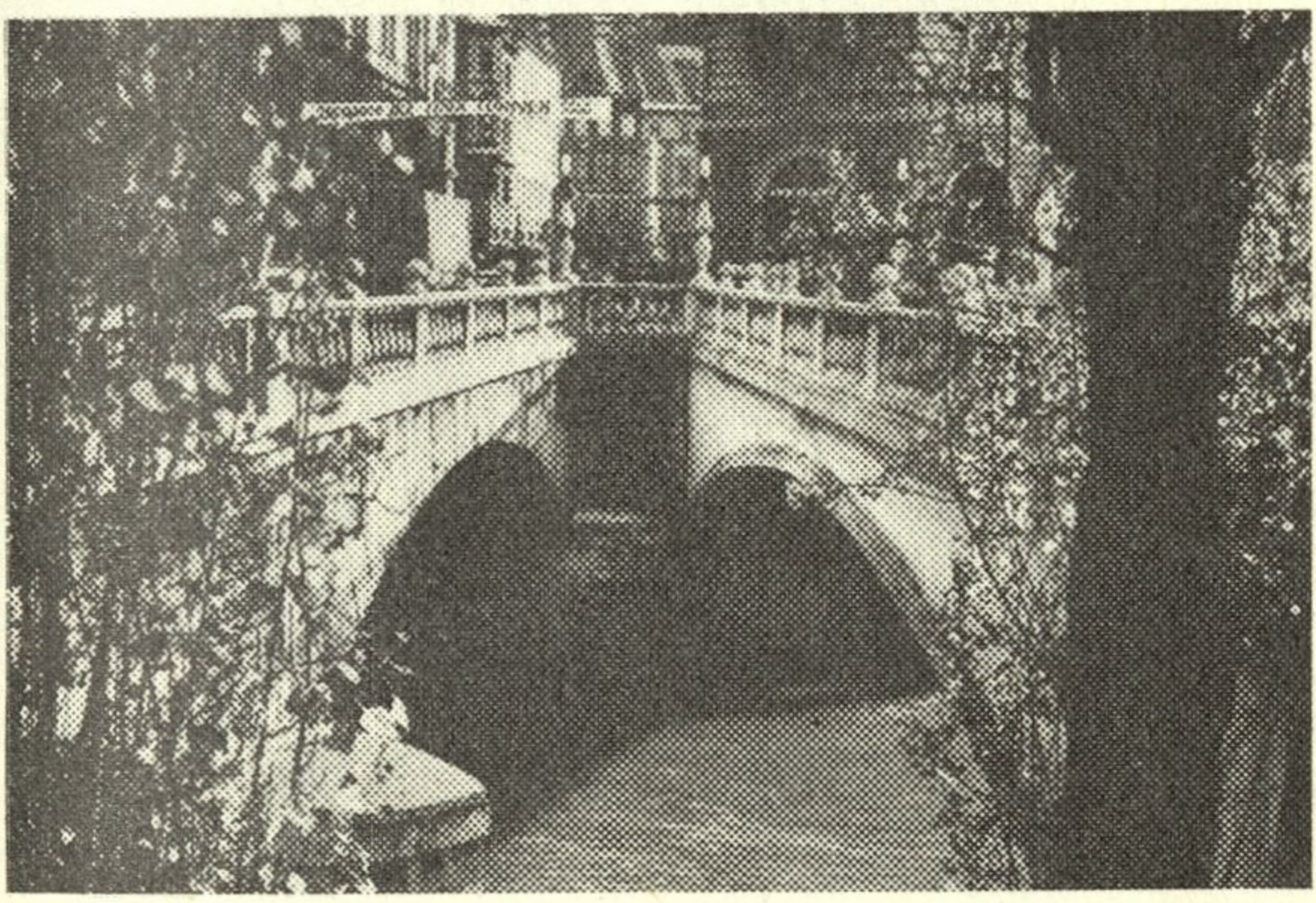


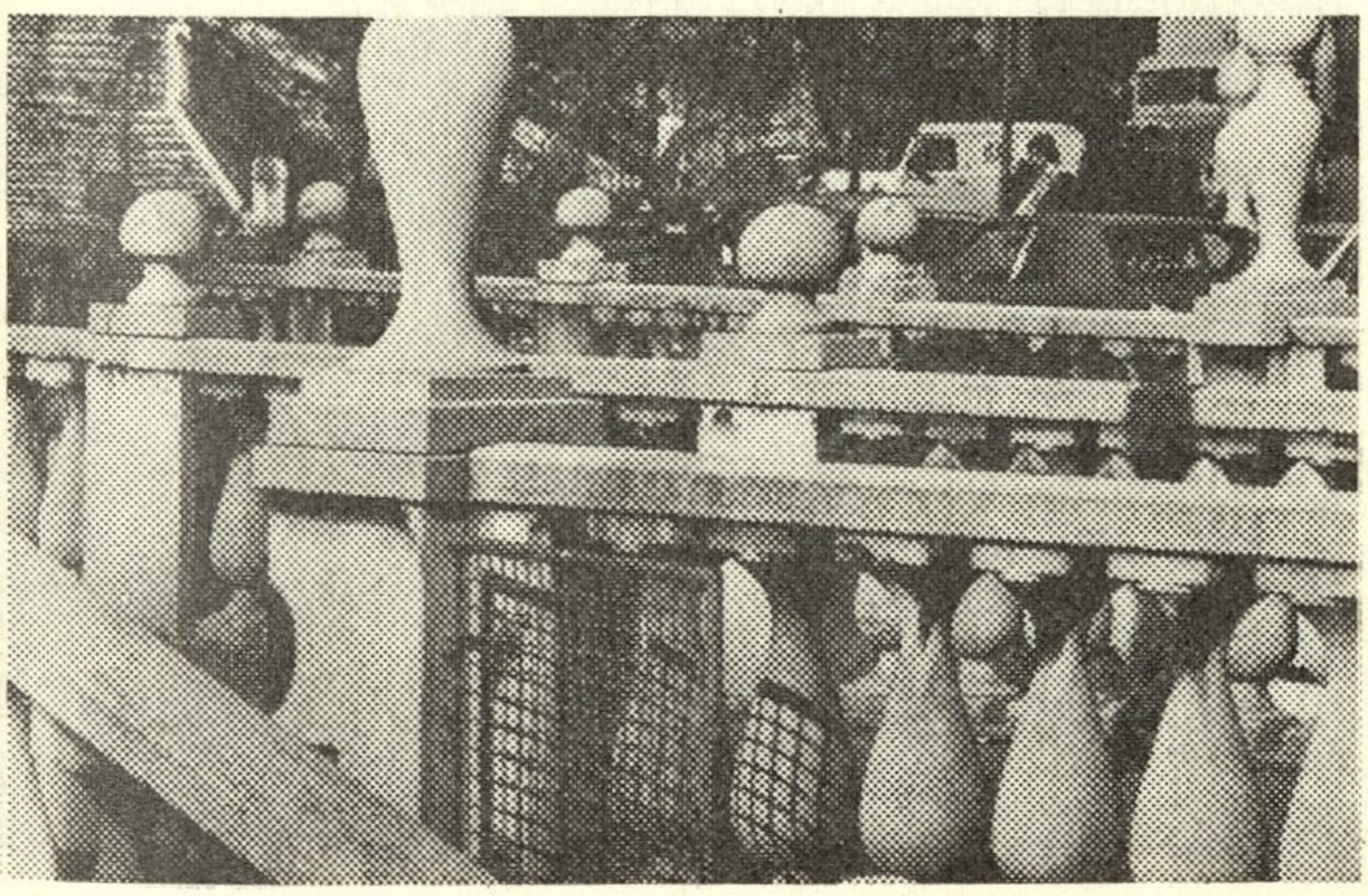


1. glavni vhod - stebriščna lopa
2. poslovilna kapelica
3. tloris vhodnega dela

Žale
arh. Jože Plečnik
1937 - 1939
1937 - 1940
Mestna občina ljubljanska
Med hmeljniki 2







1. pogled s Hribarjevega nabrežja
2. pogled proti Stritarjevi ulici
3. detajl ograje na mostu

Tromostovje

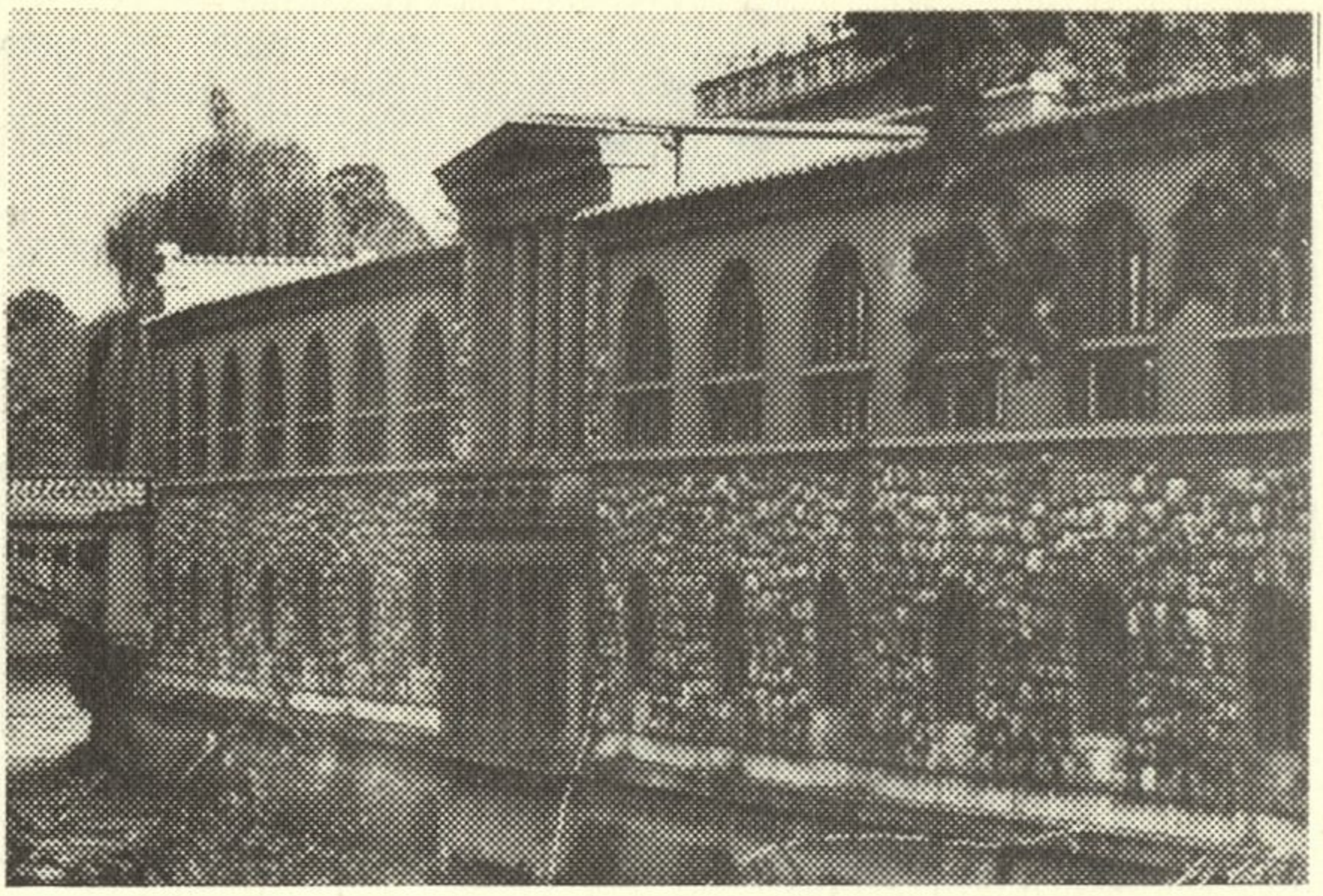
arh. Jože Plečnik - le stranska mostova (osredni most zgrajen l. 1842)

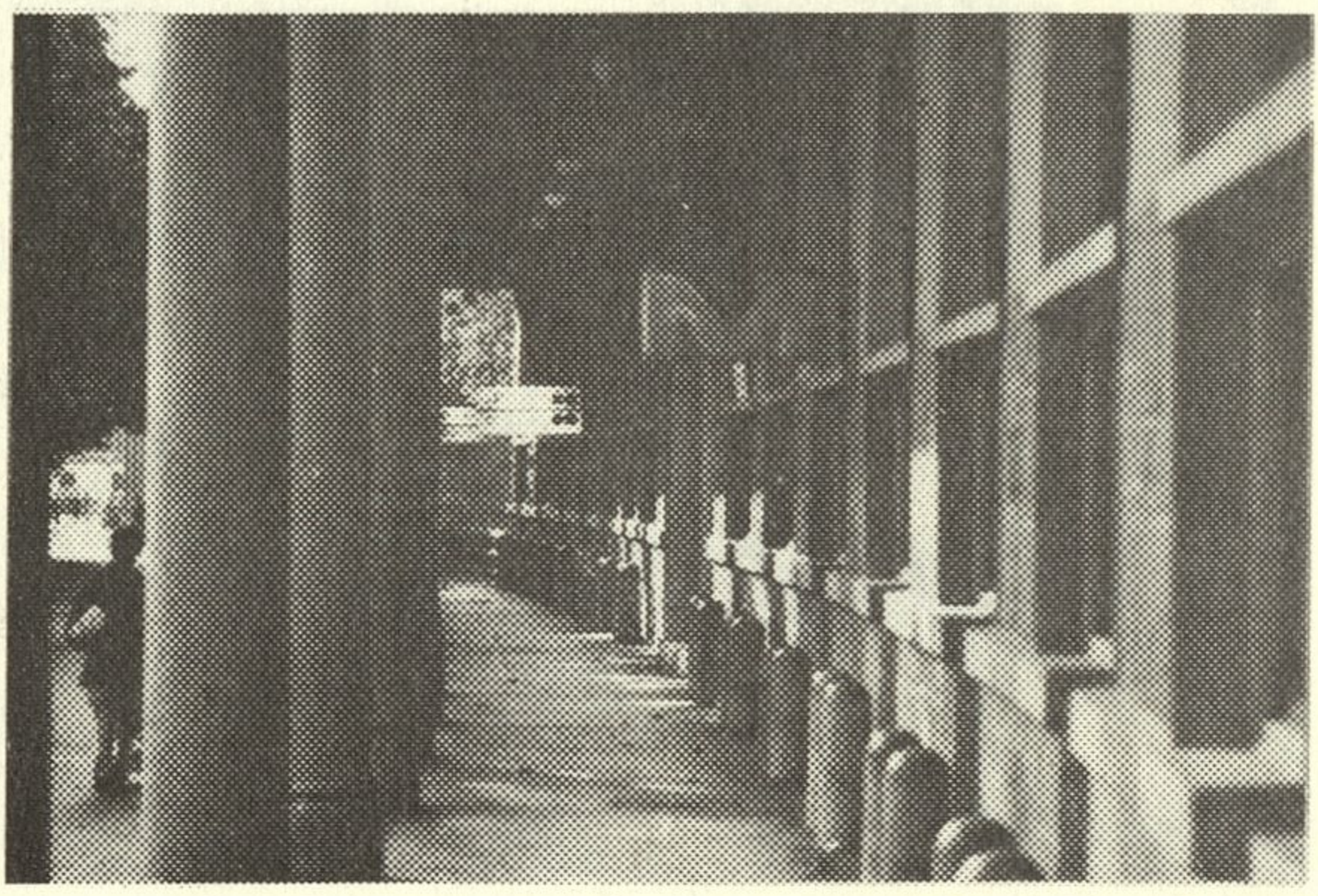
1931

1932

Mestna občina ljubljanska

Prešernov trg, Stritarjeva ulica

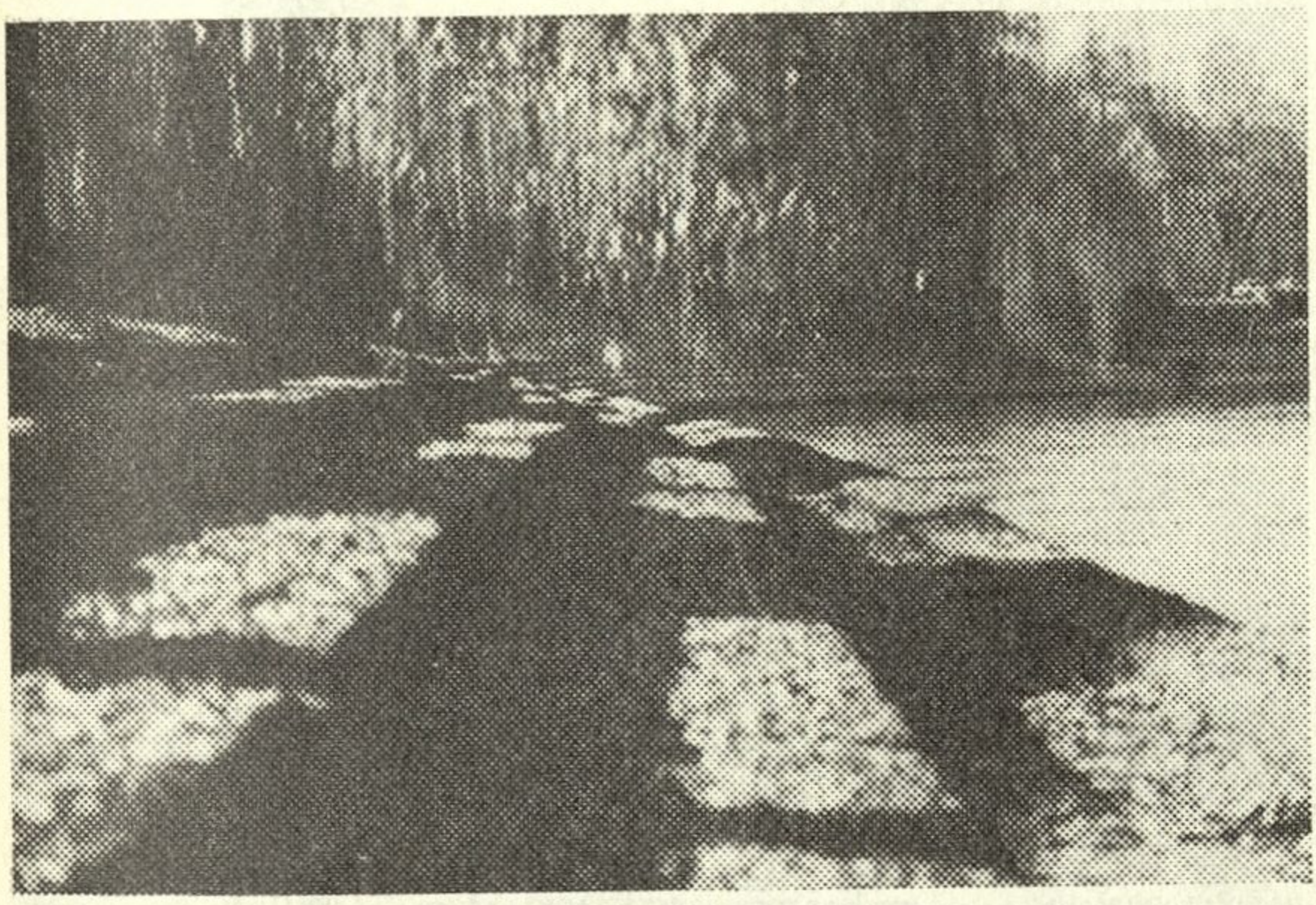




1. pogled z brega Ljubljanice
2. arkade pred mesnicami

Tržnica
arh. Jože Plečnik
1939
1939 - 1940
Mestna občina ljubljanska
Adamič - Lundrovo nabrežje





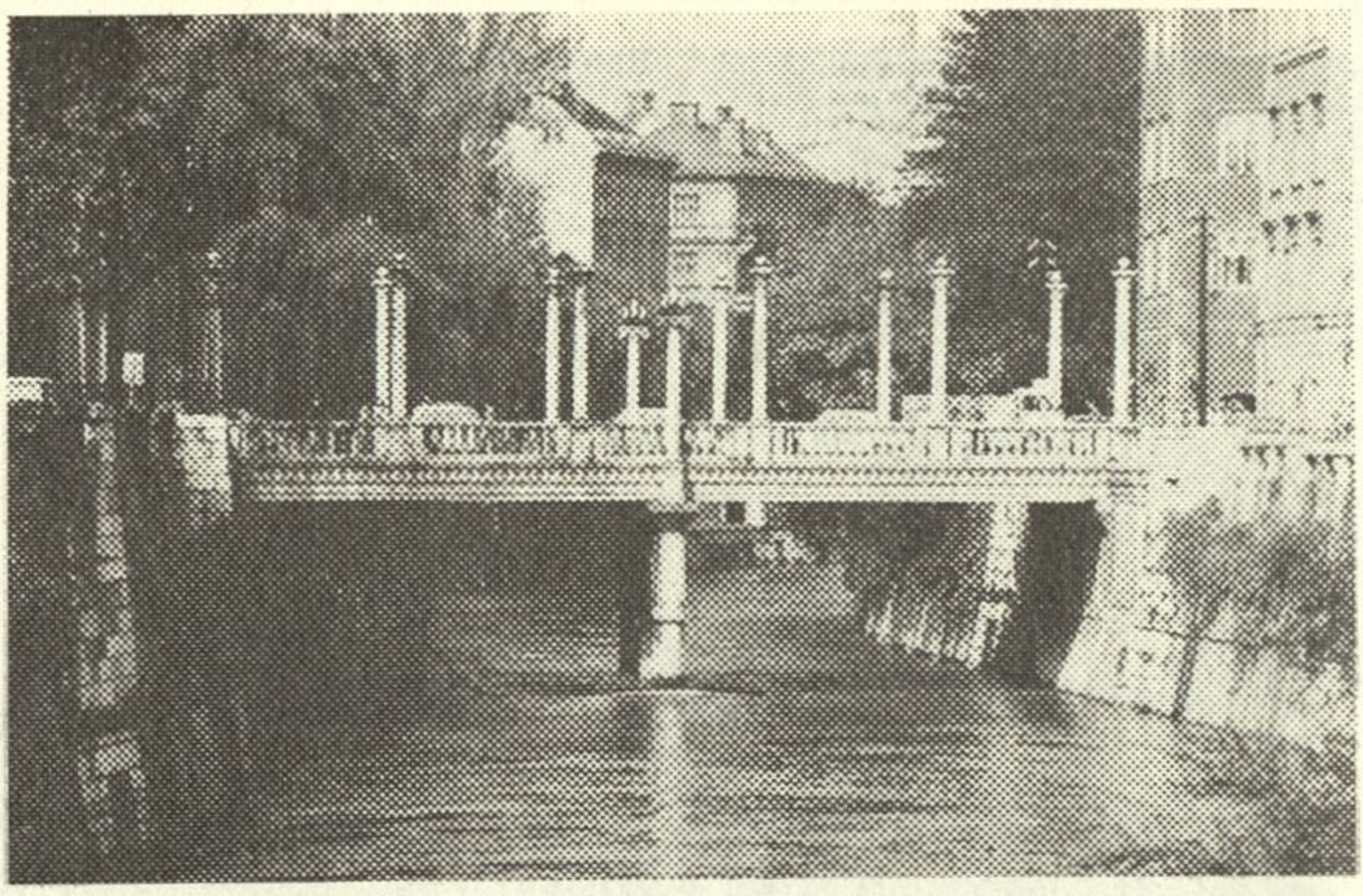


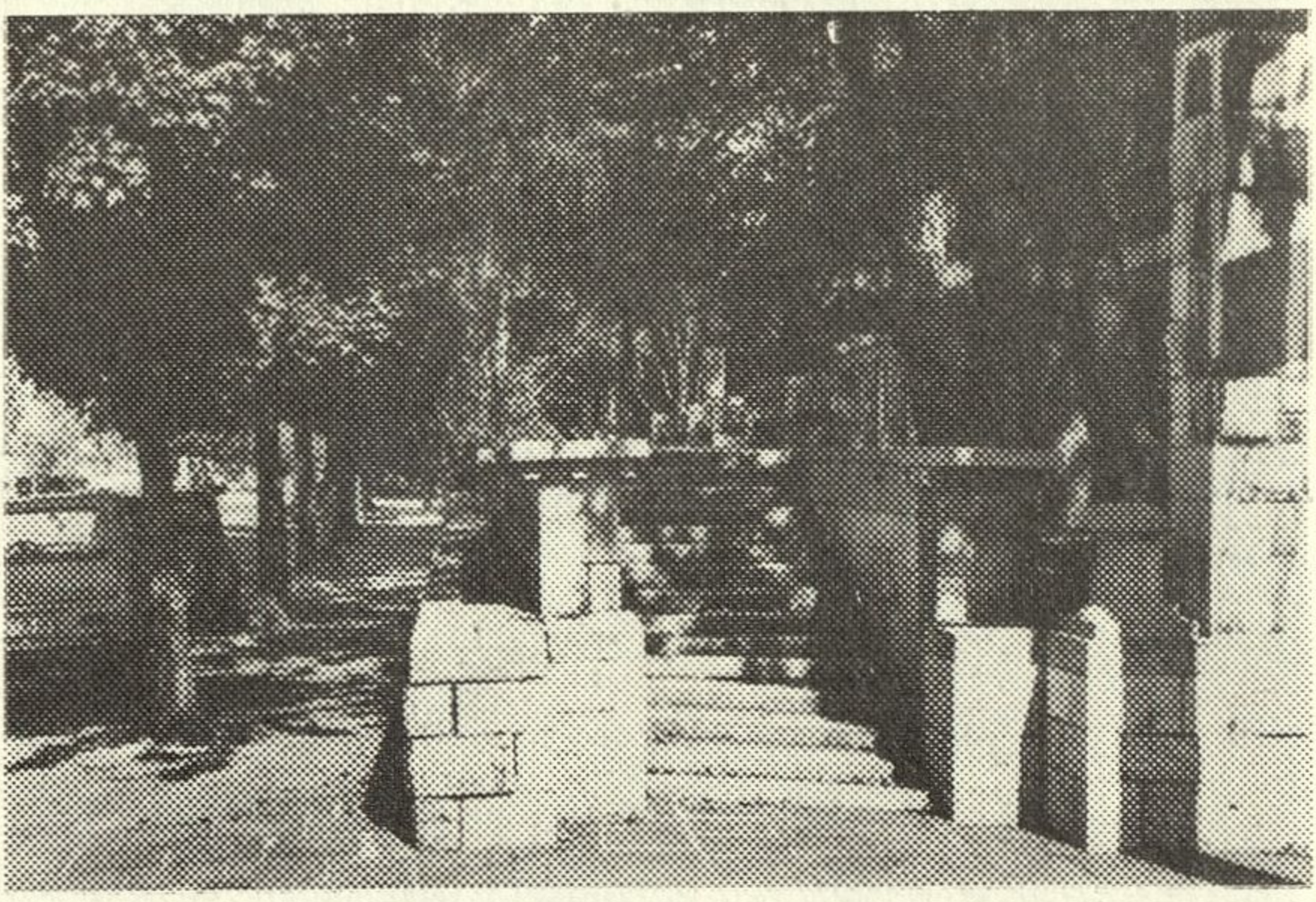
1. promenada v Tivoliju, 1931
2. Trnovski pristan, 1934
3. Cojzova cesta, 1927

arh. Jože Plečnik

Mestna občina ljubljanska



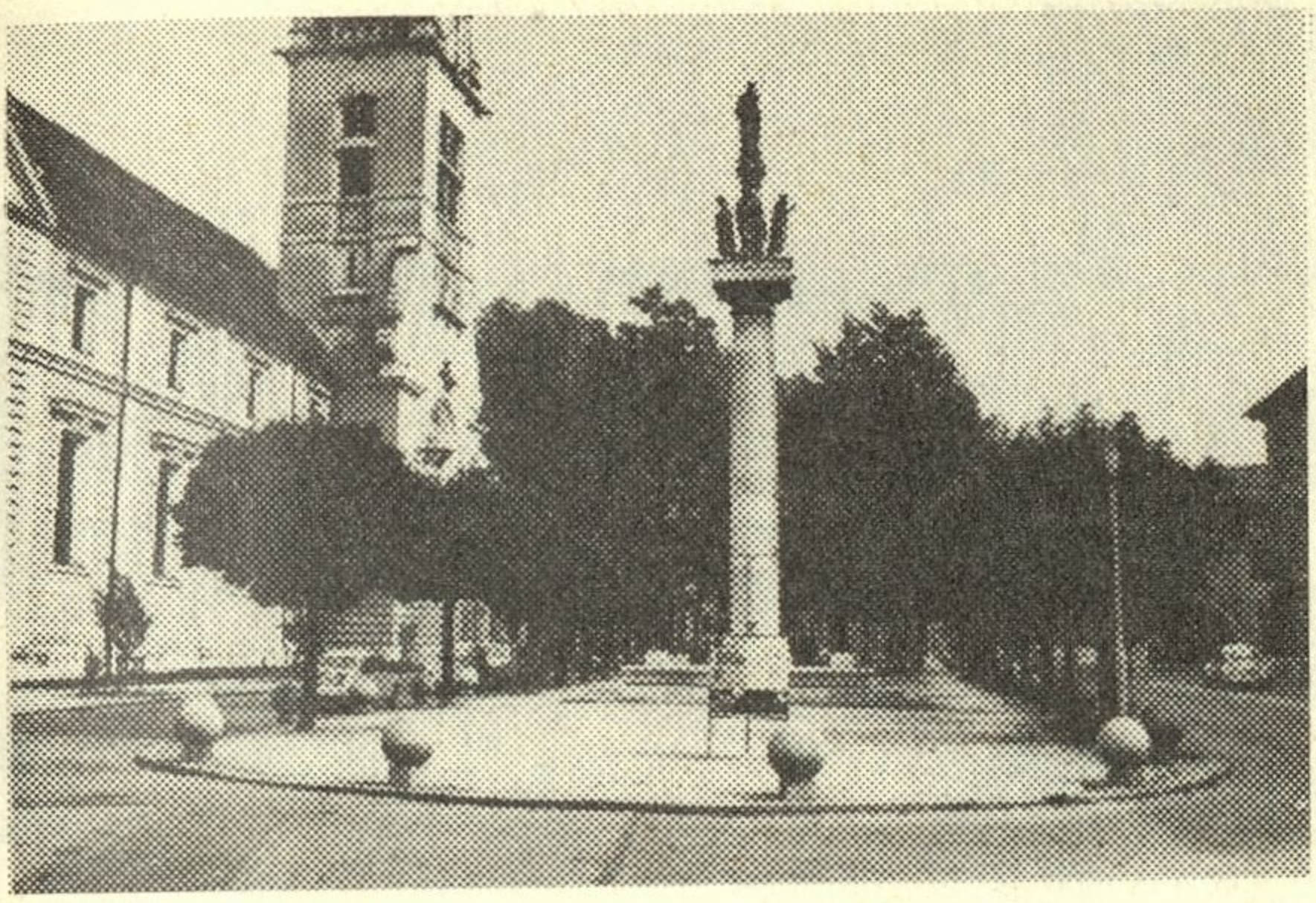


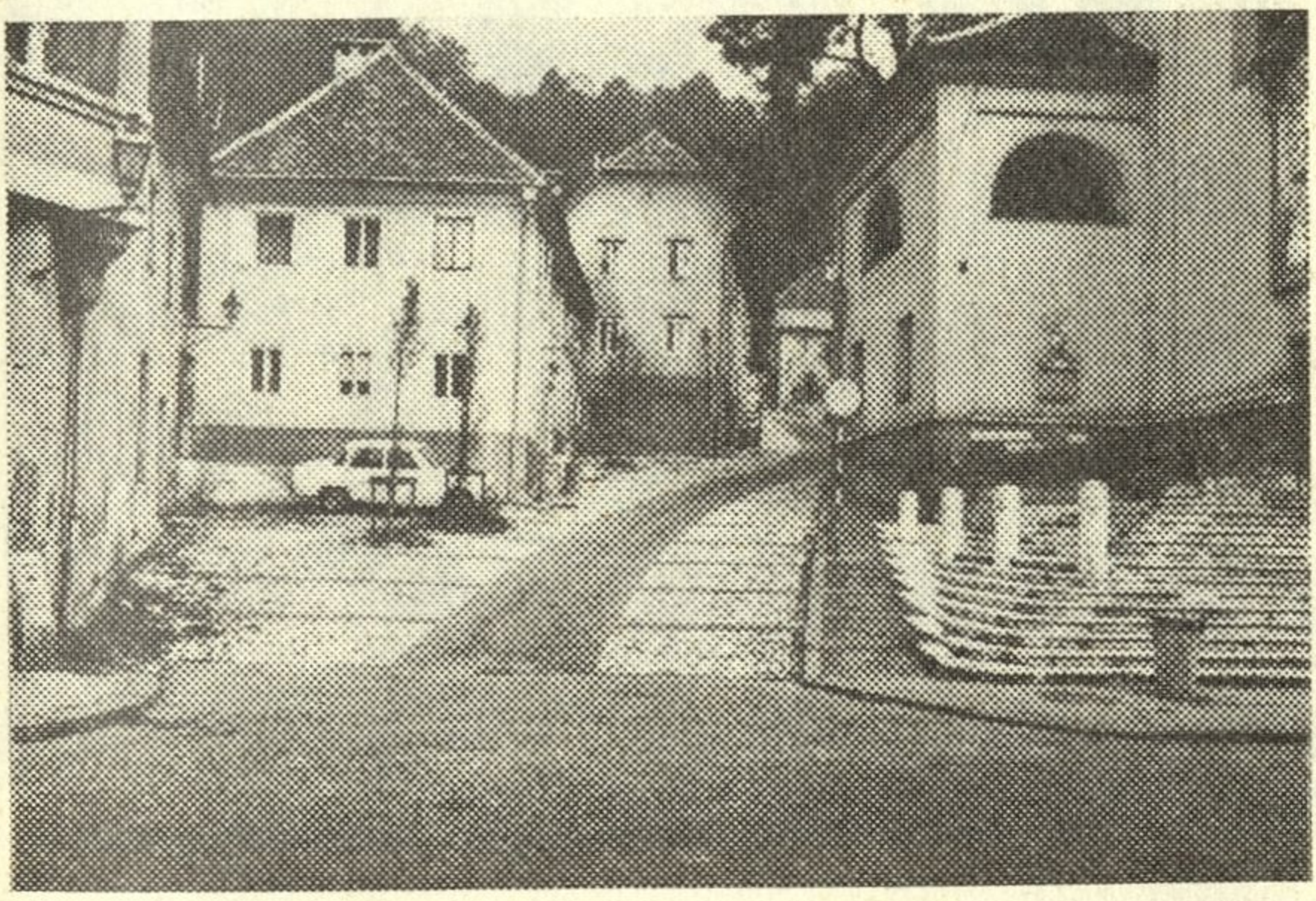


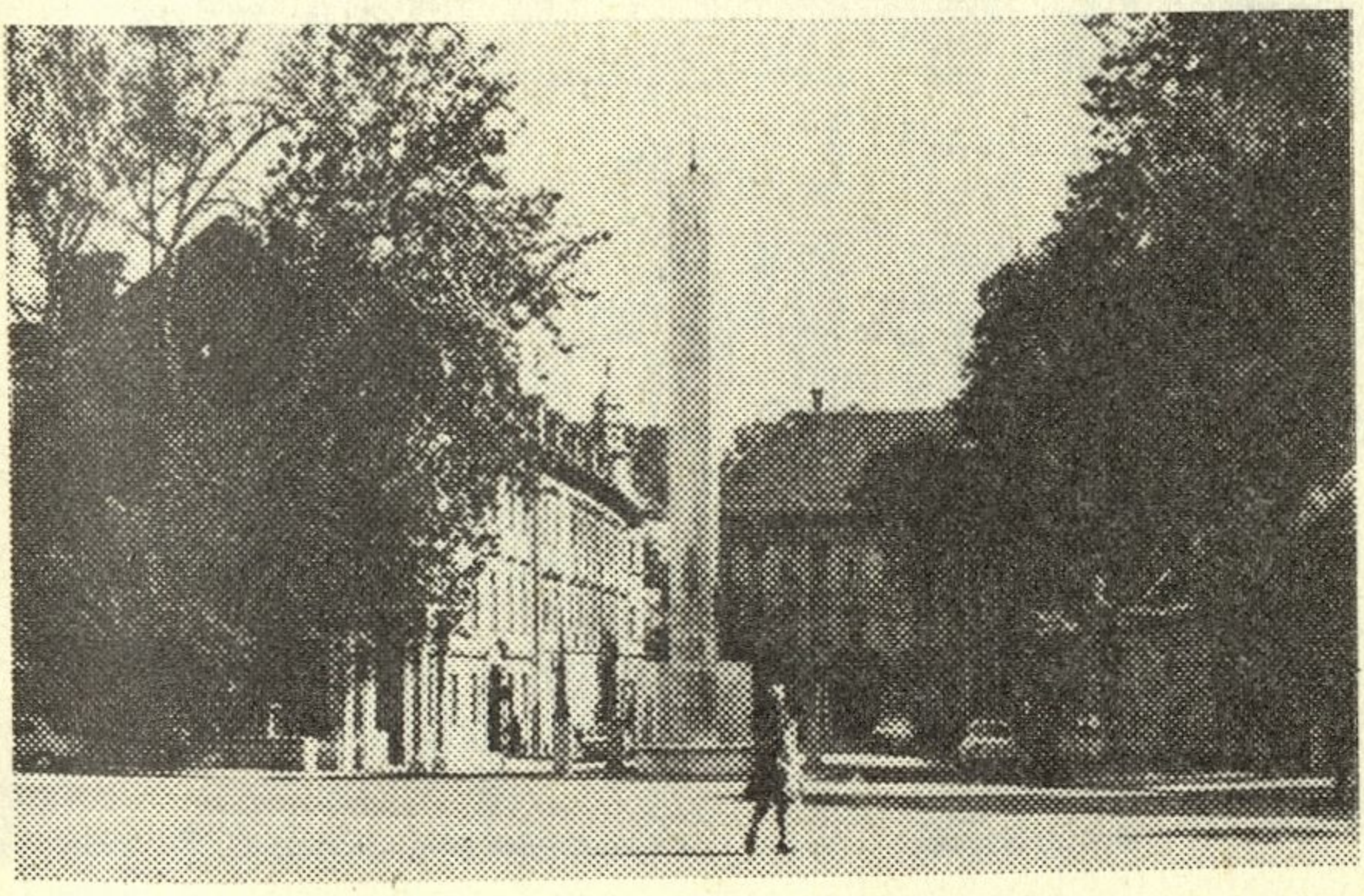
1. Most preko Gradaščice v Trnovem,
2. Čevljarski most, 1931
3. Vegova ulica, 1929

arh. Jože Plečnik

Mestna občina ljubljanska



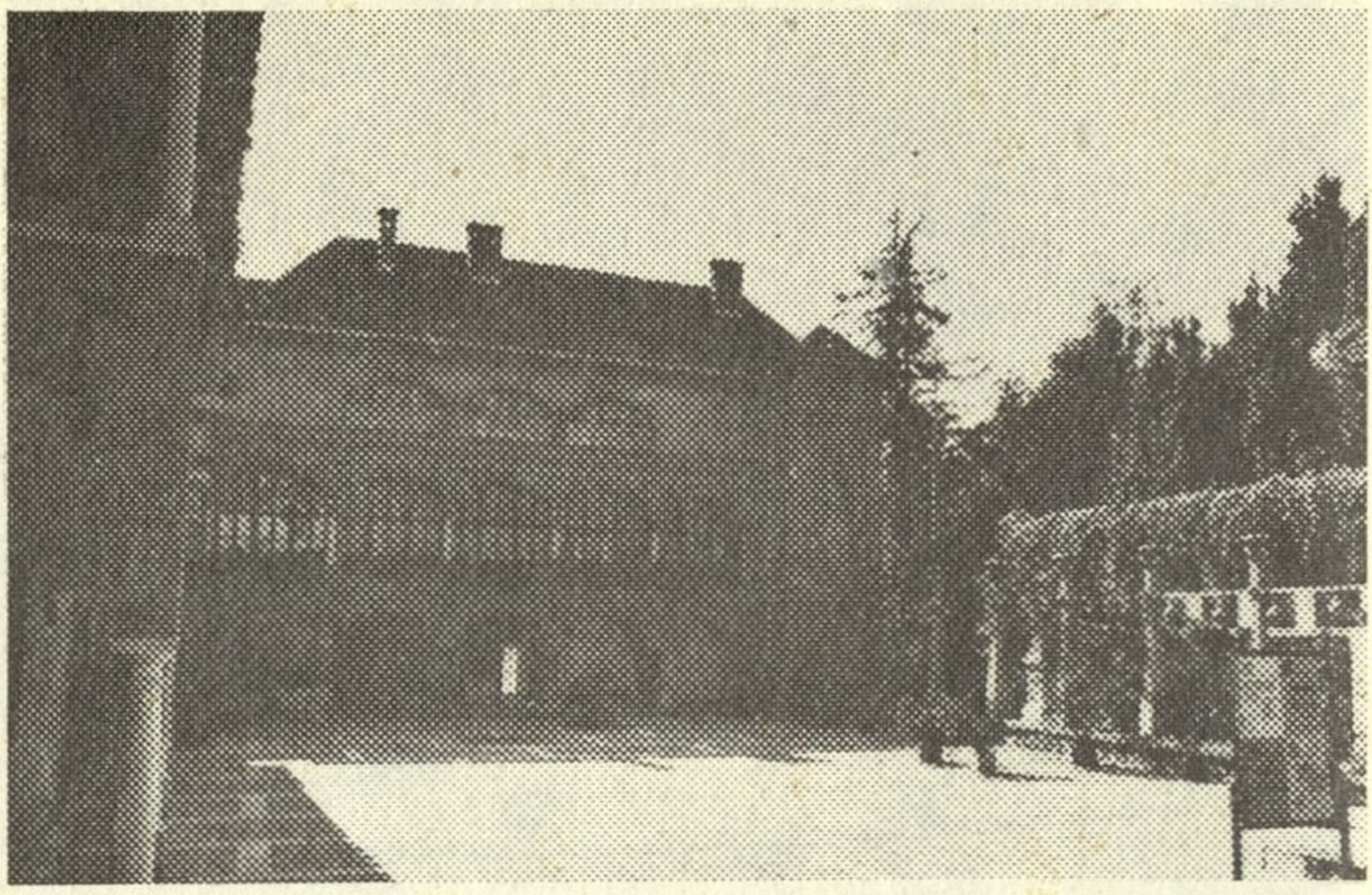


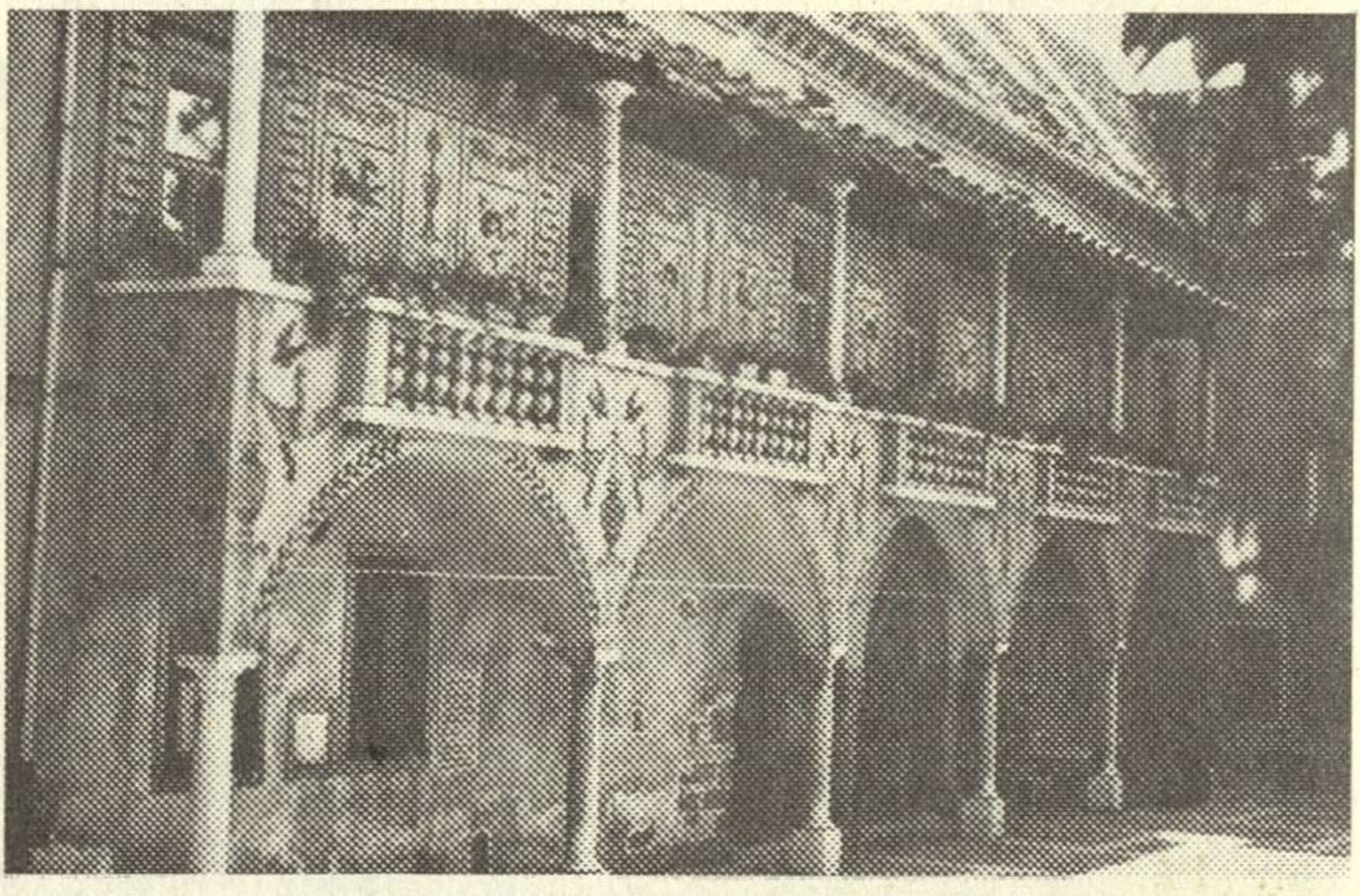


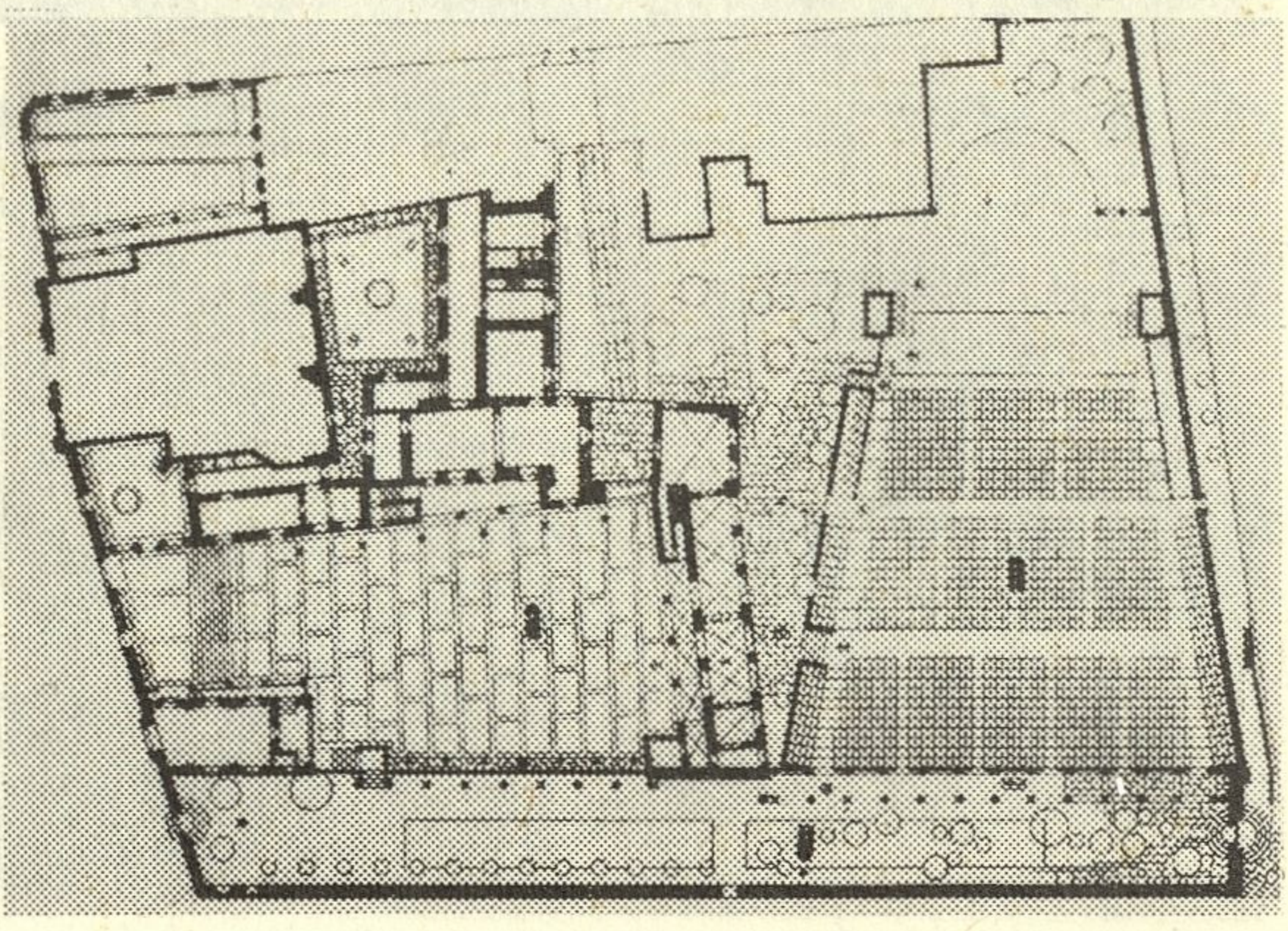
1. Levstikov trg z Marijinim stebrom, 1923
2. Ulica na grad,
3. Trg.francoske revolucije, 1929

arh. Jože Plečnik

Mestna občina ljubljanska

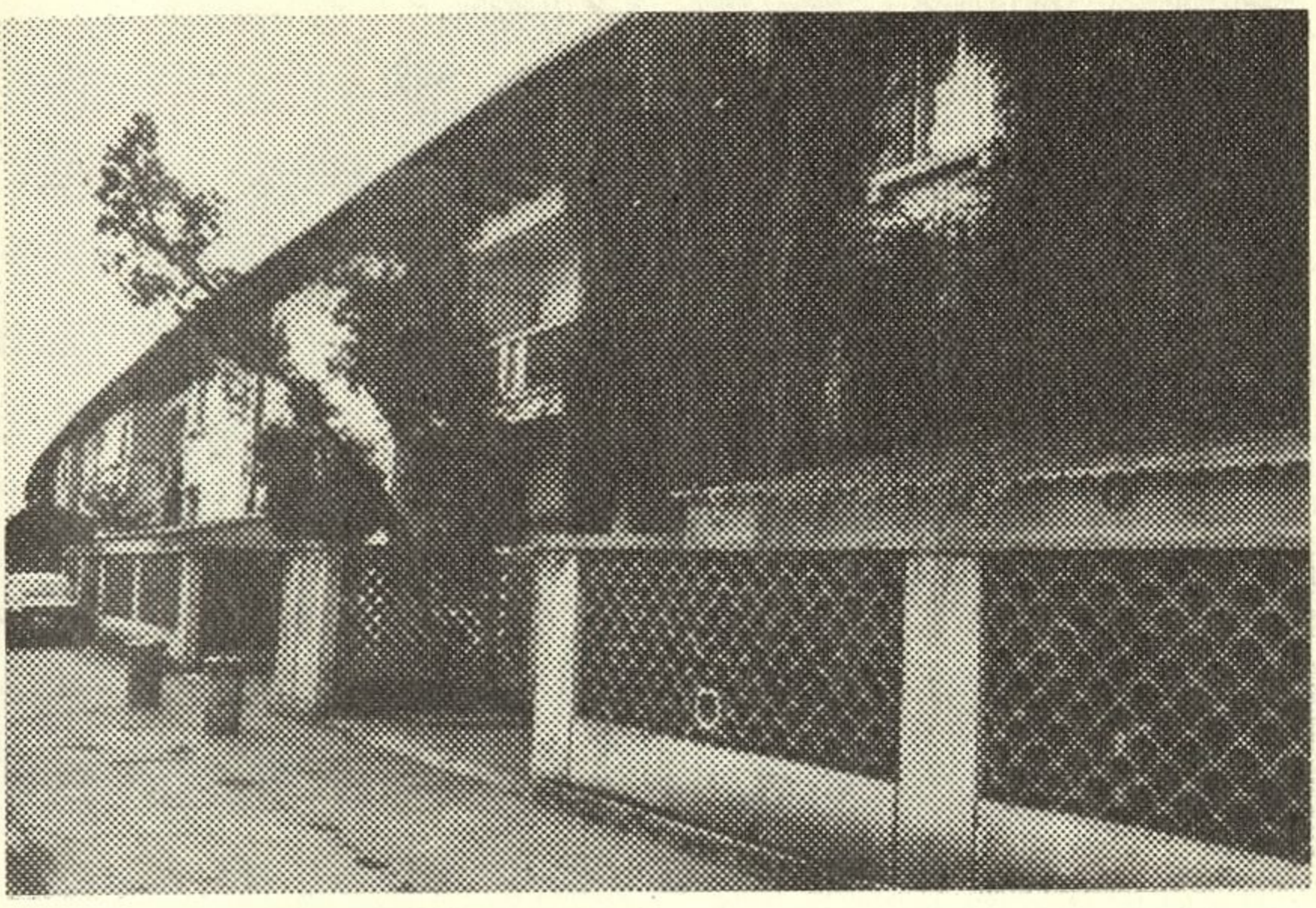


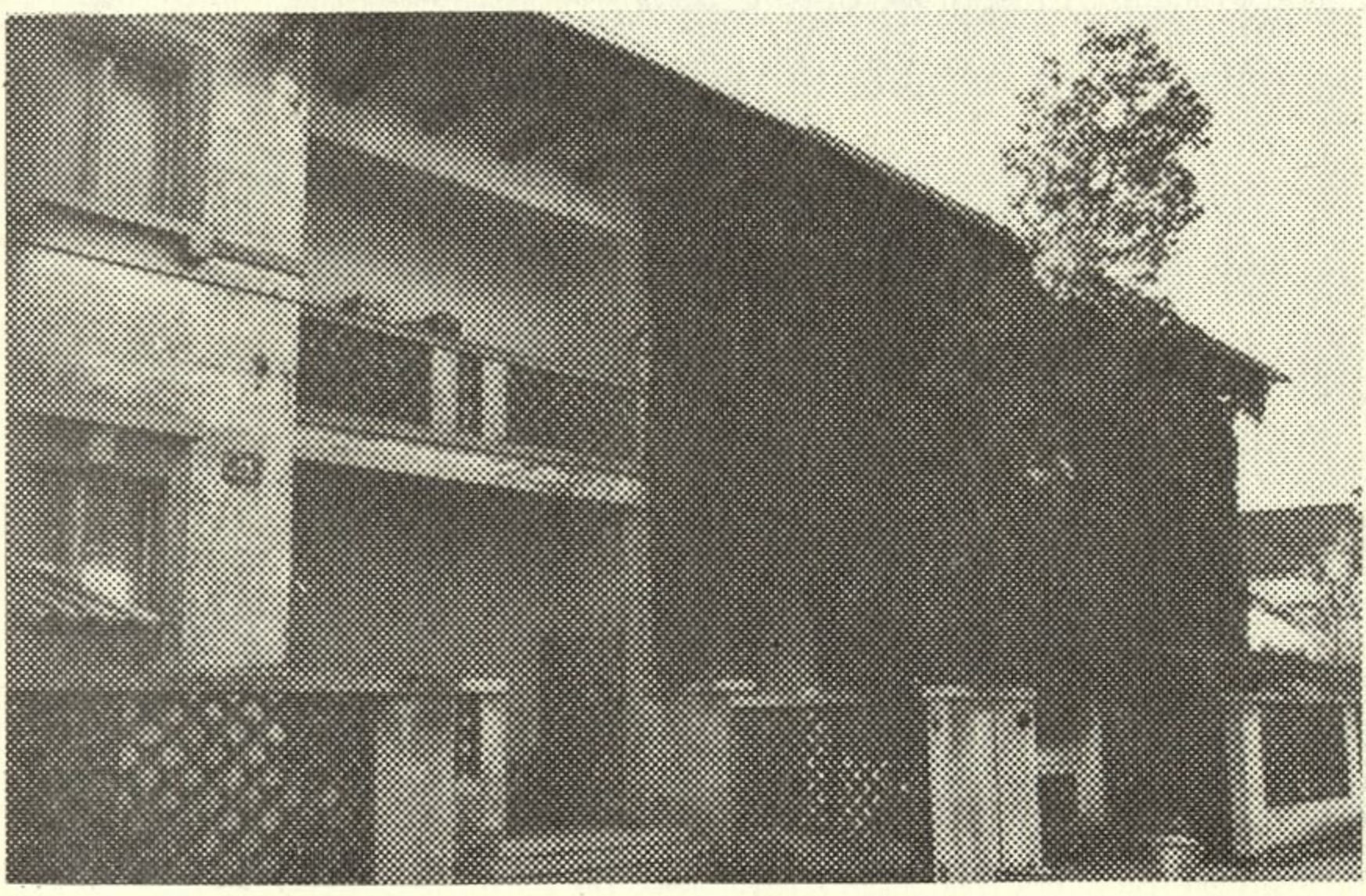


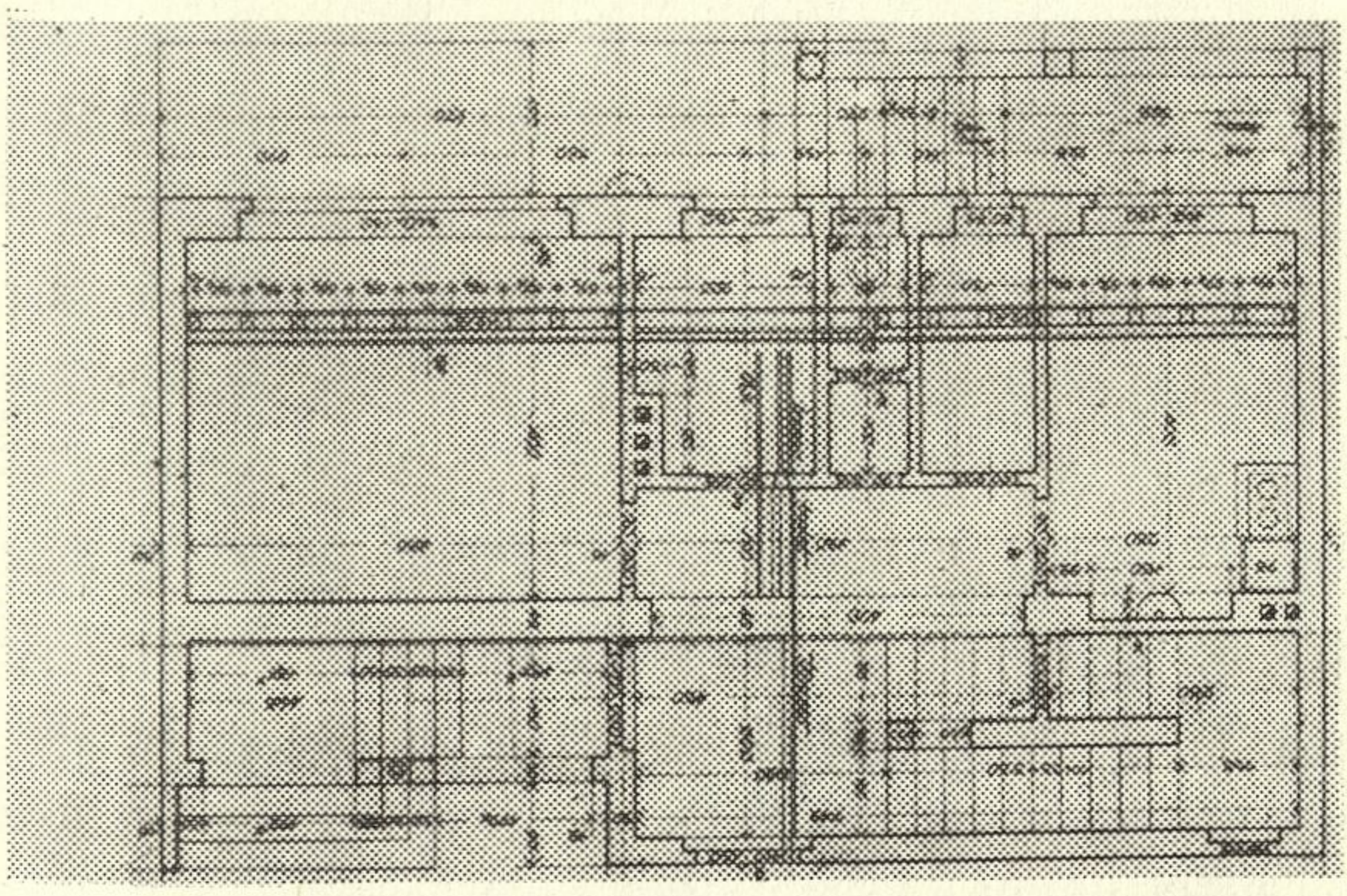


1. pogled v adaptirano samostaňsko dvorišče
2. adaptiran samostanski trakt
3. tloris

Križanke
arh. Jože Plečnik
1952
1953
MLO
Trg francoske revolucije 2

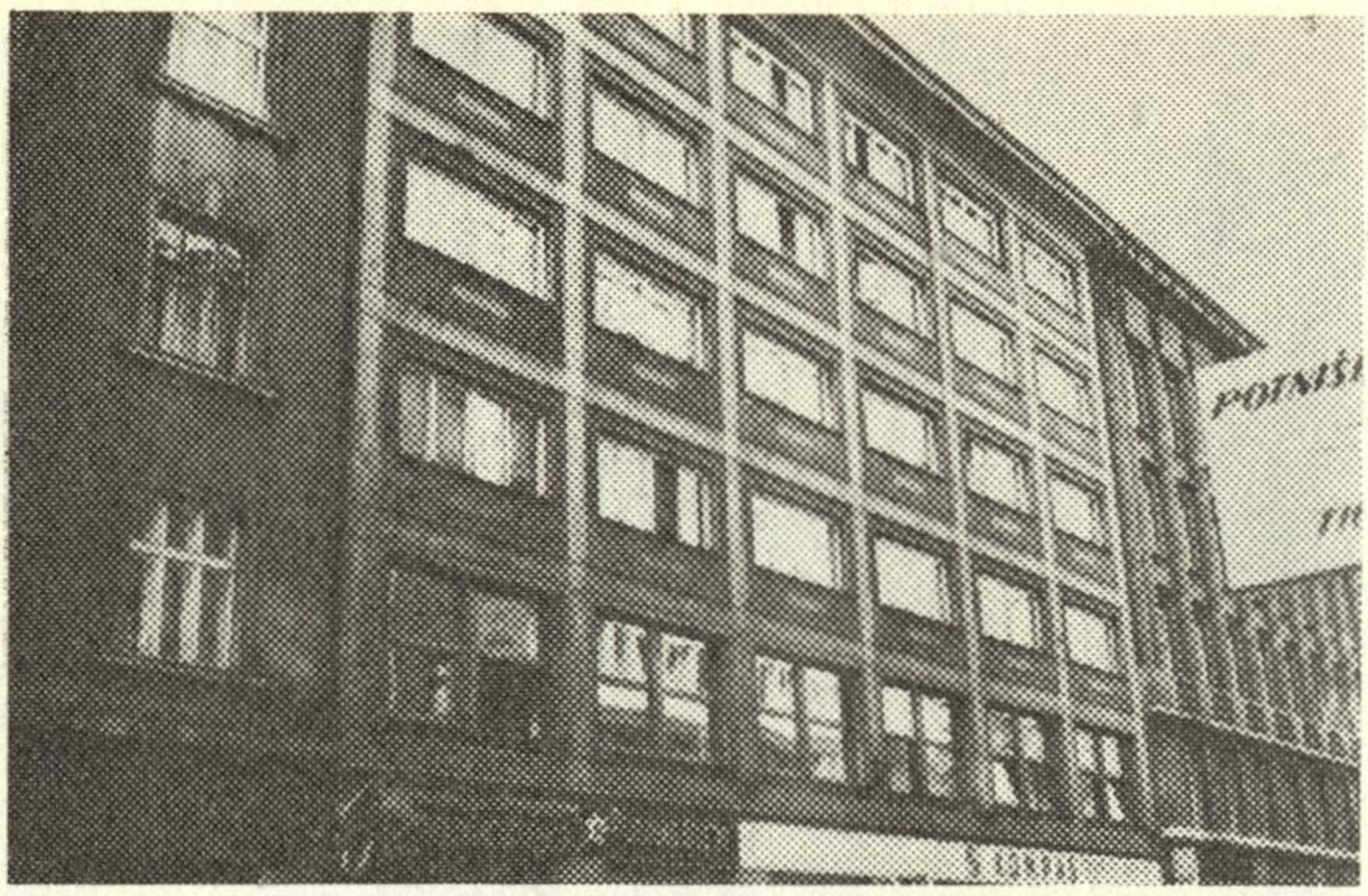


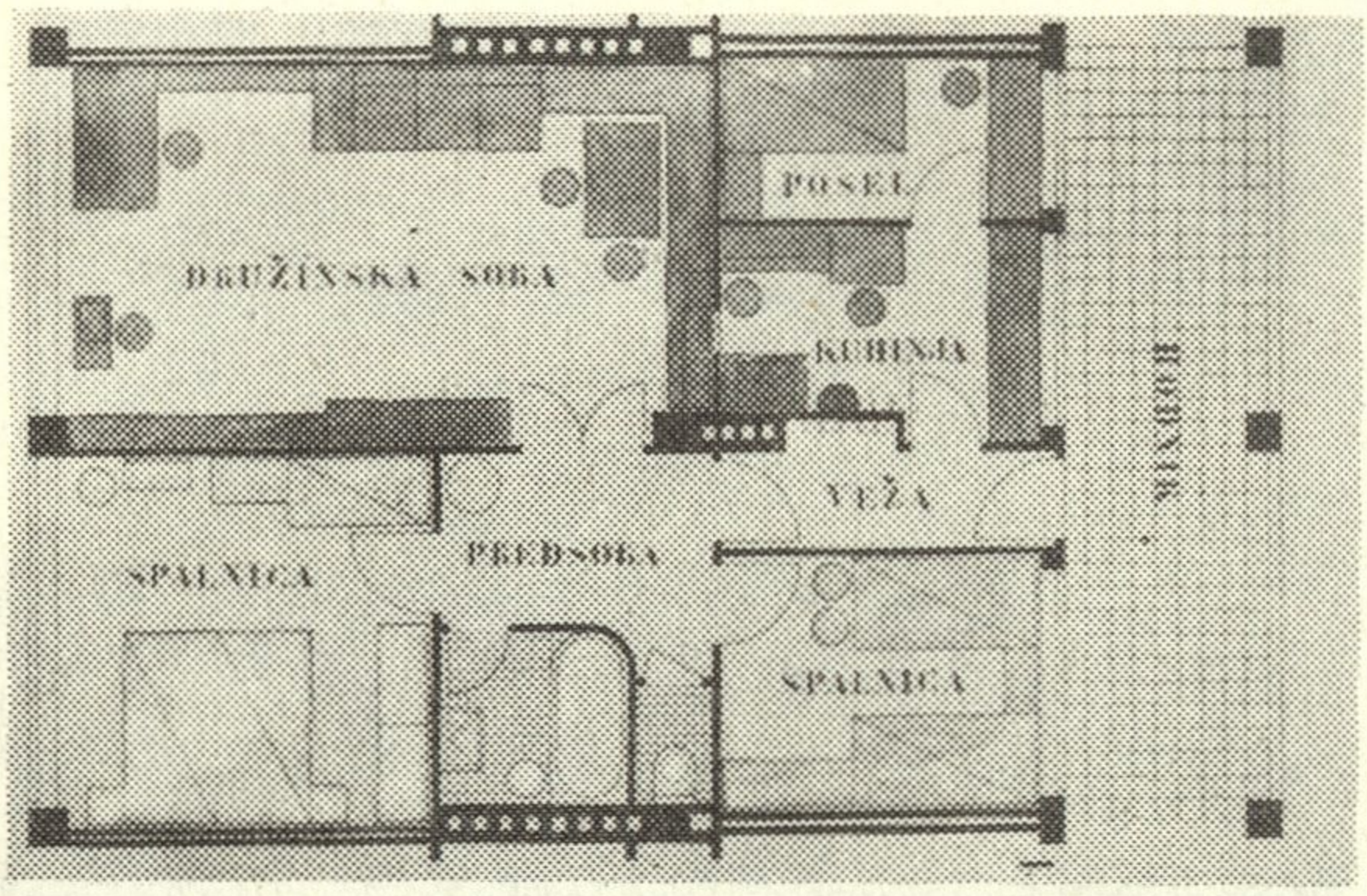


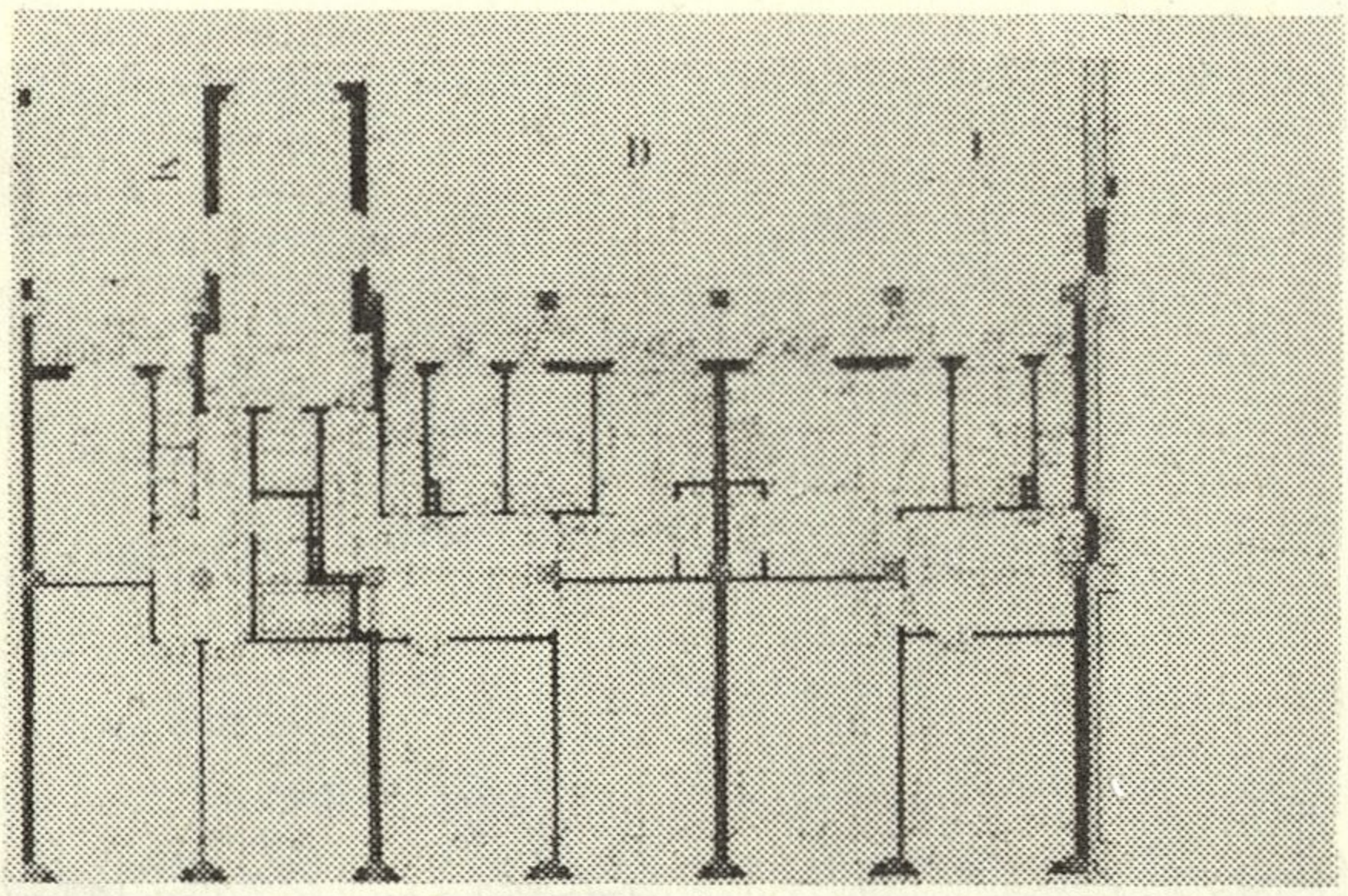


1. Pogled na vrstno zazidavo
2. hiša Franceta Tomažiča
3. tloris pritličja

Vrstne hiše v Dermotovi ul.
arh. France Tomažič
1931
1931 - prve vrstne hiše v Ljubljani
Vzajemna zavarovalnica
Dermotova ulica

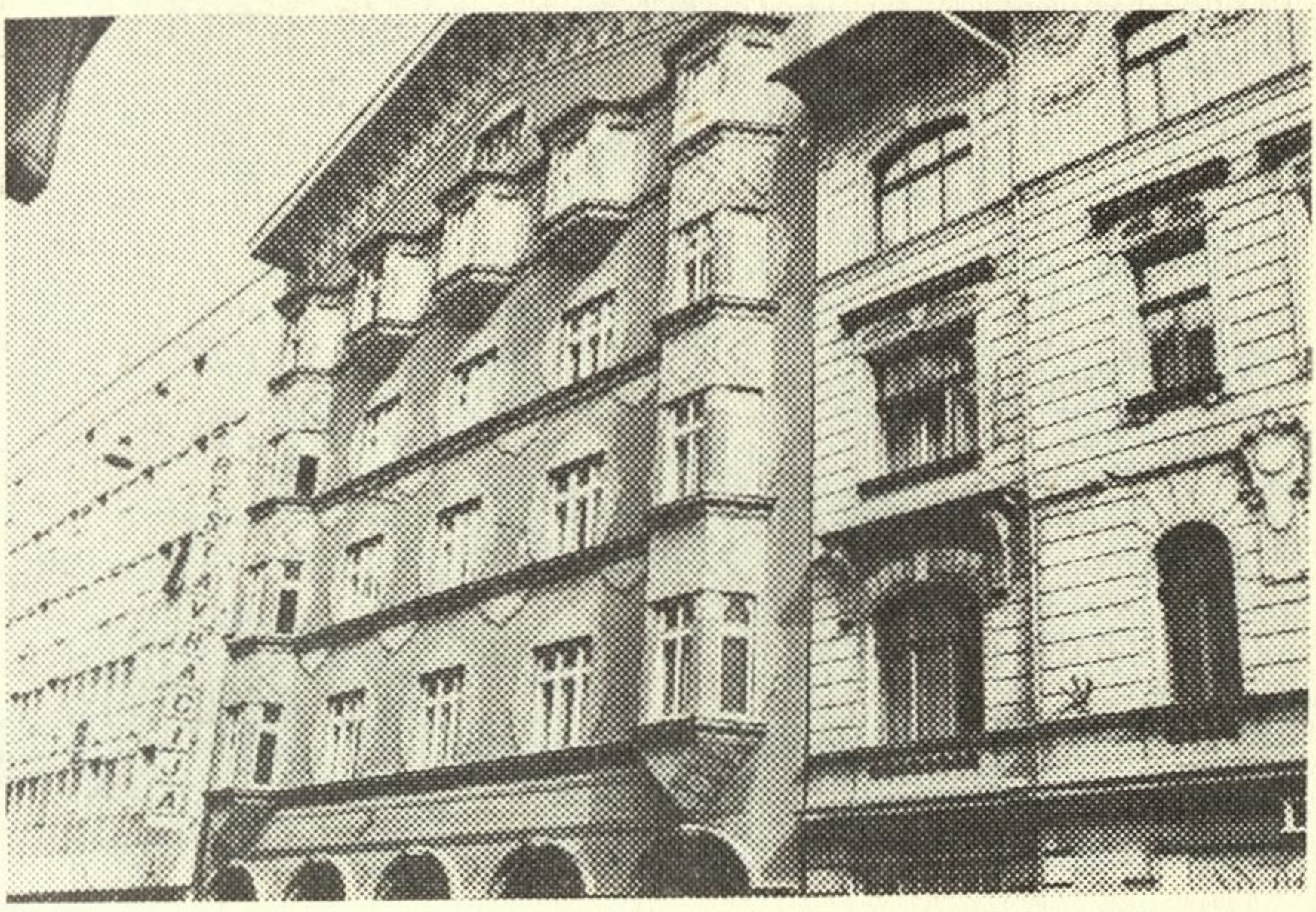


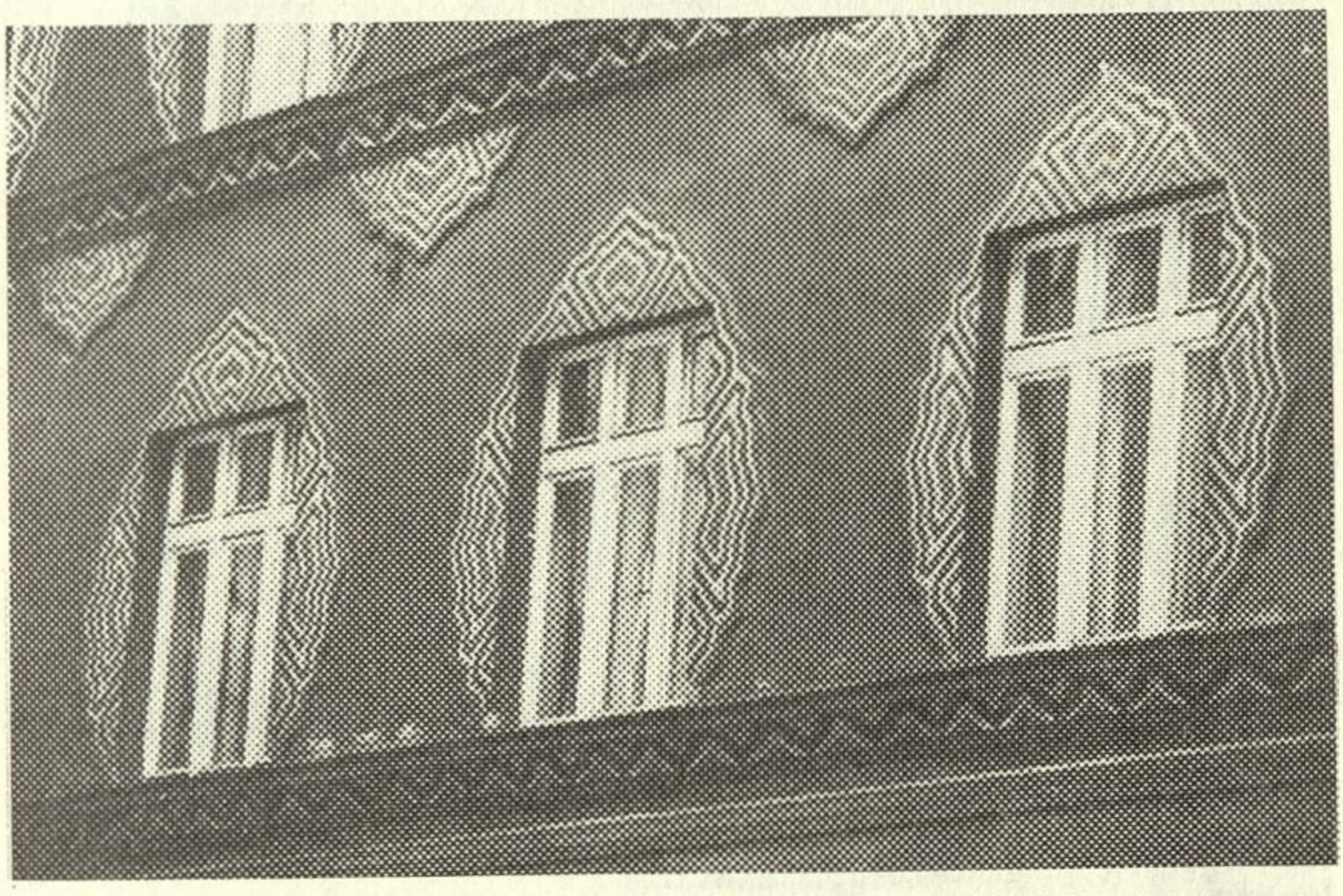


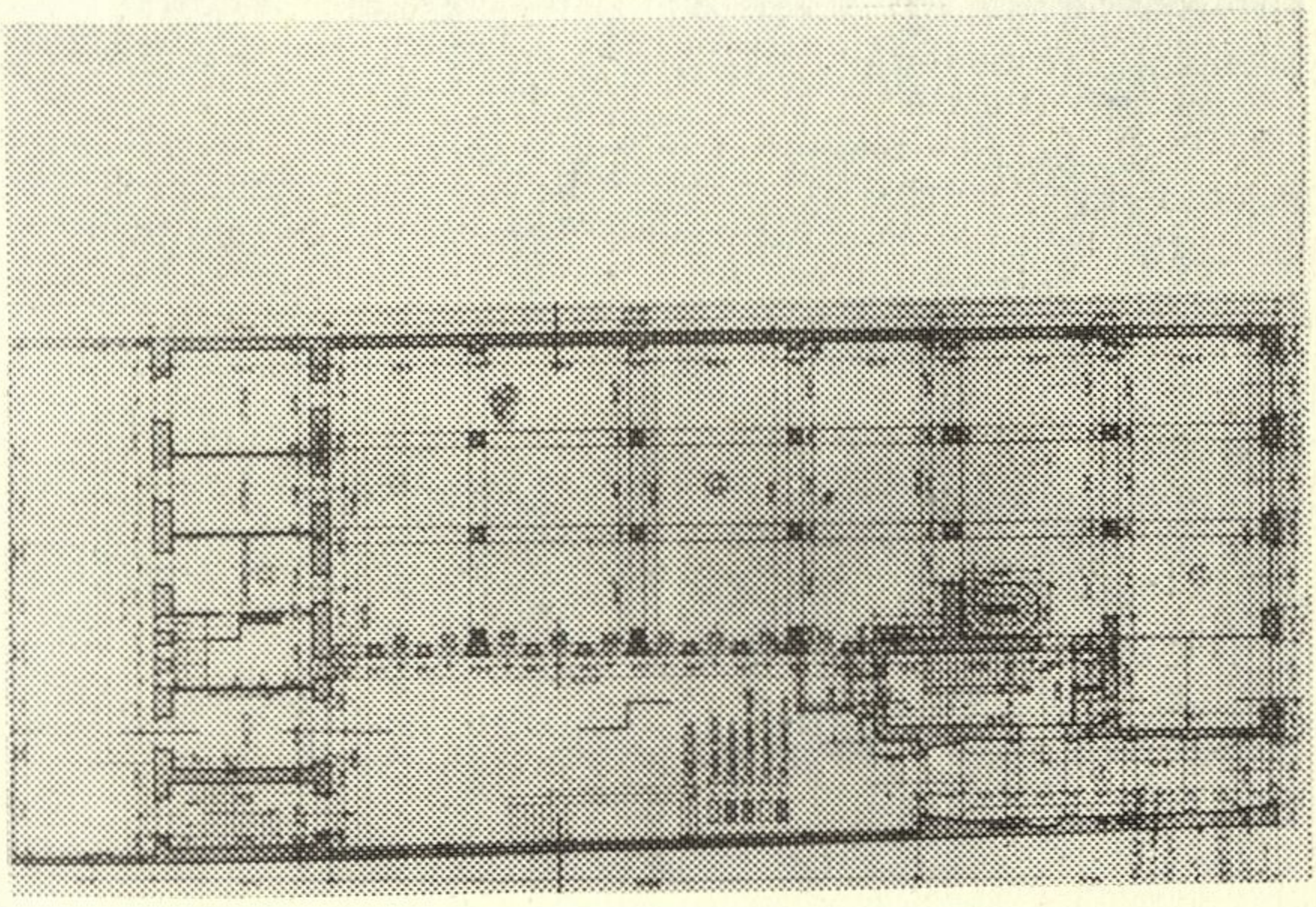


1. pogled z Miklošičeve ul.
2. stanovanjska enota
3. tloris 1.nadstropja

stanovanjska stavba Vzajemne zavarovalnice
arh. Franc Tomažič
1934 - 1935
1934 - 1936
Vzajemna zavarovalnica
Miklošičeva 17







1. pogled
2. okna v 1.nadstropju
3. tloris pritličja

Zadružna gospodarska banka

arh. Ivan Vurnik

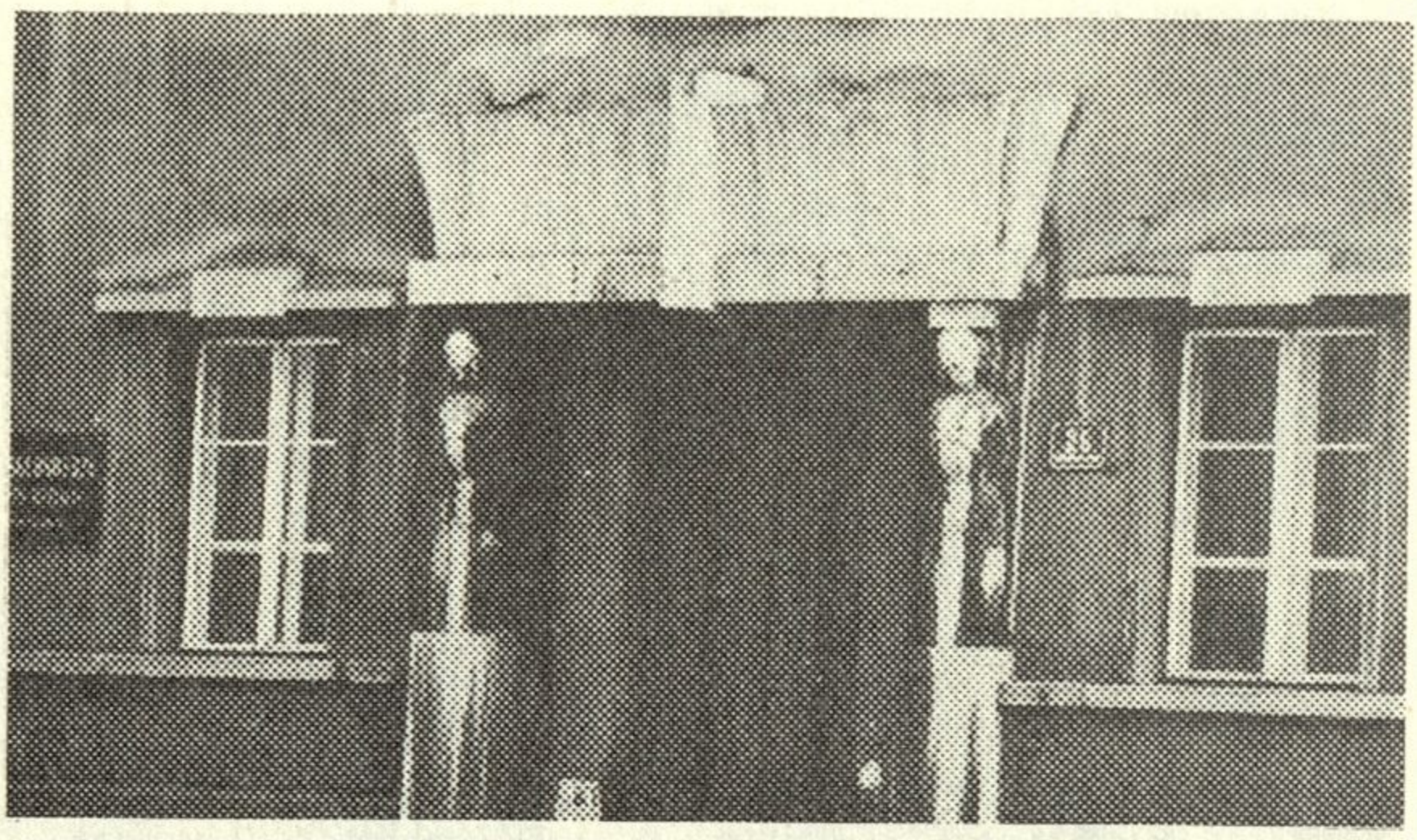
1921

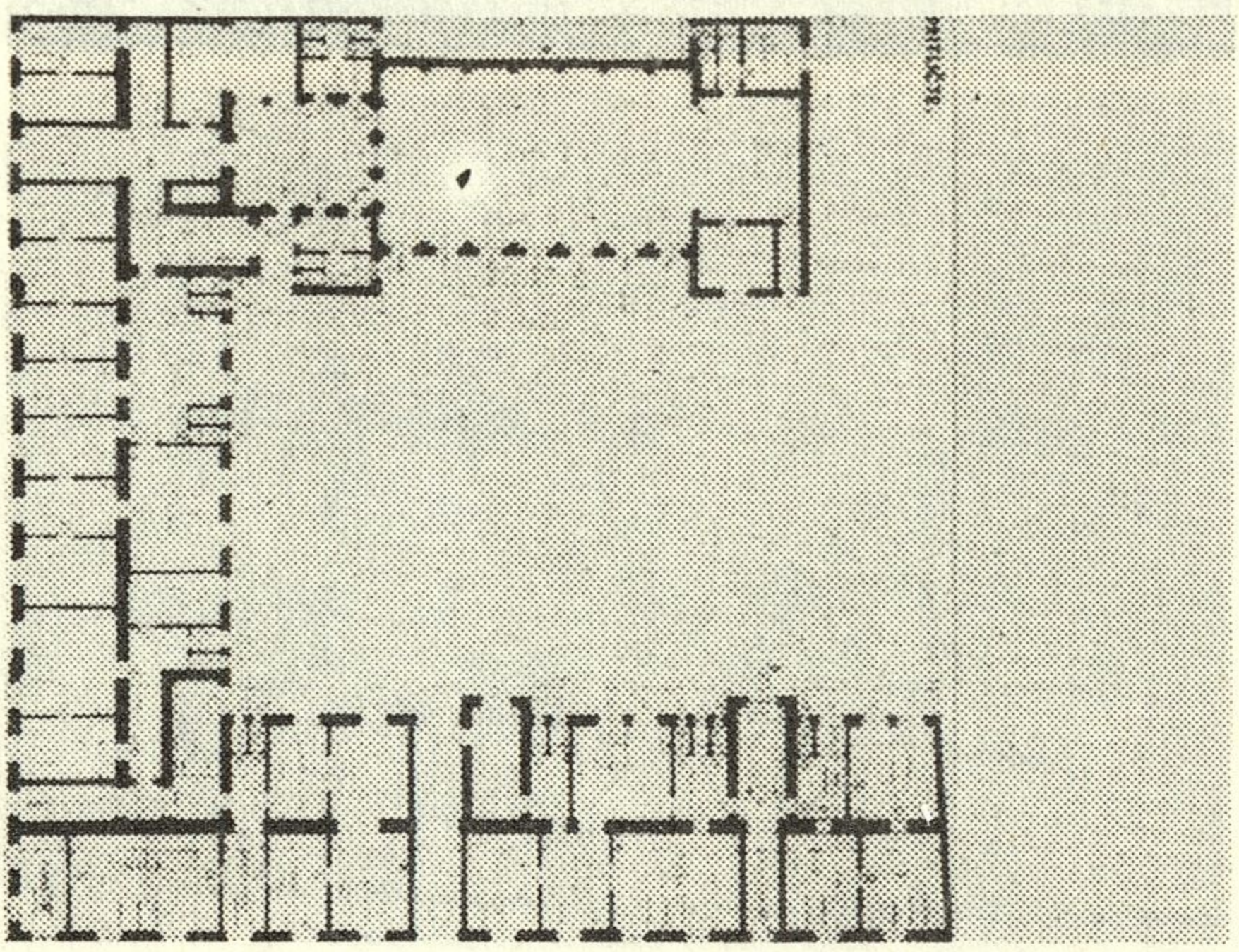
1922

Zadružna gospodarska banka

Miklošičeva 8

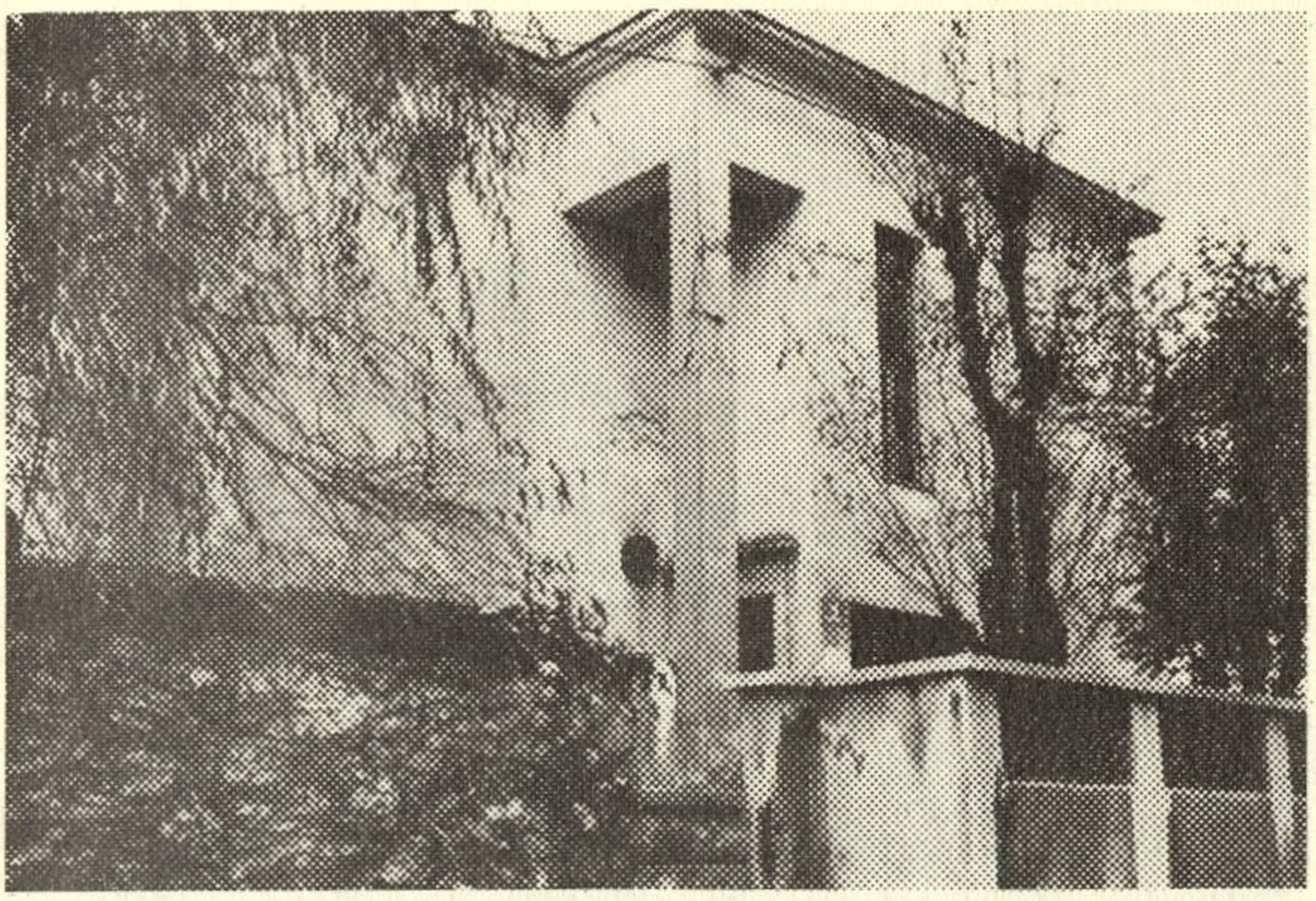


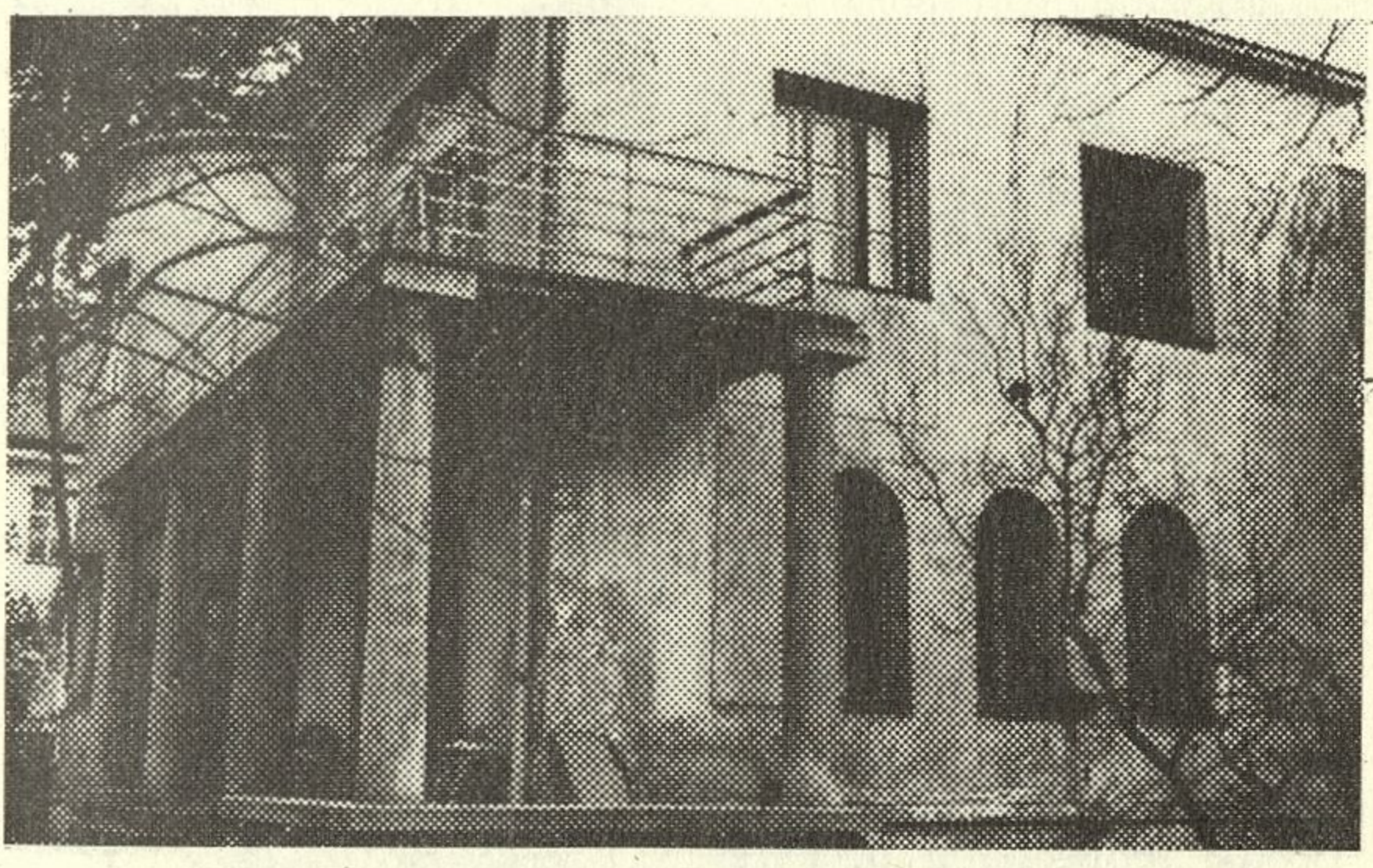


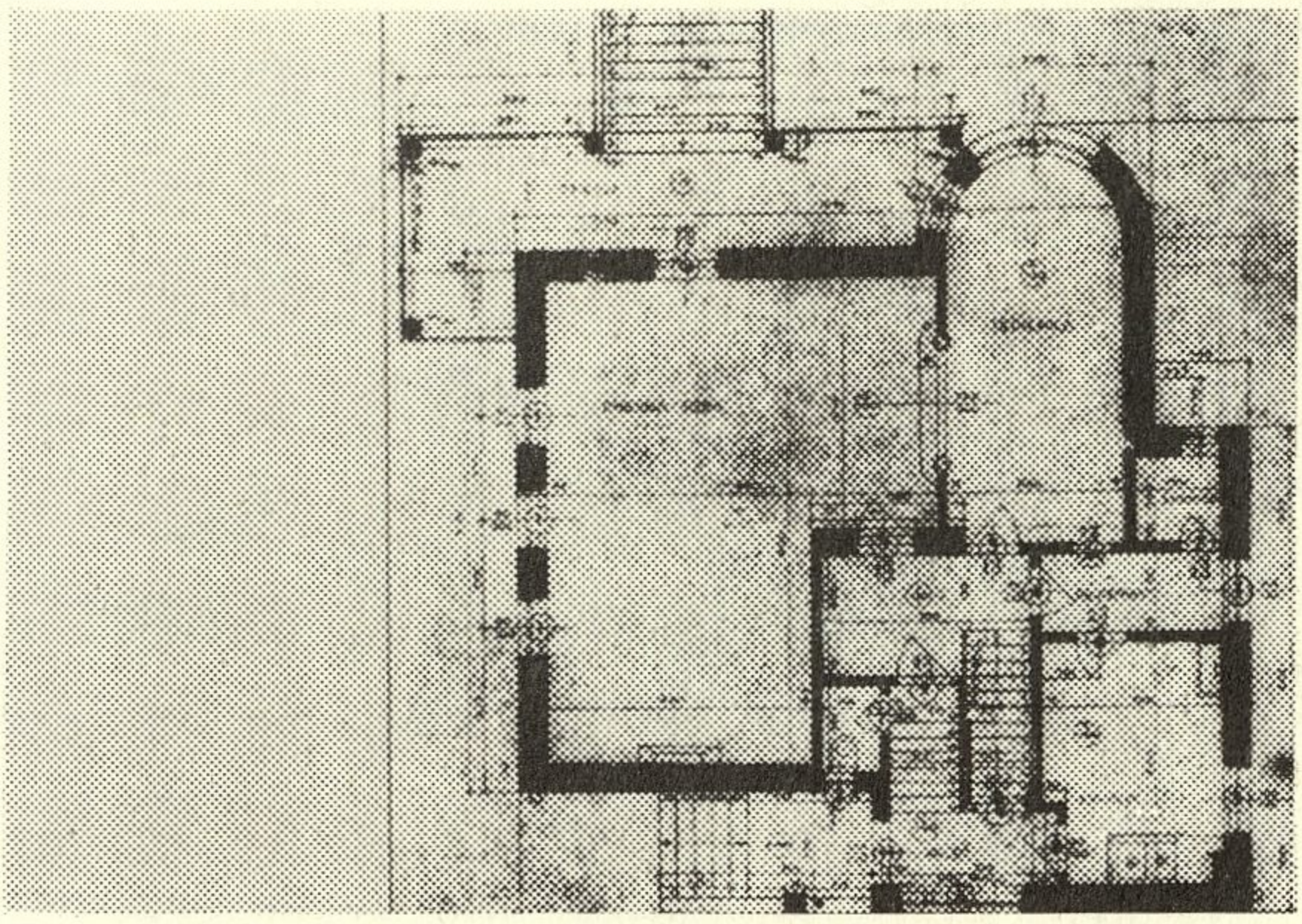


1. pogled
2. vhod v stavbo (plastika - Lojze Dolinar)
3. tloris pritličja

Delavska zbornica
arh. Vladimir Šubic
1926
1927 - 1928
Delavska zbornica
Miklošičeva 26,28

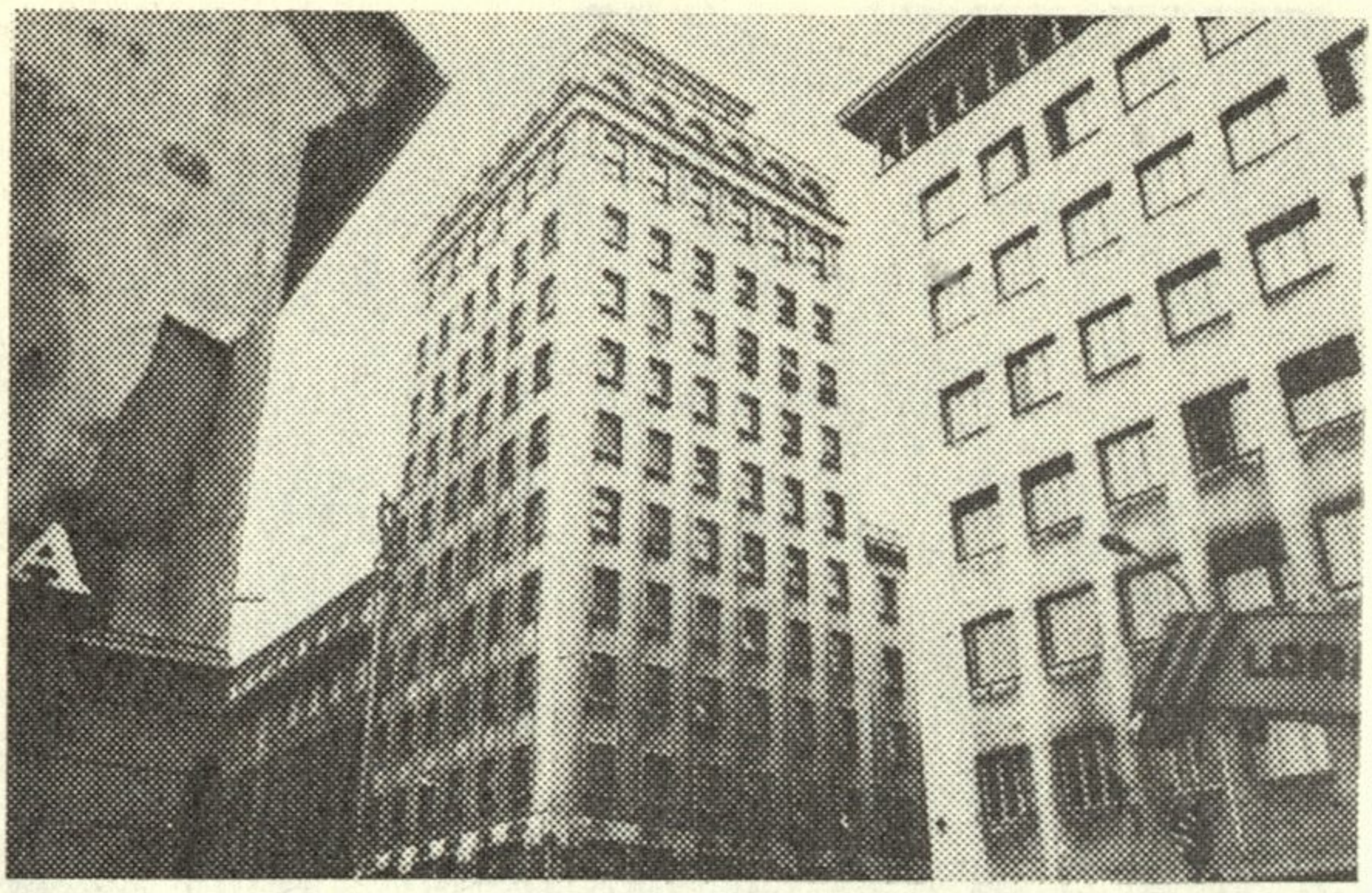




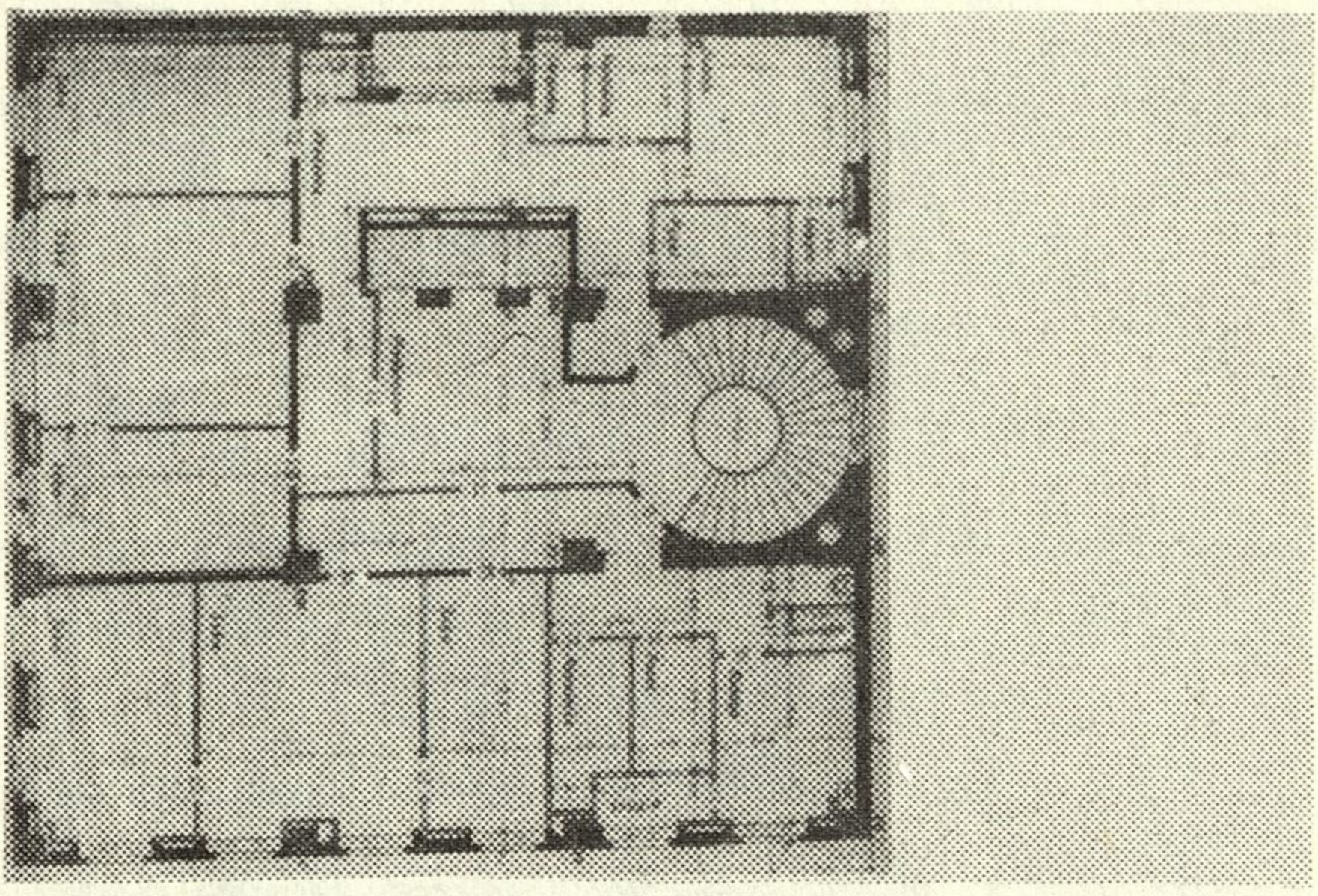


1. pogled z ulice
2. pogled z vrta
3. tloris pritličja

Stanovanjska vila
arh. Vladimir Šubic
1930
1931
Vladimir Šubic
Levstikova 16

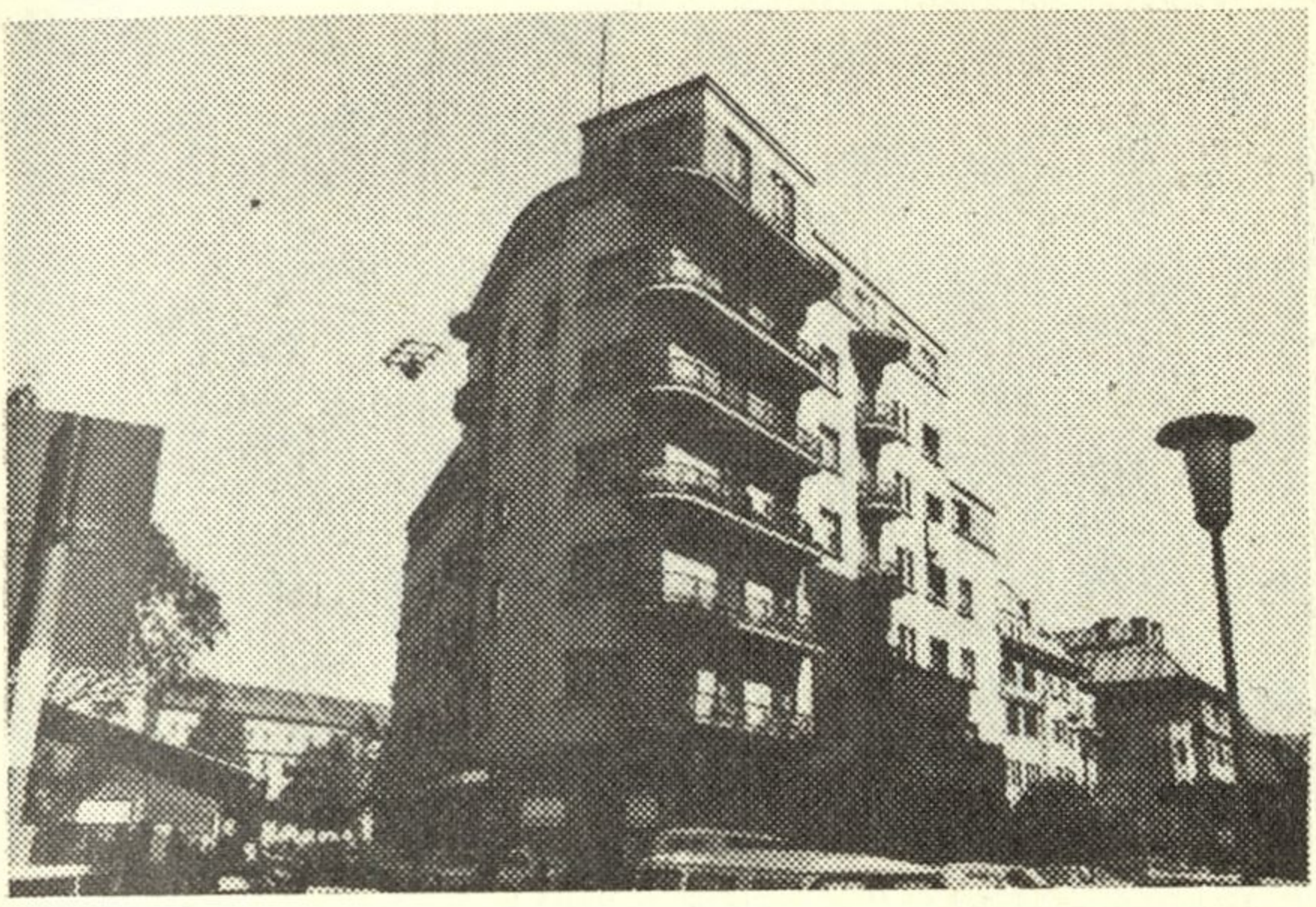


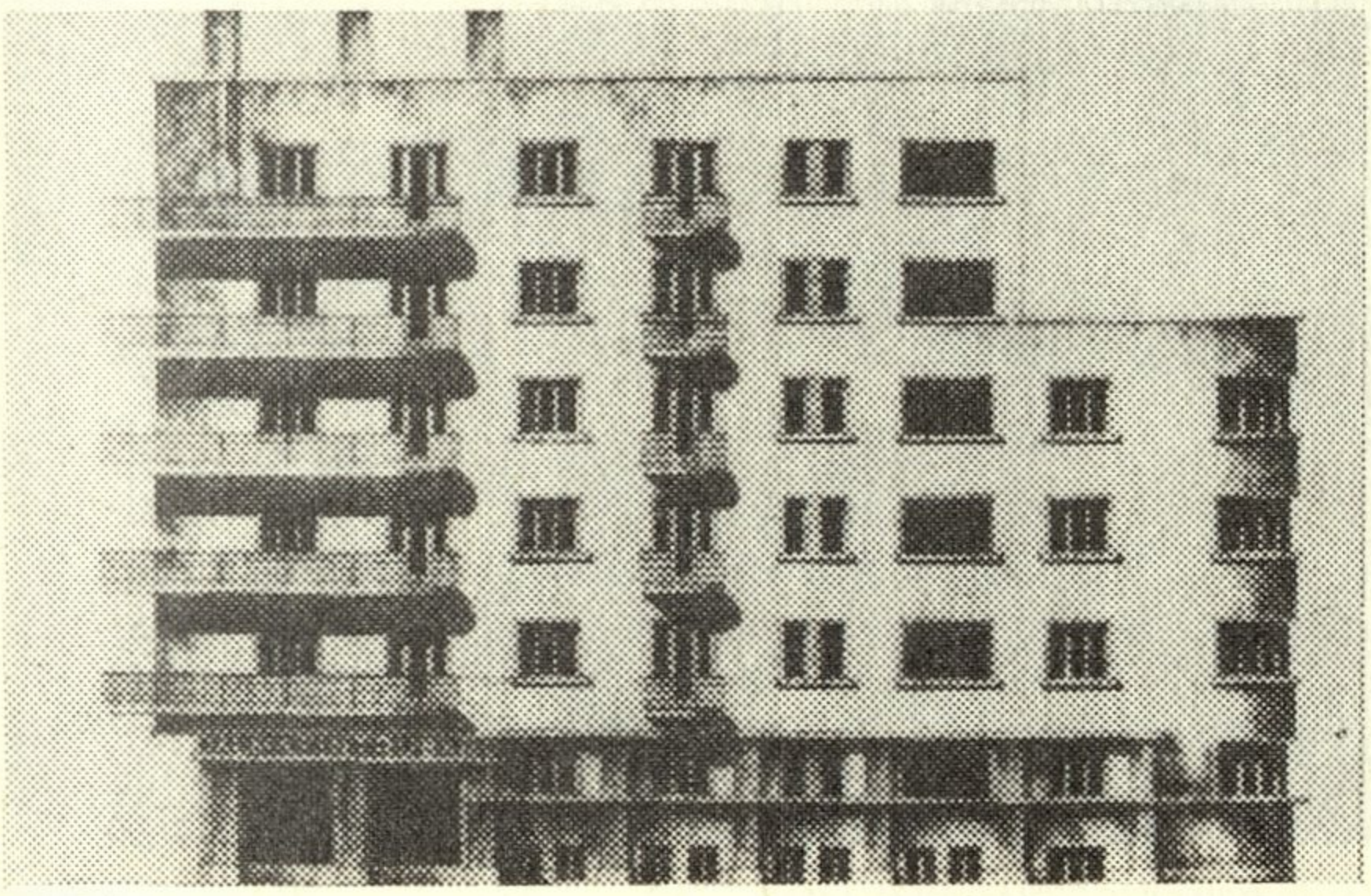


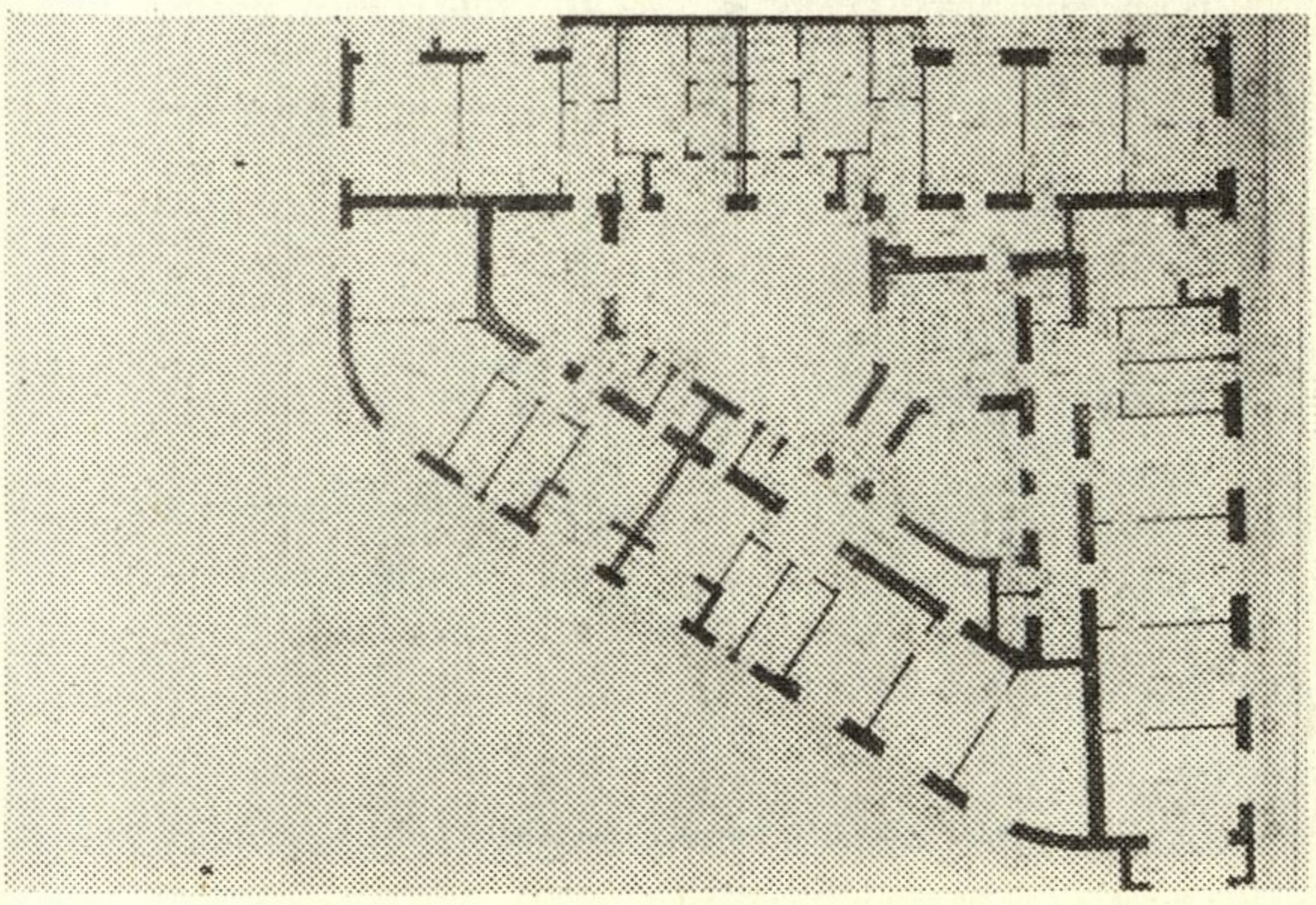


1. pogled s Titove c.
2. pogled s Kidričeve ul.
3. tloris 5. nadstropja (nebotičnik)

Nebotičnik
arh. Vladimir Šubic
1930 - 1933
1931 - 1933
Pokojninski zavod
Kidričeva 1, 3, 5







1. pogled z Igriške ul.
2. fasada ob Gregorčičevi ul.
3. tloris 1. in 2. nadstropja

"Mali nebotičnik" - stanovanjska stavba

arh. Herman Hus

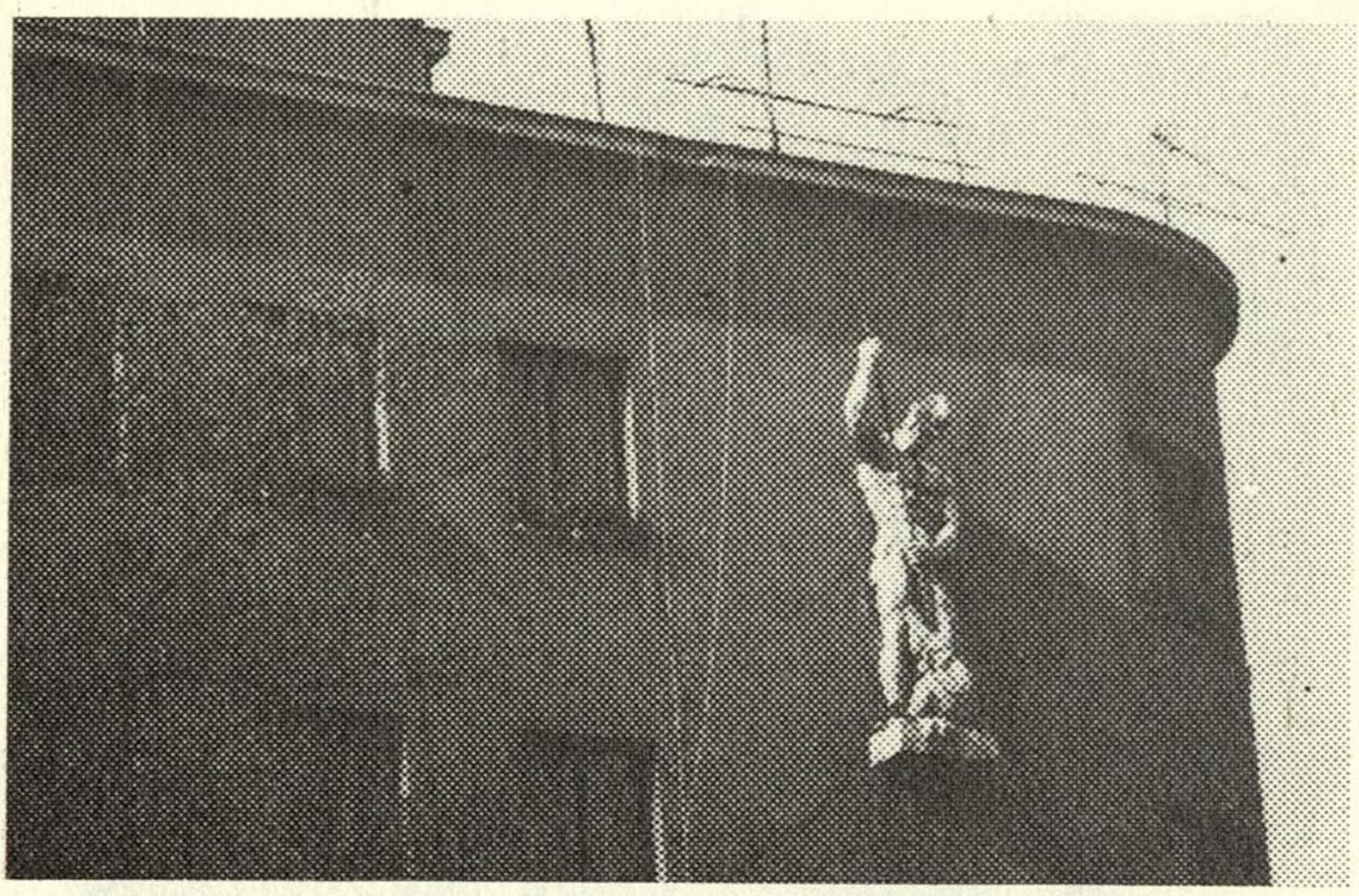
1931

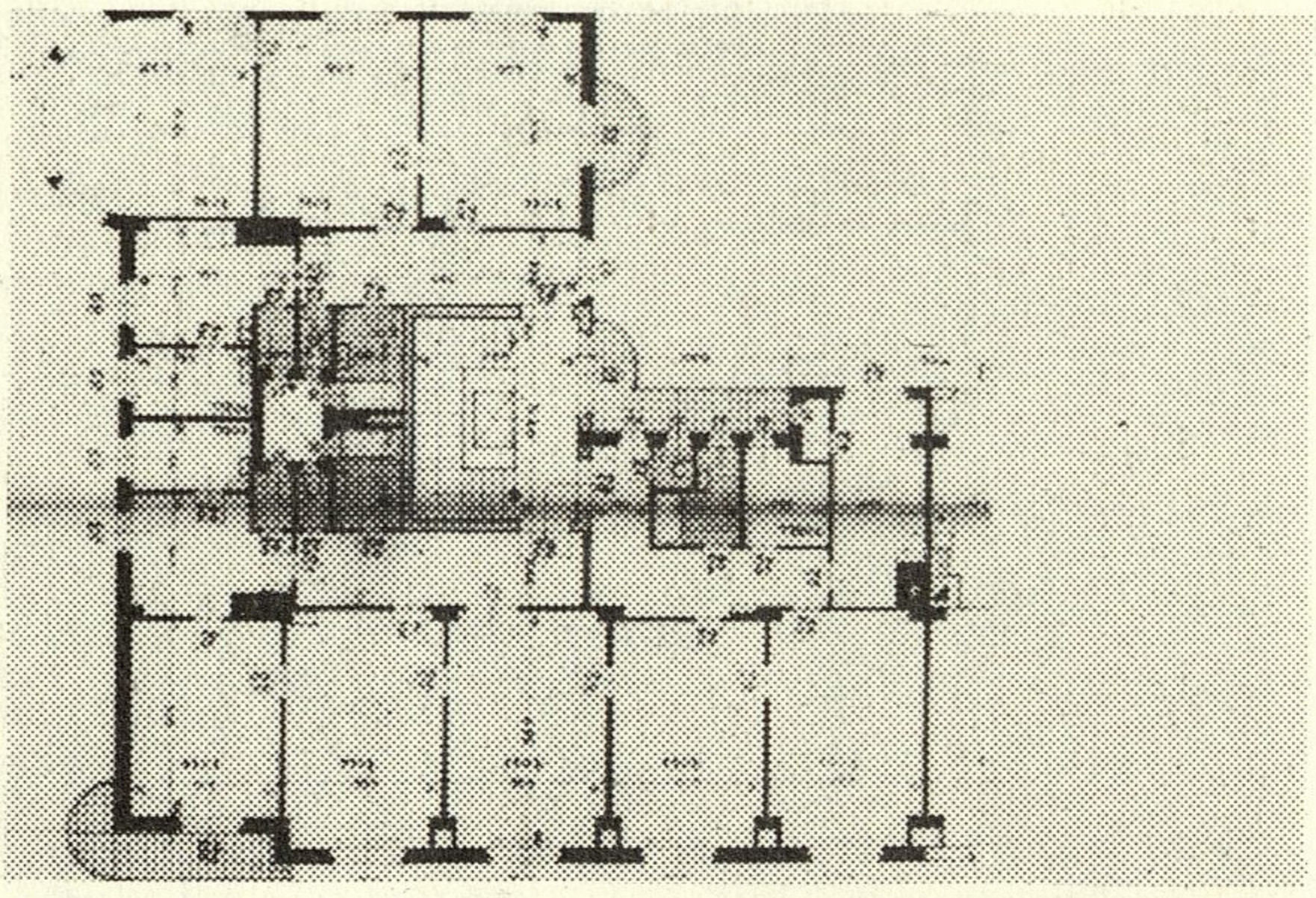
1931

Kranjska hranilnica

Igriška 3



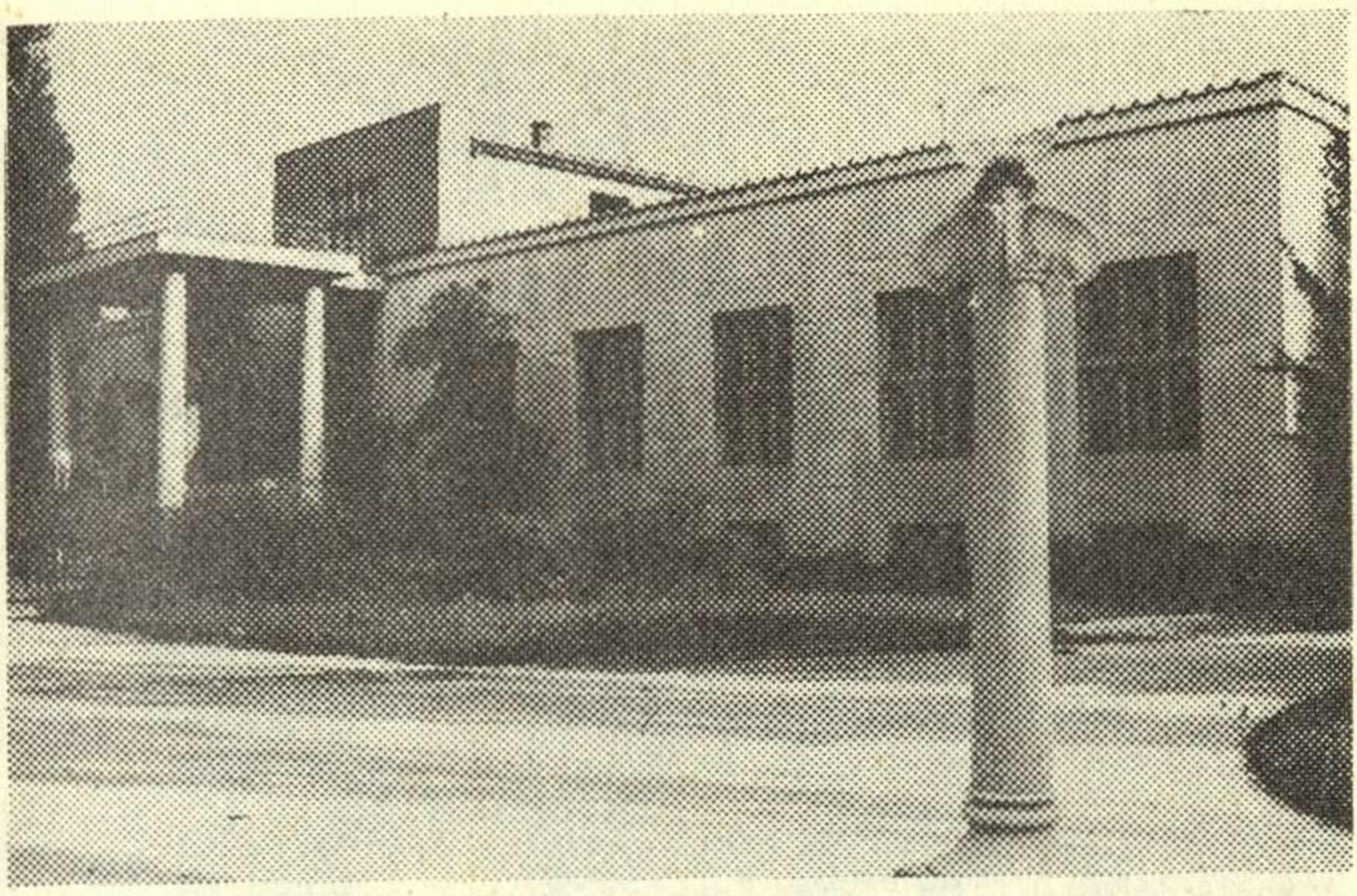


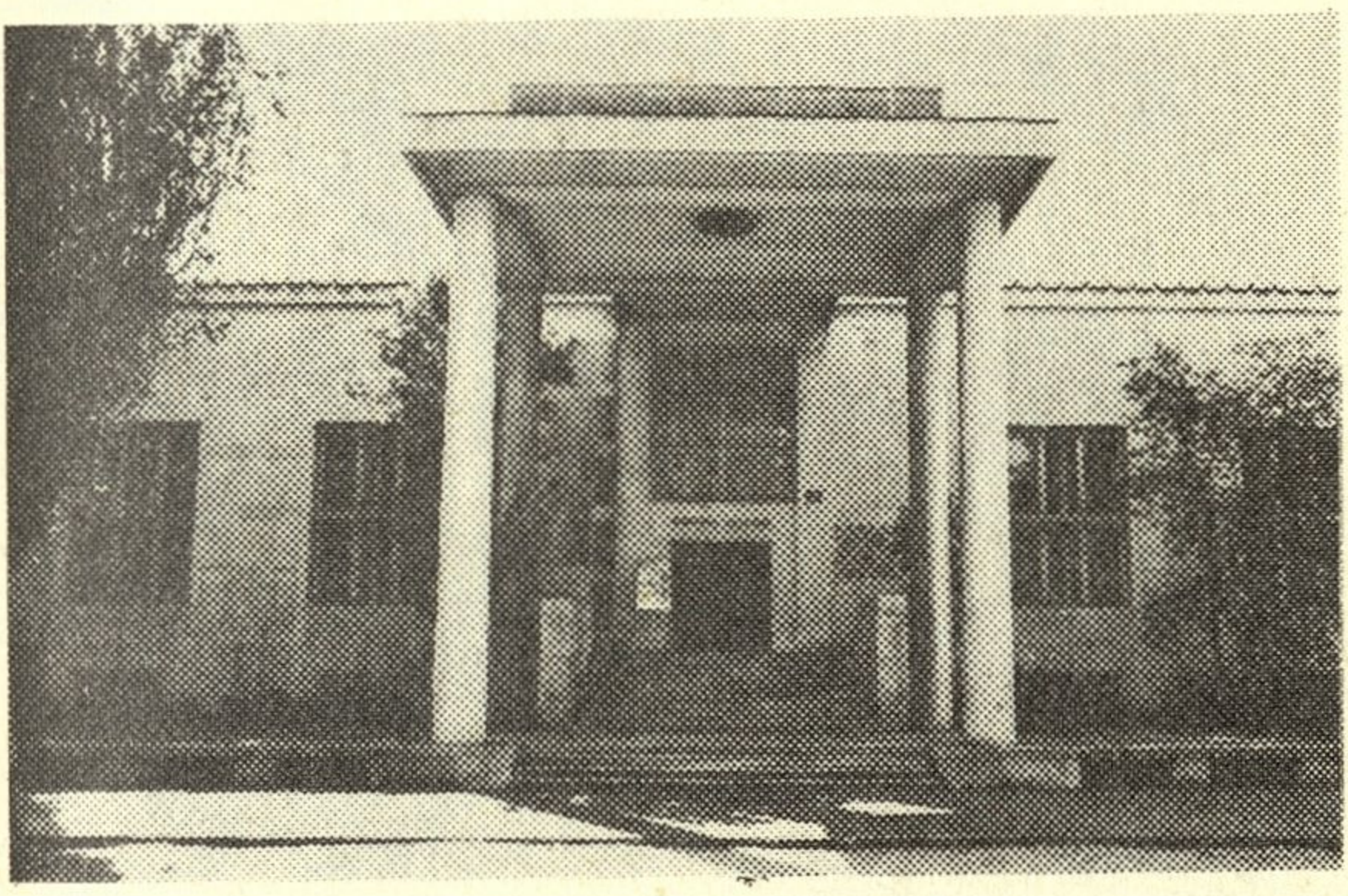


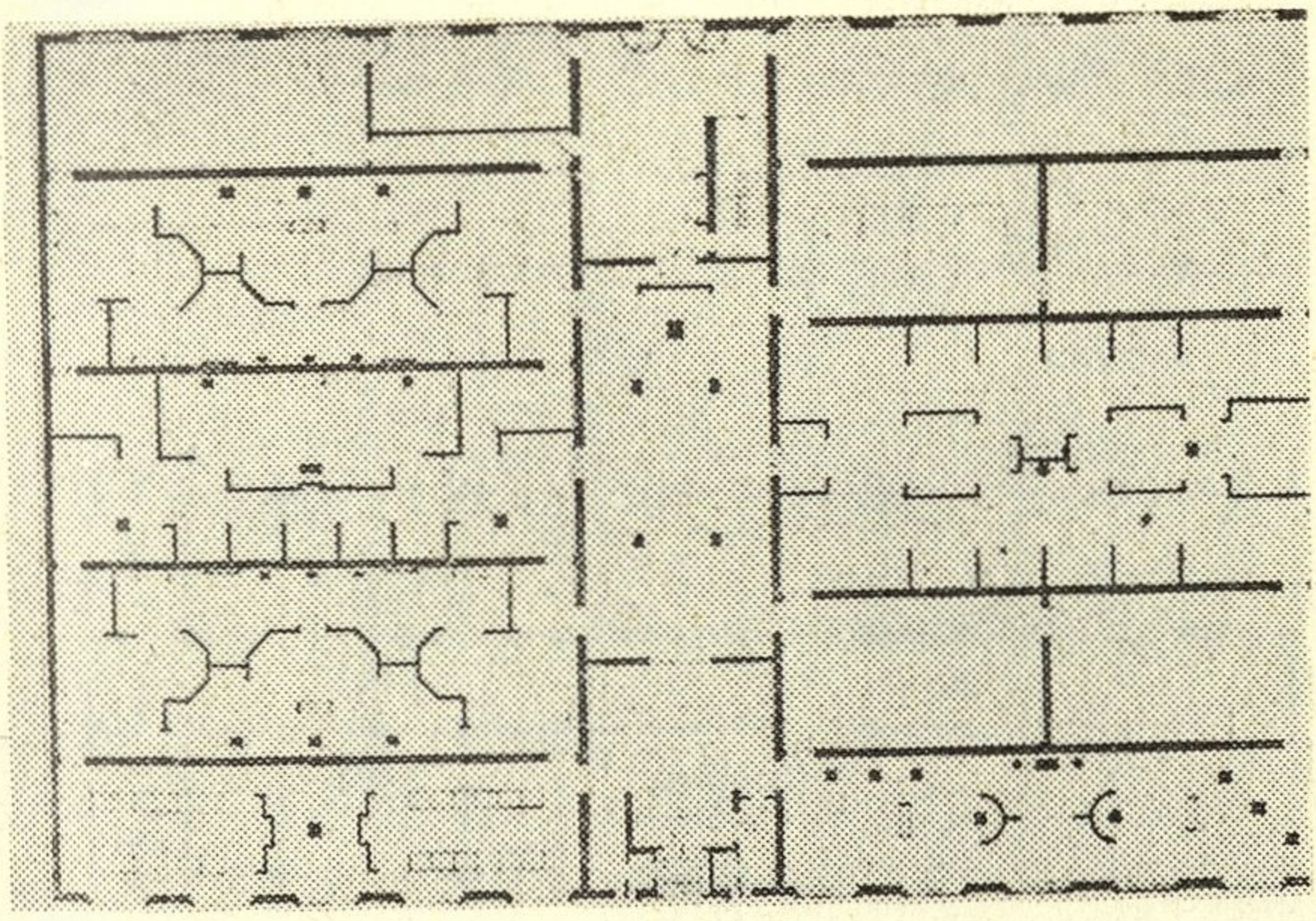
1. pogled s Kidričeve ul.
2. sv. Jurij - plastika na fasadi
3. tloris 1. nadstropja

Djukičev blok
arh. Jože Sivec
1935

Adolf Leo Dukić in Evgen Štern
Kidričeva 4, 6







1. pogled
2. vhod
3. tloris

Moderna galerija

arh. Edvard Ravnikar

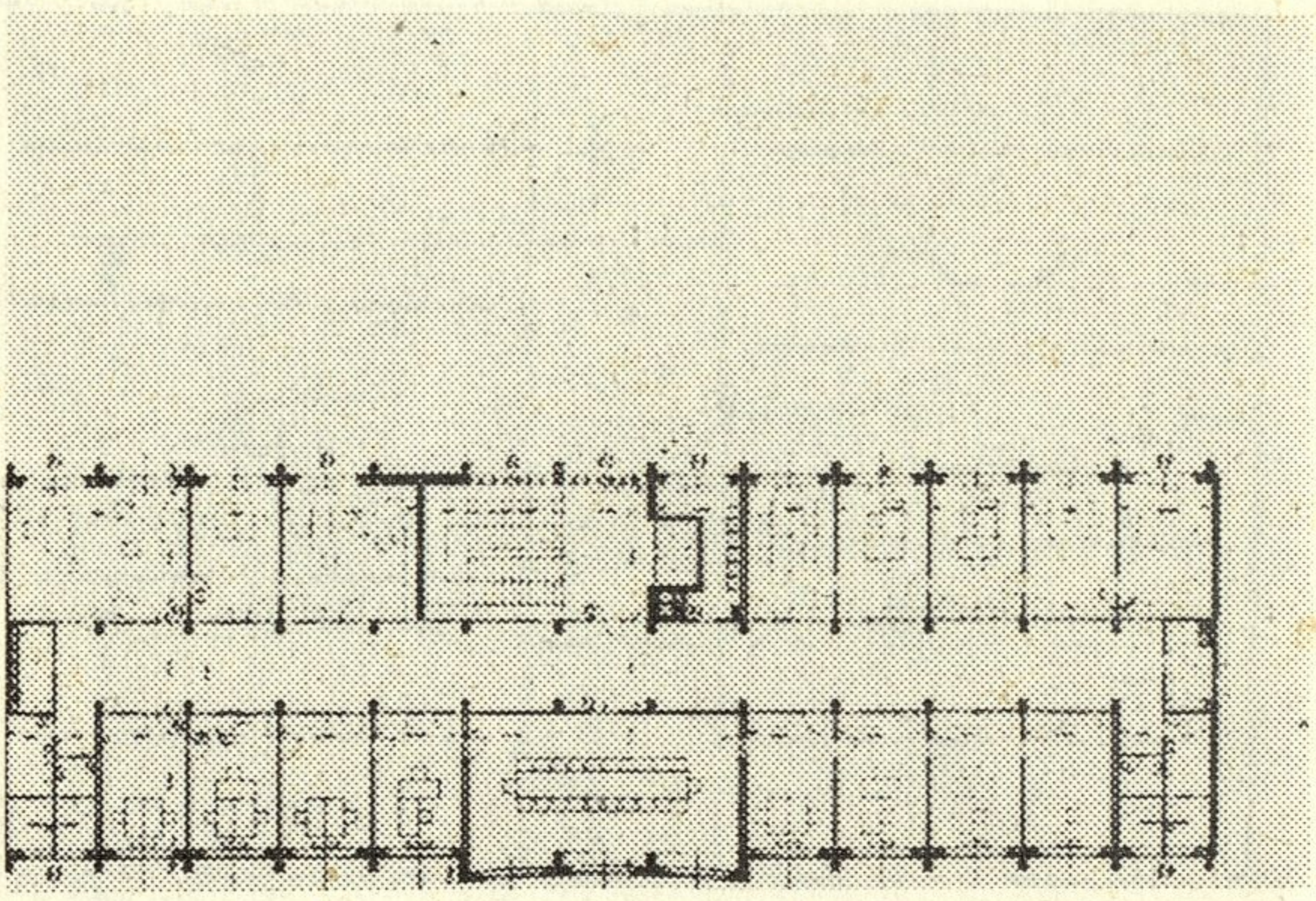
1939

1939 - 1951

Banovina

Cankarjeva 15





1. pogled

3. tloris tipične etaže

Gospodarski svet - Rep. sekretariat za promet in gospodarstvo

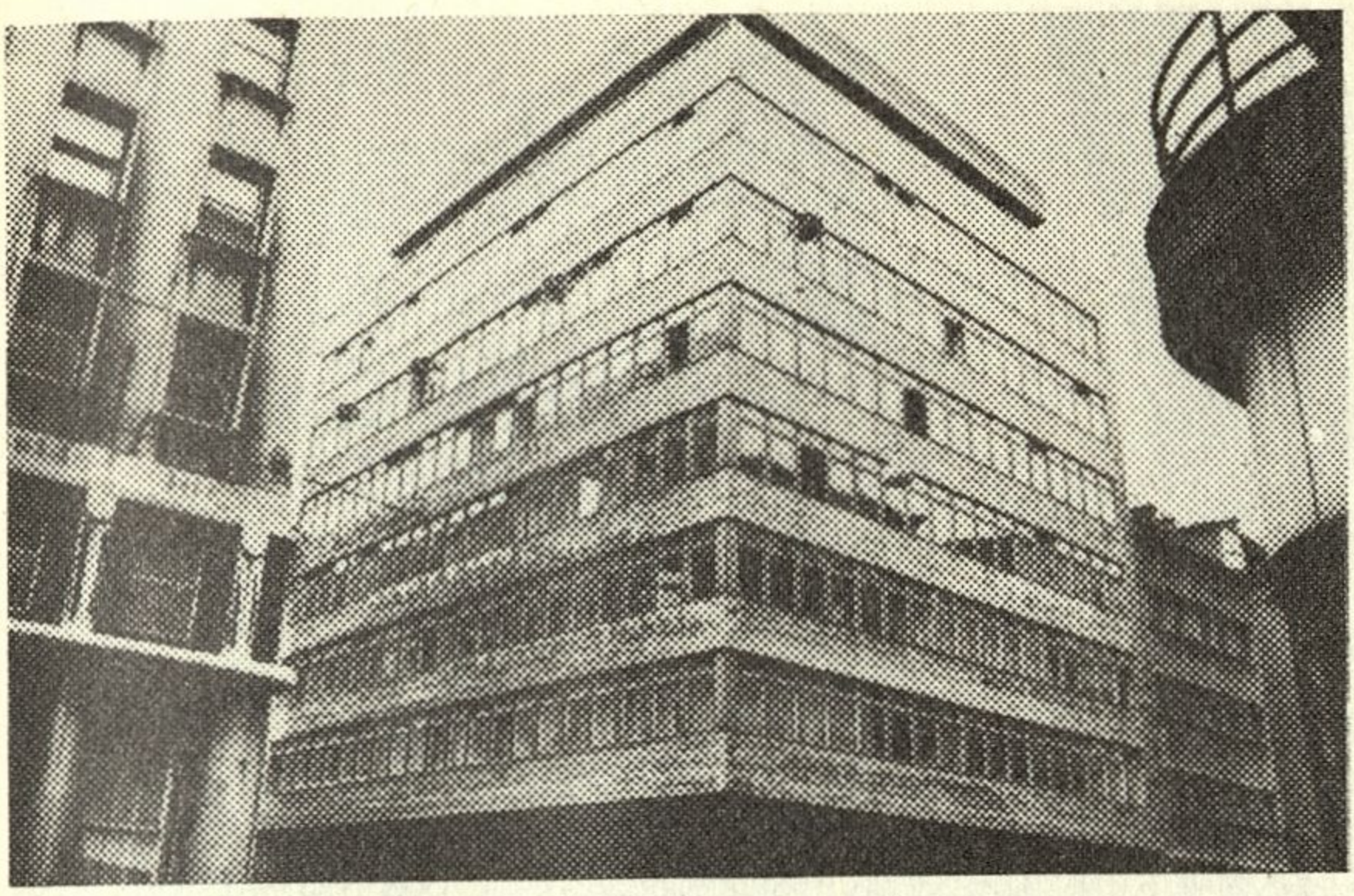
arh. Stanko Rohrman

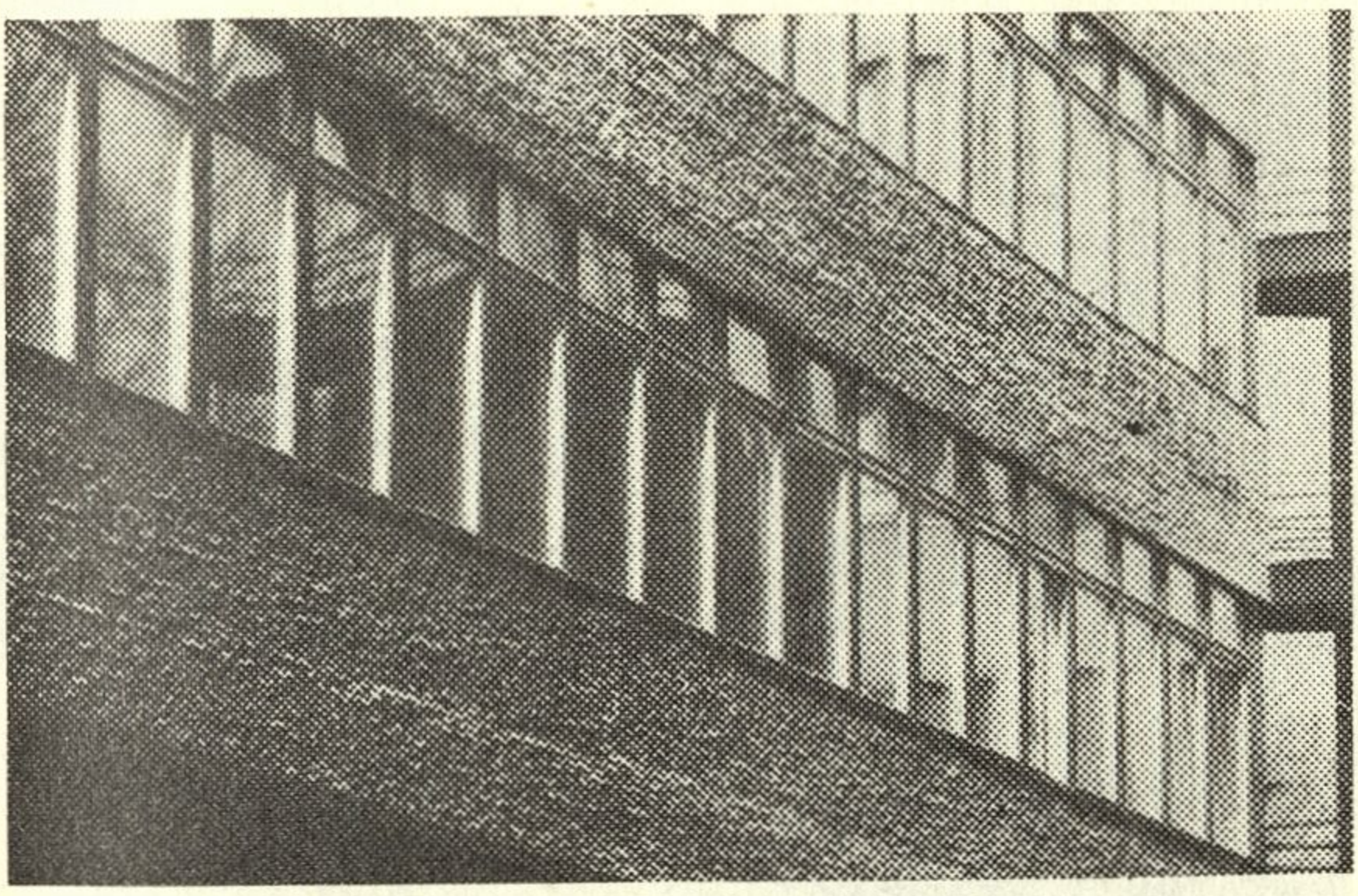
1948

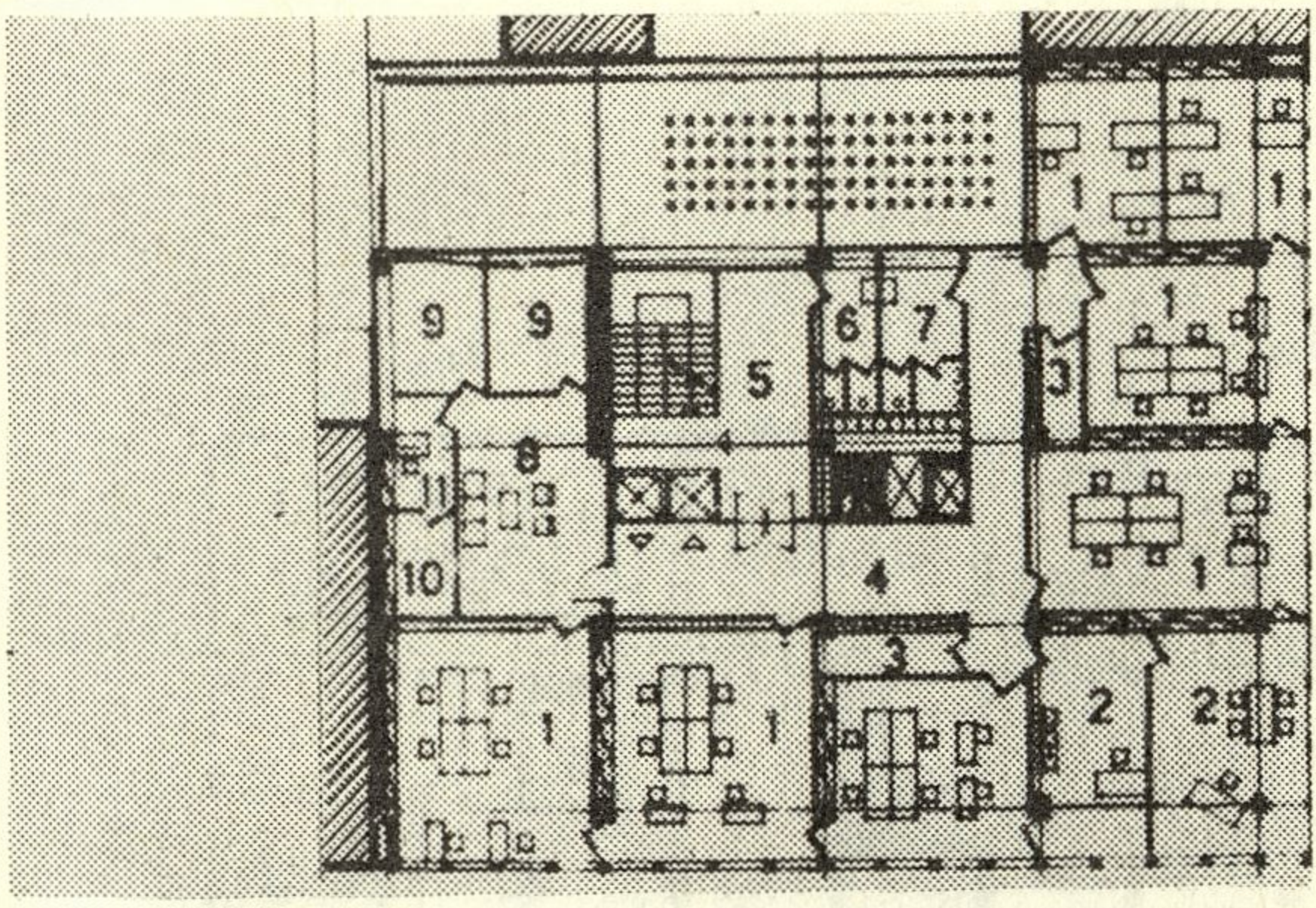
1949

Republiška uprava

Gregorčičeva 25







1. pogled s Kidričeve ul.
2. zasteklitve
3. tloris tipične etaže

Poslovna stavba Impex

arh. Edo Mihevc

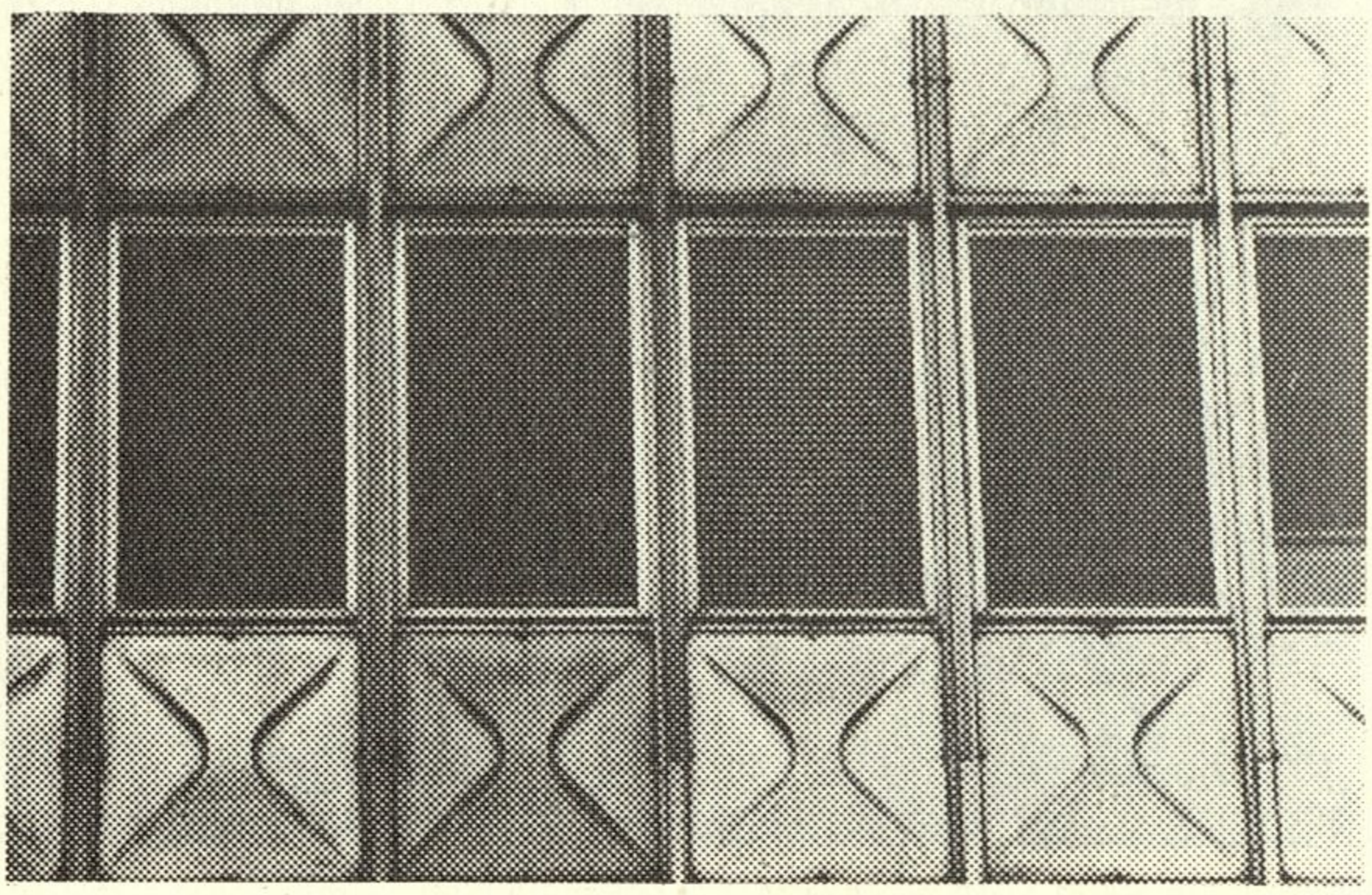
1953

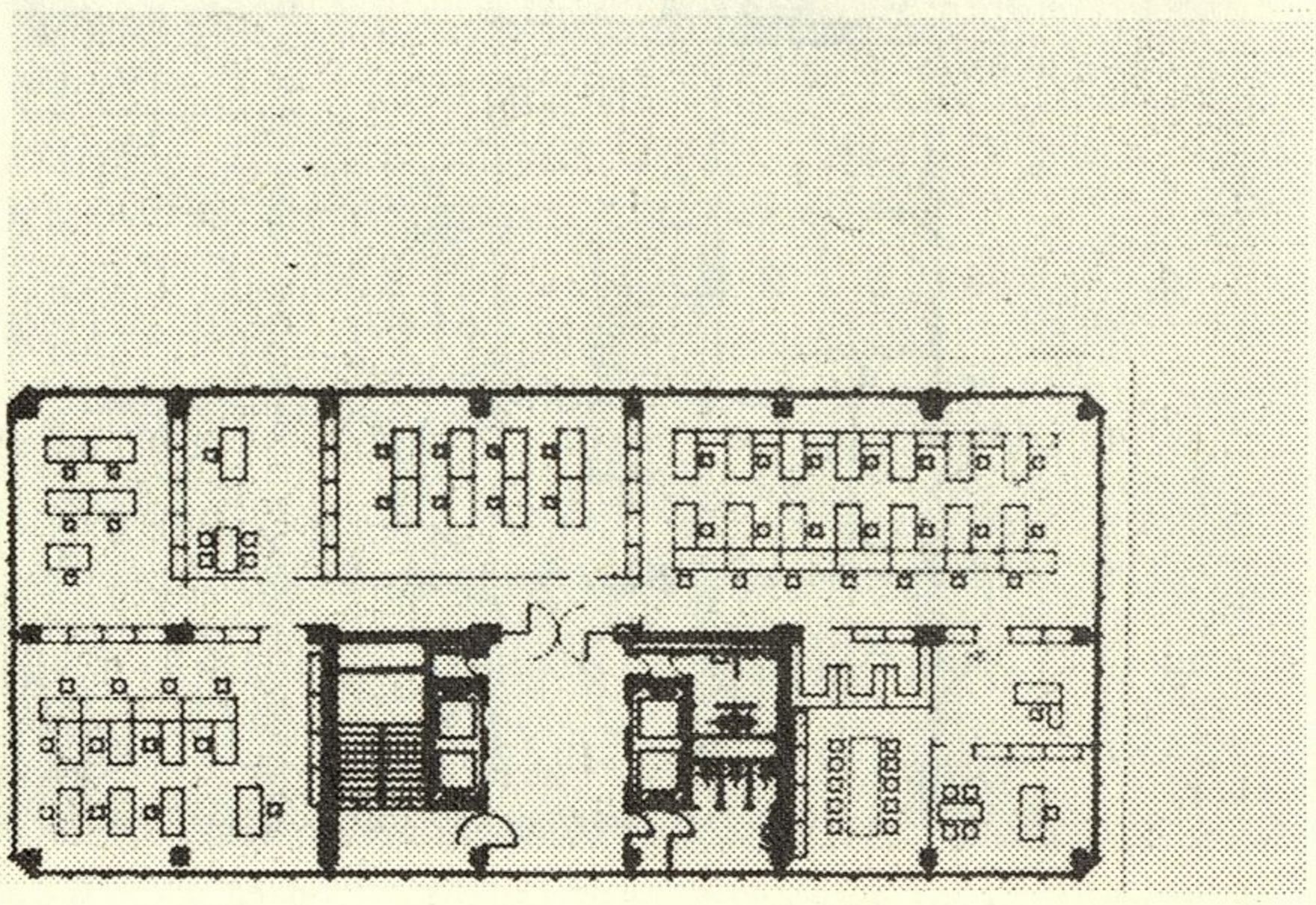
1955

Impex, Ljubljana

Beethovnova 11







1. pogled z Ajdovščine
2. obešena fasada - aluminij
3. tloris tipične etaže

Poslovna zgradba Metalke

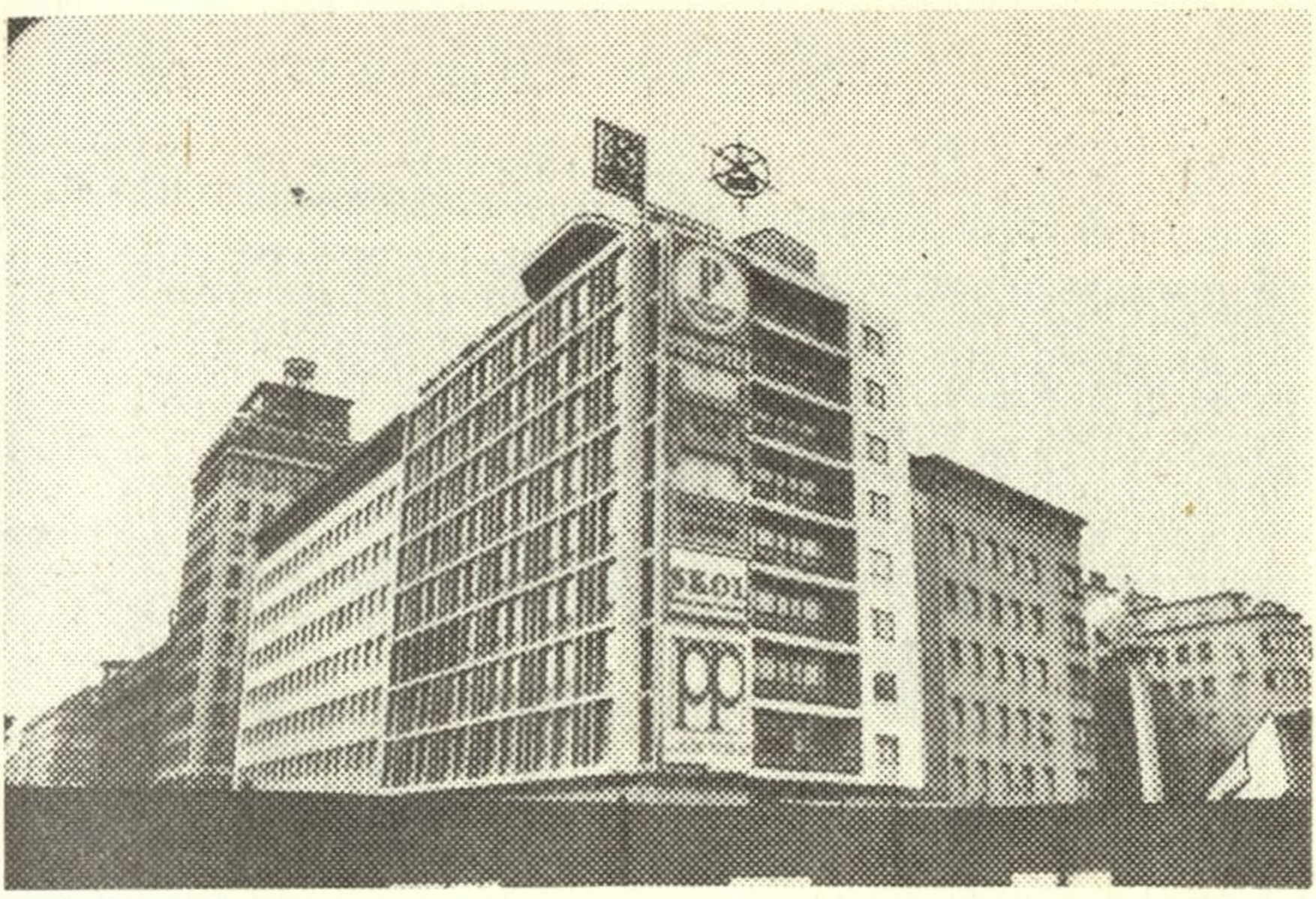
arh. Edo Mihevc

1959

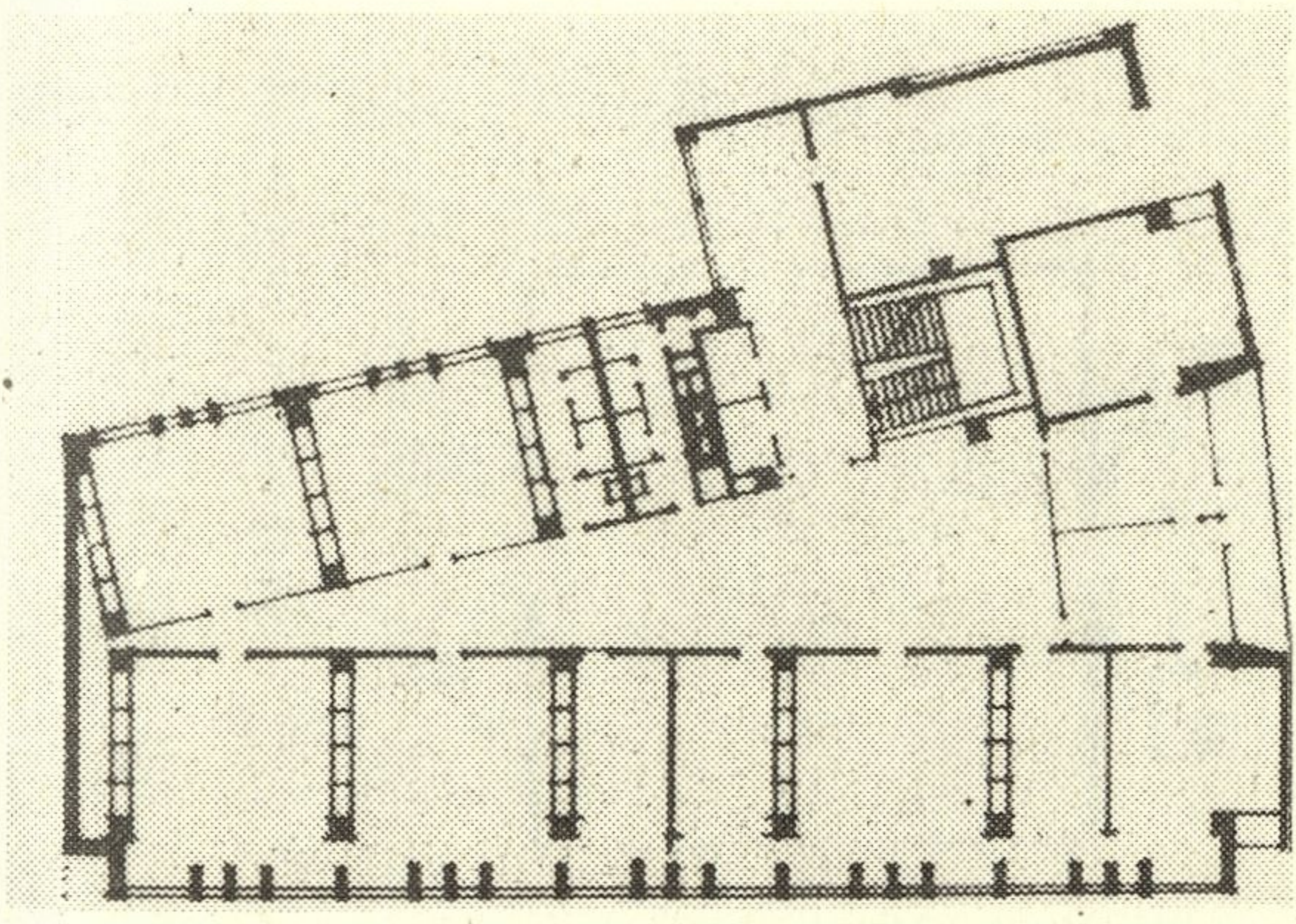
1963

Metalka, Ljubljana

Dalmatinova 2

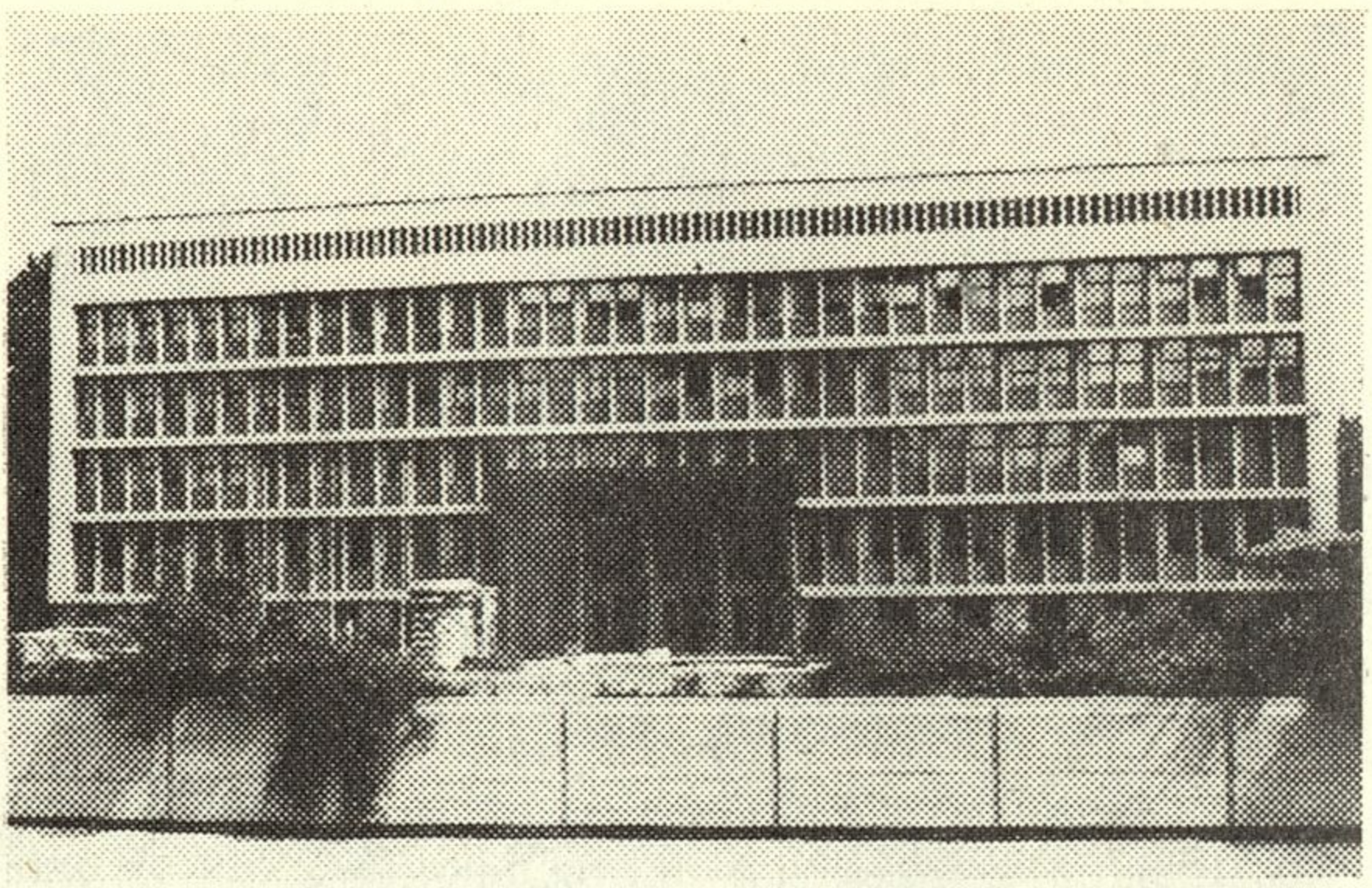


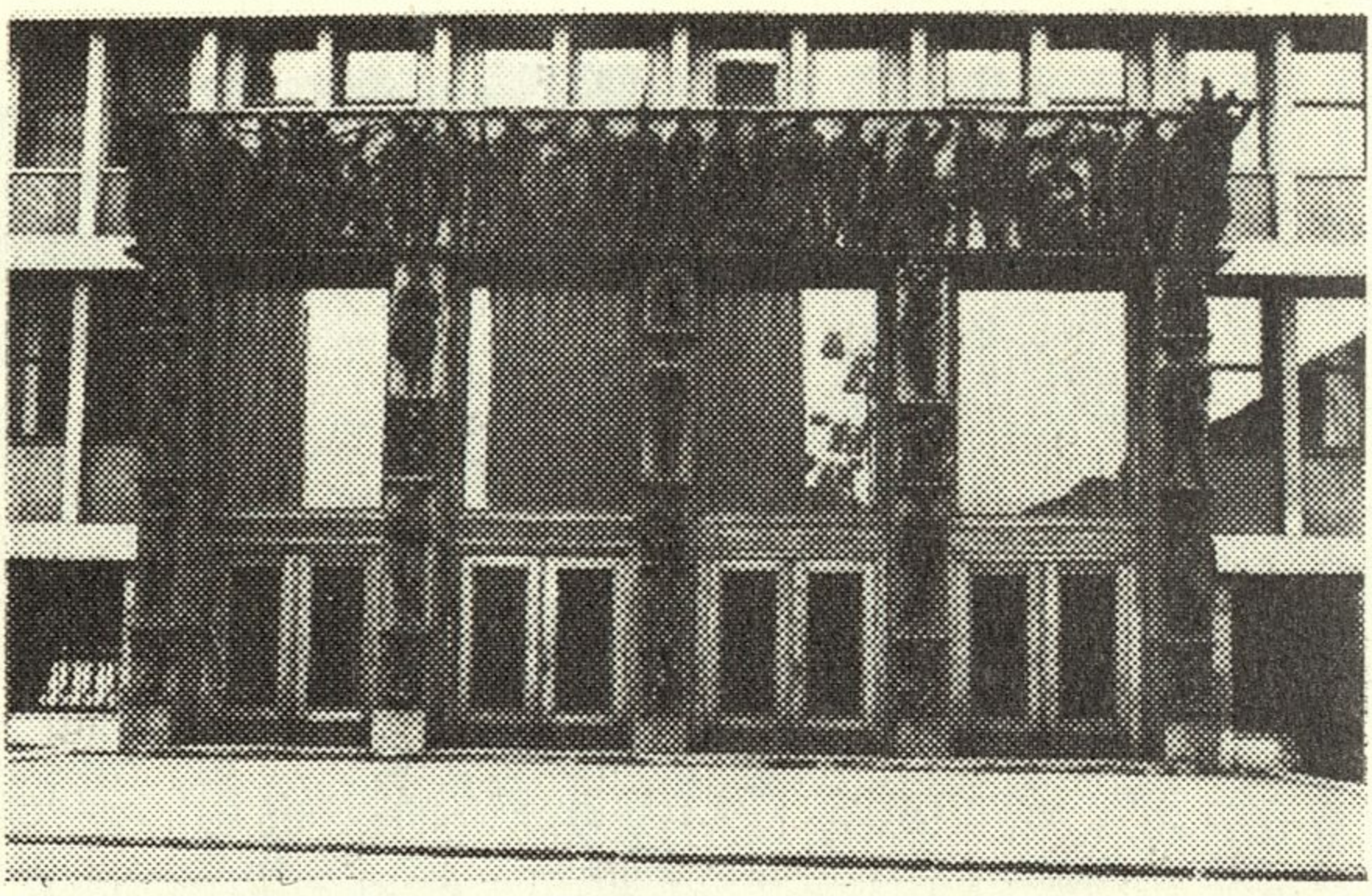




1. pogled z Ajdovščine
2. detajl fasade
3. tloris tipične etaže

Palača glavne zadružne zveze
arh. Emil Medvešček
1954
1955 - 1956
Glavna zadružna zveza, Ljubljana
Titova 19





1. pogled s Šubičeva ul.
2. portal (Zdenko Kalin in Karel Putrih)

Poslopje Ljudske skupščine SRS

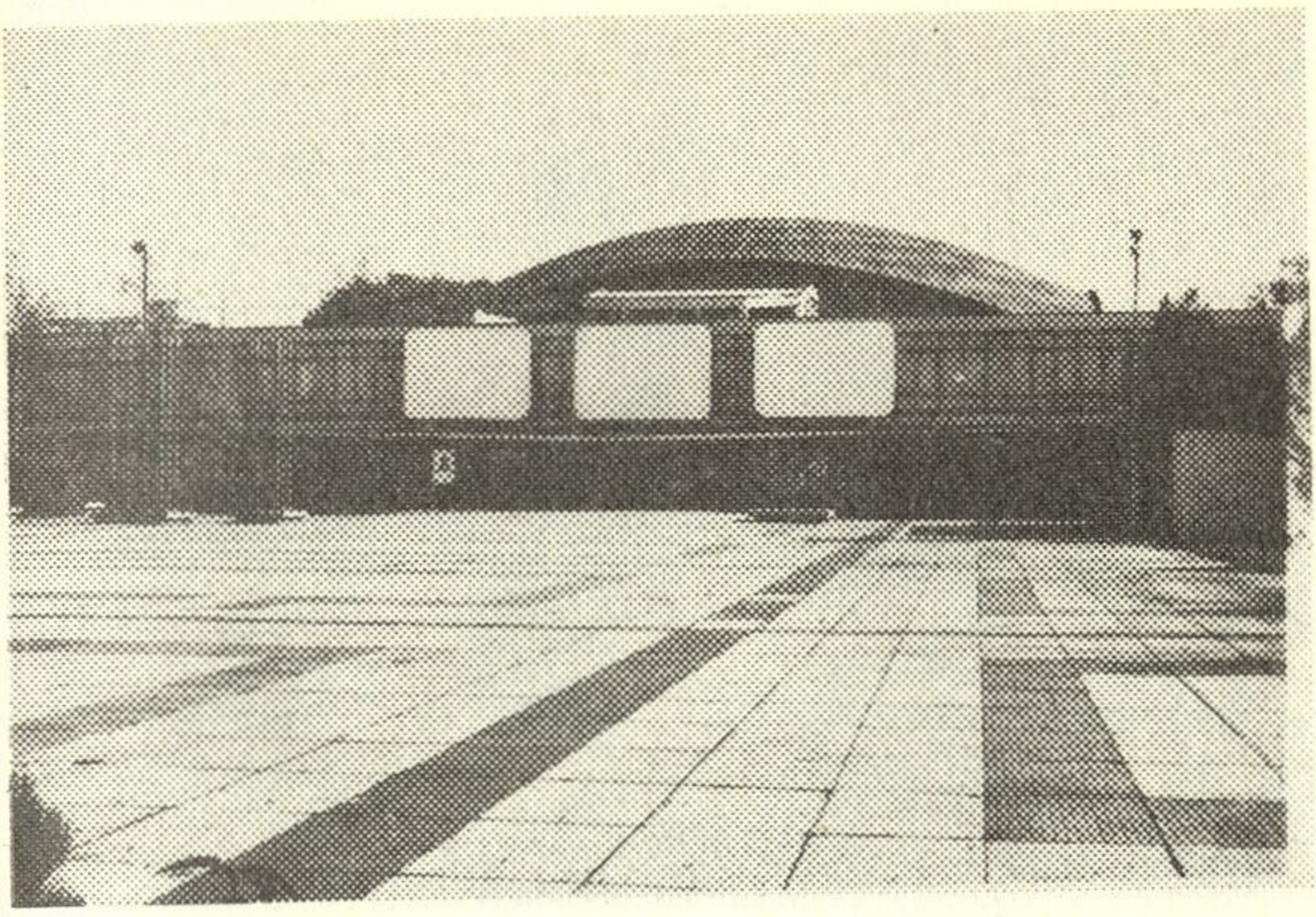
arh. Vinko Glanz

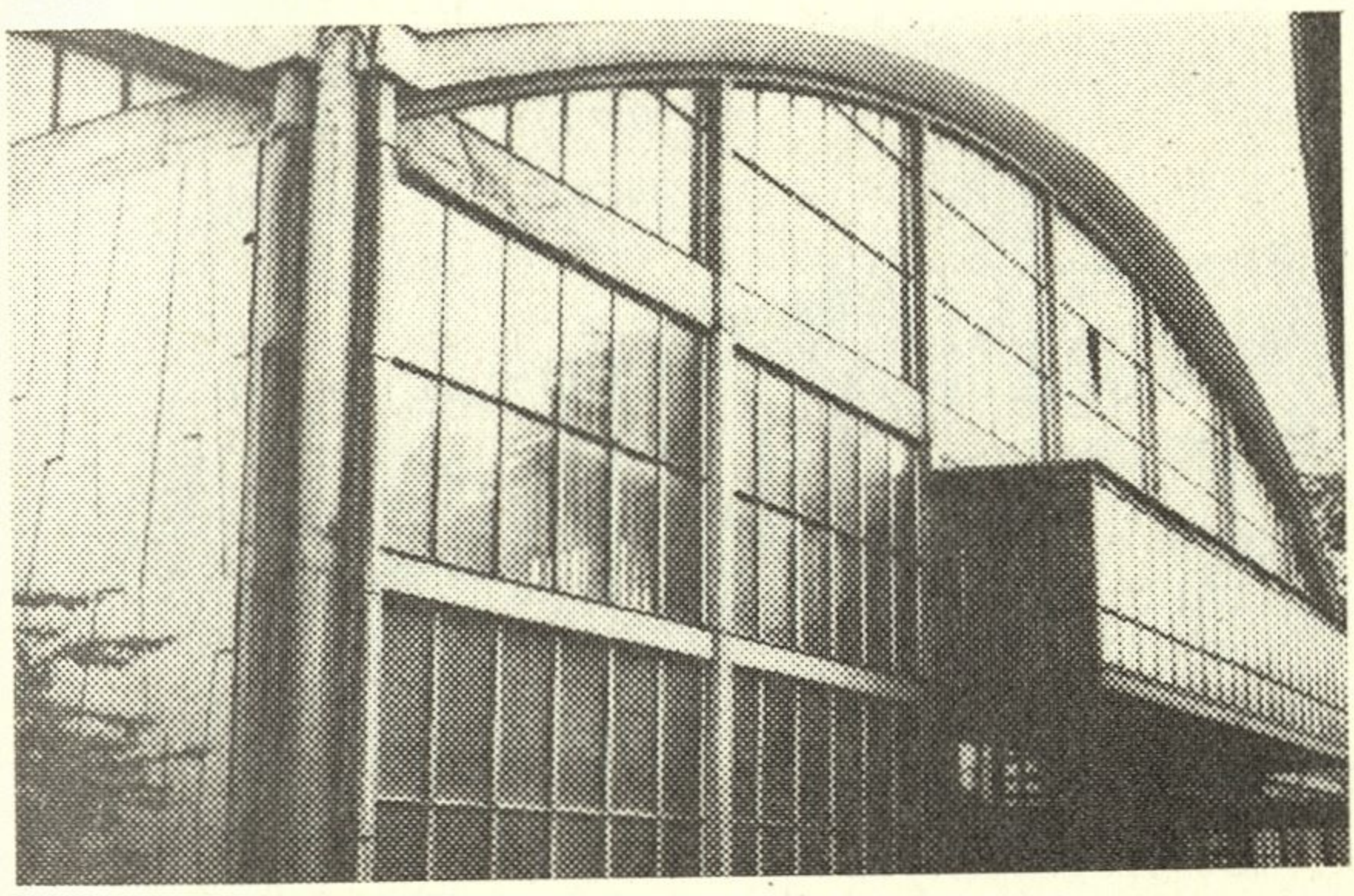
1954 -

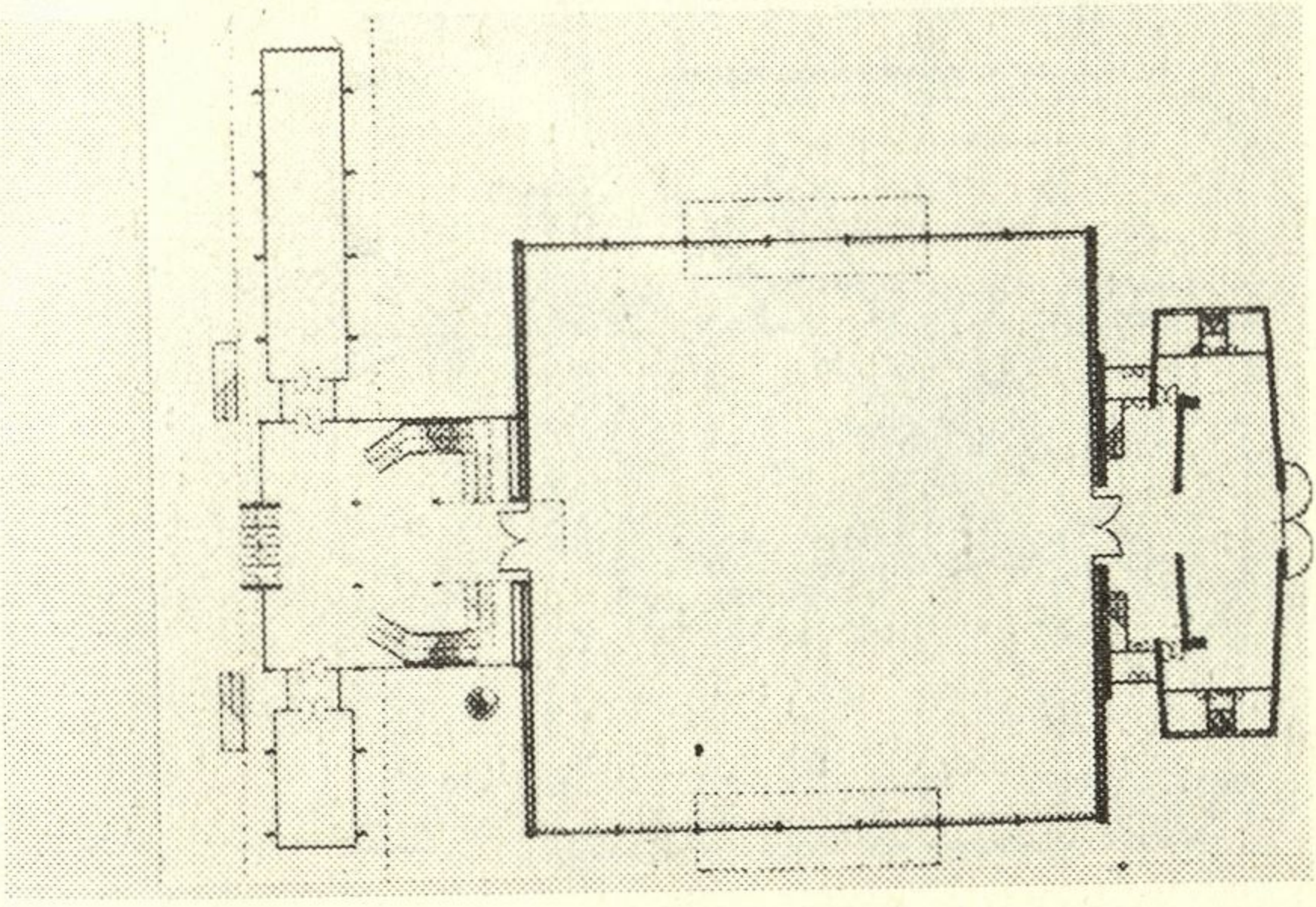
1958 - 1960

Skupščina SRS

Šubičeva 4







1. pogled s Titove c.
2. velika dvorana
3. tloris

Dvorana A Gospodarskega razstavišča

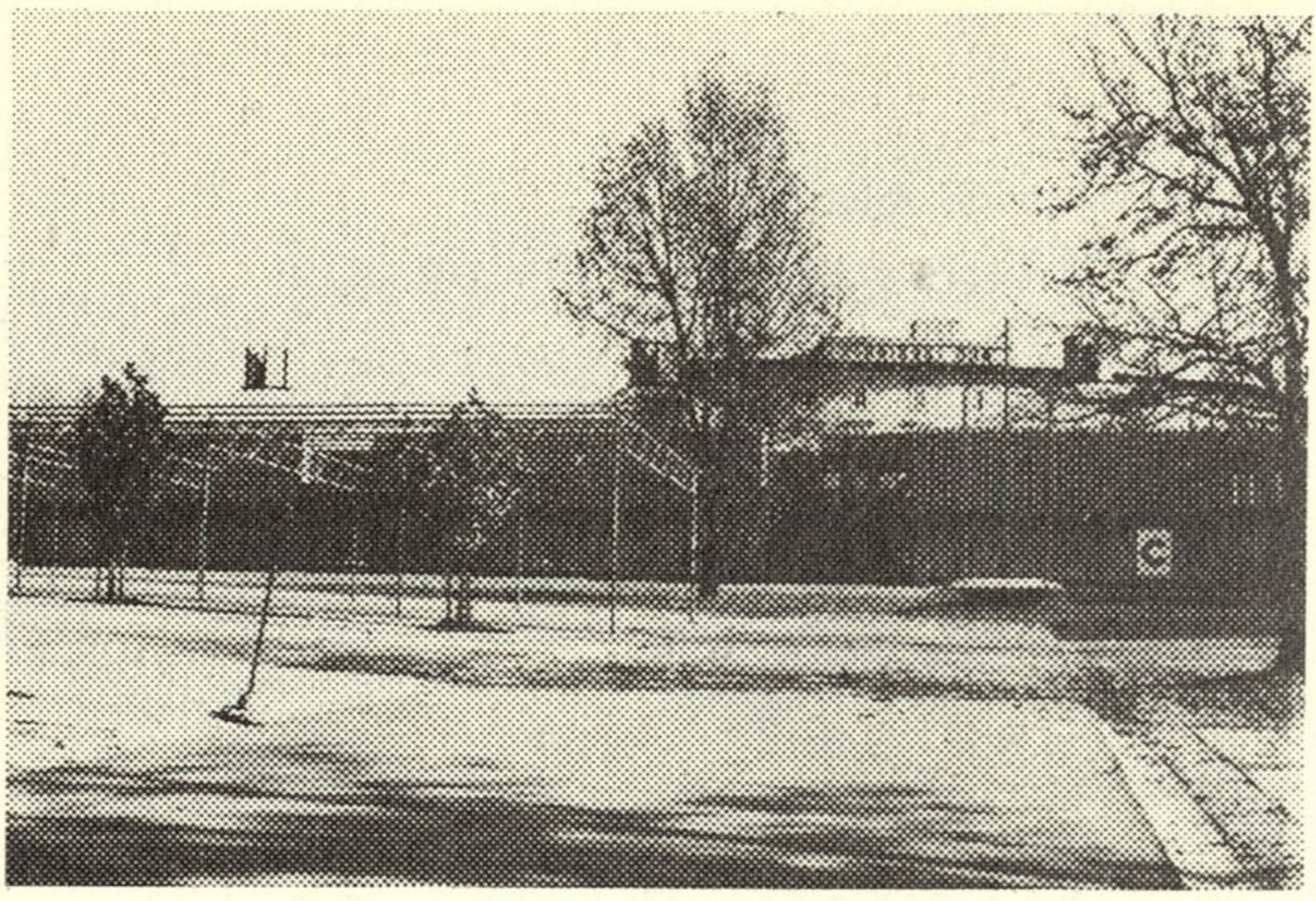
arhitekti: B . Simčič, I. Arnautović, M. Miheličč

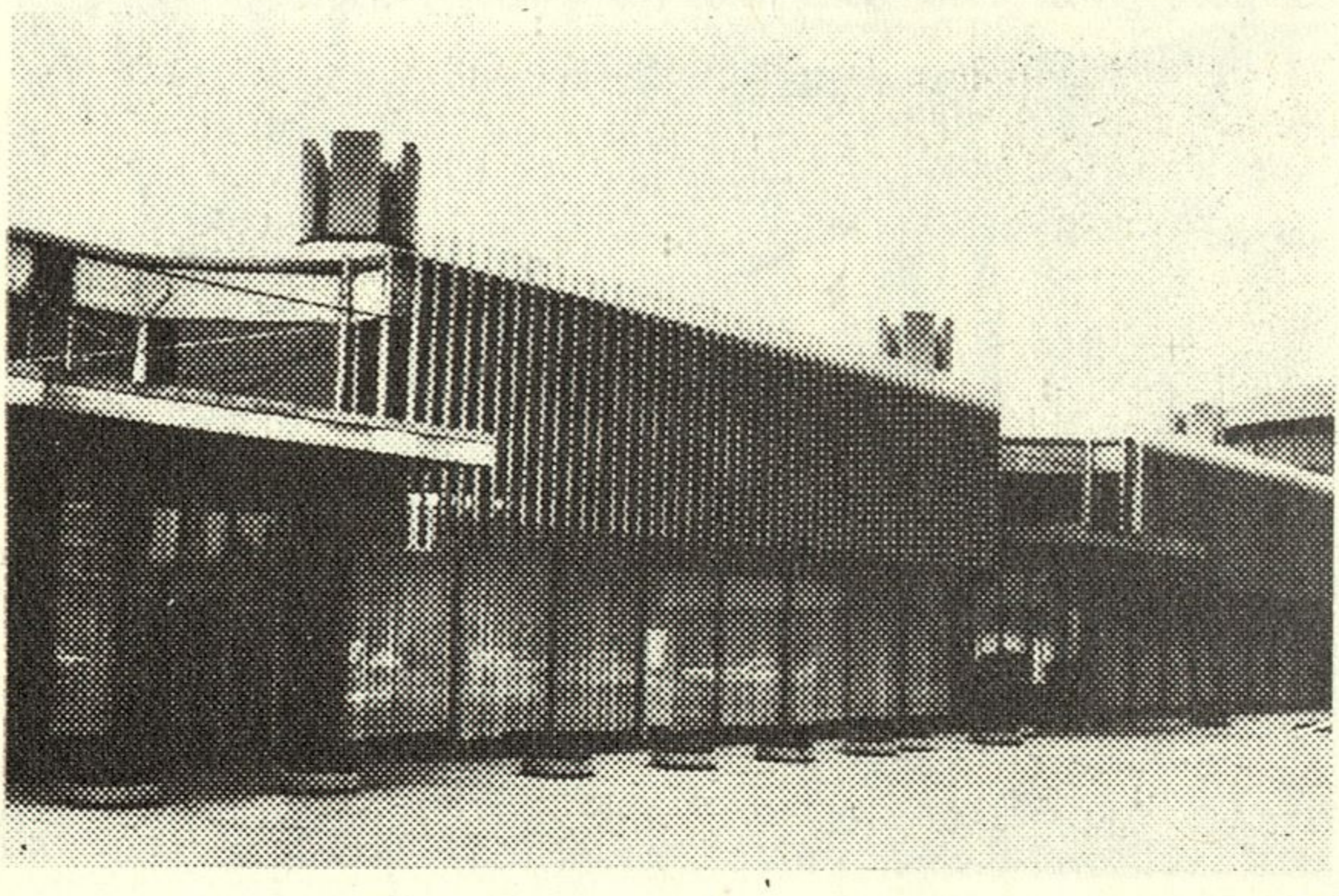
1954 -

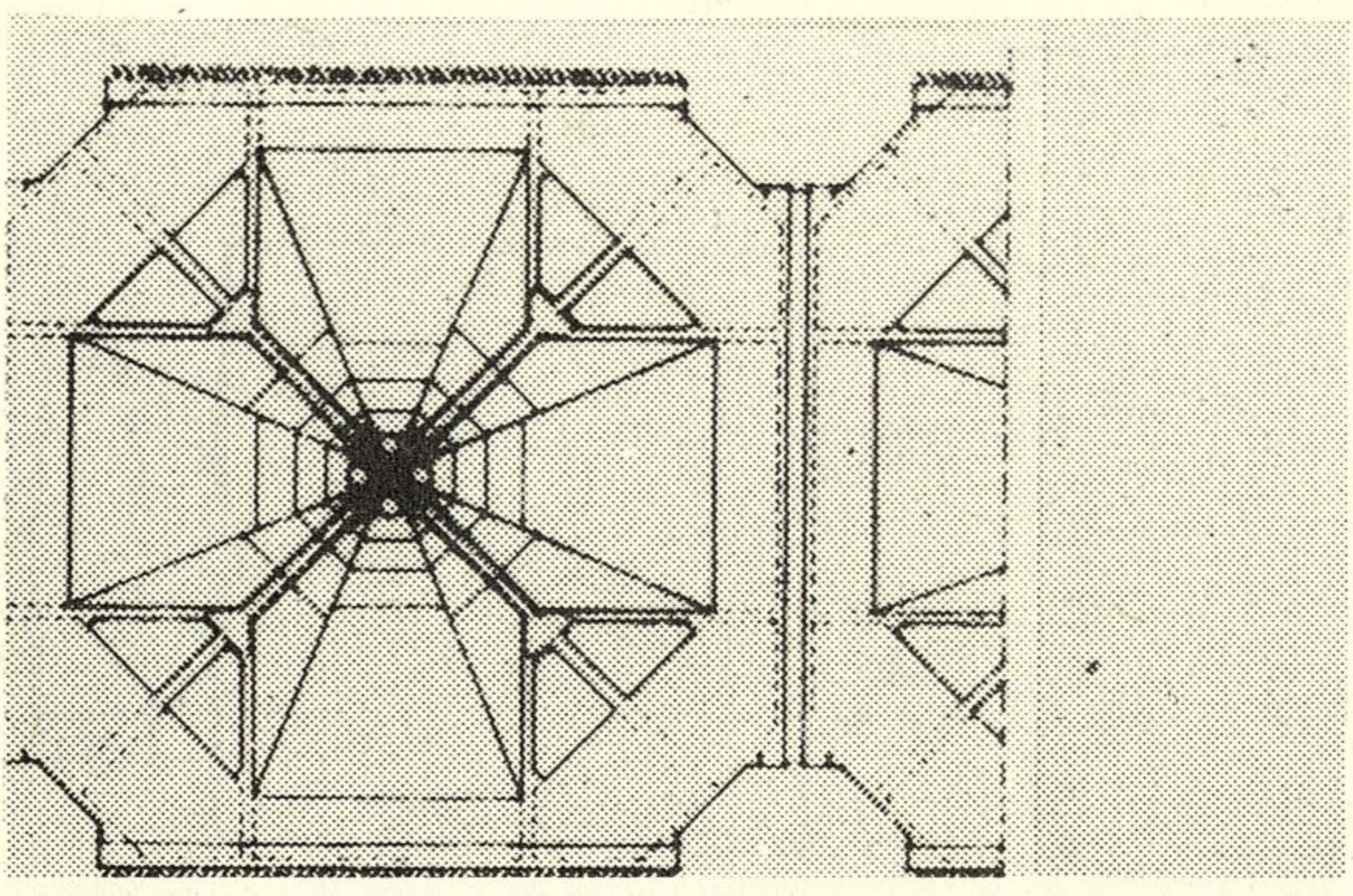
1954 - 1958

Gospodarsko razstavišče, Ljubljana

Titova 5o







1. pogled na celoto
2. pogled
3. tloris paviljona

Razstavni paviljoni C na Gospodarskem razstavišču

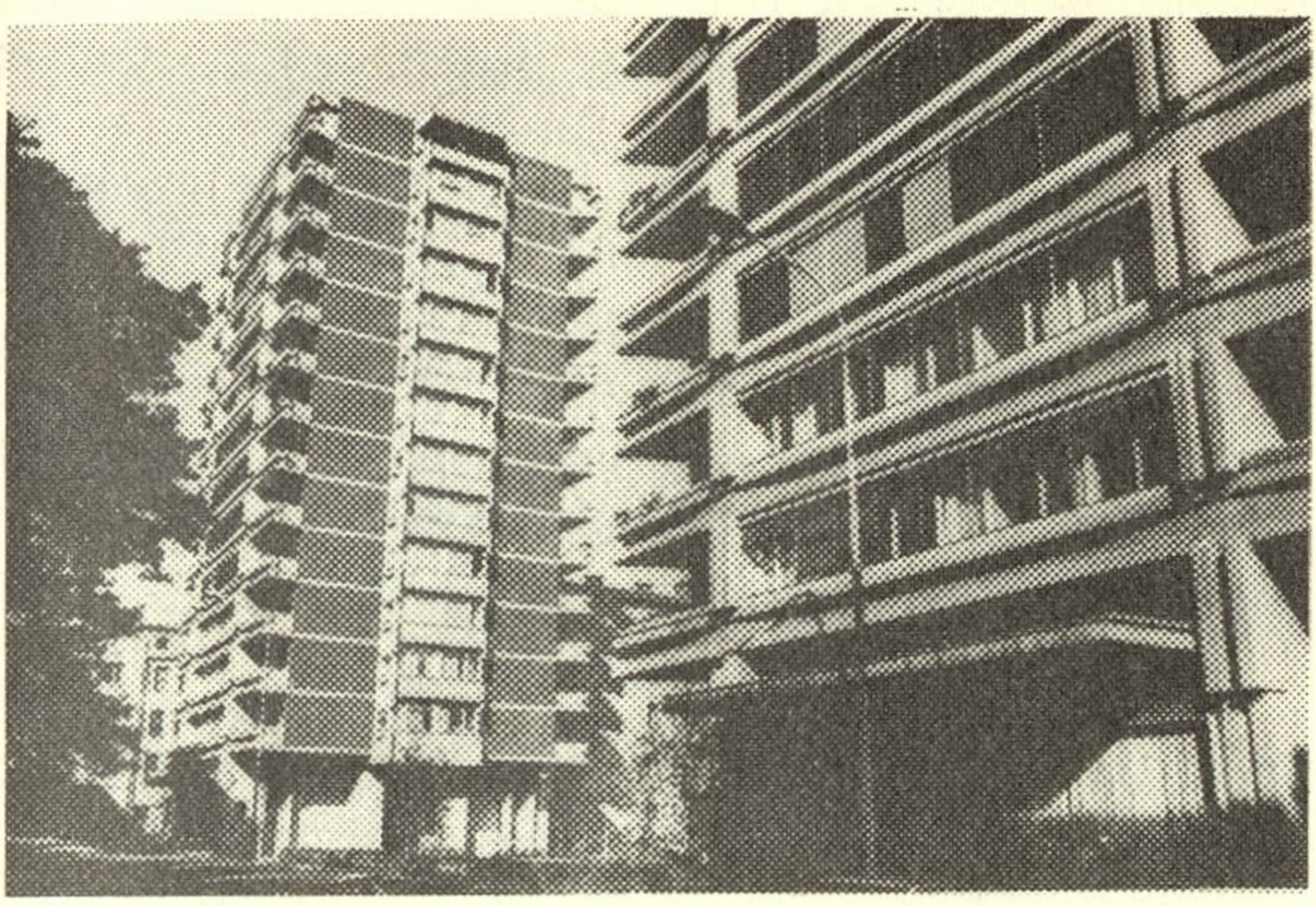
arh. Milan Mihelič

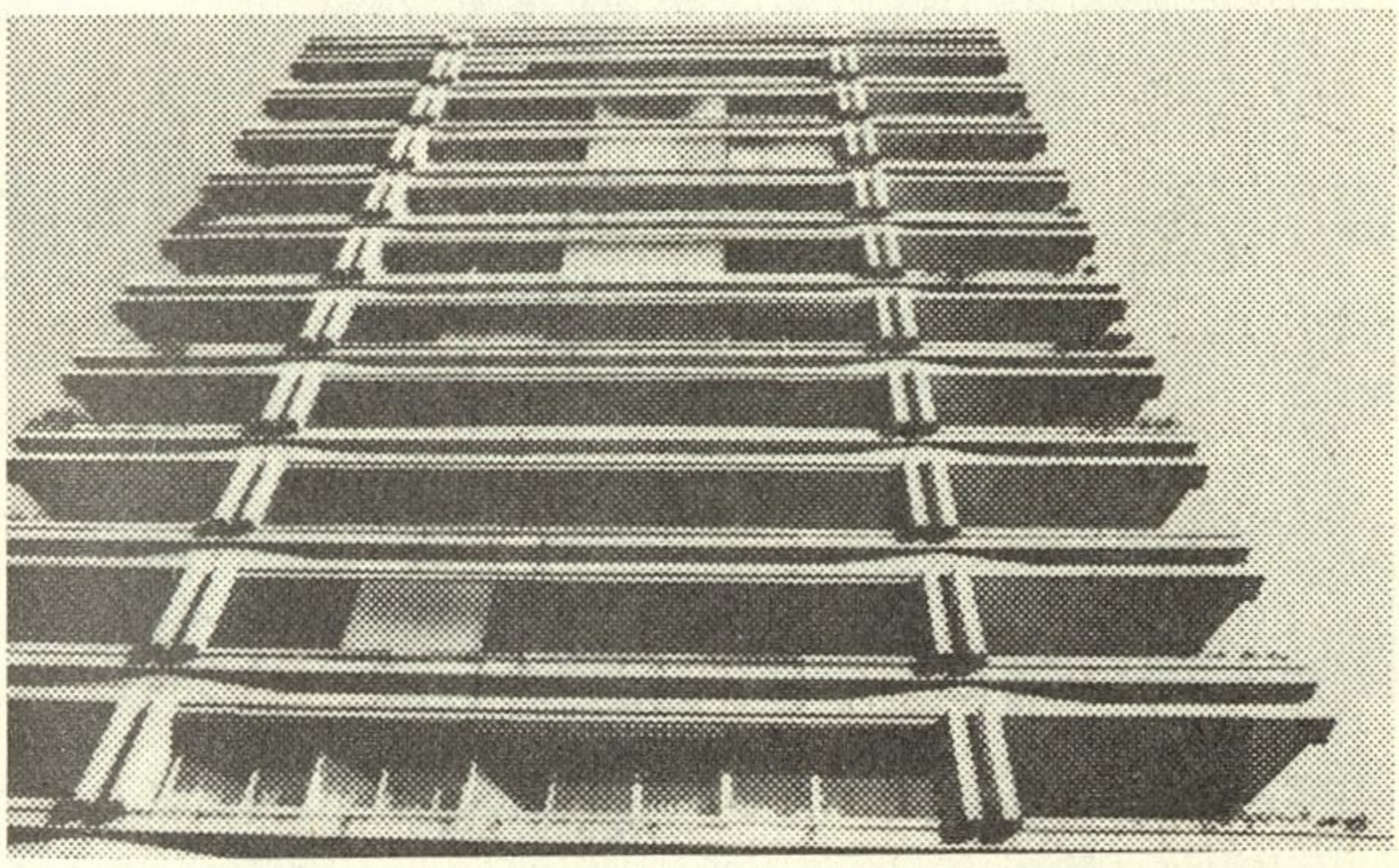
1966

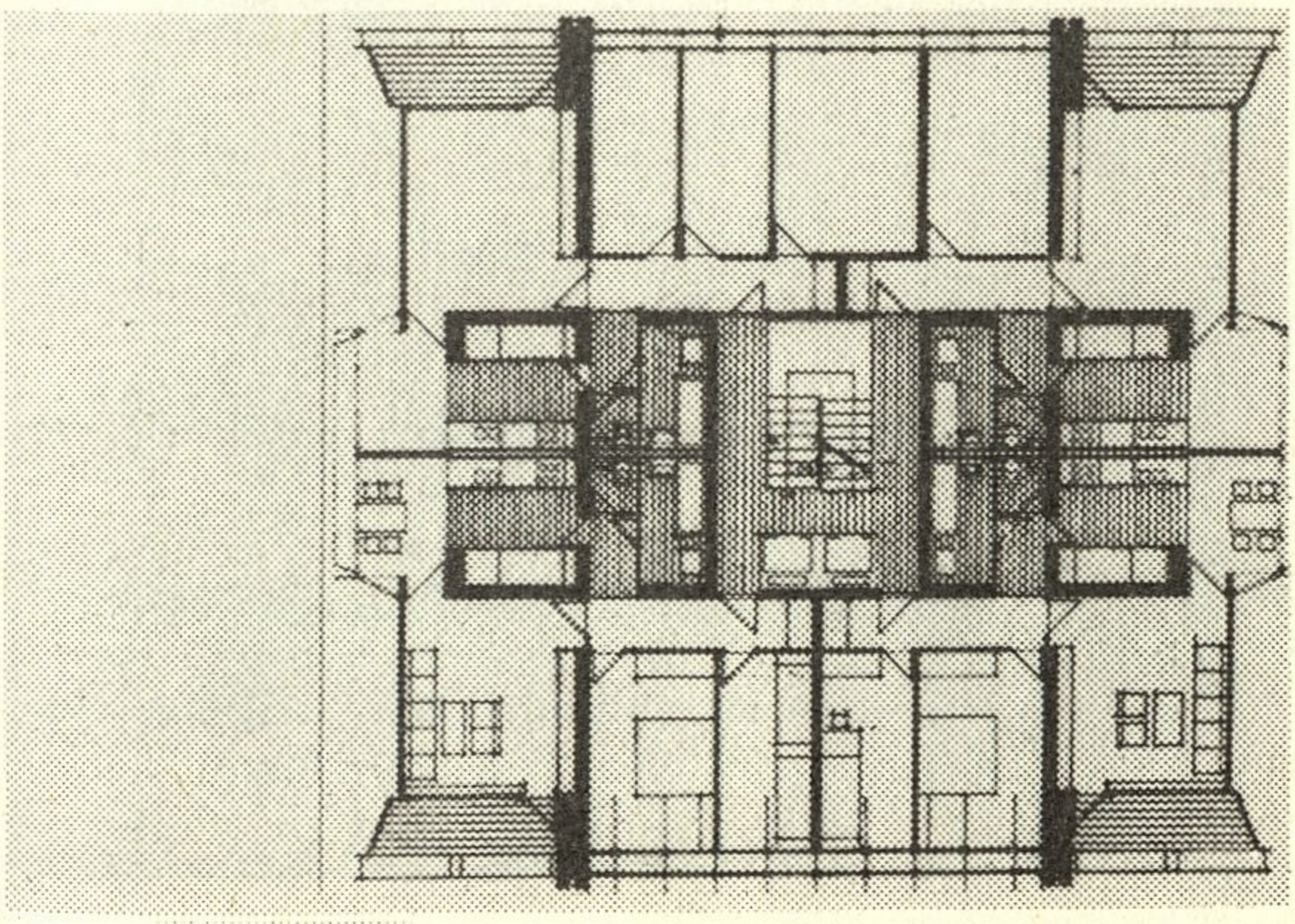
1967

Gospodarsko razstavišče, Ljubljana

Titova 5o







1. pogled s Kersnikove ul.
2. zahodna fasada
3. tloris tipične etaže

Stanovanjski stolpnici SB 1 in SB 2

arh. Milan Mihelič

1969

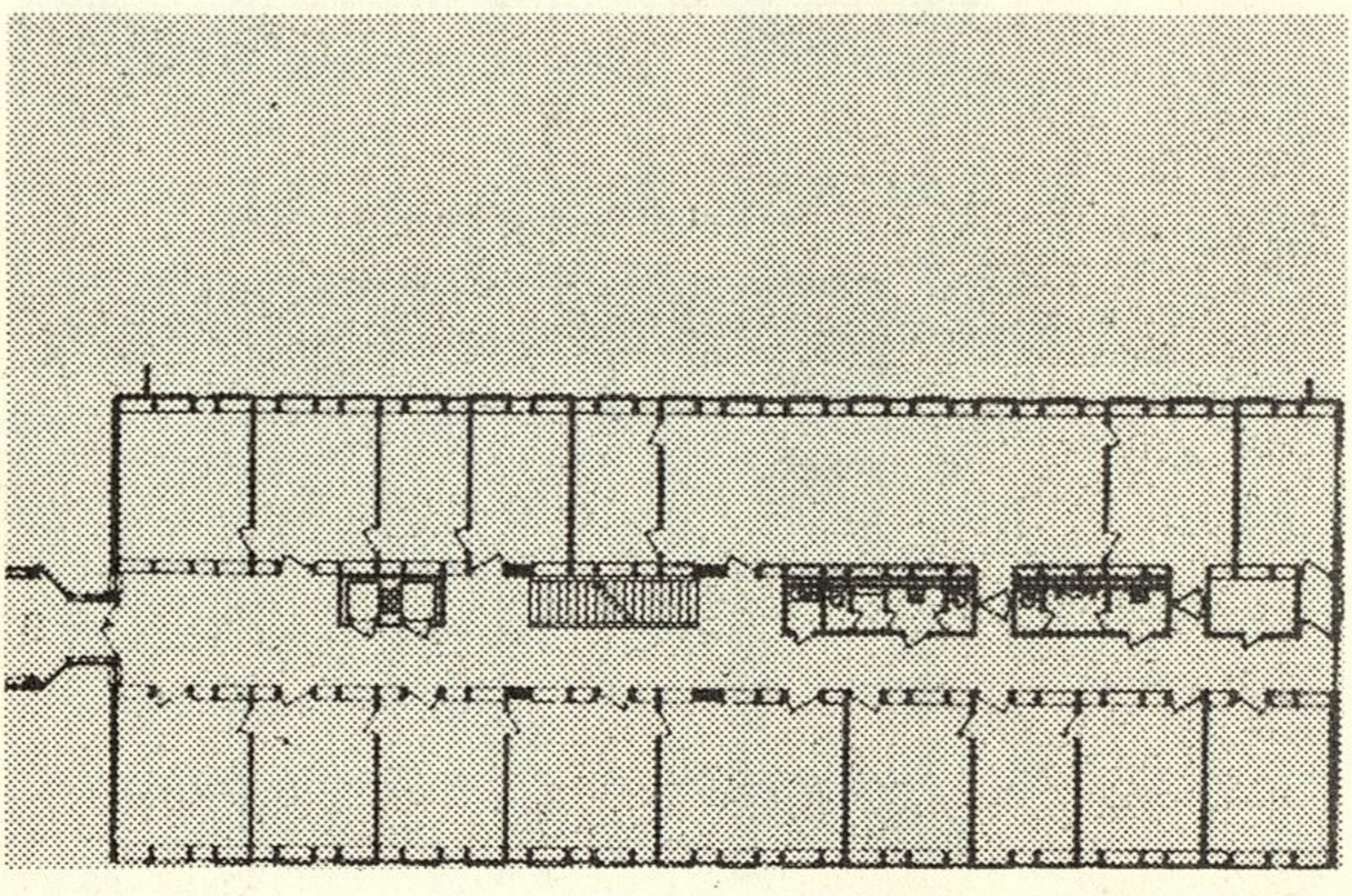
197o - 1971

SGP Pionir, Novo mesto in GIP Gradis, Ljubljana

Kersnikova ulica







1. pogled s Krekovega trga
2. pogled s Kopitarjeve ul.
3. tloris tipične etaže v upravni stavbi

Zgradba ČZP Ljudska pravica

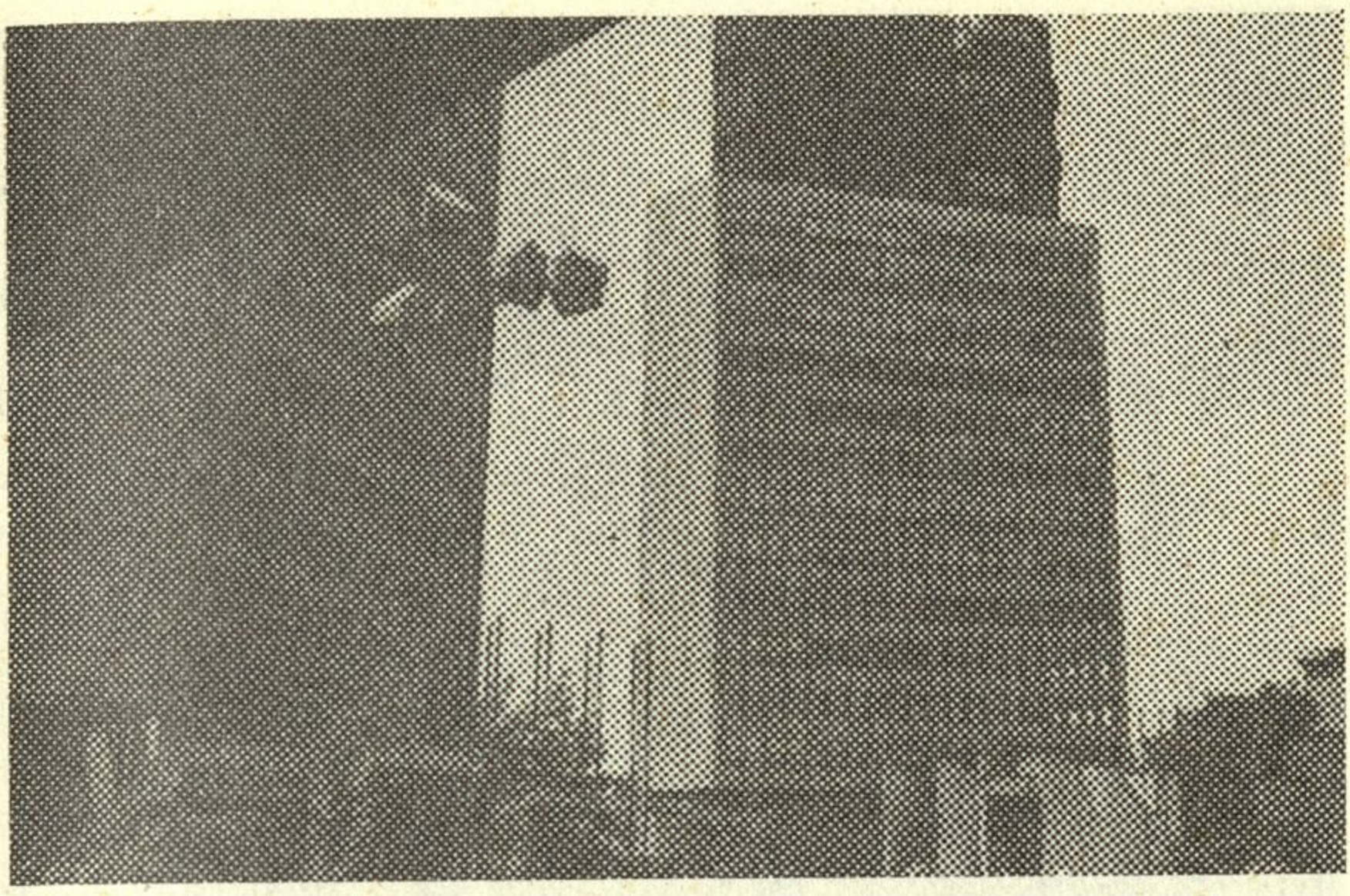
arh. Edvard Ravnikar

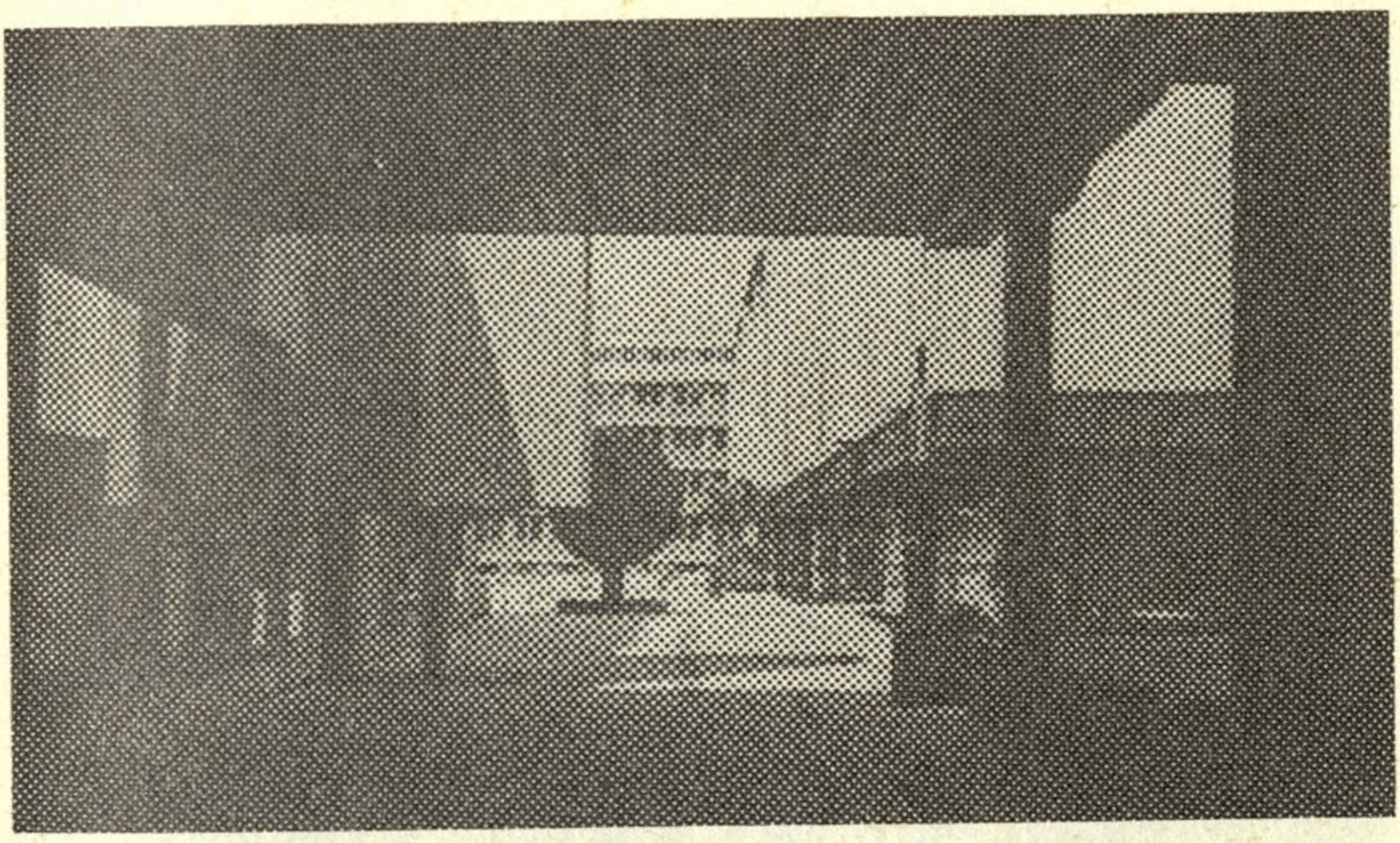
1958

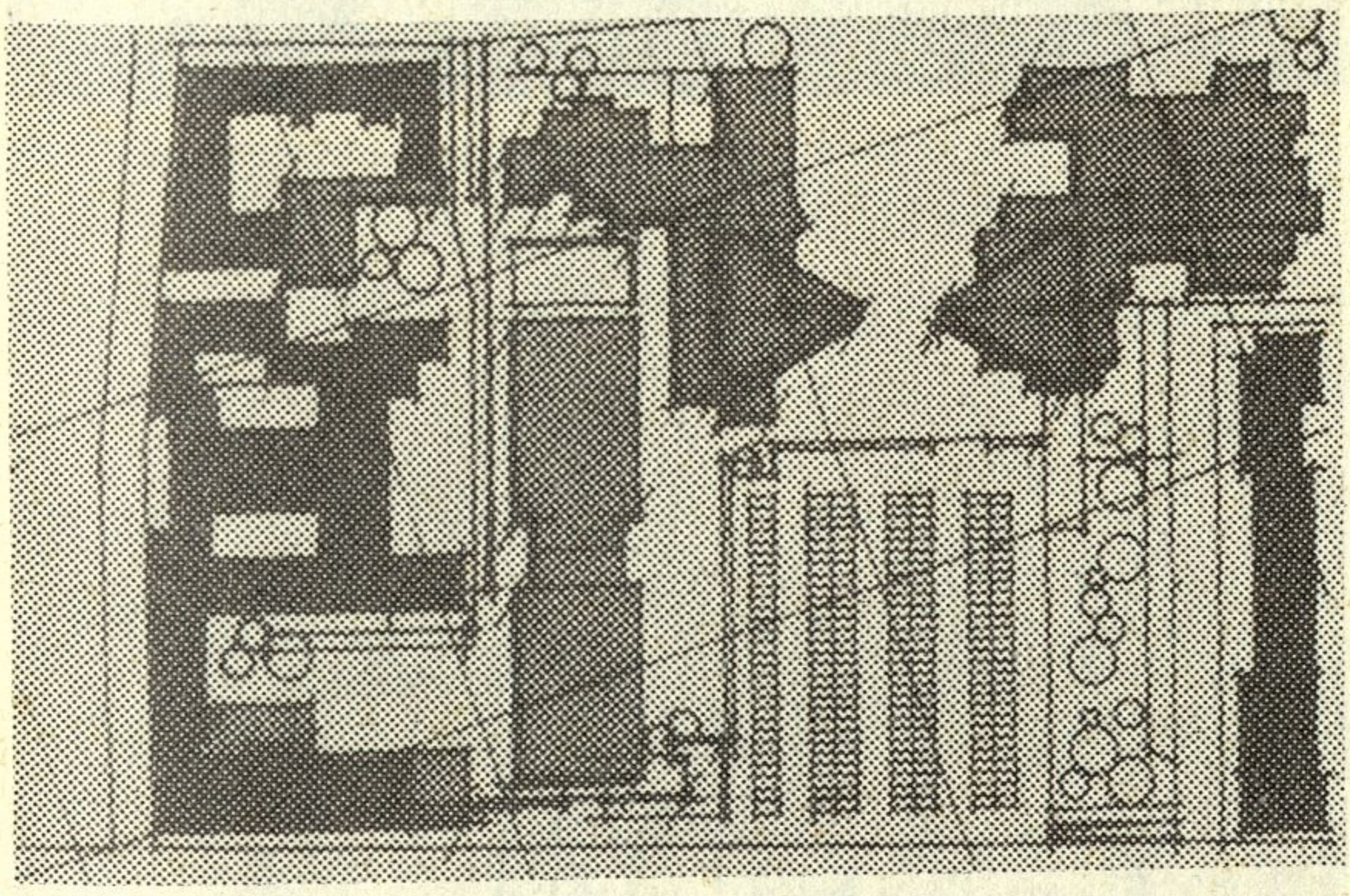
1958 - 1961

ČZP Ljudska pravica

Kopitarjeva 2







1. pogled s Šubičeve ul.
2. notranji prostor trga s plastiko (Tihec
3. tloris celotne zasnove

Trg revolucije

arh. Edvard Ravnikar

od 196o dalje

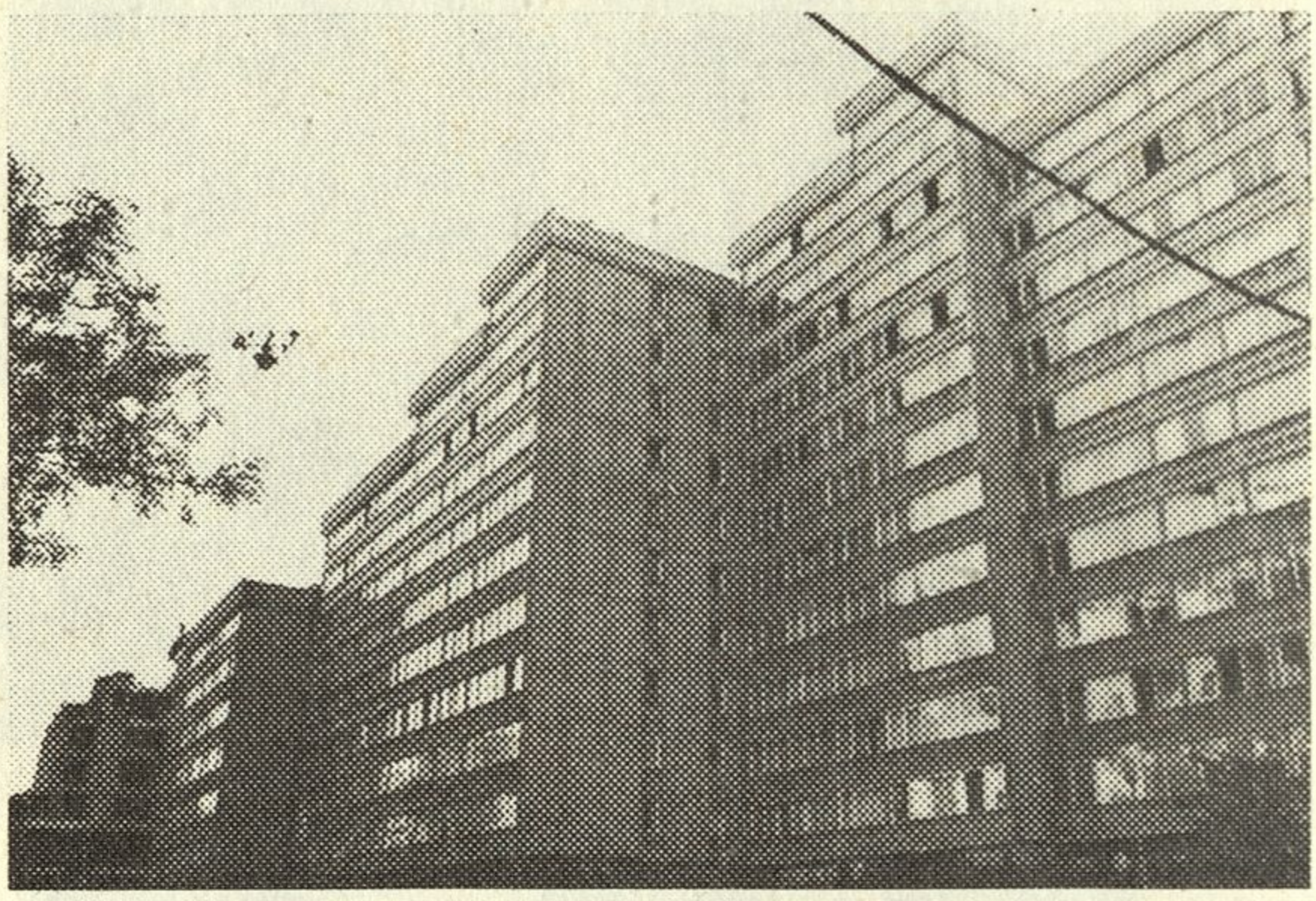
od 1962 dalje

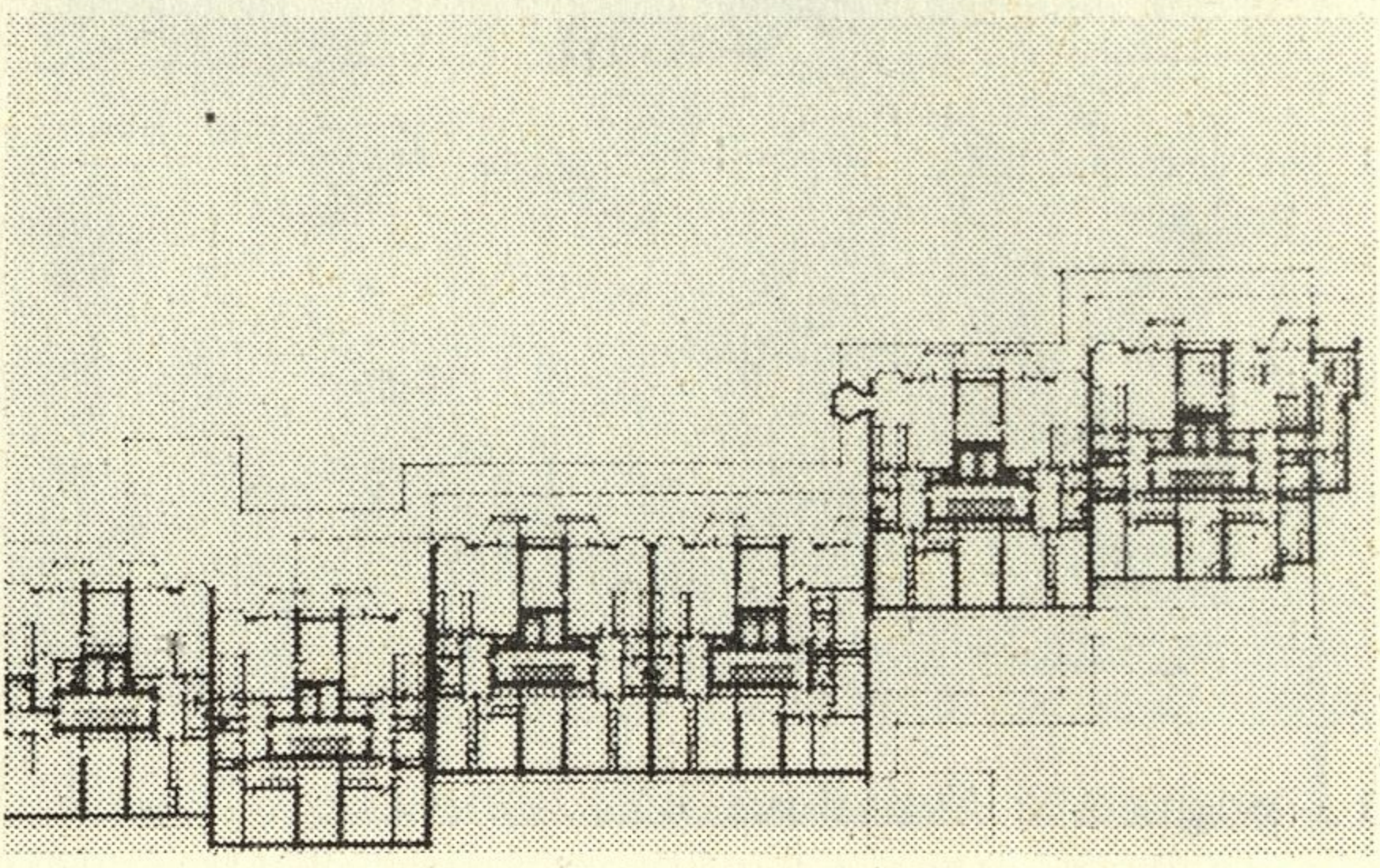
stolpnici - sprva Izvršni svet, kasneje Ljubljanska banka in Iskra

trgovski objekt - različna trgovska podjetja, kasneje Emona

Trg Revolucije - med Šubičevo in Erjavčevo







1. pogled z juga
2. pogled z Gregorčičeve ul.
3. tloris tipične etaže

Stanovanjski objekt A na Ferantovem vrtu

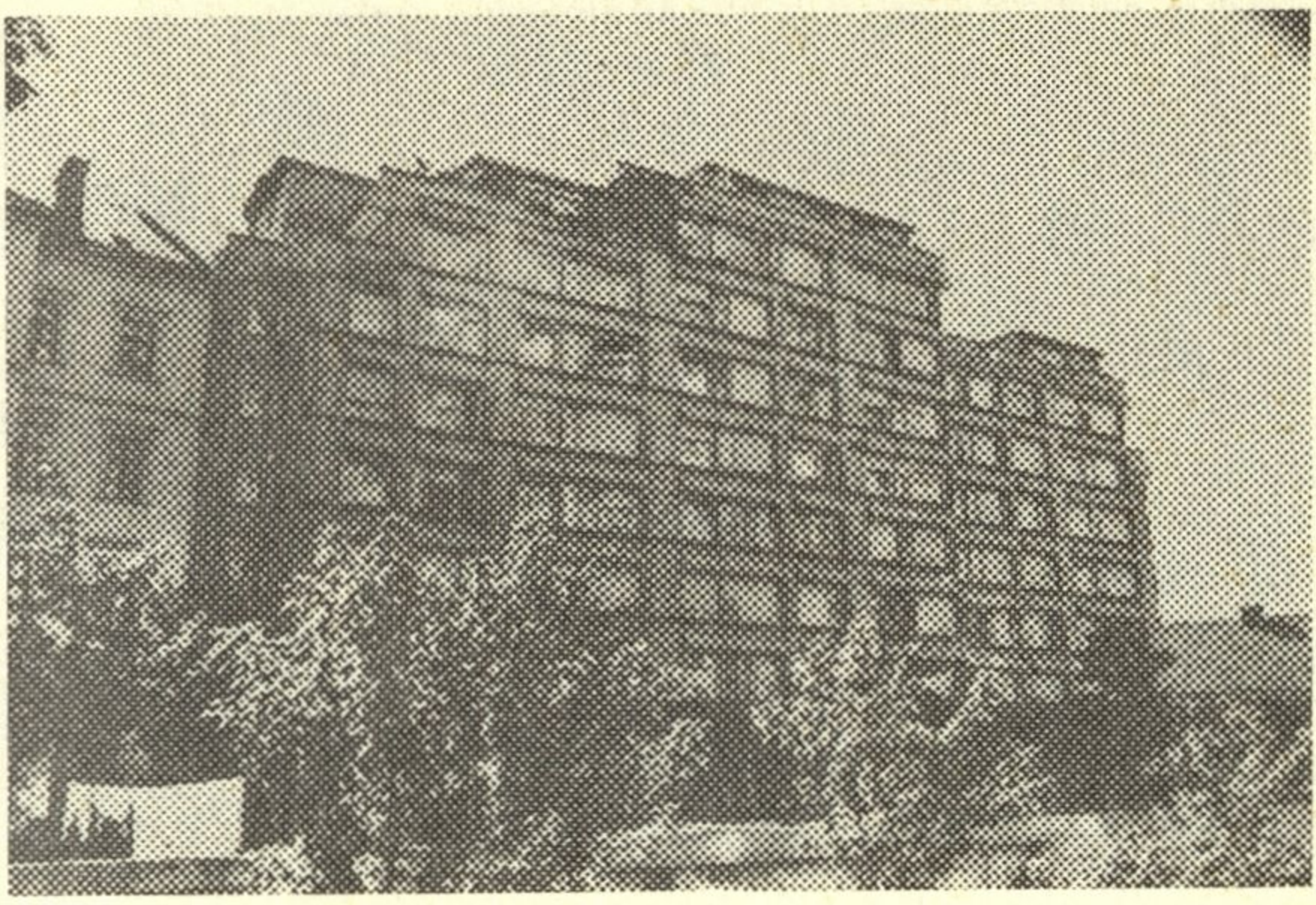
arh. Edvard Ravnikar

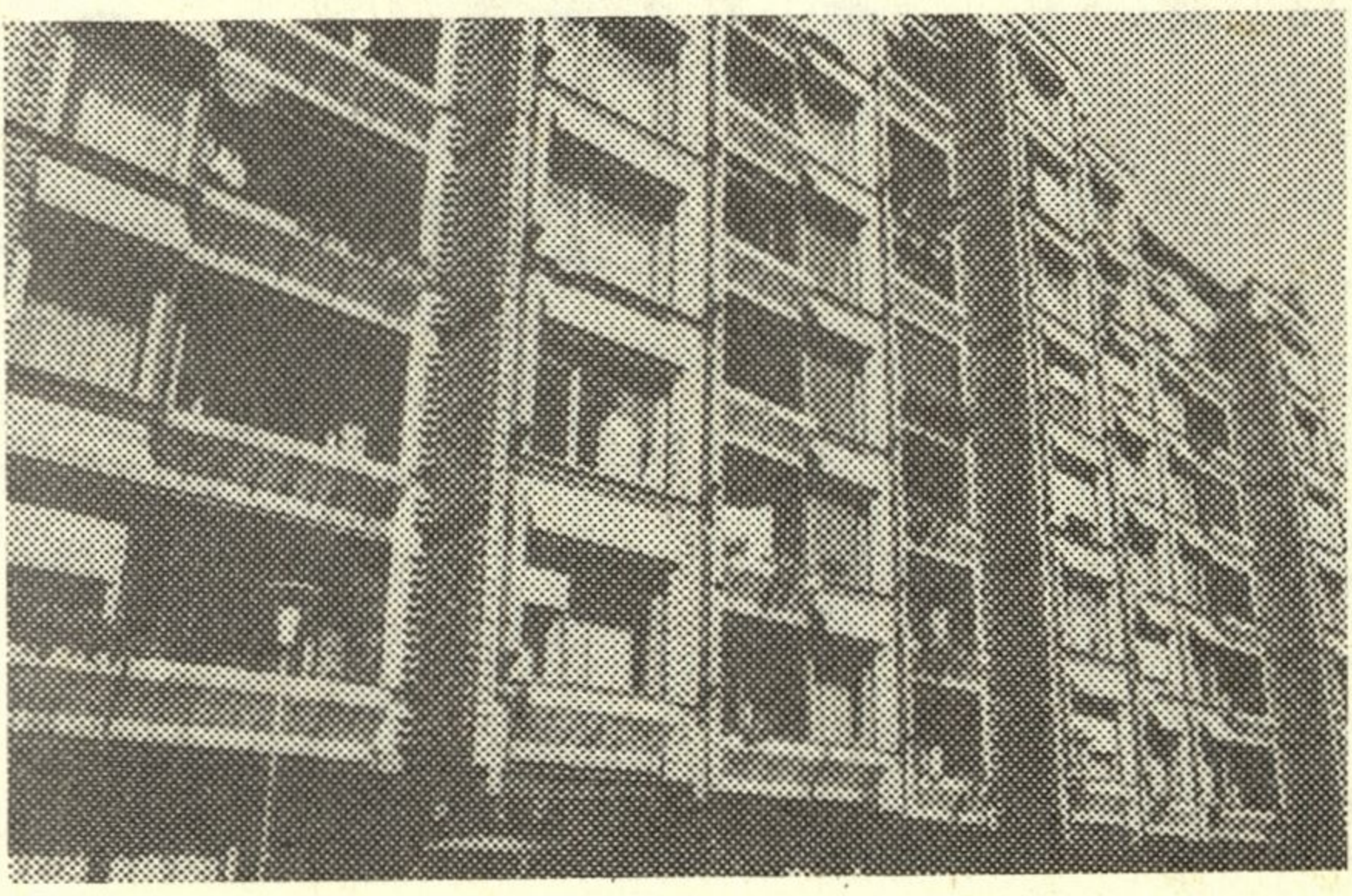
1964 - 1967

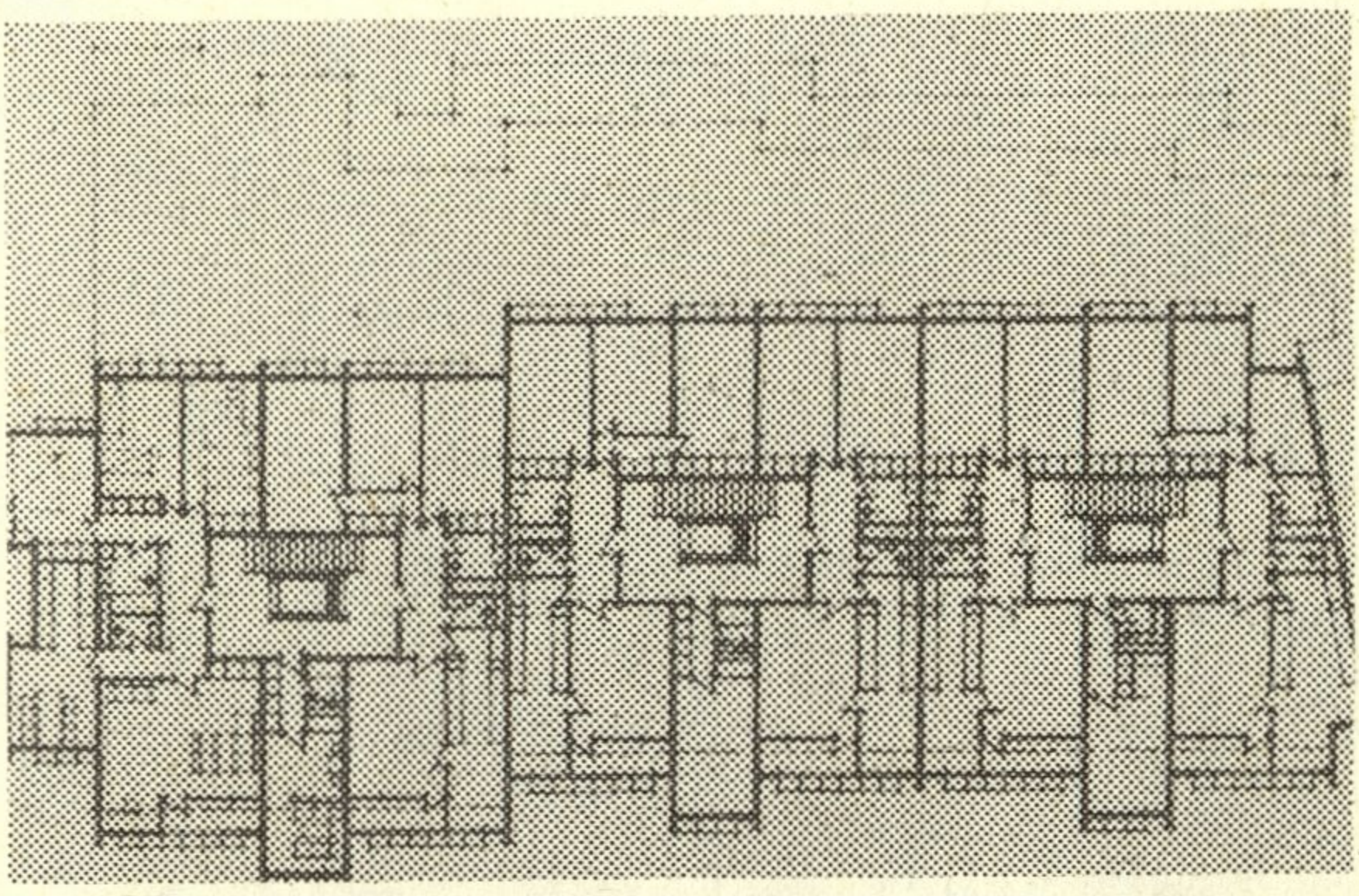
1967 - 1969

GP Tehnika, Ljubljana

Gregorčičeva ul.







1. pogled na severno fasado
2. pogled na južno fasado
3. tloris tipične etaže

Stanovanjski objekt B na Ferantovem vrtu

arh. Edvard Ravnikar

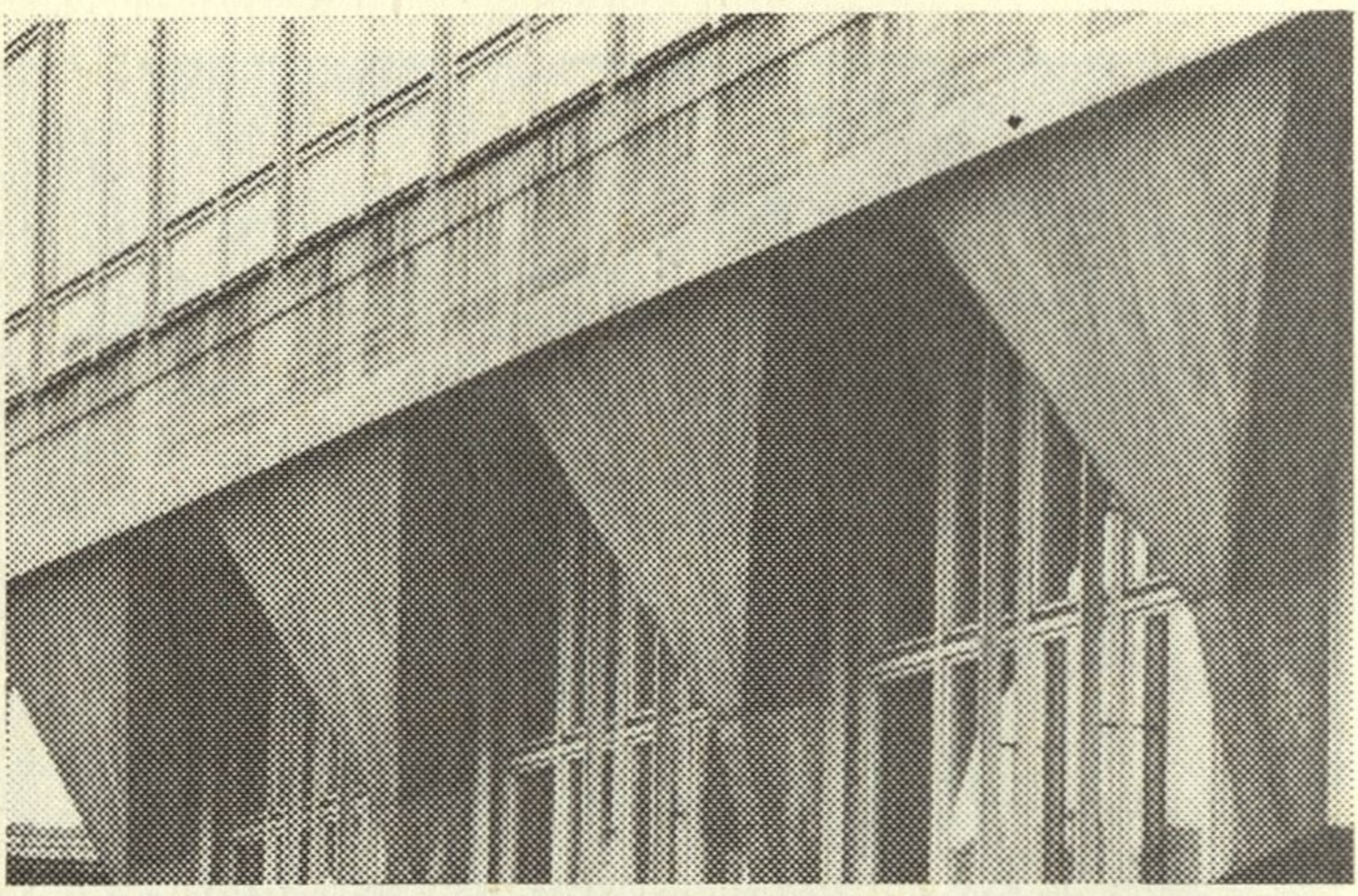
1964 - 1967

1967 - 1969

GP Tehnika

Rimska ul.





1. pogled z Jamove ul.
2. vute nad pritličjem

Gradbena fakulteta Univerze v Ljubljani

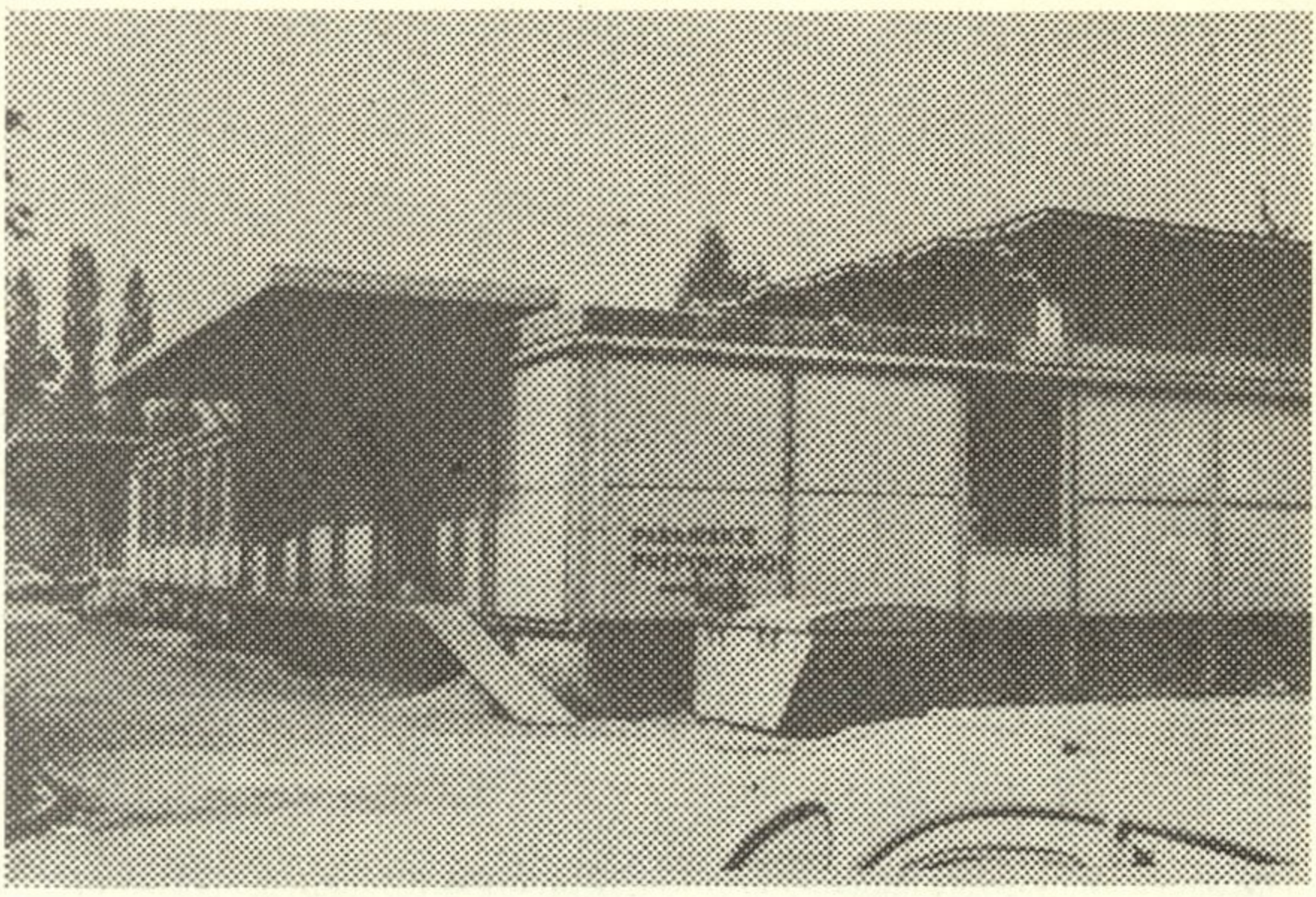
arh. Edvard Ravnikar

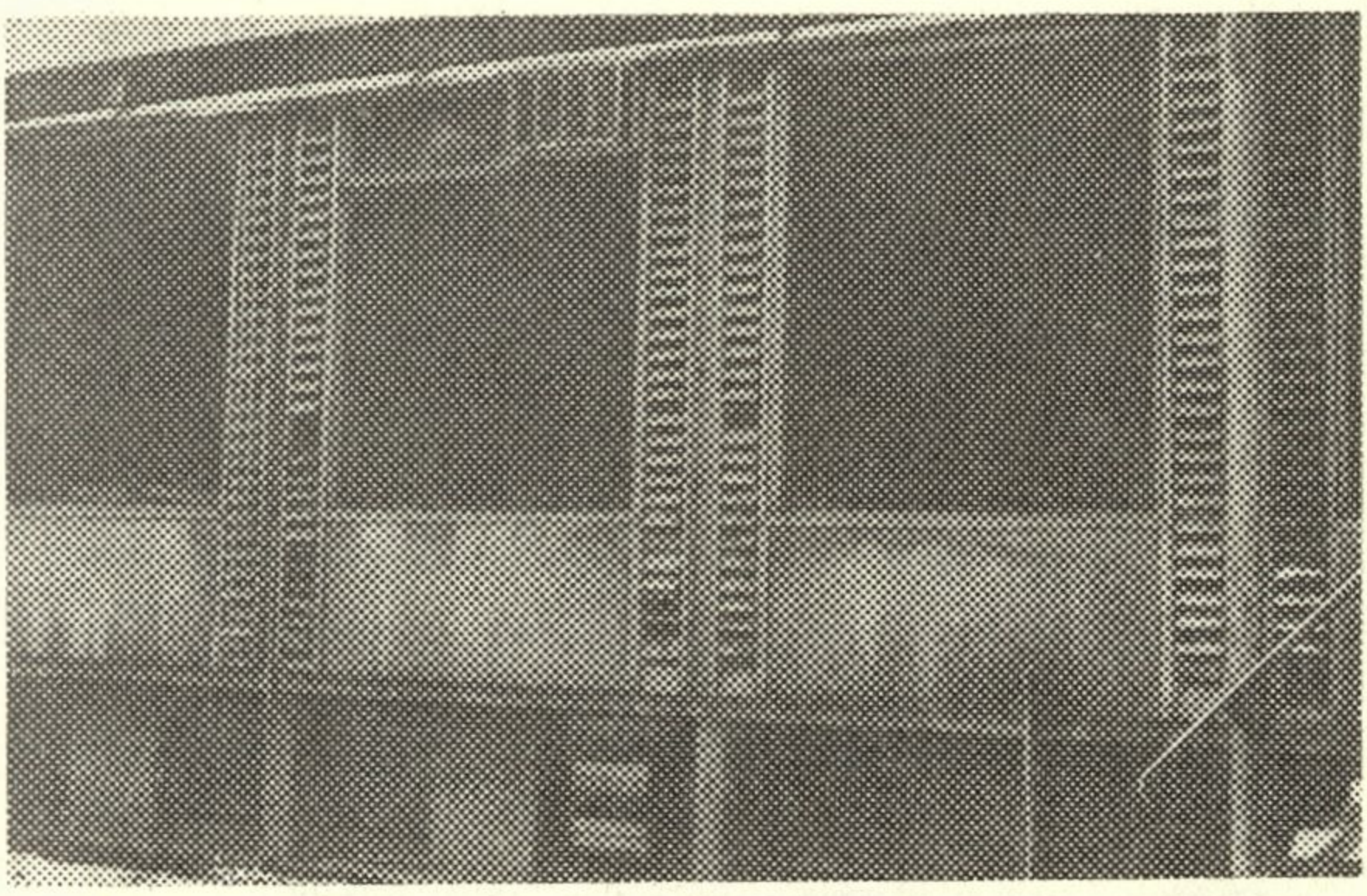
1960 -

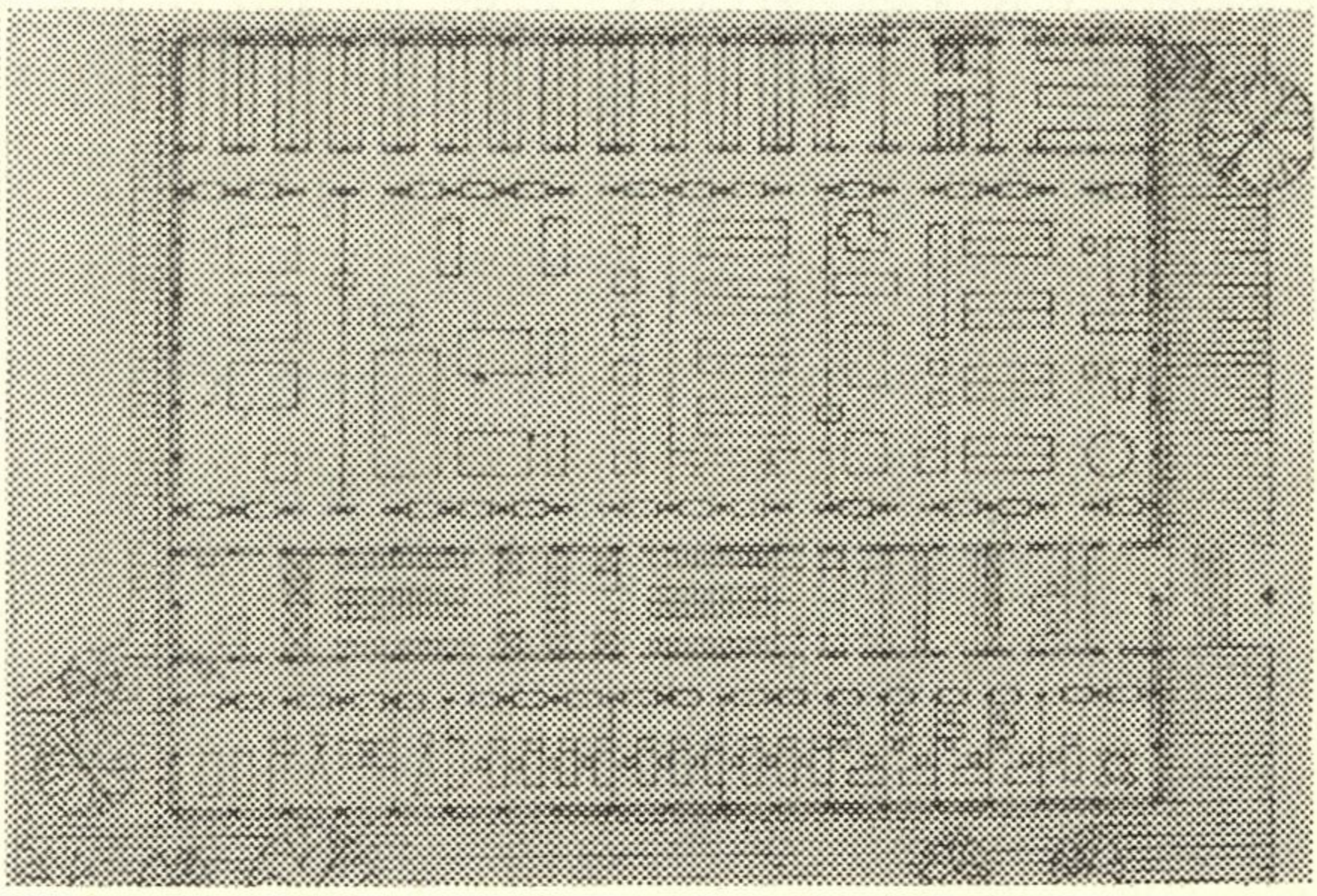
1963 - 1969

Izobraževalna skupnost SRS

Jamova 2







1. pogled s severa
2. fasadna obdelava
3. tloris

Učne delavnice ZMG

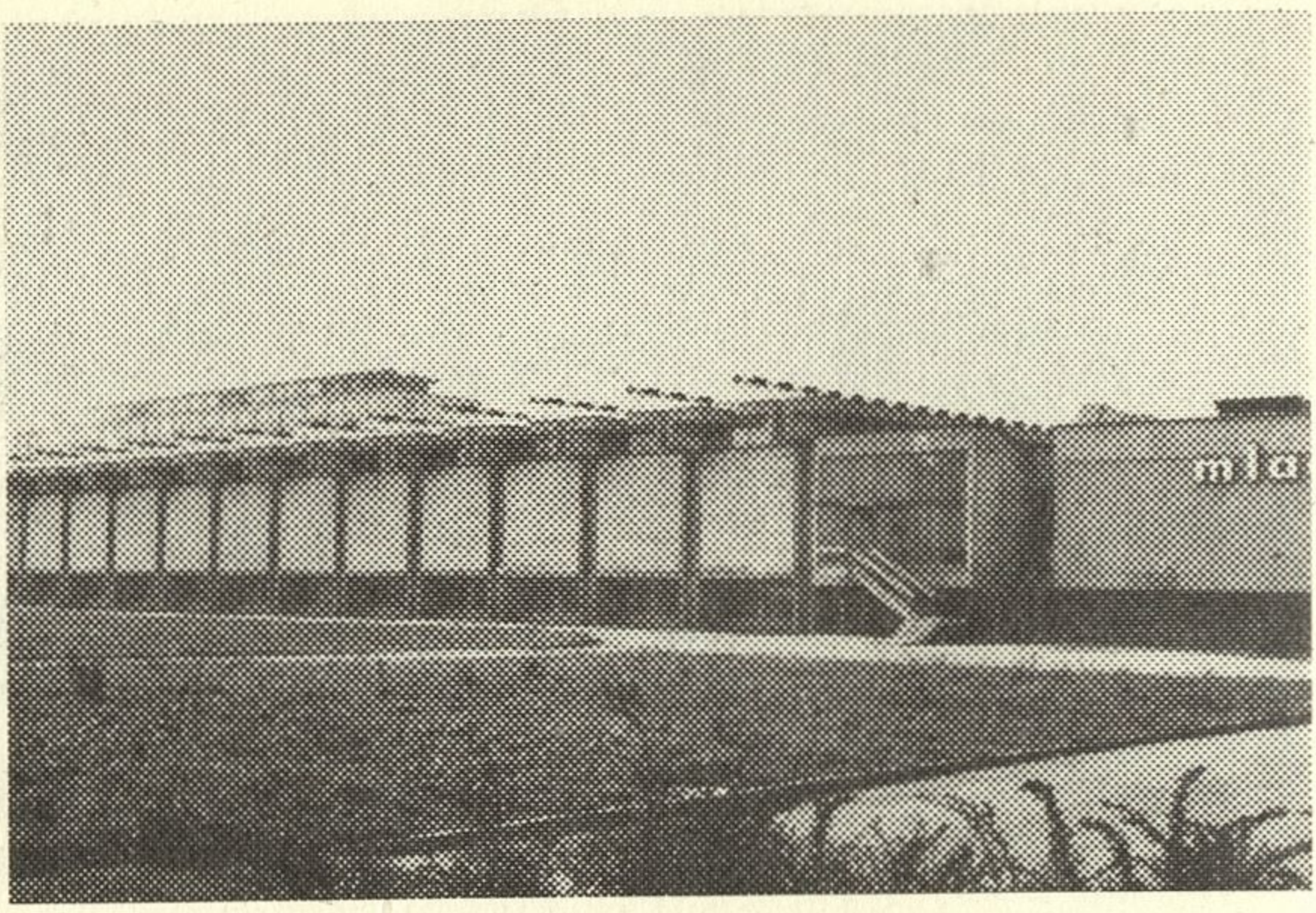
arh. Savin Sever

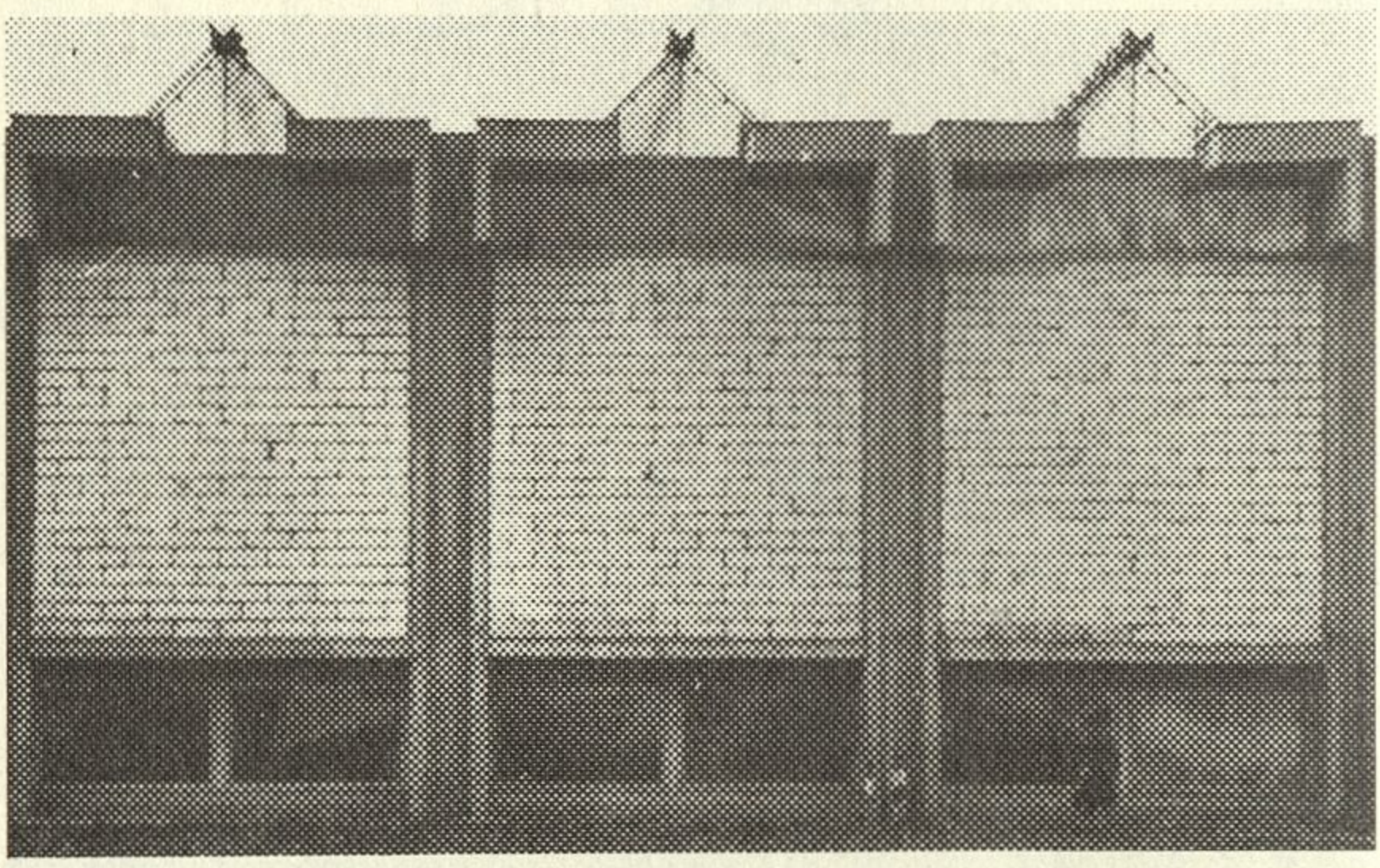
1962 -

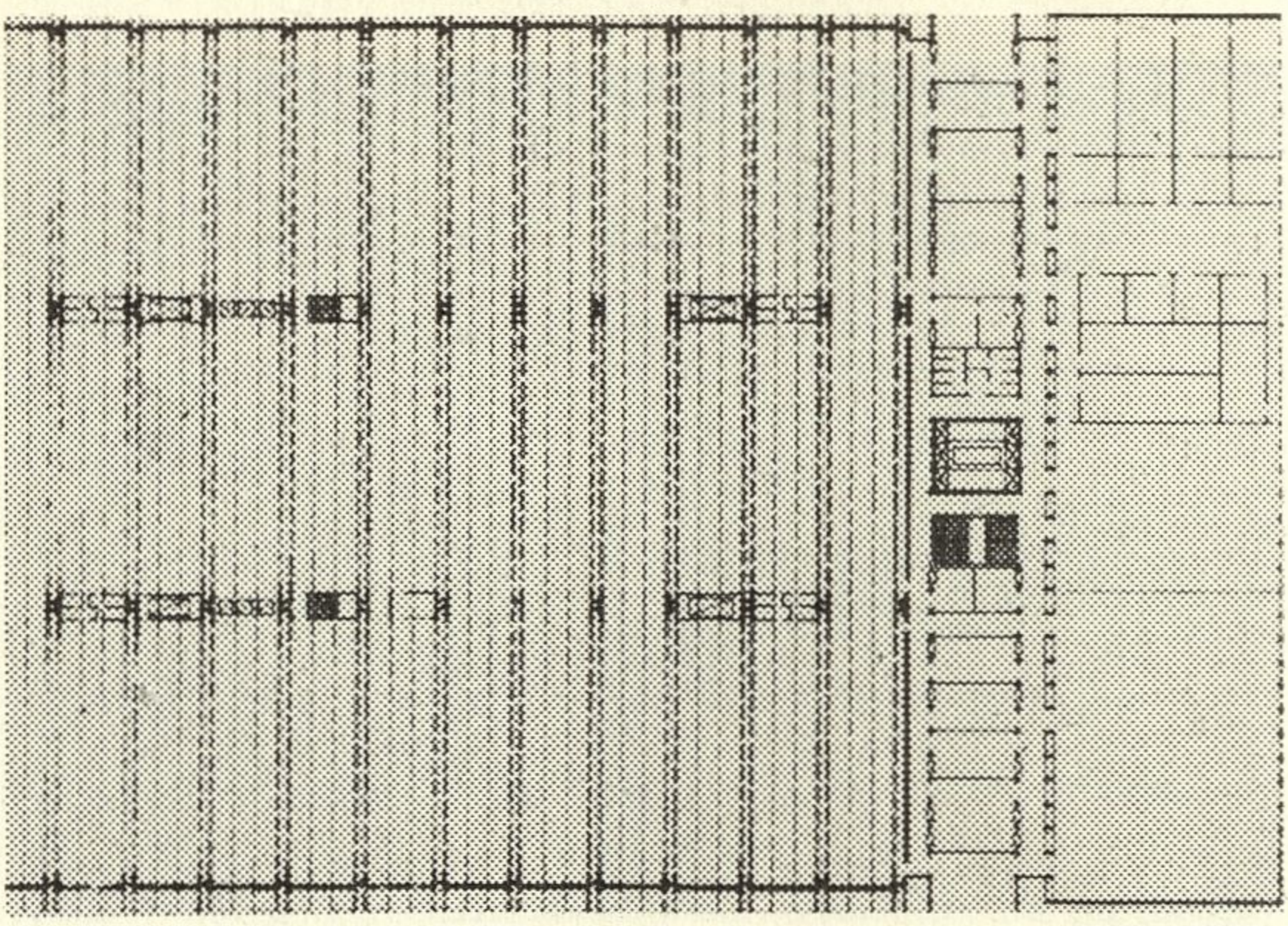
1963

Zavod za gluho mladino, Ljubljana

Bežigrad 8







1. pogled z vhoda
2. fasadni pas
3. tloris

Tiskarna Mladinske knjige

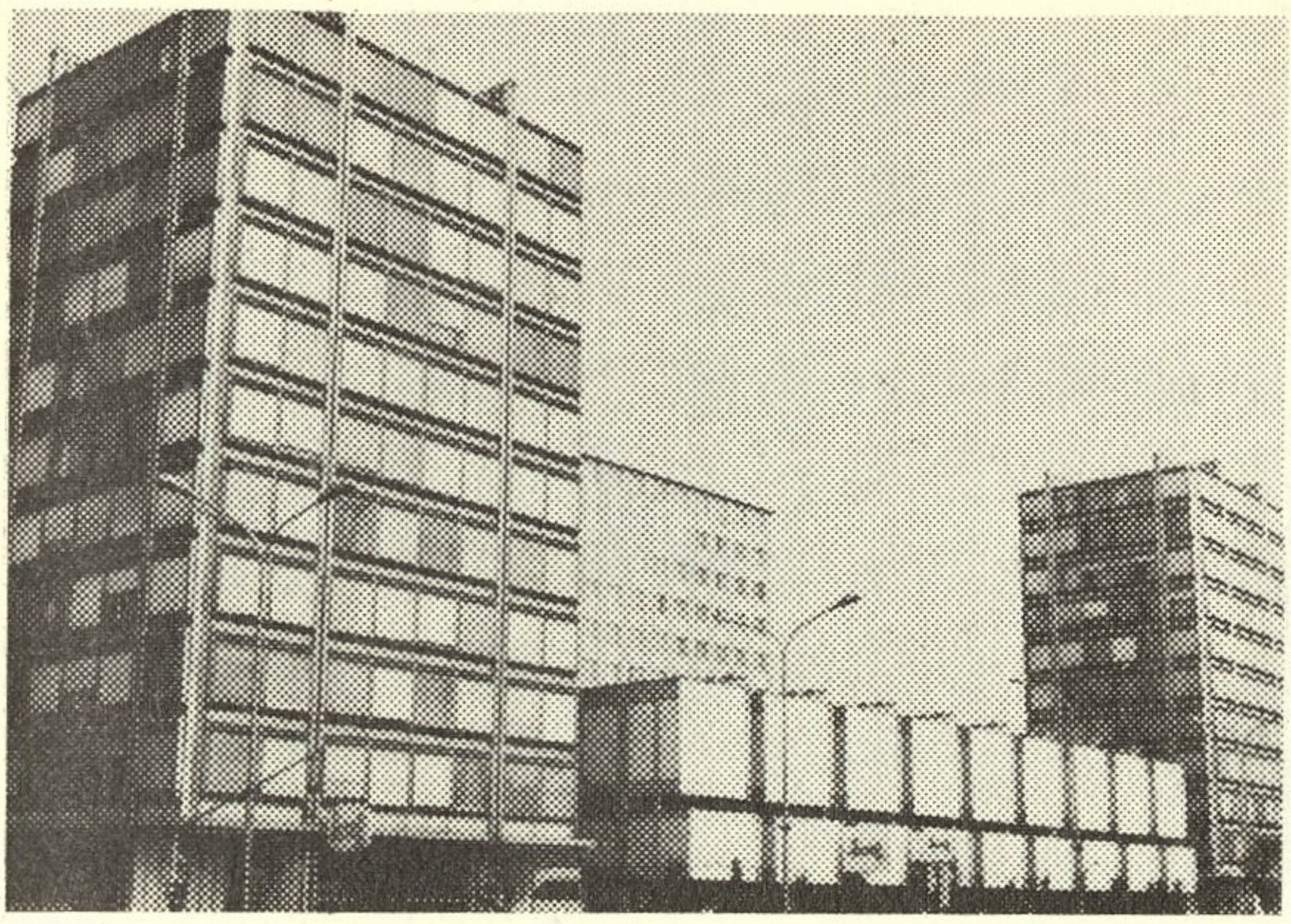
arh. Savin Sever

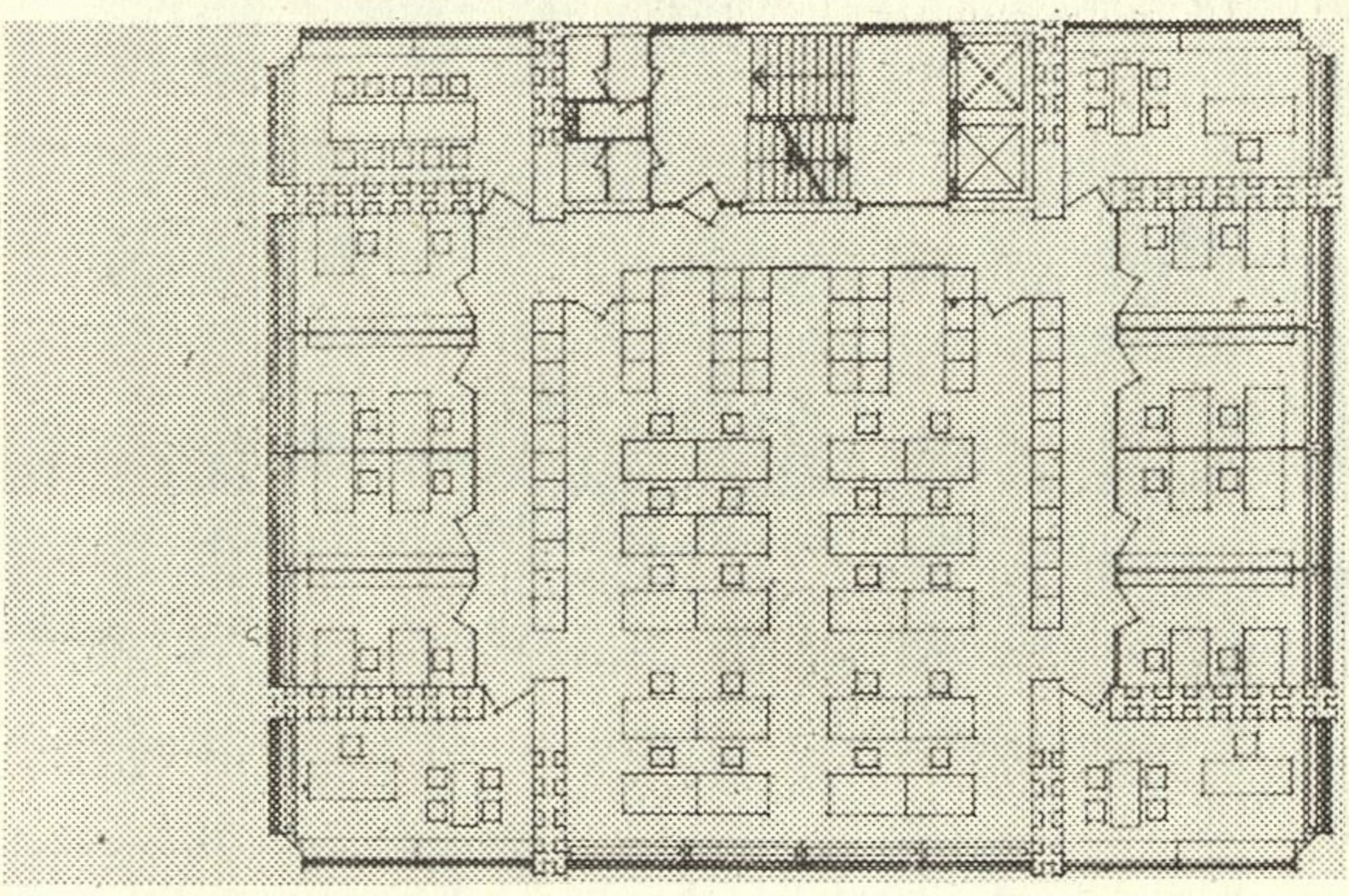
1963 -

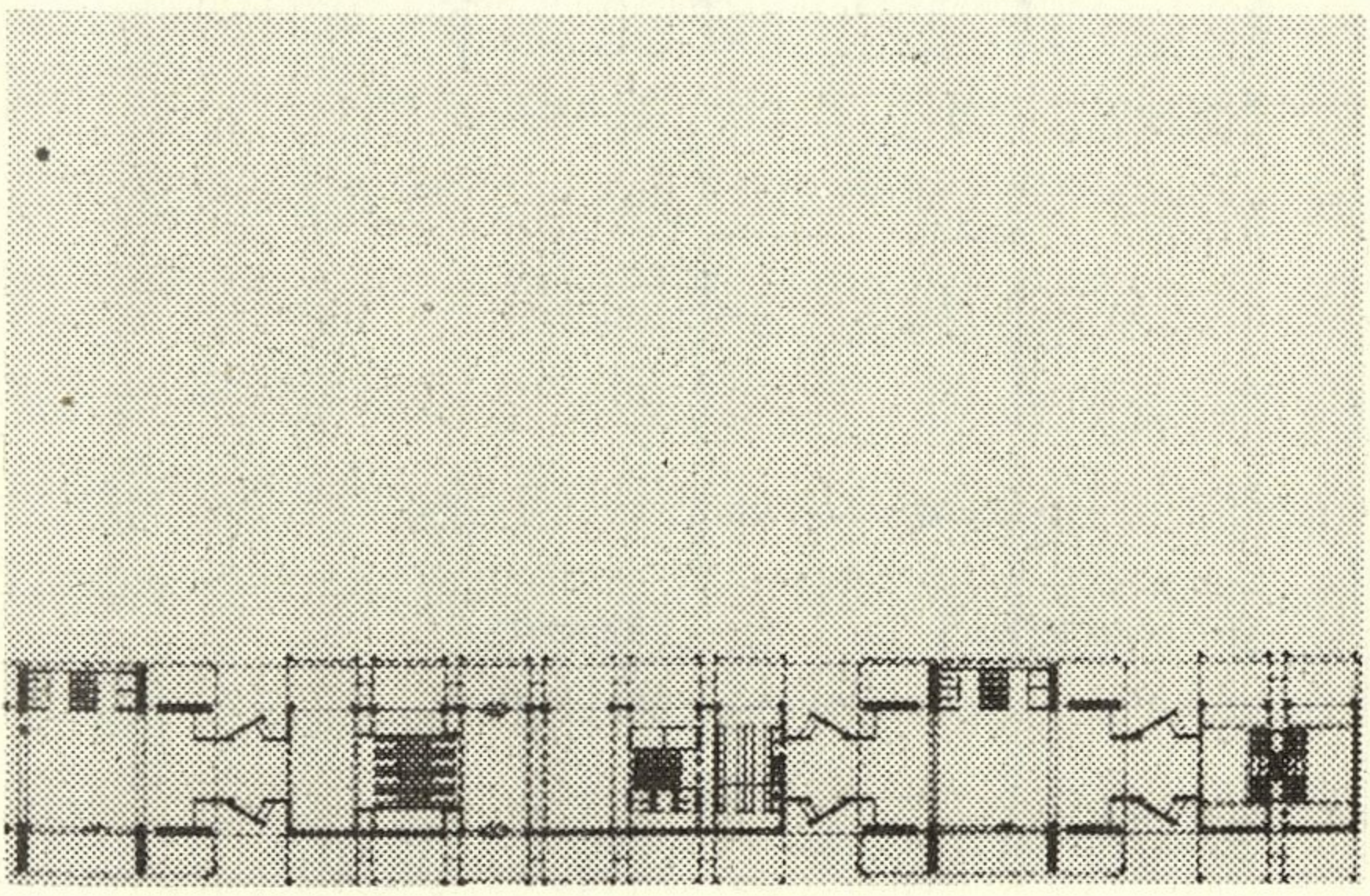
1966

Mladinska knjiga, Ljubljana

Titova 145







1. pogled s Titove c.
2. tloris tipične etaže v poslovni stolpnici
3. tloris celotnega kompleksa

Poslovni stolpnici in veleblagovnica Astra

arh. Savin Sever

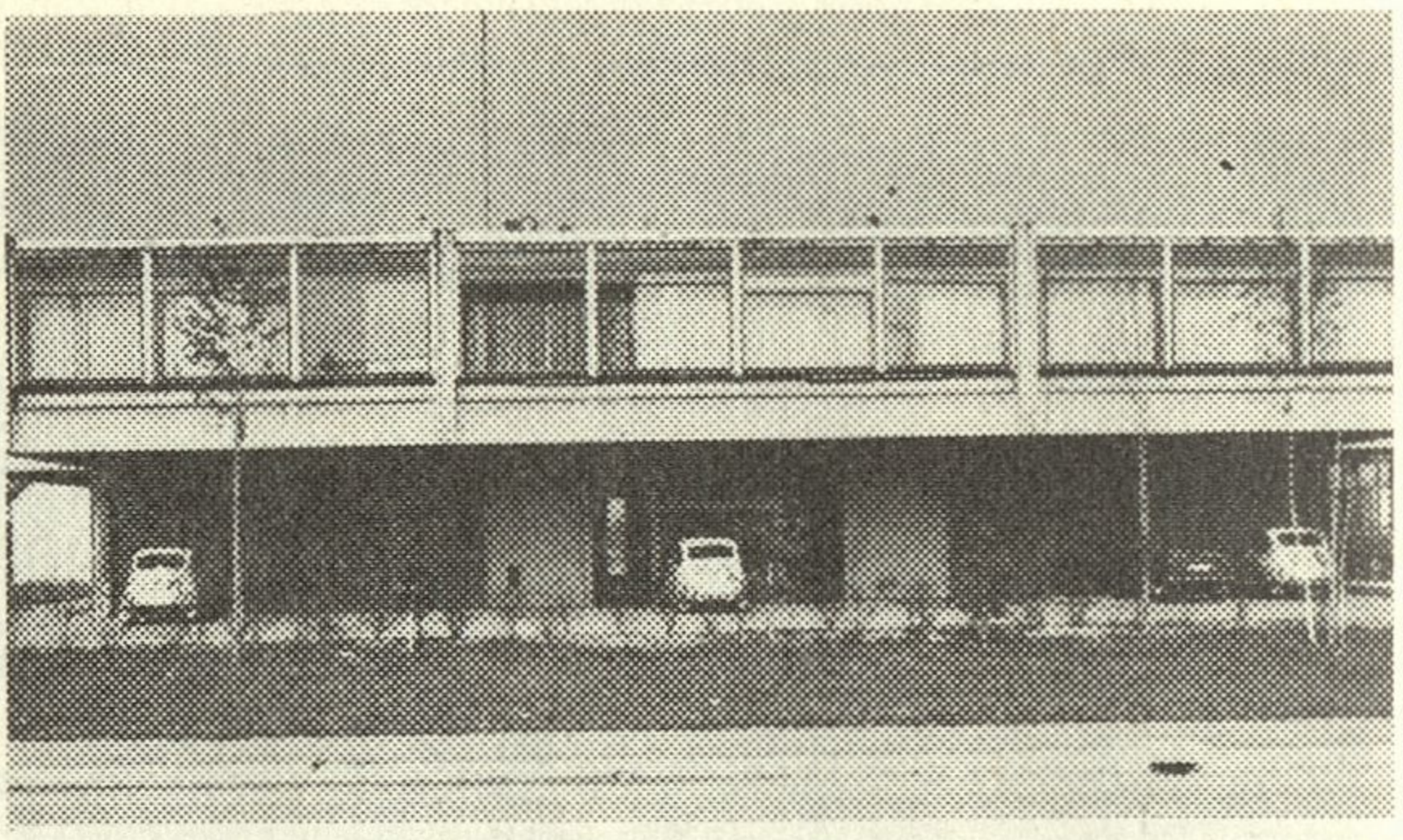
1963 - 1964

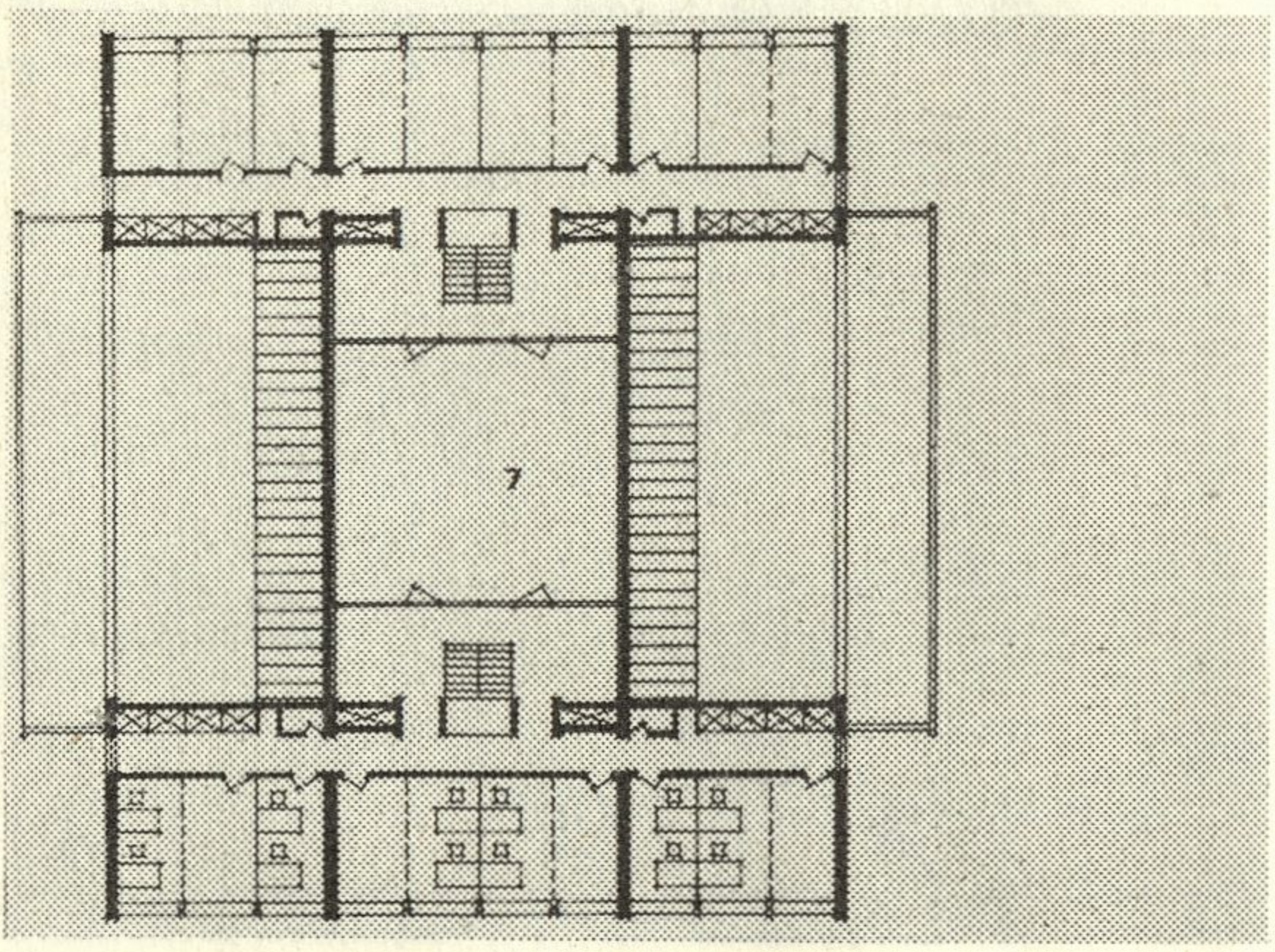
1964 - 197o

Astra

Titova 77, 79







1. pogled s Titove c.
2. pogled z juga
3. tloris prvega nadstropja

Tehnično turistični center AMZ Slovenije

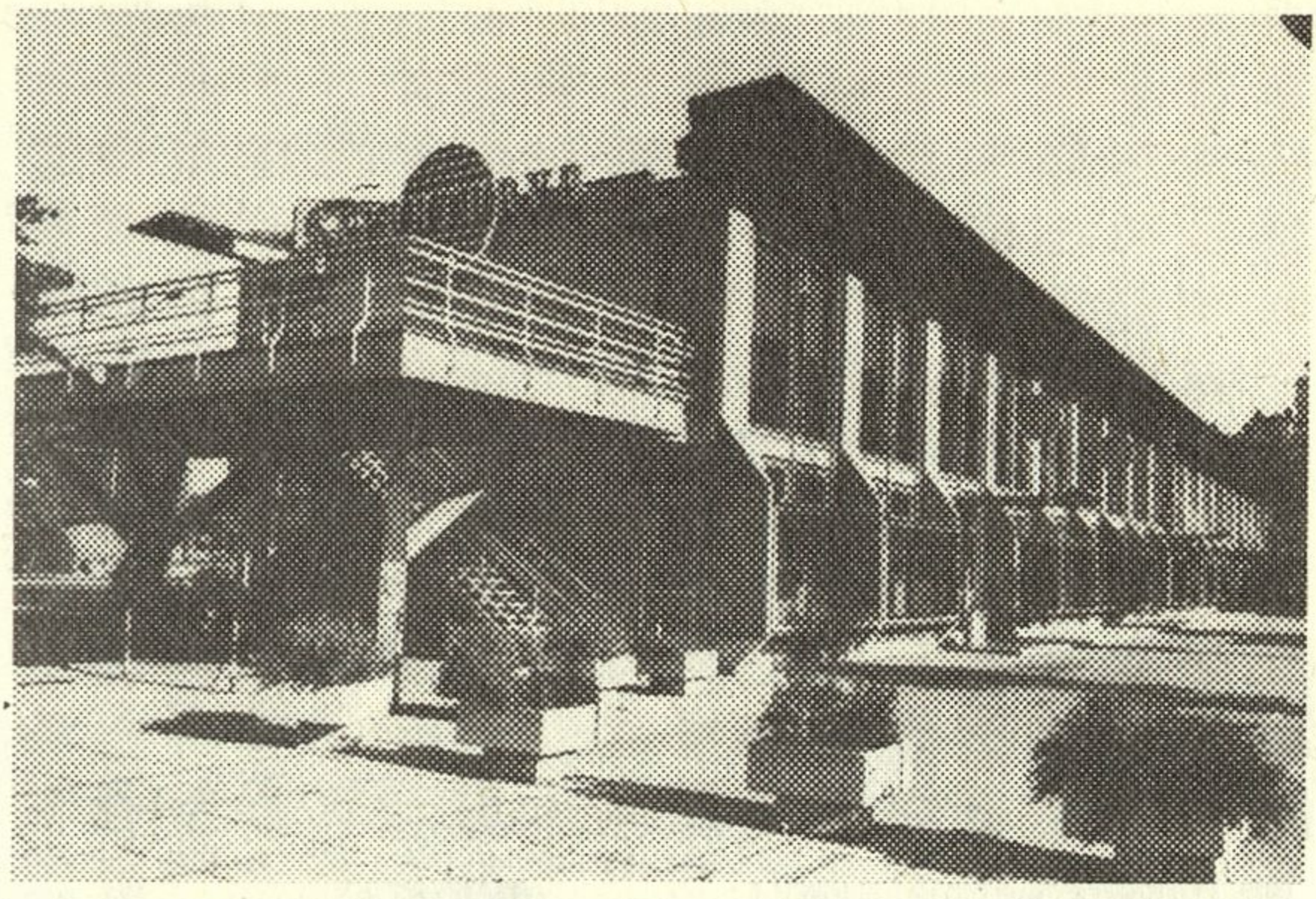
arh. Savin Sever

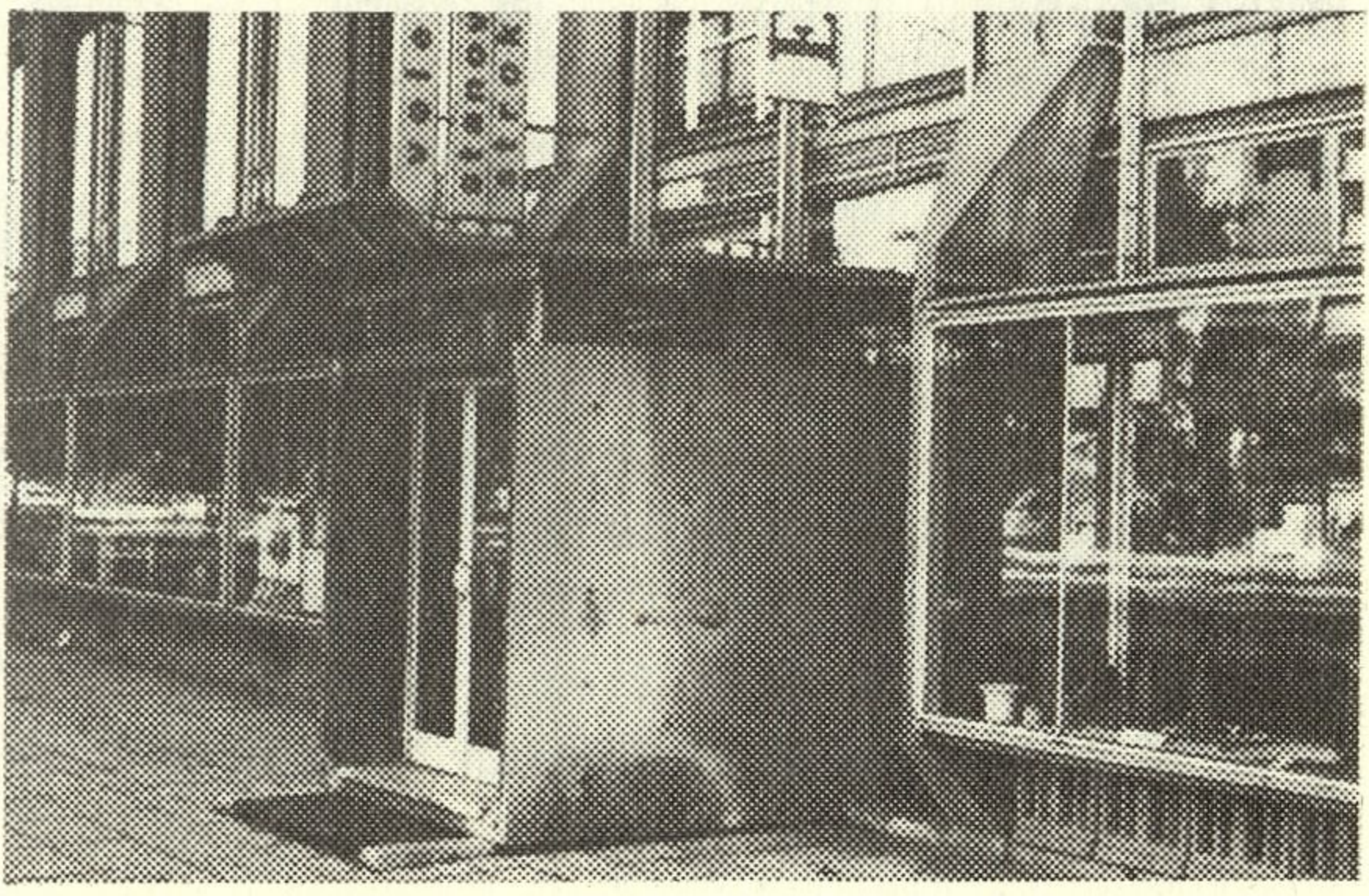
1967

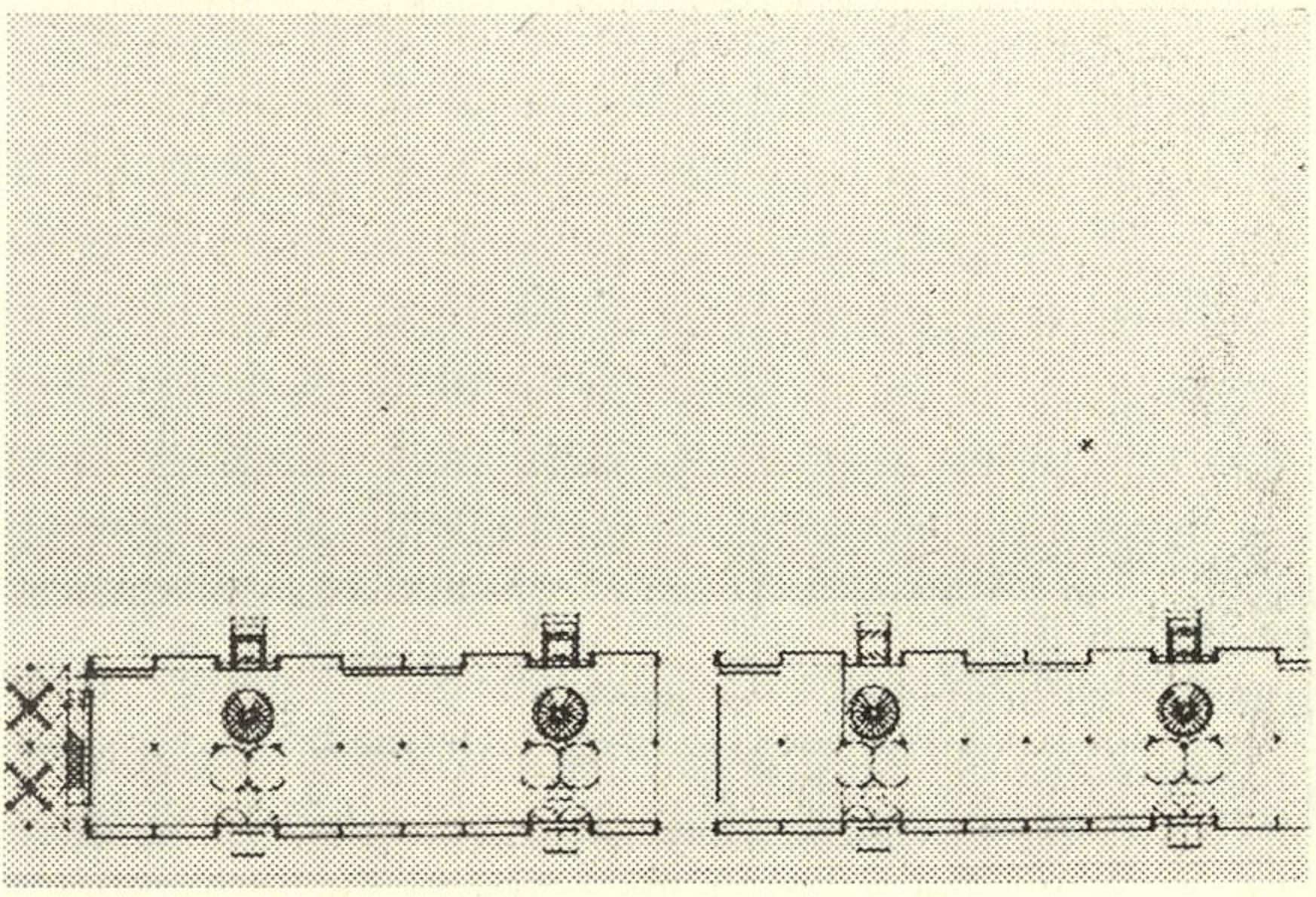
1968

AMZ Slovenije

Titova 138







1. pogled z juga
2. vhod
3. tloris pritličja

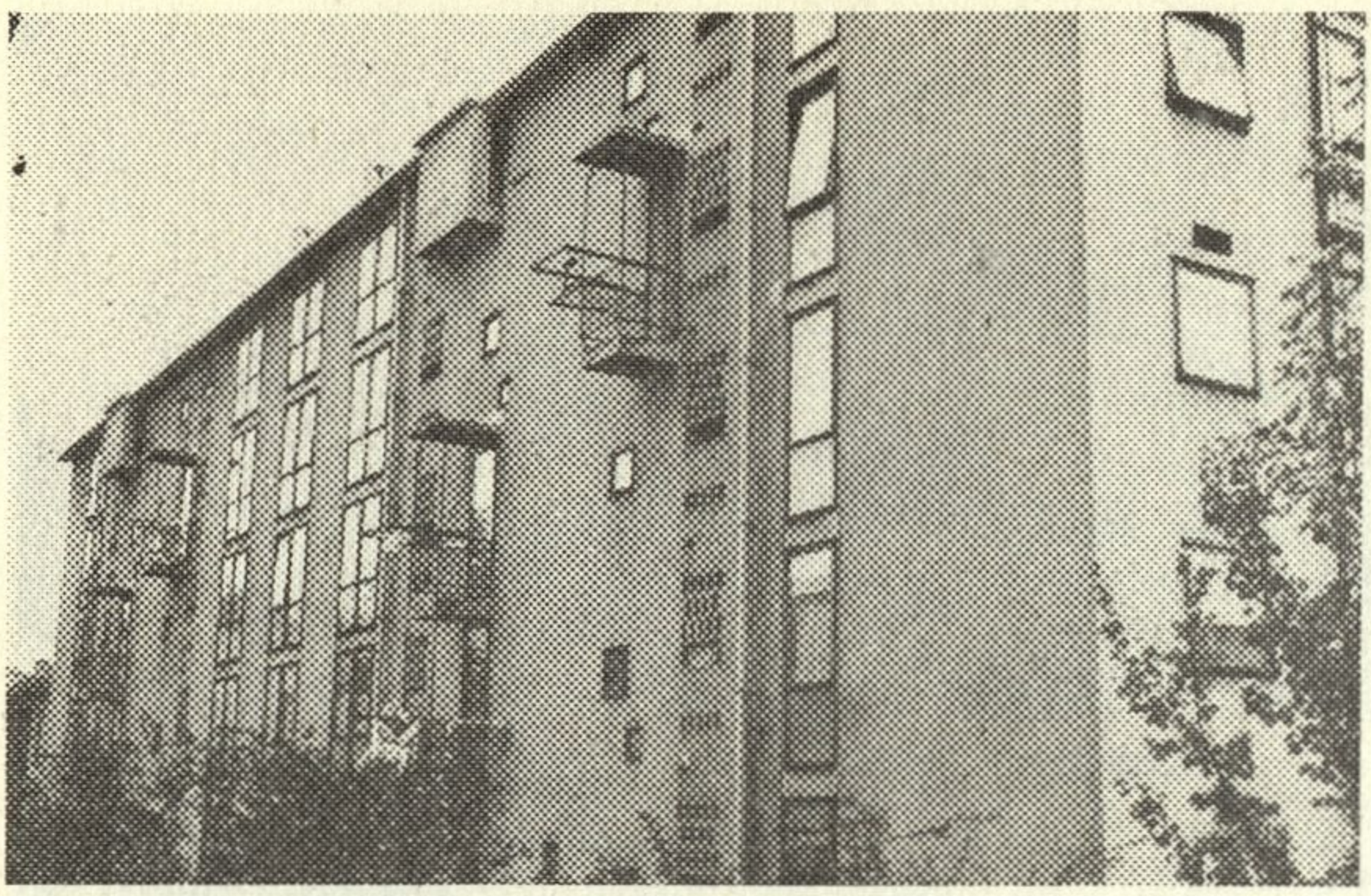
Trgovska hiša

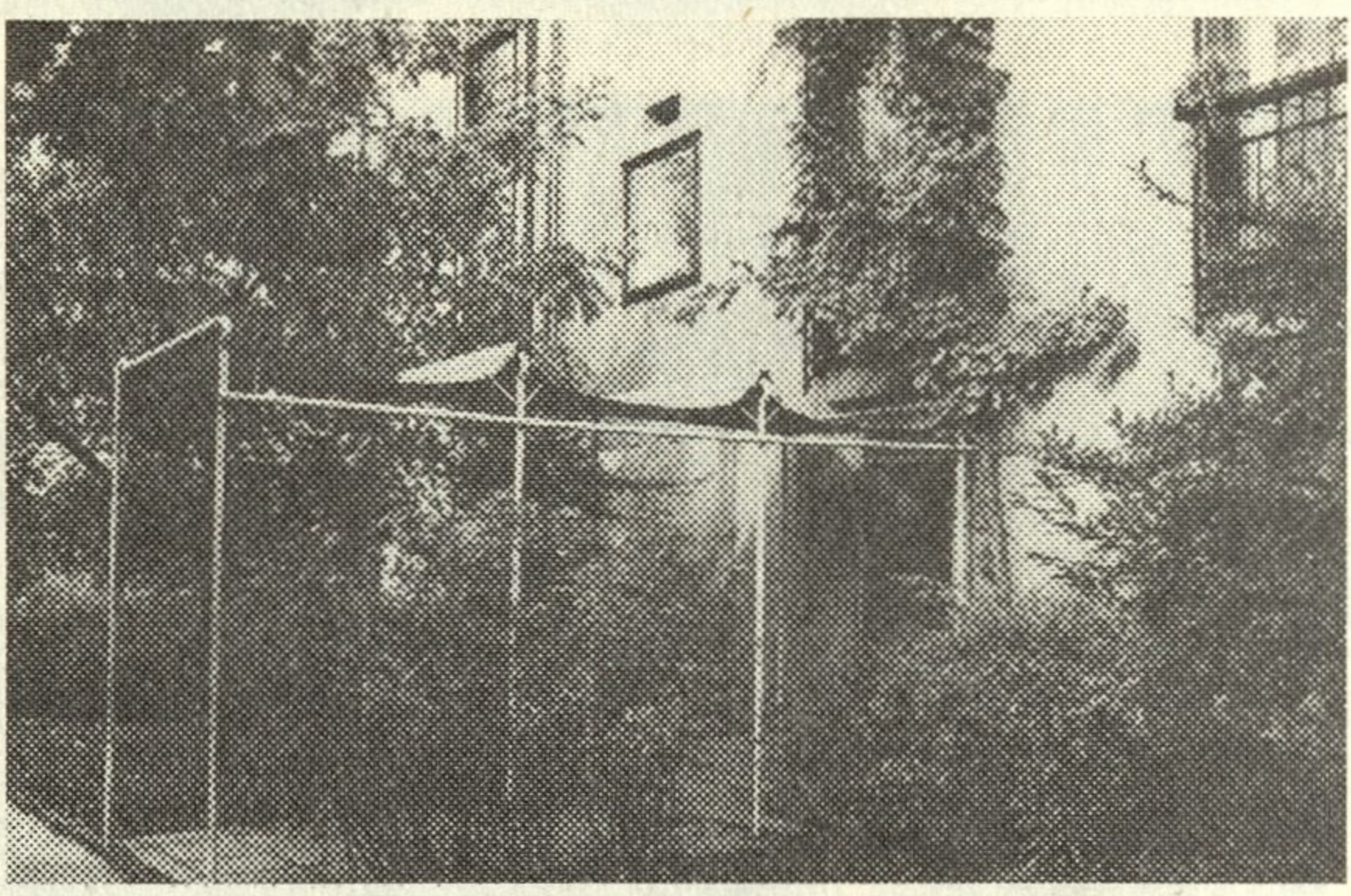
arh. Miloš Bonča

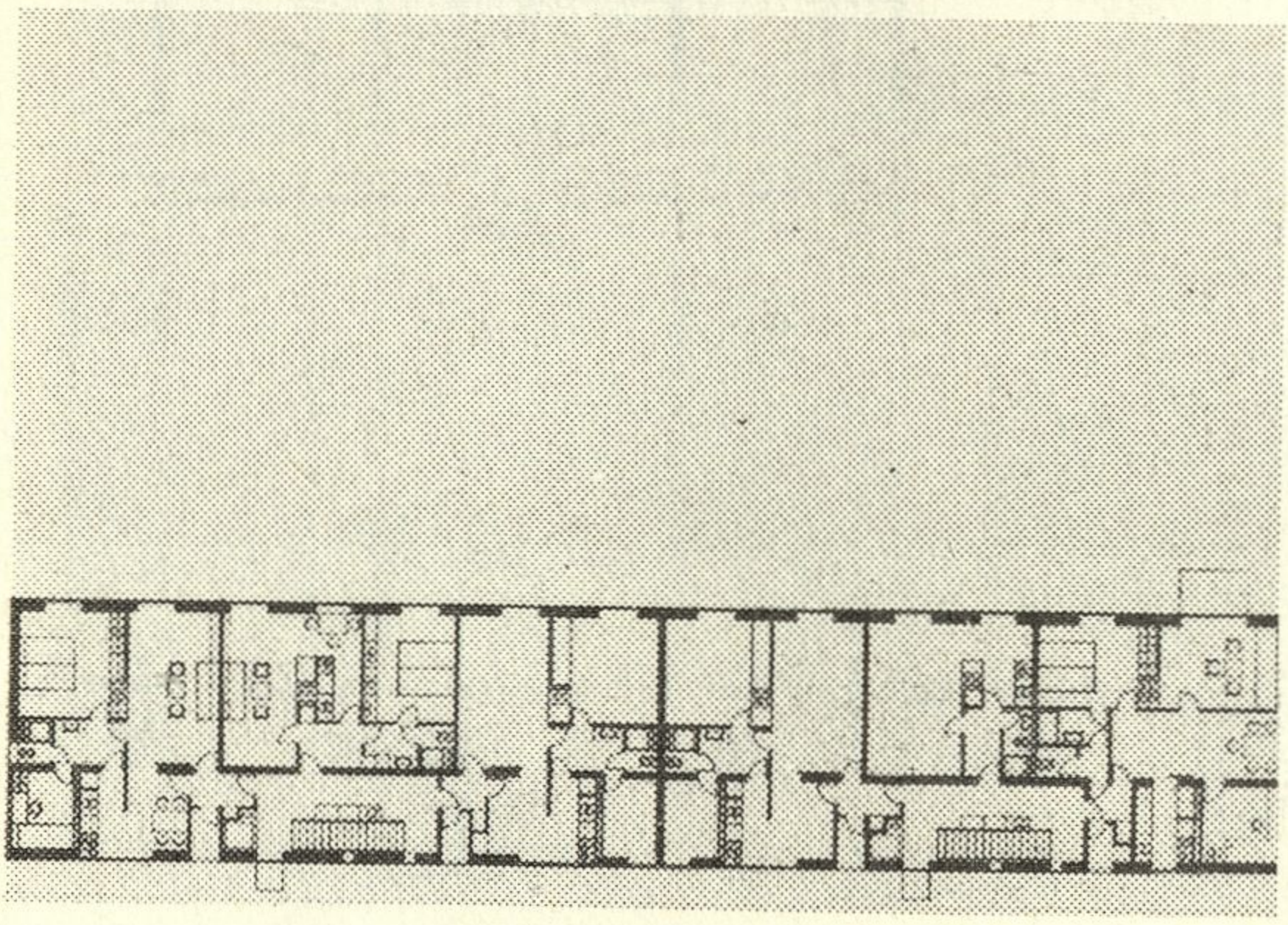
1960

1964

Sklad za zidanje stanovanjskih hiš občine Ljubljana Šiška
Celovška 111





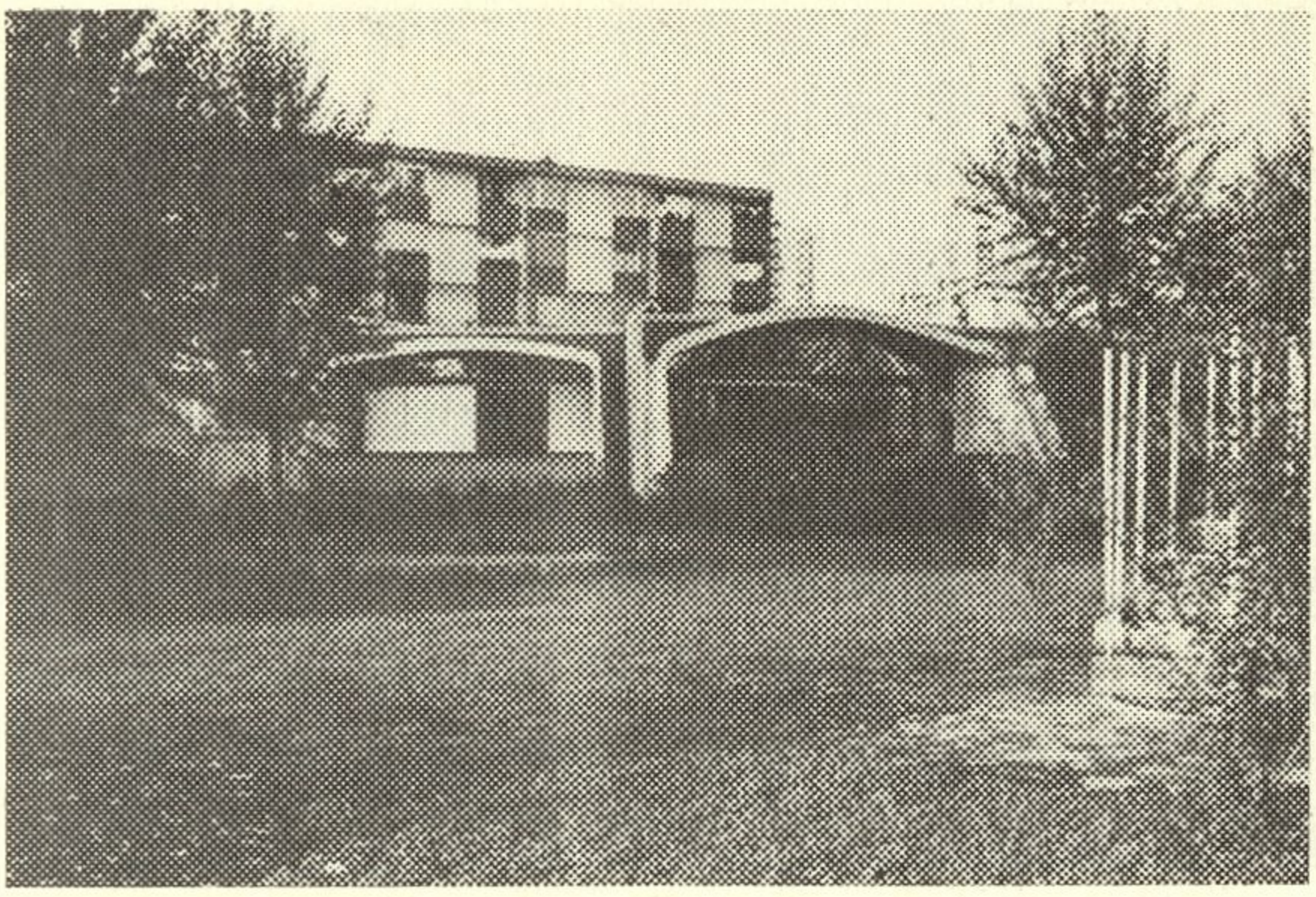


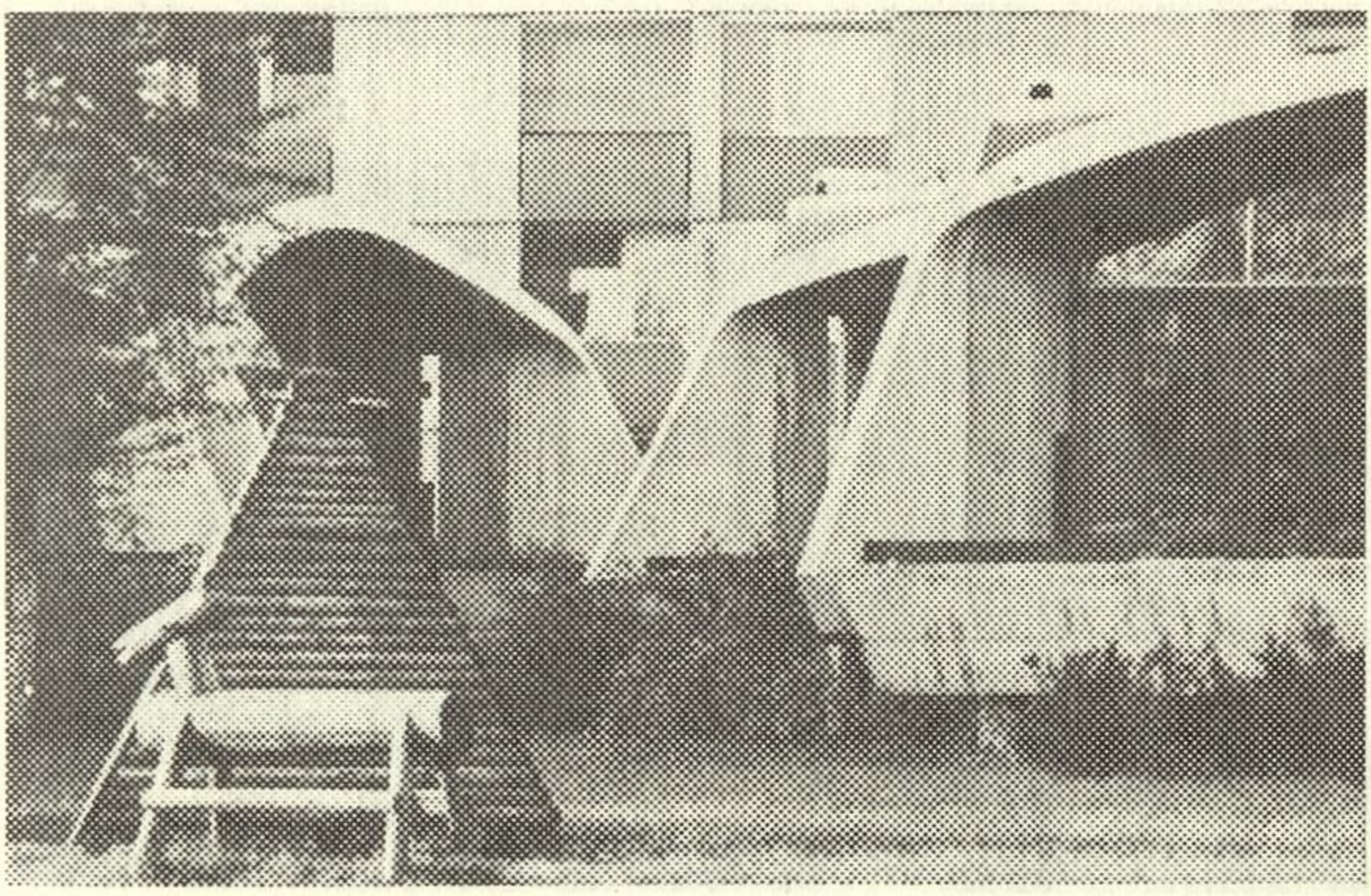
1. severna fasada
2. vhod
3. tloris tipične etaže

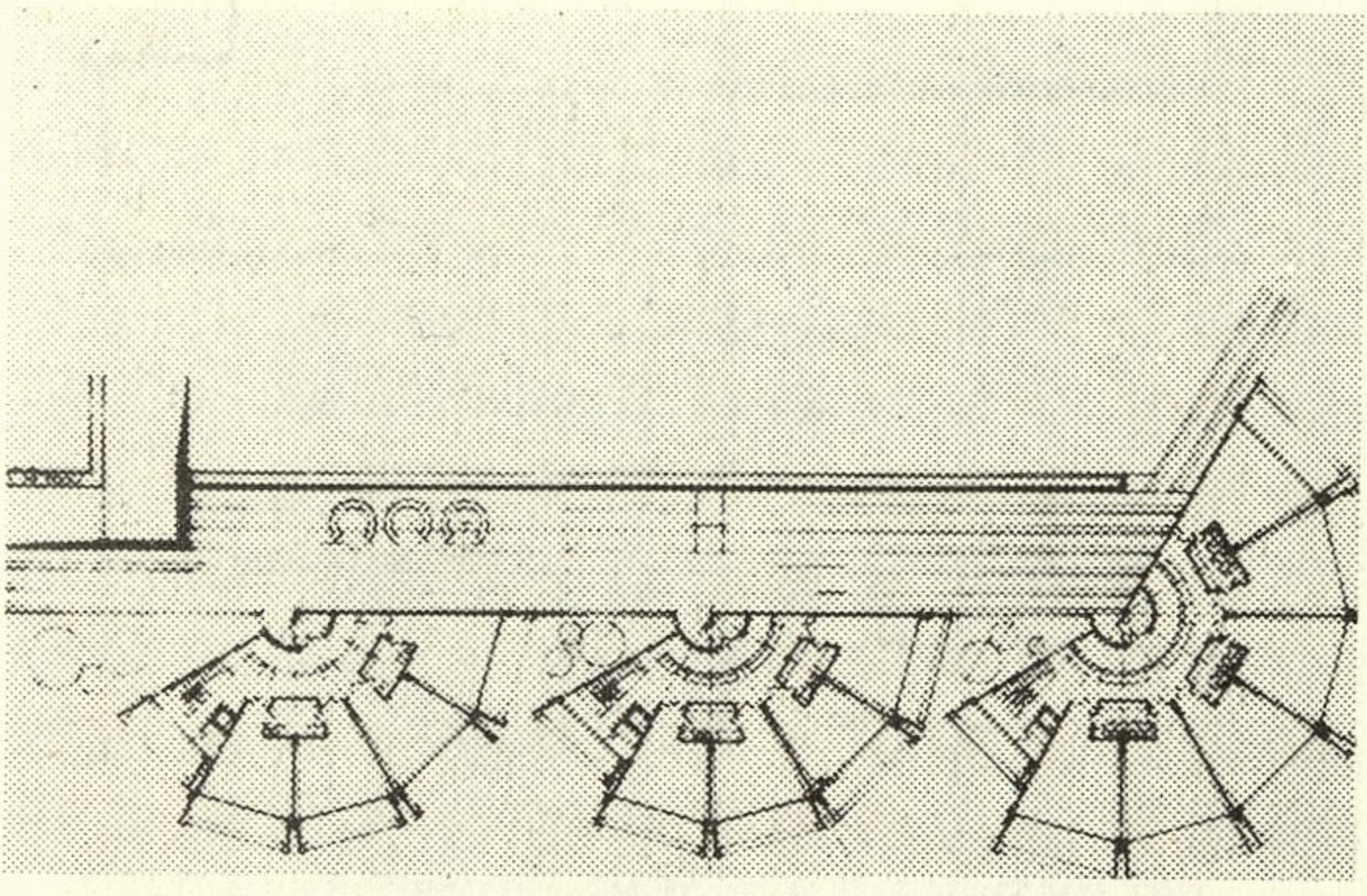
Stanovanjski blok
arh. Stanko Kristl

1959
Univerza v Ljubljani

Janežičeva ul.







1. pogled z juga
2. pogled na bivalne enote z balkoni
3. tloris pritličja

Vzgojnovarstvena ustanova Mladi rod

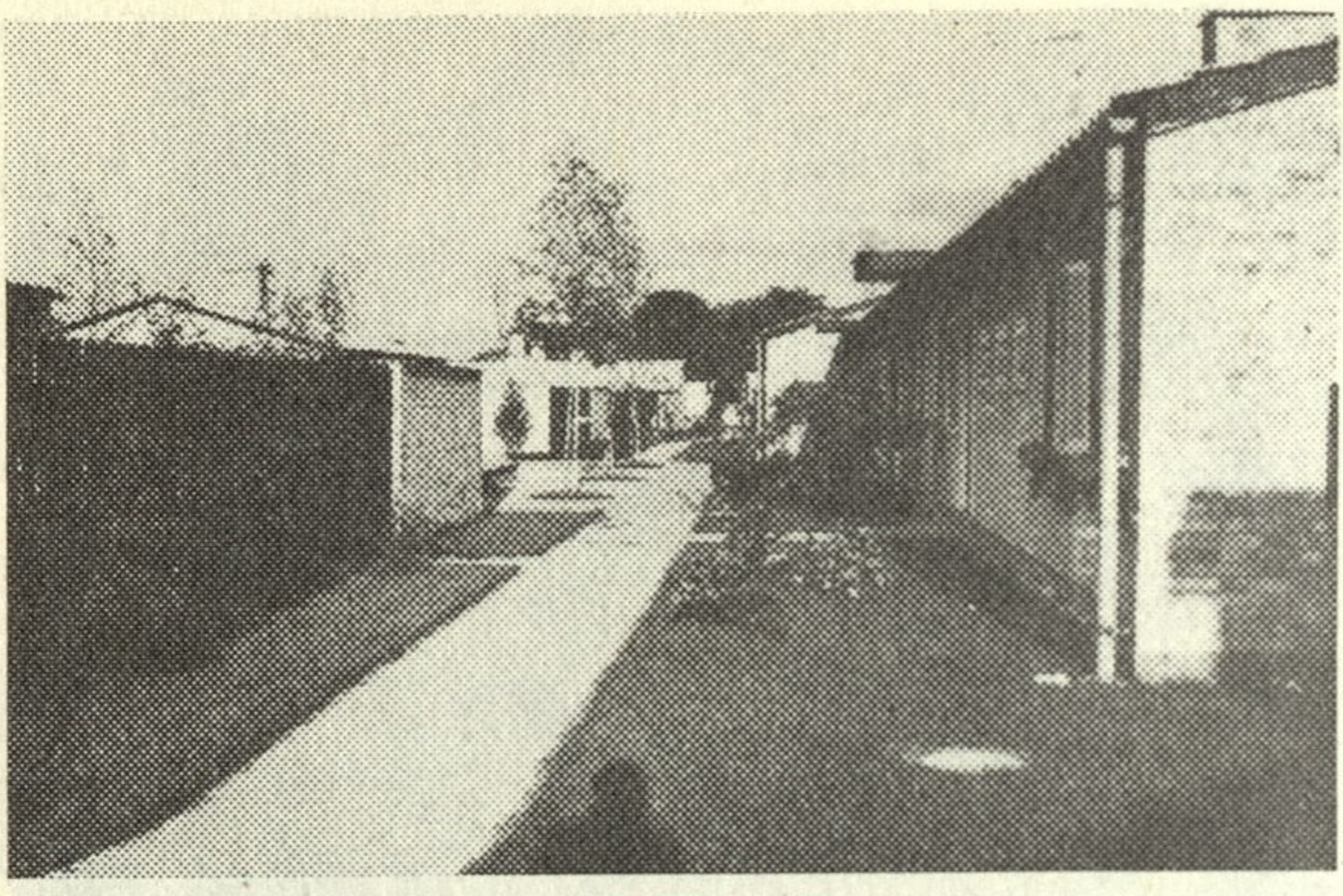
arh. Stanko Kristl

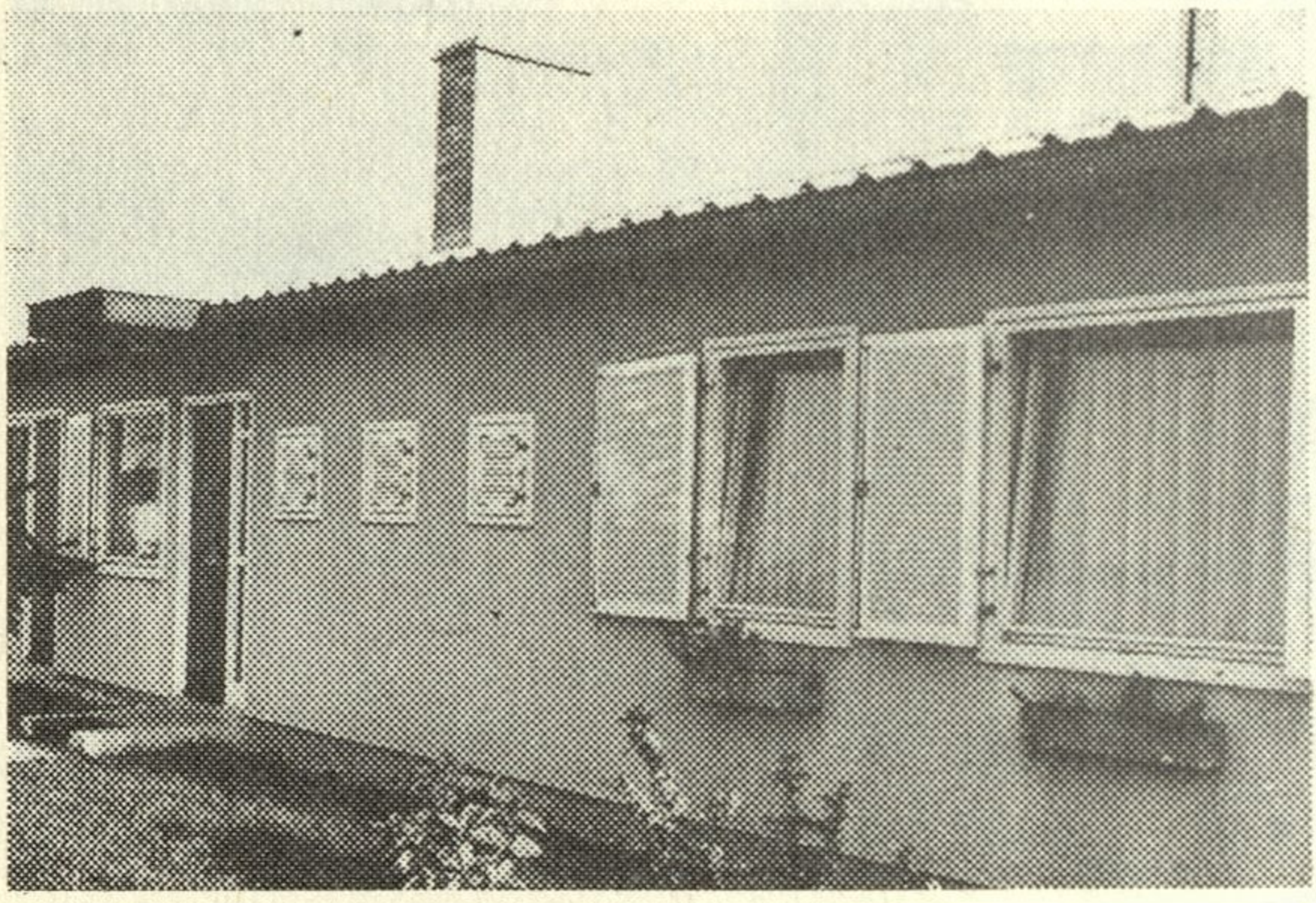
1972

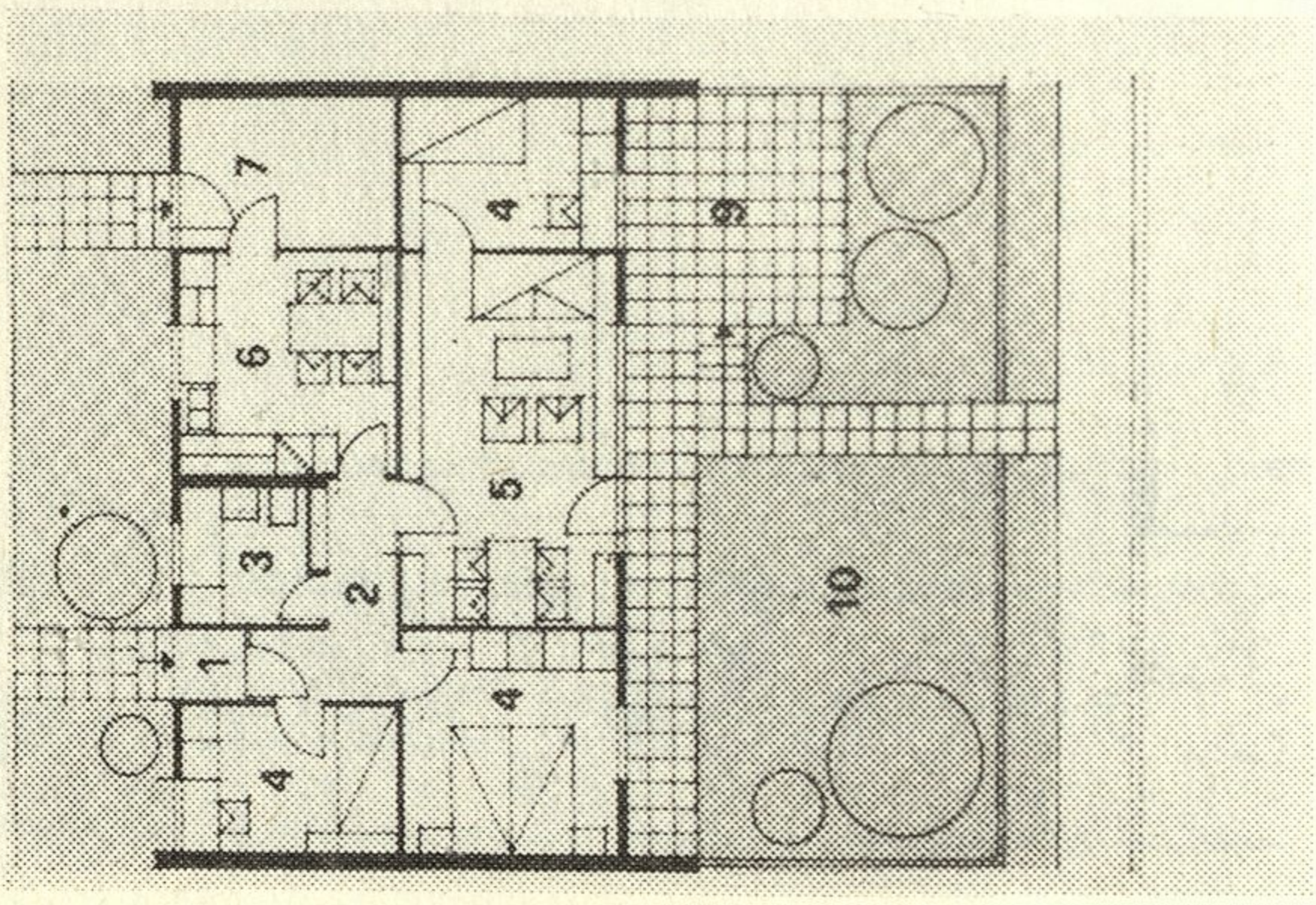
1972

Skupščina občine Ljubljana - Bežigrad

Savsko naselje





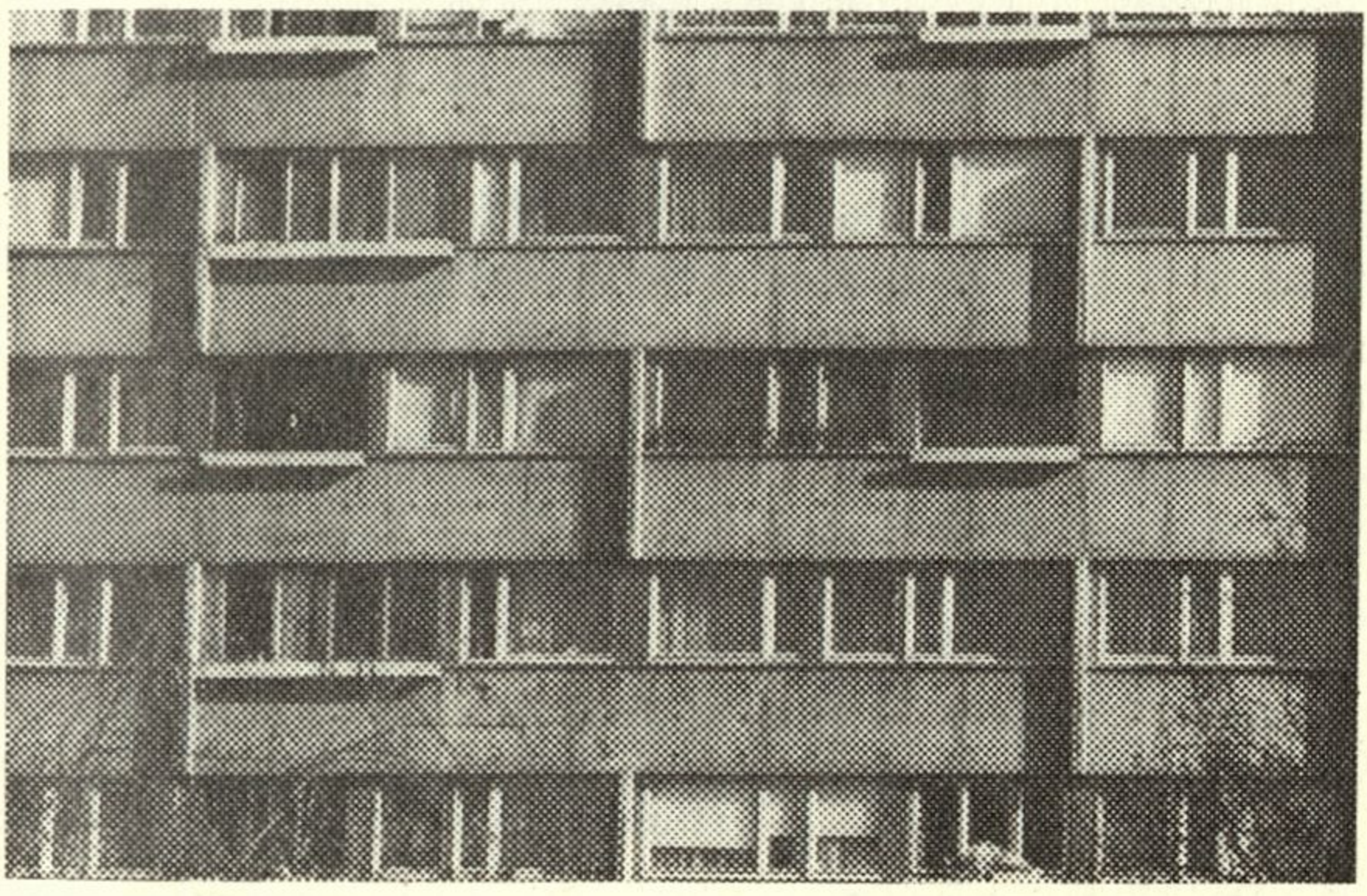


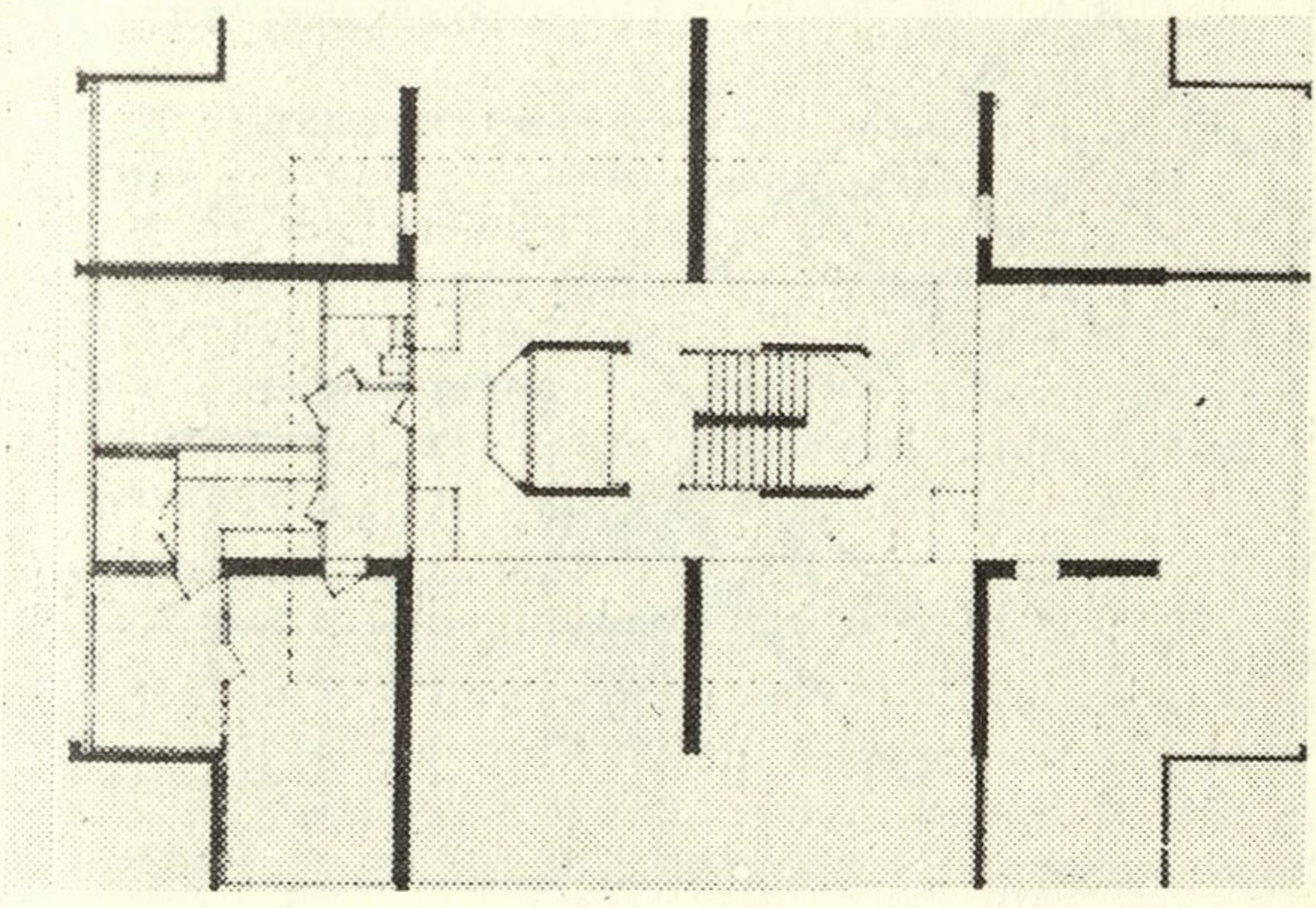
1. pogled v notranji prostor naselja
2. stanovanjska enota
3. tloris stanovanjske enote - tip 5c

Stanovanjsko naselje Murgle
arh. France Ivanšek
od 1965 dalje
od 1965 dalje
IMOS, Ljubljana

Murgle







1. pogled z brega Ljubljanice
2. izrez fasade
3. tloris nadstropja

Stanovanjski stolpnici

arh. Oton Jugovec

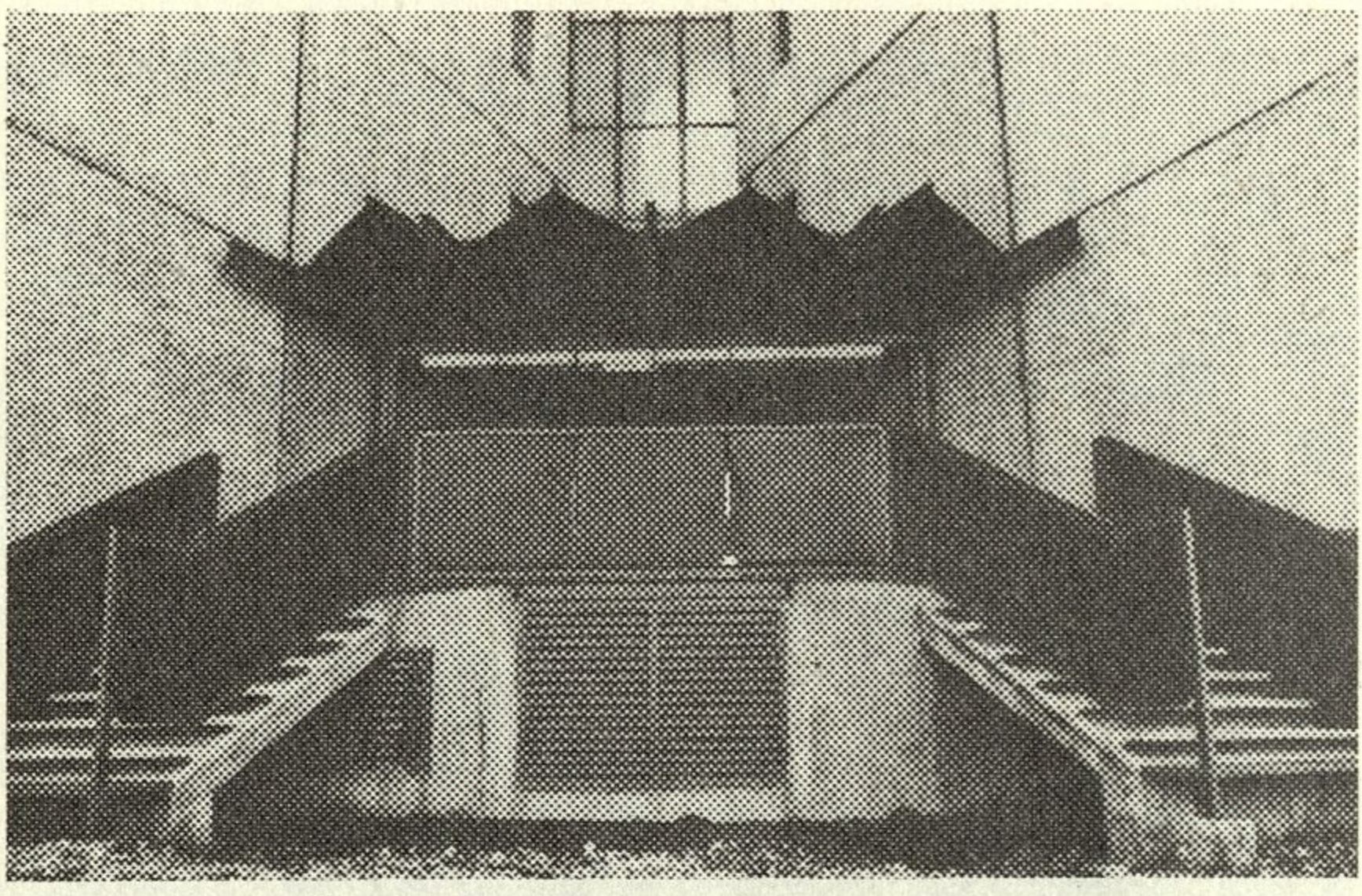
1965

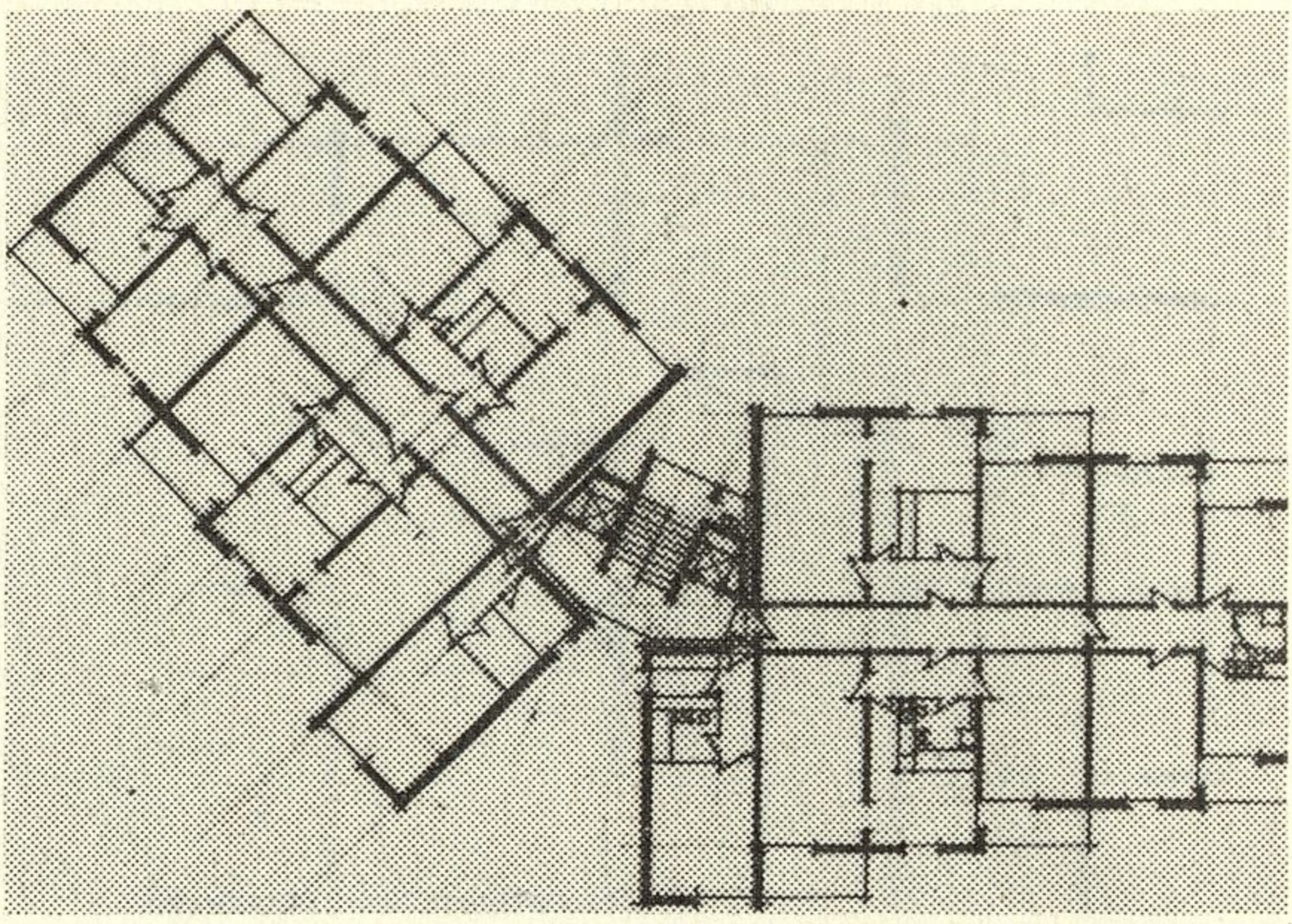
1968 - 1970

SGP Zidar, Kočevje

Moste, soseska Selo







1. zahodna fasada
2. vhod
3. tloris nadstropja

Stanovanjski blok S-8
arh. Ilija Arnautović
1972
1973
GIPOSS, Ljubljana

Celovška 266, 268

uvod

V uvodu se zdi potrebno razložiti zakaj je to delo nastalo, torej njegov namen. Iz tega pa sledi tudi kako je nastajalo. S tem se želimo izogniti nekaterim nesporazumom, do katerih bi sicer lahko prišlo pri branju teksta ali pregledovanju zbranega gradiva.

Vsa naša kulturna preteklost, v katero vsekakor sodi tudi prehojena pot stavbne dejavnosti je realnost našega naroda, dokaz njegovega obstoja, obenam pa tudi izhodišče za prihodnost. Toda njen osnovni smoter je dosežen šele tedaj, ko smo jo ljudje pripravljeni in sposobni razumeti, se pravi, ko lahko uresniči svojo pripovedno moč.

Prizadevamo si, da bi ohranili arhitekturno dediščino v čim bolj avtentični podobi, toda za pristno doživljanje arhitekture ni dovolj, da ta le fizično obstaja ali ohranja svojo prvotno podobo. Potrebno je, da jo prepoznamo kot odraz časa in prostora v katerem je nastala, potrebna je torej naša namera, vzpodbuda, informacija k spoznavanju in razumevanju tega, kar je izza konkretne površine.

Šele spoznavanje okolja spreminja svet predmetov po sebi v svet predmetov za nas. Spoznava in razumevanje sta po svojem bistvu aktivna procesa. Učinkom okolja smo sicer izpostavljeni na vsakem koraku, toda šele naša aktivna vloga v procesu spoznavanja nam omogoča vzpostaviti stik, komunikacijo s predmeti, ki nas obdajajo.

Razumljivo je, da človek spremlja aktivno le tiste procese, ki se jih zaveda, oziroma imajo zanj določen pomen. Zato ostaja velik del okolja in dogajanja, znotraj katerega živimo, v naši zavesti povsem neregistriran. V največji meri ima tako usodo prav fizično okolje, ki nas obdaja na vsakem koraku, nam ta korak tudi podzavestno usmerja in tako sodoloča naše bivanje in delovanje v prostoru.

To delo naj bi torej v neki meri odvzelo anonimnost okolju v katerem se vtaplja.

Pripovednost zgodovine ni le suhoparno podajanje ali preverjanje preteklih dejstev, se pravi objektivne danosti, temveč predvsem izgrajevanje lastne resnice na podlagi preteklih dogodkov. Že sama interpretacija zgodovinskih dogodkov je nujno subjektivna. Subjektivna je kot odraz sprejemanja tiste objektivne danosti, ki je lahko del naše projekcije v prihodnost. Preteklost ali trenutna sedanjost sta izhodišče za tisto, kar izgrajujemo v prihodnost.

Koliko to lahko velja tudi za prehojeno pot stavbne stroke ali arhitekturne dejavnosti, je potrebno posebej opredeliti. Morda prav zato, ker gre za stroko, ki ne pozna pojma resnice. Že s tem, da posega na področje umetnosti je vrednotenje arhitekturnih stvaritev izven logike, ki je sicer osnova našega mišljenja in vrednotenja znotraj vseh znanosti. Na mesto logike stopi ideologija. Če smemo reči, da je vodilo tudi tega dela iskanje "resnice" arhitekturne stroke, torej ne le njene logike temveč tudi ideologije, je potrebno opredeliti, kaj s tem lahko razumemo.

Gre za analizo del, ki jim pripisujemo umetniško vrednost. Vsako tako delo razpada po Hartmannovem mnenju v svojem bistvu na dva dela: na takoimenovani prvi plan (Vordergrund) in drugi plan (Hintergrund). Prvi plan je materializacija oziroma zunanja pojavnost drugega plana. Lahko rečemo drugi plan se realizira v prvem planu (glej sliko).

Prvi plan arhitekture je njena zunanja forma, lupina, sploh vse kar nas kot rezultat človeških naporov fizično obdaja in kar imenujemo prostor. To je tista objektivna danost, ki je pred nami, ki govori sama za sebe že s svojo prisotnostjo in pojavnostjo. Nobene interpretacije je ne morejo povsem opisati, ker je preveč bogata po svoji pripovednosti in tudi govori vsaki generaciji na svojstven način. To bogastvo pripovedovati pa odraža tudi globino drugega plana in na ta način umetniško vrednost prvega.

Oblika, ki je pred nami, je jezik nekega mišljenja. To pa je zopet rezultat okolja in pogojev, v katerih je delo nastajalo in dobivalo svojo podobo. Prav to ozadje umetniškega dela je takoimenovani drugi plan po Hartmannovi razčlenitvi. V njem se nahaja vse od genialnosti ustvarjalca do produkcijskih odnosov, ki so obvladovali obdobje v katerem je delo nastajalo.

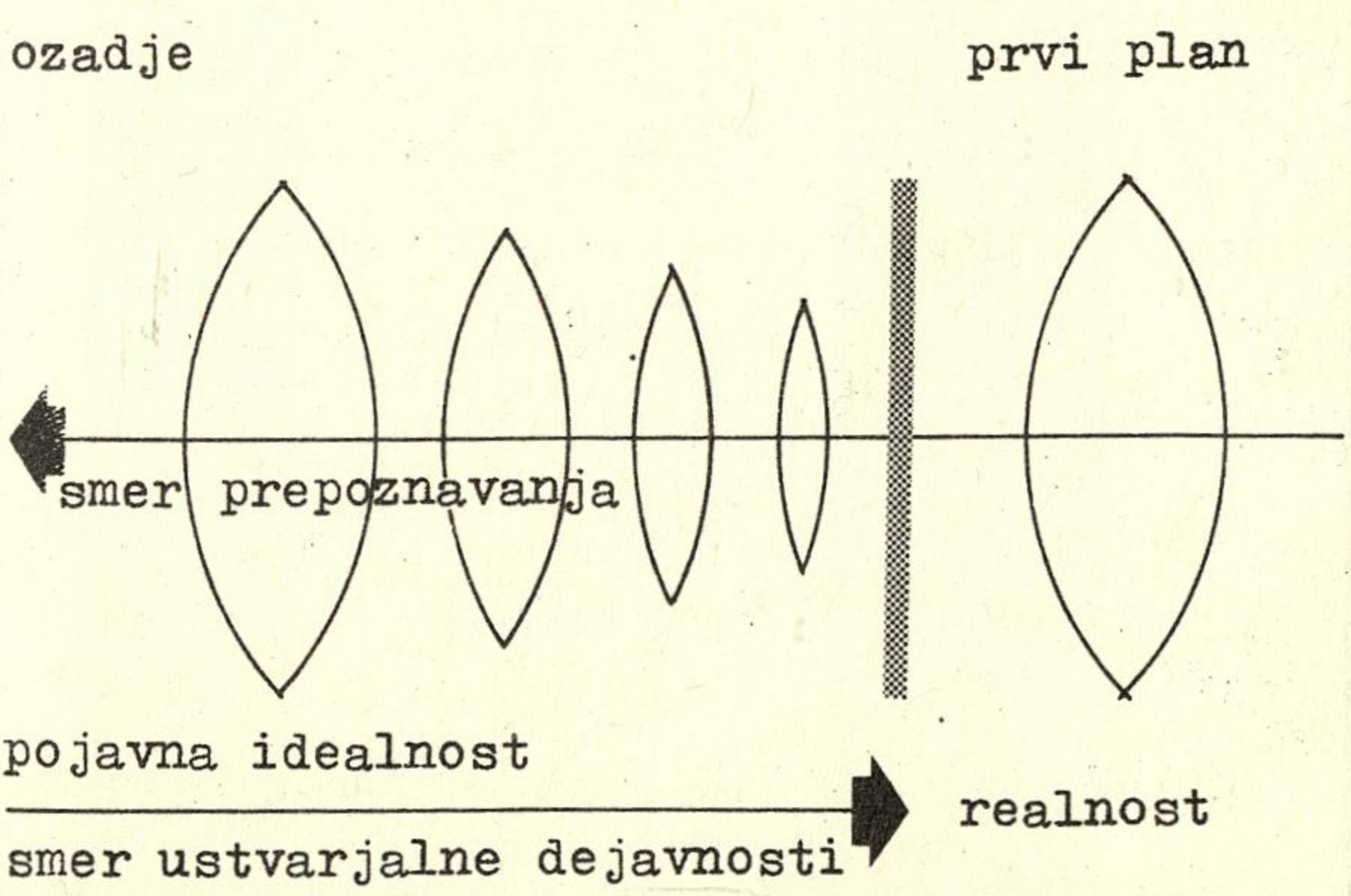
Že Marx in Engels sta opozarjala na to, da estetska vrednost dela ni samo rezultat umetniške potence ustvarjalca. "Če primerja (Stirner) Rafaela z Leonardom da Vincijem in Tizianom, potem lahko vidi, kako zelo je umetnine prvega pogojeval razcvet Rima, do katerega je prišlo pod florentinskim vplivom, kako zelo pogojuje dela drugega stanje v Firencah in dela tretjega pozneje čisto različni razvoj Benetk. Rafaela so, prav tako kot vsakega umetnika, pogojevali tehnični napredek umetnosti, ki je bil dosežen pred njim, organizacija družbe in delitev dela v njegovi lokalnosti in končno tudi delitev dela v vseh deželah, s katerimi je občevala njegova lokalnost. Ali bo individuum kot Rafael razvil svoj talent, je popolnoma odvisno od povpraševanja, ki je spet odvisno od delitve dela in od razmer omike ljudi, ki iz nje izhajajo." (vir 21, str. 258)

Če se sprijaznimo s takim načinom analiziranja arhitekturne stroke postane delo zahtevnejše. Potrebno je raziskovati ozadje, okoliščine, v katerih je delo nastajalo. S tem, da je delo družbeno pogojeno, obenem pa preživi prilike katerih rezultat je, postane konstitutivni element zgodovine in v tem so tudi njegova pripovedna moč, vrednost in bogastvo (vir 13).

V umetnosti, kamor sodi vsaj delno tudi arhitektura ni napredka, kot ga poznamo v znanosti. Novejših del ne moremo primerjati s predhodnimi. Vsako delo je odraz časa, v katerem je nastajalo in kot tako neprimerljivo. Možno je le zasledovati kontinuiteto mišljenja, doživljanja in tehnologije, ki so podlaga ustvarjalne dejavnosti. Vsako delo je rezultat vseh predhodnih spoznanj in kreativnosti ustvarjalca.

V stavbni dejavnosti Ljubljane lahko sledimo kontinuiteto do samih začetkov meščanske naselbine, nekje do srede 13. stoletja. Razvoj stroke ni bil nikdar tako revolucionarno prekinje, da bi v svojih temeljih lahko povsem zanikal preteklost. Vsak prikaz stavbne dejavnosti skozi tako obsežno obdobje je lahko le parcialen. Tako to delo ni in noče biti dokončna "resnica" o stavbni dejavnosti v Ljubljani, temveč je le opozorilo na to, da so mnogi faktorji, ki jih radi pozabljamo, vplivali na njen razvoj. Arhitekt ali stavbni mojster je neredko pri tem odigral tudi stransko vlogo. Pričujoče delo skuša prikazati predvsem sovisnost razvoja stavbne dejavnosti z razvojem produkcijskih odnosov, gospodarskim položajem mesta, lastništvom, socialno strukturo ali pa tudi z narodnostno zavednostjo meščanov.

Delo je razdeljeno na šest poglavij. Delitev navezujemo na tiste prelomnice, ki so se odrazile tudi v zunanjem izrazu (prvem planu) arhitekturne stroke.



(vir 9)

Ljubljana se je razvijala v okviru mnogih vplivov in sprememb od srednjeveškega obzidja mesta z arhitekturo, ki je bila povsem utilitarnega značaja, pa preko baročnega mesta, ki se je ponašalo z zunanjo formo arhitekturnih stvaritev, do današnjega mesta moderne dobe, v katerem se arhitekturi zazdi, da poleg zunanje estetske vrednosti potrebuje še moralno vsebino kot opravičilo svojega obstoja. Pričujoč zapis torej ne more biti dokončna analiza vsega zgodovinskega ozadja, ki je določalo razvoj stroke, skuša biti le nekaj drugega kot zgolj opozorilo na "estetsko" vrednost (prvi plan) okolja, ki nas obdaja, predvsem pa opozorilo na dejstvo, da je ozadje odločujočega pomena tudi za ocenjevanje umetniške vrednosti nekega dela.

srednji vek

Idealne pogoje za nastanek srednjeveškega mesta predstavljata osrednja trgovska pot, ki je vodila od morja preko Ljubljanske kotline v Slavonijo ter Madžarsko in Ljubljanica, kot hrbtenica te poti, vkljenjena med grajski hrib in ostanek antičnega emonskega obzidja. Potreben je bil le še interes lastnika ljubljanskega gradu (str. 1), koroškega vojvode, frankovskega Spanheima, ki je imel v rokah ljubljansko posest, da je postala Ljubljana konec 13. stol. že znana kot mesto z mestnim pravom in obzidjem.

Nepredvidena rast mesta in dejstvo, da so bila tako gradnja kot kasnejša vzdrževalna dela mestnega obzidja veliko finančno breme za nastajajoče mesto, so pogojili edinstveno podobo srednjeveške Ljubljane: "vtis treh obzidanih mest in izvrstnega gradu nad njimi" (vir 18, str. 2o). Zgodovinarji si še danes niso povsem edini v kakšnem časovnem zaporedju so bili obzidani posamezni mestni predeli, kar pa za ta prikaz niti ni pomembno. Zanimivo pa je, da še danes lahko dokaj verodostojno pregledamo talno shemo srednjeveškega mesta, kljub temu, da je bila večina njegovih stavb prezidana, obzidje pa porušeno konec 18. stoletja.

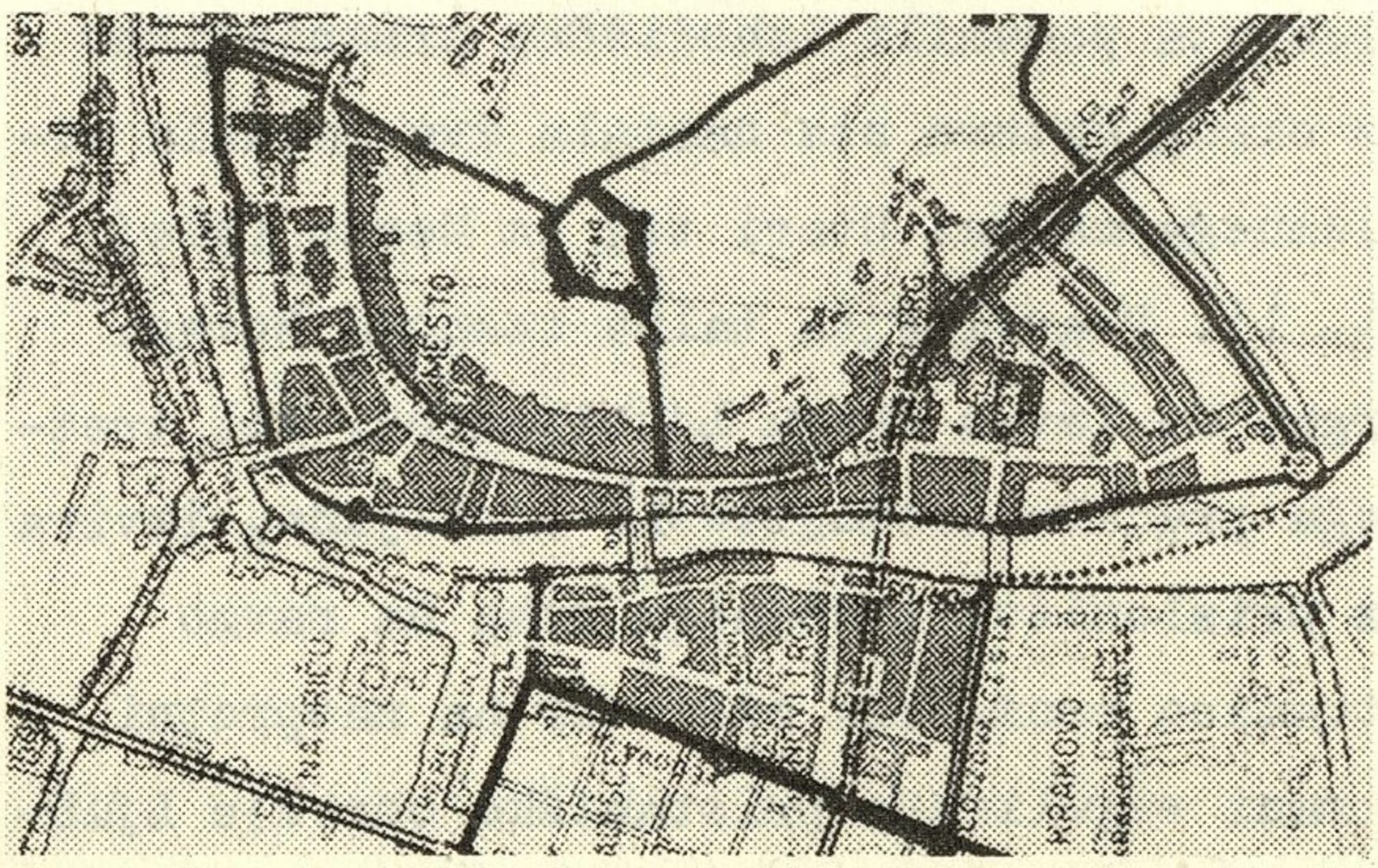
Krivina grajskega hriba in struga Ljubljanice sta pomenili izhodiščno urbanistično os okrog katere sta nastala dva predela obzidanega mesta: Stari trg in Mesto (glej sl. 1). Pravilnejša talna zasnova Novega trga, na levem bregu Ljubljanice, kot tretjega predela srednjeveške Ljubljane, izvira iz prislonitve zahodnega roba na ravno stranico emonskega zidu ter na nasprotni strani regulirano pristaniško obrežje Ljubljanice.

Mestna knjižnica Ljubljana

Šele kasneje, ko je bila Ljubljana že glavno mesto Kranjske in je imela svojo škofijo, so si trije stanovi: plemstvo, duhovščina in meščani tudi prostorsko razdelili mesto in tako dali prvotni naključni razdelitvi notranjo vsebino.

Stari trg je obdržal prvotni značaj trgovske in obrtniške naselbine. Južni del je spadal pod gospostvo deželnega kneza, kar kaže tudi urbanizem tega predela. Rožna in Hrenova ulica z okolico ter Vožarski pot imajo namreč bolj urejeno zasnovo. Hiše so tu manjše in nižje in so bile večinoma lesene še tja do 18. stoletja. Ves ostali del Starega trga so sestavljale patidenške hiše, tj. stare meščanske hiše, ki so segale do Čevljarskih vrat. Ta so zapirala najožji prostor med grajskim gričem in Ljubljanico. Na tem mestu (v višini današnjega Čevljarskega mostu) je zborovala skupščina vseh meščanov, sprva na prostem, na takoimenovanem Komunu, nad katerim so kasneje na oboku postavili prvo mestno hišo, ki je postala tudi zunanji simbol mestne gosposke.

Mesto je segalo od Čevljarskih vrat do severnega obzidja, ki je povezoval grad in Ljubljanico preko prostora, kjer je danes Krekov trg. Ta predel je ob svojem nastanku



sl. 1) obzidje srednjeveške Ljubljane

menil le razširitev stisnjenega Starega rga. Ko pa je bila 1461 ustanovljena ljubljanska škofija in je dotedanja cerkev sv. Nikolaja postala stolna cerkev, se v Mestu pojavi vrsta korarskih hiš. S prisotnostjo frančiškanskega samostana je ta predel dobil značaj duhovne razidence.

Novi trg je na južnem delu omejevalo obzidje, ki je povezovalo Komendo nemškega viteškega reda (današnje Križanke) z Ljubljanico. Na njegovem severnem robu se je konec 15. stoletja pojavila rezidenca namestnika deželnega kneza, vicedomska hiša (na prostoru današnjega univerzitetnega poslopja). Kmalu se ji je na Novem trgu pridružila še deželna hiša, ki je privabila v ta predel doseljence plemiškega porekla in tako dala dokončen plemiški pečat temu delu Ljubljane.

V srednjeveškem mestu je stavbna dejavnost morda bolj kot kdajkoli kasneje neposreden rezultat produkcijskih odnosov in materialnih okoliščin. Ti odnosi se gibljejo v istem okviru do ustanovitve Academie operosorum, ki sovpada in tudi pogojuje nastanek baroka v Ljubljani, torej do obdobja, ko se odnosi spremene do te mere, da postane tudi odnos meščana do umetnosti in kulture drugačen. To pa vpliva na družbeno vlogo stavbarja, arhitekta, kiparja in kamnoseka.

Mestno obzidje je determinanta srednjeveškega mesta. Kot varovalni element omogoča razvoj trgovine in obrti, obenem pa ju po čudnem naključju celo pogojuje. Od leta 1415 so prišli Turki pred mestno obzidje skoraj vsako leto skozi nekaj desetletij. Obzidje pa ni imelo obrambne vrednosti le za mesto samo, temveč je predstavljalo strateško obrambno linijo za habsburške dedne dežele. Njena pomembnost se je odražala v obliki privilegijev,

ki so jih bili deležni le meščani. Med meščanske obveznosti je namreč sodilo utrjevanje in straženje obzidja, gradu in ostalih utrdbenih naprav, ter plačevanje davka. Ti privilegiji so zagotovili meščanom popoln monopol nad trgovanjem v mestu. V začetku 16. stoletja, ko Turška nevarnost še ni minila "je cesar Maksimilijan v prid Ljubljane omejil svobodno trgovino v taki meri (tritedensko obvezno vskladiščenje tranzitnega blaga in prodaja v mestu), da se je pritožil celo Dubrovnik" (vir 18. str. 25). Za tuje trgovce je postalo tako mesto povsem nezanimivo in so se ga začeli izogibati. Kdor ni bil meščan ni imel možnosti zaslužka v mestu. Meščan pa je lahko postal le svobodnjak, ki je imel mojstrsko pravico, imel meščansko hišo in plačal mestni gosposki pristojbino. Na robu mesta so prebivali tudi plemiči in duhovščina, ki pa so bili v strukturi mestnih previbalcev v manjšini. Dninarji in posli so sicer živeli znotraj obzidja, niso pa imeli nikakršnih pravic. Tudi plemiči niso uživali meščanskih privilegijev. Njihova gosposka je bila deželno glavarstvo s sedežem v deželni hiši. Mesto tako za botagejše stanove ni bilo zelo privlačno.

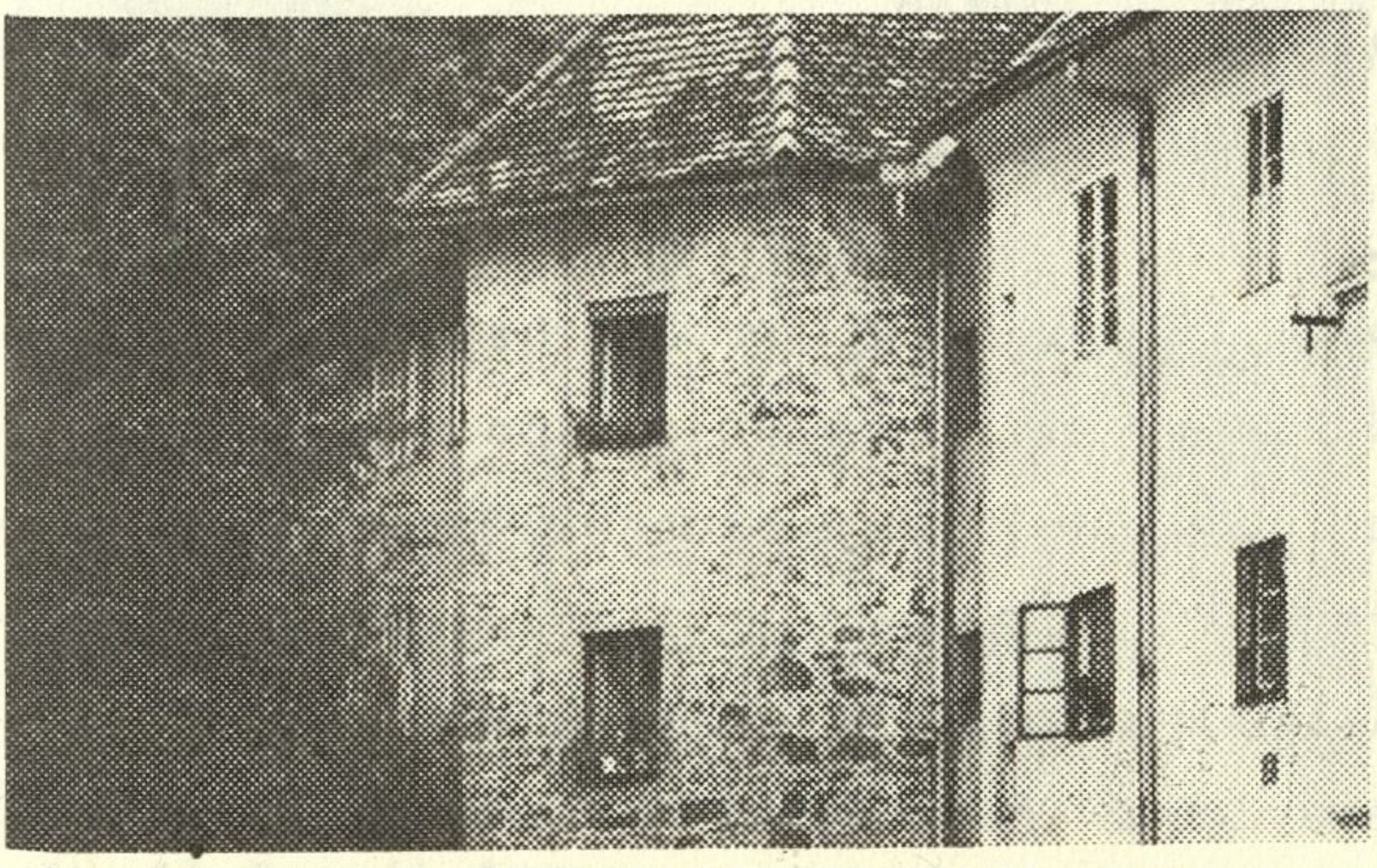
Iz povedanega sledi, da so torej strateška in prometno ugodna lega mesta oziroma njegovo obrambno zidovje, prav tako kot njegove gospodarske posledice, v veliki meri vplivali na socialno strukturo prebivalcev mesta in v končni posledici torej tudi na potrebo po stavbni dejavnosti. Na njeno vsebinsko zasnovo in fizično materializacijo.

Socialno strukturo srednjeveških prebivalcev Ljubljane je težko natanko opredeliti, ker ne poznamo zanesljivih podatkov. Iz kasnej-

ših ocenitev (glej vir 74, str. 279) pa je mogoče sklepati, da so bili vsekakor v premoči meščani, med katere sodijo predvsem rokodelci, medtem ko sta bila druga dva stanova - plemstvo in duhovščina številčno mnogo šibkejša. Poleg tega je bilo maloštevilno plemstvo tuje narodnosti.

Prostor, ki ga je oklepalo mestno obzidje je bil omejen, iz česar izhaja, da so bile ulice v mestu tesne, hiše pa ozke. V zgodnjem srednjem veku so bile vse hiše lesene, po potresu 1511 in velikem požaru 1524, ki je uničil večino hiš na Novem trgu, pa je mestni stavbni svet prepovedal gradnjo hiš iz lesa.

Ko je bilo na začetku 16. stoletja mesto že strnjeno zazidano, Ljubljana skoraj ni več poznala lesene gradnje. Zaradi kasnejše barokizacije mesta pa nobena od teh stavb ni ohranila svoje originalne podobe v celoti. Ker pa so vse stavbe ostale v temeljih iste, je možna rekonstrukcija srednjeveške parcelacije, ki obenem z znanim enakomernim gabaritom kaže na načelno enakopravnost tedanjih meščanov. Izstopajo le večje parcele privilegiranih stanov (duhovščine in plemstva) na mestnem robu.



sl. 2) ostanek obzidja na Krekovem trgu

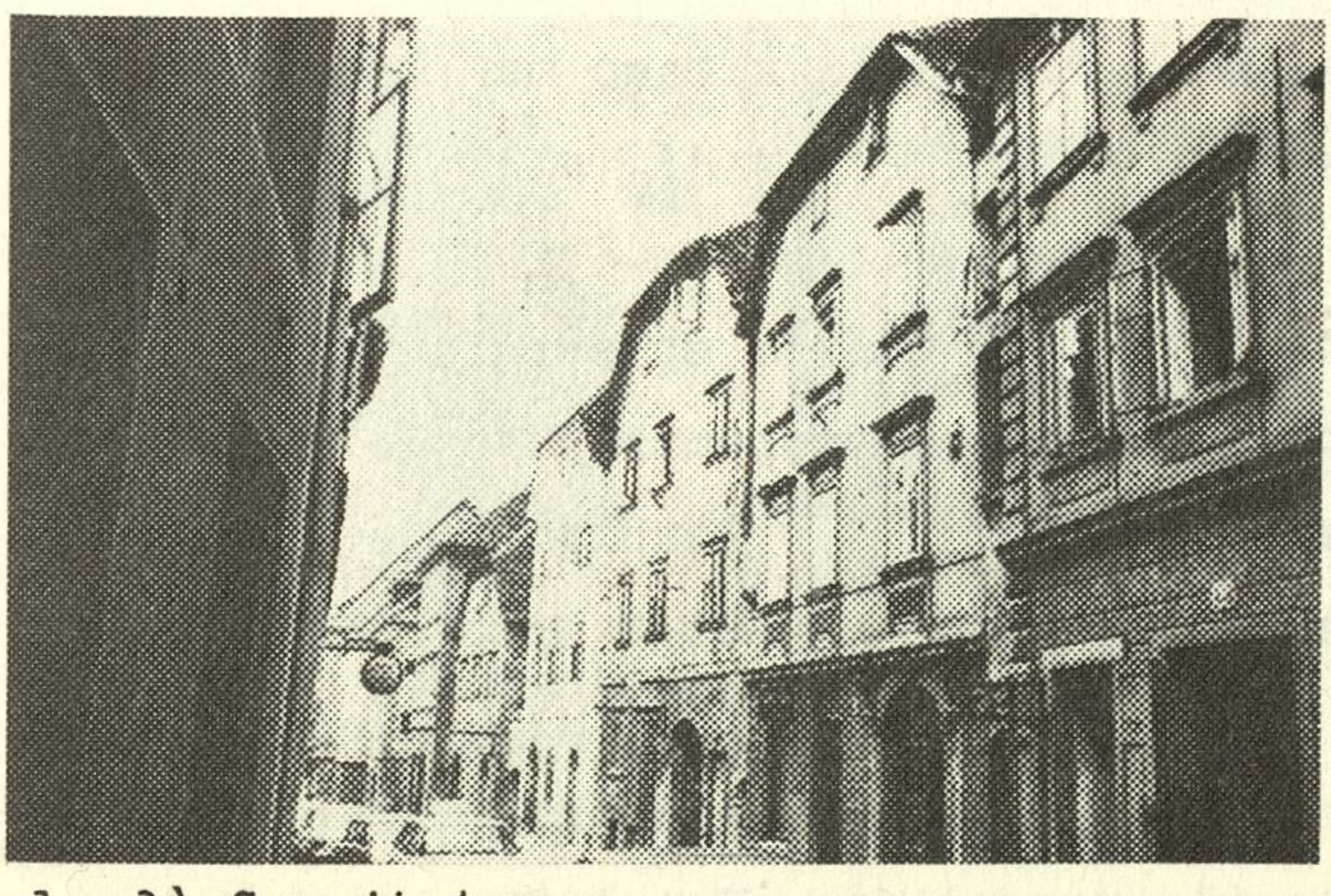
Osrednji kopenski žili, ki sta tekli vzporedno z Ljubljanico (Gosposka ulica na levem bregu in os Stari trg - Mestni trg na desnem) sta predstavljali z občasnimi razširitvami v trge temeljni prostor za trgovske in obrtniške posle. Vsak meščan je moral imeti poslovne prostore ob ulici ali trgu, ki sta bila vir zaslužka. Ker je bil prostor skopo odmerjen je veljalo nepisano pravilo, da ne sme imeti nobena hiša na ulični strani več kot tri okna v etaži. Tako so meščani pozidali tudi dvorišča kjer so bile sobe za služinčad oz. pomočnike, medtem ko je imel lastnik hiše svoje prostore na cestno stran. Vhod v stanovanjski del je bil navadno iz ozke ulice, ki je delila sosednji stavbi in predstavljala prečno povezavo glavne prometne poti z gradom oz. Ljubljanico. Ti prehodi, ki niso nikjer presegli širine treh čevljev so branili pred širjenjem požara, obenem pa so služili kot odvajalna kanalizacija v Ljubljanico. "Močo izpod neba in streh brez žlebov so pomnožile še gospodinje, ki so skozi okna na cesto izlivale pomije, praznile nočne posode in odmetavale smeti in vso mogočo umazanijo. Pa tako ni bilo le v temnem srednjem veku. Še v prosvetljeni dobi konec 18. stoletja je stranka iz najvišjega nadstropja izlila skozi okno umazano vodo" (vir 2o, str.74). Ker so bile hiše s krajšo stranjo obrnjene na ulico, je za srednjeveško Ljubljano značilen "gotski poskočni ritem hišnih zatrepov" (vir 53, str. 1o), ki je ohranjen do danes na Gornjem trgu (sl. 3).

Konec 15. stoletja je bila ustanovljena ljubljanska škofija. Tako dobimo v začetku 16. stoletja eno najpomembnejših stavb srednjeveške Ljubljane, škofisjki dvorec (sl. 7 - baro kizirana zunanjščina). Beseda dvorec označuje njegovo samostojnost na vse štiri strani v sicer strnjenem mestnem tkivu meščan-

skih hiš. Prvotna podoba je spremenjena, ostal je le njen originalni obseg ter poševna okrepitev vogalov, ki kaže na zgledovanje po utrdbenih arhitekturah. Ista arhitektura je vplivala tudi na gradnjo sosednjega Codellijevega kanonikata, ki je nastal nekako v istem obdobju.

Utrdbene naprave in deželno ter škofijsko središče s svojimi reprezentativnimi stavbami so bili zgled meščanski zidavi. Značilna meščanska hiša tega obdobja v Salendrovi ul. 6 (str. 19), sicer kasneje barokizirana, kaže v pritličnem pasu utrjen zid po zgledu fortifikacijskih naprav. Drobne člene, zlasti portale je povzela meščanska hiša po cerkveni arhitekturi, značilni konzolni pomol kaže na zgledovanje po grajskih zgradbah, poševnine kot utrditev pritličnega pasu na zgledovanje po utrdbenih napravah. Osrednja pozornost je bila usmerjena na kamnoseške detajle, tako, da se je pomembnejši delež tujega vpliva prenesel na naša tla skozi kamnoseške delavnice, kjer so imeli v tem obdobju primat italijanski mojstri.

Trgovina, ki je bila v drugi polovici 15. stoletja v rokah južnonemškega kapitala, se je namreč sredi 16. stoletja gospodarsko bolj navezala na Benetke in ostalo Primorje,



sl. 3) Gornji trg

kar pomeni povečan vpliv italijanskih trgovskih rodbin in s tem vpliv italijanske gradbene dejavnosti. Tudi za utrdbene naprave so bili v tem času odgovorni izključno italijanski mojstri.

Vse 16. stoletje odraža kvantitativno premoč profanih stavarskih nalog, čeprav doživi arhitektura kvalitetni vrhunec le v plemiški arhitekturi. Povprečna meščanska hiša niti ne razplaga z dovolj velikim zemljiščem, da bi se lahko razvila do velikosti kot to uspe višji družbeni plasti z dvorci. Na polovici 16. stoletja je opazno postopno združevanje ozkih meščanskih hiš v večje enote. Plemstvo in bogato trgovstvo si je zaželelo zraka in sonca ter boljših higienskih pogojev v svojih stanovanjih. Z združevanjem sosednjih stavb in zazidavo predaha med njimi, ki omogoča uvedbo nove okenske osi, se je zasukalo sleme stavbe vzporedno z ulico in namesto koničastih zatrepov se proti cesti obrne kap streh, ki ustvarja enotnejši cestni prostor.

Mesto, ki je bilo do tega obdobja organizirano po nemškem mestnem pravu, nastopi tedaj lastno kulturnotvorno pot s slovenskim protestantizmom (Primož Trubar), ki doseže višek v sedemdesetih letih. Reformacija je zbudila deželno zavest in njeno delovanje je bilo vzrok, da so vodilni meščani "v veliki meri čutili z maso med katero so nastopali, eno" (vir 44. str. 7o).

Ko se je reformacija sprevrgla v političen boj za deželno avtonomijo, je deželni knez leta 1597 naselil v Ljubljano jezuite, ki naj bi kot šolniki odigrali osrednjo vlogo v protireformacijskem boju. Posledica je bila uvedba jezuitske gimnazije in povečanje števila samostanov. Katoliška verska obno-

va predstavlja osrednje gibalo stavbarske umetnosti po vzorcih renesančne Italije ter s tem ponovno prevlado cerkvene arhitekture na začetku 17. stoletja. 1615 je bila posvečena cerkev sv. Jakoba (str. 15), 1646 pa je bila začeta zidava auguštinske cerkve Marijinega oznanenja (str. 3).

V profani arhitekturi je bil prehod stoletja manj viden, tako da zidava Stiškega dvorca predstavlja osamljen pojav (str. 2). Plemiške zidave v tem obdobju ni, ker je protireformacija obračunala tudi s protestantskimi plemiči, ki so bili v tridesetih letih prisiljeni zapustiti mesto. Tudi gmoten položaj meščanov v tem obdobju ni bil zavidljiv. Čeprav je bila Ljubljana umaknjena od osrednjih dogodkov tridesetletne vojne, se ni mogla povsem izogniti finančnim bremenom.

Ponovni gospodarski vzpon, ki je vezan na naraščajoči pomen veletrgovskega kapitala, je dosegla Ljubljana v drugi polovici 17. stoletja. Stavbarska dejavnost se je tedaj izkazala tako v profani kot v cerkveni arhitekturi. Dokončana je bila cerkev Marijinega oznanenja, obenem pa se je gradila palača Turjaških knezov, takoimenovani Knežji dvorec, ki je predstavljal največjo pro-



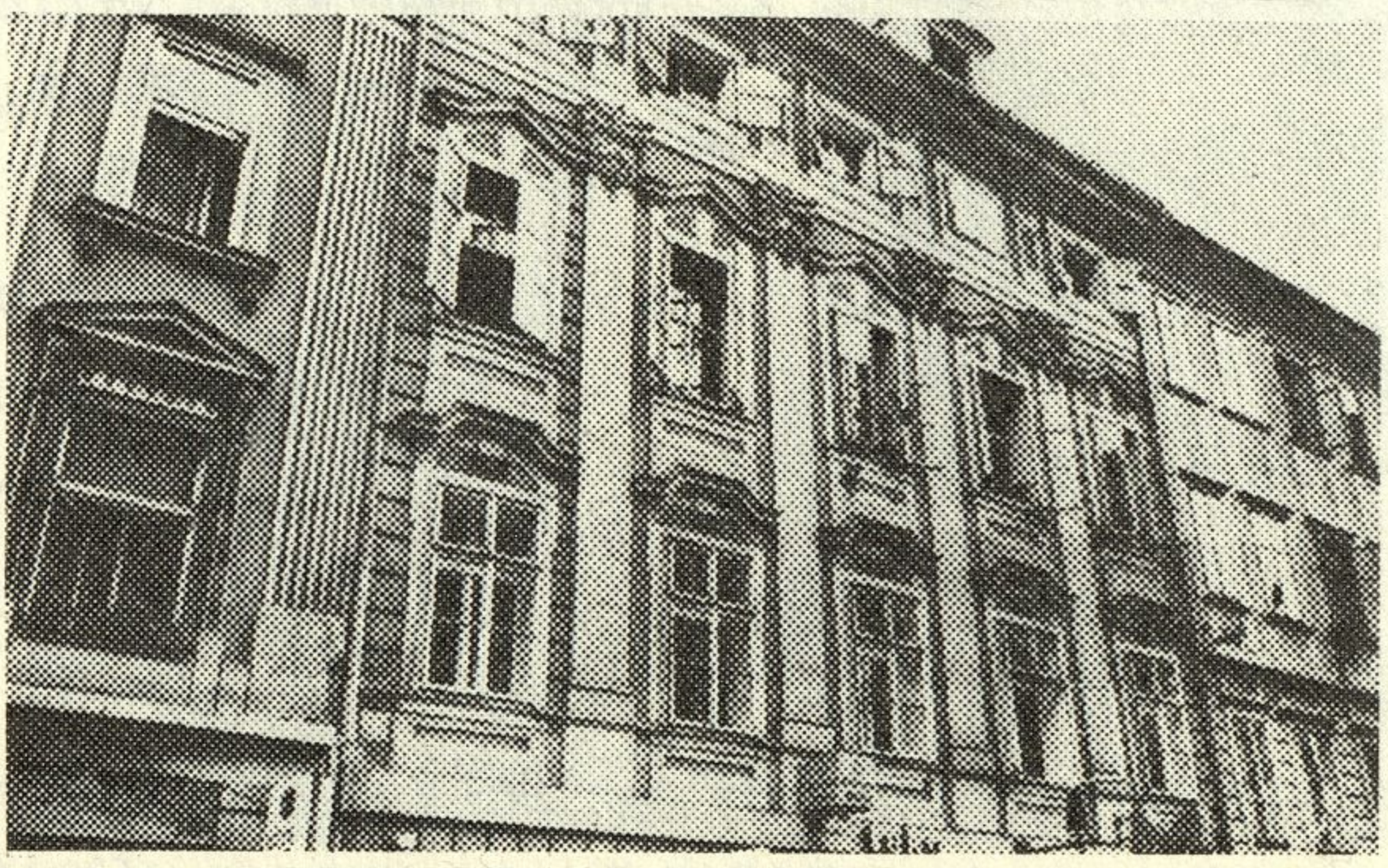
sl. 4) kamniti odbijač na Gornjem trgu

fano arhitekturo tedanje Ljubljane. Višji stanovi so tako tudi v 17. stoletju ostali pobudniki kvalitetnejših realizacij v stavbni stroki. V mestu je bila opazna nadmoč večjih zasnov, ki so potisnile v ozadje srednjeveško ozko meščansko hišo.

Dospeli smo do obdobja, ko se srednjeveški utilitarni značaj stavbne dejavnosti prevesi v dekorativno-simboličnega, ko stavbarjeva naloga preneha biti le gola materializacija naročnikovih zahtev, temveč postaja vedno bolj izraz naročnikovega odnosa do kulture in umetnosti. Ustanovitev Akademije operozov oznanja prihajajoče obdobje, v katerem kulturno umetniški interes prehaja v domeno naprednejših meščanskih krogov in pomeni sinonim za splošno priznani ugled in spoštovanje.



sl. 5) Mestni trg 17, M. Perski, 1748



sl. 6) Mestni trg 18, M. Perski, pol.18.st.

barok

V Ljubljani "je nastalo kulturno ozračje, ki je bilo na prehodu iz 17. v 18. stoletje tako nasičeno, kakor nikdar poprej in do zadnjih dveh desetletij nikdar pozneje (napisano leta 1938, opomba p.). Kot leto kulturne dozorelosti se smatra splošno leto 1693". (vir. 4o, str. 17o)

Gospodarska ustalitev, konec turškega oblegania in kulturna naslonitev na italijansko območje so leta 1693 privedli do ustanovitve Academie oporosorum. Njeni člani so ustvarili v Ljubljani kulturni center, ki je dobil svoj zunanji izraz v organizirani akciji za prenovitev mesta.

Deželanski ponos, ki ga je v mesto prinesla reformacija ter absolutizem protireformacijskega obdobja se zrcali v gradbeni vnemi, ki je brez sentimentalnosti rušila staro na račun novih idealov.

Nosilci naprednih arhitekurnih idej so ostali tudi v tem obdobju cerkveni krogi,katerim je uspelo sezidati nekaj trajnih spomenikov baročne dobe.

Prvo veliko delo, ki so se ga lotili je bila stolnica (str. 4). Njena zidava, začeta 17oo, je bila pod vplivom stavbinskega odseka Akademije operozov in je povsem italijansko delo. Tako načrti kot poslikava notranjosti so bili delo italijanskih mojstrov - Andreja Pozza in Giulia Quaglia.

Ko se je generalna sinoda šest let za tem odločila za zidavo semeniške zgradbe, je bilo delo zopet poverjeno italijanskemu mojstru - Carlu Martinuzziju (str. 5).

Gigantski portal, delo Luke Misleja in Quagliove freske v knjižnici, ki je sprejela knjige operozov, kažejo na vodilno vlogo cerkvenih krogov v umetniško kulturni sferi tedanje Ljubljane. Italijanski mojster je izdelal načrt za križevniško cerkev, ki predstavlja prvo baročno centralno cerkev v Ljubljani, a je bil med zidavo delno spremenjen (str. 21). Prisotnost stavbinskega odseka operozov je zopet mogoče opaziti pri zidavi uršulinske cerkve (str. 28), ki je nedvomno ena najkvalitetnejših del baročne Ljubljane. Obenem predstavlja tudi prvi večji poseg izven mestnega obzidja, ki ni mogel ostati dalj časa brez pravega urbanega obeležja. Kot dominanta praznega prostora pred obzidanjem je cerkveno pročelje terjalo kasnejši nastali trg, ki je dobil svoje prostorske razsežnosti šele s postavitvijo Kazine.

Z zidavo trnovske cerkve so redovi izpolnili svoj stavbni program v prvi polovici stoletja, ko je pokazala svoje stavbne sposobnosti že mestna gosposka.

Razcvet profanega stavbarstva v Ljubljani zavestno kaže visok življenski standard baročnega obdobja. Absolutistična državna oblast je tedaj s posebnimi privilegiji pospeševala razvoj manufaktur v mestu. Kljub temu je funkcija mesta ostala posredovanje blaga. Tako je še vedno prevladoval "tranzit nad eksportno proizvodnjo" (vir 18, str. 41), kar ni moglo imeti za posledico zaznavnega porasta prebivalstva. Socialna struktura je še vedno odražala premoč rokodelcev.

Izgleda, da je gradbena vnema meščanov pomenila tedaj zunanji videz pripadnosti višji družbeni plasti. Pregled investitorjev več-

jih prezidav znotraj obzidanega mesta (glej str. 8 - 27) tudi resnično kaže, da so bili tega sposobni skoraj brez izjeme le meščani tuje narodnosti. V mnogih primerih je verjetno prav to pripomoglo k zidavi, ki je presegla okvire finančnih sposobnosti meščanov, obenem pa je ostala večkrat na nivoju nedorečnih, zgolj formalnih rešitev, ki so se zadovoljevale z zunanjo veličino. "Največkrat je bilo tako, da zunanje veličje palač in patricijskih hiš ni bilo v nobenem pravem razmerju do notranje opreme, ki je bila, v kolikor ni prišla od zunaj, zelo enostavna, dostikrat naravnost siromašna. Umetnost pač še ni zajela potreb vsakdanjega življenja in tudi rokodelstvo se ni povzpelo do umetniškega razumevanja" (vir 2o, str. 181). Nadzidava tretje etaže, nova fasada in morda še veža ter stopnišče so pripovedovali človeku s ceste o lastniku stavbe. Zato se baročna doba ni dotaknila urbanistične zasnove mesta. S prezidavanjem meščanskih srednjeveških hiš se je spreminjala predvsem podoba ulic v stavbnih masah, ki so tedaj tvorile strnjen zaključen prostor.

Meščanstvo je iskalo vzore za svojo stavbno dejavnost predvsem v cerkvah iz mestne okolice. Vhodna veža stavbe na Novem trgu št. 5 (str. 24) "v načelu sorodna šmarnogorskim kapelam, je prvi monumentalni primer te vrste v mestu" (vir 57, str. 46). Vtis njene globine povečuje oženje prostora v smeri dvorišča, kar je ena izmed prevar, ki jih vsebuje meščanska hiša, da bi prerasla resničnost svojih dimenzij. Dinamična rast stebrnega stopnišča omenjene stavbe kaže, da je nepoznani arhitekt obvladal tudi prostorske razsežnosti, ki se prelivajo na tem mestu skozi štiri etaže. "Nagnjenost k relativnemu vertikalizmu (v primeri s širokimi bavarskimi proporci)" (vir 57, str. 176) je

verjetno po eni strani odraz pomanjkanja prostora znotraj obzidja, ki bi le v izjemnih primerih dopuščalo nagnjenost k horizontalam, po drugi strani pa izraz želje po izkazovanju osebne pomembnosti, kot rezultat neenakosti meščanov v 18. stoletju. Višino stavbe so povdarjali včasih pilastri med okni, drugič pa takoimenovane table, ki so povezovale vertikalne okenske osi. Proti koncu stoletja so opazni že elementi,ki so izposojeni iz antike in oznanjajo konec baročne dobe.

Na dvoriščni strani je poiskušal baročni stavbar doseči vtis varljive višine s stopniščnim jedrom, ki se je pogosto približeval zasnovam cerkvenih stolpov (str. 12,27).

Medtem ko je v obzidanem mestu ostal povdarek na izgradnji vrhnje etaže in prenovitvi fasade, veže ter stopnišča in ko je segla adaptacija interiera le do osrednjega salona, je plemstvó uresničevalo svoje gradbene ideale izven mestnega obzidja, sredi večjih parkovnih zasnov. Sredi 18. stoletja se je pojavila Koslerjeva hiša z glavnim pročeljem na ulice in s parkom za stavbo, nato pa še Lambergov dvorec (str. 29), sredi zelenja, prislonjen na pobočje Rožnika.

V sedemdesetih letih je Gabrijel Gruber gradil v mestu hidravlično in mehanično šolo, v kateri je kasneje tudi poučeval. Ne zdi se mi toliko pomembno, da je Gruber uvedel s to palačo v mesto tekoimenovani kitasti ali copí slog, kot dejstvo, da je - kot eden najbolj izobraženih meščanov tedanje Ljubljane - priznal polnovrednost notranjosti palače (str. 16). Njegova pozornost je bila sicer tudi tu usmerjena predvsem na stopnišče, pri katerem je ostalo bistveno "vseh form v tem, da spremljajo obiskovalca ko se vzpenja"

(vir 57, str. 147), pa vendar se zdi, da je avtor polagal vsaj toliko pozornosti kot zunanjemu izgledu stavbe, tudi prostorom, ki oklepajo stopnišče.

Tudi pri zidavi javnih reprezentančnih zgradb se je konec 17. stoletja kazala še relativna naklonjenost severnorenesančnemu, staronemškemu načinu zidave, ki pa ga je italijansko šolani okus operozov kmalu uspel preglasiti. Prav zato preseneča podatek, da Martinuzzijev načrt za mestno hišo ni bil odobren (vir 75, str. 22o) in je bil k delu povabljen domači mojster Gregor Maček. Toda ko je v drugem desetletju 18. stoletja nastal čelni trakt rotovža, se je na fasadi pojavil poleg domačih sestavin tudi "močno italijanski detajl, ki ga je mojster porabil pač zaradi okusa odločilnih ljubljanskih krogov" (vir 57, str. 37), kar kaže na odločilen vpliv operozov (str. 7).

Arkadno dvorišče je postajalo vedno bolj obvezni sestavi del meščanske hiše in predstavlja poskus sinteze meščanskih možnosti in plemiških realizacij. Zato arkadno dvorišče rotovža ni bila posebnost reprezentančne zidave. Omenjen motiv na dvorišču stavbe Mestni trg lo (str. 9) označuje tak pojav že iz začetka 17. stoletja, kar je nov



sl. 7) Škofijski dvorec, Ciril Metodova 4

dokaz za to, da je sicer povsem baročna stavba nastala dejansko že v prejšnjem obdobju in dobila sedaj le novo zunanjo lice.

Večje javno delo, ki je kazalo na pripravljenost mestnih očetov, da bi kulturno umetniško obogatili mesto, je tedaj postavljen Robbov vodnjak kranjskih rek pred mestno hišo (sl. 8). Od tedaj sestavljajo stolnica, škofijska palača, mestna hiša in vodnjak z obeliskom baročni kompleks, ki je ostal sinonim Ljubljane do današnjih dni.

V 18. stoletju je mestni svet izgubil večino svoje samostojnosti, tako da so poslej o usodi mesta odločali državni organi. Rezultat njihove fiziokratkse usmerjenosti je bil trud za regulacijo Barja, ki je nudil mestu veliko komunalno delo - izgradnjo Gruberjevega prekopa.

V okviru centralizirane habsburške države je proti koncu stoletja mesto začelo izgubljati na pomenu. Ljubljana je kmalu dobila značaj malega provincialnega mesta, k čemur je pripomoglo tudi 4ooo beračev, ki naj bi se potikali po mestnih ulicah (vir 2o, str. 21). Podatek je kar težko verjeten, saj je imelo mesto z bližnjo okolico tedaj približno loooo prebivalcev. Ne glede na to pa



sl. 8) Robbov vodnjak kranjskih rek, 1751

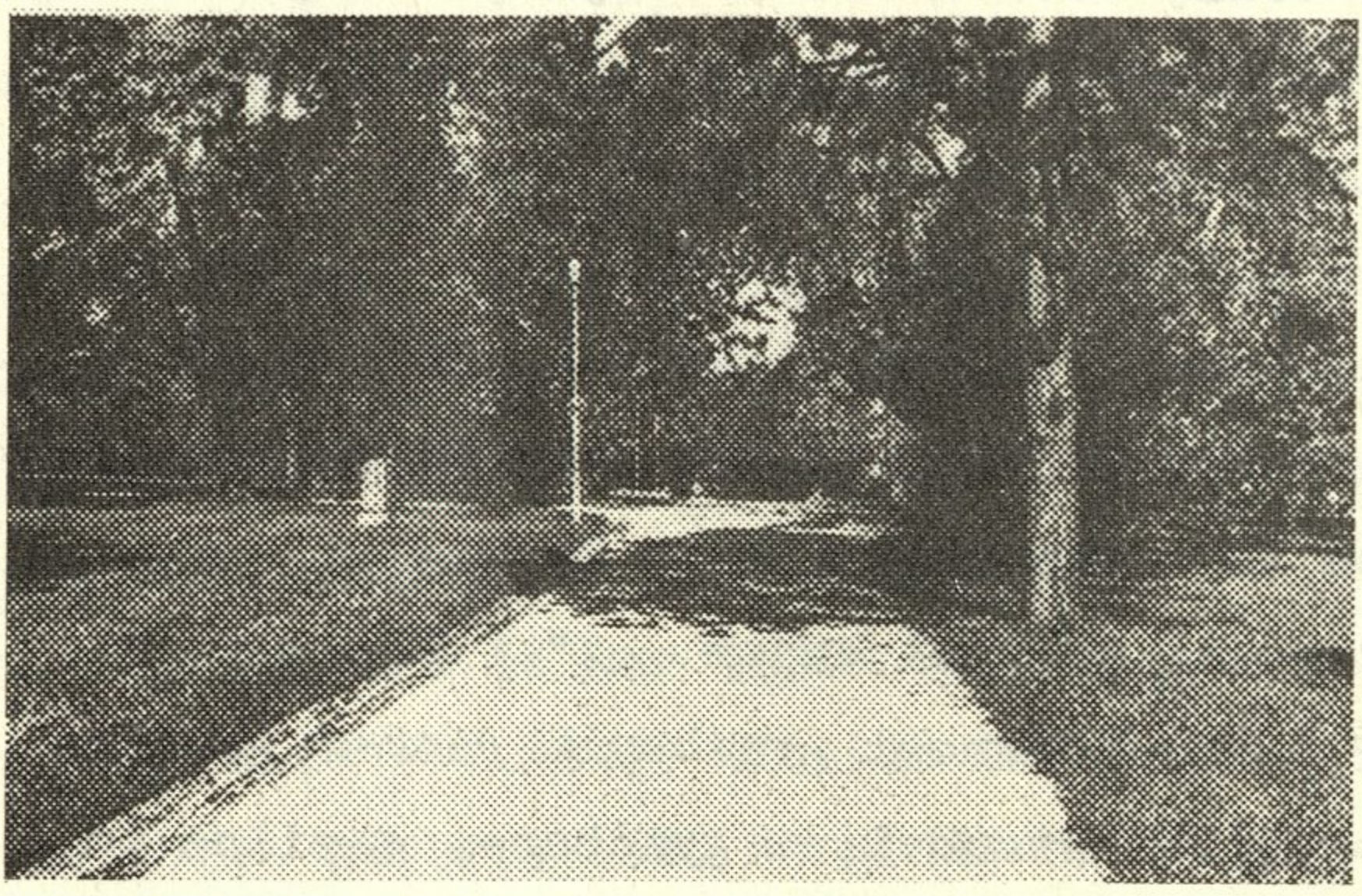
postane razumljivo, da je gradbena dejavnost začela zamirati. Zasebni drevored barona Žiga Zoisa (na mestu današnje Cojzove ceste), ki ga je lastnik namenil sprehajališču za Ljubljančane, je tako edini javni prostor, ki so ga pridobili meščani proti koncu 18. stoletja.

Cehovska pravila, ki so urejala pravice in dolžnosti zidarskih mojstrov v času razcveta profane arhitekture, so izgubljala svojo veljavo vzporedno z zatonom stavbne vneme. Ko so pomočniki začeli sami prevzemati delo je postalo mesto povsem neatraktivno za doseljevanje novih stavbnih mojstrov. Oba mojstra, ki sta tedaj delala v mestu (Ignacij Prager in Andrej Menini), sta se nekajkrat pritožila deželni vladi, dokler ta ni uvedla globe za stranke, ki so oddajale delo neizučenim zidarjem. Italijan Menini je tedaj celo dobil dovoljenje za poučevanje pomočnikov in vajencev, a je po nekaj letih zaradi pomanjkanja dela zapustil mesto. Konec stoletja označuje doba "... birokratskega absolutizma, ki hoče do potankosti poznati vse dejanje in nehanje slehernika. Povsod in v vse se vtika in za vse se moraš izkazati z dovoljenjem ..." (vir 2o, str. 123). Neurejenost gradbenih razmer je tako pogojila ustanovitev gradbene, gasilne in olepševalne komisije, ki je po letu 1784 skrbela za novogradnje v mestu. Potrjevala je vse načrte pred začetkom zidave. Mesto pa je tedaj živelo že v vzdihljajih in tako tudi komisija ni imela veliko dela.

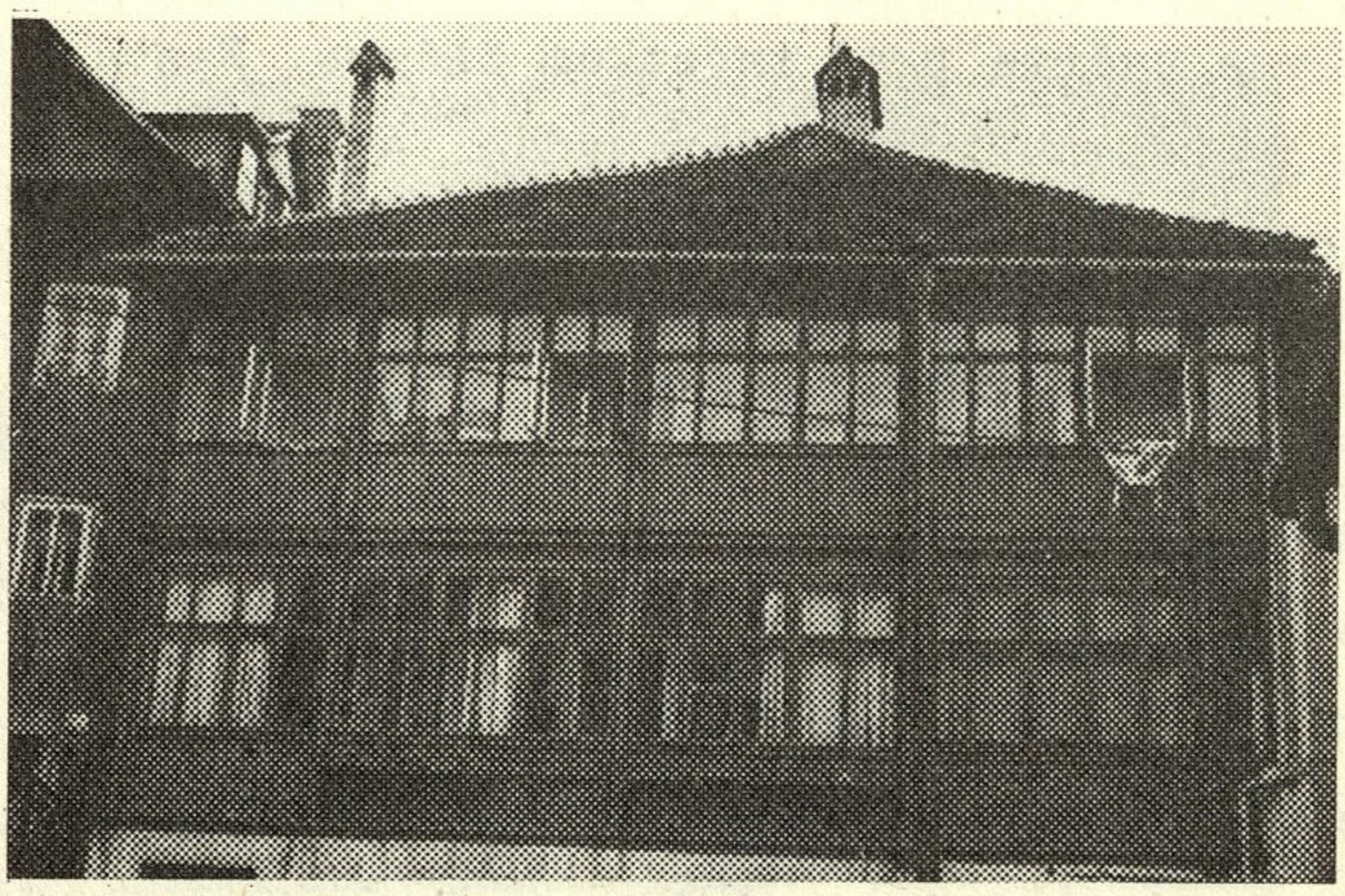
Mestno obzidje je v tem času postalo že zelo zanemarjeno, saj je bila turška nevarnost že davno mimo. Okrožna oblast je leta 1787 ukazala mestni občini naj podre vse utrdbene naprave, s čemer je padla pregrada med starim mestom in rastočim predmestjem, ki je

po številu hiš in prebivalcev že preraslo matično jedro.

Relativno stagnacijo mesta prekine šele francosko gospostvo na prelomu stoletja. Nove ureditve, ki dajo poleta individualnim sposobnostim posameznika, so spodbuda za nadaljni razvoj mesta in vplivajo tudi na razvoj stavbne dejavnosti.



sl. 9) Lattermanov drevored



sl.10) Wolfova 4, litoželezna fasada

19.stoletje

Ko je prišla Ljubljana leta 1809, kot del avstrijskega ozemlja, pod francosko gospostvo, je bilo mesto v gospodarskih težavah. Bogastva iz prejšnjega stoletja ni bilo več, trgovina in obrt pa sta le životarili. To se je spremenilo, ko je Napoleon dodelil Ljubljani vsaj za kratko obdobje položaj središča večje upravne enote. Mesto sicer ni dobilo upravne samostojnosti, toda v tistem trenutku mu je nov položaj omogočil večji premik v družbeno političnem in socialno ekonomskem razvoju. Trgovini je bila kmalu odprta nova pot. Navezala je stike z matično Francijo, na drugi strani pa z Orientom.

V interesu francoske kulturne politike je bila Ljubljani priznana enakopravnost slovenskemu jeziku, obenem pa ji je dala prvo visoko šolo. Oboje je v duhu meščanov ostalo kot ideal tudi po letu 1813, ko so Francozi zapustili Ljubljano.

Mestna slika se v obdobju štirih let ni toliko spreminjala z zidavo, kakor z ozelenitvijo javnega prostora. Ob Ljubljanici je bil zasejan orehov drevored (imenovan Šolski drevored), nekdanji tržni prostor za škofijsko palačo je bil spremenjen v javni vrt, nastal je zametek današnjega botaničnega vrta, inženir Blanchard pa je napravil načrt drevoreda, ki bi v celotni dolžini meril preko en in pol kilometra in bi potekal ob današnji Celovški cesti do Lambergovega dvorca (Cekinov grad), od tam pa skozi Tivoli proti današnji Cankarjevi cesti ter nato do mesta, kjer danes stoji operno gledališče. Po odhodu Francozov se je za ta projekt zavzel guverner Latterman, tako,da so realizirali del načrta, ki je danes znan pod imenom Lattermanov drevored. Z omenjenimi posegi so parki in nasadi zgubili privaten značaj ter so prešli pod mestno upravo.

Med svobodomiselne francoske posege, ki so vplivali na nadaljni postopek stavbne dejav-

nosti šteje predvsem ukinitev cehov. Razpust gradbene, gasilne in olepševalne komisije je bil le začasnega značaja in je bila komisija po vzpostavitvi starega političnega stanja kmalu obnovljena. Ukinitev cehov pa je imela daljnosežne posledice za stavbno stroko. Nihče ni več skrbel za šolanje vajencev in kvaliteta dela je bila prepuščena naključni izobrazbi zidarjev. V času francoske okupacije je delal v mestu le en stavbni mojster (Ignac Prager, sin Lovrenca Pragerja, ki je bil eden najuspešnejših stavbarjev baročne dobe - vir 64), z gradbeno stroko pa si je služilo kruh še blizu sedemdeset neizučenih delavcev. Takšna strokovna raven in neurejene razmere znotraj stroke seveda niso mogle dati omembe vrednih rezultatov. Pragerju se je kasneje pridružil še italijanski mojster Franc Coçoni. Zaradi krize, ki je zajela stavbarstvo in ker ni bilo dovolj dela za oba mojstra je Coconi zapustil mesto. Kmalu zatem je umrl še Prager in mesto je ostalo brez stavbnega mojstra.

Leta 1833 je prišel v Ljubljano Anton Treo in tu položil izpit za mestnega stavbnega mojstra. Njegova rodbina je skozi tri generacije dala mestu več stavbenikov. Edini domači mojster iz polovice 19. stoletja je Matija Dobravec. Znane so tri njegove stavbe, ki pa ne izstopajo od ostalih del iz tega obdobja, temveč so zanimive le kot delo edinega slovenskega mojstra (str. 32).

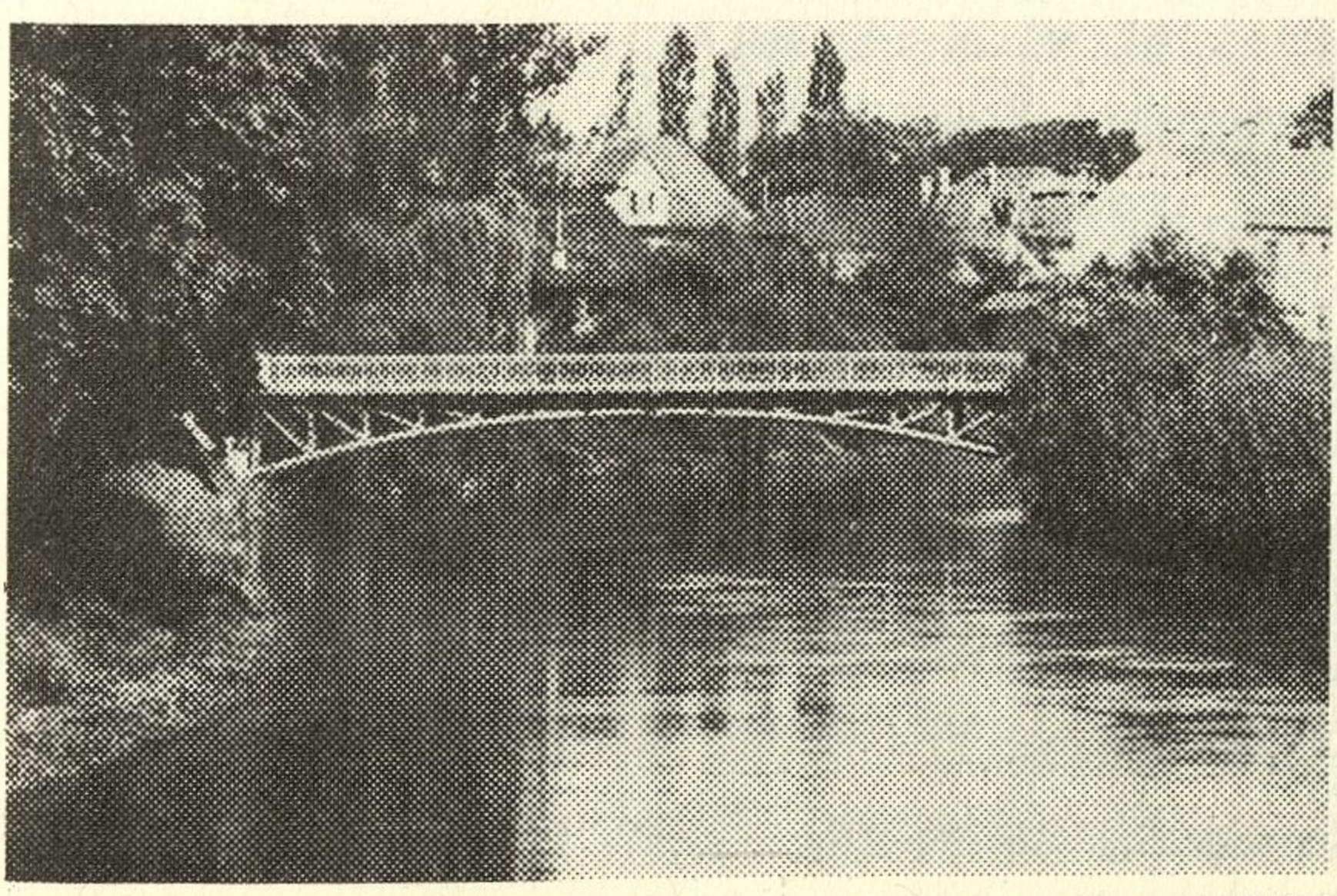
Nazadovanje v stavbni umetnosti po baročnem obdobju je sovpadalo tudi z dekadenco v kiparstvu (vir 44). Kot sočasen pojav kaže to na vzroke v zunanjih okoliščinah, ki jih je pogojevala provincialna zaostalost mesta znotraj Avstrijske države. Plašni individualizem tedanjega meščana je iskal izraz predvsem v slikarski umetnosti (meščanski portreti in romantične pokrajine - vir 18).

Magistrat, ki je po povratku Avstrijcev predstavljal politično oblast v mestu, je v nasprotju z interesi mestnih očetov iz 18. stoletja, kazal več zanimanja za javna dela.

Konec dvajsetih let 19. stoletja so začeli tlakovati glavne mestne ulice in položili so osrednji odtočni kanal v tedanji Slonovi ulici (današnja Čopova ul.).

V času pred kongresom "svete zveze" v Ljubljani, ki sta se ga udeležila tudi avstrijski cesar in ruski cesar, so pred vicedomskim dvorcem uredili Kongresni trg (današnji Trg revolucije), ki je postal zaključena celota leta 1837 s postavitvijo kazinskega poslopja.

Županova vloga je postala v tem času pomembnejša kot prej. Župan Hradecki je izrabil to priložnost in vložil mnogo truda v izsuševanje Barja. Grubernij je dal pobudo za ozelenitev tedanje Dunajske ceste (današnje Titove) vse do Save, obenem je zahteval, da se rušijo vsi trije mostovi, ki so tedaj povezovali bregova Ljubljanice in se zgradijo novi. Prvi je prišel na vrsto Špitalski most (srednji most današnjega Tromostovja - str. 67), ki je bil v najslabšem stanju. Gradil ga je beljaški stavbenik Janez Picc, ker v mestu ni bilo stavbenika, ki bi bil sposoben prevzeti takšno delo. Po konstruktivni plati je zanimiv predvsem Hradeckega most, ki je stal na mestu današnjega Čevljarskega mostu in je bil zaradi slabega finančnega stanja mestne uprave zgrajen šele 1867. To je bil prvi litoželezni most v mestu (sl. 11). Načrte zanj je izdelal nadinženir Johann Hermann z Dunaja (vir 49, str. 79). Po plečnikovi zaslugi je most oh-



sl.11) litoželezni most, J. Hermann, 1867

ranjen še do danes na drugem mestu - veže Poljanski nasip z Zaloško cesto.

Prevoz ogrskega in hrvaškega žita, blaga iz Trsta in premoga iz Zagorja so povečali promet po Ljubljanici. Postal je intenzivnejši kot kdajkoli prej. Križevniška in Salendrova ulica sta bili preutesnjeni in kmalu nista zmogli vsega prometa, ki se je odvijal po poti med pristaniščem na Bregu in onim na Savi. Mestna uprava je zato odkupila Cojzov drevored in uredila današnjo Cojzovo cesto.

V tem času je gubernij že pripravljal situacijski načrt mesta, ki bi omogočal gradbeni, gasilni in olepševalni komisiji nadaljno parcelacijo mesta in določanje stavbnih črt. Načrt ni bil povsem prilagojen obstoječim gradbenim linijam, zato so mestni organi odlagali z odločitvijo, dokler niso nanj pozabili.

Finančno breme, ki bi ga pomenile potrebne korekture obstoječega stanja in kompleksnejše reševanje mestne problematike, je bilo za mestno upravo še nesprejemljivo.

Najglobji poseg v razvoj Ljubljane 19. stoletja je bila izgradnja železniške zveze. Dunaj - Trst. Ko so se v štiridesetih letih začeli dogovarjati o organizaciji, finansiranju in trasiranju železniške proge so se Ljubljanski trgovci zavzemali za zvezo, ki bi potekala skozi Ljubljano. Večini meščanov je železnica pomagala najti pot iz provincionalne zaostalosti. In ko je leta 1849 pripeljal vlak iz Celja v Ljubljano, je resnično pomenil blaginjo za mesto. Nihče pa si ni predstavljal, da bo razcvet mesta tako kratkotrajen. Ko je osem let potem dobila železniška proga dokončno podobo in je vlak pripeljal do Trsta, je postal Ljubljanski kolodvor le vmesna postaja med Jadranskim morjem in osrednjo Evropo. Tovorni promet se je znižal za 50% in več. Trgovina, ki je bila vir dohodkov srednjeveške Ljubljane, je sredi 19. stoletja obrnila mestu hrbet.

Železniška zveza je tako pomenila za mesto brezposelnost, ki je naraščala do 7o let preteklega stoletja. V mestu tedaj skoraj ni novogradenj. Edina večja stavba je bila sezidana konec 6o let. To je bila hiša Luke Tavčarja na Ajdovščini (gl. sl. 14), zgrajena po načrtih arh. Tietza. Položaj delavcev v mestu je poslabšal še požar, ki je uničil sladkorno rafinerijo na Poljanah. Edina možna rešitev gospodarskih težav mesta bi bil razvoj industrije s pomočjo železnice, ki je omogočala relativno cenen dovoz surovin in odvoz izdelkov. Zato je dal ljubljanski občinski svet na razpolago zemljišče med Tržaško cesto in železniško progo za novo tobačno tovarno, ki je nastala tam že leta 1873 (glej sl. 12). Bila je ponos mestu in to je izkazovala s svojo monumentalno zasnovo. Ob otvoritvi je našlo v njej zaposlitev looo delavcev, to število pa se je kasneje podvojilo in tako dokazalo upravičenost obstoja tovarne.



sl.12) Tobačna tovarna, 1873



sl.13) Cukrarna na Poljanah, obnovljena 1858

Z otvoritvijo Gorenjske železnice je postala Ljubljana pomembno železniško križišče (vir 18), s čemer so se delno izboljšale gospodarske razmere. V istem času, leta 1873 je bila ustanovljena Kranjska stavbna družba in prevzela osrednjo vlogo v stavbni dejavnosti Ljubljane do konca 19. stoletja. Družba je razpolagala z velikim kapitalom, ki je bil ves domač, a skoraj brez izjeme nemški. Pri tem ne gre prezreti njegove domačnosti, kar pomeni, da ga želijo njegovi lastniki akumulirati v mestu in tu tudi obdržati. S tem nujno zraste kvaliteta dela v katerega je ta kapital investiran. Ves dotedaj znani tuj kapital Ljubljani ni prinašal kvalitet in napredka, saj so videli njegovi nosilci v mestu predvsem možnost za akumulacijo, le redko pa tudi okolje za trajnejše investicije.

Z naraščanjem prebivalstva v mestu, ki je tedaj doseglo že blizu 30.000 meščanov, je naraščal tudi stanovanjski primanjkljaj. Zato je Kranjska stavbna družba že takoj ob ustanovitvi kupila veliko zemljišče med današnjo Titovo, Prešernovo, Cankarjevo in Gregorčičevo cesto, dve leti kasneje pa še zemljišče na Vrtači. Družba je začela z akcijo za izgradnjo najemniških stanovanj, ki prinašajo rento lastniku stavbe. Kljub temu, da je bilo torej osnovno vodilo družbe naložba denarja, oz. profit, njena dejavnost ni usmerjena v maksimalno intenziteto zazidave. Zato lahko štejemo predel ob Cankarjevi cesti, ki je bil končan najprej,



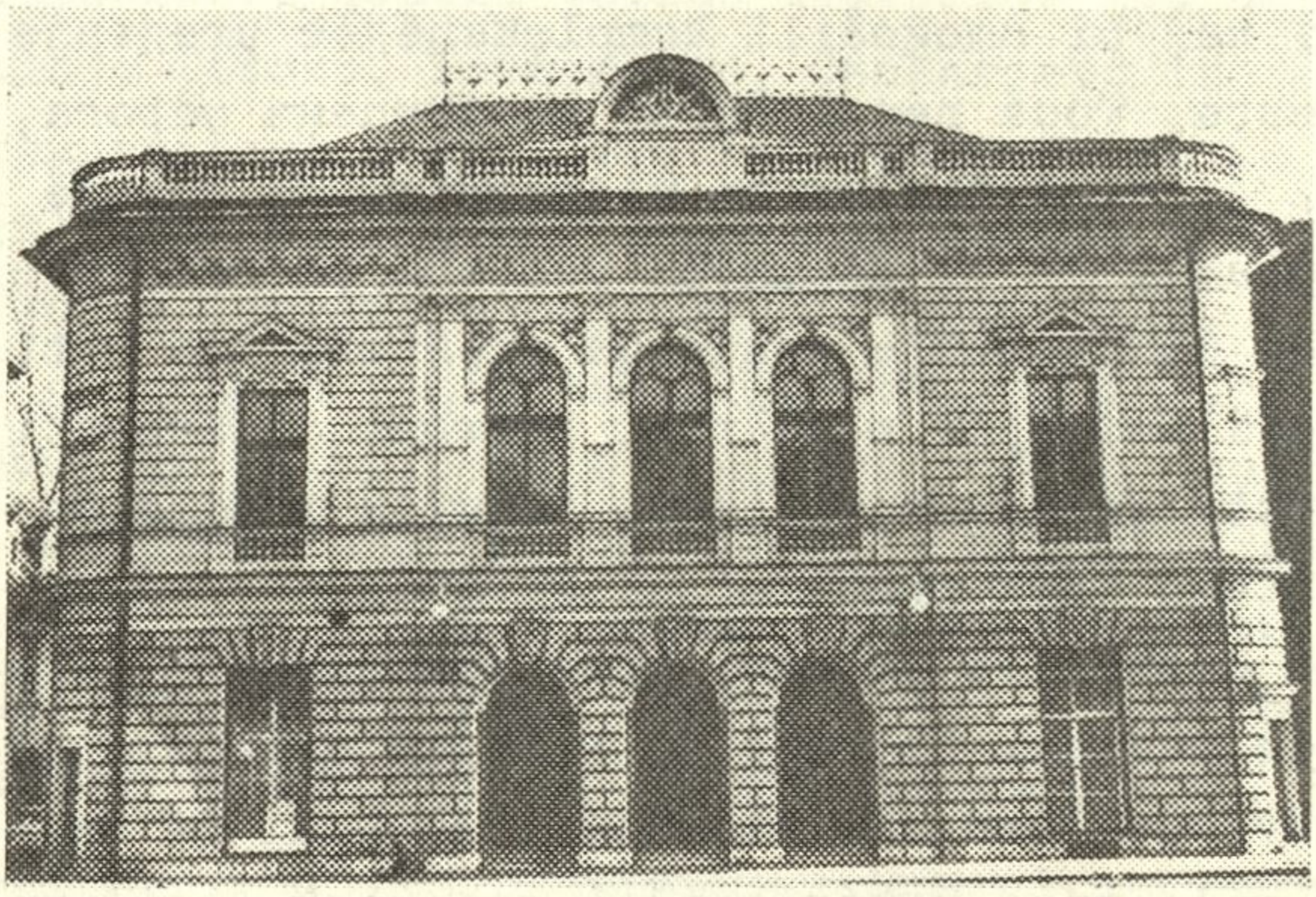
sl.14) hiša L. Tavčarja, arh. Tietz, 1868

"... še vedno med najlepše kvarte našega mesta. Skrbno zazidan, zelo zazelenjen in nizek je velikopotezno plemenit z lepimi cestami kot s Prešernovo cesto, Tomšičevo in njenimi vzporednicami" (vir 33, str. 5). Zdi se, da je imelo velik vpliv na kvaliteto zazidave predvsem tehnično vodstvo družbe, v katerem so se zvrstili stavbeniki - Viliem Treo, Anton Wolf in Gerlach. Člani upravnega odbora družbe so sedeli tudi v občinskem svetu in so imeli kot najpremožnejši občani velik vpliv na odločitve mestne uprave o razvoju mesta.

V vsem tem času pa so se v mestu nadaljevala javna dela. Nadaljevali so s tlakovanjem cest, urejali so kanalizacijo, zasebna plinarna je omogočila začetke javne razsvetljave, 189o leta pa je mesto zgradilo vodovod, ki je nadomestil zastarele in nehigienične vodnjake. Tudi ostale gradbene zadeve so prešle popolnoma v roke mestne uprave. Gradbena, gasilna in olepševalna komisija je bila ukinjena. Od 6o let dalje je bilo mestni upravi predloženih več regulacijskih načrtov, ki naj bi omogočili kompleksnejše urejanje mesta. Toda neodločnost gradbenega odbora, ki je bila posledica nesposobnosti mestne uprave, da bi razumela potrebo po celovitejšem načrtovanju mestnega prostora, je botrovala nadaljni nenačrtni stavbni dejavnosti. Mesto je kljub velikemu številu predlogov ostalo brez regulacijskega načrta. Zidave so nastajale ločeno, brez konteksta z ostalim mestom. Izjemno je bilo že omenjeno delovanje Kranjske stavbne družbe,ki je napravila svoj urbanistični zasnutek zazidave zahodnega dela mesta. To se še vedno kaže v njegovi podobi, ki odraža načrtno ureditev v duhu Haussmanovih urbanističnih reform Pariza (vir. 33). Večje palače ali trgi predstavljajo osrednje ambiente mesta, ravne pregledne ceste pa povezavo med njimi.

V osemdesetih letih je prešla deželna in občinska uprava v slovenske roke. Takrat je znana že tudi akumulacija slovenskega kapitala. To se je moralo odraziti v stavbni stroki Ljubljana je kot središče slovenskega političnega in kulturnega življenja porajala po-

trebe po novih mestnih in deželnih ustanovah, ter po stanovanjih. Močan ekonomski dejavnik je bila v tem obdobju Kranjska hranilnica, ki je podprla večino zidav javnega značaja v zadnjih 15 letih pred potresom; zgrajeno je bilo Muzejsko poslopje (str. 33),Filharmonična družba je gradila koncertno dvorano(sl. 15), zgrajeno je bilo operno gledališče (str. 30), upravno poslopje Kranjske hranilnice (sl. 16), Narodni dom (str. 34). Kljub temu, da so bili tedaj meščani že narodno prebujeni in so iskali svojo lastno identiteto, je gradnja v tej dobi brez nacionalnega obeležja. Vzrok moramo iskati predvsem v tem, da so bile vse gradnje delo tujih avtorjev. Tako sta sinonim za kvaliteto v stavbarstvu predstavljala Dunaj in Graz. Intenzivno prenovo mesta v nacionalno središče je prekinil potres 14. aprila 1895. S svojim rušilnim sunkom je ponudil pobudnikom stavbne dejavnosti priložnost za lasten izraz v okviru nacionalnih teženj in socialne sredine mesta.



sl.15) koncertna dvorana Filharmonične družbe



sl.16) poslopje Kranjske hranil., V. Treo

po potresu

Narodnostno obarvana klima Ljubljane, ki je prevzela tudi del meščanstva, naj bi zasenčila njeno avstrijsko provincialno naravo, značilno za sredino 19. stoletja. Mesto se je začelo ponašati kot neuradna prestolnica Slovencev. Mestna uprava je "skušala Ljubljano na vseh področjih usposobiti, da prevzame vlogo urednega glavnega mesta. Učili so se v mnogočem pri bolj razvitih Čehih in po možnosti oddajali dela češkim strokovnjakom, vzdrževali zveze z drugimi Slovani in posebej z vodstvi jugoslovanskih narodov (vir. 18, str. 54).

Meščani so hoteli materializirati svoje ideje in manifestirati svojo nacionalno pripadnost tudi v stavbni stroki. In prav potres jim je dal priliko za to, ko jim je napravil prostor v mestu. Porušil je preko desetino hiš, vse ostale pa so bile potrebne temeljite obnove.

Občinski svet pa ni dovoljeval gradnje dokler ni bil sprejet regulacijski načrt. Mestna uprava se je namreč zavedala, da obnova mesta v novem, slovenskem narodnostnem duhu ni možna brez načrtne dejavnosti. Tako označuje popotresno obdobje predvsem trud za izdelavo regulacijskega načrta. To delo je bilo zaupano stavbinskemu odseku, ki si je poiskalo strokovno pomoč na Dunaju. Tamkajšnje društvo inženirjev in arhitektov je predlagalo več strokovnjakov, ki so bili pripravljeni sodelovati pri izdelavi regulacijskega načrta Ljubljane. Med njimi je bil tudi arh. Camillo Sitte, še danes ena najzanimivejših osebnosti urbanistične stroke. Njegova knjiga "Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsatzen", l. 1895 že šesto leto v javno-

sti, je bila prelom urbanistične prakse 19. stoletja in je ohranila svojo prvotno vrednost do danes.

Sitte se je potegoval za delo v Ljubljani, da bi dokazal pravilnost svojih teoretskih izhodišč. V svoji ponudbi mestnemu županu si je celo dovolil opozoriti na neizkušenost ostalih konkurentov (vir 69). Že septembra je obiskal Ljubljano in tu predaval o svojih predlogih za načrt mesta.

"Le v našem matematičnem stoletju je problem širjenja in ureditve mest **postal zgolj** tehnično vprašanje. Toda tak pristop k problemu je enostranski, ker zanemarja njegovo umetniško stran, ki je prav tako pomembna" (vir 36, str. 1). Sitte torej ni želel propagirati tehničnih dosežkov stroke, temveč je hotel predvsem ustvariti dobro in lepo okolje, kar je bila posledica analiz srednjeveškega urbanizma. Ortogonalna mreža ulic, ki lahko nastane le na risalni deski in ima edino opravičilo v prometnih teorijah je bila Sitteju simbol nerazumevanja človeških potreb in občutij v mestnem prostoru. Ulica je v Sittejevem planu bivalen prostor, kjer ljudje preživljajo del svojega časa, torej socialna pridobitev meščanov, prostor, ki je enakovreden zaprtemu prostoru.

Iz njegovih teoretskih izhodišč izhaja, da naj bi osnovo za ureditev Ljubljane predstavljalo staro mestno jedro z grajsko podobo, ki naj bi kot dominanta dajala enoten značaj vsemu mestnemu prostoru. Ista misel je vodila tudi marsikatere kasnejše posege v urbanizem Ljubljane. Novonastajajoče mestno tkivo naj bi se prilagajalo obstoječim prometnim tokovom, konfiguraciji terena in se zlilo s starim mestnim jedrom v organsko celoto.

Sitte je priznaval socialno sredino na svojstven način. Pri načrtovanju ga ni toliko zanimala specifičnost konkretnega dr ene-ga prostora kot skoraj abstrakten druž i prostor, ki ga je želel oblikovati kot trajno človeško vrednoto. Umetnost je imela zanj univerzalen in množičen karakter. V tedanjem urbanizmu je bilo tako pojmovanje povsem neznano in je ostalo zaradi svoje neoprijemljivosti redkost urbanistične prakse vse do danes.

Županova naklonjenost Sittejevemu predlogu verjetno ne izvira iz njegovega prepričanja ali celo poznavanja Sittejevega teoretičnega dela, temveč predvsem iz vabljivosti ponudbe po finančni plati. Sitte se je odpovedal vsakršnemu honorarju ali nagradi in je zahteval le povrnitev stroškov za risanje in za potovanje v Ljubljano (vir 69). Županu se je zdelo, da je Sittejev predlog "konservativen pri urejanju starega mesta in računa z dejanskimi razmerami, katerih ne more prezreti, razmeroma mala občina kakor je naša Ljubljana" (vir 69, str. 76). Zdi se, da je mestna uprava zaupala Sitteju izdelavo dokončnih načrtov ne da bi razumela vsebinsko zasnovo njegovega predloga.

Poleg Sitteja sta na lastno pobudo izdelala načrte še Maks Fabiani in Anton Wolf, tedanji vodja Kranjske stavbne družbe. Stavbni urad ni pripisoval Wolfovemu načrtu nobene vrednosti. Na intervencijo občinskega sveta pa je bil načrt kljub temu nagrajen, kar pomeni, da je bila kranjska stavbna družba še vedno močan finančni in politični element v mestu.

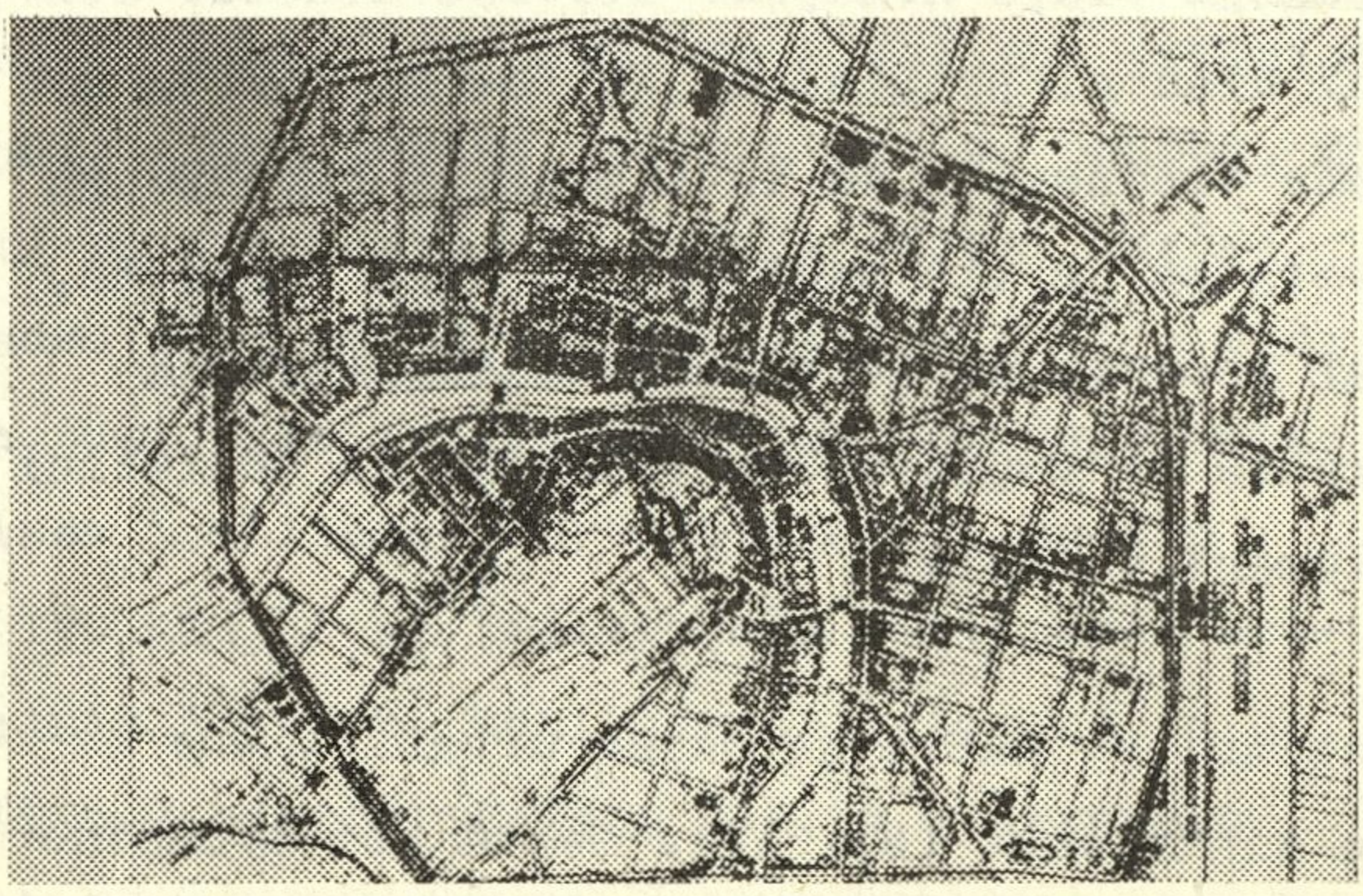
Fabianijev načrt je odraz urbanistične stroke tiste dobe (sl. 17). Cesta kot prometno tehničen pripomoček je bila osnova mestne

sheme. Širina ceste je določala višino zazidave. Z okrožno cesto je razrezal mesto na dva dela. Centralno mesto znotraj cestnega venca je ohranjalo trinadstropni gabarit baročne dobe, medtem ko naj bi se ostalo mesto širilo z vilami ali dvonadstropnimi stavbami izza okrožne ceste. Sam venec z drevoredom na obeh straneh cestišča naj bi bil tako hrbtenica prometnih tokov, kot polnovredni prostor sprehajalcev.

Fabianija je zanimala tudi preložitev železniške proge in kolodvora, ureditev tržnic na bregovih Ljubljanice ipd.

Danes,ko po daljšem časovnem odmiku primerjamo Fabianijev predlog s Sittijevim, se zdi, da je slednji vnesel v projekt več takih vrednot, ki jih pogrešamo še danes. Obenem je prepustil mestu svoboden, organski razvoj v bodočnost. Fabijanijev predlog odraža njegovo poglobljeno znanje in vero v trajnost tehničnih pridobitev. Mnogo njegovih predlogov je bilo utemeljenih in kasneje reliziranih, seveda pa so nekatere zamisli s časom postale tudi brezpredmetne. Ponekod so ga zapeljale ambicije, da bi dal mestu dokončno podobo.

Na čelu mestne uprave je liberalec in narod-

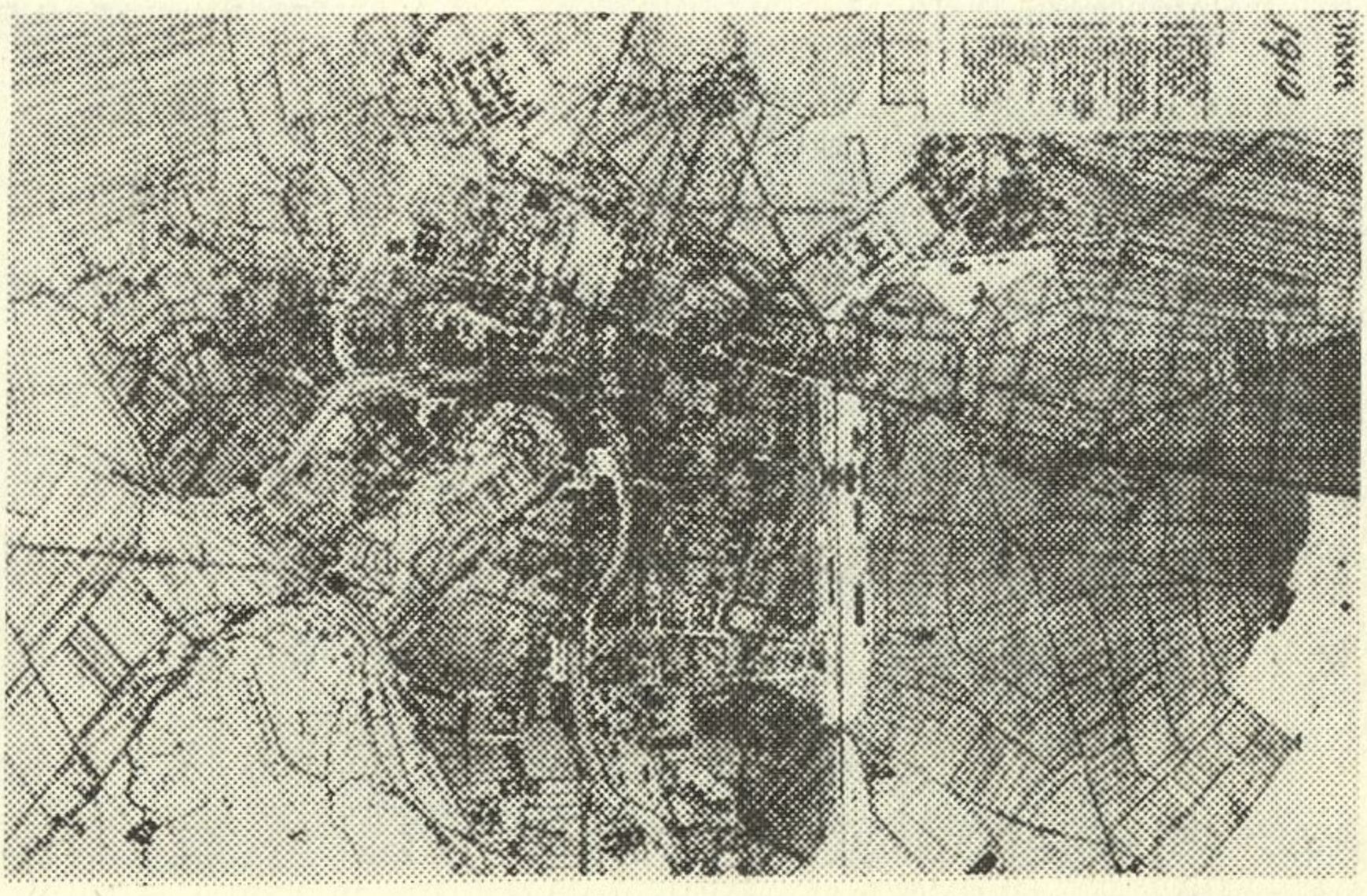


sl.17) regulac. načrt Lj.,Maks Fabiani,1895

njak Ivan Hribar nasledil župana Petra Grasselija. Njegova politična usmerjenost je verjetno botrovala nenaklonjenosti Sitteju, ki je razvidna iz njune korespondence (vir 69). Morda ga je že narodnostna zavednost in panslavizem nagnil k rojaku Fabianiju.

Nobeden od predloženih načrtov ni bil sprejet v celoti. Nalogo za izdelavo dokončnega regulacijskega načrta je zato dobil stavbinski urad pod vodstvom načelnika inž. Jana Duffeja v sodelovanju z občinskim svetovalcem inž. Ivanom Hraskyem. Župan Hribar je tedaj obvestil Fabianija, da njegov načrt ni bil sprejet, da pa "je v njem mestni stavbinski urad pri izdelovanju splošnega razširjevalnega in regulačnega mestnega načrta našel mnogo migljajev, ki so mu delo olajšali in mnogo vodilnih misli, ki so se sprejele v oni načrt, kateri je odobril občinski svet" (vir 69, str. 76). Tudi Fabiani je kasneje potrdil, da so potrjeni načrt ne razlikuje mnogo od njegovega predloga. Sittijev predlog je bil kmalu pozabljen.

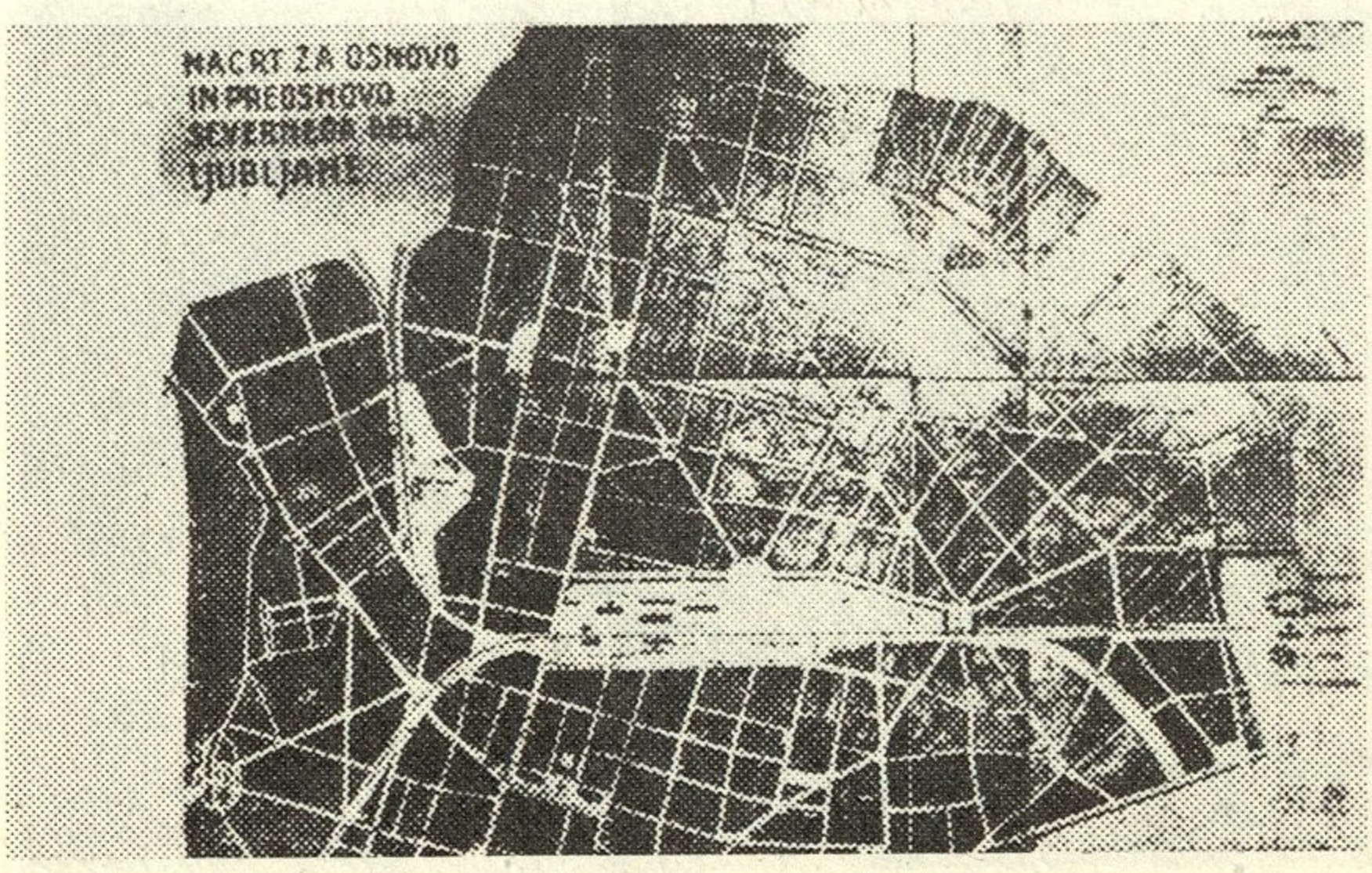
Regulacijski načrt, ki je bil dokončno sprejet 1896, pa ni dovolj natančno določil severnega dela Ljubljane. Kljub temu je že trasa Dunajske ceste (današnja Titova c.) ponekod razrezala zemljišča Kranjske stav-



sl.18) regulac. načrt Lj.,Maks Fabiani,1899

bne družbe. Seveda se je družba takoj pritožila in mestna uprava je zahtevala podrobnejši načrt tudi zata del Ljubljane. Prvi osnutek je izdelal stavbinski urad, a ga mestni stavbni odsek ni sprejel. K delu je bil povabljen zopet Fabiani, ki je pritegnil še Ivana Jagra.Njun načrt je bil sprejet leta 1899 (sl. 18).Kot je razvidno iz virov je bilo mestno zemljišče v tem obdobju že docela v zasebni lasti raznih stavbnih mojstrov ali družb. Zato je vsako načrtovanje povzročalo burne reakcije, saj se ni bilo mogoče izogniti razkosanju stihijsko nagrabljenih zemljišč. Fabianijev načrt je bil deležen kritike v takšni meri, da ni prišel v poštev za realizacijo.Tudi dobrih deset let kasnejši predlog Cirila M. Kocha (sl. 19) je doživel slično usodo.

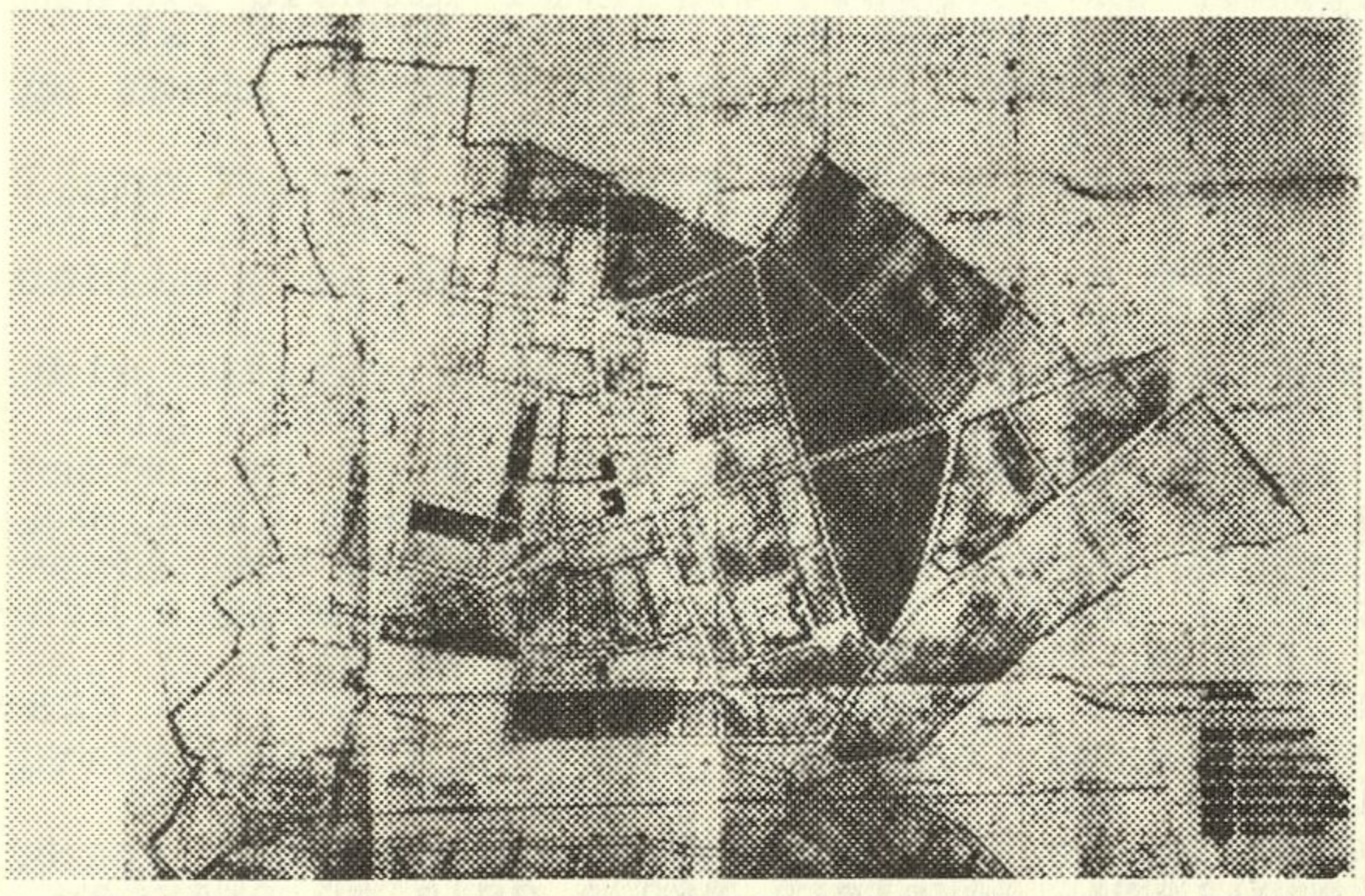
Zato je bil v začetku drugega desetletja našega stoletja razpisan natečaj za ureditev severnega dela mesta. Da bi se izognili opisanim težavam so bile obstoječe stavbne črte in meje parcel obvezne natečajne konstante. Občinski svet ni bil pripravljen odkupovati zemljišč, da bi omogočal načrtno zidavo. Končni plan, ki je bil kasneje sprejet sta na podlagi drugonagrajenega natečajnega projekta (avtor arh. Schmidinger, sl. 2o) izdelala inženirja stavbnega urada Duffe in



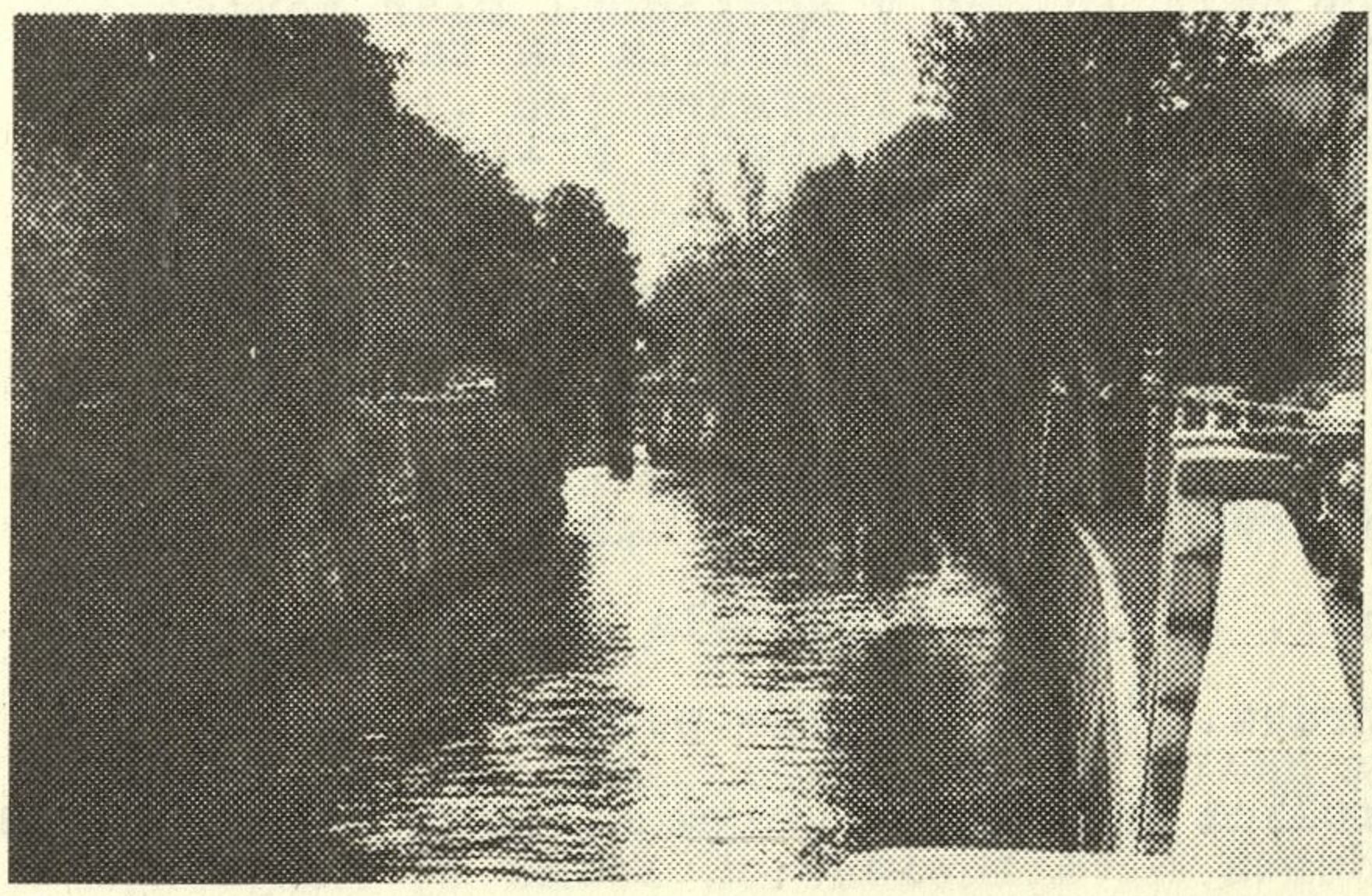
sl.19) regulac. načrt C. M. Kocha, 1911

Štembov. Načrt skoraj ni posegal v obstoječe stanje, temveč je bil le njegova pravna potrditev.

V času Hribarjevega vodstva mestne uprave je bil za mesto značilen intenziven komunalni razvoj, kateremu je botrovala prav osebna zavzetost župana. Mnogo truda je bilo vloženega v dokončno ureditev kanalizacije, uredili so mestno smetišče, odprli so ljudsko kopel, obratovati je začela Mestna elektrarna, ki je omogočila napeljavo električne cestne železnice. Po načrtih Aldfreda Kellerja je bila l. 1913 urejena betonska struga Ljubljanice (sl. 21), zgrajen je bil Zmajski most (str. 35), Mestna vrtnarija je skrbela za izgled Tivolija, Zvezde in drugih nasadov. Urejevanje obrežja Ljubljanice je zadalo smrten udarec nekaterim edinstvenim baročnim



sl.20) regulac. načrt F. Schmidingerja, 1912



sl.21) betonska struga Ljubljanice, 1913

stavbam in odstranilo vzhodno stranico Novega trga.

V arhitekturi se kaže "protislovje med položajem Ljubljane kot kulturnega in političnega središča slovenskega naroda in njenim uradnim položajem kot glavnega mesta ene izmed najmanjših avstrijskih provinc" (vir 18, str. 59).

Po potresu se je v Ljubljani že uveljavil vpliv slovenskega gospodarstva, ki je dobil svoj zunanji izraz z ustanovitvijo Mestne hranilnice ljubljanske. V mestnem središču pa je bil še vedno vpliven namški kapital, ki je s pomočjo Kranjske posojilnice in Kranjske stavbne družbe dajal izraz vsej stavbni dejavnosti. Tu so še vedno gradili graški arhitekti. Nadaljevali so predpotresno dejavnost, ki je iskala estetske vrednote v historičnih stilih. Značilni stavbi za njihovo dejavnost sta Filipov dvorec (str. 36) in hiša meščanske imovine (Kresija - str. 37). Tudi naročilo za nov deželni dvorec je šlo najprej v Linz (vir 28). Delo avstrijskih arhitektov je tudi nemško gledališče (str. 42), ki ga je zidala Kranjska stavbna družba v sodelovanju s Kranjsko hranilnico in stanovanjska stavba Kranjske hranilnice (str. 39), ki je zrasla takoj ob gledališču. Nekatera večja dela so prevzemali češki avtorji, verjetno na pobudo mestne uprave, ki je hotela na ta način izraziti svojo narodnostno pripadnost. Pri tem pa njihovo delo po kakovosti ne presega stvaritev avstrijskih arhitektov.

Na prelomu stoletja je nastala sodna palača (str. 43), ki je postala simbol moči mestne uprave. Na Hribarjevo pobudo je bil v njeni okolici spremenjen regulacijski načrt. Župan je želel, da bi pred sodno palačo nastal trg,

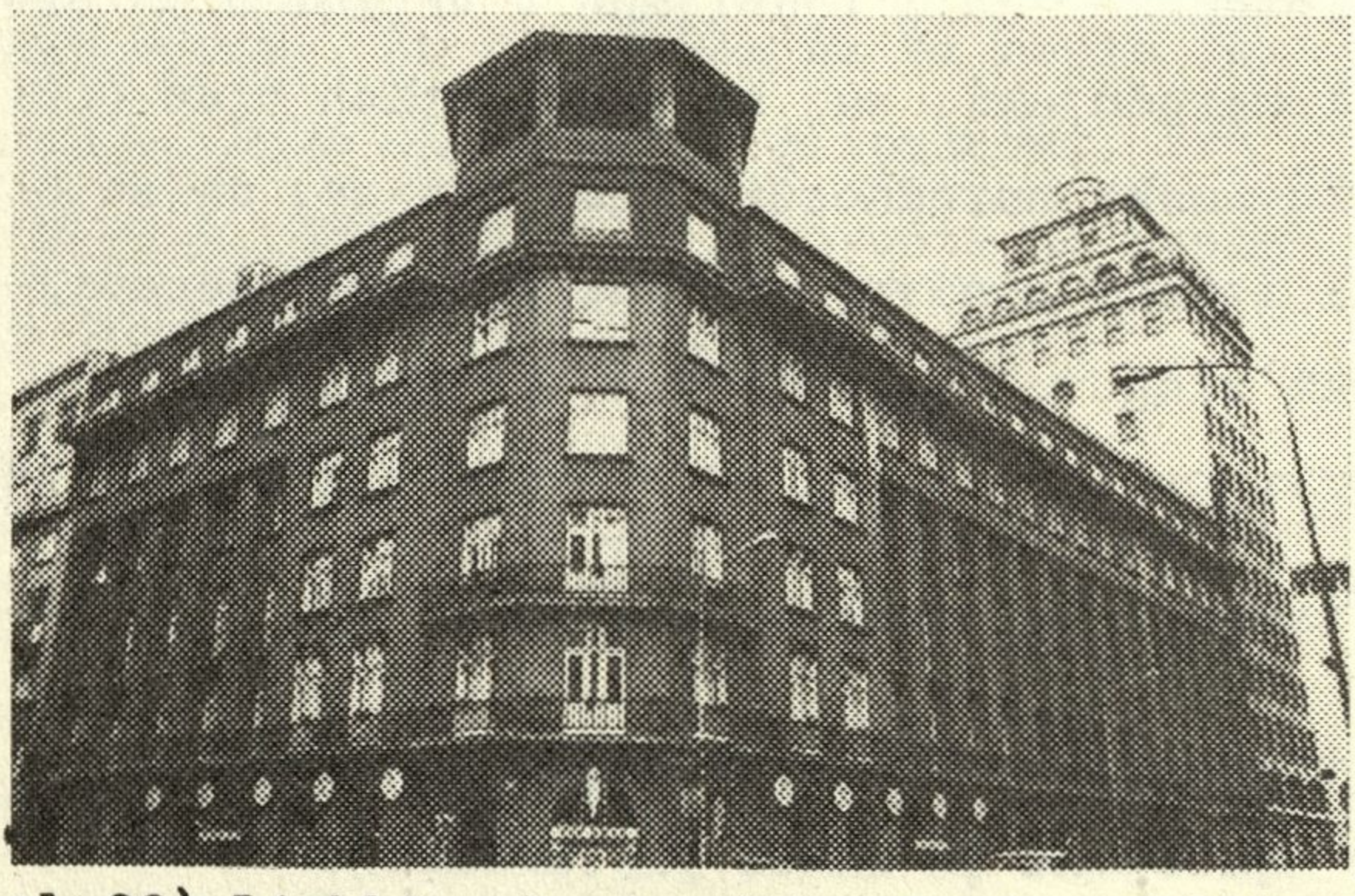
v ponos mestu, enoten po arhitekturni zasnovi. Magistrat je tudi tokrat iskal pomoči pri Fabianiju. Fabiani je tako dobil priložnost, da je vsaj v predelu med današnjo Titovo cesto in Kolodvorsko ulico uresničil del svojega regulacijskega načrta. Marsikaj, kar je predvidel, tudi tu ni nikoli nastalo, toda kot Slovenec po rodu je dal temeljno podobo slovenskega predela Ljubljane.

V mestu se je tedaj že uveljavila slovenska buržuazija, ki je dobivala kapital predvsem s podeželja. Nemškemu kapitalu se je uprla z dvema denarnima zavodoma - Kmetijsko posojilnico in Ljudsko posojilnico. In ne po naključju so najbolj zavedni slovenski premožni meščani Ljubljane združili svoj kapital na prostoru okrog sodne palače, na prostoru med mestnim jedrom in železniško postajo. Slovenski kapital je tako sezidal svoj lastni mestni predel, zavestno drugačen od ostalega mesta. Čeprav je prinesel secesijo v Ljubljano Fabiani (str. 44 - 47) z Dunaja, je tu dobila poseben pomen v kontrastu z avstrijskim načinom zidave. S svojim izvirnim programom, ki je sicer nastal na Dunaju in je vsebinsko zanikal pretekle tendence in načela, je postala secesija, potem ko je bila prenešena v Ljubljano, zunanji izraz slovenskega narodnjaštva. Fabiani, sicer kozmopolit in ostali arhitekti, ki so se uveljavili v slovenskem delu Ljubljane v večini niso bili narodnjaki, saj nekateri sploh niso bili slovenske narodnosti. Toda zdi se, da so bili iskani predvsem zaradi izkazane secesijske slogovne opredelitve, ki se je že na prvi pogled ločila od nemško zidane Ljubljane.

Ornament kot najizrazitejša oznaka gibanja v Ljubljani je zašel pri Fabianijevih sodobnikih v skrajnosti (Koch - str. 49 - 53,

Vancaš - str. 55 - 57), toda s tem je postavil toliko vidnejšo pregrado med stavbno dejavnost nemškega kapitala in domače napore. Mesto je s priključenimi predmestji tedaj vsebovalo že preko 40000 prebivalcev, kazal se je stanovanjski primanjkljaj in permanentna potreba po stavbni dejavnosti.

Nastopilo je obdobje prve svetovne vojne, ki je dokončno izkristaliziralo zahtevo po združitvi Jugoslovanov v lastni državni celoti. S tem pa je bila razbita dvojnost mesta, ki je skušalo živeti svojo lastno kulturno in politično življene znotraj tujega gospodstva.



sl.22) Ljubljanska kreditna banka, 1923

plečnikova ljubljana

Po kapitulaciji Avstro-Ogrske je Ljubljana ostala upravno središče Slovenije le kratko obdobje. Slovenija je kmalu razpadla na dva sestavna dela, Ljubljansko in Mariborsko oblast, ki sta bili konec dvajsetih let zopet združeni v Dravsko banovino.

Narodna zavest, ki je dala pečat obdobju pred prvo svetovno vojno, je ostala gibalo slovenskega kulturnega razvoja tudi po končani vojni. Novoustanovljene kulturne institucije v Ljubljani so mestu zagotavljale osrednji položaj v slovenskem prostoru, kulturnim delavcem pa nujno potreben življenski prostor.

Z industrializacijo mesta je naraščala akumulacija domačega slovenskega kapitala, ki je po svojem obsegu ponekod že dosegel tuj kapital. "Pri tem pa vidimo, kako so npr. za Ljubljano značilna ravno majhna podjetja, kako pride nasprotno Maribor do izraza že pri kategorijah z najvišjimi števili zaposlencev, kar mu daje v mnogo večji meri pravi industrijski značaj, kakor pa ga ima Ljubljana. Tako npr. odpade od velikih industrijskih podjetij z nad 500 zaposlenci, ki jih je v vseh banovini 12, na Ljubljano le eno (in še to tobačna tvornica - 646 delavcev)"(vir 6, str. 17). Ljubljanska industrija velikih industrijskih obratov skoraj ni poznala, razpolagala pa je s celo vrsto manjših obrtnih podjetij.

Koncentracija domačega kapitale je spreminjala podobo mestnega središča, ki se je tedaj že povsem premaknilo z Mestnega trga na prostor pred glavno pošto (sl. 22). Večji denarni zavodi ali redka večja podjetja so tu gradili svoje poslovno-stanovanjske objekte. Toda pomembnejše investicije so bile še vedno redkost, tudi zaradi tega, ker je svetovna gospodarska kriza imela močne posledice tudi za Ljubljano. Zato je iz tega

časa znanih precej več nadzidav večjih palač iz obdobja avstrijske nadvlade, kot pa gradenj novih poslopij.

Ljubljana je na začetku tridesetih let štela že blizu 6o tisoč prebivalcev, to število pa se je še povečalo s priključitvijo okoliških občin leta 1935. Doseljevanje podeželskega prebivalstva je dajalo podobo predvsem mestnemu okolišču. Parcelacija zemljišč, ki je ostala aktualna tudi v tem obdobju in "malomeščanska tesnobnost kulturnih prilik sta pospeševali tip majhnih, skromnih, vsebinsko in oblikovno nepretencioznih arhitektonskih objektov- hišico z vrtičkom kot stanovanjski ideal, maloindustrijsko in obrtno poslopje ... "(vir 48, str. 426).

Največji vpliv na stavbno dejavnost medvojnega obdobja ima nedvomno domača arhitekturna **šola** in njeni protagonisti. Šola je prevzela narodno zavest za osrednje izročilo svojega prizadevanja **tako** pri delu s študenti, kot pri ureditvi mesta v spodobno središče slovenskega kulturnega življenja. Organiziral jo je na Dunaju šolani arhitekt Ivan Vurnik kot oddelek tehniške fakultete na novoustanovljeni ljubljanski univerzi. Pri Slovencih je postala arhitektura šele tedaj enakovredna likovnim umetnostim. Gradbena konjuktura dvajsetih let je nudila posel strokovnjakom - arhitektom, obenem pa ustvarila ugled stroki in poklicu arhitekta. Pionirji domače arhitekture so bili šolani v tujini, toda Ljubljanska šola za arhitekturo, ki je leta 1921 pritegnila k sodelovanju še Plečnika, je obetala stroki lasten, avtohton razvoj.

Pred prihodom v Ljubljano si je Plečnik že utrdil svoj ugled v srednjem delu Evrope. Povabilo ljubljanske univerze ga je doletelo sredi dela v Pragi. Občutek narodne pripadnosti in navezanost na domovino sta bila močnejša kot bojazen, "ki ga je včasih pre-

vzemala in ki jo je večkrat izrazil, da gre mogoče v umetniško smrt, ker mu domovina ne bo mogla nuditi tistih možnosti kakor Praga" (vir 42, str. 5). Taka navezanost na domovino in razumevanje domačega človeka v veliki meri opredeljuje opus Plečnikovega dela v Ljubljani (str. 61 - 72). Iskanje stika z vsakdanjim življenjem in vera v moč domače arhitekturne govorice sta ga vodila v umetniško obrtne delavnice. Njegovo asketsko življenje, ki je bilo povsem podrejeno stroki, je sad krščanske religioznosti in predanosti narodu za katerega je ustvarjal. Z delom se je želel približati skromnemu prebivalstvu z relativno slabo razvito industrijsko dejavnostjo. Od tod prefinjena rokodelska obdelava detajla, ki je prevzela osredno mesto njegove ustvarjalne dejavnosti in tako zasenčila drznost na konstruktivnem področju. Njegov življenski nazor ni dopuščal industrijske umetnosti, priznal je le ročno obdelan material,pa četudi s pomočjo stroja. Zdi se, da je z omenjenim pojmovanje estetike v stroki povsem približal nauku, ki ga je v prejšnjem stoletju širil Ruskin in je po svojem izvoru rezultat reakcije na industrijsko revolucijo. Od tod Plečnikovo nasprotovanje "funkcionalizmu", ki je v omiljeni in samosvoji obliki našel prve zagovornike že tudi v tedanji Ljubljani. Plečnik v njem ni mogel najti vsebine, ki jo je pripisoval stroki (vir 29).

Narodno opredeljevanje arhitekturnih stvaritev s pomočjo ornamenta je privedel do skrajnosti Vurnik. Njegov objetk Zadružne gospodarske banke (str. 75), ki je zrasel v secesijskem -slovenskem delu Ljubljane, je dokument predanosti avtorja slovenskemu narodu, obenem pa dokaz brezizhodnosti in dokončnosti tovrstnih prizadevanj.

Medvojni funkcionalizem je ostal na naših tleh povsem nedorečen, tako, da je vprašljiva celo njegova oznaka. Pionirji slovenskega funkcionalizma, katerih predstavnik

na teoretičnem področju je Vurnik, na praktičnem pa Vladimir Šubic (str. 76 - 78), so hoteli s svojim delom izpovedati diametralno nasprotno stališče Plečnikovim arhitekturnim načelom. Nedvomno je prav Šubic in generacija, ki se je nabrala okrog njega mnogo doprinesla k razvoju gradbene tehnologije, ki je bila tedaj pri nas še v povojih. V zgolj konstruktivnem pogledu je bil njihov trud ponekod bliže mednarodnim naporom arhitekturne stroke, čeprav ga v nobenem primeru ne gre primerjati s tedanjimi rezultati funkcionalizma srednje Evrope. Predvsem pa jim je manjkalo inventivnosti in oblikovalskih ambicij, ki jih je dopuščala uporaba naprednejše tehnologije. Poseg v širši prostor je ostal plašen, skoraj neznan, na nivoju robne zazidave preteklih obdobij.

Na začetku tridesetih let so se ljubljanski arhitekti spoprijeli tudi s publicistično dejavnostjo. Izdajali so revijo Arhitekt, ki pa je zamrla že po treh letih. To je bilo prekratko obdobje, da bi njeni pobudniki razvili teoretsko podlago domače arhitekturne dejavnosti. Prispevki urednika revije, Dragotina Faturja so izjemen primer kvalitetnega publicističnega dela s širokim teoretskim okvirom.

Časovni odmik in vzporeden razvoj stroke nam dopuščata, da danes lažje pregledamo pravi pomen Plečnikovega dela v Ljubljani. Ta se kaže zlasti v domiselni obdelavi javnega prostora (str. 69 - 71). Ljubljana je imela tedaj podobo odmaknjenega mesta z nekaj večjimi objekti. Plečnik pa je skušal dati mestu izraz kulturnega centra slovenskega naroda. Takoj po vrnitvi v Ljubljano se je lotil velikih javnih, kar monumentalnih nalog, ki so bile tuje tedanji, relativno provincialni Ljubljani. Realizacijo vsaj nekaterih zamisli mu je omogočila politika mestne uprave, oziroma ravnatelj njenega gradbenega urada inž. Matko Prelovšek. Plečnikov trud ni ostal brez odmeva, saj je sovpadal z narodnostno obarvanim kulturno - političnim življenjem tedanje Ljubljane.

Plečnikove mikrourbanistične posebe odlikujeta globok humanizem in obvladovanje prostorskih razsežnosti vseh dimenzij. Ulico, trg ali nabrežje je oblikoval kot polnovreden bivalen prostor meščana, kar ponuja primerjavo s Sittejevim pojmovanjem zunanjega prostora.

Zapuščene bregove Ljubljanice je spreminjal v romantična sprehajališča (str. 69), z obdelavo Cojzove in Vegove ceste (str. 7o) je pokazal možnost parkovne zasnove cestnega prostora, v Tivoliju nam je ponudil mestno promenato (str. 69), z monumentalnimi zasnovami mestnih tržnic (str. 68), propilej in dostopa na grad je želel doseči vtis prestolnice. S svojim delom je porušil tedanjo prakso robne zazidave, ki se je togo naslanjala na gradbene črte in ni posegala v širši mestni prostor.

Tudi Žale, s prvotnim imenom Vrt mrtvih, so odraz Plečnikovega prefinjenega posluha za čustva domačega človeka (str. 66). Njihova urbanistična postavitev je po zamisli močnejša od mojstrsko, rokodelsko obdelanega detajla, ki ga je prehitel razvoj tehnologije.

Plečnikovi posegi v javen, mestni prostor spremljajo Ljubljančana skoraj na vsakem koraku. Njegovo delo je doseglo pred začetkom druge svetovne vojne že tak obseg, da ga ni možno analizirati na tem mestu, saj bi zahtevalo samostojno študijo.

Potrebno pa je opozoriti, da je dal Plečnik mestu svojstven, kvaliteten mesten karakter trajne vrednosti. Izrazita umetniška moč in kulturna širina, ki sta bili sad dunajskih let, sta mu omogočili, da je s svojim delom zasenčil trud vseh sodobnikov na arhitekturnem področju. Dokazal je, da trajne vrednote v okolju ne morejo biti le rezultat tehničnih dosežkov stroke. Na tem področju je ostal njegov trud v medvojnem obdobju povsem osamljen. Ogrozilo ga ni niti

delovanje generacije, ki jo je sam izšolal in je često prinesla iz tujine obilo naprednih idej. Le polagoma se ga je začela lotevati plašnost relativno šibke kulturne sredine.

Zanimiv je njegov predlog "hiš pod občinsko streho", ki se zdi napreden še danes in kaže na Plečnikov posluh za socialne probleme. Zamislil si je naselje kot enotno streho, ki bi je vzdrževala občina, prav tako kot vzdržuje ceste, kanalizacijo ipd. Pod to streho naj bi ljudje zidali svobodno, po svojih željah in trenutnih potrebah.

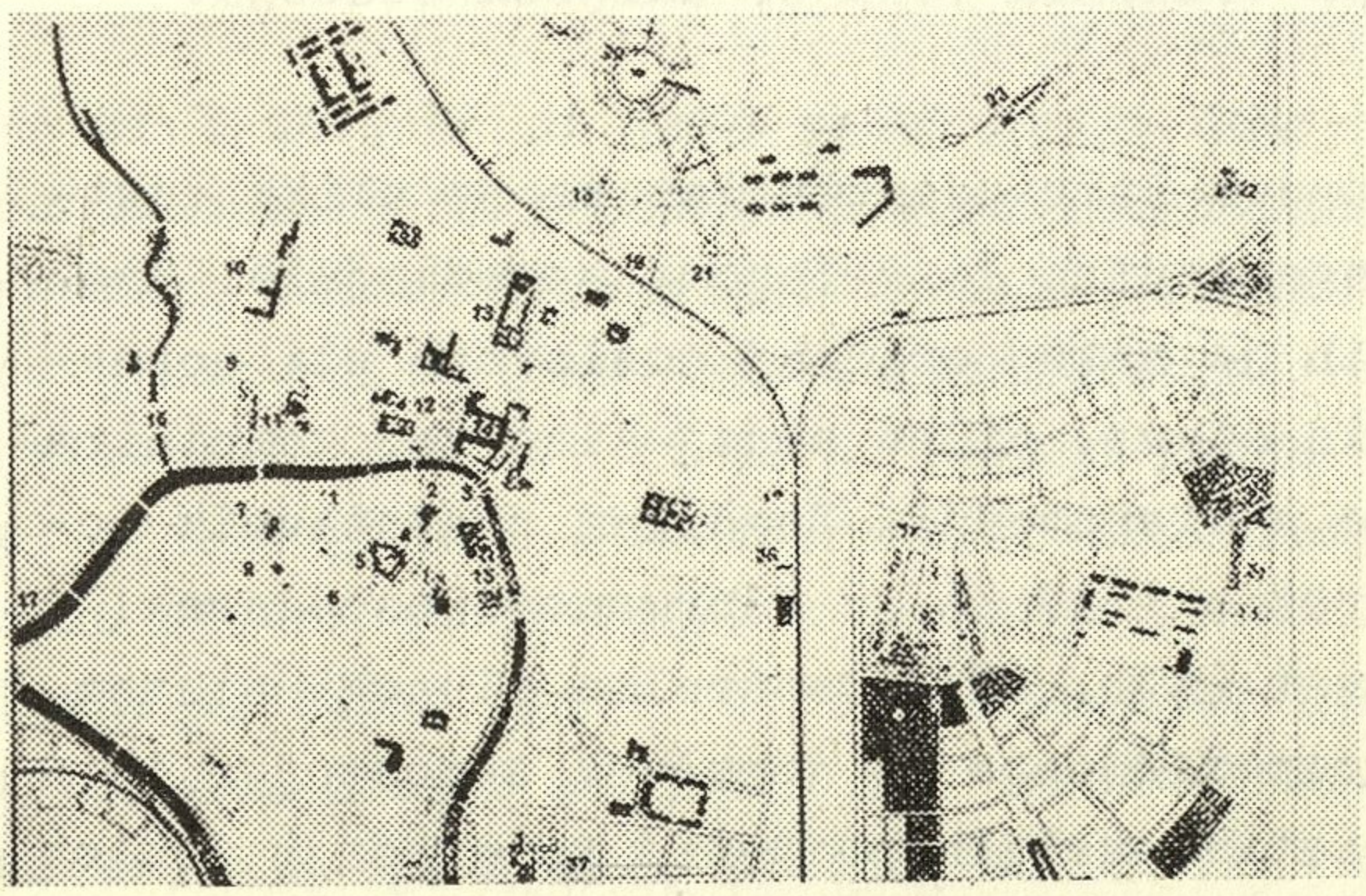
Urbanističnega reševanja celotne mestne podobe sta se v obdobju med obema vojnama lotevala le Plečnik in Vurnik. Ljubljana se je skozi vse obdobje širila brez urbanističnega načrta. Barje je omejevalo njeno rast v južno smer, zato je mesto težilo k razvoju v smer Save, kar pa je v veliki meri omejevala železniška proga. Kar nenavadno se zdi, da je bilo na urbanističnem področju mesto bolj aktivno na začetku 2o. stoletja, kot v medvojnem obdobju. "Vse je določal gradbeni zakon, za katerega interpretacijo ni bil potreben urbanist, ampak predvsem geometer" (vir 31, str. 6). Problemi urbanizma so bili tedaj reducirani na probleme parcelacije. Tem za arhitekta - urbanista dokaj neugodnim pogojem sta kljubovala le Plečnik in Vurnik.

Plečnik je na začetku tridesetih let na lastno pobudo izdelal generalni načrt Ljubljane (sl. 23), še predno je izšel pravilnik o izdelavi regulacijskih načrtov, Vurnik pa je napravil prve regionalne analize in prometne študije.

Na pobudo Franceta Steleta je ljubljanska občina razpisala leta 194o javni natečaj za novo regulacijsko zasnovo Ljubljane. Sprejet je bil Ravnikarjev elaborat, ki je prinesel prve elemente modernejšega Le Corbusierovega urbanizma. Izdelava dokončnega

urbanističnega načrta je bila poverjena mestnemu gradbenemu oddelku v sodelovanju z avtorjem prvonagrajenega elaborata.

Vzporedno je tekla akcija za "likvidacijo robne zazidave na osnovi komasacije v vrstni sistem" (Vir 31, str. 7). Oboje je oznanjevalo uveljavitev poglavitnih načel modernega urbanizma, ki pa so zaradi kulturnega molka v okupirani Ljubljani lahko dosegla pravo veljavo šele po osvoboditvi leta 1945.



sl.23) Plečnikova študija ureditve Ljubljane

po osvoboditvi

Šele z osvoboditvijo je Ljubljana postala resnično, tudi ustavno priznano državno središče slovenskega naroda. Več stoletna prizadevanja, upi in želje Slovencev so postale realnost. Kot glavno mesto Slovenije je postala Ljubljana center oblastnih, upravnih in izvršnih organov.

Prva leta neposredno po osvoboditvi so si prebivalci mesta prizadevali, da bi očistili mesto zaostalosti preteklih dob. Ekonomska rast, ki se je naslanjala na zaplembo večjih podjetij, zaradi sodelovanja z okupatorjem in na nacionalizacijo, je nalagala stavbni dejavnosti v mestu naloge, ki so bile tako po obsežnosti kot po vsebini povsem nove: planiranje industrije, stanovanj, kulturnih in športnih centrov ipd. Možnosti za afirmacijo arhitektov, ki ki so se delno uveljavili že v predvojnem obdobju, je bilo obilo zaradi številnosti nalog in zaradi nove zemljiške politike, ki je omogočala modernejši urbanistični pristop v reševanju mestne problematike. Nacionalizacije je namreč odpravila predvojno nekontrolirano rabo in ceno zemljišča. Z odpravo zemljiške rente je bil odpravljen osrednji vzrok zastarelega načina robne zazidave. Sistemskim rešitvam modernega urbanizma je bila s tem odprta pot in le domači konservativnosti gre pripisati,da se je modernejši pristop k urbanističnim rešitvam uveljavil v mestnem središču šele po daljšem obdobju.

Koncem štiridesetih let se je slika mestnega centra le polagoma spreminjala. Znanih je nekaj gradenj poslovnih ali upravnih stavb, ki pa sedaj niso več kombinirane s stanovanji. Značilen predstavnik tovrstne gradnje je Rohrmanov Gospodarski svet (str. 82). Centralno planski sistem gospodarjenja ni dopuščal samostojne iniciative večjih podjetij za gradnjo poslovnih ali trgovskih objektov. Vsi napori so

bili skoncentrirani predvsem v industrializacijo mesta,ki je postala sinonim za neodvisnost in napredek. V neposredni okolici mestnega središča je že leta 1947 zraslo eno največjih metalurških podjetij v Sloveniji, tovarna Litostroj, kasneje pa še tovarna koles in pisalnih strojev, tovarna optičnih stekel itd.

Korenita sprememba gospodarskega sistema je preusmerila stavbno dejavnost na povsem druga področja. "Datumsko bomo zgodovinsko označili začetek spreminjanja starega sistema v novi z revolucionarnim zakonom o upravljanju državnih gospodarskih podjetij in višjih gospodarskih združenj po delovnih kolektivih,ki je bil sprejet 26.6. 1950 pod geslom "tovarne delavcem"" (vir 4, str. 19). S tem je bilo tudi pogojeno spreminjanje državnega upravljanja v delavsko upravljanje. Družbeno politično življenje se je demokratiziralo z novim ustavnim zakonom leta 1953 ter kasneje z zakonom o državni upravi 1956,kar je pomenilo decentralizacijo organov državne oblasti.

Sistem gospodarskega odločanja je bil s tem prenešen neposredno na delovne organizacije, kar pomeni začetek uveljavljanja konkurenčnega poslovanja, ki temelji na tržno blagovnih principih.Delovne organizacije so začele samostojno razpolagati z materialnimi sredstvi.Na ta način so bila zagotovljena sredstva za poslovne in trgovske površine, ki so primanjkovale v mestnem središču.

Center Ljubljane je tako začel svojo nenadno in temeljito preobrazbo v nov poslovno trgovski center Slovenije. Vrzeli v obstoječih stavbnih blokih so se izpolnile s poslovnimi objekti, ki še ne segajo preko medvojnega gabarita mestnega središča. Poslovna stavba Impex (str. 83) ali pa palača Glavne zadružne zveze (str. 85) predstavljata tipičen primer poslovne ali upravne stavbe tedanje Ljubljane, stavbe, ki spričo družbene ureditve ne želi priznati nadvla-

de upravno poslovnih stavb nad silhueto ostalega mesta.

Tudi skupščinska palača, ki je nastala v istem obdobju še ne seže v višino (str. 86). Reprezentativno funkcijo stavbe je prevzel monumentalni portal, ki obvladuje pročelje stavbe.

Leta 1958 je bila Ljubljana gostitelj VII. kongresa ZKJ. Za ta namen je bila zgrajena dvorana A Gospodarskega razstavišča (str. 87), ki je prvi objekt z večjo lupinasto streho na naših tleh.

Ravnikarjev projekt upravne zgradbe ČZP Ljudska pravica je prvi primer povojne arhitekturno urbanistične prakse, ki je v mestnem središču pretrgala s tradicijo zvezne robne zazidave (str. 9o). Že šest let pred nastajanjem tega projekta je njegov avtor zapisal:"Umetna obrt kot dominantna tehnika arhitekturne realizacije na določeni stopnji je pri nas svojo vlogo dobro opravila, če se pa ob njej miselno nismo dovolj razvili in če nismo zreli, da bi umetno obrt opustili v korist naprednejšega oblikovanja, je treba iskati krivdo v tem, da nismo našli novih oblik sodelovanja med arhitektom in proizvodnjo" (vir 3o, str. 2). To pot, ki je vodila od Plečnikovih prizadevanj, je Ravnikar pri omenjenem projektu vsekakor prehodil. Uporaba materialov v neobdelanem, grobem stanju: liti beton, steklo in prvič uporabljene plošče iz plastične mase kažejo na naprednost tehnološke obdelave, ki je dokončno pretrgala z medvojno tradicijo.

Gospodarska dejavnost se je v tem času še bolj sprostila. To pa je privabilo v mesto delovno silo s podeželja. Naseljevanje prebivalstva je sledilo glavnim mestnim vpadnicam, od tod tudi izrazito obcestna zazidava Ljubljane.Šele v zadnjem obdobju se stanovanjska zidava nadaljuje tudi v notranji prostor, med mestne vpadnice.

Naraščajoč stanovanjski primanjkljaj so

sredi petdesetih let poskušali reševati s prvimi stolpnicami. Na Ravnikarjevo pobudo so bile dvigajoče se vertikale postavljene na taka mesta, da so začele prevzemati orientacijski okvir mestne podobe - kot oznake pomembnejših točk v mestu ali kot oznaka mestnih vpadnic (vir 19).

Ko je na začetku šestedesetih let trgovsko poslovno življenje Ljubljane zaživelo v polni meri in prevzelo iniciativo utripa mestnega središča, se je ze začela dvigati silhueta Metalke kot prve poslovne stolpnice v mestu (str. 84). Njena rast iznad gabarita historične Ljubljane pomeni simbolno priznanje popolne samostojnosti podjetij v finančno poslovnem življenju. "Metalka je zgled pisarniškega silosa, ovitega v industrijsko narejeno fasado... Časovni odmik nekaj let, od kar so jo postavili, nam omogoča spoznanje, da je Metalka kot pojav le nujna stopnja v razvoju, ki so ga močne industrijske države kot ZDA že davno prehodile" (vir 3,str. 17).Gre torej za zapadnjaški vzorec poslovne stavbe in zdi se, da omejen časovni razkorak ne izvira iz zaostalosti domače gradbene tehnologije ali projektantske prakse, temveč predvsem iz nesposobnosti soočanja z dejstvom, da hodimo po prehojenih poteh zapadnega poslovno - trgovskega načina preobrazbe mestne podobe. Mihevčev projekt Metalke je prebil tovrstne psihološke pregrade in tako dobimo že kmalu zatem nove poslovne vertikale, ki tudi simbolično kažejo na dominacijo poslovnega življenja v mestu.

Zaradi še ne dovolj premaganih tehničnih ovir za razvoj proti Barju na južnem delu mesta, se je poslovni center širil proti severu, onstran proge. Železnica je še vedno pomenila nepremostljivo cezuro v mestnem tkivu in tudi podvozi, ki so bili zgrajeni začetkom šestdesetih let niso povsem ukinili meje med severnim in centralnim delom Ljubljane. V istem času je bil ustanovljen Okrajni zavod za urbanizem, ki je

izdelal osnovno urbanistično dokumentacijo. Vsi tovrstni napori petdesetih let so ostali brez odmeva. Šele 1966 leta je bil sprejet GUP Ljubljane, ki je bil tako prvi enoten urbanističen plan za celotno mesto po pol stoletni, skoraj stihijski rasti mesta.

Natečaj za ureditev novega Trga revolucije 1960 leta je imel nesluten vpliv na rast poslovno - trgovskega centra Ljubljane. Ravnikarjev prvonagrajeni elaborat z dvemi stolpnicami upravno izvršilnih organov, ki naj bi po višini prerasli druge nastajajoče volumne, je dajal poguma vsem ostalim poslovnim gradnjam. Značaj novega Trga revolucije je sprva resnično pomenil maksimalno ustvarjalno reprezentativno ambicijo družbe, tako po vsebini kot po obsegu (vir 15). Toda reformna gibanja v gospodarstvu, ki so dokončno sprostila tržne mehanizme in konkurenčnost, so povzročila, da je prvotni projekt doživel v 15 letih svojega nastajanja, ki je tudi danes šele na polovici svoje poti, nič koliko sprememb in prilagoditev. Najbolj vprašljiva je bila vsekakor sprememba investitorja oz. namembnosti objektov, s čemer je bila preložena prvotna ambicija in simbolna pomenskost celotnega kompleksa na povsem nova in tuja ramena.

Občutno znižanje obeh vertikalnih dominant celotnega trga, ki sta se danes tako zlili z množico ostalih poslovnih stavb mestnega središča v celoto in pa spretno preoblikovana podoba prvotne zasnove sta ublažili konfliktnost novo-nastale situacije (str. 91). Kljub temu pa je sprememba prvotnega izročila Trga revolucije, ki naj bi prevzelo iniciativo v mestni sliki, postavila v povsem nov, nakljućen okvir tudi druge vertikale poslovnih novogradenj, ki so bile sedaj primorane prevzeti prevlado v arhitekturi mestnega središča. Ljubljana je v dobrem desetletju zrasla v pravi trgovsko poslovni city.

Ne glede na gospodarske tokove in njihov vpliv, pa je Trg revolucije manifestacija naših stavbenih sposobnosti, sposobnosti

arhitekturne stroke, ki si je pridobila ugled z domačo šolo in besednjakom tudi v širšem prostoru, izven meja naše domovine. Neovirano prelivanje prostora v vse smeri in zraščenost s samostansko - cerkvenim kompleksom Trga revolucije, je dokaz dokončnega preloma s tradicijo robne zazidave. Zdi se, da je po Plečnikovih posegih v mestni prostor Ljubljane Trg revolucije prvi kompleks, ki prinaša mestnemu centru nove urbane kvalitete.

Razvoj trgovskih objektov je šel v obdobju plansko tržnega gospodarstva v smeri prilagajanja potrošniški psihologiji pešca. Trgovske površine naj bi obogatile cestni prostor ali pa se celo zlile s peš površinami v neločljivo celoto. Od tod nujnost razvoja mas v longitudinalni smeri. Glede na potrebe po prodajnih površinah se objekti razlikujejo od paviljonskih objektov, ki skušajo biti element cestne opreme (str. 99), pa do večjih trgovskih magazinov (str. 91, 97).

Stanovanjska zidava je skušala nadoknaditi svoj naraščajoč kvantitativen deficit in opravičiti rastočo ceno bivalne površine z uvajanjem novega načina oblikovanja,ki nudi človeku humanejše okolje ali z uvedbo nove tehnologije. Stanovanjski blok medvojnih in prvih povojnih let je doživljal v največji meri preobrazbo zunanje lupine, ki je prešla od geometrijsko razgibane **plos**kovne fasade konec petdesetih let (str. loo) do današnje organsko razčlenjene celote v volumnih (str. 92, 93).

Tudi zunanji plašč stanovanjskih stolpnic je s časom pridobival na slikovitosti. Sicer pa je fleksibilnost notranje organizacije etaže, oz. svobodna razporeditev prostorov znotraj stanovanjske enote postala jedro projektantskih naporov.

Racionalizacija stanovanjske gradnje je potekala v dveh smereh: s serijsko gradnjo tipskih enodružinskih hiš ali pa z montaž-

no gradnjo stanovanjskih blokov, oz. stolpnic. Neprecentiozna arhitektura stanovanjskega naselja Murgle je vsekakor uspela ustvariti kvalitetno edinstven bivalen ambient, tako v zasebni kot v javni sferi (str. 102). Na drugi strani pa je montažna gradnja dosegla vrhunec z bloki S-8 v Šiški. Projektantu je uspelo rešiti osnovni problem togosti, ki sicer monotono obvladuje zunanji prostor pri tovrstnih gradnjah (str. 104).

Nekako v obdobju nastajanja Trga revolucije so se začeli uveljavljati prvi projektanti, ki so bili šolani v povojnem obdobju pod vodstvom že doma izšolanih pedagogov. Pot naprednejšega oblikovanja z sodobnimi industrijsko obdelanimi materiali, ki je bila začrtana s stavbo ČZP Ljudska pravica, je dosledno nadaljeval Sever. Projektant je bil še kot študent sodelavec pri omenjenem projektu. Z napol paviljonsko postavitvijo lahkih industrijskih objektov Učnih delavnic ZMG (str. 95) in Tiskarne Mladinske knjige (str. 96) je drzno izpeljal začeto pot (str. 97, 98).

Oblikovalske ambicije nekaterih prominentnih arhitekturnih osebnosti današnje Ljubljane so z ozirom na hitro razvijajočo gradbeno tehnologijo že povsem mednarodnega značaja in tudi njihove realizacije ne zaostajajo za dosežki stroke izven meja domovine. Toda skozi vsa obdobja smo skušali zasledovati predvsem dela, ki so sad domačih razmer, potreb in sposobnosti in nismo iskali meril za njihovo vrednotenje v tujem prostoru, ki se je izoblikoval v drugačnih družbenih razmerah. Sodobnost je najteže postaviti v širši okvir, zato je treba dopustiti, da bodo nekatera dela, ki se zde danes tuja, postala s časom povsem razumljiva in tako del naše resnice.

BIOGRAFSKI PODATKI ARHITEKTOV IN STAVBNIH MOJSTROV, KI SO OMENJENI V DELU:

Arnautović, Ilija (1924 - ...). Rojen v Nišu. Gimnazijo zaključil leta 1942, pravtako v Nišu. Nekaj časa je študiral arhitekturo v Pragi, kasneje pa v Ljubljani, kjer je diplomiral pri prof. Ravnikarju leta 1952 Od tedaj živi in dela v Ljubljani.

Bonča, Miloš,(1932 - ...). Rojen v Ljubljani, kjer je tudi maturiral leta 1950. Še istega leta se je vpisal na fakulteto za arhitekturo v Ljubljani. Diplomiral je pri prof. Ravnikarju leta 1958. Po študiju je bil pol leta na izpopolnevanju na Švedskem, kasneje pa je bil nastavljen kot asisten na Oddelku za arhitekturo, FAGG v Ljubljani.

Costaperaria, Josip (1876 - 1951). Rojen v hrvatski vasi Kraplje. Študij arhitekture je končal na akademiji lepih umetnosti na Dunaju leta 1900. Nato je delal na Dunaju nekaj let v ateljeju Maksa Fabianija. Pred prvo svet. vojno je delal nekaj let v Trstu, po vojni pa se je preselil v Ljubljano.

Fabiani, Maks (1865 - 1963). Rojen v Zgornjem Kobdilju na Krasu. Realko je končal v Ljubljani,visoko šolo pa na Dunaju. Po študiju je bil dve leti asistent na tehniški visoki šoli v Grazu. 1894 je postal na Dunaju asistent in sodelavec Otta Wagnerja. 1902 je bil prav tako na Dunaju promoviran za doktorja tehniških znanosti. Po končani drugi svetovni vojni se je za stalno naselil v Gorici, kjer je ostal do smrti.

Glanz, Vinko (1902 - 1977). Rojen v Kotoru. Realno gimnazijo je obiskoval v Šibeniku, kjer je tudi maturiral 1921 leta. Arhitekturo je študiral v Ljubljani in diplomiral pri prof. Plečniku leta 1926. Po diplomi je ostal v Ljubljani.

Gruber, Gabrijel (1740 - 1805). Rojen je bil na Dunaju, teološke študije pa je zaključil v Grazu. Kasneje je študiral na Dunaju filologijo in tam tudi poučeval latinščino na orientalski akademiji. Ko je prišel v Ljubljano je tu postal profesor mehanike. Vodil je gradnjo ljubljanskega prekopa. Ljubljano je zapustil po vsej verjetnosti leta 1785 in odšel v Rusijo.

Hus, Herman (1896 - 1960). Diplomiral je v Ljubljani pri prof. Vurniku leta 1927. Nato je bil nekaj let pedagog na Gradbeni srednji šoli.

Ivanšek, France (1922 - ...). Rojen v Ljubljani. Gimnazijo je končal v Ptuju leta 1940. Arhitekturo je študiral v Ljubljani in diplomiral pri prof. Ravnikarju leta 1954.

Jugovec, Oton (1921 - ...). Rojen v Marenbergu. Gimnazijo je končal v Ljubljani 1943 leta. Diplomiral je na fakulteti za arhitekturo v Ljubljani pri prof. Ravnikarju leta 1953.

Koch, Ciril Metod (1867 - 1925). Rojen v Kranju, realko je obiskoval v Ljubljani. Nato je odšel na obrtno šolo za stavbarstvo v Gradec, kasneje pa na Dunaj, kjer je postal Wagnerjev učenec. Po povratku v Ljubljano je delal nekaj let pri stavbeniku Supančiču, nato pa je prestopil v mestno službo.

Kristl, Stanko (1922 - ....). Rojen v Ljutomeru, maturiral je v Ptuju leta 1942. Deset let za tem je diplomiral na Oddelku za arhitekturo tehniške fakultete Univerze v Ljubljani, v seminarju prof. Ravnikarja, kjer je kasneje tudi nekaj let opravljal delo asistenta.

Martinuzzi, Carlo (1674 - po letu 1720).

Rojen na Furlanskem, v Ljubljani je živel in delal med leti 1698 in 1972o.

Maček, Gregor (1682 - 1745). Rojen v Ljubljani - bil je polir pri zidavi ljubljanske stolnice. Postavil je več cerkva v okolici Ljubljane in dal dokončno podobo ljubljanskemu rotovžu.

Medvešček, Emil (1911 - ....). Rojen v Trstu, realno gimnazijo je obiskoval v Ljubljani. Študij arhitekture v Ljubljani med leti 1932 in 1937. Študij je zaključil v seminarju pri prof. Plečniku.

Mihelič, Milan (1925 - ...). Rojen v Dol. Lazah, gimnazija v Ljubljani 1946. Diplomiral je na Oddelku za arhitekturo Univerze v Ljubljani, pri prof. Ravnikarju leta 1954

Mihevc, Edo (1911 - ...). Rojen v Trstu, gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, kjer je študiral tudi arhitekturo med leti 1931 in 1936, ko je študij zaključil pri prof. Plečniku. Od leta 1946 je izredni, od leta 1958 pa redni profesor na Oddelku za arhitekturo Univerze v Ljubljani.

Perski, Matija (1681 - 1761). Rojen v Dobersbergu ob Češki meji na Avstrijskem ozemlju. V Gradcu je delal do leta 1747, ko je prišel v Ljubljano, kjer je ostal do smrti.

Plečnik, Jože (1872 - 1957). Rojen v ljubljanskem gradišču. S štirinajstimi leti je odšel za štiri leta v Gradec, kjer je ob podpori deželnega odbora študiral na obrtni šoli. 1894 je postal učenec in sodelavec Otta Wagnerja na Dunaju. Nekaj časa je imel na Dunaju samostojen atelje, 1911 pa je na povabilo Jana Kotere prevzel mesto profesorja na praški državni umetno obrtni šoli. V zimskem semestru leta 192o/21 je postal redni profesor arhitekture na teh-

niški fakulteti Univerze v Ljubljani. Tu je delal do svoje smrti.

Pozzo, Andreas (1642 - 17o9). Rojen v Tridentu. Jezuit, arhitekt in slikar.

Ravnikar, Edvard (19o7 - ...). Rojen v Novem mestu, osnovno in srednjo šolo pa je obiskoval v Ljubljani. Arhitekturo je sprva študiral na Dunaju (1926 - 3o), nato pa v Ljubljani, kjer je tudi diplomiral v seminarju prof. Plečnika leta 1935. 1946 je postal izredni, 1958 pa redni profesor na Oddelku za arhitekturo Tehniške fakultete v Ljubljani.

Rohrman Stanko (1899 - 1973). Rojen v Grmu pri Novem mestu. Študiral je na visokih šolah v Pragi na Dunaju, študij pa je zaključil v Ljubljani, pri prof. Vurniku leta 1927. Po diplomi je ostal v Vurnikovem ateljeju do leta 193o, ko je odprl lasten atelje. Po osvoboditvi je delal v Projektivnem zavodu.

Rossi, Domenico (1678 - 1742). Rojen v kraju Marco pri Luganu, delal v Benetkah.

Sever, Savin (1927 - ...). Rojen v Krškem. Obiskoval je klasično gimnazijo v Ljubljani in jo zaključil 1946. Diplomiral je v Ravnikarjevem seminarju leta 1955.

Simčič, Branko (1912 - ...). Rojen v Trstu, gimnazijo je obiskoval v Mariboru. Študij je zaključil v Ljubljani pri prof. Vurniku leta 1941.

Smielowsky, Robert. Rojen v Biali (Galicija), stavbarstvo je študiral na obrtni šoli v Gradcu. 1897 je opravil v Ljubljani izpit za stavbnega mojstra.

Šubic, Vladimir (1894 - 1946). Rojen v Ljubljani, študiral v Gradcu, na Dunaju

in na tehnični visoki šoli v Pragi, kjer je diplomiral leta 1921.

Tomažič, France (1899 - 1968). Rojen v Ljubljani, kjer je tudi obiskoval osnovno šolo in klasično gimnazijo. Takoj po maturi se je vpisal na arhitekturni oddelek Tehnične fakultete v Ljubljani. Po diplomi pri prof. Plečniku je ostal njegov asistent do leta 1930.

Vancaš, Josip (1859 - 1932). Rojen v Šopronju, 1864 se je naselil v Zagrebu. Študij arhitekture je končal na Dunaju 1883, nato pa je do leta 1921 delal v Sarajevu. 1921 leta se je vrnil v Zagreb, kjer je ostal do smrti.

Vurnik, Ivan (1884 - 1971). Rojen v Radovljici, maturiral na klasični gimnaziji v Ljubljani. 1907 se je vpisal na dunajski TeH, kjer je študiral pri prof. Königu. Po diplomi leta 1912 je delal dve leti v Wagnerjevem ateljeju. 1919 leta je dobil mesto honorarnega predavatelja za tehnično risanje na ljubljanski univerzi. 1921 je kot izredni profesor organiziral oddelek za arhitekturo na tehniški visoki šoli v Ljubljani. 1957 je odšel v pokoj, ki ga je preživel v Radovljici.

LITERATURA:

1. Bernik, Stane: Miheličeva novejša arhitektura, Sinteza št. 5,6, 1967, str. 46-52
2. Bernik, Stane: Novejša slovenska arhitektura, uvod k katalogu ob razstavi, Zveza arhitektov Slovenije, 1968
3. Brezar, Vladimir: Poslovna stavba Metalke, Sinteza št. 4, 1966, str. 17 - 2o
4. Černe, dr. France: Ekonomika SFR Jugoslavije, ČZ Uradni list SRS, Ljubljana, 1967, str. 5 - 5o
5. Gestrin, Ferdo: Oris zgodovine Ljubljane od XVI. do XVIII. stoletja, Kronika št. 3, 1963, str. 139 - 148
6. Gospodarska struktura Slovenije - Socialno ekonomski institut v Ljubljani, Geografski institut na Univerzi kralja Aleksandra v Ljubljani, zbirka študij št. 5, Ljubljana, 1939
7. Grabrijan, Dušan: Plečnik in njegova šola Založba Obzorja, Maribor, 1968
8. Grafenauer, Bogo: Ljubljana v srednjem veku, Kronika št. 3, 1963, str. 129 - 139
9. Hartmann, Nicolai: Estetika, Nova filozofija umjetnosti, izbral Danilo Pejović, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1972, str. 29o - 3o6
1o. Ivanšek, France: Arh. Josip Costaperaria Arhitekt št. 1, 1951, str. 42 - 43
11. Jenko, Jože: Ko nam je stekla prva železnica, Kronika št. 3, 1934 str. 168 - 173
12. Kos, Milko: Srednjeveška Ljubljana, knjižnica Kronike, Ljubljana, 1955
13. Kosik, Karel: Umetnost i društveni ekvivalent, Marksizam i umjetnost, izbor Vjekoslav Mikecin, Izdavački centar Komunist, Beograd, 1972, str. 166 - 178
14. Košir, Fedja: O slovenski arhitekturi, AB št. 14, 1973, str. 3 - 5
15. Košir, Fedja: Trg revolucije v Ljubljani - odziv, AB št. 6,7, 1972 str. 18 - 21

16. Kregar, Rado: Naša sodobna arhitektura, Arhitektura št. 3, 1931, str. 68 - 7o
17. Lajovic, Janez: Trg revolucije v Ljubljani - odziv, AB št. 6,7, 1972, str.21
18. Ljubljana - podobe iz njene zgodovine, založila Kronika, Ljubljana, 1962
19. Ljubljanske stolpnice - Akant, Sinteza, št. 7, 1967, str. 79 - 82
2o. Mal, dr. Josip: Stara Ljubljana in njeni ljudje, Mestni muzej v Ljubljani, Ljubljana, 1957
21. Marx, Karl in Engels, Friedrich: Nemška ideologija, I. zvezek, Izbrana dela, II. zvezek, Cankarjeva založba v Ljubljani, 1971 str. 9 - 3o9
22. Mušič, Marjan: Maks Fabiani, Ivan Vurnik, Edo Ravnikar, Arhitektura in čas, Založba Obzorja, Maribor, 1963, str. 3o8 - 323
23. Mušič, Marjan: Maks Fabiani, Jože Plečnik, Veliki arhitekti, III. del, Založba Obzorja, Maribor, 1968, str. 123-164
24. Mušič, Marjan: Vprašanje regulacije slovenskih mest, Arhitekt št. 7, 1952, str. 1o - 15
25. Ogrin Gustav: Ljubljana pred in po potresu, Kronika št. 1, 2,1935, str. 4o-47 in 13o - 133
26. Pet let dela za Ljubljano, izdal tiskovni referat mestne občine v Ljubljani, v Ljubljani, 194o
27. Prelovšek, Damjan: Ljubljanska cukrarna, Kronika št. 1, 1972, str. 17 - 26
28. Prelovšek, Damjan: Olbrichov projekt deželnega dvorca v Ljubljani, Sinteza št. 18, 19, 197o, str. 23 - 3o
29. Prelovšek, Damjan: Plečnikova zbirka, vodnik po Plečnikovi zbirki, Arhitekturni muzej, Ljubljana, 1974
3o. Ravnikar, Edvard: Jože Plečnik in sodobna slovenska arhitektura, Arhitekt št. 2, 1952, str. 1 - 3

31. Ravnikar, Edvard: Kratek oris modernega urbanizma v Sloveniji, Problemi iz arhitekture in urbanizma LRS, referat iz prvega posvetovanja arhitektov FLRJ v Dubrovniku 23. - 25.11.1950, Ljubljana, 1950, str. 5 - 27
32. Ravnikar, Edvard in Ivanšek, Franc: Post war architecture in Yugoslavia, Year book, London, 1955, str. 121 - 136
33. Ravnikar, Edvard: Razvoj moderne Ljubljane, Arhitekt št. 1, 1960, str. 2 - 7
34. Sedlar, Saša: Ivan Vurnik (1884 - 1971), Sinteza št. 23, 1972, str. 25 - 27
35. Serajnik Vavken, Juša: Stavbni razvoj Grubarjeve palače v Ljubljani, Kronika št. 3, 1959, str. 174 - 185
36. Sitte, Camillo: Umetničko oblikovanje gradova, Gradevinska knjiga, Beograd, 1967
37. Slokar, Ivan: Začetki tobačne industrije v Ljubljani, Kronika št. 1, 1961, str. 16 - 19
38. Smolik, Marijan: Kako so zidali semenišče v Ljubljani, Kronika št. 2, 1959, str. 90 - 96
39. Stele, France: Kulturne naloge mest s posebnim ozirom na Ljubljano, Kronika št. 3, 1938, str. 153 - 157
40. Stele, France: Ljubljana kot umetnostno središče, Kronika št. 1, 1938, str. 193 - 203
41. Stele, France: Ljubljana v letih 1935 - 1940, Kronika št. 4, 1940, str. 215 - 222
42. Stele, France: Od obliča do velemojstra - arhitekt Jože Plečnik, uvodni tekst kataloga ob spominski razstavi v Ljubljani 1968, Zveza arhitektov Slovenije in Narodna galerija v Ljubljani, 1968
43. Stele, France: Občni zbor Zveze jugoslovanskih mest, Kronika št. 3, 1938, str. 169 - 171

44. Stele, France: Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1966
45. Stele, France: Plečnikova Ljubljana, Kronika št. 4, 1939, str. 227 - 232
46. Stele, France: Valvasorjeva Ljubljana, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, IX., 1928
47. Stele, France: Zemljepisni in zgodovinski pogoji srednjeveške Ljubljane, Kronika št. 4, 1939, str. 49 - 51
48. Šijanec, Fran: Sodobna slovenska likovna umetnost - Arhitektura, Založba Obzorja, Maribor, 1961, str. 383 - 496
49. Škerl, France: Ljubljana v prvem desetletju ustavne dobe 1860 - 1869, Gradbena dejavnost, disertacija na filozovski fakulteti, v Ljubljani, 1938, str. 67 - 81
50. Šorn, Jože, Ljubljana in kmečki upor v letu 1635, Kronika št. 1, 1955, str. 22 - 25
51. Šumi, Nace: Arhitektura secesijske dobe v Ljubljani, Mestni muzej, Ljubljana, 1954 .
52. Šumi Nace: Arhitektura XVI. stoletja na Slovenskem, Slovenska matica, Ljubljana, 1966
53. Šumi, Nace: Arhitektura XVII. stoletja na Slovenskem, Slovenska matica, Ljubljana, 1969
54. Šumi, Nace: Dve "novi" baročni fasadi v Ljubljani, Kronika št. 2, 1959, str. 97 - 103
55. Šumi, Nace: Dve razstavi slovenske moderne arhitekture, Sinteza št. 10, 11, 1968, str. 1 - 18
56. Šumi, Nace: Ljubljana - spomenik zgodovinskega urbanizma in arhitekture, Kronika št. 1, 1959, str. 36 - 49
57. Šumi, Nace: Ljubljanska baročna arhitektura, Slovenska matica, Ljubljana, 1961
58. Šumi, Nace: Ob novem predlogu general-

nega načrta za Ljubljano, Kronika št. 3, 1953, str. 2o1 - 2o2
59. Šumi, Nace: Pregled baročne arhitekture v Sloveniji, Kronika št. 3, 196o, str. 166 - 174
6o. Šumi, Nace: Urbanizem in umetnost v Ljubljani, Kronika št. 1, 1964, str. 9 - 16
61. Tomažič, France: Talni načrt mesta Ljubljane, Kronika št. 2, 1937, str. 88 - 1o1
62. Valenčič, Vlado: Gradbeni razvoj Ljubljane od dograditve južne železnice do potresa l. 1895, Kronika št. 3, 1961, str. 135 - 144
63. Valenčič, Vlado: Ljubljansko stavbeništvo od srede 19. do začetka 2o. stoletja, Kronika št. 3, 197o, str. 135 - 146
64. Valenčič, Vlado, Ljubljansko stavbeništvo v prvi polovici 19. stoletja, Kronika št. 2, 1969, str. 72 - 84
65. Valenčič, Vlado: Oblikovanje Ljubljane v prvi polovici XIX. stoletja, Kronika št. 3, 1966, str. 141 - 152
66. Valenčič, Vlado: O gospodarski strukturi ljubljanskega prebivalstva, Kronika št. 1, 1957, str. 5 - 13
67. Valenčič, Vlado: O ljubljanskih stavbnih redih, Kronika št. 1, 1967, str. 35 - 45
68. Valenčič, Vlado: Prebivalstvo in hiše stare Ljubljane, Kronika št. 3, 1957, str. 111 - 123
69. Valenčič, Vlado: Prvi ljubljanski regulacijski načrt, Kronika št. 2, 1967, str. 74 - 83
7o. Valenčič, Vlado: Regulacijski načrt severnega dela Ljubljane, Kronika št. 2, 1968, str. 1o2 - 113
71. Valenčič, Vlado: Spremembe in dopolnitve ljubljanskega regulacijsketa načrta iz leta 1896, Kronika št. 3, 1967,

str. 152 - 165

72. Vilfan, Sergij: Nekaj vprašanj iz zgodovine stare Ljubljane, Kronika št. 3, 1956, str. 132 - 148

73. Vodnik po Ljubljani, sestavil in založil komite državnih uradnikov v Ljubljani, 1924

74. Vrhovec, Ivan: Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, založila Matica slovenska, Ljubljana, 1886

75. Vrhovec, Ivan: Topografski opis Ljubljane, Letopis Matice slovenske za leto 1885, str. 184 - 270

76. Vrišer, Igor: Razvoj prebivalstva na območju Ljubljane, knjižnica Kronika, Ljubljana, 1956

77. Wester, Josip: Momenti v razvoju Ljubljane od l. 1787. - 1821. Kronika št. 1, 1934, str. 23 - 27

78. Zwitter, Fran: Začetki ljubljanske meščanske naselbine, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1966

VSEBINA

Katalog objektov	**str. 1**
Uvod	**105**
Srednji vek	**111**
Barok	**121**
19. stoletje	**129**
Po potresu	**137**
Plečnikova Ljubljana	**147**
Po osvoboditvi	**154**
Biografski podatki	**161**
Literatura	**166**

VIRI PRESLIKAVE NAČRTOV:

1. Arhitektura, revija - načrti na str. 76, 77
2. Arhitekt, revija - str. 82, 87, 9o, loo
3. Arhitektov bilten - str. 91
4. Sinteza, revija - str. 88, 89, 92, 93, 95, 97, 98, lol, lo2, lo3
5. Kronika, časopis za zgodovino - str. 5, 16, 81
6. Šumi Nace: Ljubljanska baročna arhitektura - str. 3, 14, 15, 21, 27,28
7. Arhiv Slovenije - str. 7, 17, 22, 31, 33
8. Mestni arhiv Ljubljane - str. 2, 24, 26, 34, 36, 38 - 42, 45 - 49, 51 - 57, 59 - 61, 74, 75, 78 - 8o
9. Arhiv Arhitekturnega muzeja - str. 64
lo. Zapuščina F. Tomažiča - str. 73
11. Obnova - projektivni biro - str. lo4
12. Načrt Žal, shranjeni pri arh. Vlasto Kopaču - str. 66
13. Katalog ob Plečnikovi spominski razstavi v Ljubljani - str. 62, 63, 65
14. Katalog ob Razstavi novejša slovenska arhitektura - str. 83, 84, 96, 99

Narodni muzej Ljubljana Knjižnica


Ljubljana
zgrajeno do l. 1895: 1-34
med 1895 in 1914: 35-60
med 1918 in 1941: 61-81
po osvoboditvi 1945: 82-104
0,5 km
TOPNIŠKA
ZALOŠKA
NJEGOŠEVA
RESLJEVA
ZELEZNIŠKA POSTAJA
KREKOV TRG
POLJANSKA
TITOVA
MIKLOŠIČEVA
GRUDNOVA
ADAMIČEVA
KOPITARJEVA
PREŠERNOV TRG
MESTNI TRG
STARI TRG
GORNJI TRG
EVSTAHIJEV TRG
TRUBARJEVA
FRANCOSKI PREŠEREN
LJUBLJANICA
BREG
GOSPOSKA
VEGOVA
ZVEZDA
KOBLERJEVA
ZVONARSKA
BEETHOVNOVA
SUBIČEVA
GRADIŠČE
RIMSKA
ERJAVČEVA
GREGORČIČEVA
ASKERČEVA
PREŠERNOVA
CELOVŠKA
GRAD
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
30
31
33
34
36
37
38
39
40
41
42
44
45
46
47
48
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
63
64
65
67
68
69
70
71
72
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104

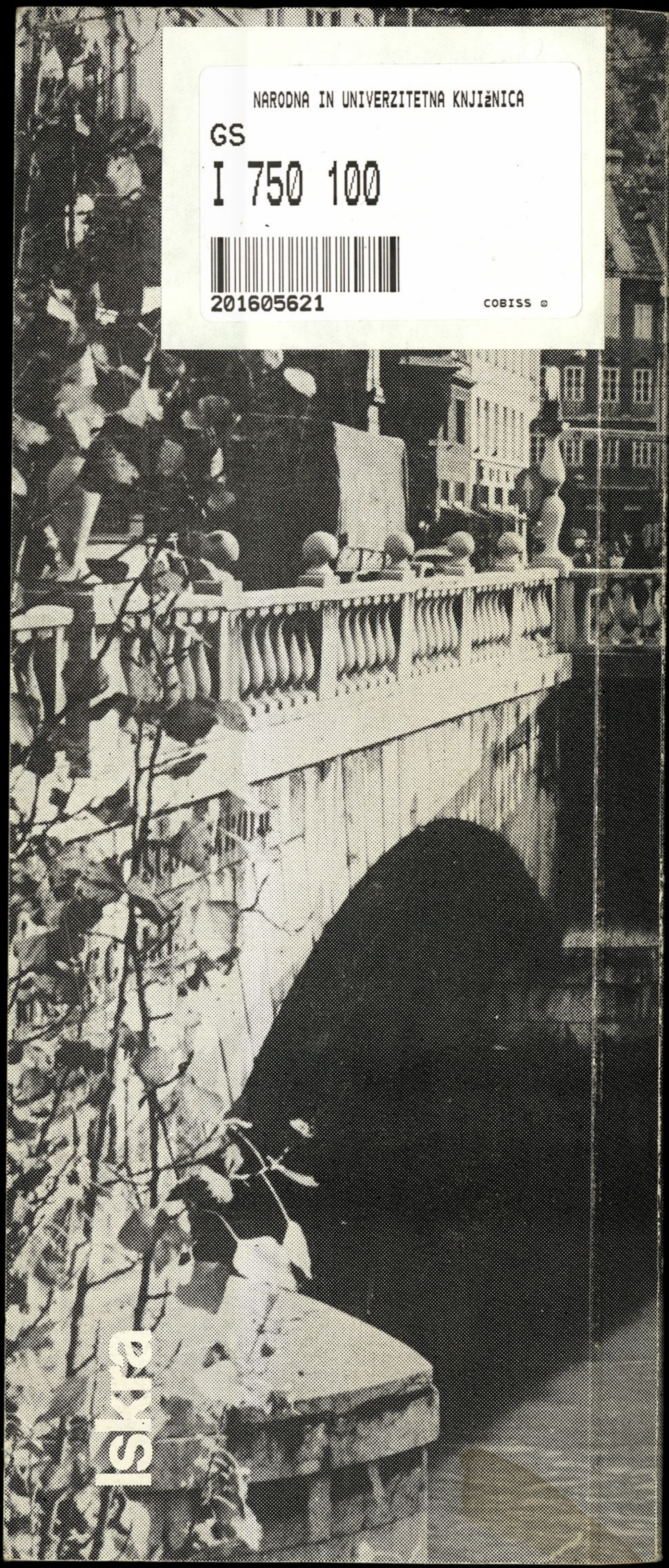
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

GS

I 750 100

201605621

COBISS ©



ISKRA